

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**TÜRKÇE DİVAN DİBACELERİNE GÖRE
DİVAN ŞİİRİ POETİKASI**

Doktora Tezi

Murat SİVRİ

Danışman

Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

Erzincan/2021

TEZ BİLDİRİMİ

“Türkçe Divan Dibacelerine Göre Divan Şiiri Poetikası” isimli “**Doktora**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Murat SİVRİ

TÜRKÇE DİVAN DİBACELERİNE GÖRE DİVAN ŞİİRİ POETİKASI

Murat SİVRİ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı

Doktora Tezi, Ocak 2021

Danışman: Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

ÖZET

Poetika için en genel ve kısa haliyle şiir ile ilgili görüş ve düşüncelerdir denilebilir. Duygu ve düşüncelerin gönülden süzülerek içtenlikle ifadesi olan şiirle ilgili, tarih boyunca farklı milletlerin farklı devreleri için değişen ve dönüşen tarifler ve değerlendirmeler ortaya çıkmıştır.

Türk edebiyatının en uzun dönemini kapsayan Divan edebiyatı, şiir türüyle özdeşleşmiş bir devir olduğundan; divan şiiri ile ilgili tanımlar, özellikler ve değerlendirmeler bugüne kadar birçok araştırma ve çalışmayla ortaya konmuştur. Bunun yanında dönemin şiir ve sanat görüşünün ortaya konulması adına da, önemli çalışmalar yapılarak divan şiirinin poetikası oluşturulmaya çalışılmıştır.

Divan şairlerinin en önemli eserleri olan divanlarına yazdıkları dibacelerinde de (önsöz) hem kendi şiir ve şairlikleri hem de genel manada şiir ve şairle ilgili dikkate değer tespit ve değerlendirmeler yer almaktadır. Türkçe divanların dibacelerindeki bilgiler divan şiirinin poetikasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Türkçe Divan Dibaceleri, Poetika.

**POETICS OF DIVAN POETRY ACCORDING TO THE TURKISH DIVAN
PREFACES**

Murat SİVRİ

Erzincan Binali Yıldırım University

Institute Of Social Sciences Turkish Language and Literature

Phd Thesis, January 2021

Advisor: Assoc. Dr. Bulent SIGVA

ABSTRACT

For Poetika, in its most general and brief form, it can be called views and thoughts about poetry. It is about poetry, which is a sincere expression of feelings and thoughts by filtering from the heart; throughout history, recipes and evaluations have emerged that have changed and transformed for different circuits of different nations.

Since Divan literature, which covers the longest period of Turkish literature, is an era identified with the genre of poetry; definitions, features and evaluations related to divan poetry have been revealed through many studies and studies to date. In addition, in order to reveal the opinion of poetry and art of the period, important studies were made and an attempt was made to create the poetics of this divan poem.

The prefaces, which are the most important works of the divan poets, are both their own poetry and poets, as well as remarkable definitions and evaluations about poetry and the poet in general. The information in the prefaces of Turkish divans will contribute to the poetics of divan poetry

Key words: Divan Poetry, Turkish Divan Prefaces, Poetics.

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VI
ÖN SÖZ.....	VIII
GİRİŞ.....	1
A. Şiir ve Şaire Genel Bakış	1
B. Dibace Kavramı Divan Dibacelerinin Edebî Açından Önemi	8
1. Klasik Türk Edebiyatında Divan Dibaceleri.....	10
2. Arap ve Fars Edebiyatlarında Dibace Geleneğine Kısa Bir Bakış.....	11
C. Poetika'nın Tanımı ve Mahiyeti.....	12
1. Batı Edebiyatında Poetika	13
2. Arap Edebiyatında Poetika	15
3. Fars Edebiyatında Poetika	16
4. Türk Edebiyatında Poetika	17
BİRİNCİ BÖLÜM.....	19
I. TÜRKÇE DİVAN DİBACELERİNE GENEL BAKIŞ	19
A. Dibacelerin Tertibi.....	22
1. Manzum Dibaceler	24
2. Mensur Dibaceler	27
3. Manzum-Mensur Dibaceler	34
B. Dibacelerde İşlenen Konular	54
1. Başlangıç ve Besmele İzahı	55
2. Tevhid, Münacat, Allah'a Hamd ve Şairliği Allah'ın Lütfuları Olarak Görme	63
3. Hz. Peygambere Övgü.....	97
4. Padişaha, Din ve Devlet Büyüklerine Övgü	129
5. Divan/Dibace Yazma Sebebi, Divan Tertibi ve Takdimi.....	148
6. Eleştiri.....	168

7. Şairlerin Şiirleri ve Şairlikleri Hakkında Değerlendirmeleri.....	175
8. Dua ve Temenni	241
C. Dîbâcelerdeki İktibaslar, Deyimler ve Kelâm-ı Kibarlar.....	267
1. İktibaslar	268
2. Deyimler ve Kelâm-ı Kibarlar	302
İKİNCİ BÖLÜM.....	321
II. TÜRKÇE DİVAN DİBACELERİNE GÖRE ŞİİR VE ŞAİR	321
A. Şiir.....	321
1. Şiirle İlgili Kavramlar.....	324
2. Şiirle İlgili Değerlendirmeler	345
3. Şiirle İlgili Benzetmeler	373
B. Şair.....	378
1. Şairle İlgili Değerlendirmeler	380
2. Şairle İlgili Benzetmeler	412
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	414
III. TÜRKÇE DİVAN DİBACELERİNE GÖRE DİVAN ŞİİRİNİN GENEL POETİKASI.....	414
A. Divan Şiirinin Genel Poetikasına Dair.....	414
1. İslâm Şiire ve Şaire Karşı Değildir	414
2. Şairlik Allah'ın Lütfidur	415
3. Kuran Şiir, Hz. Muhammed de Şair Değildir	415
4. Şiir İkinci Plandadır	416
5. Gelenekçi Bir Yapıya Sahiptir	417
6. Ehil Kimseler Tarafından Eksiklikleri Giderilmeli ve Düzeltilmelidir.....	418
7. Kalıcı Olmalıdır	418
8. Şiirde Orijinallik ve Yenilik Olmalıdır	419
SONUÇ.....	421
DİBACELERDE ŞİİR VE ŞAİRLE İLGİLİ KAVRAMLAR DİZİNİ.....	423
KAYNAKLAR	449
İNTERNET KAYNAKLARI	462

KISALTMALAR

Age.	:Adı geçen eser
Agm.	:Adı geçen makale
Agt.	:Adı geçen tez
ALD	:Âlî Dibacesi
AND	:Abdülahad Nûrî Dibacesi
APD	:Ahmet Paşa Dibacesi
AŞND	:Ali Şir Nevâyî Dibacesi
AYD	:Ahmet Yârî Dibacesi
AZD	:Azmî Dibacesi
BALD	:Bâlî Dibacesi
bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
CD	:Cinânî Dibacesi
CED	:Cemîlî Dibacesi
CSD	:Celâlzâde Sâlih Çelebi Dibacesi
CVD	:Charles Vernet Dibacesi
DAD	:Dâniş Dibacesi
D.	:Divan
Dib.	:Dibace
Dn.	:Dipnot
EDD	:Edib Dibacesi
EMRD	:Emrî Dibacesi
FD	:Fuzûlî Dibacesi
GMA1D	:Gelibolulu Mustafa Âlî 1. Dibacesi
GMA2D	:Gelibolulu Mustafa Âlî 2. Dibacesi
GMA3D	:Gelibolulu Mustafa Âlî 3. Dibacesi
H.	:Hicrî
HA1D	:Hanîf 1. Dibacesi
HA2D	:Hanîf 2. Dibacesi
haz.	:Hazırlayan
HAZD	:Hazmî Dibacesi
HFOD	:Hüsâmzâde Feyzi Osman Dibacesi
HUD	:Hulûsî Dibacesi
HZD	:Hasan Ziyâî Dibacesi
İHD	:İsmail Hakkî Dibacesi
KABD	:Kabûlî Dibacesi
KAŞD	:Kâşif Dibacesi

KİMD	:Keçecizâde İzzet Molla Dibacesi
KSD	:Kâtibzâde Sâkîb Dibacesi
LD	:Lâmi'î Dibacesi
M.	:Milâdî
MESD	:Mestî Dibacesi
MŞUD	:Mehmet Şemsettin ULUSOY Dibacesi
MUHD	:Muhyî Dibacesi
MUID	:Muîn Dibacesi
NADD	:Nâdirî Dibacesi
NAKD	:Nâkâm Dibacesi
NATD	:Nev'îzâde Atâyî Dibacesi
NAZD	:Nâzik Dibacesi
NECD	:Necâtî Dibacesi
NEVD	:Nev'î Dibacesi
NİMD	:Ni'metî Dibacesi
NUD	:Nûrî Dibacesi
RAD	:Râşid Dibacesi
RAHD	:Rahîmî Dibacesi
RAZD	:Râzî Dibacesi
REFD	:Re'fet Dibacesi
REMD	:Remzî Dibacesi
REVD	:Revânî Dibacesi
S.	:Sayı
s.	:sayfa
SABD	:Sabûhî Dibacesi
SAFD	:Safâyî Dibacesi
SED	:Sehî Dibacesi
SEBD	:Sebâtî Dibacesi
SGD	:Said Giray Dibacesi
SPD	:Sıdkî Paşa Dibacesi
SUD	:Suud Dibacesi
ŞD	:Şerîfî Dibacesi
TDVİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TMD	:Tâhirü'l-Mevlevî Dibacesi
TYBD	:Taşlıcalı Yahya Bey Dibacesi
UD	:Ulvî Dibacesi
vb.	:ve benzeri
VD	:Vukûfî Dibacesi
ZD	:Za'fî Dibacesi
ZKD	:Zihnî Keşânî Dibacesi

ÖN SÖZ

Divan şairleri, asırlar boyunca belli bir birikime sahip bir kültürün etrafında, kalıpları belli, geleneksel bir edebiyat çerçevesi içerisinde duygu, düşünce ve hayâl dünyalarının zenginliğiyle eserlerini oluşturmuşlardır. Aşk, hasret, dert, övgü, yergi gibi birçok hissiyatı şiirle yansıtmışlardır. Yüzlerce şairin gelip geçtiği bu yolda kimi şairler yol açmış kimileri de yoldan geçmiştir.

Divan şiirinin poetikası mevzuunda farklı görüş ve düşünceler ortaya çıkmıştır. Arap ve İran şiirinin Osmanlı şiirine yansımaları, geleneğe bağlı bir seyirde yirminci asra kadar devam edebilmesi gibi sebepler; divan şiirinin poetikasının olup olamayacağı ikilemini oluşturmuştur. Bu ikilemin temelinde de poetikanın tanımı ve mahiyetinin olduğu söylenebilir. Poetikaya şiir kuramları olarak bakıldığında, genel olarak geleneğin sürdürüldüğü, divan şiirinin bir poetikasının olamayacağı düşüncesini; şiir bilgisi veya şiir değerlendirmesi olarak bakıldığında da divan şiirinin de poetikasının olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

Divan şiiri ve şairi ile ilgili düşünce ve görüşleri; divan ve mesnevi dibacelerinde, kaside ve gazellerin makta beyitlerinde, kasidelerin fahriye bölümlerinde, tezkirelerin ön sözlerinde ve şairlerle ilgili değerlendirmelerde, şairlerin divanlarında yer alan; suhan yani söz redifli şiirlerinde, gazeli övdükleri şiirlerde, vb. birçok şiirde bulmak mümkündür. Divan şiirinin poetikasını ortaya koyabilmek adına, bu hususlar göz önünde bulundurularak önemli çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Bir şairin ya da bir akımın poetikasıyla ilgili çalışmaların yanında, son yıllarda yüzyıllara göre yapılan poetika çalışmaları da divan şiirinin poetikasına dair önemli bakış açıları ortaya koymuştur.

Bu çalışmada; divan şairlerinin en önemli eserleri olan divanlarına yazdıkları dibaceleri (önsöz) incelenerek şairlerin kendi değerlendirmelerinden hareketle divan şiirinin poetikasına katkı sunulması amaçlanmıştır. Daha önce, Tahir ÜZGÖR tarafından hazırlanan “Türkçe Divan Dibaceleri” adlı eser incelenmiş ve orada divan dibacesi olarak yer alan bazı metinlerin dibace olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca bu eserde yer almayan Türkçe divan dibacelerine de çalışmamızda yer verilmiştir.

Dibacelerin birçoğunun, süslü nesir özelliği taşıması yönüyle, dili ve üslubunun ağır olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla dibacelerin anlaşılıp yorumlanması zorluğuyla karşı karşıya kalınmıştır.

Çalışma; giriş ve devamındaki üç bölümle toplam dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde şiir ve şairle ilgili tanımlama ve genel değerlendirmelerde bulunulmuş, dibace ve poetika kavramlarıyla ilgili bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde Türkçe Divan Dibacelerine Genel Bakış başlığı ile önce dibacelerin tertibine yer verilmiştir. Dibacelerin çoğunluğunda, işlenen konular genel olarak bir tertip dâhilinde sıralandığından “Dibacelerde İşlenen Konular” başlığı altında şairlerin konuyla ilgili ifade ve görüşleri şairlerin kronolojisine uygun olarak özetlenmiştir. Şairlerin dibacelerinde kullandıkları ayet ve hadis iktibasları “Dibacelerdeki İktibaslar” başlığıyla ve aynı yöntemle sıralanmıştır. Devamında dibacelerde şiir ve şairle ilgili tespit edilen deyimler ve kalıplaşmış ifadeler sunulmuştur. İkinci bölümde dibacelerde şiir ve şairle ilgili tanım, yorum, kavram, değerlendirme ve benzetmelere yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise “Türkçe Divan Dibacelerine Göre Divan Şiirinin Genel Poetikası” başlığıyla şairlerin poetikaya dair genel ve ortak olarak değerlendirilebilecek görüşleri sıralanmıştır. Sonuç bölümünde çalışmadan elde edilen bulgular kısaca özetlenmiş, çalışmanın sonuna da, dibacelerde şiir ve şairle ilgili kavram ve ifadelerin belli konu başlıkları üzerinden tasnifi yapılmıştır.

Divanların genelinde dibace yer almamaktaysa da, tespit edilen dibaceler üzerine yapılan, bilhassa şiir ve şairle ilgili görüş ve değerlendirmeleri ihtiva eden bu çalışmanın altı yüz yıllık bir dönemin poetikasına katkı sunması ümit edilmektedir.

Böyle bir konu üzerinde çalışmak meşakkatli ve yorucu olmasının yanında keyifli ve öğreticiydi.

Tez konusunun belirlendiği günden bugüne kadar uzun sayılabilecek bir süre geçti. Sürecin bu denli uzaması ise kişisel olarak bedenî ve rûhî anlamda en farklı, en ilginç ve en kederli zamanların yaşanması sebebiyledir. Bunun yanında böyle önemli bir konunun altından kalkamama endişesi de süreci uzatan sebeplerdendir.

Çalışmanın ancak ilim taliplisi bir talebenin hecelemeleri olarak algılanması, eksik ve kusurların bu nedenlere bağlı olarak görülmesi ve yapıcı eleştirilerle-dibacelerin diliyle-düzeltilme tarağı vurulması temennimizdir.

Tez sürecinin en başından sonuna kadar her noktada üzerimde emeğı olan muhterem hocam Prof. Dr. Turgut KARABEY'e, tez danışmanlığını devralarak hem çalışmalarında yön gösteren hem de içten yaklaşımıyla istifade ettiğim Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA'ya, çalışmanın tashihinde yardım eden kıymetli dostum Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BABÜR'e, tezin olgunlaşmasında emeğı geçen jüri üyelerine, bu zorlu süreçte destek ve yardımlarını esirgemeyip bana tahammül eden eşime ve çocuklarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gayret bizden, tevfik Allah'tan...

GİRİŞ

A. Şiir ve Şaire Genel Bakış

Şiir ve Şairin Tanımı: Şiir (شعر), Arapça; “anlama, fehmetme, idrak” gibi anlamlarda kullanılır (Develioğlu 2013: 1166). Ancak kelimenin temel anlamı oldukça farklıdır. Kuran’da وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا ۖ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا ۖ وَآثَارُهَا أَثَارًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ جِينِ يَوْمٍ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمٍ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارُهَا ۖ أَثَارًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ جِينِ // Allah, size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde, gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız evler; onların yünlerinden, yapağularından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi. (Nahl 80).

Araplar شَعَرْتُ kelimesiyle “kıla vurdum, dokundum” derler. Buradan müstear olarak *incelik itibarıyla, kıla vurmaya veya dokunmaya benzer bir bilgi öğrendim* anlamında “شَعَرْتُ كَذَا” denmiştir. شَاعِرٌ adının verilme sebebi ise “fetaneti ve bilgisindeki incelik” olarak nitelendirilir. شِعْرٌ sözcüğü temelde Arapların لَيْتَ شِعْرِي yani “keşke bilseydim” sözünde ifade edilmek istenen *ince bilginin* adıdır. Yaygın kullanımda şiir, vezinli ve *kafiyeli sözün* adına derler. شَاعِرٌ yani şair sözcüğü ise *şiir sanatında ihtisas sahibi sahibi olan ya da kendini şiir sanatına hasretmiş kişi* adı hâline gelmiştir (Türker 2010: 804-806).

Cahiliye Dönemi Arap Şiirinin Özellikleri: Şiir hayâlin, nesir ise düşüncenin ürünü kabul edilir. Genel kanaate göre şiir, bütün uygarlıklarda dinî ritüeller ve müzikle ilgisi dolayısıyla en kadim edebî mahsüldür. Arap şiiri de diğer milletlerde olduğu gibi edebî nesirden önce başlamıştır. Kasidelere sevgilinin yaşadığı yerlerin kalıntıları başında ağlamakla başlama geleneğini İmruülkays’ın icat ettiği yaygın bir fikir ise de İmruülkays’ın “*Durun, şu yıllanmış kalıntılar başında da ağlayalım diyara, tıpkı İbn Hizâm’ın ağladığı gibi*” dizesinde belirttiği üzere bu işi İbn Hizâm’a vermesi veya Antere’nin, “*Şairler söylenmedik söz mü bıraktı!*” lafzı, Arap coğrafyasında şiirin geçmişini göstermesi bakımından önemlidir (Durmuş 2010: 145). Esasen eski Arap şiiri; kendi içinde tali tabakalara da ayrılan 4 ana gruba ayrılır. Bunlar: 1) El-Cahiliyyun 2) el-Muhadramun 3) el-İslamiyyun 4) el-Muhdesun/Muvelledun’dur. İlk

üç grupta yer alan şairler “Kudema” olarak kabul edilir. Kudema’nın dili fasih kabul edilir ve dille ilgili konularda şiirleri delil olarak kullanılır. Beşşar ve Ebu Nuvas gibi şairleri de kapsayan ve günümüze kadar gelen dördüncü grup şairlerin şiirleri dil içtihadı ve istişhad için kullanılmaz (Demirayak 2014: I/13-14).

Kadim Arap şiiri, Araplar’ın hayat, örf ve âdetlerine dair sağlam bilgiler ihtiva eden hazine niteliğindedir. Ancak; ilk örnekleri kıtalar halinde kısa şiirler olan Arap şiiri, dar çevre ve tek düze hayat şartları sebebiyle bazı lafız ve mana klişelerinde şairler arasında benzerlik gösterir. Uzun ilk kasidenin ise miladi V. asırda Mühelhil (Adi) b. Rebia tarafından kaleme alındığı sanılmaktadır. Mühelhil, aynı zamanda İmruülkays’ın dayısıdır. Kadim Arap şiirinde râvilik bir mektep halindedir. Şiirinin intikalinde usta çırak yöntemiyle her şairin özel râvi veya râvileri tarafından şiirlerinin ezberlenip aktarılması söz konusudur (Durmuş 2010: 146).

Kadim Arap şiirinin yazılı intikaline ilişkin bazı anekdot ve kayıtlar mevcuttur. Câhiliye şiirlerinin bazısında “yazı, yazmak, ince-yumuşak deri, yazar,” gibi kelimelerin istihdam edilmiş olması sebebiyle; yazının ticari ve sosyal işlerde kullanıldığı, şiirin, hatta hutbe, vasiyet vb. nesir örneklerinin şifahî rivayetle aktarıldığı fikri kabul edilir. Münferit yazılı ve şifahî bu tür nakiller, II/VIII. asrın ilk yarısına kadar sürmüştür. III/IX. yüzyılın başlarından itibaren ise yazılı nakiller yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda; münferit şairlere ve kabilelere ait divanlar, şairlerin hayatlarını anlatan eserler, ahhâr ve şiir örneklerini kapsayan nüshalar görülmeye başlanmıştır (Durmuş 2010: 146).

Câhiliye şiiri bazı mahalli tasarruflar bulunsa bile bütünüyle eskidir denebilir. Cahiliye döneminin bazı Arap edipleri, Hammad er-Raviye ile öğrencisi Halef el-Ahmer’in meşhur şairler adına fark edilemeyecek şekilde şiirler uydurduklarını, kadim şiiri değiştirdiklerini, kadim şairlerin şiirlerine eklemeler yaptıklarını iddia etmişlerdir. Bu iddiaların sebebi; Arap âlim ve şairler arasındaki siyasi rekabet, kişisel husumetler, Basra-Kufe dil mektebi taassubu olarak değerlendirilmelidir. İddialarda bu gibi faktörlerin rol oynayabileceği dikkate alınmalıdır. Arap toplumunda şiir ve şair oldukça önemli sayılırdı. Şair; savaşta düşmanlara kılıçtan daha etkili hiciv okları fırlatan bir silahşor kabul edilirdi. Barış zamanında ise kıvanç vesilesi olarak toplumda

büyük itibara sahipti ve toplumsal hiyerarşide kabile reisinden sonra yer alıyordu (Durmuş 2010: 146).

Haram aylarda kurulan Ukaz ve Zülmecaz gibi panayırarda hakem huzurunda düzenlenen şiir yarışmaları, ayrıca Hire ve Gassani sarayları ile bazı Hicaz merkezleri, Cahiliye dönemi Arabistan'ında şiiri teşvik eden vesileler ve onu besleyen çevrelerdir. Hassan b. Sabit, Nabiga ez-Zübyani ve Mütelemmis gibi şairler, VI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Lahmi ve Gassani saraylarına rağbet göstermiş ve meliklere methiye sunup caize almışlardır. Bu saraylar, Arap şiirinin gelişmesini sağlamışlardır (Durmuş 2010: 146; Dereli 2019: 462). Hicaz'ın çeşitli yerlerinde şiir rağbet görmeye devam etmiş, İslam devletinin kurulup geliştiği Medine, şiir ve mûsikinin olgunlaşmasında en elverişli ortam durumuna gelmiştir. Ancak bu saray ve merkezler zamanla şiirin bir ticaret metaı haline dönüşmesinde etkili olmuştur. Öyleki; Nabiga ez-Zübyani, Gassani ve Hire meliklerinden aldığı caizelerle altın kaplarda yemek yiyecek kadar zenginleşmiş ve bu çağırıcı açan kişi olmuştur. Kimi şairler ise belde belde dolaşarak şiirlerini satmış hatta bunların bir kısmı Hz. Peygamber'e de methiye yazmışlardır (Durmuş 2010: 147; Demirayak 2014: I/83-86).

Ukaz panayırı, Arabistan yarımadasında ortak edebiyat ve şiir dilinin oluşmasını ve gelişmesini sağlayan en önemli mekândır. Ukaz'daki şiir müsabakaları, Arap belâgatine büyük katkı sağlamıştır. Muallaka¹ şiirleri genellikle Ukaz panayırındaki şiir müsabakalarından seçilmiştir. (Demirayak 2014: I/178). Eski Arap şairler; şiir söyleme yeteneklerini kendilerine ilham veren insanüstü varlıklara (cin/perî) bağlardı. Bu varlıklar tarafından ilham verilmesi için ise aşk, içki, ihtiras derecesinde arzu, sevinç, öfke, coşku, korku, özlem, acı ve heyecan gibi somut faktörlerin bulunması şart görülürdü. İlham veren varlıkların, şairlerin bu gibi duygulara büründüğünde

---

¹ Muallakalar, Cahiliye döneminde, her biri, sahibinin en güzel parçası olarak kabul edilen; çoğunluğa göre yedi şaire ait şiir koleksiyonuna verilen addır. Ukaz gibi panayırarda her yıl düzenlenen yarışmalarda seçilmiş, Mısır keten bezinden yapılmış tomarlara altın suyu ile yazılarak Kâbe'nin duvarına asılmıştır. Muallaka şiirleri tamamen klasik kaside tarzında yazılmıştır. Muallaka şairlerinin en eskisi İmru'ülkays'tır. Diğerleri; Lebid, Antera, Amr, el-Hâris, Tarafê ve Zuheyr'dir (Demirayak 2014: I/178-181). Konu hakkında ayrıntılı bilgi için Muallaka şairleri ve şiirleriyle ilgili yazılmış müstakil eserlere bakılabileceği gibi "Demirayak 2014: 178-228"e bakılabilir.

ilham edeceklerine inanılırdı. Cahiliye şairleri, genellikle memduhlarının çeşitli iyi hasletlerini yalana ve abartıya kaçmadan övmüştür. Çöl hayatının özellikleri, işret meclisleri, savaşlar, silahlar ve doğa olayları da ayrıntılarıyla tasvir edilmiştir (Durmuş 2010: 147). Panayırlar ve buralardaki edebi faaliyetler için Demirayak 2014: I/75-81'e göz atılabilir.

Cahiliye döneminde Hanif şairler de mevcuttu. Ümeyye b. Ebi Salt ve bunun gibi bazı şairler, mukaddes kitapları okumuş, içkiden putlardan uzak durmuş ve Hz. İbrahim'in şeriatı üzerine yaşamıştır. Ümeyye, şiirlerinde dünyanın bir Peygambere ihtiyacı olduğunu vurgulamış; bu makamı kendisine yakıştırmıştır. Ancak Ümeyye, İslam'ın gelişiyi birlikte hasetlik duygusuyla Hz. Peygamber'i tasdik etmemiştir. Ümeyye'nin ölümünden sonra Hz. Peygamber Ümeyye'nin şiirlerinden örnekler okutup dinlemiş ve “Ümeyye'nin şiiri iman etmiş fakat kendisi dalalette kalmıştır” şeklinde buyurmuştur (Suruç 2013: I/173-174).

Hiz. Peygamber Döneminde Şiire ve Şairlere Bakış: Hiz. Peygamber, henüz Peygamber olmadan içinde yaşadığı toplumun kültürel kimliğinin temel unsurlarından birinin şiir olduğunu görüp değerlendirmiştir. Arapların, Müslüman kimlikleriyle de şiiri bırakmalarının mümkün olmadığını görmüştür. Bu çerçevede Arapların şiire olan bağlarını, devenin yavrusuna olan düşkünlüğüne benzeterek “*Deve, yavrusuna olan düşkünlüğü bırakmadıkça Araplar da, şiiri terk etmeyeceklerdir.*” dediği rivayet edilmiştir (Yalar 2009: 68-69).

İslam dininin ortaya çıkışıyla Arap şiir tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Özellikle Mekkeli müşriklerin Hiz. Peygamber için “mecnun bir şair”² iftirasını atmaları sonucu; müşrik devri şiirinin yasaklanması sonucunu doğurmuştur. Cahiliye dönemi kadim şiirin kabile asabiyeti üzerine inşa edilmiş olması ve Hiz. Peygamber'in soyuyla alay eden şiirler yazılması da bu yasağın sebeplerindendir. Bununla birlikte;

---

² *إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ/ وَيَقُولُونَ إِنَّا لَنَارْكُوا إِلَهَتَنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ/ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ* // Ne zaman onlara, “Allah'tan başka tanrı yoktur” denilse küstahlık edip kibre kapılırlar./ ‘Cinlere kapılmış bir şairin sözüyle tanrılarımızı mı bırakacağız!’ derler./ Aksine o, gerçeği getirdi, Allah'ın diğer elçilerini de doğruladı. (Saffat 35-37).

iman ederek iyi davranışlarda bulunan, Allah'ı ve Hz. Peygamber'i kötülemeyip hatırlarından çıkarmayanlar, bundan istisna edilmiştir³ (Durmuş 2010: 147-148; Yalar 2009: 63).

Konuyla ilgili olarak yapılan birden fazla rivayete göre şairleri kötüleyen ayetler inince Hz. Peygamber'in önde gelen şairleri olan Abdullah b. Revaha (ö. 8/629), Kab b. Malik (ö. 50/670) ve Hassan b. Sabit (ö. 55/674), ağlayarak Hz. Peygamber'in yanına gelmiş ve *“Ey Allah'ın resulü! Şüphesiz Allah, şair olduğumuzu bildiği halde bu ayetleri indirdi ve biz helak olduk.”* demişlerdir. Bunun üzerine *“Ancak iman edip iyi şeyler yapanlar, Allah'ı çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır.”* (Şuarâ 227) mealindeki ayet inmiştir. Hz. Peygamber, inen bu ayeti bahsi geçen şairlere okuyarak: *“İşte bu ayette sözü edilenler sizlersiniz.”* demiştir (Yalar 2009: 63-64). Hatta Hz. Peygamber şiiri bir cihad silâhı olarak görmüş ve *“Mümin kılıcı ve diliyle cihad eder”* şeklinde buyurmuştur (Durmuş 2010: 148).

Hiz. Ömer, Araplar'ın en önemli bilgi kaynağını şiirin teşkil ettiğini söylemiştir. Ömer'e göre en büyük Arap şairi, şiirleri garip kelimelerden arınmış, gerçekçi bir çizgide olan Züheyr b. Ebu Sülma'dır. İbn Abbas'ın, *“Kuran-ı Kerîm'den bilmediklerinizi Arap'ın şiirlerinde araştırın, çünkü şiir Araplar'ın ilim hazinesidir”* dediği de rivayet edilmiştir. Hiz. Peygamber ve Hulefa-yi Raşidin döneminde eski Arap şiiri geleneği büyük ölçüde devam etmiştir. Zaten bu dönemdeki şairlerin büyük çoğunluğu muhadramdır⁴ ve eski geleneğe bağlıdır. Bununla birlikte şiirin konusunda büyük değişiklikler olmuştur. Kabileler arasındaki kin ve savaşları konu edinen şiirlerin yerini, kardeşlik duygusunu işleyen şiirler almıştır. Din, ahlak ve cihat gibi konular da şiirin başlıca malzemelerinden olmuştur. Dinî bağı zayıf şairler ise eski

---

³ وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ / وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ // Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar. / Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin? (Şuarâ/224-226).

⁴ **Muhadram:** “sünnet olmamak; nesebi karışık olmak” gibi anlamlara gelen “hadrame” kökünden türemiştir. Hem Cahiliye devrinde hem İslam döneminde yaşamış; Hiz. Peygamber hayatta iken veya Peygamber'in vefatından sonra müslüman olmuş, ancak onu mümin olarak görememiş kimseyi ifade eder (Efendioğlu: 2005: 395). Bu yönüyle muhadramun, sahabe ve tabiinden ayrı bir grup olarak düşünülür ve değerlendirilir.

Arap şiiri çizgisinde eserler kaleme almıştır. Dinî hassasiyetlerden uzak çöl şairleri genel itibariyle eski çizgide kalmıştır. İslam'ın yayılma çizgisinde olduğu ilk dönemlerde devletin ileri gelenleri fetihlerle uğraştığı için şiir ve şairlerle pek ilgilenmemişlerdir. Hâl böyle olunca caize ortadan kalkmıştır; bu durum da şiire olan ilginin azalmasına sebep olmuştur. İslami dönemde siyasi ilk şair olarak Hassan b. Sabit⁵ kabul edilir. Kab b. Züheyr⁶, İslam'a girmiş ve Hz. Peygamber'i "Kaside-i Bürde"⁷ olarak bilinen şiiriyle methetmiştir. Kab b. Malik, şiirleriyle Hz. Peygamber'in müdafii olmuş; Abdullah b. Revaha, müşrik şairlere hitaben kaleme aldığı hicivleriyle ön plana çıkmıştır. Yine bu dönemde Humeyd b. Sevr, gazelleriyle meşhurdur. Hutay, hicviye ve methiyede dönemin en bilindik şairlerindendir. Kadın şairlerden olan Hansa; İslam öncesinde bile içki ve putlardan uzak duran Nabiga el-Cadi gibi şairler de erken İslam döneminin meşhur simalarındandır (Durmuş 2010: 148).

Çoğu Kureyşli olan Amr b. As, Abdullah b. Zibara ve Ebu Süfyan gibi müşrik şairlerin hücumları artınca; Müslüman şairlerden olan Abdullah b. Revaha, Kab b. Malik ve Hassan b. Sabit gibiler, bu müşriklere cevap ve karşılık vermek istemiş ve bunun için Hz. Peygamber'den izin almışlardır. Ancak Hz. Peygamber, "*Ben de Kureyş'tenim, beni onlardan nasıl ayırıp da hicvedeceksiniz?*" deyince Hassan b. Sabit, "*Seni onlardan hamurdan kıl çeker gibi ayırırım*" şeklinde cevap vermiştir. Hassan, yanlış şeyler söylememek ve Hz. Peygamber'e yanlışlıkla da olsa dil

---

⁵ Hassan b. Sabit'in İslam dönemi şiire yaklaşımı, siyasi şiirleri ve Hz. Peygamber için yazdığı mersiye için bakınız: *Demiryak 2013: II/184-200*.

⁶ Kaside-i Bürde'nin metni ve Kab b. Zuheyr için bakınız: *Demiryak 2013: II/167-184*.

⁷ Kab b. Züheyr, İslam'ı kabul eden kardeşi Büceyr'i bundan vazgeçirmek için Hz. Peygamber'i de hicvettiği bir şiir kaleme alır. Bu şiir üzerine, Hz. Peygamber Kab'ın öldürülmesini ister. Kardeşi Büceyr; Kab'a müslüman olduğu takdirde bağışlanacağını bildirir. Müslüman olmaya karar veren Kab, 9/630 yılında Medine'ye giderek Hz. Peygamber ve oradaki hazırun önünde İslam'ı kabul eder ve "**Bânet Su'âd**" adlı kasidesini okur. Kab "*Muhakkak ki Peygamber kendisiyle aydınlanan, Allah'ın çekilmiş yalın kılıçlarından bir kılıçtır*" beytini söylediğinde Hz. Peygamber duygulanır üzerindeki Yemen hırkasını (bürde) Kab'ın omuzlarına atar. Şairin kasidesi bundan dolayı Kasidetü'l bürde namıyla meşhur olur (Savran 2001: 7; Yalar 2009: 79). Hz. Peygamber'in bu tutumundan dolayı; yöneticilerin ve devlet adamlarının şairleri himaye etmesi ve onlara caize vermesi sünnet sayılmıştır.

uzatmamak adına; eski eyyâm, mesâlib, ahhâr ve ensâb hakkında bilgi edinmek maksadıyla Hz. Ebu Bekir'e başvurmuştur. Hz. Peygamber'in Hassan'ı "*Yâ Hassan, onları hicvet! Şunu bilmelisin ki Cibril seninle beraberdir; senin sözlerin kılıçtan daha tesirlidir*" ifadeleriyle övdüğü de rivayet edilmiştir (Durmuş 2010: 148). Kab b. el-Eşref, Hz. Peygamber'e karşı Mekkelilerle işbirliğine girdiği vakit Hz. Peygamber'in şairi olarak bilinen Hassan b. Sabit, el-Eşref'i ve Mekkelileri hicvetmeye başlamıştır. Hicivleri duyup Hassan'ın diline düşmekten korkan Mekke müşrikler, Kab b. El-Eşref'i desteklemekten vazgeçmiştir (Yalar 2009: 74). Eşref'in üslubu Hz. Peygamber'in hanımlarına dil uzatmaya kadar varınca; Hz. Peygamber, Eşref'in öldürülmesini istemiştir. Ashaptan Muhammed b. Mesleme, iki üç arkadaşıyla birlikte Eşref'i öldürmüştür (Suruç 2013: II/89-90).

Neticede; Cahiliye dönemi Arap şiiri, İslam'ın gelişiyi birlikte büyük bir değişime uğramıştır. Bu değişim daha çok içerikle ilgilidir. Cahiliye döneminde, ahlak ve inanç ilkeleri dikkate alınmadan söylenen şiir, İslamın gelişiyi birlikte, büyük ölçüde dinin öngördüğü iman ve ahlak ilkeleri gözetilerek söylenmeye başlanmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak İslami nitelikli şiir ortaya çıkmıştır. Böyle bir şiirin teşekkülünü sağlayan temel unsur ise Kuran'ın şiir ve şairlerle ilgili beyanlarından ve İslam düşmanlarına karşı verdiği büyük mücadelede karşılaştığı saldırılardan hareket eden Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber, şiir söylememiş ancak onun mevzun sözler sarf ettiği olmuştur. Bununla birlikte bazen askerleri sefer esnasında cesaretlendirmek, bazen de yolculuklar esnasında ortamı neşelendirmek adına şiir söylenmesine izin vermiştir. Zaman zaman, başkalarına ait şiirlerden beğendiklerini terennüm etmiş, bazen sahabelerden şiir okumalarını istemiş ve dinlediği şiirlerde yer alan arızaları fark edip uyarılarda bulunduğu olmuştur. Allah'a, O'nun dinine ve Peygamberine muhalif sözler içeren şiirleriyse yasaklamıştır (Yalar 2009: 85; Güleç 2017: 143-144).

Kaynaklar incelendiğinde; Klasik Türk edebiyatının etkileşim dairesindeki Fars edebiyatının Samaniler döneminde sağlam temellere oturtulduğu görülür. Samanilerin ve o dönemin farklı beyliklerinin yöneticilerinin âlime ve şaire ciddi teveccüh gösterdiği görülmektedir. Abbasilerin gücünü kaybetmesinden sonra, Maverâünnehir

ve civarında İranlı aileler tarafından kurulmuş olan hanedanlıklar, İran gelenek ve göreneklerini canlandırdılar.

“Mâverâünnehir, Horasan ve diğer bölgelerin büyük bir kısmını elinde tutan Sâmânîlerin yanı sıra, onların gözetimi altında doğuda Çağânîler (321-377/933-987), Hârezmşahlar (491-629/1098-1232), Âl-i Irak (320-454/932-1062), Me'mûnîler (385-408/995-1017), Sîmcûrîler (298-392/910-1002) gibi bağımsız hanedanlıklar ve aynı zamanda Ahmet b. Sehl (öl. 309/921), Ebû Mansûr Muhammed b. 'Abdurrezzâk (öl. 351/962) gibi ilim ve edebiyata hizmet eden birçok emir hüküm sürüyordu. Bu nedenle Ali b. Rabbân (öl. 247/861), Muhammed b. Cerîr et-Taberî (öl. 310/922), Muhammed b. Zekerîyyâ-yı Râzî (öl. 313/925), Ebû Nasr-i Fârâbî (öl. 339/950), Ebû Alî-yi Sînâ (öl. 428/1037), Ebû Nasr-i 'Irâk (öl. IV/X.) Ebû Reyhân-i Bîrûnî (öl. 440/1048), İbn Miskeveyh (öl. 421/1030) gibi ünlü bilginlerin ve Rûdekî (öl. 329/941), Dakîkî (öl. 367/977) ve Firdevsî (öl. 416/1025) gibi büyük şairlerin yetişmesine ortam hazırlandı ve birçok eser yazılmaya başladı. Buhara ve Semerkant Arapça ve Farsça eserler telif eden âlim, şair ve ediplerin toplandığı birer ilim ve edebiyat merkezi haline geldi. Kendileri de edip olan bazı emir ve vezirler şair ve ediplerin münazara meclislerine katılmışlar, onları koruyup teşvik etmişlerdir. Yönetimlerin dini taassuptan uzak olduğunu, inanç özgürlüğü sayesinde geniş bir hoşgörünün varlığını, ayrıca millî destanların temelinin de yine bu dönemde atıldığını görmekteyiz.” (Emirçupani 2003: 116).

Samani devlet adamlarının şiire verdiği ehemmiyet, kendilerinin de şair olmaları, şairlere verdikleri destek ve teşvikleri sayesinde Fars şiiri canlanmış ve güçlenmiştir. “Böylece o dönemde şiire duyulan ilgi ve şairlerin desteklenmesi, dünya şairlerinin ustası sayılan Rûdekî (öl. 259/873) gibi ünlü şairlerin yetişmesine vesile olmuştur.” (Emirçupani 2003: 117). Klasik Türk edebiyatını önemli ölçüde etkileyen Fars edebiyatının temellerinin Samaniler döneminde atıldığını görmekteyiz.

B. Dibace Kavramı Divan Dibacelerinin Edebî Açısından Önemi

Genel kabule göre Farsça olan dibace, temel olarak; “başlangıç, ön söz” (Devellioğlu 1998: 184) anlamındadır. Sözlüklere bakıldığında; Farsça “dîbâ” kelimesinden “-çe” küçültme ekiyle yapılmıştır. Dîbâ; “Bu isimle maruf hafif kumaştır. Mahbubun didarından kinaye olunur. Dîbâc, muarrebidir. Dîbâcî; dîbâ-bâf ki dîbâ dokuyan üstadddır.” (Öztürk ve Örs 2009:176) şeklinde tanımlanır. İran şahlarının giydiği süslü üstlük; kitabın nakışlarla süslenmiş yüzü ve süslü ilk sayfaları da dibace olarak adlandırılır. Buradan teşbihen “nesnelerin yüzü ve başlangıcı;

yumuşak cilt, sevgilinin yüzü; bir beytin veya kitabın mukaddimesi” gibi anlamlarda da kullanılmıştır.

“Bir kitabın mukaddimesi, önsöz” anlamında dibace kelimesinin yanı sıra bazı anlam farklarıyla birlikte özellikle klasik metinlerde “mukaddime, mukaddeme, mukaddimât, medhal, takdim, ifade, meram, ifâde-i mahsûsa, ifâde-i merâm, iftitah, temhîd, tasdîr” gibi kelimeler de kullanılmaktadır. Klasik edebiyatta ise “dibace” kelimesinin genellikle manzum eserlerde olmak kaydıyla daha özel bir anlamda kullanıldığı söylenebilir. Genellikle eserin yazılış sebeplerinin (sebeb-i te’lîf) anlatıldığı bu ilk bölüm; yazarın dünya görüşünü ve sanat mülâhazasını, hayatına dair bilgileri, eseri okuyanlardan bazı isteklerini ihtiva eder. Bilhassa divan dibacelerinde; Peygamberle şairin farkı, Hz. Peygamber’in şiir ve şaire bakışı, İslam algısı çerçevesinde şiirin ve şairin durumu, vahiy ve ilhamın karşılaştırılması, şairi divan tertibine yönelten âmiller, şairlerin birer tenkit mahiyetinde olan birbirleri hakkındaki telakkileri, özel anekdot ve nakilleri bulmak mümkündür (Üzgör 1994: 277-278).

Burada özellikle şiir şiir şair hakkındaki değerlendirme ve tenkitler önemlidir. Edebî tenkit, çeşitli meslek dallarından düşünür ve âlimler tarafından icra edildiği gibi; tenkidi kendine meslek edinen ve bu işte doğrudan uzmanlaşan kişiler de olmuştur. Bunlarla birlikte edebî tenkide yön veren ve bu alanda gerçek söz sahibi olanlar ise şüphesiz şair ve yazarlardır. Edebî tenkitte temel maksat; ortaya konan eseri şekil, muhteva ve üslup yönünden değerlendirmek, eserin çağa ve dâhil edildiği edebî akıma uygunluğunu ele almak, toplumsal normlarla ilişkisini incelemektir. Bunlara birçok madde daha eklenebilir. Ancak edebî metnin dili ve üslubu, tenkit noktalarını sınırlandırabilmektedir. Bir metindeki sanatsal yön, kullanılan edebî sanatlar ve mazmunlaşmış ifadeler ise metnin tahlil ve tenkidini zorlaştırabilmektedir.

Divan şiirinin dil, üslup ve mana bakımından derinliği farklı yorum ve değerlendirmelere yol açabilmektedir. Bu durumda, şairlerin kendi eserlerinde neyi anlatmak istediklerini izah ettikleri dibace, sebeb-i telif gibi bölümleri içeren eserler hakkında bu bölümlerde ne söylendiği dikkate alınmadan yorum yapılması, hatalara sebep olabilmektedir (Kaçar ve Koşık 2014: 155).

Divan edebiyatıyla ilgili değerlendirmelerde şairlerin eserlerinde yer alan kendi düşünce ve tespitlerinin göz önünde bulundurulması, buna göre yorum ve değerlendirmeler yapılması, eserlerin anlaşılması konusunda önem arz etmektedir. Aksi takdirde değerlendirmeler eksik kalabilir ve bazen de yanıltıcı olabilir. Bu manada, dibaceler ve sebep-i telifler daha doğru tespit ve değerlendirme imkânı sağlayacaktır. (Kaçar ve Koşık 2014: 165).

Neticede bir edebî eseri en iyi tanıyan ve tanımlayacak olan, eserin müellifidir. Bu bakımdan dibaceler, müellif ve onun sanat anlayışını anlamak noktasında iyi anlaşılmalıdır. Özellikle klasik Türk edebiyatının ve o alanda eser vermiş müelliflerin estetik anlayışını, tenkit usulünü, metin kurma tekniğini, dünyaya ve dine bakış açısını en iyi şekilde anlayabilmek için dibacelerin çözülmesi gerekmektedir. Dibaceler, edebiyat tarihi ve tenkidi noktasında önemli kaynaklar olarak ele alınmalıdır.

1. Klasik Türk Edebiyatında Divan Dibaceleri

Türkçe divan dibaceleri üzerine Üzgör tarafından yapılan çalışmada, İstanbul kütüphanelerinde 490 civarında divan şairine ait 2500'e yakın divan nüshasının kayıtlı olduğu ve ancak bu divan şairlerinden sadece otuz yedisinin divanında dibaceye rastlamanın mümkün olduğu, bazı şairlerin birden fazla dibaceleri olduğu tespitiyle de dibace sayısının toplamda kırk bir olduğu belirtilmiştir (Üzgör 1990: 4). Ancak İstanbul dışında tespit edilmiş ve incelenmiş dibace bulunan divanlar, bir şairin birden fazla dibace bulunan divanı gibi sebeplerle başkaca dibaceler de tespit edilmiş ve çalışmaya dâhil edilmiştir. Dibace ihtiva eden divanların toplam divanlara oranı dikkate alınırsa; dibace yazma geleneğinin oldukça zayıf olduğu görülecektir.

Çağatay edebiyatı sahasına dâhil edilse de; Türkçe ilk divan dibacesi yazarı olarak Ali Şir Nevâyî (15. yüzyıl) kabul edilebilir. Şairin ilk divanı olan Bedâyiü'l-Bidâye'deki dibace şairin ilk dibacesidir. Nevâyî, ikinci divanı Nevadirü'n-Nihaye'ye de bir dibace yazmıştır. Ancak bu dibaceye ulaşamamıştır. Nevâyî, şiirlerini son olarak Hazâinü'l- Maanî adlı eserde birleştirmiş, bu eserinin başına da bir dibace yazmıştır. Şu halde Nevâyî'nin ilki Bedâyiü'l-Bidâye; ikincisi Nevadirü'n-Nihaye; üçüncüsü de; Hazâinü'l- Maanî'de olmak üzere üç dibacesi vardır. Çalışmamızda, Bedâyiü'l-Bidâye ve Hazâinü'l- Ma'ânî divanlarındaki dibaceler incelenmiştir.

Mevcut tespitler ölçüsünde; Türkçe divan dibacesi yazan şairleri kronolojik olarak sıralamak yerinde olacaktır. Tespitlere göre; Ahmet Paşa, Ali Şir Nevâyî (3), Necâtî Bey, Revânî, Lâmi'î Çelebi, Za'fî, Celâlzâde Sâlih Çelebi, Fuzûlî, Taşlıcalı Yahyâ, Ulvî, Cinânî, Nev'î, Gelibolulu Mustafa Âlî (3), Sehî Bey, Muhyî, Cemîlî, Hasan Ziyâî, Sehâbî, Gelibolulu Surûrî, Muîn, Kâtibzâde Sâkîb, Said Giray, Şerîfî, Vukûfî, Kabûlî, Remzî, Sabûhî, Nâtîkî, Abdülmecidzâde, Rahîmî, Ganîzâde Nâdirî, Nev'îzâde Atâ'î, Hüseyin Âlî, Abdülahad Nûrî, Sıdkî Paşa, Nâzik Abdullah, Ahmet Yârî, Fevzî, Kâşîf, Emetullah Hanım, Hüsâmzâde Feyzî, Halepli Edîb, Muhammed Hulûsî, Re'fet Mehmed Azîz, Ni'metî, Râzî, Dâniş, Zihnî Keşânî, İsmail Hakkî, Emrî, Hazmî, İbrahim Hanif (2), Nûrî Bey, Avnî, Hasan Haydar, Nâkâm, Charles Verne, Nâtîkî, Sebâtî, Tâib, Keçecizâde İzzet Molla, Azmî, Hüsnî, Safâyî, Râşid, Su'ûd, Tâhirülmevlevî, Mehmed Memduh, Mestî, Mehmed Şemsi ULUSOY dibace yazmıştır. Bunun yanında Üzgör, İstanbul kütüphanelerinde dibacesi olmadığı halde dibace kaydı olan divanlar, Arapça veya Farsça olarak yazılmış divanlar yahut şairi dışında bir başkası tarafından kaleme alınmış olarak Türkçe on beş divan dibacesi tesbit edildiğini belirtir (Üzgör 1990: 5-6). Üzgör'ün açıklamalarında bahsedilen şairlerin divanları üzerine yapılan çalışmalar incelenmiş, bazılarının Türkçe divan dibacesinin olduğu tespit edilmiş ve çalışmaya eklenmiştir. Titiz ve gayretli bir çalışmaya rağmen gözden kaçan, başka nüsha tespitiyle tenkitli ve karşılaştırmalı metin çalışmalarıyla ortaya çıkabilecek, vs. sebeplerden ötürü incelenmeyen Türkçe divan dibacesi olabilecektir. Türkçe divan dibacelerinin bazıları manzum; bazıları ise mensur iken çoğu dibace manzum-mensur karışık yazılmıştır. Bir iki beyitlik dibaceler olduğu gibi oldukça hacimli olanları da telif edilmiştir. Gerekli kısımlarda Türkçe dibacelerin şekil ve muhteva özellikleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2. Arap ve Fars Edebiyatlarında Dibace Geleneğine Kısa Bir Bakış

Tarih ve coğrafyanın yan yana getirdiği Türk, Arap ve Fars milletleri; din, dil, ekonomi, siyaset ve ticaret hususlarında alışverişte bulunmuştur. Tarihî ve coğrafi seyri içerisinde; İslam olan bu milletler, münasebetleri sonucunda birbirlerinin kültür ve medeniyetine yoğun derecede sirayet etmişlerdir. Osmanlı sahası klasik Türk edebiyatının gelişiminde Arap ve Fars etkisi yadsınamaz. Ancak bu etkinin tek taraflı

olduğunu düşünmek, oldukça sığ bir bakış açısı olacaktır. Şurası da gerçektir ki bu iki kültürün, daha sonraları özgün bir hüviyete evrilen divan edebiyatının şekil ve muhteva yönünden gelişimine, büyük katkıları olmuştur. Halk edebiyatımızın ise bu iki kültür dairesiyle alışverişleri daha sınırlı olmuştur.

Fars ve Arap şairlerinin dibacelerine vakıf olabilmek, şu şartlarda mümkün değildir. Ancak Türk asıllı bir şair olması hasebiyle; Hüsrev-i Dihlevî'den söz etmek yerinde olacaktır. Türk asıllı şair, tarihçi ve mutasavvıf olan Emîr Hüsrev-i Dihlevî, 651/1253'te Delhi'nin kuzeyindeki Müminpur'da (Müminâbâd) doğmuştur. Nazım ve nesir alanında Farsça birçok eseri olan Emîr Hüsrev, sağlığında bu çalışmalarını derleyip düzenleme imkânı bulan ender kişilerdendir. Eserlerinin sayısı hakkında tezkire ve hâl tercümesi kitaplarında farklı rakamlar verilmektedir. Beş divanı bulunan Dihlevî sırasıyla; Tuhfetü's-sığâr, Vasatü'l-Hayât, Gurretü'l-Kemâl, Bakıyye-i Nakıyye ve Nihâyetü'l-Kemâl adlarıyla divanlarını tertip etmiş ve her divanına dibace yazmıştır (Lugal 2011: 310-320; Kurtuluş 1995: 135-137).

C. Poetika'nın Tanımı ve Mahiyeti

Şiir, Aristo'dan beri farklı öncelik ve bakış açılarıyla ve daha güzel ifade arayışlarıyla tekrar tekrar tanımlanmıştır. Şiirde kimisi “vezin ve kafiye”yi esas alıp, onu “mevzûn u mukaffâ söz” olarak tarif ederken, kimisi “ahenk”i ön plana çıkartıp onu musikiye yaklaştırmıştır. Şiirde “hayâl”i, “duygu”yu, “fıkr”i veya “hayat”ı önceleyenler de şiir tanımlarını, bu kavramların etrafında şekillendirmişlerdir (Coşkun 2011: 57). Poetikaya Türkçede “şiir sanatı” gibi bir terkiplerle karşılık vermek mümkün olmakla beraber bugünkü kullanımı “şiir sanatı üzerine teoriler” anlamına daha uygundur.

Batı dillerine Latince'den geçen poetika kelimesinin aslı Yunancadır ve “yapmak, üretmek, yaratmak” anlamlarına gelen “poiein” fiiline bağlı olarak kullanılan bir sıfattır. Latince'de “şiir sanatı” anlamı verilerek kullanılan poetika, hemen her Batı dilinde de bu anlamıyla kullanılmaktadır (Sümer 1996: 36).

Poetika'yı “Şiir sanatının değişik türlerinde ve tarzlarında yazılmış ürünleri açıklayan, yorumlayan, şerh eden bir inceleme bütünü olmaktan çok, şiirle ilgili/şiire ilişkin her türlü meseleyi genel ölçekte ele alan, bir başka deyişle bu meseleleri belli

bir örneğe bağlı kalmadan irdeleyen bir bilgi dalıdır.” (Sazyek 2000: 10) şeklinde tanımlamak da mümkündür. Farklı bir bakış açısına göre ise poetika, şiirbiliminin bir parçası kabul edilir. “Şiirbilimi yazınsal, dilbilimsel ve göstergebilimsel şeklinde üç gruba ayırır; yazınsal şiirbilimi de poetikadır. Poetika, söylem üstüne söylemdir” (Yalçın 1991: 18) tanımlaması yapılır.

Dünya edebiyatlarında ve Türk edebiyatında poetika üzerine onlarca tanım yapılmıştır. Aslında hiçbirisi yanlış değildir. Ancak bütün tanımlar, sübjektif ve eksik kabul edilmelidir. Tanımlardaki çeşitlilik ve poetikanın mahiyetindeki kapsam farklılıkları, poetikanın hâlâ kullanım alanının genişlik ve belirsizliğini göstermektedir. Poetikanın tam tanımının ve çerçevesinin verilemeyeceği gerçeği, gözardı edilmemelidir.

1. Batı Edebiyatında Poetika

Aristoteles’in hocası Platon, başlı başına bir poetika yazmasa da yazdığı eserlerle bugüne güzellik felsefesi, sanat felsefesi olarak gelen güzellik metafiziğinin oluşmasında öncü olmuştur. Ona göre sanat, poetik yani yaratmaya ilişkin bir etkinlik olup her türlü sanat da bir yaratmadır (Demirkaynak, 2001: 14). Kapsayıcı, sistemli ve nesnel bir edebiyat kuramı düşüncesi, yazılı edebiyat kadar eskidir. Batı’da Aristoteles’in *Poetika* adlı çalışması, bu yöndeki çabaların ilk örneği kabul edilir. Aristoteles, trajedi ve destan türlerinin temel özellik ve bileşenlerini ortaya koyarken bu bilgiye edebî yapıtların kendilerinin incelenmesi yoluyla ulaşmıştır (Kaya 2001: 7). Aristoteles’in *Poetika*’sı sadece şiir ile değil sanatsal yaratma etkinliğinin tüm türleri ile bağlantılı taklit sanatının var olma koşulları ve var olma olanakları üzerine bilgiler veren, aynı zamanda doğası üzerine çözümler üreten bir ‘mimesis kuramı’ ortaya koymaktadır (Demirkaynak 2001: 19). Horatius, mektup türünde yazdığı *Ars Poetica* adlı 476 dizelik uzunca metninde poetik içerikli düşünceler ortaya koyar. Şair, bu eserinde övgüye değer şiirin nasıl olacağı gibi şiir sanatına ilişkin bugün de tartışılan bazı konuları ele alır (Sümer, 1996: 20-21; Karaca 2013: 17). Klasik Çağ’da güzellik ve sanat felsefesiyle uğraşan filozoflardan biri de Plotinos’tur. Özellikle yazdığı *Enneades* adlı eserde Plotinos, gerek Platon’da gerekse Aristoteles’te arka planda yer alan idealist bir sanat felsefesine varabilmeyi başarır ve bu felsefeyi bir mistisizm

coşkunluğu ile öne çıkarır. Nitekim Plotinus, 800 yıllık Yunan felsefe mirasını müthiş bir sentez içerisinde bir araya getiren yeni bir felsefî yorum geliştirir (Saliya 2016: 145). Eflatun, Aristo, Plotinos ve Horatius'tan sonra Klasik Çağ'ın poetikasında ele alınması gereken bir başka yazar, Longinus'tur. Longinus'un Türkçeye *Yüksek Anlatım Üzerine* veya genel anlamda *Yüksek Sanat* diye çevrilebilecek *Peri Hypsous*'u bu dönemin önemli poetik yapıtları arasında anılmaktadır (Karaca 2013: 18).

Batı'nın "Klasik Çağ"ında poetika terimi yalnızca edebiyatı veya şiiri kapsar biçimde kullanılmamıştır. Bu da poetika teriminin kullanımı ve alanıyla ilgili tereddütlere yol açmıştır. Dönemin sanatına ilişkin araştırmaların çoğunda, bu dönemde diğer alanlarda olduğu gibi; sanat, estetik ve edebiyatla ilgili sorunlara bakışta da dinin ve kilisenin önemli bir rol oynadığı belirtilir. Aurelius Augustinus, Aquinolu Thomas isimleri, Orta Çağ poetikası üzerine fikir beyan etmiş önemli kişilerdir (Karaca 2013: 19-20).

Eldeki verilerin sınırlı olduğunu unutmaksızın Batı' da Orta Çağ'da poetikanın en azından salt edebiyata özgü bir disiplin haline gelemediği ve Klasik Çağ'a göre dogmatikleştiği söylenebilir. Bu çağda poetika kapsamına girebilecek düşünceler çoğunlukla din adamlarınca, din odaklı bir bakış açısıyla' ele alınmış, kimi kez de poetika, retorik (söylev sanatı)in alanı içinde değerlendirilmiştir (Karaca 2013: 22).

XV. yüzyıldan itibaren Batı'da görülmeye başlanan bilimsel gelişmeler, coğrafi keşifler ve teknik ilerlemeler maddi alanda olduğu gibi kültürel alanda da yeniliklere yol açmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, Orta Çağ'ın skolastik anlayışına ve kilisenin her alandaki baskısına karşı bir tepki doğmaya başlamıştır. Bu tepkiler kuşkusuz sanat ve edebiyatta da etkisini göstermiştir (Karaca 2013: 23)

XVIII. yüzyıldan itibaren kimi sanatçılar aklın ve kuralların dar çerçevesine hapsolmuş, bireysel duyguları göz ardı eden Klasisizm'e tepki göstermeye başlamıştır. Romantik hareketin ilk işaretleri Almanya'da görülmeye başlanır. Romantizm Fransa, İngiltere ve Almanya'da yankı bulmuştur. Çeşitli yazar ve şairler, bu akımın ilkelerini belirlemeye yönelik poetik yapıtlar kaleme almışlardır. XIX. yüzyılda poetika, giderek kendine özerk bir alan oluşturmuş, art arda ortaya çıkan edebî akımlarla birlikte

edebiyat metinlerinin ve çeşitli türlere ilişkin ilkelerin görüşlerini içeren şair ve yazar poetikaları ortaya çıkmıştır (Karaca 2013: 25-27).

XX. yüzyıl ise edebiyatın ve poetik görüşlerin bağımsızlığını ilan ettikleri dönemdir. Poetika, özerk bir disiplin olarak görülmeye başlanmıştır (Karaca 2013: 28-29).

2. Arap Edebiyatında Poetika

*Allah'tan daha güzel kim boyayabilir?*⁸ ayeti, güzellik ve estetiğin ilahi kaynaklı olduğunu göstermesi açısından iyi anlaşılmalıdır. Ancak İslam sanatlarında yaratma hedefi olmamıştır; güzeli araştırmak ve tasvir etmek hedeflenmiştir. Yaratmanın Allah'a has olduğu hakikati unutulmamıştır. Allah'ı taklit etmekten kaçınma ve şirke düşmeme adına; İslam sanatkarları ve kalem erbabı kimseler soyuta yönelmişlerdir. Soyuta yönelmenin sonucu olarak; İslam sanatlarında heykel ve resimden uzak durulmuş, hatta kimilerince bu sanatlarla uğraşmak şirk sayılmıştır. Bu sebeple İslam sanatları, Batı'nın yaratma olarak nitelendirdiği poetik yaklaşımları uzun müddet kabullenmemiştir. Görsel sanatlar ve heykeltraşlığa uzak duran İslam medeniyeti, bunlara alternatif olarak hat ve minyatür sanatında ilerlemiştir. İslam'ın şiire ve şaire bakışı hususu daha önce ele alındığı için tekrar edilmesine gerek yoktur. Cahiliye Dönemi'nin toplumsal hafızası olan şiir, çöl hayatını ve bu hayatın olgularını yansıtmakla birlikte oldukça soyut konulara da değinmiştir. Arap kabileleri arasındaki üstünlük, yeri geldiğinde şiirle sağlanmıştır. Sözlü geleneğin ağır bastığı Cahiliye şiiri, oldukça ahenkli ve secilidir.

İslam'ın gelişi ve Kur'an'ın nüzülüyle birlikte Arapların toplumsal yapısı değişmiştir. Bu değişimler şiirde de kendini göstermiştir. Cahiliye'nin sözlü şiir kültüründen yazıya geçiş başlamıştır. Cürcânî, nazım teorisini ve şiir yazma ilkelerini ortaya koymuştur. Kur'an üzerine araştırmalar, yeni eleştiri esaslarını hatta yeni bir

---

⁸ Bakara 2/138.

metin inceleme ilmini doğurmuştur. Bu da Arap poetikasının temellerini atmıştır. Kavramsal açıdan şiir ilk olarak İbn Sîrîn (ö. 728) tarafından kafiye boyutu da dikkate alınarak tanımlanmıştır. Kur'an metnini incelemeye yönelik tefsir, nahiv ve belâgat bilimlerinin gelişmesiyle şiire yönelik teorik eserler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Halil b. Ahmed, Câhız ve İbnu'l-Mu'tezz, Kudâme, İbn Haldûn, Farâbî, Yahyâ b. Adî, İshâk b. Huneyn, İbn Rüşd gibi zatlar; özellikle Aristo'nun poetikasıdan da istifade ederek Arap şiirine önemli bir form vermiştir. Sonrasında ise İbn Kuteybe ve Ebû Nuvâs gibi zatlar, Arap şiirinin poetikasını yapmışlardır. Araplar, hangi dönemde olursa olsun; bilgi ve birikimi şiirin vazgeçilmez unsuru saymıştır. El-Merzubânî ve en-Neşehî gibiler ise bilginin şiirden ayrı düşünülemeyeceğini dile getirmiştir (Erkal 2009: 21-26).

3. Fars Edebiyatında Poetika

İran şiirinde tasavvuf önemli bir yere sahiptir. İran'da H. 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nazarî tasavvuf zirveye ulaşmış ve İslâm inançlarıyla ve İranlı zevkiyle uyuşan felsefî düşünceler ortaya konmuştur (Erkal 2009: 26). Erkal, Nasrullah Pürcevâdî'den naklen, İran'daki tasavvufî düşünüşün şiire nasıl tesir ettiğini şöyle aktarır:

“İran şiirinin ilk şekillenişinin ilk aşamalarında h.5/m.11. yüzyıla değin, İran şiiri genel olarak sûfiyane yönden yoksundu, fakat h.4/m.10. yüzyılın ortalarından ve 5. yüzyıldan başlayarak sûfiye şeyhleri, şairlerin şiirlerinden ve bu şiirlerdeki teşbih ve istiarelerden kendi maksatları için yararlanmışlar ve bu şekilde bu kelimenin anlamlarında bir evrimle yaşamasına yol açmışlardır. İran şiiri-elbette büyük bir bölümü-sûfiyane anlam ve sırları dile getirmek için bir araç durumuna geldi ve giderek sûfiye şair ve şeyhleri, dili şiir dili olan bir felsefe inşa ettiler... Şarap ve aşk konulu şiirler, bir dizi felsefî-tasavvufî düşünce için bir araç haline geldi ve şair düşünürlerle sûfi-meşrep şairler, harâbâtîlerle şarap ehlinin ve âşıkların tabirlerini ilahî gerçeklerin ve fizikötesi anlamların sembolü olarak kullanır oldular ve bu tabirlerin sayısını artırarak daha da geliştirdiler.” (Pürcevadi 1998: 131).

Bu değerlendirmeler Klasik Türk şiirinin, İran şiirinden etkileşimini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

İran şiirinin poetikasına genel bir değerlendirme ile bakacak olursak, Mecma'u'n-Nevâdir ya da Çehâr Makâle ismiyle bilinen eser, Nizâmî-i 'Arûzî

(ö.H.552/M.1157)'ye ait olup ikinci bölümü, Fars edebiyatında kaleme alınan ilk tezkiredir. Bu bölümde şairlik ve şiirle ilgili değerlendirmeler yer alır (Çetindağ 2005: 145-146).

Devletşah Tezkiresi'nin yani Tezkiretü's-Şuarâ'nın Mukaddime kısmında da şiirle ilgili değerlendirmeler bulunmaktadır. (Çetindağ 2002: 187). Bunun yanında İmam Gazalî, Emir Keykavus, Feridüddin Attar, Mevlanâ Câmî gibi birçok âlim eserlerinde şiir ve şairle ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Bu âlimler ve şairler Osmanlı şairlerini önemli ölçüde etkilemiş, divan şiiri ve şairinin gelişimine katkı sağlamışlardır. Şiir ve şairle ilgili değerlendirmeleri özellikle oluşum ve gelişim dönemlerindeki Osmanlı şairlerinin şekillenmesi ve benzer poetik görüşleri savunmalarında etkili olmuşlardır.

4. Türk Edebiyatında Poetika

Türk edebiyatında poetikayla ilgili çalışmaların çok eski olmadığı ya da poetikanın yakın dönem edebiyatımızda ele alındığı şeklinde bir algı vardır. Bu algıyla ilgili farklı gerekçeler ortaya konulabilir. Ancak edebiyatımızın en geniş devresini oluşturan Klasik Türk Edebiyatı devresinde poetika adı veya vasfıyla oluşturulmuş hususi bir eser olmayışı belki de bu düşüncenin en önemli gerekçelerindendir. Batı'da poetika üzerine yazılmış ilk eser olarak bilinen Aristo'nun Poetika'sı, Türk âlim ve şairlerinin malumu olan bir eserdir. Bunun yanında, şiir ve şair üzerine ilim erbabının ve şairlerin kendi eserleri içinde birçok değerlendirmeleri vardır.

Türk edebiyatında şiir sanatı üzerine düşünceler geliştiren ilk ve önemli şahıslardan biri, Türk asıllı âlim Farâbî'dir. Farâbî, *Risâle fi Kavânîni Sînâ'ati's-Şuarâ* adlı eserini Aristo'nun *Poetika*'sının daha iyi anlaşılmasına yardım etmek amacıyla bir takım açıklamalarda bulunmak için kaleme almıştır (Bayrakdar 1997: 46; Erkal 2009: 32).

Farâbî'den sonra, şiir ve şair üzerine çıkarımlarda bulunan ve poetik tahliller yapan âlim, İbn Sina'dır. Sina, *Şifâ* adlı kitabının bir bölümünde; şiir ve sahne sanatları üzerine kişisel fikirlerini açıklar (Erkal 2009: 34-35).

Türk-İslam coğrafyasındaki entelektüel birikime en büyük katkıyı sağlayanların başında ise Muhyiddin ibn Arabi gelir. Arabi, yazdığı pek çok eserde şiir sanatına

geniş yer vermiştir. Onun şiire bakışı marifetullahıya dayanır. Arabi'nin şiir felsefesi, "hayal, ilham ve sembol" zeminlerine oturtulmalıdır (Erkal 2009: 35-36).

İlk dönem âlim, sufi ve mutasavvıflarının attığı temellerle İslam coğrafyasında şiir ve sanat anlayışı bir zemine oturmuştur. Sonrasında kurulan devletler ve gelişen edebî zevk, bu ilk dönem düşünürlerinin temelleri üzerinedir. Klasik edebiyatın poetik yazılarına özellikle şair tezkirelerinde rastlamak mümkündür. Tezkire yazarı, şairlerin şiirlerini değerlendirmeye tabi tutarken ciddi bir poetika yapar. Bunun dışında; müellifler, eserlerinin mukaddimelerinde şiir, şair ve sanata dair değerlendirmelerde bulunur ki bunlar da poetik söylemlerdir. Methiye ve fahriyelerde de şiir ve şair üzerine poetik söylemlere rastlamak mümkündür.

Divan şiirinin poetikasını özellikle divan dibacelerinden elde etmek mümkündür. Türk edebiyatında dibace geleneğinin en önemli temsilcisi, Ali şir Nevâyî sayılmalıdır. Çalışmanın asıl konusunun dibacelere göre divan şiiri poetikası olması yönüyle bu kısa bilgiyle yetinilmiştir.

Divan şiiri poetikasıyla ilgili çalışmalar Türk edebiyatının poetikasına katkı sunması bakımından önemlidir. Bu anlamda şairlerin eserleri, bilhassa divanlarının incelemeleri, üzerine yapılan çalışmalarla şairin poetikası; son dönemlerde yüzyıllara göre divan şiiri poetikası çalışmalarıyla daha bütüncül bir yaklaşımla dönemin poetikası daha kapsamlı şekilde değerlendirilebilecektir.

Türk edebiyatında modern anlamda poetika çalışmalarının ise Tanzimat döneminde yapıldığı görölmektedir. Ancak Tanzimat ve sonrasındaki dönem, bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. TÜRKÇE DİVAN DİBACELERİNE GENEL BAKIŞ

Türkçe divan dibaceleri ile ilgili ilk çalışma, divan dibaceleri içerisinde hacim bakımından en büyüğü olan Lâmi'î Çelebi'nin divanının dibacesi ile ilgili Harun Tolasa⁹ tarafından yapılmıştır.

Tahir ÜZGÖR “*Türkçe Divan Dibaceleri*” adıyla kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Üzgör eserinin başında dibacelerle ilgili inceleme ve değerlendirmelerini, metinlerin dil içi çevrisiyle günümüz Türkçesi’ne aktarımını yapmıştır.

Üzgör, divanların ekseriyetinde dibace olmadığını belirttiği çalışmasında; “İstanbul Kitaplıkları Yazma Divanlar Kataloğu’nda Ahmet Yesevî’den Tahir Olgun’a kadar divanları tavsif edilen dört yüz doksan iki şairden elli birinin divanında dibace bulunduğu ifade edilmektedir.” (Üzgör 1990: 5) bilgisini vererek, eserinde otuz sekiz şaire ait; otuz dokuz (İbrahim Hanif iki dibace) dibaceye yer vermiştir. Çalışmasında yer almayan fakat başında dibace olduğu bilgisi bulunan divan dibaceleriyle ilgili de; “on beş şairin divanlarında dibace bulunmama, Arapça veya Farsça olma, bir başkası tarafından kaleme alınmış bulunma” (Üzgör 1990: 5) gibi sebepler sıralar ve bu divanlar hakkında kısa bilgiler verir.

Çalışmamızda büyük ölçüde istifade ettiğimiz kaynaklardan olan, “*Türkçe Divan Dibaceleri*”yle ilgili bazı tespitleri ifade etmek gerekirse; dibacelerin kompozisyon özellikleri hakkında verilen bilgilere göre; üç manzum dibace olduğu ve bu dibacelerden birinin Ferdi dibacesi olduğu belirtilmişse de, Ferdi Divanı ile ilgili yapılan karşılaştırmalı metin çalışmasında (Memiş 2008: XXXIII) bu bölüm Münacât türünde kaside olarak belirtilmiştir.

---

⁹ Harun Tolasa (1999), “*Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz(Dibâce)leri; Lâmi'î Divanı Önsözü ve (buna göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü*” Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Türkçe Divan Dibaceleri 'nde Ali Şir Nevâyî'nin Bedâyiü'l-Bidâye dibacesi yer almış, Hazâyinü'l-Maânî dibacesi ikinci dibacesi olarak adlandırılmış ancak imlâ tutarsızlığı ve metnin bozuk olması gerekçesiyle, yapılan çalışmada yer verilmediği ifade edilmiştir. (Üzgör 1990: 7) Nevâyî'nin ikinci dibacesi Hazâyinü'l-Meânî dibacesinin önemli kısmına yer verilen "Ali Şir Nevâyî" (Levend 1965: 1-2) eserinden istifade edilerek, çalışmamızda Nevâyî'nin bu dibacesine de yer verilmiştir.

Aynı eserde, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin ilk tertip edilmiş divanının dibacesi Müverrih Ali, başlığı ile incelenmiştir. "Gelibolulu Âlî-Divanlar" adlı çalışmada Âlî'nin dört Türkçe divanı olduğu belirtilir:

Âlî, gençlik çağında yazdıklarını bir araya getiren I. Divan'ından sonraki şiirlerini yaş devresi itibarıyla iki Divan'da toplamış ve ilkinde Varidatu'l-Enika, daha sonrakine Layıhatu'l-Hakika adını vermiştir. Bunlarda tam bir kronolojik düzen olmayıp birinden diğerine farklı devrelerin şiirleri aktarılmış, öncekilerine sonradan yazdıkları katılmıştır. Biz de, Akün tarafından yapılan bu kronolojik sıralamaya katılıyoruz. Âlî'nin Türkçe Divanları şecere bölümünde geniş olarak ele alınacağı için burada kısaca bilgi vermekle yetiniyoruz. İlk Divan 975 (1567)'te tertip edilmiştir. İkinci Divan, Varidatu'l-Enika olup III. Murat tahta çıktığında onun adına 982'de (1574) Banaluka'da tertip edilmiştir. III. Divan, Layıhatu'l-Hakika adını taşımaktadır. Âlî'nin 988'den (1580) 1000 yılının başına (Ekim-Kasım 1591) kadar geçen zaman içindeki şiirlerini toplar. IV. Divan, Âlî'nin 1000 (1591) yılından ölümüne kadarki şiirlerini içine alır (Aksoyak 2018: 21).

Aksoyak'ın bu çalışmasında, Âlî'nin ilk üç divanına yazdığı dibaceler yer almaktadır. Çalışmamızda bu dibacelere de yer verilmiştir.

Yine *Türkçe Divan Dibaceleri* 'nde; Misâlî Divanı'nın dibacesi olarak verilen manzumenin aslında Misalî'nin Miftâhü'l-Gayb eseri olduğu ve divanının dibacesi olmadığı belirtilmiştir.¹⁰

---

¹⁰ "Tahir Üzgör bu eserin Millet Kütüphanesi 390 numaralı nüshadan yola çıkarak Misali Divanı'nın dibacesi olduğunu söylemiştir. Ancak Üzgör'ün önsöz olarak aldığı kısım "Miftahu'l Gayb"dır, bu eser Fatih Usluer tarafından makale olarak da yayınlanmıştır." (Güneş 2011: 21).

Bunun yanında şimdiye kadar Türkçe divanlar üzerine yapılan inceleme, metin ve özellikle tenkitli metin çalışmaları neticesinde divanına dibace yazan başka şairler ortaya çıkmıştır.

Ortaya çıkan bu sonuçlarla, çalışmamızda divanlarına kendilerinin yazmış olduğu yetmiş üç şairin yetmiş altı Türkçe dibacesi tespit edilmiştir. Dibace sahibi şairlerin hayatı, eserleri, dibacelerinin yapıları ve muhtevaları hakkında kısaca değerlendirmeler yapılmıştır.

Ayrıca divanına şairin kendisi tarafından yazıldığı belirtilen ve tahmin edilen dibaceler de tespit edilmiştir. Tespit edilen bu dibaceler ve şairleri hakkında da kısaca bilgi verilmiştir.

18. yüzyıl şairlerinden Tokatlı Kânî'nin divanında da bir dibace yer almaktadır. Ancak dibaceyi Halil Nûri yazmıştır (Eliacık 1992: 2).

18. yüzyıl şairlerinden Muvakkitzade Pertev Efendi'nin divanının başında Beylikçi İzzet tarafından yazılmış bir dibace yer almaktadır (Bektaş 2004: XVI).

18. yüzyıl şairlerinden Seyyid Mehmed Burhân'ın divanının başında üç sayfalık bir dibace bulunmaktadır. Bu mensur dibaceyi, müstensih Seyyid İhya Efendi yazmıştır (Bakht 2011: 181).

18. yüzyıl şairlerinden Mehmed Râsim Efendi'nin divanının başında mensur bir dibace bulunmaktadır. Dibace, Hattat İbrahim Tâhir Efendi tarafından yazılmıştır (Kutlu 1997: XXIII).

18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılın başlarında yaşamış olan Sermed Mehmed'in divanının başında mensur kısa bir dibace bulunmaktadır. Dibace, muhtevalarına bakıldığında başkası tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır (Yıldız 2002: 37-38).

19. yüzyıl şairlerinden Molla Murad'ın divanının başında çok kısa bir dibace yer bulunmaktadır. Dibace Sâlim Sermedî tarafından yazılmıştır (Çetiner 2010: 51).

19. yüzyıl şairlerinden Sahaflar Şeyhizade Esad Mehmed Efendi'nin divanının başında Tahir Selam Bey tarafından yazılmış mensur bir dibace bulunmaktadır (Aydoğan 2003: 59).

19. yüzyıl şairlerinden Dâniş Mehmed Bey'in divanının başında, divanını tertip eden üvey kardeşi İrfan Paşa tarafından yazılmış bir dibace bulunmaktadır (Özavar 1993: 33).

19. yüzyıl şairlerinden Mahmud Fâ'iz'in divanında torunu Mehmed Nâil tarafından yazılmış kısa bir dibace bulunmaktadır (Koşar 2019: 7).

19. yüzyıl şairlerinden Tırnovalı Râşid'in divanında Ahmed Lütfullah tarafından yazılmış bir dibace bulunmaktadır (Şenödeyici ve Akdağ 2013: 20-22).

A. Dibacelerin Tertibi

Türkçe divan dibaceleri içerisinde en hacimlişi kırk varaklık dibaceyle Lâmi'î Çelebi'ye aittir (Üzgör 1990: 10, Kalpaklı 1999: 229). En kısa olanı ise iki beyit ile Said Giray ve üç beyitle Hüsnî'nin dibacesidir. Lâmi'î'den sonra, dibaceleri hacimli olan şairlerin; Ulvî, Ali Şir Nevâyî, Necâtî, Taşlıcalı Yahya, Şerifi, Fuzûlî, vs. olduğu görülmektedir. Diğer dibaceler ise ortalama bir ila on sayfa arasındadır.

Tespit ettiğimiz dibacelere şekil olarak bakıldığında; Türkçe divan dibacelerinin önemli bir kısmının manzum mensur karışık olduğu görülmektedir. Bazı dibaceler mensur ağırlıklı olmasına rağmen bir ya da birkaç beyitlik manzum kısımlar içerdiğinden, bu kısımların alıntı değil de, şairin kendisi tarafından yazıldığı görüldüğünden manzum çok az bir bölüm de olsa, baştan sona mensur olan dibacelerden ayrı değerlendirilerek “Manzum-Mensur Dibaceler” başlığı altında ele alınmıştır. Bu düşünceden hareketle yararlanılan kaynaklardan şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş, dibacesinde ele aldığı konular sıralanmıştır.

Manzum Dibace Sahibi Şairler	Mensur Dibace Sahibi Şairler	Manzum-Mensur Dibace Sahibi Şairler
Ahmet Paşa Muhyî Abdûlmecidzâde Muîn Kâtibzâde Sâkîb Said Giray Dâniş	Edirneli Hüseyin Âlî Abdûlahad Nuri Hüsamzâde Feyzi Osman Halepli Edib Muhammed Hulusi İbrahim Hanif 1. Dibace İbrahim Hanif 2. Dibace	Ali Şir Nevâyî-1 Ali Şir Nevâyî-2 Necâtî Revânî Lâmi'î Çelebi Zâ'fî Celalzade Salih Çelebi

Avnî Hüsnî Hasan Haydar	Nuri Bey Zihni Keşânî İsmail Hakkı Emrî Hazmî Nâtıkî Sebâtî Tâib MehmetŞemsettin ULUSOY Safâyî Suud Tâhirü'l-Mevlevî	Fuzûlî Taşlıcalı Yahya Bâlî Çelebi Cemîlî Hasan Ziyâî Sehâbî Sehî Gelibolulu Surûrî Ulvî Cinânî Nev'î Gelibolulu Mustafa Âlî-1 Gelibolulu Mustafa Âlî-2 Gelibolulu Mustafa Âlî-3 Şerifî Pir Muhammed Vukûfî Kabûlî Remzî Sabûhî Natıkî Rahîmî Ganîzâde Nâdirî Nâzik Abdullah Nev'îzâde Atâyî Sıdkî Paşa Ahmet Yârî Fevzî Kâşif Sıdkî Emetullah Hanım Re'fet Mehmed Azîz Nimetullah Ni'metî Râzî Nâkâm Charles Verne Azmî Keçecizâde İzzet Molla İbrahim Raşid Su'ûd Mehmed Memduh Paşa Mestî

1. Manzum Dibaceler

Dibacesinin tamamını manzum olarak yazan on divan şairi tespit edilmiştir. Bu şairlerden Ahmet Paşa, 15. yüzyılın önemli ve tanınmış şairlerindendir. “Ahmet Paşa, Divan şiirinin gelişmesinde bir aşama kabul edildiği için kendi devrinden başlayarak ta Tanzimat dönemine kadar kaynaklar ondan övgüyle söz etmişlerdir. Fatih döneminde yaşamış olan Ahmet Paşa müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve vezirlik gibi önemli devlet görevlerinde bulunmuştur.” (Karabey 2015: 20-24). Ahmet Paşa’nın tek eseri divandır. Ahmet Paşa, divanının dibacesinin önüne, Besmele’nin önemini anlattığı sekiz beyitlik bir şiir yazmıştır. (*Türkçe Divan Dibaceleri* adlı eserde, bu şiirin başında “*Dîvân-ı Ahmedü’s-Sivâsî*” (Üzgör 1990: 38) şeklinde sehven bir başlık kullanılmıştır).¹¹ Devamında iki beyitlik Arapça bir dua ile Allah’a hamd, Hz. Muhammed’e salavât ve “Dünyevi işlerin tamama ermesi, en olgun din olan İslamiyetle olur.” manasında veciz bir ifade yer alır:

Hamden lehü ve’l-hamdü min âlâihi
Şükren lehü ve’ş-şükrü min ni’mâihi

Sümme’s-salâte ale’l-habîbül-evveli
Müstekmilü’d-dünyâ bi-dîni’l-ekmeli (Ahmet Paşa; haz. Üzgör 1990: 38)

Bundan sonra “*Der-dîbâce mî-gûyed*” başlığıyla yazdığı dibacesi, yüz on dokuz beyitten¹² müteşekkildir. Dibacesinde Allah’a hamd ve münacat mahiyetinde yirmi üç beyit (1-15 ve 39-48 arası) (Tolasa 2001: 27), Hz. Peygamber’e salât, selam, övgü, dört halife, sahabeye övgü (16-38), şairliği ve divanını değerlendirme (49-84), Sultan 2. Bayezid’ övgü (85-109), dua ve temenni (110-120) yer alır.

16. yüzyıl şairlerinden Muhyî’nin, 1478 yılından sonra doğduğu tahmin edilmektedir. Müderrislik, kadılık, kazaskerlik, şeyhülislamlik görevlerinde bulunmuştur. 1548 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. On üç beyitlik dibacesinde;

---

¹¹ Ahmet Paşa’nın hayatı ile ilgili olarak Edirneli olduğu bilgisi yer alır. (Karabey: 2015: 11-19)

¹² Ayrıca, Üzgör’ün eserinde yüz yirmi beyitten müteşekkil Ahmet Paşa dibacesi’nin 21. beyti:

Zemîn ü felekdür gubâr ı rehûn

Ezel tâ ebeddür temâşâ-gehûn (Üzgör 1990: 42) ifadeleri, Tarlan’ın çalışmasında muhtemelen basımdan kaynaklı olarak yer almamaktadır.

Allaha hamd, Peygamber'e övgü, şairliği, dua ve temenni konuları yer alır. (Arslan 2006: 21-28)

Ayıntablı Hafız Abdülmecidzade 17. yüzyılda yaşamıştır. (Ataç 2007: 3). Hakkında detaylı bulunmayan şairin Nazmü'l-Ferâid adlı manzum bir lügati ve divanı vardır. (Tuyan 2007: 12-17). Divanının başında mesnevi nazım şekli ve "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" vezniyle yazılmış elli bir beyitlik manzum bir dibace bulunmaktadır. Dibacesinde; 1-18. beyitler arası besmele, 19. beyit Allah'a hamd, 20. beyit Hz. Muhammed'e salât 21. beyit Hz. Muhammed'in ailesine ve ashabına selam, 22-31. beyitler arasında Allah'ın kullarına; aşk, âşık, güzellik, maşuk kavramlarını lütfetmesini ifade, 32-34. beyitler arasında şiir ve şairle ilgili değerlendirmeler, 35-49. beyitlerde şiirleriyle ilgili değerlendirmeleri, 50-51. beyitlerde dua ve temennileri yer alır.

Mu'în, 17. yüzyıl şairlerindendir. Selaniklidir. Doğum tarihi bilinmemektedir. 1652-53 yılında vefat etmiştir. Tek eseri divandır (Aras 2010: XV-XIX). Mu 'în, divanının başına bahr-ı tavîl¹³ nazım biçimiyle bir dibace yazmıştır. Divanıyla ilgili yapılan bir çalışmada dibaceyle ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

16 mısradan oluşan bu bahr-i tavilde aruzun fe'ilâtün kalıbı kullanılmıştır. Dizelerin tef ile sayısı 22-23-24 arasında değişmekte olup küçük farklarla birbirine eşittir. Kafiye düzeni incelendiğinde bu bahr-i tavilin, gazel kafiye düzenine göre kafiyelendirilmiş olduğu görülür. Yani her iki uzun dize bir beyit şeklinde düşünülmüştür." (Aras 2010: 28).

Kafiyeler ve alliterasyonlarla bezeli olarak akıcı bir dille yazılmış olan bu dîbâce, yer yer Farsça ve Arapça dua niteliğinde bölümlerin de yer aldığı 63 cümleden oluşmaktadır. Bu cümlelerin büyük bir bölümü kısa cümlelerdir. Ancak, bazen -özellikle sevgilinin tasviri bölümünde- ard arda kullanılan bağlaç ve ulaçlarla cümleler uzatılmıştır (Aras 2010: 29).

---

¹³ Bahr-ı Tavîl: Aruz vezniyle ortaya konulan bir âhen kölcüsü. Aruzun Feûlün/Mefâilün/Feûlün/Mefâilün cüzlerinden meydana gelen bir kalıptır. Türk şiirinde hiç kullanılmamıştır. Ancak divan şairleri bahr-ı tavîl adı altında yeni bir biçim ortaya koymuştur ki bu, "Feilâtün", "Mefâilün". "Müstef'ilün" cüzlerinden her birinin istenildiği kadar tekrarıyla yazılan şiirdir. Bu tür şiirlerde dizinin uzunluk ölçüsü, şairin isteğine bağlıdır. (Pala 2011: 57).

Mu‘in dibacesinde; Allah’a hamd, peygambere övgü ve bir güzele âşık olduğundan, ona kavuşmak uğruna çektiği sıkıntılardan, vuslatından, bundan dolayı yaşadığı pişmanlıktan ve dünyanın faniliğinden bahseder.

Kâtibzâde Sâkib’ın, 17. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu sanılmaktadır. Eserleri: Divan, Kenzü’l-Vakâyî, Künûzü’l-Hikem (Kırbıyık 2017: 1-6). Dibacesinde Allah’a hamd, Peygamber’e övgü, padişaha övgü, şiir ve şairle ilgili değerlendirmeler, şairliği konularından bahseder.

Hayatı hakkında detaylı bilgiler bulunamayan Said Giray’ın 18. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir (Karaköse 2017: 1-8).

18. yüzyıl şairlerinden Dâniş’in asıl adı Süleyman’dır. 1715 yılında İstanbul’da doğduğu tahmin edilmektedir. Memuriyetlik yapmıştır. 1775 yılında ölmüştür (Birgören 2004: 3-15). Dâniş’in divanının başında bulunan dibace tertibine uygunluk gösteren bir bahr-ı taviil bulunmaktadır. Onun için çalışmaya dâhil edilmiştir. Divanının başında yer alan yirmi altı cüzlük bahr-ı taviil’de; ilk iki cüzü Allah’a hamd ve tevhid, yedi cüz (3-9) peygambere övgü, dört cüz sırayla (10-11) Hz. Ebubekir, (12) Hz. Ömer, (13) Hz. Osman, (14) Hz. Ali olmak üzere dört büyük halifenin medhi, bir cüz (15) sahabenin medhi, dört cüz (16-19) işret meclisi, bir cüz kendisini övme, bir cüz (20) Sultan Mahmud’a övgü, (21-22) şairliğine övgü, iki cüz (23-24) divan tertip sebebi ve tertip tarihi konuları yer alır.

19. yüzyıl şairlerinden ve asıl adı Osman olan Trabzonlu Avni’yle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmadığı belirtilir (Ülker 2004: 16-17). Divan nazım biçimiyle ve “Müstef’ilün Müstef’ilün Müstef’ilün Müstef’ilün” vezniyle yazdığı beş beyitlik kısa manzum dibacesinde kendisinin üstadı olduğunu ve kendisinden şeriat ilmini öğrendiğini vurguladığı Ahmedî Âsım’ı över:

Ders vekili Ahmedî Âsım dedim üstâdımı
Hasretinden arş-ı âlâya çıkardım dâdımı

Andan ahz itdim şeriat ilmini cehd eyleyüb
Himmet-i âlim dedirdi nâs içinde âdımı

Men gulâm-ı kemteriyim ol ulu sultânımın
Gice gündüz yalvarıram virmesün âzâdımı

Yanica kul olmayım Hakk bir sıfat virdi âna
Ol sıfat yârın azâbdan kurtarır ecdâdımı

Ey gözüm nûrî efendim çağırırım dün-i gün
Avnî kıl iki cihanda kes benim feryâdımı

(Trabzonlu Avnî; haz. Ülker: 2006: 75-76)

19. yüzyıl şairlerinden Hüsni'nin hayatıyla ilgili bilgiler sınırlıdır. Şairin asıl adı Hasan Hüsni Efendi, babası Abdurrahim Efendi'dir. Divanında, Siroz dâhilinde Cuma-i Bâlâ kasabasında doğduğunu ifade eder. Sultan Abdülmecid (öl. 1861) zamanında yaşamıştır. Hüsni'nin tek eseri divanıdır.” (Uçar 2011: 13-16). İncelediğimiz dibacelerin hacim bakımından en kısalarından olan bu dibace, Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün vezninde yazılmış üç beyitten müteşekkildir. Hüsni, kısa dibacesinde, divanını Sultan Abdülmecid Hân'a takdim ettiğini belirtir ve onu över:

Be-nâm-ı hazret-i hâkân-ı devrân
Bu dîvân-ı hurûfa oldu unvân

Senâsı ferşidir bu diller anın
Duâsında gönüller arş-ı Rahmân

O sultân-ı selâtîn-i zamânın
Semîyy-i sânidir Abdülmecid Hân (Hüsni; haz. Uçar, 2011: 72)

19. yüzyıl şairlerinden Hasan Haydar, ehl-i tariktir ve post-nişinlik yapmıştır. 1902 yılında vefat etmiştir. Bilinen tek eseri divandır (Şığva 2019: 19-24). Divanının sonlarında “Dibâce-i Dîvân” başlıklı manzum bir dibace yer almaktadır. Kırk sekiz beyitten müteşekkil, kaside nazım şekliyle ve “fâilâtün/ fâilâtün/ fâilâtün/fâilün” vezniyle yazılmış dibacenin başında Allah'a hamd, münacat ve uzunca şairin hayat hikâyesi ve son kısmında erdemli insan olmayı tavsiye eden nasihatlar yer almaktadır.

2. Mensur Dibaceler

Dibacesini mensur olarak yazan on sekiz şair tespit edilmiştir. İbrahim Hanif'in iki dibacesiyle tespit edilen mensur dibace sayısı on dokuzdur. Bu dibaceler, süslü divan nesri üslubuyla kaleme alınmış olup dili ağır, uzun cümleler, çokça terkipli ve eş anlamlı kelimeler kullanılarak oluşturulmuştur.

Edirneli Hüseyin Alî, 17. yüzyıl şairlerindendir. Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen şairin, ölüm tarihi 1640 olarak verilmektedir. Alî'nin eserleri: Divan, Münşeât, Miftâhü'r-Rahme (Hz. Musa ve Firavun arasındaki olayları anlatır), Târih-i Umûmî (Hz. Âdem'in yaratılışından zamanına kadar olan tarihî olayları anlatır.), Ukûdü'l-Cevâhir (Alfabetik sırayla Arap atasözleri şerhidir.), Ukûdü'l-Ukûl (Huyî'nin Arap atasözlerine dair Ferâidü'l-Rahme isimli eserinden seçilmiş atasözlerinin şerh ve tercümesidir.), Riyâzü'r-Rahme (Eski tarz üzere yazılmış İslâm'ın beş şartından bahseden bir eserdir, Şehâdetnâme, Riyâzü't-Terâcîm. Bu eserlerin dışında İbn-i Hâcib'in "Kâfiye" isimli eserini genişleten bir nahiv kitabı olduğu kaynaklarda geçmektedir (Arıkoğlu 1999: VII-XIX). Dibacesinde, Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e salat ve övgü, Hz. Muhammed'in ailesi, ashabına övgü ve dua, şairliği, divan tertip sebebi, temenni ve dua konuları yer alır.

17. yüzyıl şairlerinden Abdülahad Nuri, Sivas'ta doğmuştur. Mutasavvıf bir kişiliğe sahip olup ağırlıklı olarak tasavvufi konuların ele alındığı çoğunluğu Arapça, yirmi civarında eser kaleme almış bir müelliftir. Türkçe dört eseri olup üçü dini-tasavvufi konulu çeviri, diğeri de manzum tek eseri olan divanıdır (Baz 2014: 46-68). Divanına bir sayfa kadar bir dibace yazan şair; başında Arapça bir dua ile Allah'a hamdini, Hz. Muhammed' salat ve ashabına selamlarını ifade eder. Kısa ve öz bir şekilde şiirleriyle ilgili değerlendirme yaparak dibacesini tamamlar.

Hüsanzâde Feyzi Osman, İstanbullu olup, IV. Murad devrinde yaşamış, Hüsam Bey diye tanınan ilmiye sınıfına mensup bir şairin oğludur. 17. Yüzyıl şairlerinden Feyzî'nin sadece bir eseri vardır. O da tek nüshalı olan divanıdır. (Gülhar 1996: 10-12). Divanının başında yer alan bir sayfadan müteşekkil dibacesinde Allah'a hamd, Peygambere övgü, ilmiye sınıfından olduğuna vurgu, divan tertip sebebi, şairliğine övgü, fakirliğini arz, dua ve temenni yer alır. Fakirliği, kadılıktan azad edilişi ve uzun süre maişetini sağlayamadığı, fakir kalması yüzünden borçlanmasına vurgu yapan şair, üç yüz akçe maaş ile Arnavut Belgrad'ına tayin olduğu halde parasızlıktan gidememesi, bir dostunun kendisine şiirlerini tertip edip padişaha sunması ve maddi sıkıntılarının bu şekilde hallolacağı telkini verdiği ve padişah'tan bu yöndeki ümidi mevzuları ile dibacesini tamamlar.

Edib, 18. yüzyıl şairlerindendir. Halep doğumlu olup 1748 yılında vefat etmiştir. Edib'in en önemli özelliği şiirlerinde yoğun ve usta bir biçimde cinas kullanmış olmasıdır. Tek manzum eseri divanıdır ve klasik edebiyatımızın en hacimli divanlarından biridir. Divan nüshalarında bulunan nazım-nesir karışık bazı yazıları; Penc Haslet-i Makbûle (hulûs, sıdk, sabır, kerem ve re'fet kavramlarının mensur açıklanması ve bir rubai ile bitirilmesi), Makâle-i Hülâsâtü'l- Cûd (cömertliği işler), Makâle-i Siretü'l-ahbâb (arkadaşlık ve dostluğun gerekleri anlatılır), Evsâf-ı Cemîle-i Küremâ (kısa mensur bir hikâye) (Mum: 2004: 5-14). Divanında bir sayfalık bir dibace yazan Edib; Allah'a hamd, Peygambere övgü, şairlerle ilgili kısa bir değerlendirme, şairliği ve cinasa olan ilgisini vurgulama, divan tertip sebebi, dua konularına yer vermiştir.

Muhammed Hulusi, 18. yüzyılda yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Şeyh Derûnîzâde Muhammed Efendi'nin oğludur. Akaiden şerh ettiği "Kasîde-i Emali, "Kasîde-i Nûniyye" adlı iki önemli eserinin yanında bir de divançesi vardır (Küçükarıkan 2006: 3). Divançesinin başında iki sayfalık bir dibacesi olan Hulusî, dibacesine Arapça "Bu makaleleri, Kâdir olan Allah'ın rahmetine muhtaç bulunan vâiz, nâsîh, Celvetî, Istrumcalı Şeyh Muhammed Hulusî topladı ki Allah'ın rahmeti ve mağfireti onun üzerine olsun, Sultan Murad camiinde vaizdir." (Üzgör 1990: 477) ifadeleri yer alır ki, şair; memleketi, tasavvufî yönü, mesleği hakkında bilgi vermiş olur. Dibacesinde Allah'a hamd, Peygambere ve ashabına övgü, tevazusu, babası Celvetî tarikatı şeyhi olan babasına intisabı, Belgrad'ın fethine övgü ve şükür, temenni ve dua bahisleri yer alır.

İbrahim Hanif, 18. yüzyıl şairlerinden olup, 1775'te İstanbul'da vefat etmiştir. Tasavvufî yönü ağır basan, müderrislik ve kadılık vazifelerinde bulunmuş bir şairdir. Eserleri: Divan, Şîfâ adıyla bilinen bir siyer kitabının şerhi olan; Hulâsâtü'l-Vefâ fî Şerhi's-Şîfâ, Manzum Kırk Hadis Tercümesi, Medine tarihini anlatan bir eserin çevirisi olan; La'l-i Musaffâ fî Ziyâreti'l-Mustafâ, Peygamberin isimlerinin şerhi olan Eddürretü'l-Esmâ fî Esmâ'n-Nebeviyyeti'l-Esnâ ve bazı rakamların mahiyeti ve delâletinden bahseden El-A'dad fî İ'dadi'z-zâd ve'l-me'âd' dır (Aksu 1996: X-XIX). Divanında, "...7b-8a arasında 1. dibace, 34b-35b arasında Sultan 1. Mahmud'un yeni

yılıni tebrik babında 2. dibace yer almaktadır” (Üzgör 1990: 9). İlk dibacesi tamamen Sultan 1. Mahmud’a övgü; ikinci dibacesi ise Allah’a hamd, Peygambere salat ve selam, ailesine ve ashabına övgü, Sultan 1. Mahmud’ a övgü, divan tertip sebebi, padişahın yeni yılıni tebrik ve dua konularına değinir.

18. yüzyıl şairlerinden olan Nuri Bey’in asıl adı Halil’dir. İstanbul doğumlu olan şair, tanınmış bir aileye mensuptur. Kâtiplik, hâcegânlık, vakanüvislik gibi görevlerde bulunmuştur. Eserleri: Tarih-i Osmanî, Matlau’n-Nur, Kanun Mecmuası, Divan’dır (Güler 2009: 2-36). Divanının başında bir sayfalık bir dibace bulunmaktadır. Dibacede Allah’a hamd, Peygambere övgü, 3. Selim’e övgü, divan tertip sebebi ve padişaha takdimi konuları yer alır.

18. yüzyıl şairlerinden Zihnî, Edirne Keşan doğumludur. Asıl adı Mehmed Said olup Keşan’da mahkeme kâtipliği görevinde bulunmuştur. Doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin olmayan bilgiler vardır. 18. Yüzyılın sonlarında vefat etmiştir. Tek eseri Divan’dır (Han 2015: 19-36). Dibacesinde divan tertip sebebi, şiir ve şairle ilgili değerlendirmeleri yer alır.

18. yüzyıl şairlerinden İsmail Hakkî, 1653’te Aydos’ta (Bulgaristan) doğmuştur. Tahsilinden sonra Bursa’ya yerleşmiştir. Celvetiye tarikatının şeyhliğini yapmıştır. Mahlası Hakkî olan şairin yüzden fazla eseri vardır. 1725’te vefat etmiştir (Yurtsever 1990: 1-12). Divanının başında mensur bir dibace yer almaktadır. Dibace “Ser-Matla-ı Makâlât-ı İsmâil Hakkî” başlığı yer alır. Dibacesinde şairlerle ilgili değerlendirmeleri, şairlik gelişimi, hayatıyla ilgili bilgiler yer alır.

Bursalı Emrî, 19. yüzyıl şairlerinden olup 1850 yılında Tırhala’da doğmuştur. 1882’de ailesiyle Bursa’ya göç eden şair, gazetecilik ve matbaacılıkla uğraşmıştır. 1916 yılında hayatını kaybetmiştir. Eserleri: Divan, Tahmis-i Terkib-i Bend-i Ziya Paşa, İhyâ-yı Asâr-ı Eslâf (Tahmislerim), Mudhikat-ı Dehr, Hatırat ve Alacalı Defter, Bursa Kaplıcaları’dır (Öztahtalı 2009: 17-38). Divanının başında yer alan mensur dibacesinde; Tırnova’dan Bursa’ya göç ettiğini, “Bursa, Fevâ’id, Sınâyi” gazetelerini çıkardığını ve önemli bir hizmet ifa ettiğini belirtir. Eğitiminin yüzeysel olmasına rağmen, eğlence amacıyla şiire heves ettiğini belirten şair; gazellerine edebî bir değer yüklemeyi aklından geçirmediğini fakat şair fitratlı olduğunu bilinmesi, şiirlerinin

anlaşılır ve Türkçe olması, rahmete vesile olması amacıyla oluşturduğu şiirlerinin unutulmasını istemediğini, bundan dolayı divan tertip ettiğini, eksiklik ve kusurlarına iyi niyetle yaklaşılabileceğini ümit ettiğini ifade ederek kısa dibacesini tamamlar.

Kanbalakzade ünvanlı Abdülhamid Hazmî, 1856-1928 yılları arasında yaşamıştır. Harputlu olan şair; kâtiplik, Harput Belediye Reisiği ve bazı okullarda hocalık yapmıştır. Eserleri: Divan, Mecmua-ı Hâtırât ve Muhammed Bahâeddin-i Aslî'nin hac yolculuğunda yazdığı bir mesnevinin tercümesidir (Ayaz 1987: 4-6). Divanının “İfade” başlıklı mensur dibacesinde şiirle ilgili kısa değerlendirmesi, şairliği ve divan tertibi konuları yer alır.

19. yüzyıl şairlerinden Nâtikî, 1785 yılında Ardahan'da doğmuştur. Asıl adı Ahmed Dursun'dur. Kars'a gitmiş ve uzun yıllar Erzurum'da yaşamış, orada eğitim almış ve müftülük yapmıştır. 1863 yılında vefat etmiştir (Zilif 2019: 3-5). Divanının başında çok kısa mensur bir dibace bulunmaktadır. Dibacede Erzurum müftüsü olduğunu beyan eder, divanını harf tertibine göre, tarihini de “Murğ-ı dil” terkihiyle oluşturduğunu (ebced hesabına göre; H.1274/1857 yılı) Abdülmecid Han'a sunduğunu belirterek saltanatının devamı duasıyla tamamlar.

19. yüzyıl şairlerinden Hafız Mehmed Sebâteddin (Sebâtî), 1846 yılında Dağıstan'da doğmuştur. 1850'de Kars'a göç eden şair daha sonra Erzurum'a geçmiştir. 1867 yılında Amasya'ya gitmiş, orada uzun yıllar Şeyh İsmail Şirvânî'nin türbedarlığı ve türbenin imamlığı görevlerinde bulunmuştur. 1905 tarihinde Amasya'da vefat etmiştir. Bilinen tek eseri divanıdır (Koç 2006: 6). Divanının başında “İfâde-yi Mahsûsa” başlıklı mensur kısa bir dibace yer almaktadır. Dibacesinde; şiirlerinin unutulup gitmesini istemediğini, divanının II. Abdülhamid'in emri ve isteğiyle neşredildiğini, yeni tarzdan hoşlananlar nazarında yeni ve renkli fikirler sunmadığını belirten Sebâtî, okuyanların eserindeki hata ve noksanlıklarını affetmeleri ve herkesin istifade etmesi temennisini dile getirir.

19. yüzyıl şairlerinden Tâib Kazakzade İbrahim'in hayatı hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır (Akça 2015: 6). Ancak dibacesinde Malatya'da doğduğunu, divanını H. 1250 yılında Sultan II. Mahmud'a sunduğunu belirtir. Dibacesinde Allah'a

hamd, peygambere salat, ailesi, ashabı ve Kerbela şehitlerine selam, hayatı, şairliği ve divan tertibi hususlarından bahseder.

Mehmed Şemseddin ULUSOY, 1867 yılında Bursa’da doğmuştur. Çeşitli memuriyetliklerde bulunmuştur. 1936 yılında vefat etmiştir. Altmıştan fazla eseri vardır. “Eş’âr-ı Şemsî” adını verdiği divanı en önemli eserlerindendir (Efe 2018: IV). Divanının başındaki kısa mensur dibacesinde; şiire kabiliyetli oluşu, şairliği, divan tertip sebebi konularına değinir.

19. yüzyıl şairlerinden Safâyî, Konya’da doğmuştur. Asıl adı Ali Safâyî Dede olup şiirlerinde Safâyî mahlasını kullanmıştır. Yenikapı Mevlevîhânesi’nde hizmet eden şaire şiirlerini gören dergâhın şeyhi Abdalbâkî Dede tarafından Safâyî mahlası verildi ve *Dîvân*’ını tertip etmesini istemiştir. Vefat tarihi bilinmemektedir. Safâyî’nin bilinen tek eseri divanıdır.¹⁴ Dibacesinde Allah’a hamd, Peygambere övgü, aile ve ashabına övgü ve dua, divan tertip sebebi, dua ve temenni yer alır.

Asıl adı, Mehmed Suud Yavsi Ebussuudoğlu olan Suûdü’l-Mevlevî, 1882-1948 yılları arasında İstanbul’da yaşamış hattat ve şair bir zattır. Mevlevî bir şair olan Suûd’dan kaynaklarda “Suûdü’l-Mevlevî, Mehmed Suûd, Suûd Bey, Mehmed Suûd Bey” adlarıyla bahsedilmektedir. Dibacesinde belirttiği üzere şiirlerinden oluşan seçkisini “Numûne-i Dîvân (Sadâlarım)” adıyla yayımlayan ve memuru olduğu Millet Kütüphanesi’ne kaydettiren şair, daha sonra da birçok şiirler yazmış, babasının ve kendisine ait şiirleri Zâdegân adıyla toplamıştır (1914). Bu eseri 1935 yılında yeniden tertib ve tanzim ederek 1935’te tebyizini tamamladı. Eserleri: Berg-i Sebz, Sadâlarım (Numûne-i Dîvân), Zâdegân (Bu eseri Berg-i Sebz ve Sadâlarım eserlerini ve daha sonraki şiirlerini de kapsayan tek manzum eseridir). Derleme ve biyografik nitelikli kitapları (Reisü’l-Hattâtın Muhsinzâde Abdullah Bey, Sâir Müstecâbîzâde İsmet Bey ve Seyh Zekâî Efendi haklarında yazdığı haltercümeleri vardır, Suûdü’l-Mevlevî, Yenisehirli Avnî Bey’in matbû divânında olmayan parekende eserlerini toplayarak bir divân da vücûda getirmiştir. Eserin mukaddemesinde Avnî Bey’in hal tercemesini de vermiştir. Eserin sonunda “28 Rebîu’l-Âhir 1347 tarihi ve Elmüstensihu’l-Hakîr Suûdü’l-Mevlevî” yazısı kayıtlıdır. Suûdü’l-Mevlevî’nin kendi hattıyla yazdığı “Külliyât-ı Dîvân-ı Avnî”, Beyânü’l-Hak mecmuasında “Seyhülislâm Ebussuud Efendi Merhumun Terceme-i Hâli” ve “Tarih-i Kadîm İçin Mersiye” ismiyle yayınlanmış iki makalesi de vardır.) da olan Suûdü’l-Mevlevî’nin bütün şiirlerini toplayan tek

---

¹⁴ Bkz. Mehmet Arslan, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safayi-ali-safayi-dede>

eseri mürettep Dîvân'ı olan “Zâdegân”dır. Hattat olması hasebiyle eserlerini kendi hattıyla yazmıştır (İşler 2005: 1-43).

Divanına¹⁵ “Mukaddeme” başlığı ile başlar. Divanında babasının ve kendisinin şiirlerinin yer aldığını belirten Suud, babası hakkında kısa bilgi verir, babasının vefatı münasebetiyle şair Tahirü'l-Mevlevî'nin on altı beyitlik mersiyesi yer alır, babasının eser tertip etmediğini fakat yazdığı bazı şiirler olduğunu, kendisine verdiğini söyleyen Suud, o şiirleri muhafaza ettiğini ve tertip ettiği divanına baş levha ettiğini vurgular. Devamında, şiire meylettiğinde babasının kendisine yazdığı övgü ve nasihat kabilindeki yedi beyitlik şiiri yer alır, babannesinin babasının da şair olduğunu belirterek kısa bir şiirini alır, şiirleri ve şairleri hakkında kısa bilgi verir, başka şiirlerinin kaybolduğunu dile getirir, dua ve temenni, şiirleri ve şairliğine başkaları tarafından yazılan bazı manzum methiyeler, Şeyh Abdülbaki Efendi'nin divanına yazdığı dokuz beyitlik takrizi ve tarih kıt'asıyla dibacesini tamamlar.

Tâhirü'l-Mevlevî, adıyla meşhur Mehmet Tahir Bey, 1877 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası, Sultan Abdülmecit'in yazı öğretmeni meşhur Hacı Tahir Efendi'nin torunu Hacı Saffet Bey; annesi, Sultan Abdülaziz'in cariyelerinden Âmine Emsal Hanımdır (Şentürk 1991: 1).

Mesnevihanlık icâzeti almış, Mevlevî şeyhi Mehmed Celâleddin Dede'ye intisap etmiştir. Geçimini sağlamak için Bayezid'de bir kitapçı açmış, aynı zamanda bazı eserlerin bastırması ve *Resimli Gazete* adında bir mecmua yayımlamıştır. Muallimlik de yapan Mehmed Tahir “Soyadı Kanunu”yla “Olgun” soyadını almış, 1951 yılında vefat etmiştir. Çocukluğundan beri içinde bulunduğu tasavvuf kültüründen çok etkilenmiş, bu kültür çerçevesinde şekillendiği pek çok eser kaleme almış ve yayımlamıştır. Başta ders notlarından tekmil edilmiş 14 ciltlik *Mesnevi* şerhi olmak üzere Mevlana, Şeyh Sadi, Fuzûlî, Nevî, Bâkî, Şeyhî gibi çok önemli edebî şahsiyetler ve eserleri üzerinde durmuş; Hz. Muhammed ve dönemini ele alan bir eserlerinin yanında *Şeyh Samil*, *Nadir Şah* gibi tarihî eserler kaleme almıştır. *Edebiyat Lügati* ise edebiyat ıstılahatını açıkladığı çok önemli bir eserdir. İlmî eserlerinin yanı sıra gazetecilik macerasını işlediği *Teşebbüs-i Şahsî* adında bir roman da kaleme alan Tahir Bey, klasik tarzda yazdığı şiirlerini *Divançe-i Tahir* adlı eserinde derlemiştir. Eserleri: Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ,

---

¹⁵ A.g.e. Bu eseri Necâtî İşler, Suud'un torunlarından temin ettiğini belirtir. Şairin son tertibi olması bakımından çalışmamızda bu dibaceyi esas aldık.

Cengiz ve Hülâgû Mezalimi, Dest-âvîz-i Fârsî-hânân, Târîh-i İslâm Sahâifinden, Târîh-i İslâm Sahâifinden, Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti, Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazım ve Eşkâl-i Nazım, Teşebbüs-i Şahsî, Hind'in Moğol Hükümdarları ve Nâdir Şah, Kafkas Mücahidi Şeyh Şâmil'in Gazavâtı, Hind Masalları 1, Hazret-i Peygamber ve Zamanı, Hind Masalları 2, Fuzûlî'ye Dair, Edebiyat Lugati, Şâir Nev'î ve Sûriyye Kasidesi, Bakî'ye Dair, Mesnevi'nin Yeni Muterizine İkinci Cevap, Müslümanlıkta İbadet Tarihi, Germiyanlı Şeyhî ve Harnamesi, Mesnevî Dersleri, Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ, Divânçe-i Tâhir'dir.¹⁶

Divânçesinde bulunan bir sayfalık dibacesine “İfâde” başlığı ile başlayan Tâhirü'l-Mevlevî dibacesinde şiirin tanımı, şairliği ve divânındaki şiirleri hakkında kısa ve genel bir değerlendirme yaparak, kırk yıllık şiirlerini biraraya getirdiğini söyler.

3. Manzum-Mensur Dibaceler

Dibacesini manzum-mensur yazan kırk dört şair tespit edilmiştir. Bu şairlerden Ali Şir Nevâyî iki; Gelibolulu Mustafa Ali de üç dibace yazmış olup toplamda tespit edilen manzum-mensur dibace sayısı kırk yedidir.

Ali Şir Nevâyî, 1441 yılında Herat'ta dünyaya geldi. Uygur Türklerindendir. Emir Hüseyin Baykara çocukluktan beri yakın dostudur. Bu yüzden de Nevâyî, devlet görevlerinde ve erkânında bulunmuştur. Abdurrahman Câmî'nin irşadı ile Nakşbendi tarikatına girdi. 1501 tarihinde vefat etti. 15. yüzyıl klasik Çağatay edebiyatının teşekkülünde seçkin bir yeri vardır. Divan, tarih, mesnevi, tezkire, dil, musiki, aruz gibi çeşitli tür ve konularda otuz kadar irili-ufaklı eser vermesi onun büyük ve velût bir sanatkâr olduğunu, geniş kültürünü ve zamanın ilimlerine vukufunu açıkça göstermektedir. Ali-Şir bu bakımdan devrinin olduğu kadar, Türk sanat ve fikir hayatının da en mühim şahsiyetidir. Eserleri: Divanlar (Hazâinü'l-Meânî: 1. Garâibü's-Sıgâr 2. Nevâdirü's-Şebâb 3. Bedâiyü'l-Vasât 4. Fevâidü'l-Kiber), Farsça Divan, Hamse (Hayretü'l-Ebrâr, Ferhâd u Şirîn, Leylî vü Mecnûn, Seb'a-i Seyyâre, Sedd-i İskenderî), Tezkireler (Mecâlisü'n-Nefâ'is, Nesâimü'l-Mahabbe), Dil ve Edebiyat (Risâle-i Muammâ, Mîzânü'l-Evzân, Muhâkemetü'l-Lugateyn), Dinî-Ahlâkî (Münâcât, Cihil Hadis, Nazmü'l-Cevâhir, Lisânü't-Tayr, Sirâcü'l-Müslimîn, Mahbûbü'l-Kulûb) Tarihî (Târîh-i Enbiyâ vü Hükemâ, Târîh-i Mülûk-ı Acem, Zübdetü't-Tevârih), Biyografik (Hâlât-ı Seyyid Hasan Erdeşîr, Hamsetü'l-

---

¹⁶ bkz. Lokman Taşkesenlioğlu, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/olgun-tahir>

Mütehayyirîn, Hâlât-ı Pehlevân Muhammed), Belgeler (Vakfiyye, Münşe'ât) (Karaörs 2016: VII-X).

Nevâyî'nin divanları ile ilgili Agah Sırrı Levend kapsamlı ve doyurucu bilgiler vermiştir:

“Nevâyî, tertiplediği ilk divana Bedâyü'l-Bidâye adını vermiştir. Bu ilk divan Sultan Hüseyin Baykara'nın isteğiyle hazırlanmış olduğuna göre, onun tahta çıktığı 1469 yılından sonra, 1470-1476 arasında meydana getirilmiştir. Bedâyü'l-Bidâye'nin bilinen dört nüshası bugün Paris, Londra, Bakü ve Taşkent'te bulunmaktadır. Nevâyî bu ilk divan için bir dibace yazmıştır ki, bu dibace Hutbe-i Devavin başlığı altında sonradan Garâibü's-Sıgar nüshalarının başına da alınmıştır.”(Levend 1965: 1-2).

Bu dibace; *Türkçe Divan Dibaceleri* adlı çalışmada Nevâyî'nin 1. dibacesi olarak verilen ve bizim de istifade ettiğimiz dibacedir.

Nevâyî, bu ilk divanından sonra, 1476-1486 yılları arasında yazdığı şiirleri Nevadirü'n-Nihaye adını verdiği ikinci divanında toplamıştır. Bu divanın, Sultan Ali Meşhedî'nin kalemiyle, Sultan Hüseyin Baykara'nın hazinesi için yazılmış olan tek nüshası, Taşkent'te Özbekistan Bilimler Akademisi'nin Birûnî Şarkşinashk Enstitüsü kitaplığında, 1995 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Nevâyî bu divan için de bir dibace kaleme almışsa da, bu dibace elimize geçmemiştir. Nevâyî, bu ikinci divanı tertip ettikten sonra uzun bir süre şiir yazmamış, günlük duygularını ve düşüncelerini brer matla ya da beyitle tespit ederek, ileride vakti olunca tamamlamak üzere bir yana bırakmıştır. Bu sıralarda Hüseyin Baykara, son şiirlerini toplayarak iki divan daha hazırlamasını, böylece divanlarının sayısını Emir Hüsrev gibi dörde çıkarmasını salık vermiş, o da vaktiyle yazdığı beyitler ve matlalar üzerinde çalışarak yeni şiirlerini meydana getirmiştir. Hamsetü'l-Mütehayyirîn'den öğrendiğimize göre, şiirlerini ayrı divanlarda toplamasını, Camî de Nevâyî'ye salık vermiştir. Nevâyî bu son şiirlerini ayrı iki divanda toplamış değildir İlk iki divanı olan Bedâyü'l-Bidâye ve Nevâdirü'n-Nihâye'de bulunanları son şiirleriyle harman yaparak, bunları dörde ayırmış ve hepsine birden Hazâinü'l- Maanî adını vermiştir. Bu eserinin başına bir de dibace eklemiştir ki, çok önemli olan bu dibacenin H. 905'te, ölümünden bir yıl önce yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu dibace Nuruosmaniye kitaplığında 3999 numarada kayıtlı nüshadaki Şerhü'l-Hamâse adlı eserin sayfa kenarlarındadır (v. 21b-29a). Türkiye'de başka nüshası yoktur.(Levend 1966: 2-3) Nevâyî'nin Hazâinü'l-Maanî adını verdiği dört divanını bir arada toplayan nüshalar, Türkiye kitaplıklarında Külliyyât-ı Devavin başlığını taşır. (Levend 1966: 7).

Nevâyî, Bedâyü'l Bidâye (Garâibü's-Sıgar nüshalarının başında Hutbe-yi Devâvîn adıyla bulunan) dibacesinde; Allah'a Hamd (şairlerin sözlerinin dibacesine

Allah'ın hamdini koymaları gerektiğini vurgular ve devamında bir rubai yer alır), Peygamber'e övgü (tıpkı Allah'a hamd konusunda yaptığı gibi; önce mensur olarak şairlerin söz fihristine Peygamber övgüsünü koymaları gereğini belirtir ve devamında bir rubai ve mesnevi biçimli beş beyit vardır), salât ve selam, kendini ifade, şiirleri ve şairliği, ilham, divan tertibi hakkında bilgiler, divan tertip sebebi, şairlerle ilgili değerlendirmeler ve bazı eleştiriler, Ebulgazi Sultan Hüseyin Bahadır Han'a övgü ve meclisinde şiirlerinin okunup Sultan tarafından düzeltilmesine minnet ve memnuniyetini ifade, dua ve temenni konularına yer verir. Nevâyî, bu konuları mensur dile getirirken, manzum olarak; beyit, nazm, rubai, mesnevi nazım biçimleriyle de destekler.

İkinci dibacesi olarak çalışmamızda yer verdiğimiz Hazâyinü'l-Meânî dibacesinde¹⁷, Allah'a hamd, Peygambere övgü ve dua, şairlik gelişimi ve şiirleri ile ilgili manzum-mensur değerlendirmeleri, divanlarının tasnifi ile ilgili bilgiler, diğer eserlerini sıralama, yaşlılık ve sıhhati ile ilgili sıkıntıları, temenni ve dua bahisleri yer alır.

Necâtî, 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında yaşamış önemli bir şahsiyettir. Asıl adı İsa olup doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Bilinen tek eseri divanıdır (Solmaz 2012: 13-15).

Necâtî, divanının dibacesine “Min kelâm-ı Necâtî Rahmetullahi aleyh” ifadesi ile başlar. Devamında sırasıyla: Allah'ı zikretmeyi tavsiye ettiği iki beyitlik bir şiir, mensur ifadelerin arasında mesnevi nazım biçimiyle iki beyit ve bir kıt'a ile Allah'a hamd, mensur ve manzum olarak-mesnevi nazım biçimi ile dört beyitlik ve iki beyitlik, bir kıt'a, üç tane ayrı beyit olmak üzere- Hz. Peygambere övgü, mesnevi nazım biçimi ile yazılmış yirmi iki beyitlik şiirle ilgili değerlendirmeler ve şiirine övgü konulu bir şiir, yirmi iki beyitlik bir mesnevi (Şehzade Mahmut'a övgü ve nasihatler de yer alır) ve yirmi beyitlik bir nazm (bu şiirde mahlası hakkında bilgi verir) ve bir beyitle Sultan 2. Bayezid Han'a övgü, divanını sunduğu Kazasker Müeyyedzâde Abdurrahman

---

¹⁷ Bu dibaceye ulaşılammıştır. Ancak Agâh Sırrı Levend bu dibaceyi genişçe ele aldığından, onun eserinden (Levend 1966: 52-60) istifade edilmiştir.

Çelebi'ye övgü ve dua, divan yazma sebebi ve tertibi, iki nazmla şiiri ve şairliğine övgü, dua, yakarış ve temennilerinin yer aldığı beyit, nazm ve rubailer, “Allah” redifli bir gazel ve kıt'alar ile dibacesini tamamlar.

16. yüzyıl şairlerinden Revânî' nin asıl adı İlyas Şüca olup 1475' te Edirne'de doğduğu tahmin edilmektedir. 1500 yılında İstanbul'da kâtipliğe başlamıştır ve çeşitli vazifelerde bulunmuştur. Şair, 1523 yılında ölmüştür. Eserleri: Divan, İşretnâme, Câmiü'n-Nesâyih (Avşar 2017: 2-5). Divanının dibacesinde; Allah'a hamd, Peygamber'e övgü, Yavuz Sultan Selim'e övgüsünden sonra, şiir ve şair hakkında değerlendirmeler, şiirleri ve şairliğine övgü, divan yazma sebebi ve divan tertibi, yirmi beyitlik bir mesnevi nazım biçimli bir şiirle; şiirlerine övgü, dua ve temenni yer alır.

Lâmi'î (Şeyh Mahmud bin Osman bin Ali bin el-Makkâşbin İlyas Lâmi'î Çelebi), 15. asrın sonlarında ve 16. asrın birinci yarısında yaşamış, Türk edebiyatında büyük şöhret kazanmış bir mutasavvıf ve sanatkârdır. Bursalıdır. Doğum tarihi eserlerinde verdiği bilgilerden hareketle 1472 yılına tekabül eder. Asıl adı Mahmud'dur. İyi bir medrese eğitimi almış, Nakşbendi şeyhi Emîr Buhârî'ye intisap etmiş, ömrü boyunca ona bağlılığı devam etmiştir. İlk eserlerini 2. Bayezid zamanında vermiş olan şairin Yavuz Sultan Selim devrinde şöhrete ulaştığı kaydedilir. Câmi'nin eserlerini Türkçe'ye kazandırmasından dolayı Lâmi'î'ye “Câmi-i Rum” denilmiştir. Lâmi'î, 1533 yılında vefat etmiştir. Çeşitli sahalarda, bilhassa nesir sahasında dikkatleri üzerine çekmiştir. Edebiyat tarihçileri onu mesnevi şairi olarak takdim etmişler, araştırmacılar da çok yazan bir mesnevi şairi olarak ele almışlardır. (Burmaoğlu 1983: 4-10)

Eserleri: **Mensur eserler:** Şevâhidü'n-Nübüvve, Nefahâtü'l-Üns, Risâle-i Tasavvuf, Hüsn ü Dil, Münâzara-i Bahâr u Şitâ, Şerh-i Dîbâce-i Gülistân, Münşe'ât-ı Mekâtib, Hall-i Mu'ammâ-yı Mîr Hüseyin, Risâle-i Arûz, Menâkıb-ı Üveysü'l-Karanî, İbret-nâme, Risâle-i Esvile mine'n-Nübüvve. **Manzum eserler:** Mevlidü'r-Resûl, Maktel-i İmâm Hüseyin, Salâmân u Absâl, Şem' ü Pervâne, Gûy u Çevgân, Ferhâd-nâme, Vâmık u Azrâ, Kıssa-i Evlâd-ı Câbir, Lûgat-i Manzûme, Dîvân-ı Eş'âr, Şehr-engîz, Risâle-i Hall-i Fâl.¹⁸

Lâmi'î dibacesi, dibaceler içerisinde en kapsamlı olanıdır. Divanın kırk varakı dibacedir. Dibacesinin önünde beş beyitlik besmelenin önemini anlatan Farsça bir şiir, devamındaki üç beyitte ise mütevacı bir şekilde kendini takdim yer alır. Bundan sonra

---

¹⁸ Lâmi'î'nin hayatı ve eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz: Günay KUT, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Lâmi'î-celebi-mahmud-osman>

“Nişân-ı zer-nişân-ı beyân tuğrâ-yı ‘unvân-ı dîvân a’nî dibâce-i burhân-ı tibyân der-fezâyil-i şî‘r ü şâ‘irân”¹⁹ başlığı ve devamında, besmeleli bir beyit ile dibacesine başlar. Allah’a hamd etmenin gereğine vurgu yapar ve on beyitlik bir nazmla münacatını dile getirir. Peygambere övgü ve sena için de aynı vurguyu yapan Lâmi‘î devamında on beyitlik bir nazmla Hz. Muhammed’e, dört halifeye övgüde bulunur. “Sözün ortaya çıkışından 15. asra kadar olan gelişmesini güzel bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. Bu arada İslamî düşüncede şiir söylemenin ne dereceye kadar makbul olabileceğini de ayet ve hadislerden verdiği örneklerle açıklamıştır” (Burmaoğlu 1983: 11). Sözün nazm ve nesir olmak üzere iki kısım olduğunu ve nazmın daha yüce payeye sahip olduğunu belirtir. Buradan şiirin meşruiyeti, İslam’ın şiir ve şaire bakışı konusuna geçen Lâmi‘î; olaylar, önemli şair ve âlimlerden şiir örnekleriyle bu konuyu değerlendirir. Şiirin ve şairin toplumda yanlış anlaşılmasına bolca vurgu yapan Lâmi‘î, divan şiirinde tasavvufî konularla ilgili kelime ve ifadelerin yanlış yorumlanması konusu üzerinde durur. Hatta kelimelerin tasavvufî anlam ve yorumlarına dair mini bir sözlük sunar.

Şiir ve şairle ilgili değerlendirmelerinin yanı sıra şiirleri ve şairliği hakkında da bilgiler veren ve değerlendirmeler yapan Lâmi‘î, özellikle divanının düzeni üzerinde durur. Şiirlerinde hata ve noksanlıkların olabileceğini, hoşgörüyle değerlendirilip düzeltilmesi temennisinde bulunur, şairliğinin Allah’ın lütuf ve inayeti ile olduğunu belirtir. On beş beyitlik bir “tarih” başlığıyla Allah’a yakarıшта bulunur ve “feyz-i ilâhî” terkibi ile divanının yazım yılını (936) verir. Devamında bir südasi ve rubai ile ömrüne hayıflanmaları ve pişmanlıklarını dile getirir. Divanının kâtiplerin ve düzenleyicilerin elinden çıkmasının bir yıl süreceğini düşündüğünü belirterek “Kıt‘a fi’t-târih” başlığı ile “bi fazlillâhi menni’l-‘azîm” (937) terkibi ile tekrar bir tarih düşürerek dibacesini tamamlar.

---

¹⁹ “Beyanın hedefinin altın nişanı, divanın başlığının tuğrası, yani şiir ve şairlerin faziletleri hakkında delilleri açıklayan dibace” (Üzgör 1990: 129/Dn.4).

Za‘fî-i Gülşenî, 16. yüzyıl şairlerinden olup 2. Bayezid döneminde doğmuş, aslı adı Ali, mahlası Za‘fî ve memleketi Gelibolu’dur. Mutasavvıf bir şairdir ve Gülşeniyye tarikatına mensuptur. Eserleri: Türkçe Divan, Farsça Divan, Hurûfliğe İlişkin İsimsiz Bir Risâle, Tâc Hakkında Risâle-i Mahsûsa (Adak 2006: 16). Za‘fî, divanının dibacesine üç beyitlik bir “Besmele” nazmı ile başlar. Şair, Farça mensur bir bölümle Allah’a hamd ve Peygambere övgüsünü, aile ve ashabına duasını yapar. “Nazm-ı Türkî” başlıklı iki beyitle ulu ve seçkin kişilere selam ve dua gönderir. Şiir üzerine değerlendirmeler, divan tertip sebebi, şiirleri ve şairliği, dua ve temenni ile dibacesini tamamlar.

Celalzâde Sâlih Çelebi, 16. yüzyıl Osmanlı edib ve tarihçilerindendir. 1493 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Müderrislik, kadılık, müfettişlik vazifeleri yapmış, 1565 yılında vefat etmiştir. Eserleri: Belgrad Fetihnâmesi, Rodos Fetihnâmesi, Târih-i Budin, Târih-i Süleymân, Firuzşah Menâkıbı Tercümesi, Târih-i Mısır, Kitâbü’l-Muhtasar fî Ahvâlî’l-Beşer, Cevâmiü’l-Hikâyât ve Levâmiü’r-Rivâyât, Leylâ vü Mecnûn, Dürer-i Nesâyih, Miftah Şerhi Hâşiyesi, Mevâkıf Şerhi Hâşiyesi, Vîkâye Şerhi Hâşiyesi, Islâhü’l-Îzâh Hâşiyesi, Tağyirü’t-Tenkih adlı esere talikatı, Münşeât, Divan (Gündoğdu 1997: 3-12). Divanındaki üç sayfalık dibacesine kendini arz ve ifade ederek başlar. İlim tahsili ve kendini geliştirmedeki gayretleri, şairlik gelişimi, şiirleri ile ilgili kısa değerlendirme, divan tertip sebebi, dua ve temenni konularına yer verir.

Divan şiirinin en önemli şairlerinden biri olan Fuzûlî, 16. yüzyılda yaşamış olup hayatıyla ilgili bilgiler çok azdır. Asıl adının Mehmed, babasının adının Süleyman olduğu bilinmekle beraber hangi tarihte ve nerede doğduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Mevcut kaynaklar onun Bağdat civarında doğduğunu kaydederse de belli bir yer üzerinde birleşemezler. Türkçe ve Farsça divanlarının mukaddimelerinde yer alan ifadelerle bir kısım şiirleri dikkate alınarak Kerbelâ’da doğmuş olacağının gerçeğe daha yakın bulunduğu söylenebilir. Fuzûlî’nin doğum yılı olarak gösterilen tarihler de doğum yeri gibi birbirinden farklıdır. Şairin kendi ifadelerinden hareketle “...büyük bir ihtimalle 1480’de veya bu tarihten birkaç yıl sonra doğmuş olduğu söylenebilir. Menşe itibarıyla, Akkoyunlular devrinde ve bu hanedanın idaresi altında Irak-ı Arab adı verilen bölgede yaşayan Akkoyunlu Türkmenleri’nin Bayat boyundandır. Fuzûlî, tahsil hayatı sırasında, muhitin de uygun oluşu sayesinde Arapça ve Farsça’yı bu dillerde kusursuz eser yazabilecek ve şiir söyleyebilecek derecede öğrenmiştir. Nitekim Türkçe dianının mukaddimesinde ilmi faaliyeti hakkında bazı bilgiler verirken şunları söyler: “Epey bir zaman hayatımın aklı ve naklî

ilimleri elde etmeye, ömrümü hikemî ve hendesî bilgiler edinmeye harcadım. Sonra tefsir ve hadis ilimleriyle meşgul oldum.” Farsça divanının mukaddimeisinde de yaratılıştaki sanatkârlık kabiliyeti dolayısıyla gençliğinde kendini şiire fazlaca kaptırdığını, fakat ilme karşı duyduğu arzunun kendisini frenlediğini belirtir. Fuzûlî, 1556’da Bağdat ve çevresini kasıp kavuran büyük veba salgını sırasında vefat etmiştir (Karahana 1996: 240-246). Eserleri: **Türkçe:** Divan, Leylî vü Mecnûn, Beng ü Bâde (esrar ve şarabın münazarasıdır), Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn (Kırk hadis tercümesidir), Hadîkatü’s-Süedâ (Hz. Hüseyin ve Kerbela olayını anlatır), Mektupları, Suhbetü’l-Esmâr (meyvelerin sohbeti). **Farsça:** Divan, Heft-Câm (Sâkinâme), Enîsü’l-Kalb (kaside), Rind ü Zâhid (manzum-mensur karışık, dünya görüşünü mistik ve felsefi olarak anlatır), Sıhhat ü Marâz (mensur bir risaledir, ruh-beden ilişkisini anlatır), Risâle-i Muammeyât (muamma tanziminden bahseder). **Arapça:** Divan, Matlâ’u’l-İ’tikâd fî Ma’rifeti’l-Mebde’ ve’l-Me’ad (felsefe ve kelâm kitabıdır) (Karahana 1996: 240-246).

Fuzûlî, Türkçe divanının dibacesine Besmele ile başlar ve Allah’a hamdini kısa mensur olarak ifade ettikten sonra sırasıyla Türkçe, Farsça ve Arapça birer kıt’ayla hamdini tamamlar. Hz. Muhammed’e övgüsünde de aynı yolu izler. Sonra kendini ifade eden şair, çocukluğundan itibaren şiire olan ilgisini vurgular. Bir beyitle şiiri tanımlar, şairlerin şiir ortamından övgüyle bahseder. Mensur ve manzum ifadelerle şairlik gelişiminden bahseder, aynı usulle şiirlerini över, şiirde ilmin önemini ve ilim tahsiline yöneldiğini vurgular, şiirden anlamayanları eleştirir. Türkçe şiirler yazması konusunda telkinlere değinir, Türkçe, Farsça ve Arapça’ya hâkim olduğunu belirtir. Gazel’i altı beyitlik kıt’a nazım biçimli bir şiirle över, divan tertip sebebini, Iraklı olduğu için hor görülme isteğini dile getirir, iyi ve kötü fitratlıları altı beyitlik Farsça bir kıt’a nazım biçimli bir şiirle değerlendirir. Dua ve temennilerini ifade eder. Divanını üç taifeden koruması için Allah’a yalvarır. Biri: yanlış yazan kâtiptir ki; Arapça, Türkçe ve Farsça manzum olarak beddua eder. Biri: şiire kabiliyetli gibi gözüken ama nazmı-nesri ayıramayan, şiir okumayı beceremeyen ve manasına erişemeyen cahil müstensihdir ve yine Arapça, Farsça ve Türkçe birer nazmla beddua eder. Biri de: şairlik tabiatı olmayıp, meclislerde şiire müdahale eden, şiir zevkinden bıktıran haset ve inatçı kimsedir ki ona da Arapça, Farsça ve Türkçe beddua eder. Son olarak şiirinin güzeline övgü, düşüğüne düzeltme nazarıyla bakanlara dua ederek dibacesini tamamlar.

Taşlıcalı Yahya, 16. yüzyılın önemli şairlerinden biri olup edebiyatımızdaki sayılı hamse sahibi şairlerden biridir. Eserleri: Divan, Hamse (Şâh u Gedâ, Kitâb-ı Usûl, Yusuf u Zelîha, Gencîne-i Râz, Gülşen-i Envâr) (Çavuşoğlu 1977: IX-X).

Yahya Bey, dibacesine ilk dört beyti “besmele”yi anlatan, devamındaki dört beyitte de tevhidi vurgulayan sekiz beyitlik bir şiirle başlar. Devamında Allah’a hamd, Peygambere övgü, padişaha mensur ve manzum övgü, Allah’ın kendisine şairlik lütfettiği, kendisini divan ve hamse sahibi ettiği için Allah’a şükür, manzum olarak şairliği ve şiirlerine övgü, otuz beyitlik mesnevi nazım biçimiyle yazılmış bir şiirle ve devamında “Nev-i Diğer” başlığı ile önce sekiz, sonra yedi beyitlik birer şiirle divanına övgü, Ahmet Paşa’ya övgü ve divan takdimi ve dua ile dibacesini tamamlar.

16. yüzyıl şairlerinden Bâlî Çelebi, Edirne’de Darülhadis mütevelliliği yapmıştır. Bâlî, dibacesinde eserlerini; “Divan, Meşrûat (Kemâl Paşazâde’nin fetvaları), Gülşen-i Maânî, Tasavvuf ilmini anlatan dört risale, İntihâbü’t-Tevârih” olarak belirtir. Tamamına yakını mensur olan divan dibacesine “Dîvân-ı Dârü’l-Hadîs Mütevellisi Bâlî Çelebi El-Edirnevî” başlığıyla başlayan Bâlî Allah’a hamd, peygambere salât ve övgü, dört halifeye, Hz. Muhammed’in aile ve ashabına selam ve hürmetlerini belirten Arapça bir metinle başlar. Kemâl Paşazâde’ye kethüdalık yaptığını, Pir Ahmed Dede adlı birisinin otuz beş sene hizmetinde bulunduğunu, şiire başlayışı ve şairliğini, Osmanlı padişahlarından dördünün (Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad) saltanatına eriştiğini, birçok âlim, veli ve şairle muhabbet ettiğini ifade eder.

16. yüzyıl şairlerinden Cemîlî, 1465-66 yıllarında Diyarbakır’da doğmuş, 1543-44 yıllarında vefat etmiştir. Bilinen tek eseri Divan’dır (Demircioğlu 2002: 7-10). Dibacesinde Allah’a hamd, Peygambere övgü, padişaha övgü, İbrahim Paşa’ya övgü, divan tertip sebebi, şiirleri ve şairliğiyle ilgili değerlendirmeler, dua ve temenni konuları yer alır.

16. yüzyıl şairlerinden Hasan Ziyâî’nin asıl adı Ziyâî bin Ali bin Hüseyin bin Mahmûd bin Yusuf el-Hersekî olup Mostar’da doğmuştur. Eserleri: Divan, Kıssa-ı Şeyh Abdürrezzak, Sünbülîstan, Varkah u Gülşah. (Gürgendereli 2017: 1-4)

Dibacesinde; Allah’a hamd, Peygamber’e övgü, şiirle ilgili değerlendirmeler, şiirleri ve şairliği, dua ve temenniye yer vermiştir.

Dibacesinde kendisini “Hüsâmüddîn bin Hüseyin” mahlasını da “el-meşhûr be-Sehâbî” olarak tanımlayan Sehâbî, 16. yüzyıl şairlerinden olup 1564’te vefat etmiştir. Eserleri: Divan, Tedbîr-i İksîr (İmam Gazâlî’nin Kimyâ-yı Saâdet adlı eserinin Farsça’dan Türkçe’ye çevirisidir) (Bayak 2017: IV-XI).

Dibacesinde; Allah’a hamd, Peygamber’e övgü, padişaha övgü, şiir ve şairle ilgili değerlendirmeler, divan tertip sebebi, dua ve temenni konuları yer alır.

Sehî Bey, Fatih Sultan Mehmed devrinde Edirne’de doğmuştur. Şair Necâtî’yle yakın dostluğu bulunan Sehî, aynı zamanda ondan önemli derecede etkilenmiştir. Kâtiplik vazifelerinde bulunan Sehî, 1548 yılında vefat etmiştir. (Yekbaş 2020: 3) Dibacesinde; Allah’a hamd, Peygamber’e övgü, şiirle ilgili değerlendirmeler, Necâtî’ye övgü, şiirleri ve şairliği, Muhyiddin Çelebi’ye övgü, divan tertip sebebi konuları yer alır.

16. yüzyıl şairlerinden Surûî’nin asıl adı Mustafa olup 1491 yılında Gelibolu’da doğmuştur. Nâiplik, tezkirecilik, müderrislik görevlerinde bulunmuş, 1562 yılında da vefat etmiştir. Eserleri: Divan, Şerh-i Bûstân-ı Sa’dî, Şerh-i Gülistân-ı Sâ’dî, Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz, Şerh-i Mesnevî, Bahrü’l-Maârif, Şerh-i Mu’ammeyât-ı Camî, Şerh-i Mu’ammeyât-ı Mîr Hüseyin, Şerh-i Şebistân-ı Hayâl, Şerhu Binâi’l-Ef’âl, Şerhu’l-Emsileti’l-Muhtelif, Şerhü’l-Misbah fi’n-Nahv, Şerhu’l-Kâfiye, Şerhu Merâhi’l-Ervâh Şerh-i Mu’cez min’et-Tıb, Ta’lika ‘alâ Câmi‘i’s-Sahîh, Tefsîr-i Sûre-i Yusûf, Hâşiye ala Şerhi’l-Îsagôcî, Hâşiye alâ Envâri’t-Tenzîl ve Esrâri’t-Te’vîl, Hâşiye alâ Nihâyeti’n-Nihâye, Hâşiye alâ’t-Telvîh fi Keşfi Hakâ’iki’t-Tenkîh, Terceme-i Risâle-i Bihcın, Terceme-i Acâ’ibü’l-Mahlûkât ve Garâ’ibü’l-Mevcûdât, Terceme-i Ravzü’r-Riyâhîn fi Hikâyeti’s-Sâlihîn, Terceme-i Zâhiretü’l-Mülûk, Şerh-i Ebced (Ünver 2020: 2-6). Dibacesinde; Allah’a hamd, Peygamber’e övgü, şairle ilgili değerlendirmeler, şiirleri ve şairliğini değerlendirme, divan tertibi, dua ve temenni konuları yer alır.

16. yüzyıl şairlerinden olan Ulvî'nin asıl adı Derzizâde Mehmed Çelebi'dir. Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen şairin ölüm tarihi 1585'tir (Çetin 1993: III). Eserleri: Divan ve Manisa Şehrengizi'dir.²⁰ Ulvî, otuz sayfayı aşkın uzun sayılabilecek divan dibacesine, "besmele"nin önemini anlatan Arapça bir beyitle başlar. Devamında yine bir beyitle ehl-i sünnet âlimlerine öğretimleri ve tebliğleri noktasında cesaretli olmaları telkinini verir. Ehl-i sünnet âlimlerinin mu'tezileden uzaklaştıklarını, tenâsühü ve rafizîliği reddettiklerini, sofistâiyyenin sözleri ile amel etmedikleri gibi felsefe laflarına da kulak vermediklerini söyler. Ulvî; Allah'a hamd, münâcat, Peygambere övgü, sözün önemi, kendini ifade, bahar tasviri, "Medh-i Resûl ve Çihâr-yâr-ı Güzîn ve Pâdişâh-ı İslâm" başlığı ile padişaha övgü, Semâniye medreselerinde âlimlere hizmet etmesi, şiir ve şairle ilgili değerlendirmeleri, şiiri ve şairliği hakkında övgüleri, divan tertip sebebi, dua ve temenni konularına değindiği dibacesini mensur ifadelerinin yanında, Türkçe ve Farsça; beyit, gazel, nazm biçimlerinde manzum parçalarla da destekler. Ulvî dibacesinde bilhassa kendini ifade ettiği bölümlerde "Gazel-i münâsib-i hâl" başlıklı birkaç gazel yer alması dikkat çekicidir. Bunun yanında "...bir matlâ yüzünden Kanuni tarafından katline ferman çıkarılan..." (Çetin 1993: IV) şair, dibacesinde 970 yılında vatani terk ettiğini söyleyerek İstanbul'un yollarını tasvir ederek başladığı ve padişahı methettiği gazeli de; 2. Selim'in tahta geçmesiyle tekrar İstanbul'a dönmesinin neşesini anlatması yönüyle ilginçtir. Molla Çelebi için de noktasız harflerden oluşturduğu "Gazel-i Bî-Nukât-ı Arabî Medh-i Molla Çelebi Ez-Güfthâ-yı Ulvî Çelebi" başlıklı gazeli de yine dikkat çekicidir.

16. yüzyıl şairlerinden olan Mustafa Cinânî, Bursa'da dünyaya gelmiştir. Mülazımlık, kâtiplik, müderrislik yapmış olan Cinânî, 1596 yılında vefat etmiştir. Eserleri: Divan, Riyazü'l-Cinân (mesnevi), Cilâu'l-Kulûb (didaktik-ahlâkî bir mesnevi), Bedâiyü'l-Âsâr (çeşitli hikâyelerden oluşan mensur bir eserdir) (Okuyucu 1994: III). Divanının dibacesine, "besmele"nin önemini anlatan iki beyitlik bir nazmla başlar. Cinânî, öncelikle mensur, devamında Farsça manzum olarak Allah'a hamd, yine aynı usulle Peygambere övgü, Kuran'ın şiir olmadığı ve belâğatinin Arap

---

²⁰ Esma Şahin, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ulvi-terzizade-mehmed-ulvi-celebi>.

belâgatçileri aciz bıraktığını vurgulayan bir beyit, kendini ifade ve şairliği ile ilgili değerlendirmeleri, divan tertip sebebi, şiir ve şairle ilgili değerlendirmeler, dua ve temennilerini dile getirir.

Nev'î, 16. yüzyıl divan şairlerinden olup asıl adı Yahya'dır. 1533-34 yılında Malkara'da doğan şair; müderrislik, kadılık, şehzade hocalığı görevlerinde bulunmuştur. Eserleri; (Manzum eserleri) Divan, Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn, Hasb-i Hâl, (Mensur Eserleri) Keşfü'l-Hicâb Min Vechi'l-Kitâb, Netâyicü'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn, Nevâ-yı Uşşâk, Faslün Fî Fazîleti'l-Işk, Fezâilü'l-Vüzerâ ve Hasâilü'l Ümerâ, Risâle-i Şikâyet-i Rûzigâr, Sinan Paşa'ya Mektup, Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân, Gül-i Sadberg. Ayrıca şairin: Muhassilü'l-Kelâm, Şerh-i Risâle-i Kudsiyye Şerhu Heyâkilü'n-Nûr, Risâle-i Mantık, Risâle-i Kelâmiyye gibi Arapça kitapları da vardır (Sefercioğlu 2007: 52-54). Divan dibacesinde, Allah'a hamd, Peygamber'e salat ve dua, beş beyitlik mesnevi biçimli bir şiirle sözün önemi, Peygamber'in aile ve ashabına dua, kendini ifade, Sultan 3. Murad'a övgü ve divanın takdimi konularına yer verir.

Gelibolulu Mustafa Âlî (Gelibolu 1541-Cidde 1600), 16. yüzyılın hatta Türk Edebiyatı tarihinin en üretken şahsiyetlerinden biridir. Tarih ve edebiyat alanında birçok eseri vardır. İlk şiirlerinde Çeşmî mahlasını, daha sonra Âlî mahlasını kullanır (Aksoyak 2018: 4-11).

"Âlî'nin temelde Varidatü'l-Enîka ile Layihâtü'l-Hakîka olmak üzere iki Divanı vardır. Bu sayı Âlî'nin kardeşinin kaleme aldığı 1. Divan, Hisalî'nin topladığı divan ve Farsça Divan'dan birinin veya birkaçının eklenmesi ile birlikte 3, 4 veya 5'e çıkabilmektedir." (Aksoyak 2018: 21).

Eserleri:

Edebî Eserleri: *Bediü'r-Rukum* (Câmî'nin bir beytinin şerhidir), *Camîü'l-Buhur Der-Mecavis-i Sur* (Manzum Surname'dir. 3. Murad'ın şehzadesi 3. Mehmet'in sünnet düğünü için yapılan şenlikleri anlatır), *Dakâiku't-Tevhid* (3. Murad'ın bir gazelinin şerhidir) *Divanlar*: Âlî'nin divanları arasında tam bir kronolojik ayırım olmayıp birinden diğerine farklı devrelerin şiirleri aktarılmış, öncekilerine, öncekilerine sonradan yazdıklarını da katmıştır. Âlî, gençlik çağında yazdığı şiirleri *Birinci Divan*'ında toplamıştır. Bu divana ad vermemiştir. İkinci divanına *Vâridâtü'l-Enîka* adını vermiştir. Üçüncü divanının adını *Lâyihâtü'l-Hakîka* koymuştur.

Dördüncü Divan H.1000 yılından ölümüne kadar olan şiirleri içine alır. Bu divana özel bir ad verilmemiştir. Hasan Çelebi, Riyazî şairin Türkçe divanlarından başka Farsça bir divanının olduğunu söylese de bu eser tespit edilememiştir. *Gül-i Sad-Berg* (Gazellerinden seçme 100 matlaını içerir), *Hulâsâtü'l-Ahvâl* (12 bentli, sosyal konulu bir terci-benttir), *Ma 'alimu't-Tevhid* (3. Murad'ın bir gazelinin şerhidir), *Manzum Kırk Hadis Tercümesi*, *Mecmau'l-Bahreyn* (Âlî'nin Hafız'a yazdığı nazirelerin bir araya toplanmasıdır), *Mihr ü Mah* (Türk Edebiyatında bu adla yazılmış farklı şairlere ait eserler mevcuttur. Âlî, geçirmiş olduğu bir aşk macerasının tesiriyle 968'de (1561) henüz 20 yaşındayken yazıp Konya'da Şeyzade Selim'e (2. Selim) ithaf etmiştir. Eserde Klasik mesnevi konularından biri işlenmiştir), *Mihr ü Vefa* (Bu eser de Türk edebiyatında yer alan mesnevilerindendir, *Nikatu'l-Hal* (3. Murad'ın bir gazelinin şerhidir), *Subhatu'l-Abdal* (Âlî'nin 1585-1591 yılları arasında yazdığı Kerbelâ şiirleriyle muharrem mersiyelerini toplayan 1593'te tertip edilmiş bu eser, üç mesnevi, bir terci-i bent sekiz gazel ve kıta olmak üzere on dört manzumeyi ihtiva eder), *Subhatu'l-Înabe* (Tasavvuf konulu bir terkiib-i benttir), *Tuhfetu'l-Uşşak* (Ahdî, Âlî'nin bu mesnevisinin Husrev-i Dehlevî'nin Matlau'l-Envâr ve Mahzenü'l-Esrâr'a nazire olduğunu söyler).

Tarihî Eserleri: *Camiu'l-Kemalat*: 3. Murad'ı övmek için yazılmıştır. *Fursatnâme* (Musrertnâme'de anlatılan olayların devamı niteliğindedir), *Fusulü'l-Hali Ve'l-Akd ve Usuli'l-Harci ve'n-Nakd* (İslam devletlerinin yükseliş ve çöküşünü anlatır), *Halatu'l-Kahire Mine'l-adati'z-Zahire* (Mısır'a iki kez giden Âlî'nin bu yöreye ait hatıra ve gözlemleridir), *Heft Meclis* (Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferi olan Zigetvar seferinin tarihidir), *İstidaname* (Sultan 3. Murad adına kaleme alınmıştır. Âlî, bu eserinde Halep defterdarlığına atanma isteğini dile getirir), *Künhü'l-Ahbar* (Eser, 1591-1598 yılları arasında yazılan umumi bir tarihtir. Uzun ve orijinal bir mukaddime ile yazarın "Rükn" adını verdiği dört bölümden oluşur. Rüknlr şu konuları içerir: Birinci Rüknl, dünyayın yaratılışından Hz. Adem'in zuhuruna kadar var olanlar; İkinci Rüknl, paygamberleri, Arap kavmini, Hz. Muhammed'in Peygamberliğini mucizelerini, ashabını, halifeleri, Emevileri, Abbasileri, Arap Emirlerini, bilginlerini şeyhlerini ve tabiblerini içine alır. Üçüncü Rüknl, Türk Tatar kavimleri ile hakanlarından bahseder. Dördüncü rüknl, Osmanlıların başlangıcından, 1596 yılına kadar olup biten olaylardan, devrin bilgin ve şairlerinden, devlet adamlarından söz eder), *Menakıb-ı Hünerveran* (Âlî'nin 1587'de yazdığı bu mühim eser, hat tarihinin, ünlü hattatlar, nakkaşlar ve diğer sanatkârlardan bahseder. Alanında yazılmış ilk orijinal çalışmadır), *Menşeü'l-Înşa*: Eser beş bölümden oluşan mektup örnekleridir), *Mir'atü'l-Avalim*: Dünyanın yaratılmasına ve Âdem'den önceki yaratıklara dair hurafelerden ibaret bir eser olup Kâtip Çelebi'nin şiddetli tenkitlerine uğramıştır), *Mirkadu'l-Cihad* (Dânişmend Gazî'nin savaşlarından bahseden yarı destanî bir tarihtir), *Münşeât* (Türkçe ve Farsça mektup örnekleridir), *Nâdirü'l-Mehârib* (Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadeleri olan Selim ile Bayezit'in Konya savaşını anlatan manzum-mensur bir eserdir), *Nusret-name* (1578-

1580 arasında devam Azerbaycan ve Şirvan seferlerinin tarihidir), *Zübdetü't-Tevârih* (Kadı Adûd'un İşrâku't-Tevârih adlı eserinin tercümesidir),

Diğer Konulardaki Eserleri: *Enîsü'l-Kulûb* (Mensur bir eser olup Hümayunnâme tarzındaki hikâyelerden oluşur), *Eyyühe'l-Veled Tercümesi* (Gazalî'nin ahlâka dair risalesinin Arapça metinle birlikte cümle cümle tercümesidir. Eserin Âlî'ye ait olabileceği Fehmi Ethem Karatay tarafından ileri sürülmüştür), *Feraidü'l-Vilade* (3. Murad'ın oğlu Osman'ın doğumunun eşref saate tesadüf ettiğine dair bir eserdir), *Hakâiku'l-Ekâlim* (Müellifin verdiği bir ad olmayıp yakıştırmadır. 3. Murad'ın ülkesinde kullanılacak memurların hangi vasıfların olması gerektiğine dair makaledir), *Hilyetü'r-Ricâl* (Hace Muhammet Pârâs'ın, Faslu'l-Hitâb adlı kitabından alınmış eser, kutbulaktâb ve kutublar, evliyâ ve melâmiler ve muhaddisler olmak üzere üç bâba ayrılmıştır), *İzzetü'l-Asr fi-Tefsîri Süretü'n-Nasr* (Nasr Suresi'nin tefsiridir), *Kavâidü'l-Mecalis* (Görgüye dair bir eserdir), *Mehâsinü'l-âdab* (Bir tür siyasetname ve görgü kitabıdır), *Menâkıb-ı Şeyh Mehemedü'd-Dâgî* (Mehmet Dagî'nin manakıbnamesidir), *Mevâidü'n-Nefâis Fî-Kavâidi'l-Mecâlis* (*Kavâidü'l-Mecalis*'in geliştirilmiş şeklidir), *Nasihatü's-Selatîn*: (Padişahlara yol gösterici ahlâk ve siyaset kitabıdır), *Nevâdirü'l-Hikem* (Bazı bilgin ve mutasvıfların, halifeler ve hilafet meselesinden bahseder), *Rahâtü'n-Nüfûs* (Tifaşî'nin eserinin değişik ve ilaveli tercümesidir. Tıp ile ilgilidir), *Risâle* (3. Murad'ın 120 yıl yaşayacağına dair bir risale), *Risale-i Zatu'l-Kursi* (Blochet Kataloğu'na girmeyen yazmalar arasında olup içeriği belli değildir), *Risale-i Zırgamiyye* (İbrahim Paşa'nın Rakka Beylerbeyliği iken arslanı öldürmesi hakkındadır), *Tuhfetü's-Sülehâ* (Gazzalî'nin Eyyühe'l-Veled'inin tercümesidir), *Vakıfnâme*: Âlî'nin 1586'da Kerbelâ'yı ziyareti sırasında yaptırdığı sebilin idaresine dair vakıf metnidir. *Zübdetü'l-Evrâd* (Dürer-i Mensûre'den seçmelerdir),

Henüz Ele Geçmeyen Eserleri: *Bedâiyü'l-Metâlî* (Nüshası bulunamamıştır), *Dürr-i Mensûre* (*Dürer-i Mensure*) (Âlî'nin Sadef'te ismini andığı bu eser ele geçmemiştir), *Hac ve Işk Risalesi* (Adı Sadef-i Sad-Güher'de geçer), *Kenzü'l-Ahbar* (Konusu tarihtir. Buhüne kadar nüshası görülmemiştir), *Maâyibü'l-Erzal* (Eser henüz ele geçmemiştir), *Mişkât* (Bursalı Tahir ve İbnülemin'in haber verdiği eserin ismi Sadef-i Sâd-Güher'de geçmektedir), *Nüzhet veya Nüzhetü'l-Mecâlis* (Adı Sadef-i Sad-Güher'de geçen bir eserdir), *Râbiu'l-Manzum* (Âlî'nin Mecma'u'l-Bahreyn adlı eserinde adı geçer), *Ravza-i İrfân* (Eser, ravzalardan meydana gelen Riyazü's-Sâlikîn olabilir), *Ravzatü'l-Letâif* (Nüshası bulunamamıştır), *Riyazü'r-Rahmet* (Nüshası bulunamamıştır) (Aksoyak 2018: 6-9).

“Âlî değişik zamanlarda tertip ettiği Divanı'na üç ayrı dibace yazmıştır. 1. dibaceyi kardeşinin tertip ettiği ilk Divan'a yazmıştır. Bu dibace, Varidatü'l-Enîka adlı divanının dibacesine hazırlık mahiyetindedir” (Aksoyak 2018: 21). Beş sayfalık dibacesinde şiirle ve şairle ilgili değerlendirmeleri, şiirlerine ve şariliğine övgü konuları yer alır.

Varidatü'l-Enîka adını verdiği ikinci divanının dibacesi dibace tertibine uygun olup sekiz sayfa kadardır. Bu dibacesinde; üç beyitle besmelenin önemi, Allah'a hamd, Peygamber'e övgü, şiirle ilgili değerlendirmeler (ilk divanındaki dibacenin bir sayfa kadarlık bir bölümü burada da yer alır.), şairle ilgili değerlendirmeler, şiirleri ve şairliğine övgü, padişaha övgü, divanının tertibi ve padişaha takdimi, mahlasına vurgu, dua ve temenni konularına yer vermiştir.

Layihatü'l-Hakîka adlı divanının dibacesi de sekiz sayfaya yakındır. Bu dibacesinde: yedi beyitlik bir şiirle Allah'a hamd, Kerbela olayı, Muharrem ayının önemi, şiirle ilgili değerlendirmeleri, söz ve şiirin önemini anlatan bir şiir, şiirlerine ve şairliğine övgü konularından bahseder.

“Dibaceler aynı zamanda şairin psikolojisini de çok iyi yansıtmaktadır. Üçüncü dibace de Âlî'nin son yıllardaki ruh hâlinin aynasıdır. Âlî, mensur-manzum bu üç dibacede mensur bölümlerin aralarında rubaî, kıta ve mesnevi nazım biçimlerini kullanır.” (Aksoyak 2018: 21).

Şerifi Mehmed Efendi, 16. asır şair ve âlimlerinden olup müderrislik ve kadılık yapmıştır. Eserleri: Divan ve Hilye'dir. (Yazar 2006: 1-41). Uzun sayılabilecek dibacesine besmelenin önemini vurgulayarak başlayan şair, Manzum ve mensur bir şekilde ayet ayet fatiha suresini açıklar ve Allah'a hamdini böylece sunar. Allah'a hamd etmenin önemi üzerinde duran şair bunu herkese tavsiye ve telkin eder. Peygamber'e, dört halifeye övgü, selam ve dualarını ifade eder, Peygamber'in mucizelerine vurgu yapar, devamında manzum ve mensur uzunca padişaha övgü, divan tertip sebebi ve padişaha takdimi, dua ve temenni ile dibacesini tamamlar.

Vukûfî, 16. yüzyıl şairlerinden olup asıl adı Pir Muhammed'dir. III. Murad devrinde hayatta olduğu ve kadılık yaptığı anlaşılmaktadır. Bilinen tek eseri divanıdır.²¹ Divanındaki kısa dibacesinde Allah'a hamd, Peygambere salavat ve övgü, divan tertip sebebi, kendini ifade, şiirlerine övgü yer alır.

---

²¹ İsmail Hakkı Aksoyak, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vukufi-pir-muhammed>.

16. yüzyıl şairlerinden Kabûlî'nin asıl adı İbrahim olup Kütahyalıdır. Kadılık vazifesinde bulunmuş Kabûlî'nin 1592 yılında vefat ettiği belirtilir. Bilinen tek eseri divandır (Erdoğan 2008: 15). Divanında dört sayfa kadar manzum-mensur bir dibace yer almaktadır. Dibacesinde; şiirle ilgili görüşleri, memleketi, eğitim hayatı, şairliği, divan tertibiyle ilgili bilgilere yer vermiştir.

16. yüzyıl şairlerinden Remzî'nin asıl adı Mustafa olup 1480 yılında Bursa'da doğmuştur. Müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuş, 1550 yılında vefat etmiştir (Kurt 2017: 9-16). Dibacesinde Bismelenin önemi ve fazileti, Allah'a hamd, Peygamber'e övgü, şairle ilgili değerlendirmelere yer vermiştir.

Karamanlı Sabûhî, 16. yüzyıl şairlerindendir. Doğum ve ölüm tarihi belli değildir. Asıl adı Abdullah, memleketi Karaman'dır. Abdi-i Zarîf namıyla bilinmiştir. Müderrislik ve kadılık vazifelerinde bulunmuştur (Bal 2019: 4). Bilinen tek eseri divandır. Divanının başındaki dibacede; Allah'a hamd, Peygamber'e övgü, padişaha övgü, şairliğiyle ilgili değerlendirmeler, divan tertip sebebi, temenni ve dua yer alır.

16. yüzyıl şairlerinden Nâtıkî'nin divanının Terci-i Bendler bölümünün başında "Dibâce-i Tercî-i Bend" başlığıyla Allah'a hamd ve Hz. Muhammed'e salât ettiği ve devamında şiire olan ilgisi, terci-i bendi hakkında bilgi verdiği kısa bir dibace yer alır (Özer 2006: 19). Dibacenin divanın başında yer almaması ve Terci-i bendin dibacesi başlığıyla yazılması, bilinen dibace yazımına göre farklı ve dikkat çekici bir husustur.

16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında yaşamış olan Kütahyalı Rahîmî'nin asıl adı, Mehmed'dir. Doğum ve ölüm tarihi belli değildir. Alay Beyliği yapmıştır. Bilinen tek eseri divandır (Mermer 2004: 13-15). Divanının "Bismillâh yetemettâ bi-zikrihi'l-azîm" başlıklı dibacesinde; Allah'a hamd, peygambere övgü, Kütayha'ya övgü, kendini ifade, padişaha övgü, divan tertibi, temenni ve dua konularına yer vermiştir.

16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başlarında yaşamış olan Ganizâde Mehmed Nâdirî, 1572 yılında İstanbul'da doğmuştur ve asıl adı Mehmed'dir. Hat sanatından anlayan bir şair olup müderrislik, kadılık, kazaskerlik görevlerinde bulunmuş, 1626 yılında vefat etmiştir. Eserleri: Divan, Şeh-nâme, Münşeât, Kalemiyye Risâlesi,

Tefsir-i Beyzâvi'ye Hâşiye (Külekçi 1985: 5-15). İki sayfalık dibacesine; “besmele”nin fazileti ve önemini, Allah’a hamdini anlatan üç beyitlik bir şiirle başlar. Devamında Arapça Peygamber’e, ailesine ve ashabına salat ve selam, divan tertibi ve divanını Mirahor Ali’ye takdimi, bu şahsa övgüsü, iki beyitle Gazanfer Ağa’ya övgü, Mirahor Ali’ye tekrar övgü ve dua, eseri için dua ve temennide bulunarak dibacesini tamamlar.

Nâzik, 17. yüzyıl şairlerindendir. Asıl adı Abdullah olup doğum tarihi bilinmemekle beraber, Bursalıdır. Kâtiplik, müderrislik, kadılık görevlerinde bulunan Nâzik, 1682 yılında vefat etmiştir. Eserleri: Divan, İnsan-ı Kâmil (Gümüş 2011: 1-3). Divanının dibacesi iki sayfadan müteşekkildir. Dibacesine Arapça bir dua ile başlar. Devamında Farsça bir rubaî, nîm rubaî, kıt’a ile Allah’a hamd ve yakarış, şiir ve şairle ilgili değerlendirmeler, hikmeti tanımlama ve yorumlama, aşk ve hüsn ile ilgili kısa değerlendirmeler yer alır, kulun yaratıcıya erişme makamlarını kısaca belirtir, aşk ve hüsnün bakiliğini vurgulayarak dibacesini tamamlar.

Nev’î’nin oğlu olan ve dibacesinde de bundan övgüyle bahseden Nev’îzâde Atâyî, 1582 yılında İstanbul’da doğmuştur 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Müderrislik, kadılık görevlerinde bulunan Atâyî, 1635 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Eserleri: Divan, Hamse (Saki-nâme (Âlem-nümâ), Nefhatü’l-Ezhâr, Sohbetü’l-Ebkâr, Heft Han, Hilyetü’l-Efkâr), Hezliyyat, Şakâyık Zeyli, El-kavlü’l-Hasen fî Cevâbi’l-Kavli li-men, Münşeât, Zeyl-i Siyer-i Veysî, Tûti-nâme Tercümesi (Karaköse 1994: 1-11). Atâyî, dibacesine “besmele”nin önemini anlatan beş beyitlik bir şiirle başlar. Devamında; Allah’a hamd, Peygamber’e övgü ve bunların şiire taç edilmesi gereği, şairliği, Şeyhülislam Yahya’ya övgü, dua ve temenni yer alır.

17. yüzyıl şairlerinden Sıdkî Paşa’nın asıl adı Mustafa olup doğum tarihi bilinmemektedir. Sıdkî Paşa; tezkirecilik, defter emini, reisü’l-küttablık, nişancılık, Tamaşvâr valiliği görevlerinde bulunmuş, 1662 yılında ölmüştür. Eserleri: Divan, Berf ü Bahâr (manzum parçalar da bulunan, kahramanları alegorik mensur bir hikâye), Gazavât-ı Sultan Murad-ı Râbi (4. Murad’ın Revân seferini anlatır) (Erdoğan 2005: 7-18). Sıdkî, dört sayfa kadar olan dibacesine Allah’ı zikretmenin önemini anlatan

Farsça bir nazmla başlar. Devamında Allah’a hamd ve şiirde öncelikle Allah’a şükretmenin önemi ve Farsça yedi beyitlik bir şiirle Allah’a yakarış, Peygambere övgü beş beyitlik Farsça bir şiirle Peygamberin şefaatinin dileme, padişaha övgü, dua ve temenni yer alır.

Ahmet Yârî²², 17. yüzyıl şairlerinden olup doğum tarihi hakkında bir bilgi yoktur. Gelibolulu olan Yârî, kadılık yapmış, mevlevî bir şairdir. 1688-89 ya da sonrası bir tarihte vefat ettiği tahmin edilmektedir. (Karayazı 2012: 1-12) Üç sayfa kadar olan dibacesinde; (baş tarafı eksik) Allah’a hamd, Peygambere ve ashabına övgü ve dua, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e övgü, şairlerle ilgili değerlendirmeler ve üç beyitlik Farsça nazımla şairlere övgü, şiirleri ve şairliğine övgü, divan tertibi, dua ve temenni konuları yer alır.

17. yüzyıl şairlerinden Fevzî’nin asıl adı Mehmed olup, 1638 yılında doğmuştur. 1679 yılında vefat etmiştir. Bilinen tek eseri divanıdır (Kaplan 2008: 7). Divanının başında çok kısa mensur bir dibace²³ yer alır. Dibace şairin mütevazı bir girişi ve sunumu mahiyetindedir. Sonunda şiirlerinin aybını görülmemesi, insaf nazarıyla bakılması ricasında bulunur ve mazeretini beyan ettiği Farsça “Mesafeler aradan kalkmalı” manasında bir mısrayla dibacesini tamamlar.

17. yüzyıl şairlerinden Kâşif’in asıl adı Esad’dır. Ehl-i tarîk olan şairin bilinen tek eseri divanıdır (İlhan 2015: 19). Divanının başındaki tamamına yakını mensur olan ve “Divanü esrârî’l-Es’ad eş-şehîr bi-Kâşifi’l-esrâr kuddise sırrahu” başlığı bulunan dibacesinde; Allah’a hamd, peygambere salât, ailesine ve ashabına selam ve hürmetini

---

²² Şairin adı ile ilgili günümüze kadar tevârüs eden yanlış bir bilgi bulunmaktadır. Zira şair Divân’da yer alan bir beytinde memleketini de zikrederek adının Ahmet olduğunu açıkça ifade eder (Karayazı 2012: 2).

²³ Dibaceyle ilgili olarak Üzgör: “Bu dibacenin bir başkası tarafından yazılmış olduğu kesindir ve Fehîm-i Kadîm Divanı’nda daha önce rastlamış bulunduğumuz çok kısa dibaceyle benzerliği fazlacadır” (Üzgör 1990: 5) derken; Doğramacı: Divan’da bulunan dibace yazarın sözünü ettiği Fehîm-i Kadîm Divanı’nda bulunan dibace ile karşılaştırılmış, benzerlik bulunamadığı için transkripsiyonlu metne eklenmiştir” (Doğramacı 2007: 28) açıklamasını yapar. Ayrıca Kaplan: “Bu önsözün Fevzî tarafından mı yoksa başkası tarafından mı yazıldığını bilmiyoruz. Ayrıca bu önsöz, şiir ve şair hakkında herhangi bir hüküm de taşımamaktadır.” (Kaplan 2008: 33) bilgileri bulunmaktadır.

sunar. Devamında şiirle ilgili değerlendirmeleri, şairliği, divan tertibi konularından bahseder.

17. yüzyıl şairlerinden Sıdkî Emetullah Hanım'ın hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Babası İstanbul kadılığı yapmıştır. Şairin 1703 tarihinde öldüğü belirtilmektedir (Çolak 2010: 12-13). Bilinen tek eseri divandır. Divanın başında “Yok nihâyet ser-kûyünde gezen şeydâya” ve “Şol arak kim ol gül-bedân yanâğından çıkar” (Emetullah; haz. Çolak 2010: 171) şeklinde iki ayrı mısra ve devamında sadece Allah'a hamd ifadeleri yer alan yarım kalmış bir dibace bulunmaktadır. Kaynaklarda Emetullah Hanım Divanıyla ilgili yapılan çalışmada dibacenin yarım olması ve kasideler arasında rubâîlerin bulunması gibi sebeplerle eldeki eserin yarım kalmış bir kopya ya da divanın tamamlanmamış bir taslağı olduğu belirtilmektedir (Çolak 2010: 16).

18. yüzyıl şairlerinden Re'fet'in asıl adı Re'fet Mehmed Aziz olup 1723-24 tarihinde İstanbul'da doğmuş, müderrislik yapmış, Sahn-ı Semân müderrisliğine kadar yükselmiş, Balat Mahkemesi nâipliği görevlerinde bulunmuştur. 1765'te İstanbul'da vefat etmiştir. Re'fet'in bilinen tek eseri divandır (Kardaş 2008: 7-17). Divandaki iki sayfalık dibacesinde; Allah'a hamd, Peygambere övgü, ailesi ve ashabına övgü ve dua, divan tertibi ve sebebi, Sultan Mahmud'a övgü ve dua konularına yer vermiştir.

18. yüzyıl şairlerinden Ni'met'in asıl adı Ni'metullah'tır. 1700 yılında İstanbul'da doğmuş, ilmiye sınıfından olup müderrislik, nâiplik ve müfettişlik ve kadılık gibi çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş ve 1773 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Tarih düşürmeleriyle öne çıkmıştır. Bilinen tek eseri divandır (Alkan 2011: 1-4). Divanında bulunan iki sayfalık dibacesinde; besmeleyi anlatan Farsça üç beyitlik bir nazm, Allah'a hamd, Peygambere övgü, ailesi ve ashabına selam ve övgü, şairlerle ilgili değerlendirmeler, Sultan 1. Mahmud'a övgü, divan tertip ve takdimi, dua bulunur.

18. yüzyılın ikinci yarısıyla 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Râzî'nin asıl adı İbrahim olup 1762 yılında Bursa'da doğmuştur. Bilinen tek eseri divandır (Elaldı 2017: 10). Divanın dibacesinde Allah'a hamd ve tevhid, peygamberlere salât ve dua, şairliği, dua ve temenni konularına ter vermiştir.

19. yüzyıl şairlerinden Nâkâm'ın asıl adı İsmail'dir. Dağıstanlı olan şairin doğum ve ölüm tarihi tam olarak belli değildir. Bilinen tek eseri divandır. (Mert 2012: 141). Divanın dibacesinde; Allah'a hamd, peygambere övgü, kendini ifade, şiirleri ve şairliği hakkında değerlendirmeler, şairlikle ilgili değerlendirmeler, dua ve temenni yer alır.

Divan şiirinin ilginç simalarından biri olan Şarl Verne (Charles Vernet), 19. yüzyılda yaşamış Fransız bir şairdir. 1842 yılında Fransa'da doğmuştur. Mahlası Verne olup bu aynı zamanda babasının adıdır. Türkçe'ye ve divan şiirine merak sarmış, kendi gayretleriyle Türkçe öğrenmiş ve şiirler yazmıştır. Genç yaşta (yirmi dördüne gelmeden) hayatını kaybetmiştir. Eserleri: (Manzum) Türkçe Divan, Fransızca, İtalyanca, Türkçe ve Farsça Dinî ve Millî Şiirler, On birinci Mistik Şarkı, Millî Şiir ve Nutuk, Millî ve Dinî Şiirler, Hayrullah Efendi'ye Yazılmış Türkçe Şiirler, (Mensur) Sultan Abdülmecid'e Fransızca Bir Teşekkür, Prens Louis Napoleon'a Yazdığı Nutuk, Ahlakî Konuşma ve Söylev (Köktürk 1998: 6-11). Dibacesinde Allah'a hamd, Hz. İsa'ya övgü, şairlikle ilgili değerlendirmeler ve kendi hayatından bahseder.

Azmî, 19. yüzyıl şairlerinden olup, asıl adı Ahmet'tir ve Diyarbakırlıdır. 1831 tarihinde Diyarbakır'da vefat etmiştir. Eserleri: Divançe, Miftâhü'l-ma'ânî (manzum rüya tabiridir) (Duymaz 2010: 1-20). Üç sayfaya yakın dibacesinde; Allah'a hamd, Peygambere övgü, ailesi ve ashabına selam, divan tertibi ve sebebi, dua ve temenni yer alır.

Azmî'nin dibacesinde Fuzûlî dibacesinden alıntılar yer alır. Dibacesine Fuzûlî'nin Allah'a hamd bölümündeki Farsça kıt'asının üç ve dördüncü mısraını alıntılıyarak başlar:

Tab-ı mevzûn ez alâmet-hâyı lutf-ı hâs-ı ust
Nîst çün ilm-i digar makdûr-ı kesb-i in kemâl (Azmî; Duymaz 2010: 188)

Azmî, Hz. Muhammed'e övgüde bulunurken de Fuzûlî'nin Türkçe kıt'asını alıntılar:

Ol dür-i dürc-i ene efsah ki hikmet-dâyesi

Şehd-i şî'r ile²⁴ leb-i cân-perverin ter kılmamış
Şî'r bir zîverdür ammâ ben gibi²⁵ nâkislara
Ol ki kâmindür anı muhtâc-ı zîver kılmamış

(Azmi; haz. Duymaz 2010: 188)

Keçecizâde Mehmed İzzet Efendi, 1786 tarihinde İstanbul'da doğmuş, 2. Mahmud döneminde 43 yaşında ölmüştür (1829). Eserleri: Manzum eserleri: Gülşen-i Aşk, Mihnet-keşân, Nâz u Niyâz, Divanlar (Bahâr-ı Efkâr, Hazân-ı Âsâr). Mensur eserleri: Devhatü'l-Mehâmid fi-Tercemeti'l-Vâlid, Islâh-ı Nizâm-ı Devlete Dâ'ir Lâyiha, Savaş Aleyhinde Lâyiha, Üss-i Zafer Takrizi (Şahin 2004: XXX-XLVI). Keçecizâde İzzet, divanının (Bahâr-ı Efkâr) dibacesinde; Allah'a hamd, Peygamber'e övgü, salât ve selam, padişaha övgü, divan tertibi ve sebebi, kendini ifade, "Tarih-i Tertîb-i İn Divan" başlığıyla divan tertibi ve şiirlerini övmek için on bir beyitlik bir şiir yer alır. Şair, divanının isminin belirlenmesi ile ilgili bilgiler verdiği, Mevlanâ'yı övdüğü, sonraki şiirlerini "Hazân-ı Efkâr" adıyla bir esere dönüştüreceğini vurguladığı "Tâ'yîn-i İsm-i Divan" başlıklı bölümle dibacesini tamamlar.

İbrahim Râşid, 19. yüzyıl şairlerinden olup 1812 yılında doğmuştur. Çeşitli devlet memuriyetliklerinde bulunmuştur. 1892 yılında vefat etmiştir. Eserleri: Divan, Vak'a-i Haleb (1860'ta Halep'te ortaya çıkan ihtilale dair yazdığı risaledir) (Çetin 2006: 3-35). Divanının başındaki dört sayfalık dibacesinde: Allah'a hamd, Peygambere övgü, kendini ifade ve hayatına dair bilgiler, divan tertip sebebi, dua ve temenni konuları yer alır.

Mazlûm-zâde Mehmed Memdûh Paşa, Encümen-i Şuarâ şairlerdendir. Fâik ve Memdûh mahlaslarıyla şiir söylemiştir. İstanbul'da 1839 tarihinde doğmuştur. Kâtiplik, maliye memurluğu, Konya, Sivas ve Ankara valiliği, vezirlik, Dâhiliye Nâzirliği görevlerinde bulunmuştur. 1925'te İstanbul'da vefat etmiştir (Kurşun'dan nakille Çakır 2009: 79). "Devlet adamlığının yanı sıra edebiyat sahasında da temayüz eden Mehmed Memduh Paşa hem nazım hem nesirde dönemin önde gelenlerinden

---

²⁴ Fuzûlî'nin dibacesinde bu ifadeler "şî'r şehdiyle" şeklindedir.

²⁵ Fuzûlî'nin dibacesinde bu ifadeler "biz kimi" şeklindedir.

biriydi. Görevleri sırasında kaleme aldığı lâyihalardan başka genç yaşta şiir yazmaya başlamış ve babasının tavsiyesi üzerine şiirlerinde Fâik mahlasını kullanmıştır. Risâle tarzında birçok eser ve bazı tercümeler (*Terceme-i Hikâye-i Jönevî* vd.) yayımlamıştır” (Kurşun 2003: 495-497). Mehmed Memduh divanının dibacesi (haz. Çakır 2009: 714-718) dört sayfaya yakın olup, dibacesine; Hz. Muhammed’in şair, Kuran’ın da şiir olmadığını vurgulayarak başlar. Şiirleri ve şairliği hakkında bilgiler verir. Divan şiiri ile ilgili tenkit ve değerlendirmeler yapar. Divan şiirinde kullanılan dille ilgili değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Halk şiirine de övgülerde bulunur.

19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında yaşamış olan Mestî, Kastamonulu olup Mevlevî bir dervıştır. Bilinen tek eseri divandır (Doğan 2015: 3). Divanının başında oldukça kısa mensur bir dibace yer almaktadır. Dibacesine “elest” hitabının mest ettiğini ve o zamandan beri mest olduğunu belirten bir beyitle başlar:

Mest itdi ezel rûhumı hitâb-ı elest
Ol zemândan beri hâlâ mestim mest (Mestî; haz. Doğan 2015: 21)

Dibacesinde, eserinin birinci bölümünün gençlik zamanlarında yazdığı mecazî şiirlerinden; ikinci bölümünün ise bu zamandan dokuz yıl sonra Mevlevîye tarikatına intisabıyla yazdığı şiirlerinden oluştuğunu belirtir. Şiirlerinin zamanla unutulup yok olup gitmesine gönlünün razı gelmediğini ve kendisinden bir hatıra kalmasını istediği için divanlaştırdığını, dostlarından şiirlerindeki hata ve kusurları affetmelerini ve kendisini hayır duasıyla anmalarını umduğunu ifade eder.

B. Dibacelerde İşlenen Konular

Divan şiirinde, geleneksel bir divan tertibi olduğunu, birçok şairin de buna riayet ettiğini biliyoruz. Yani şairler divanlarında nazım şekilleri bakımından da, muhteva bakımından da bir kompozisyon ve sıralama gözeterek divanlarını tertip ederler. Bu konuyla ilgili Ömer Faruk AKÜN, “*Divan Edebiyatı*” adlı eserinde “*Divan Tertibinde Usul ve Teşrifat*” başlığıyla divan muhtevası ile ilgili şu bilgileri verir: “Hiyerarşiye göre şair konu bakımından, cemiyetçe benimsenmiş değerler sisteminde en önce zirveyi teşkil eden ulûhiyyet makamından başlayarak diğer üst makamlardan kendisine doğru kademe kademe gelen bir sırayı takip eder.” (Akün 2014: 55). Şairlerin muhteva bakımından bu geleneğe dibacelerinde de uyduklarını görüyoruz. Dibacelerin

genelinde şairlerin öncelikle Allah’a hamd ve şairliği Allah’ın lütfu olarak görme; Hz. Muhammed’e salat, selam ve ona, ailesine ve arkadaşlarına övgü; padişaha, din ve devlet büyüklerine övgü; devamında şiir ve şair ile ilgili değerlendirmeleri; mütevazı ifadelerle kendilerini takdimi; şairlikleri, şiirleriyle ilgili değerlendirmeler; divan tertip sebebi, divanları hakkında bilgi vermeleri ve bu konulardaki övgüleri; son olarak da dua ve temennileri yer alır. Dibacelerde şairlerin genelinin bu sınıflandırma ve sıralamayı uyguladığı görülmektedir. Birçok şair aynı konu başlıklarında benzer ya da aynı hususlara temas etmiştir. Bunun daha net görülebilmesi için bu başlık altında şairlerin kronolojisine uyularak dibacelerde hangi konuların ne şekilde işlendiğini ortaya koymak hem kapsamlı bir dibace fotoğrafı sunacak hem de poetik bakımdan daha somut ve kapsamlı bilgilere ulaşabilmeye yardımcı olacaktır. Bunun yanında dibacelerde şairlerin işledikleri her konunun içerisinde şiir ve şairle ilgili değerlendirmelerine rastlamak mümkündür.

1. Başlangıç ve Besmele İzahı

Divan şiirinin en önemli kaynaklarından birinin Kuran-ı Kerim olması ve Kuran’da surelerin “Besmele” ile başlaması, Hz. Muhammed’in “Besmele” ile ilgili hadisleri, müslümanların her işine “Besmele” ile başlamaları gibi davranışların da etkisiyle birçok şair “Besmele”yi eserlerinin söz başı olan dibacelerine söz başı etmiştir. İncelediğimiz dibacelerde bu şairlerden; Fuzûlî, Nâzik Abdullah Efendi, Edîb, Muhammed Hulusi, Keçecizâde İzzet Molla, Safâyî dibacelerine besmele lafzı ile başlarken, Ahmet Paşa, Za’fî, Lâmi’î Çelebi, Taşlıcalı Yahya, Derzîzâde Ulvî, Kâşif, Ganîzâde Nâdirî, Ni’metî ise “Bismillâhirrahmânirrahîm” lafzını ilk mısra yapıp kısa bir nazmla besmelenin önemini anlatırlar. Nev’îzâde Atâyî, besmele lafzını kullanmaksızın dibacesinin başında besmelenin önemini beş beyitle, Abdülmecidzâde on sekiz beyitle, Remzî on bir beyitle ifade eder. Şerifî ise besmeleden sonra kısa bir mensur ifadeyle besmelenin önemini anlatır. Bu mevzuda şairlerin bilhassa “Besmele ile işlerin tamama ereceği, onsuz işlerin tamamlanamayacağı” hadisine telmih yapmaları ve bu hadisi temel almaları dikkat çeker.

Ali Şir Nevâyî’nin besmele ile ilgili ifadeleri ise, dibacesinin ortalarında yer alır. Nevâyî, divan tertibi ile ilgili bilgi verdiği bölümün başlangıcında bir nazm ve bir rubâi

ile bismelenin önemine değinir. Bu genel bakıştan sonra, şairlerin “Besmele” ile ilgili ifadelerini değerlendirelim:

Dibacesinin tamamını manzum olarak kaleme alan Ahmet Paşa, dibacesine “Besmele” nin önemini anlatan sekiz beyitlik bir şiirle başlar. Dibacesinin ilk dizesi “Bismillâhirrahmânirrahîm” olan Ahmet Paşa, bu sözün Kelâm-ı Kadîm” in yani Kuran-ı Kerim’in unvanı olduğunu belirtir. Bismelenin rahmet kapısının kilidini açtığını, iki cihân ehlinin devleti olduğunu ifade eder. İkinci beyitte de bismelenin “lâ-rayb”(Bakara 2/2) yani şüphesizlik nağmesinin tuğrası olduğunu, bundan ötürü isimlerin en yücesinin besmele olduğunu ifade eder. Allah’ın yarattığı her şeyin bereketlenmesine bismelenin vesile olduğunu, insan ruhunun bedenine besmele ile girdiğini bundan sebep insana kolaylık ve güzellik yollarının açıldığını, Hz. Âdem’e cömertlik feyzinin besmele ile verildiğini ve böylece meleklerin Hz. Âdem’e secde ettiklerini, Bismelenin toprağı süsleyen su olduğunu ve bu sayede toprağa feleklerin gıpta ettiğini belirten şaire göre bütün bunların bir neticesi olarak insanın besmeleyi dilinden düşürmemesi gerekir, yoksa hiçbir işi tamama ermez:

Bismillâhirrahmânirrahîm
Oldı çün unvân-ı Kelâm-ı Kadîm

Kufl-güşâ-yı der-i rahmetdir ol
İki cihân ehline devletdir ol

Nâme-i لا ريب çü tuğrâ budur
Zann ederem k’a’zâm-ı esmâ budur

Her bereket kim kodu eşyâda Hak
Ânı sebep eyledi dünyâda Hak

Cismine anunla hulûl itdi rûh
Anun içindir sana bunca fûtûh

Anun ile Âdem’e feyz oldı cûd
Ânun içün itdi melekler sücûd

Âbı budur hilye-ger-i hâk eden
Hâki budur gıpta-ı eflâk eden

Vird-i zebân et anı sen ber-devâm
Ansuz işe başlama k’olmaz tamâm (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 23)

Ali Şir Nevâyî, dibacesinin ortalarında divanının tertibi ile ilgili bilgi verdiği bölümde bir nazm ve devamında bir rubaiyle besmelenin Kelâm-ı Kadîm'in baştan ayağa Allah sözü olduğunu, her surenin başının da "Bismillâhirrahmânirrahîm" olduğunu vurgular:

Gerçi irür Tingri Te'âlî sözi
Başdın ayagığa Kelâm-ı Kadîm

Kör ki irür evveli her sûrening
Bismillâhirrahmânirrahîm (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 78)

Devamındaki rubâide ise "Besmelesiz bütün işler sonuçsuzdur" hadisinde belirtildiği üzere her işin ve olayın besmele ile başlaması gerektiğini, zira bunun hem Allah'ın açıkça beyanından belli olduğunu hem de Hz. Muhammed'in hadisinin buna delil olduğunu ifade eder:

Bu işle hâdis her irür şâhid-i hâl
Kim sâbit irür ki "küllü emrin zî-bâl"

Hem böyle 'ayân kıldı hudâ-yı müte'âl
Hem ol çâk Resûl didi bardur anga dâl (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 78)

Lâmi'î Çelebi, dibacesinin başında bir beyitle besmelenin Kelâm-ı Kadîm'in hazinesinin anahtarı olduğunu ifade eder:

بسم الله الرحمن الرحيم
فاتحه كنج كلام قديم

Bismillâhirrahmânirrahîm
Fâtîha-i genc-i Kelâm-ı Kadîm
(Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 45)

Abdûlmecidzade manzum dibacesinin başında "Besmele"nin önemine değinir:

İbtidâ zikr idelüm nâm-ı Hudâ
Her hayr işlerimiz ola edâ

Besmeleyle idelüm feth-i dehân
Der-i da'vât ide dest-i zebân

Açıla hürmetine bâb-ı murâd
Dil-i âvâreleri eyleye şâd

Koyma dilden anı ey ehl-i yakîn
Gelmeye yanına şeytân-ı la'în

Vasfını eyleyeyin çün takrîr
K'ola ber-vech-i hakikat ta'bîr

Bâd-ı esrâr-ı Hudâ müzmirdir
Oldugu mahzen-i Hakk mazhardır

Elif-i servi gibi bâlâdır
Bâg-ı vahdetde hemân bînâdır

Sanki dendâne-i sîn oldu kamû
Sadef-i hikmet içinde lû'lü

Bahr-ı lütfu gibi çekmiş anı Hakk
İrişilmez ona sîne ancak

Ayn-ı rahmetdir akar mîmi müdâm
Teşne dillerdir ana hâsıla âm

Lâmı çengel-i muhabbetdir anın
Çalınır dilleri âşık olanın

Göz açup hâ nazarı bir yeredir
Harem-i Hakk'a iki penceredir

Hançer-i kahr denir ser-râya
Hakk'a serkeşlik iden a'dâya

Hilmine sâye-i hâ îmâdır
'Aff vü gufrânına bir esmâdır

Nev'-i âgûş-ı 'inâyet oldu
Kûşe-i cây-ı selâmet oldu

Kâbe kavseyne müşâbihtir yâ
Tîr-i dil-sûze nişân o ednâ

Bûy-ı hoş bûy-ı sanasın güldür
Bâg-ı ismetde hemân sünbüldür

Kâmeti şekli anın şöyle ki hûb
Verd-i ruhsârı ider cezb-i kulûb (Abdûlmecidzade; haz. Ataç 2007: 16-17)

Dibacesine besmele ile başlayan bir başka şair de Za'fî'dir. Üç beyitle
besmelenin önemini anlatan Zâ'fî, "Bismillâhirrahniirrahim" lafzının Kelâm-ı

Kadîm'in sırlarının toplamı, ilm-i ledûn kapısının açılma vesilesi, söz kilisesinin ressamı, Hak divanının söz başı ve manalarının seçkini olduğunu söyler:

Bismillâhirrahmânirrahîm
Câmi'-i esrâr-ı Kelâm-ı Kadîm

Bâ'is-i feth-i der-i ilm-i ledûn
Nakş-ı nigârende-i deyr-i sühûn

Ser-suhân-ı defter-i dîvân-ı Hak
Müntehâb-ı ma'nî-i dîvân-ı Hak (Za'fî; haz. Üzgör 1990: 256)

Divan şiirinin en önemli şairlerinden biri olan Fuzûlî de dibacesine besmele ile başlar. Allah'a hamd ettiği dibacesinin başında, Allah'ın besmele nazmını Furkân'ın (Kuran-ı Kerim) başına taç ettiğini belirtir.

Taşlıcalı Yahya manzum olarak başladığı dibacesinin ilk dört beytinde besmeleyi ve önemini belirtir. Öncelikle Allah'ın adıyla başladığını ve sonrasında O'na şükrettiğini belirtir ve Allah'tan başka ilâh olmadığını, Şekûr olan Allah'a şükretmenin yüce nimet ve Gafûr olan Allah'ı zikretmenin ulu rahmet olduğunu söyler. Besmelenin sözlerin yücesi olduğunu, söz başının süslü sümbülü olduğunu ifade eder. Bismillâh satırının Peygamberlerin övücü olan Hz. Muhammed'in "livâü'l-hamd"i (şükür sancağı), üzerindeki medd işaretinin de evliyaların gittiği Allah yolu olduğunu söyler:

Ahmetullâhe ba'de bismillâh
Ve hüvallâhü lâ ilâhe sivâh

Ulu ni'met degül mi şükr-i Şekûr
Ulu rahmet degül mi zikr-i Gafûr

Besmele kim sözlerün a'lâsıdur
Söz başınun sünbül-i zîbâsıdur

Satr-ı bismillâh livâü'l-hamd- fahr-ü'l-enbiyâst
Medd-i memdûdeş bi-hakk-ı evliyâ râh-ı Hudâst
(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 3)

Ulvî de dibacesine iki beyitlik bir şiirle başlar ve ilk beytinde besmelenin gül bahçesi olan Kitab-ı Kerîm'in sümbülü olduğunu ifade eder:

Bismillâhirrahmânirrahîm
Sünbül-i gül-zâr-ı Kitab-ı Kerîm (Ulvî; haz. Çetin 1993: 17)

Cinânî, besmeleyi doğrudan telaffuz etmese de; suret ve şekillere nizam veren, kader divanını yazan Allah'ın adıyla başlanan işlerin ve sözlerin güzelleşeceğini, noksan ve kusurlu olmayacağını Hz. Muhammed'in ifade ettiğini belirten bir nazmla dibacesine başlar:

Ey nâzım-ı ser-rişte-i eşkâl-i suver
Vey hâme-keş-i defter-i dîvân-ı kader

Her nâme ki ez nâm-ı tu yâbed-zîver
Sultân-ı rusûl güft ne-mâned ebter (Cinânî; haz. Okuyucu 1994: 3)

Gelibolulu Mustafa Âlî, “Vâridâtü'l-Enîka” adını verdiği ikinci dibacesine üç beyitlik bir nazmla besmelenin önemini ifade ederek başlar: “Ey bilge! İsim mücevherlerinin özü bismillâh satırdır. Eğer marifet sarayına ulaşırsan böyle bir nasipten başkasına heves etme. Nimet sahiplerinin kitaplarının tuğrası odur. وَعَلَّمَ ادْنَمَ الْأَسْمَاءُ (Bakara 2/31) fermanı odur” (Aksoyak 2018: 46/Dn. 48, 49, 50):

İntihâb-ı cevâhir-i esmâ
Satr-ı bismillâhest ey dâna

Ger be-dîvân-ı mârifet be-resî
Cüz-ez-în behre-râ me-kun hevesi

Ûst tuğra-yı nâme-i nuemâ
Ûst menşûr-ı “‘alleme'l-esmâ” (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 46)

Dibacesine besmelenin önemini ifade ederek başlayan Şerifi, besmelenin Kelâm-ı Kadîm'in ayetlerinin başı, ululuk sahibi Yüce Allah'ın adının dayanağı, kendisinden yardım istenen, Hakîm olan Allah'ın nişanının damgasının özü olduğunu ifade eder.

Remzî dibacesine besmelenin önemi ve faziletini ifade ettiği bir şiirle başlar:

Bi'smihî sübhânehû celle ve alâ
Ellezî refe'a's-semâvâtî'l-'ulâ

Fâtihu'l-gayb anun-ile oldı rûh

Lâ-cerem oldur makâlîd-i fütûh

Feth olur anunla mecmu‘-ı tılısm
İsm-i a‘zamdur bilâ-rayb işbu ism

On tokuz harfi bu ism-i a‘zâmun
Vasfın eyler on sekiz bin ‘âlemün

Oldı ser-cümle mefâtiḥ-i rumûz
Her birinden feth olur bin bin kûnûz

Dâl olupdur nokta-i bâ vahdete
Bâ’is olmışdur bu vahdet kesrete

Emr-i zîbâl oldı murg-ı zü’l-cenâh
Olmadı pervâza şehpersüz [necâh]

Ulu zatlarsuz ser-âgâz eylemek
Bî-per u bâl olsa pervâz eylemek

Tâyir-i kudsîdür emr-i zî-felâh
Tayre lâzımdur iki olmak cenâh

Ya‘ni kim efzûn olup pîrâyesi
Ola hamd Lillâh anun hem-sâyesi

Bu iki ism-ile buldı feth-i bâb
Küllü şey’in Allâhu a‘lem bi’s-savâb (Remzî; haz. Kurt 2017: 187-188)

Ganî-zâde Nâdiri, dibacesine bir şiirle başlar ve ilk beytinde Besmele’nin Nazm-ı Kerim’in kutlu başlangıcı olduğunu belirtir:

Bismillâhirrahmânirrahîm
Matla‘-ı ferhunde-i Nazm-ı Kerîm (Nâdirî; haz. Külekçi 1985: 122)

Kâşif Es’ad dibacesine “besmele”nin önemini ifade eden:

Bismillâhirrahmânirrahîm
Rûtbe-i tevhîde reh-i sırât-ı müstakîm (Kâşif Es’ad; haz. İlhan 2015: 130)

ifadesiyle başlar.

Nev’îzâde Atâyî dibacesine beş beyitlik besmeleyi anlatan bir şiirle başlar. Altın ayın altından levhaya arzulanan nakış olarak besmeleyi yazdığını, besmelenin levhanın başlığında altından bir taç olduğunu, miskten satırların da o tacın sorgucu

olduğunu, satıra çekilmiş çizgi sanki söz şehrine yol gösteren parmak olduğunu, her daim Kuran'ın başında durduğunu ve görünüşü itibarıyla Hz. Muhammed'in hamd sancağına benzediğini, Kuran'ın hazinelerinin bekçisi olduğunu ve onunla herkesin şükre girmesi gerektiğini söyler:

Eylesün Besmeleyi nakş-ı murâd
Mâh-ı zer levha-yı zerrîne sevâd

Levha ser-nâmede tâc-ı zerrîn
Anda sorgucdur o satr-ı müşgîn

Bir benândır o kişide gûyâ
Oldı şehr-i suhâna râh-nümâ

Ser-i Kur'ânda turur her demde
Zâhirâ döndi livâü'l-hamde

Oldı der-bân-ı künûz-ı Kur'ân
Girelüm anun ile hamde hemân

(Nev'îzâde Atâyî; haz. Karaköse 1994: 227-228)

Şair ayrıca, Besmele'nin söz şehrinin yol gösterici parmağı olduğunu, her daim Kuran'ın başında durduğunu, dış görünüşüyle Hz. Peygamberin livâü'l-hamdi (şükür sancağı) ve Kuran hazinelerinin bekçisi olduğunu belirterek bütün kulların da hemen onunla hamd etmesi gerektiğini ifade eder. Kitabın yazısının nakşının Besmele ile süslenmezse muhakkak faydasız olacağını söyleyen şair, Besmele'nin düzen ve ölçünün cevheri ve kaynağı olduğunu, Allah'ın hamd incisi ve söz manzumesinin tespihinin ipi olduğunu ifade eder.

Edîb dibacesine; “Rahman ve Rahîm Allah'ın adı ve yardımıyla” ifadeleriyle başlar.

Muhammed Hulusi, iki satırlık Arapça cümle ile kendini tanıttıktan sonra besmele ile dibacesine başlar.

Ni'metî de dibacesine altı beyitlik bir şiire başlar. İlk beytinde besmelenin ilk yaratılan kaleminden çıkan ilk yazı olduğunu belirtir:

Bismillâhirrahmânirrahîm
Nakş-ı bedî'est zi kilk-i kadîm (Ni'met; haz. Alkan 2011: 124)

Raşid, dibacesine “إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” (Neml 27/30)²⁶ ayet-i kerimesiyle başlar

2. Tevhid, Münacat, Allah’a Hamd ve Şairliği Allah’ın Lütflu Olarak Görme

Türkçe divan dibacelerinin neredeyse tamamında şairler dibacelerinin başında Allah’a hamd etmiş, şairliklerinin Allah’ın lütuf ve inayeti sayesinde olduğunu ifade etmişlerdir. Allah’ın bunca lütfuna ve insanoğluna sunduğu sayısız nimete ne kadar şükredilse âciz kalınacağına; şükredilmezse de şairliğin noksan olacağına vurgu yapmışlardır. Bu bölüm kimi dibacelerde uzun bir şekilde tevhid, münacat, hamd olarak ele alınırken; kimi dibacelerde ise bir cümle ile ifade edilmektedir.

Ahmet Paşa manzum dibacesinin on dört beytinde Allah’a hamd konusunu işlemiştir. Allah’ın bir avuç toprağa can ve dünyalar verdiğini, dolayısıyla insanın Allah’ı methedebilmesinin öyle kolay olmadığını söyler. Allah’ın ihsanının her yönü kuşatan bir deniz; kâinatın da bunda bir damla olduğunu belirten Ahmet Paşa, kendisinin o damladaki küçüklüğünü vurgulayarak Allah’ı övebilmedeki acziyetini ortaya koyar. Şaire göre, neticede bir avuç topraktan yaratılmış bir zerre olan insan, Yüce Allah’ı nasıl övebilir ki? Düşkün de belli yüce de, daha buna başkaca bir delile gerek yoktur. Şerefe ulaşabilme ve ömrünün telef olmaması için Allah’ın adını andığını, kullarının şükredebilmesi için Allah’ın nice lütuflar ihsan ettiğini fakat layıkıyla şükürü yine ancak Allah’ın kendisine yapabileceğini, verdiği nimetlerin sonsuzluğunu, insanın gönül gözünü açarak O’nu görebileceğini, bedeni ve canı yaratan Allah’ın toprağı sultan, sultanı da toprak ettiğini, dünya sofrasının O’na ait olduğunu, insanın da bu sofranın misafiri olduğunu ifade eder:

Yaradan hakı için ki cân ol verir
Bir avuc türâba cihân ol verir

---

²⁶ Neml 27/30. Bu ayet (Üzgör 1990: 530) *Türkçe Divan Dibaceleri*’nde yer almaktayken, *Râşid ve Divânı İnceleme-Tenkidli Metin* (Çetin 2006: 121) adlı çalışmada yoktur.

Hudâ medhi makdûr-ı ihsân degil
Cihân-âferin ögmek âsân degil

Atân ol denizdür muhitü'l-cihât
Ki bir katresidir anun kâ'inât

Ne mîkdâr olam ben de ol katreden
Ki medh-i Hudâvend'e açam dehen

Beşer sûretinde bu bir zerre hâk
Ne zerre k'ide medh-i Yezdân-ı pâk

Bedîhî degil mi ne lâzım delîl
Ki "eyne'z-zelîlü ve eyne'l-celîl"

Şerif adın andım ki bulam şeref
Ki zikrinsiz olmaya ömrüm telef

Kimem ben ki medhini sevdâ kılâm
Bu na'mâ-yi bî-haddi ihsâ kılâm

Şükür ni'met oldu çü şükr ister ol
Sana şükre yâ Rabbi kim bula yol

Atâna nihayet yok ey zü'l-minen
Yine sensin ancak sana şükr iden

Gönül can gözün aç bak ol Pâk'i gör
Ne bînâ ve gûyâ eder hâki gör

Ten ü can yaradıcı Yezdân-ı pâk
Eden hâki sultân ü sultanı hâk

Zemin sofrâ-i hân-ı ihsânıdır
Bu hânun cihân halkı mihmânıdır

Çün ol hân-ı yağmâya ettin salâ
Ne bigâne kaldı ne hûd âşinâ (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 23-24)

Ahmet Paşa, 39-48. beyitler arasında Allah'a yakarıшта bulunarak; sayısız günahlarla amel defterini kararttığını belirtir ve Allah'ın affediciliğinden medet umduğunu, Allah'ın kendisini Allah aşkıyla nurlandırmasını, cennetiyle şereflendirmesini diler:

Hudâyâ adedsiz günâh eyledik
Amel defterin rû-siyâh eyledik

Tamuyu yaşayan celâlin hakı
Behiştî bezeyen cemâlin hakı

Gözi yaşlıların yüzü suy' için
Bu micmerde yanan ciğer bûy' için

Çü afvına dayanduk ettik günâh
Yine afvın olsun bize öZR-hâh

Eger mücrim olmasa ey Zü'l-celâl
Kime afvın edeydi arz-ı cemâl

Dili şem-i mihrinle pür-nûr kıl
Gam-ı mâsivâdan bizi dûr kıl

Münâcât bahrında gavvâsın et
Taleb-gâr-ı lûlû-yi ihlâsın et

İletme cenâbına a'mâ bizi
Açıp aybımız etme rûsvâ bizi

Çün olduk nevâlinle hayrû'l-ümem
Der-i rahmetinden umarız kerem

Bizi nâr-ı kahrından âzâd kıl
Makâmâtımız cennet-âbâd kıl (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 25-26)

Ali Şir Nevâyî, şairlerin sözlerinin başını Allah'ın hamdi ile süslemeleri gerektiğini, şayet öyle yapmazlarsa sözlerini şiir ipine dizemeyeceklerini, zira Allah'ın aşk ehlini (şairleri) dil elması şerefi ve ifade cevheri lütfu ile diğer insanların tacının iri incisi yaptığını belirtir:

“Fesâhat divânının gazel-serâyı tab' mahzenidin şûride-hâl âşıklar hırmen-i cânığa ot salgu dik bir âteşin la'î naz silkige tarta almagaylar, eger söz dibacesin ol Sâni'-i cevâhir hamdi bile murassâ kılmagaylar kim ışıq ehlin elmâs-ı lisân şerefi ve gevher-i beyân lutfi bile sâyir insanın dürretü't-tâcı kıldı.” (Üzgör 1990: 56, Levend 1966: 52).

Bir rubai ile şükrüne devam eden Nevâyî'ye göre, yüceler yücesi ve her türlü noksanlıktan uzak olan Allah, aşk denizini dopdolu eyleyerek insanı dalgıç misali o denize salmış ve insana hem bir görünüş cevheri hem de söz incisini vermiştir. Eşref-

i mahlûk olarak yaratılmış insana konuşma kabiliyeti Allah'ın bir lûtfu olarak verilmiştir:

Sübhânallâhi hüve'l-'aliyyü'l-müte'âl
Kim eyledi ısk bahrini mâl-a-mâl

İnsanı çü anda saldı gavvâs-misâl
Hem gevher-i hâl birdi hem dürr-i makâl (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 56)

Yine, şairlerin söz fihristini kudret sahibi Allah'ın şükrüyle parlatmaları gerektiğini, şayet böyle yapmazlarsa, hayâl gül bahçesinden güzellik sahibi sevgililerin güzellik fidanına süs olması için ateşten bir gülü, vezin güldestesine bağlayamayacaklarını, zira Allah'ın bu güzel zümreyi: gül yaprağı yanağı bahçesi ve hüznü nergisin çimenliği ile yarattıklarının cümlesinin göz nuru ettiğini belirtir:

“Ve belâgat bostanının çemen-ârâyıları hayâl gülşenidin sâhib-cemâl ma'şuklar
gülbün-i hüsniga zînet birgü dik bir âteşin gül vezn gül-destesiga bağlay almagaylar, eger
kelâm fihristin ol Kâdir-i zevâhir şükri bile mülemmâ kılmagaylar kim hüsn haylin gül-
berg-i 'izâr bağı ve nergis-i bîmâr çerâğı bile kâffe-i halâyıkın kurretü'l-'aynı itti.”
(Üzgör 1990: 56).

Bu yüzden, verilen her nimet için Allah'a şükretmek gereğini bir rubâî ile dile getiren Nevâyî, bahşettiği hediye ve nimetlerinin varlığı için Allah'a hamd eder. Zira O'nun varlık bağından yokluk dikenini çıkardığını ve o bağda her gülün bir işaret, alâmet olarak çıktığını böylece o bağdan can evini ve bakış mumunu yarattığını ifade eder:

Elhamdü li-mevcûdü'l-hedâyâ ve ni'âm
Kim itdi vücûd bağdın hâr-ı 'adem

Ol bağda her gül otı kim çıkdı 'alem
Cân öyünü yarutdı nazar şem'ini hem (Nevâyî; Üzgör 1990: 56)

Ali Şir Nevâyî, bu ifadeleriyle hem Allah'a şükrünü ifade eder hem de şiir yazabilmenin ve tamamlayabilmenin Allah'ın lûtfu ve inayeti sayesinde ve ancak Allah'a hamd etmekle mümkün olabileceğini vurgular.

Nevâyî, Hazâyinü'l- Maânî dibacesinde de Allah'a hamdini dile getirir. Kâdir olan Allah'ın yokluk sahasından vücut süsü verdiği insanı diğer yarattıklarından

konuşma şerefiyle seçkin kıldığını belirtir. Allah'ın iki cihan halkını yaratıp kalemiyle resmettiğini, insan zümresini konuşma ve nazmla şereflendirdiğini ifade eder:

Ol kim dü cihân halkın âgâz itti
Sun'ı kılkini nakş-perdâz itti
İnsân haylin nutk ile mümtâz itti
Nutm ehlini nazm ile ser-efrâz itti (Nevâyî; haz. Levend 1966: 56)

Allah'a sonsuz ve sınırsız hamd eden şair, Sâni olan Allah'ın ibareler cevherini nazm ipine dizdiğini, bu sayede İrem gül bahçesini nazm ehlinin cevher saçan kalemi ile Çîn nakışhanelerini kışkandırdığını ve yüce cennet haline getirdiğini söyler. İnsan zümresine konuşmayı, nazmı; nazmin içinde belâgatı ve i'câzı nasip ettiğini belirtir:

Çün hayl-i beşerga nutk kâmin birdi
Ol nutk ile nazm ihtirâmın birdi
Nazm içre belâgat intizâmın birdi
Terkîbide i'câz makâmın birdi (Nevâyî; haz. Levend 1966: 56)

Necâtî, bir şiirle başladığı dibacesinde tavsiye mahiyetindeki dizeleriyle, kulun her daim “lâ ilâhe illallah” zikri yapması gerektiğini, baki bir sevgiliye erişmenin de gece gündüz “illallah” zikri ile olacağını ve bu sayede Allah'ın birliğine ulaşılacağını belirtir:

Geliniz olalım geh ü bî-gâh
Zâkir-i lâ ilâhe illallâh

Yâr-i bâkî gerekse leyl ü nehâr
Zikr-i illallah ile vahdete var (Necâtî; haz. Ali Nihat Tarlan 1992: 31)

Vahdeti çokluğa sebep, çokluğu da vahdetinin şâhidi olan Allah'ın tek baki olduğunu belirten Necâtî, “Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu.”(Enbiyâ 21/22) ayeti ile de bu ifadelerini destekler.

Mesnevî başlıklı dört mısralık bir şiirle de, Allah'ın “ol” deyince iki cihânı olduran kudretinin hayret verici olduğunu, bunca lütuf olgunluğunun sahibi Allah'ın bir avuç toprağa nice güzellikler ve değerler bahşettiğini vurgular:

Bu ne kudret olur ki oldu hemân

Bir ağız ol demekle iki cihân

Allâh Allâh zihî kemâl-i atâ

Bir avuç toprağa bu hüsn ü behâ (Necâtî; haz. Ali Nihat Tarlan 1992: 31)

Sanatların sahibi olan ve güzellikleri meydana çıkaran Allah'ın insanı, yaratılmışların en şerefli ve önüne serdiği varlık nimetlerinin önderi yaptığını, “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” (Tîn 95/4) ayeti ile insana ikram ve yücelik ihsan ettiğini belirten Necâtî, haykıran şairlerin ve söz ustası sihirbazların işte bu vasıflarla yaratılmış olan lâle yanaklı, servi boylu güzellerin şaşkınlı oldukları için bu lütufları övebilmelerinin zorluğunu ifade eder.

Allah'ın yüceliği ve zikrinin önemini vurgulayan şair, sayılar sınırsız olsa da Allah'ın bahşettiği lütufları saymakta yetersiz kalacağını, vasıflarını ifadede ebced harflerinin yetersiz kalacağını belirtir:

Sayarsan etmez eltâfin ihâta

Ne denli bî-had oldu ise a'dâd

Kemâli vasfını etmek dilerse

Kifâyet eylemez harf-i ebicâd (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 32)

Muhyî, manzum dibacesine Allah'a hamde başlar. Şanlı gönlünün mana avına başladığı her zaman bir kanadının “bismillah” ve bir kanadının “elhamdülillâh”ın gerekli olduğunu ifade eder:

Salındukda ma'ânî saydına şeh-bâz-ı dil her gâh

Gerek bir bâli b'ismi'llâh ola bir bâli hamdu'llâh

(Muhyî; haz. Arslan 2006: 269)

Sehî, Allah'a hamdine iki beyitlik bir şiirle başlar ve her daim Hak zikrinde olunması gerektiğini, öğütler:

Her nefes zikr-i Hakka sa'y eyle

Zikr-i Hakk ile gönlünü egle

Hakk ile ger hak olmag istersen

Zikr-i Hakk eyle sözimi esle (Sehî; haz. Yekbaş 2020: 24)

Allah lafzının ilk harfî “elif” in Allah’ın birliğinin muhabbet sebebi olduğunu, çokluğun şahitliğinin vesilesi olduğunu ifade eder. “Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi.” (Âl-i İmrân 3/18).

Allah Allah bu nice kudret olur
Kesreti vahdetine şâhiddür (Sehî; haz. Yekbaş 2020: 24)

Yüce kudretin Kâdir’i ve noksansız bir yaratış ki bir ağızdan iki cihanı ve bir elden varlığı yaratıp insan suretiyle şerefendirip süslediğini “Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik” (İsrâ 17/70) yaradılışıyla yüce ve hürmetli kıldığını belirtir.

Bârekallâh nedür bu hüsn ü şeref
Âdem oğlanına bu denlü latef

Âdem’e lutf-ı Hak hidâyet olur
Bundan özge nice kerâmet olur (Sehî; haz. Yekbaş 2020: 24)

Bu nimetlerin şükrünü ve bu yüceliğin zikrini vasıflandırmakta yetersiz kalındığını söyler.

Cemîlî, Allah’ın Kerîm, kemâl sahibi, Rahîm olduğunu, başlangıcı ve nihayeti olmadığını vurgulayarak, kâinatı yokluk mülkünden varlık iklimine erıştiren ve hayat verip tertip eden Allah’a sonsuz hamd ve şükürde bulunduğunu belirtir. Manzum olarak Allah’a hamdine devam eden şair; kâinatın Allah’ın hamdinin söyleyiciliğini yaptığını ifade ederek bütün varlıkların tümüyle buna feda olmasını ister. Her şeyin O’nunla vücut bulduğunu, vasfını zatıyla bir eylese şaşılmayacağını söyler:

Hamdiga gûyâlıg itip kâyinât
Cümle fidâ bolsun anga mümkünât

Her şey anıng birle ki buldı vücûd
Vasfını hem kılsa ni tang küll-i zât (Cemîlî; haz. Demircioğlu 2002: 154)

Allah’ın adları ve sıfatlarını zikrederek hamdini sürdürür:

Kerîm ü zü’l-kemâl ü bî-niyâz ol
Rahîm ü zü’l-celâl ü kâr-sâz ol

Bir evveldür kim ol yok ibtidâsı
Bir âhırdur kim ol yok intihâsı

Ezeldin tâ ebed ol bî-bedeldür
Hudâvend ü kadîm ü lem-yezeldür (Cemîlî; haz. Demircioğlu 2002: 154)

Allah'ın dünyayı insan, hayvan ve bitkiyle süslediğini ve Kur'an'da; “Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür” (Kehf 18/46) buyurduğunu, dünya süsünün mal ve makam olup her daim arzulandığını belirtir. Allah'ın insanı en güzel biçimde yarattığını, mantık, marifet ve ferasetle bütün yarattıklarının en şerefliyi eylediğini öyle ki yüce kitabında; “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” (Tîn 95/4) buyurduğunu ifade eder.

Ahsen-i takvim içinde âdemi peydâ kılıp
Hak anga kılmış musahhar âlemi şeydâ kılıp
(Cemîlî; haz. Demircioğlu 2002: 155)

İnsanın yaratılanların şerefli ve yücesi olduğunu bir beyitle vurgulamaya devam eder:

Âdemi kim cümle şeydin a‘zâm itdi ol ‘azîm
Pes kelâmında anı tahsîn idip kıldı kerîm
(Cemîlî; haz. Demircioğlu 2002: 155)

Hasan Ziyâî, Mennân ve Şekûr olan Allah'a minnet ve şükrünü ifade eder. Subhân ve Gafûr olan Allah'ın evvel zamanda, kutlu ezel gününde insan ruhlarını yaratıp yücelik ve celâl meydanında batmayan ululuk köşkünde yüce divanı tertip ettiğinde rızık görevlerini “Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık.” (Zuhruf 43/32) defterinde, kullarının ömürlerini “Ölçülü ve amaçlı yapan, yol gösteren...” (A‘lâ 87/3) ayetince takdir edip kullarının kimini cennet nimetlerine layık, kimini elemli ateş azabına müstahak eylediğini, Buna göre kuşkusuz erdemliler cennette olacaklar; Kötüler ise kesinlikle cehennemde gireceklerdir.” (İnfitâr 82/13-14) hükmünün ortaya çıktığını, o ulu cemiyette “zemininden ırmaklar akan cennetler” gül bahçesinde mutlulukla taht sahibi bir ulu nice işin sonu yüce bir azapla cezalandırılıp hapiste esir olduğunu belirtir. “Onların bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır.” (Şurâ 42/7). Eserinin zuhur eylediğini belirtir. Şairler topluluğunun padişah fermanını gözlerken şaşkınlıkta Hudâ'nın emrini bekleyerek “ol deyince oluverir”

(Bakara 2/117, Âl-i İmrân 3/47, 59, En'âm 6/73, Nahl 16/40, Meryem 19/35, Yâsîn 36/82, Mü'min 40/68) korku ve ürpermedeyken ansızın bir heybetli bir nida ve acayip bir seslenme gelip “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar.” (Şu‘arâ 26/224) ayetinin işitildiğini söyler. Acaba bu bahtsızlığın sebebi nedir diye birbirlerine sorarken “Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar” (Şu‘arâ 26/225) hitabıyla muhatap “ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin?” (Şu‘arâ 26/226) töhmetiyle itham olunduklarını ayıplarının yüzlerine vurulduğunu söyler. Sonucunda da başlarına neyin geleceğinin açıkça görüldüğünü, çoğunlukla hatırlarına ümitsizlik ve yenilgi dillerine elemli korku gelip tamamen ümitsiz olduklarında birdenbire Rahman’ın rahmetinin nidasının yüce sesiyle “Ancak iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar” (Şu‘arâ 26/227) iman ehli olan ve salih insanları şairleri istisna eylediğini, o istisna ehli İslâm şairlerinin övgüsü olduğunu dünyayı yaratan Huda’nın övgüsüne ve yerin ve göğün yaratıcısına başlangıç eylediklerini belirtir. Bir kıt’ayla Allah’ın azâmeti ve yüceliğini vurgular:

Kibriyâsı kulzüminden katredür bahr-ı muhîr
Bûstân-ı kudretinden berg-i sûsen âsumân

Zerredür nûr-ı cemâlinden anun şems-i münîr
‘İzzeti sahrâsına dağlar uvak kumdur hemân

Mushaf-ı ‘ilmine harf-i dâldur ‘ilm-i beşer
Hân-ı lutfından eserdür hâsıl-ı bâg-ı cihân

Çâr ‘unsur heft yemm nüh âsumân u şeş cihât
İki ‘âlem birliginün şâhididür bî-gümân

Hâr u hasdan tut ki bir tıfl eylemiş cüz‘i binâ
Mülkine nisbet anun mülk-i Süleymân-ı zamân

(Ziyâî; haz. Gürgendereli 1999: 272)

Sehabî dibacesine Allah’a hamdini ifade eden Farsça bir kıt’ayla başlar.

[Tahmîd ü] senâ-yı tû ne der-vüs‘at-ı gayr
Harfî zi maķâmât-ı rehet mantıķ-ı tayr
Vâkıf neşud ez ma‘rifet-i zât-ı tû ‘aķl
Pey şud feres-i fikret ü vâ-mânde zi seyr (Sehâbî; haz. Bayak 1998: 1)

Schâbî, her hamd balının rıza bahçelerinin çiçeklerinin arısı ve faziletten meyve toplama nur bahçelerinin hakikati olan; “Ve rabbın bal arısına şöyle ilham etti:” (Nahl 16/68) ayetinden beslenmeyle çeşitkenar altıgünde yaratıp ödünç verdiğini belirterek zevk sahipleri ve şahitleri süzme bal zevkleri ve kalpleri yumuşakların gönüllerine şifa vermesini diler. Her şükür şekerinin de güzel konuşmanın tatlı dilli papağanı şahıslar kafesinde onunla şeker çiğneyen ve “ikişer, üçer, dörder kanatlı” (Fâtır 35/1) kuşu ruhlar âleminin otağında onunla küçük çadır olup gönlünü hoş eden kadehlerden can mutluluğu ve cennetlere beka davulu lezzeti ve güzel nağmelerin işitilmesiyle şarkılarla zenginlik olmasını diler. Bu temennilerini de hürmet edilmesi gereken ve yüceliği sonsuz, nimetleri kesilmeyen Allah’ın dergâhına sunar. Lokman’ın hikmetinin (...) sofrasından bir lokma, Süleyman’ın haşmetinin büyük deryasından bir damla, Hassân’ın fesahatinin renklerin talihinden bir talih, Sahbân’ın belâgatının fazilet bulutlarından feyizli bir damla olduğunu ifade eder.

Gelibolulu Surûrî, Sânî olan Allah’ın yarattıkları içerisinde insanı güzel surette ve şerefli vasıfla yarattığı için Allah’a sonsuz şükür ve sayısız ululamada bulunduğunu belirtir. “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” ayetini alıntılar (Tîn 95/4).

Allah’ın yarattıklarına her türlü giysiyi ihsan ettiğini, tamamını bir çeşit değil rengârenk kıldığını, hepsini farklı bir surete koyduğunu ancak güzel en güzel sureti insan kaftanı ettiğini ifade eder:

Hil‘at ü bagiyi Hakk halka çü ihsân itdi
Cümlesin kılmağı bir nev‘ ile elvân itdi
Her birin gerçi ki bir sûrete koydı ammâ
Ahsen sûreti ol hil‘at-i insân itdi (Surûrî; haz. Ünver 2020: 36)

Hatta insan türünün de bazı ferdini güzellik sahibi, yazı ve çözüme kudretli yarattığını söyler.

Kudret ve güç sahibi Allah’a minnetini dile getiren Mu’în, Allah’ın insanoğlunu sınıflandırıp kimine gayesiz olgunluk, kimine güzellik verdiğini, kendisine de dil irfanını nasip ettiğini belirtir. İhsan ve fesahat ve belâgatta papağan ve bülbülü eşit etmediğini, yaratıcı Allah’ın dünyayı inşa ettiğini belirtir.

Revânî; Allah’ın mahiyetleri başlatıp, akıl ve hayatı yarattığını, bütün lütufları

O'nun ihsan ettiğini söyleyerek, Allah'a sonsuz şükür ve övgüde bulunur. Olgun akılların dahi Allah'ın hikmetine erişemediğini ve hiç kimsenin de kudretine ulaşamayacağını belirtir:

İrişmez akl-ı kâmil hikmetine
Yetişmez kimse anun kudretine (Revânî; haz. Avşar 2017: 17)

Allah'ın, insan zümresini, yarattıklarının en üstünü eylediğini ve aklı, düşünceyi, akl-ı selimi, dürüstlüğü, güzel ve doğru söz söyleme lütuflarını ona mazhar edip “Onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.” (İsrâ 17/70) şerefiyle şerefliendirdiğini belirterek, Allah'ı idrak ve methedebilme hususunda bir avuç toprak olan kendisinin âciz kalacağını söyler:

Dilâ âciz durur medhinde idrâk
Kaçan medh ide anı bir avuç hâk (Revânî; haz. Avşar 2017: 17)

Yüce Allah'ın fesâhat meydanının hızlı süvarilerlerine ağız kınındaki parlak dil kılıcını verip nazım ve nesir mülkünü onların emrine sunduğunu belirten Revânî, O Sübhân olan yüce padişahın, aciz bir kulunun dahi Mısır'a sultan olduğunu belirtir:

Ne ulu pâdişâh olur o Sübhân
Kim anun kem kuludur Mısır'a sultân (Revânî; haz. Avşar 2017: 17)

Mütekellim olan Allah'ın, belâgat şekerliğinin papağanlarını fikirler aynasıyla konuşturup şeker dilli eylediğini belirten Revânî'ye göre dil şirin sözlü bir papağan, gönül ayna, kafes ise ağızdır:

Zebân bir tûti-i şîrîn-suhandur
Dil âyîne kafes ana dehendür (Revânî; haz. Avşar 2017: 18)

Gayb örtüsünün peçesini ilham eliyle kolaylaştırıp seyrettirenin, uzakları idrak gözüyle gösterenin, nazım ve nesir mülkünü kullarının emrine verenin Kâşif olan Allah olduğunu belirtir.

Lâmi'î, düzgün söz söyleme pazarının cevher satan sarrafları olan şairlerin, beyânın parlak incileri ve söz çiçeklerinin cevherleriyle hayâl ipini süsleyip laf-söz dizisini bezeyip fikirlerin el değmemiş yeni gelinlerinin boyun ve kulağına, sırların

saray perdesi ardındaki ay yüzlü güzellerin ceplerine yıldızların aydınlığı süsünü verdiklerini belirterek O süslerin gerdanlığının başını ve tacın en iri incisini, parlak ipekli kumaşın işlemlerini yüce varlık divanının matlaı ve eşyanın beliriş mecmuasının maktai eyleyen Allah’a hamd ve şükür ifadesi olarak sunmaları gerektiğini, yoksa bütün sözlerinin ve işlerinin baştan sona eksik ve hayırsız olacağını vurgular.

Lâmi‘î, bu tavsiyesinden sonra on beyitlik bir şiirle Allah’a şükrünü ifade eder. Allah’ın mekândan münezzeh olduğunu, ezelî ve ebedî olduğunu, iki harften bir emirle (کن) onca eylem meydana getirdiğini, feleği gül bahçesinden bir köşe, yıldızları harmanından bir başak eylediğini, her kuşun O’nun zikrinde olduğunu, servi ve ardıç dallarının has bahçesinin yemyeşil bir işareti olduğunu, cömertliğinin nisan yağmurunun damlasını top edip istirdiyede bir inci haline getirdiğini belirtir:

Ey arsa-i lâ-mekân mekânun
Sebt-i ezel ü ebed nişânun

İtdün iki harfdan muhakkak
Bir emr ile bunca sîga müştak

Bir kûşe sipihr-i gülşenünden
Bir hûşe nücûm-ı hırmenden

Her murg senün terânen eyler
Şerh-i gam-ı dâm ü dânen eyler

Her serv-i sehî vü şâh-ı ‘ar’ar
Sahn-ı haremünde mîl-i ahzar

Feyz-i meded-i bihâr-ı cûdun
Nîsân-ı nem-i buhâr-ı cûdun

Çevgân idüp âbı her tarafda
Gûy eyledi gevheri sadefde

Ol lutf-ı ‘amîmün irmesidür
Ol mevhibetün kırışmesidür

K’eb-rû-yı hilâle sundı çevgân
Meh kûyine virdi çerhi meydân

Ser-geşte olup bu işde her şey

Yügrüşmededür taraf taraf gey (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 45)

“Senin sayılamayacak çoklukta ve ardı arkası kesilmeyen devamlı nimetlerin için sana hamd ve şükrederim.” (Üzgör 1990: 131, Dn.1) manasında Arapça kısa bir duayla Allah’a hamd bölümünü tamamlar.

Za‘fî, dibacesine ilk kısmı Allah’a hamd, devamı Hz. Muhammed’e övgü olan: “Feleklerin yanağının nakışlarına yıldızların benini yapan, âlemler ülkesini yaratana binlerce hamd olsun. İnsan zümresinin vazifelerini maaş gücüne salan o âdemin sırrına sayısız övgüler. Ve eşsiz güzelliklerin haberlerinden manaların kapısını açanlara duyulmamış haberleri bildiren ezeli yaratıcıya sonsuz şükürler olsun.” (Üzgör 1990: 257) manasında Farsça bir nesirle başlar.

Sanatların sahibi Allah’ın sanatları harcedip bu denli güzellikleri meydana getirdiğini ifade eder:

Zihî Sâni ki harc idüp sanâyî
Zuhûra geldi bu denlü bedâyi‘ (Za‘fî; haz. Üzgör 1990: 258)

Fuzûlî, dibacesine Allah’a şükür ifadeleriyle başlar. Şairleri “nazım denizleri ve okyanuslarının sakinleri” olarak adlandıran Fuzûlî, Allah’ın şairlerin ümit gemilerinin “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar.” (Şuarâ 26/224) ayetiyle boğulma dalgalanmasının ümitsizlik girdabına dalmış iken “Ancak iman edip...” (Şuarâ 26/227) istisna zincirini indirip İslam şairlerini sağ salım bir şekilde kurtuluş sahiline çektiğini, sözü yarattığını ve sözün sahibi olduğunu vurgulayarak Allah’a şükreder. Allah’ın “nazım besmelesini Kuran’ın tepesine tâc edip irfan ve idrak ehlinin kalp tarlalarına vezinli söz sevgisinin fidanını diktiğini ve sırlar hazinesi kıldığını söyleyen Fuzûlî’ye göre Allah, gök ve yer nazımının şairidir. Bu yüzden Allah’a sonsuz şükürde bulunur.

Allah’ın can levhasına münasipliğin güzel kalemi ile tâ ezelden canı besleyen nazım gerekliliğini yazdığını ve O’nun yardımı olmaksızın şiirde olgunluğa erişmenin mümkün olmadığını, nazım düzenini lütfedip kullarına cömertçe verdiği için Allah’a minnetini Farsça, Arapça ve Türkçe birer kıt’a ile dile getirir:

Zihî Sâni’ki levh-i câne kil-k-i hüsn-i tevfiği

Ezelden iktizâ-yı nazm-ı cân-perver rakam kılmış
Kemâl-i şî'r kesbi mümkün olmaz olmadın andan
Ana minnet ki tab'-ı nazm lutf itmiş kerem kılmış

(Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 29)

مبدء كز خامهء توفيقى او دارد رقم
صفحهء ادراك ارباب سخن نقش خيال

Mübdî'î k'ez hâme-i tevîk-ı u dâred rakam
Safha-i idrâk-i erbâb-ı suhan nakş-ı hayâl

طبع موزون از علامتهای لطف خاص اوست
نیست چون علم دکر مقدور کسب این کمال

Tab'-ı mevzûn ez alâmet-hâyı lutf-ı hâs-ı ust
Nist çün ilm-i diger makdûr-ı kesb in kemâl²⁷

نربح من اهدى النفوس الى المنى
وقدراشكال الامور وحلها

Nürebbihu men ende'n-nüfisi ile'l-münâ
Ve kaddera eşkâle'l-umûri ve hâllehâ

نقدس من لولا اعانة فضله
لماعلم السماء آدم كلاًها

Nukaddisü men levlâ i'âneti fadlihi
Lemmâ alleme'l-esmâü Âdeme küllehâ²⁸

Taşlıcalı Yahya Allah'ın yüce, temiz zatının, birliğine şahit olduğunu, dünya mülkü yok iken Allah'ın padişah olduğunu belirtir. “Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi.” (Âl-i İmrân 3/18) ayetini de örnek veren şair, hâl ehli dediği Allah'a kulluğuyla yakın olanların dahi, Allah'ın yüceliğini ve kudretini idrâk etmede denize düşmüş bir karınca gibi olacaklarını ifade eder ve kudretin “ن ve ك” sözü olan “كن” emriyle Allah'ın kudreti olduğunu ve Allah'ın gökyüzünü ters dönmüş ve sütunsuz bir “ن” harfi gibi yaptığını, zeminin dibindeki koyu mavi fikir denizinin dalgıçlarını da çaresiz ve aciz bıraktığını ifade eder:

Zât-ı pâki birliğinün şâhidi
Yoğ iken mülk-i cihân ol şâh idi

Kudretini eylese fikr ü hayâl
Bahra düşen mûra döner ehl-i hâl

²⁷ “O öyle bir yaratıcıdır ki söz erbabının idrâk sayfasındaki hayâller, ancak O'nun yardımının kalemiyle işlenebilir. Şairlik kabiliyeti O'na has olan lütfkârlılığının alâmetlerindendir. Bu kabiliyetteki olgunluk, başka ilimlerdeki olgunlaşmalar tarzında elde edilemez.” (Üzgör: 1990: 270-271/Dn. 4).

²⁸ “İnsanları umutlarına ulaştırıranı, işlerin güçlüğüne ve hallini takdir edeni tesbih ederiz. O Tanrı'yı kutlarız ki O'nun yardımının fazlı olmasaydı, Âdem'e bütün isimlerini öğretmezdi.” (Üzgör 1990: 270-271/ Dn. 5).

Kudret anun kudretidür kim bi-kavl-i kef ü nûn
Eyledi nûn-ı nigûn-âsumânı bî-sütûn

Bu zemîn altında olan nûn-ı bahr-ı nilgûn
Dâyimâ gavvâs-ı bahr-ı fikreti eyler zebun
(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 3)

Fesâhat diliyle layıkıyla şükreden hayat ehlinin ve belâgat diliyle zikreden varlıkların olmasının ne kadar yüce olduğunu vurgulayan Taşlıcalı Yahya'ya göre Allah'ın marifetinin sırlarının insanın tılsımlanmış bedeninde gizli bir hazine olduğunu, adaletinin nurunun âlem resminde gün gibi açık olduğunu belirtir.

Tüm bu saydıklarından ötürü insanın gaflette olmamasını, yaratılmışları seyredip onlara ibret gözüyle bakıp “Lâ ilâhe illallah” demesi gerektiğini, baki dost olan Allah'a kulluk vazifesinin asıl ve hayırlı olduğunu belirten şaire göre iman ve din ahiret yoldaşı olduğundan, insanın saadetinin bunlar olduğunu ifade eder:

Gafleti kılma dîdene hâyil
Yaradılmışları temâşâ kıl

İdelüm ‘ayn-ı ibret ile nigâh
Diyelüm lâ ilâhe illallâh

Yâr-ı bâkî tâ‘at-i Hakdur sana
Tâ‘atun hayra ‘alâmetdür sana

Âhiret yoldaşları î mân u dîn
Dînün î mânun sa‘âdetdür sana (Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 4)

Şair, vezinli söz söyleyebilmenin, şiir kabiliyetinin, güzel sesin ve yüz güzelliğinin daima Allah'ın kullarına lütfu olduğunun gayret ve çalışmayla elde edilemeyeceğini belirtir:

Cehd ile olmaz begüm bahşâyış-i Hakdur müdâm
Vezn ü tab‘u hem güzel âvâz u hem hüsn ü cemâl
(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 5)

Ulvî, cinlerin ve insanların yaratıcısı olan Allah'ın, kullarını huylarının yollarından değil, kurtuluş yolundan gitmeye vesile ettiği için Allah'a binlerce hamd

ve şükürünü sunar. Allah'ın kudretli süsleyici eliyle, fitrat gelininin dünyayı bezeyen güzel yüzünü kutlu günün parlak nuruyla donatıp, yaratılış güzelinin dolunay gibi alnını karanlık gece kâkülüyle süslediğini, parlak kâkülden ayva tüyü ve ben yoğurup, rengârenk felek atlasından “ ‘Ol!’ der, hemen oluverir.” (Bakara 2/117, Âl-i İmrân 3/47, 59, En’âm 6/73, Nahl 16/40, Meryem 19/35, Yâsîn 36/82, Mü’mîn 40/68) emri vasıtasıyla türlü türlü gölgelerin gölgeliği yaptığını, hâricî fikir dayanağı bırakmayan; “Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten...” (Ra’d 13/2) ayetinin hükmünce sürekli ve kararlı bir biçimde yarattığı zaman, nurlu bir başlangıç olarak; “Güneşi aydınlatıcı, ayı ise aydınlık yapan, ... O’dur.” (Yunus 10/5) ayeti ile parlatıp eşsiz bir biçimde; “Biz yakın semayı yıldızların güzelliğiyle bezedik.” (Saffât 37/6) ayeti ile de süslediğini belirtir.

Ulvî’ye göre, ebedi ve en yüce kudret nuru olan Allah, heybetli nur ve ışık saçan, yıldızlar ülkesinin şahı olan güneşi, dördüncü cennette taht sahibi ederek, ufukların arsasını dünyayı zapteden kılıç ile donatıp, nur âleminin parlak ışıyla nurlandırmış; yüce köşklü Zuhâl yıldızının rütbe sancağını en yüce burca dikerek yedinci kulenin gözcüsü olmakla daha yüksek ve münasip bir merteye vermiş; ay yüzlü Müşteri yıldızını yıldızlar mahkemesinin altıncı ülkesindeki altı köşklü mahkemesinde hüküm vereni eyleyip bereket ve saadet sunmuş; hükmü geçen Behram’ı (Merih), heybetle, güçlü bir keskin kılıçla meydanın beşinci süvarisi ve yıldızların muhafızı etmiş; üçüncü perdenin nağme söyleyeni, parıltılı Zühre’yi, merasim tabakasına şarkıcı edip, ruhların kulağına gönlü cezbeden nağmeleri ve ezgileri ile şereflendirmiş; kader mekânının tedbir yazarı ve takdir dergâhının tedbirlisi Utarit’i, ikinci köşkün divanının üstünde dünya ve melekler âleminin kanunlarının kontrolü ve dünyanın dışı âlemlerin dirliği, iki cihanın kullarının geçim kaydını güzel yazı ve resimlerle çizmiş olduğunu belirtir. Ulvî, Allah’ın dört duvar unsuru üzerine dokuz feleği koyup çatısına; “كاف و نون” nakşettiğini, yüceler yücesi, zevâle uğramayacak bir kudret sahibi olduğunu vurgular.

Allah’ın kudretini, azametini ve yarattığı sayısız güzelliği ve kullarına lütfettiği nimetleri anlatan Ulvî; özellikle tabiatın güzelliklerini ve bunu gözlemleyen bir şevkle Allah’a şükürünü dile getirir.

Allah'ın kudreti, birliği ve Allah'a hamd konusuna genişçe yer ayıran Ulvî, bu bölümü; Allah'ın yüce ve benzersiz sarayının kuzey cephesine gönül adı verilen ve can sunan bir balkon icat ve bina ettiğini ve onun kenarında; “Şairlerin kalpleri Allah'ın hazineleridir” ve “Şairlerin kalpleri Allah'ın evidir.” sözlerinin resmedildiğini belirtir.

Remzî, dibacesinde uzun bir şekilde Allah'a hamd ve münacatta bulunur. Allah'ın başlangıç bağının baharını, hidayet sunan Hudâ namlı parlak ve süslü menekşe bahçesi ve hazan kapısının şüphesizlik anahtarını ve “Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır” (En'am 6/59) eylediğini, konuşma ve söz gül bahçesi nimeti verdiğini ve laleler ve güllerle donattığını uzunca ifade eder. Allah'ın insanı yokluk karanlığından nurani doğuşla fevkalade biçimde yarattığını, sayısız nimetler bahşettiğini ve O'na sonsuz şükürde bulunulması gerektiğini ifade eder.

Kâtibzâde Sakıb, manzum dibacesinin ilk yedi beytinde Allah'a şükürnü ifade eder. Eşsiz Allah'ın insanı konuşmayla seçkin kıldığını, düzgün söz söyleme Mevlâ'nın lütfu olduğundan O'na şükretmenin zaruri bir armağan olduğunu, düzgün ve güzel konuşmanın bir taraftan da Allah'ı zikretmek için bir vasıta ve şerefli bir ayrıcalığın vasıtası olduğunu, özellikle Kuran okumanın Sübhân olan Allah'ı yüceltmenin zikri olduğunu, Salavât, Allah'ın rızasını umma, selam, dua, yüce divanına umduğunu arz etmenin konuşabilme sayesinde gerçekteşebileceğini, dilin bunlara sadece vasıta olduğunu belirterek lütuf sahibi Hâlık'a nimet ve lütufları için binlerce, çokça şükürnü dile getirir:

Hamdü li'llâh Hudâ-yı bî-enbâz
İtdi insânı nutk ile mümtâz

Nâtıka mahz-ı lutf-ı Mevlâ'dur
Şükri bâyiste bir 'atâyâdur

Nâtıka zikr-i Hakk'a vâsıtadur
Şeref-i imtiyâza râbıtadur

Bâ-hususâ kırâ'at-i Kur'ân
Zikr-i takdîs-i Hazret-i Sübhân

Tasliye tarziye selâm u du'â

Bârgâh-ı Hudâ'ya 'arz-ı recâ

Sebeb-i nutk ile husûle gelür
Ara yerde zebân miyâncı olur

Kerem-i Hâlık'a hezârân hamd

Ni'am u lutfına firâvân hamd (Kâtibzâde Sakıb; haz. Kırbıyık 2017: 33)

Cinânî, cinlerin ve insanların yaratıcısı, nefislerin rızıklarını takdir eden Allah'ın ulu mertebesine sayısız dua, övgü ve kıyassız şükür gerektiğini belirtir. Yüce sesli olan ve söz dizen şairlerin, Allah'a şükretmelerinin; olgunluk gül bahçelerinin çemenliğinin süsü olduğu ve yüce bahçelerinin canlılığını arttırdığı halde, şükür borç ve vazifelerini anlatmada suskun kalmalarına, övgü ve vasıflarını yazıp yansıtmakta şaşkın, güçsüz olmalarına, acizlik ve noksanlık, yorgunluk ve bezginlik göstermelerine sitem eder. Farsça bir nazmla Allah'a hamdin önemini ifade eder:

Nîst hadd-i zerre-i bî-dest ü pâý
Tâ be-hamd-i şevved destân-serây

Hamd-i û güften ne hadd-i her kes-est
Kavl-i lâ ihsâ der in mâ'nâ bes-est²⁹ (Cinânî; haz. Okuyucu 1994: 3)

Nev'î, aklı ve hisleri yaratan Allah'ın söz ömrünü insanoğluna yeni gelinin tarağı eylediğini, konuşma noktası olan ve nun harfine benzeyen ağzı, irfan cevherinin yüzündeki ben yaptığını, bundan ötürü Allah'a sonsuz şükredilmesi gereğini vurgular. Allah'ın insanın yüzünde kendi cemâlini tecelli ettirdiğini ve (yaratılmış) insanı (yaratan) cevhere ben eylediğini idrak edilerek bakıldığında ise her ikisinin bir olduğunun görüleceğini ifade eder:

Gösterüp ârız-ı arazda cemâl
Arazı kıldı rûy-i cevhere hâl

Nazar olunsa fi'l-hakîka hemân
Görünür cevher ü araz yeksân (Nev'î; haz. Tulum, Tanyeri 1977: 3)

---

²⁹ “Başsız ve ayaksız bir şekilde dönüp duran bir zerrenin bile hamd etmeden hikâye anlatması mümkün değildir. Onun hamdini söylemek, herkesin haddi değildir, sayılı sözler bu mananın içinde tamamdır.” (Üzgör 1990: 379).

1. divanının dibacesine Allah’a hamd ile başlayan Gelibolulu Mustafa Âli, Allah’ın “siyah toprak mecmuası sayfalarının yazarı” olduğunu ve insanoğlunun beden beyazını karartarak süslediğini, dizilmiş inci sözlerinden fesâhat denizine inciler verdiğini ve “Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da.” (Yâsîn 36/69) ayetinin güzel binası ve irade kalemiyle vücut kâğıdını süslerle doldurduğunu, her gönül alıcı surete belâgat bağından nice çiçekler derdiğini belirtir.

Âlî ikinci divanı Vâridâtü’l-Enîka dibacesinde, Allah’ın âlemlerin ve insanların rezzâkı olduğunu, “Kuran’ı öğretti.” (Rahmân 55/2) ve “İnsanı O yarattı” (Rahmân 55/3), “Ona anlama ve anlatmayı öğretti.” (Rahmân 55/4) olduğunu “Biz seni gönderdik.” (Enbiyâ 21/107) ifadesinin muhatabı olan Resûl-i Ekrem’in her güzel lafzını mana ve ifade bütünlüğü eylediğini belirtir.

Âlî, düzgün söz söyleyen seçkinlere iyi bir başlangıç ve müjde vesilesi olması adına “Beyanda kuşkusuz bir sihir vardır.” hadisinin çirasını parlattığını, her görüntünün bilgi ve görgü aynası olarak “Şiirde, kuşkusuz bir hikmet vardır.” hadisinin olgunlaşmış güzelliği ile gün gibi açığa çıktığını ifade eder. Bu ifadeleriyle şair, bu hadisin şiir yazmaya bir onay ve kabul olduğunu vurgular. Bunun yanında nicelerinin de gaflet ve dalâlet hâlinde olarak “Şairlere ancak doğru yoldan fazlasıyla sapıtanlar uyar.” (Şu’arâ 26/224.) ayetine uygun bir biçimde sapkınlık vadisinde pervasızca dolaştıklarını “Onların her vadide başıboş dolaştıklarını görmüyor musun?” (Şu’arâ 26/225) ayetinde belirtilen bir kayıta olduklarına ve “...Allah’ın ilminin her şeyi kuşattığını...” (Talâk 65/12) hükmü ilâhisi ile Allah’ın ikazına mâruz kaldıklarını vurgular.

Âlî, iki beyitle, Allah’ın eşsiz ve benzersiz bir âlim olduğunu, aklın bütünüünün onun sıfatlarına yol bulmakta âciz kaldığını, bilen ve görenin O olduğunu ve yüce Allah’ın yarattığı şeylerle kendisini hayretler içinde bıraktığını ifade eder:

‘Alîmî ki perverde-i ‘akl-ı kül
Ne-bürde be-küh-i sıfat-ı tû-râh

Tü dâni tû bini tû yâbi heme
Fe-sübâne men a’cebetni sivâh (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak: 46)

Bilinmenin, şairlerin boynuna illet verici bir halde olup susuzluk hasreti ile aldatici bir suya kanma serabının ve gücün illetini arzular bir isteyiciliğin onları utandırdığını fakat sonsuz şükür ki gayb hazineleri “Allah’ın arşının altındaki hazinelerinin anahtarları şairlerin göğsündedir.” hadis-i şerifinin gam denizine dalmış şairlerin tesellisi olduğunu ve keder yangınlarının ateşi olan gazel söyleyicilere tebrik olduğunu, belki de tabiat alanlarını kin ve hileden uzaklaştırdığını belirtir.

Şair yine iki beyitle; Helâk kapısı olan bu vebal yolunda mutlu olduğunu, cemâl ve celal sahibinin lütuflarının ortasında olduğunu, âlemin hakikat erlerinden çokça işitildiği üzere “(Şiirin) iyisinin iyi, kötüsünün de kötü”³⁰ olduğunu vurgular:

Şâdmanım ki der-mehleke-i râh-ı vebâl
Be-miyânım zi-eltâf-ı cemâl u zi-celâl

Zi-muhakkikân-ı giti ne-şenidid bisyâr
Fe-melîhu melîhun fe-kabîhu kabîhun (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak: 47)

İnsanların ve cinlerin padişahının dergâhına sayısız ve uçsuz bucaksız şükürler sunan şair, Allah’ın tekrar nazm âlemine gün gibi rağbet ve Pervin yıldızı gibi şöhret güzelliği verdiğini söyler.

Âlî, üçüncü divanı olan “Lâyahâtü’l-Hakîka” ya yedi beyitlik Arapça bir şiirle başlar ve ilk beytinde her şeyin Allah’ın ilmi dâhilinde olduğunu ve ilham eden olduğu için Allah’a binlerce şükrettiğini belirtir:

Elfû hamdin li-mülhimin ‘allâm
Kâne elfen mü’errihü’l-a‘vâm (Gelibolulu Âlî; Aksoyak 2018: 55)

Şerifi, Allah’a hamdine; “سبحان ما عرفناك”³¹ ve “لا احصى تنا عليك امانت كما اثبتت على”³² ifadeleri ile başlar. Allah’ın kemâl zatına günah iletenlere sitem ederek, bu davranışının kusur ve şükrünün şahidi olduğunu ifade eder:

---

³⁰ Hadis-i Şerif.

³¹ “Ey Sübhân! Biz seni gerektiği gibi anlayamadık.” Cüneyd-i Bağdâdî. (Üzgör 1990: 403/ Dn. 2).

³² “Sana övgüyü ben sayamam fakat sen kendini övdüğün gibisin.” (Üzgör 1990: 403/ Dn. 3).

Budur kusûr u şükrümüze şâhid ü güvâh
Güneh kemâl-i zatına kimler ilet-di vâh (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 113)

Bu beyitten sonra, Fatiha suresinin yedi ayetini tek tek açıklayarak şükrünü dile getirir: Allah'ı yüceltmenin tertemiz vazifesinin ve hamdin en şerefli güzelliğinin; “Hamd, âlemlerin rabbi Allah’a mahsustur.” (Fatihâ 1/2) olduğunu, Allah'ın yüce lütuflarda bulunduğu için kullarının da istekli olarak hamd etmesi gerektiğini, bunca güzel lütfuyla insanı terbiye edip olgunluğa erıştirdiğini söyler:

Hamdülillah yüce fazl itdi Celîl
İhtiyarî idelüm hamd-i cemîl

Terbiyetle bu kadar lutf-ı belîğ
Kıldı insanı kemale tebliğ (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 113)

Özellikle, alçak-yüce bütün varlığın dilinde ve küçük-büyük bütün yaratılmışların güzel sözlerinde dönüp dolaşan ve ilim erbabının iyi bildiği Allah şükrü olan; “Rahmân ve Rahîm.” (Fatihâ 1/3) olduğunu belirtir.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın merhametini umduğunu, istemede “Seb‘u’l-Mesânî”³³ nin en başta olduğunu, kulun namazında peşi sıra bu sözü söylediğini ifade eder:

Umaruz rahm-ı Rahmânu’r-Rahîmi
Recâda pîşvâ seb‘ul-mesânî

Salâtında ‘ibâdun kıldı pey-rev
Kelâmı üzre [me’z]ûn iden anı (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 114)

---

³³ **Seb‘a’l-Mesânî:** Yedi ayetten meydana gelen ve Ku’rân-ı Kerîm’in ilk suresi olan Fatiha’ya verilen ad. Kelime olarak “tekrarlanan yedi (ayet)” anlamına gelir. Kuran-ı Kerîm’de Fâtihâ için bu ad kullanılmıştır (Hicr 15/87). Bu hususta tefsirlerde çeşitli rivayetler vardır. Önce Mekke, sonra Medine’de indirilmesi, Allah ile kul arasında tekrar edilmesi, her namazda okunması vs. bunlardandır. Hatta yedi kat göğ-e karşılık Fâtihâ’da yedi ayet olduğunu söyleyen âlimler de vardır. Tasavvufa göre bu yedi ayetin yüzdeki yedi hattı (iki kaş, iki dört kirpik ve bir saç) karşıladığı söylenir (Pala 2011: 392; Babür 2019: 223-224).

Şair; “Ödül ve ceza gününün tek hâkimi.”(Fatihâ 1/4) ifadesinin yüksek ve alçak yaratılmışların tamamının ortaya çıkışından itibaren sürüp gelen sağlam bir Kuran sözü olduğunu belirtir.

Dua mahiyetinde bir şiirle; Allah’ın; Hâlık, Rezzak, Mâlik ve Bârî isimlerini anarak kıyamet gününde rahmetini umduğunu, dinin Allah’ın emirlerine itaat olduğunu ve buyrukları ile kullarına merhamet ettiğini böylece dinin kurallarına ve yollarına kullarının da rağbet edeceğini belirtir:

Hâlık u Râzık u Mâlik Bârî
Umar[uz yev]m-i cezâ rahmet ide

Dindür emr-i şer’at tâ’at
Bil[dürüp] feyzi ile re’fet ide

Göstere şer’ ü tarîkat râhın
Tâ ki [merd]ân-ı Hudâ rağbet ide (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 114)

“(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.” (Fatihâ 1/5) ayetinin; Allah’ın ihlaslı kullarına, gayb âleminde görünür olma yoluyla belirginleşmesinin temiz bir ifadesi olduğunu söyler. Allah’ın hükmünün beyanı olan bu ayeti ile kullarına ibadetlerinde yakınlığını, kulun da varlık âlemine baktığında Allah’ın yardımını açıkça görerek şükredeceğini ifade eder:

Böyle tahsîs ile bu nass-ı mübîn
İsti’ân [ile] ‘ibadetde yakîn

Bak şevâhidle şuhûd ‘âlemine
Fazla-i fazlî [durur] şükre mu’în (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 114)

Hâdî olan padişahın ihsan yolunun ne şekilde olduğuna; “Bizi dosdoğru yola ilet.” (Fatihâ 1/6) ayetinin delil olduğunu belirtir.

Bu hediye ve ihsanlarla kullarına mağfiret edeceğini uman Şerîfî, kulları ne kadar hata ve günah işlerse de, bu güzel ayetleri ile yol gösteren Allah’ın ceza gününde kullarını alçaltmayacağını vurgular:

Bu hediye bu ‘atiyye bu kerem
Kulların eyleye mağfur umaram

Eyledükse ne kadar cürm ü hata

Bu su'âli iderüz rûz-ı ceza

Gösteren böyle gâyetle sebîl

Hâşâ lillâh kulların ide zelîl (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 115)

Allah'ın peşi sıra birbirini takip eden nimetleri; "Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız."(İbrahim 14/34) şerefli manasınca lütfettiği sayısız nimetlerle, Peygamber'in ümmetiyle cehennem köprüsünden korkusuzca geçeceğinin işaretinin; "Nimetine erdirdiklerinin yoluna..." (Fatihâ 1/7) ifadesi olduğunu söyler.

Allah'ın nimetlerini saymaya kimsenin gücünün yetmeyeceğini hatta bütün dünyanın aciz kalacağını, faziletlinin nimeti minnetsiz ve saymanın zor olacağını ifade ederek, kıyamet günü, cehennem köprüsünden korkusuzca geçebilmeyi umduğunu söyler:

Ni'amı 'addine kim kâdirdür

Mâ-sivâ 'âcizidür [ka]sırdur

Fâzılun ni'meti bî-minnet olur

Fazl-ı fâzıl'da 'aded 'usr[et] olur

Korkuluksuz umaruz yevm-i nüşûr

İdevüz cısr-i cehennemden 'ubûr (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 115)

Böyle yüce nimetlerin sahibi olanlara gazap ve delaletten emin olma, müminlerin iman alameti ve Müslümanların din selametine istisnânın; "...gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil!" (Fatihâ 1/7) ifadesi olduğunu belirtir.

Allah'ın şanı, ihsanı ve kereminin üstün; rahmetinin gazabına aşkın olduğunu söyleyen Şerîfî, lütfuna ve cemâline ulaştırmasını zira faziletleri ile kullarının buna layık olduğunu belirtir:

[Şânuna]feyz u kerem fâyıkdur

Rahmetün hod gazaba sâbıkdur

Mazhar-ı lutf u cemâl eyle bizi

Fazl ile kullar ana lâyıkdur (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 116)

Şerîfî, “Şekûr” olan Allah’a şükür, şeker gibi görüp Allah’a her daim şükretmek gerektiğini, “Gafûr” adını da zikretmenin önemini vurgular.

Allah’a hamdi dilin sayısız tekrarı etmek gereğini, şükür bahçesinin içinde cennet bahçelerinin gülünün biteceğini, zikir erbabının açıkça göreceği şekilde Allah zikredilse de normal olacağını, kısacık aklın Allah’ı idrake gücü yetmeyeceğini söyleyen Şerîfî, Peygamber’in dahi Allah’a gerektiği gibi şükredemediğini ifade ettiğini belirtir:

Hamd-i bî-hadd-i Hudâ’yı idelüm vird-i zebân
Bağ-ı şükür içre biter verd-i gülistân-ı cinân

Akl-ı kâsır n’ola idrâke degülse kâdir
Eyle erbâb-ı gurere dürr-i zikri ‘ayân

Enbiyâ zümresinün fazl ile mümtâzı iken
³⁴ما شكرناك didi Hakka nazar Fahr-ı cihân (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 117)

Allah’a hamdin gereğini başka bir şiirle devam ettiren Şerîfî, kulluğa bel bağlamak gerektiğini, kulun bu sayede gül gibi güleceğini belirtir:

Durmayup hamd-ı Hudâ eyleyelüm
Şükür-i rahmânı edâ eyleyelüm

Seyl-i eşk ile taşup çağlayalum
Kulıyuz kulluğa bil bağlayalum

Şâkir-i şükür-i firavân olalum
Gülelüm gül gibi handân olalum (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 117)

Pir Muhammed Vukûfî, Allah’a sınırsız, kıyassız, bitimsiz, şükürde bulunur. Allah’ın Hz. Muhammed’i nebi ve resul zümresinin en mükemmeli ve her şeyin en faziletlisi olarak yarattığını, Rahmânî lütuf nehirlerinin suyunun kaynağı ve Rabbânî feyiz denizlerinin menbaı olan tertemiz nur gözünden kâinattaki türleri ve varlık

---

³⁴ Hadis-i Şerîf.

çeşitlerini yarattığını belirtir. Bir “ol” demesi ile yoktan iki cihânın var olduğunu, bunun ne kadar hayret verici olduğunu vurgular:

Ne dimekdür bir ol dimekle hemân
Yoğ iken var oldu iki cihân (Vukûfî; haz. Üzgör 1990: 422)

Kabûlî, Allah’ın cinleirn ve insanların yaratıcısı olduğunu, insanları fazilet ve olgunlukla süslediğini, açık beyanlı dillerinden akıp giden hikmet pınarları ve sedef ağızlarından nazm incisini görünür ve suya kanmış eylediğini belirterek O’na sonsuz şükreder. Klasik dibace tertibinden farklı olarak dibacesinin son kısmında da Farsça dört ayrı manzum parçayla Allah’a hamd ve münacatta bulunur.

Sabûhî, Allah’ın yüceliğini ifade etmekte ümmetlerin sözlerinin; yarattıklarını yazmakta da dünyanın ileri gelenlerinin aciz ve noksan kalacaklarını belirterek Allah’a hamd eder.

Dilâ ‘âciz durur vasfında idrâk
Kaçan vasf ider anı bir avuç hâk (Sabûhî; haz. Bal 2019: 102)

Allah’a şükürünü sürdüren Sabûhî, Allah’ın akıllalmaz benzersiz biçimde yaratışına faziletli insanların hayran ve şaşkın, âlemin şair yaratılışlı âlimlerinin de ince düşünceli yarattığı otağının yüceliğinde başı dönmüş halde olduklarını ifade eder. Allah’ın zatının insanın sıfatlarından münezzeholduğunu ve O’nun varlığını idrak edebilmenin mümkün olmadığını söyler:

Ey zât-ı to ez sıfât-ı mâ pâk
Küh-i to burûn zi hadd-i idrâk (Sabûhî; haz. Bal 2019: 102)

Meleklerin, yakınlık toplulukları ve itaatkârların Allah’ın yüce ve kutsal yakınlığına erişemediklerini belirtir. Bu sırrın herkesin bilebileceği bir şey olmadığını, bu perdede herkese yol olmadığını ifade eder:

Ez-în râz cân-ı to âgâh nîst
Bedîn perde ender to râ râh nîst (Sabûhî; haz. Bal 2019: 102)

Allah’ın vâcibü’l-vücûd olduğunu ve Allah’a sonsuz ululama sunduğunu belirten şair, kendisine secde edilmesi gereken Allah’ın vücut ve uzuvları, cevher ve suretleri yarattığını ve lütfunun her şeyi ve herkesi kapsadığını vurgular. Allah’ın

insanı bir avuç toprakla, bir damla sudan yarattığını, onu ilim hikmetle şereflendirdiğini ve kendisine secde etmeye layık kıldığını belirtir:

Bir avuç hâk-ile bir katre mâdan
Getürdi çünkü insânı vücûda

Müşerref kıldı ‘ilm ü hikmet-ile
Pes andan kıldı erzânî sücûd (Sabûhî; haz. Bal 2019: 104)

Allah’ın; “Meleklerle ‘Âdem’e secde edin’ dedik, onlar da secde ettiler, sadece İblîs direndi.” (Tâhâ 20/116) ayetiyle, insanı yarattıklarının en şerefli ve güzeli eylediğini, mana ilminin güzelliği ve güzel ifadelerin beyan edebildiğini “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti.” ve “Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik” (Bakara 2/131) ayetleriyle insanı yücelttiğini vurgular.

Sübhâne hüve’l-‘aliyyü’l-müte‘âl
Kim eyledi ‘ışk bahrini mâl-â-mâl

İnsânı çü anda kıldı gavnâs-misâl
Hem gevher-i hâl virdi hem dürr-i makâl³⁵

Allah’ın güzel söz yazarlara mürekkep nasip ettiğini, “Gülistan” nazm ve inşasını ve “Nahlistan” kafiye nesrini süslettiğini, fesahat bahçesinin bin destan söyleyici bülbüllerini gül kokusu hayaliyle söylettiğini ve olgun çiçeklerin kokusuyla onlara nağmeler söylettiğini ifade eder. Allah’ın eşsiz bir nââtık olduğunu, Hassan bin Sâbit’in Kuran’ı dinlediğinde lâl olacağını, zira kelimasının katında konuşabilmenin insanın gücünün yetebileceği bir şey olmadığını söyler:

Zehî Nââtık ki lâl olur katında
Kelâm-ı mu‘cizin gûş itse Hassân

Kelâmının katında nutka gelmek
Ne makdûr-ı beşer ne hadd-i insân (Sabûhî; haz. Bal 2019: 106)

Alîm olan Allah’ın rengârenk çarkın muallimhanesinde ilim sahibi üstadları ebced öğrenen çocuk eyleyip, ilim ve hikmet çölünde koşturduğunu ve hilm ve marifet

---

³⁵ Bu beyitler Nevâyî dibacesinde yer almaktadır.

sahasında dolaştırdığını ifade eder. Âlimin yüceliğini idrakte zorlandığı, hata ve noksanlardan münezzeh olan Allah'ı tesbih eder:

Sübhâne men tahayyere fi zâtihi sıfâh
Fehm-i hıred be-künhi kemâleş ne-bord râh (Sabûhî haz. Bal 2019: 106)

Sabûhî, Rahîm olan Allah'ın dalalet zincirinin esirlerinin ve cehalet bağına dolanmış düşünlerin kurtuluşa ermesi, iyi ve kötüyü ayırdetmesi için peygamber gönderdiğini belirtir. Hz. Muhammed'in iki âlemin efendisi, Hz. Âdem ve Havva'nın evlatlarının önderi, "Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır." (Necm 53/3) gül bahçesinin bülbülü ve "O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir." (Necm 53/4) hurma bahçesinin sülünü, mevcudâtın özü, kâinatın hûlasası ve yaratılmışların başı ve kâinat kasidesinin şâh beyti olduğunu belirterek över. Hz. Muhammed'in ileri gelenlerin gözünün nuru, kâinatın süsü olduğunu vurgular:

Çerâğ-efrûz-ı çeşm-i ehl-i bîniş
Tarâz-ı kârgâh-ı âferîniş (Sabûhî; haz. Bal 2019: 108)

Abdûlmecidzade, bir beyitle Allah'a hamd eder:

Hamd ol Allâh'a ki ol Rabb-i ehad
Hayy-ı Kayyûm-ı ezel ferd-i Samed
(Abdûlmecidzade; haz. Ataç 2007: 16-17)

Abdûlmecidzade, Allah'ın muhabbet denizinde insanları dalgıç eylediğini, aşkı, âşıklığı ve maşukluğu insana lutfettiğini ve insanın aşk derdiyle dolduğunu belirtir:

İtdi çün bahr-ı muhabbet galeyân
Kıldı gavnâs-ı irâdet cevelân

Eyledün ism-i vedûdunu zuhûr
'Aşk ile oldu dil-i 'âşık nûr

Kendi nûrun yakup itdin eclâ
Hâne-i 'âleme çün verdi ziya

Saldı âyîne gibi aks-ı izâr
Görünür anda vücûdun her-bâr

İdicek ana muhabbetle nazar
Saçdı esdâf-ı hayâdan dürr dürr

Bildiler âşık itdüğini ana
Cümlesi yüz dutuben didi sana

Ey vedûd-ı ezeli hayy-ı kadîm
Bize bu âteş-i aşk oldu nedîm

Çünkü âşıklığı îcâd itdin
Hüsn-i ma'şûkıla irşâd itdin

N'ola göstersen o mahbûb-ı dili
Kıl musahhar bize ol bî-bedeli

Hatt-ı ruhsârma dil-sûz gâzel
Kim nazîre iden ana güzel (Abdûlmecidzade; haz. Ataç 2007: 14-15)

Ganî-zâde Nâdirî, dibacesinin başındaki şiirin ikinci beytinde kalemin ilk olarak Allah'ın hamdi ile söze başlaması gerektiğini ifade eder:

Gel berü ey kıl-k-i fasîhü'l-edâ
Hamd-i Hudâvend ile kıl ibtidâ (Nâdirî; haz. Külekçi 1985: 5)

Nev'îzâde Atâyî, kitabın yazısı nasıl ki “besmele” ile süslenirse faydalı olursa; miskten yapılmış örtü ile kaplı mecmuanın bölümlerini de “elhamdülillah” sözüyle açmak gerektiğini, yoksa kabule mazhar olmayacağını, Allah'a şükürün söz manzumesi tespih tanesinin ipi olması gerektiğini ifade eder.

Edirneli Hüseyin Âlî, dibacesinin başında, hamd ve övgünün inci yağdıran gerdanlığının, meleklerin fikirleri ve el değmemiş sözlerinin Allah'ın yüce divanı kubbesinin önüne astığını ki (bunların) gökyüzünün zaman kâğıtları kudretinin olgunluk eli ile bir araya toplanmış düzen şeridi olduğunu ifade ederek Allah'a hamd eder.

Abdülahad Nuri, kısa dibacesinin başında Arapça bir duada Allah'a şükürünü dile getirir: “Lisanlarımızı hikmet kaynağı, kalplerimizi maarif için himmet mezraları kılan Allah'a hamd olsun.”(Üzgör 1990: 440/Dn 1).

Sıdkî Paşa dibacesine, Allah'a hamdin önemini anlattığı Farsça bir nazmla başlar.

ای نام تو طوطی دهان را شکر شکر نعمت بلبل جانرا شهپر	Ey nâm-ı tû tûti-i dehân-râ şekker Şükr-i ni‘met bülbül-i cân-râ şeh-per
در گلشن و مرأة صفاتست کرده بی ذکر تو آن ابکم و این را ابتر	Der gülşen-i mir’ât-ı sıfatest kerde Bî-zıkr-i tû ân ebkem ü in-râ ebter ³⁶

Devamında mensur olarak Allah’a hamdini sürdürür. “...bütün işler sonuçsuzdur.” hadisi ile belirtildiği üzere; besmelesiz başlayan her işin noksan olacağı hükmünü hatırlatır ve bunca sanatlı ve güzel söyleyişin yer aldığı eserinin başlangıcına da kutsama ve yüceltme maksadıyla söze başlama hüma kuşunun kanadına uçuş vesilesi olması için, tesbih ve hamdi fikir atının ayaklarına görünen son noktanın daha uzağına koşabilmesi için, gerçek ve mecazın kaynağından beliren parıltılara, istiâre, berâat-i istihlâl, ıtnab, îcâz menbâlarından akan güzel ibâreler, kinâye, bedîî, beyân, sihr-i helâl incileri kitabı olan divanının önsözüne Allah’ın hamdi ve O’nu takdis etmeyle süslemenin uygun olacağını belirtir.

Farsça bir şiirle Allah’a şükürünü devam ettiren Sıdkî Paşa, Allah’a şükretmede âciz olduğunu, O’nu hakkıyla idrâk edebilmenin imkânsızlığını ve bunda nicelerinin noksan kaldığını ifade ederek O’nu övmeye bilenlerin yol gösterici olmasını Allah’tan dilediğini belirtir:

خدایا لن ذاتست ماعرفنا برالای صفاتست ما شکرنا	Hudâyâ kün zâteş mâ-‘arefnâ Ber-âlâ-yı sıfatest mâ-şekernâ
منزه كنك ذاتست از تخیل مقدس وصف پاکست از مامل	Münezzeh kün (ki) zâtest ez-tahayyül Mukaddes vasf-ı pâk-est ez-mü‘emmül
نه کنج حکمت در زهن و قد نه سنجدنعمتست میزان تعداد	Ne-genc-ed hikmet-i der-zihn-i vakkâd Ne-senc-ed ni‘met-est mîzânı ta‘dâd
به پیش کیریایستپادشاهان جبین سایزمین عجزونقصان	Be-pîş-i Kibriyâ-st-ı pâdişâhân Cebinsây-ı zemîn-i ‘acz ü noksan

³⁶ “Ey ismi ağız papağanına şeker olan! Senin nimetine şükretmek, gül bahçesinde sıfatların aynasının yapıldığı can bülbülüne kanattır. Senin zikrini etmeyen eksik ve kusurludur.” (Üzgör 1990:443, Dn.1).

ثنايت بى کران چن بحر رحمت
دران دریا کر ابا شد سیاحت

Senâ-yet bî-kerân çün bahr-ı rahmet
Der-ân deryâ kirâ bâşed seyâhat

مکر غواص فضلت خدايا
شود رهبر طریق آشنارا

Meğer gavvâsi-i fazl-et Hudâyâ
Şeved rehber tarîk-i âşinâ-râ

بر آن دریا الاهی راه بنما
بشایم جامهای معصیتها

Ber-ân deryâ İlâhî râh be-nümâ (?)
Be-şüyem câmehâ-yı ma'sıyyet-hâ³⁷

Ahmet Yârî, dibacesinin başında Allah'ın kimi insanları saygı ve hürmete lââyık, kimi insanları bildiklerini uygulayan ve kulluk vazifesini yerine getiren âlim, kimilerini de olgun şair yaptığını söyler. Allah'ın ulu insanın biçiminin önsözünü "Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır." (Tîn 95/4) yüce müjdesi ile yarattıklarının en güzeli kitabına fihrist ettiğini, insan vücûdunun kalıbının nizamının yaratılışını, sıfatlarının varlığının yaratış güzelliği ve zatının yansımasına delil olarak hayat sayfası bahşettiğini ve konuşabilmeyi lûtfettiğini ifade eder.

Hüsâmzâde Feyzi Osman, dibacesine Allah'a hamd ettiğini belirterek başlar.

Rahîmî, samediyet ve ehadiyet kaynağı olan Allah' a binlerce hamd ettiğini belirtir. Allah'ın ilahî ilimlerin çeşitleri ve diğer ilimlerle akılları donattığını ifade eder.

Edib, dibacesine; Allah'ın kudret divanlarının sayfalarını yazdığını ve irade manzumesini nazm ettiğini belirterek başlar. O'nun varlık manzumesinin başlangıç ve bitişinin "O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtıdır..." (Hadîd 57/3) yüce nazmıyla hem ön hem de son söz olduğunu, gönlü tutkulu olanlara varlığının tekliği bilmesinin çözümünü açık ve net olarak "Gözler O'nu idrak edemez..." (En'âm 6/103) ifadesini

---

³⁷ "Ey Tanrım! Senin zatını ben lââyık ile bilemedim, senin nimetlerinin sıfatlarına dahi gereği gibi şükredemedim. Senin zatının tahayyülden münezzeh, senin temiz vasıfların da tamahtan, düşünceden mukaddestir. Vakti iyi bilen kimselerin zihni dahi senin hikmetinin hâzinelerini kavrayamayacağı gibi miktarların terazisi de senin nimetlerini tartamaz. Senin yüce katında padişahlar, acizlik ve noksanlık toprağına yüz sürerler. Seni övmek, rahmet denizi gibi sınırsızdır, o deryaya nasıl seyahat edilebilir? Ey Tanrım! Senin olgunluk denizine dalgıç olabilmek için bilenlerin rehber olmaları gerekir. Ey Allahım! Bana o deryada yol göster ki ben isyankârlığının pis çamaşırlarını yıkayabileyim." (Üzgör 1990: 443, Dn. 3).

altı âlemin altı taraflı levhasına “...Nereye dönerseniz Allah’ın zâtı oradadır...” (Bakara 2/115) yazısı ile sabit ve görünür kıldığını belirtir.

Allah’a sonsuz hamd ve sayısız övgüler dileğinde bulunan Hulusi, Allah’ın toprağa iyilik nazarıyla bakarak insanoğlunu zamanın kutbu ve yeryüzünün halifesi yapıp “Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik...” (İsrâ 17/70) buyruğunun hazinesinden başına keramet tacı; “...en güzel biçimde...” (Tîn 95/4) ifadesinden bedenine kaftan ve dürüstlük hırkası ve sırtına övünülecek örtü giydirdiğini, iyiliklerin engin suları ile onurlandırıp “...nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz?..” (Lokman 31/20) dergâhında besleyip, âleme nizam verdiğini ve insanoğlunu yarattığını; ölümsüz ve her şeyin sahibi olduğunu vurgular. Bir avuç toprak olan insanı yücelik makamında padişah ettiğini, insana parlak sözler ve ibretlik ifadelerle tatlılık bahşettiğini belirtir.

Dâniş, bahr-ı tavil nazım şekliyle yazdığı dibacesinin ilk iki cüzünde; Allah’ın Hâlık, Fettâh, Samed, Kâdir, Kayyûm, Ehad, Vâhid isimlerini sayarak kendisine şükredilen, kerem sahibi feyiz veren, ferdiyetine yer ve göğün adil şahitler olduğunu, sayısız nimetlerinin cömertliğinden belli, yıldızlar ve ağaçların cümlesinin her daim mutlu ve memnun olarak secde ettiğini belirtir.

İhsan feyzinin çimenliğinin bahşini artırdığı bir adalet ki, daima taze nem yaprağı lütfuyla şen ve her sebzenin tazelenme lütfuyla niyaz beratı üzerine ayağa kalkıp şükür hediyesiyle taze lisan eylemekte olduğunu, kuru ve taze bütün yaratılmışlara cömertliği ve inayetini her vakit gösterdiğini belirtir.

Râzî, “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” (Tîn 95/4) ayetini nazil eden, konuşma ve idrak etme yönüyle yarattıklarının Allah’a hamd eder:

Elhamdulillâhi’l-lezî halaka’l-insân fi-ahsen-i takvîm
Ve meyyezehü min cinsihi bi’n-nutki ve tefehhumi ve’t-tefhîm
(Râzî; haz. Elaldı 2017: 258)

Râzî, peygamberlerin her birine de ayrı ayrı salât ve selam eder:

Ve’s-salatu ve’s-selâmu ‘alâ külli vâhidin mine’n-nebiyyîn
Ve ‘alâ âlihîm kânû bi-nübüvvetihîm sıddîkîn
(Râzî; haz. Elaldı 2017: 258)

Allah'ın nasıl dilerse o şekilde olacağını ve mülkü dilediğine verip dilediğinden de alacağını belirtir:

Fesühâne men lâ yecrî fî mülkihi illâ mâ şâ'e ve yeşâ'u
Yu'ti'l-mülke men yeşâ'u ve yenzi'u mim-men yeşâ'u

(Râzî; haz. Elaldı 2017: 258)

Râzî, Allah'ın bitimsiz rızık sahibi, eşsiz ve benzersiz, her şeyin maliki olduğunu, doğru yola erdirdiğini, lütuf ve ihsan sahibi olduğunu, insanlığın babası Hz. Âdem'e varlıkların ismini vahyederek öğrettiğini dolayısıyla kendisinin de bu sayede sözleri birleştirmesi ve meramını anlatmasının kolay olacağını ifade eder. İnsanların ilim, akıl ve fikrin ihtiyaçlarından olan anlaşılır konuşma, güzel ve düzgün söz söyleme, ilimle meşguliyet, ilim erbabının olgunluğu, ilmî yazı, fennî araştırmada atılğan olmaları gerektiğini belirtir. Râzî'ye göre muteber olma, kendini geliştirme, âlimler ve zariflerin arasında izzet ve rağbet, güzellik, hürmet, sevgi görmenin yalnızca konuşma ve telaffuzla mümkün olduğunu belirtir. Bilhassa aruz ilmiyle söz düzenlemenin irfan sahipleri ve rind erbabı katında marifet gayreti addedildiğini zira belagat ve fesahat ehlinin şairlerin faziletlerini gül bahçesi bülbülü ve şekerlik papağanına benzettiklerini ve anılan dilleri gizli hazinenin kapısının ahahtarı eylediklerini ifade eder.

Re'fet, Allah'ın insanoğlunu; “İnsanı O yarattı” (Rahmân 55/3) ve “Ona anlamayı ve anlatmayı öğretti” (Rahman 55/4) hükmü üzere diğer yarattıklarından üstün ve seçkin kıldığı, insana konuşmayı öğretip doğruyu ilham ettiği; “Beyanın öylesi vardır ki sihrin ta kendisidir”³⁸ yüce manasına göre de, nimetlendirip yücelttiği için Allah'a sonsuz ve sayısız şükürler sunduğunu ifade eder.

Ni'metî; gazel söyleyenlerin, fesâhat divanlarının ve belâgatli sihir eserli şiirlerin sayfalarının toplamının, güzellikler yazan mükemmel kalemin dili ve hüner cevherleri saçan şamama anberinin hokkası ile îcâz izli beyaz süs kâğıtları üstüne ilk

---

³⁸ Hadis-i Şerif.

olarak; “insanların sahibine” (Nâs 114/2), “insanların İlâhına” (Nâs 114/3) sayısız övgü ve şükür yazması gerektiğini belirtir.

Hanif, ikinci dibacesinde; yüceltme ahenkli nağmeler ve anlatım ritmini süsleyen nutuklarla dil musluğundan hayata yayılan tatlı söz suyunun öncelikle Allah’a ulaştıran ve şefkati bol Allah’ın yardımına mazhar olacak beyaz bahçelere akması gerektiğini, yoksa ihmal kıyısının sahilinde esir kalacağını ifade eder. Allah’a hamd ifadeleri, önsözün başında süs olmazsa, bereketsiz ve dağınık bölümlerin dehşetli vaziyetinin alakasız olması gibi, itibar ipinin şirazesinin olmaması anlamına geleceğini belirtir.

Nûri Bey de Allah’a hamd ederek dibacesine başlar.

Nâkâm, Allah’a sonsuz hamd ederek, O’nun Samed olduğunu, kaf ve nun (kün) arasında düzen oluşturan, “Dilediğini yüceltirsın, dilediğini de alçaltırsın.” (Âl-i İmrân 3/26) ifadesinin sahibi olduğunu, “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar.” (Şu‘arâ 26/224) uyarısından İslâm şairlerini “Onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar” (Şu‘arâ 26/225) ifadesinden kurtarıp “iman edenler...” (Şu‘arâ 26/227) ile kurtuluşa erdirdiğini belirtir. İnsanı ”Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” ayetiyle yücelttiğini ve “Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik.” (İsrâ 17/70) ile hayvandan seçkin eylediğini ifade eder ve devamında Farsça bir kıt’ayla senasını sürdürür.

Sipâs-ı bî-‘adeddür lâyı-kı Hallâk-ı bî-hemtâ
Kî sun-ı kudretinden eyleyüp izhâr bir îmâ
Türâb-ı tîrede rûh u şu‘ûr u nutk-ı hûş u gûş
Kelâm u savt u sûret tab‘-ı mevzûn eylemiş peydâ
(Nâkâm; haz. Mert 2012: 144)

İbrahim Tâ’ib, Allah’a sonsuz hamdettiğini belirterek “Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz” (Bakara 2/286) ifadesinde buyrulduğu üzere Allah’ı yüceltmekte dilinin aciziyette olduğunu ve Allah’ın; “Allah bütün âlemlerden müstağnidir.” (Âl-i İmrân 3/97) olduğunu ifade eder.

Charles Vernet Allah’ın yer ve göğün mimarı, bütün varlıkların ve ahiret ülkesinin sahibi olduğunu belirterek sonsuz şükürlerini sunar.

Hamd u minnet ol hüdâvend-i zemîn ü cennete

Şükri bî-hadd ü şumâr ol Hâlık-ı bî-illete

Çıkdı dergâh-ı izzetinden emr ü fermân-ı vücûd
Hazret-i sultân-ı âdemiâyâna şâyândır dürûd

Râkım-ı nazm-ı dü gîtiye sipâs-ı bî-kıyâs
Şâh-ı hâl ü mâzî vü müstakbele bin iltimâs

(Vernet; haz. Köktürk 1998: 39)

Verne, Allah'tan sayısız bağışlanma ve O'na sonsuz duada bulunur. Görünmeyen âlemlerin güzelliğinden izler taşıyan görünen âlemlerin olgunluğunun insanoğlunu hayrete düşürdüğünü ve böylece bir yandan dinî yasaklara uyarken diğer yandan hayret verici kutsallıkların makamında şaşkın olduğunu, Allah'ın yarattıklarının en üstünü olan insana konuşma kabiliyeti verdiğini ifade eder.

Keçecizâde İzzet Molla, Allah'a Hamd bölümünde; “ifade cevherleri hokkasının pırlantaları ve ağzın iki mısraı dükkânının incileri olan harflerin cevherlerinin sınıfları” olarak adlandırdığı şiir ve sözleri Allah'a şükretmenin bir aracı olarak nitelendirir. Şayet ihsanı, nimeti bol Allah'a bu sözler ve harflerin binlerle çarpımı derecesinde şükür kılınmazsa Hassan bin Sâbit'in fikirlerinin dizisinden çekilmiş çizgiler ve Allah'ın kudret elinin izni ile düzenlenmiş olsa bile; dünya ömürlüğünde hüsrân viranesinde kırık bir çömlek parçası ve ebedi mezarında boynuna ateşten zebani gerdanlığı olmasının “Mu'allaka-yı Seb'a”nın düşük kıymetinden belli ve Kuran'ın yüce delilleri ile doyurucu şahit ve kanıtı olduğunu, bu yüzden kendisinin başta da, sonda da Allah'a hamd ettiğini belirtir.

Azmî, imkân divanlarının tertip edeni, kâinatın her parçasının birleştiricisi, varlıkların sahibi, yer ve gök fabrikalarının inşa edeni olan Allah'a sonsuz şükür ve ölçüsüz övgüler sunar. Şairlik kabiliyetinin Allah'ın lütuflarının alâmetinden olduğunu ve bu kabiliyetteki olgunluğun başka ilimlerdeki olgunlaşmalar tarzında elde edilemeyeceğini belirten ve Fuzûlî'nin dibacesinde bulunan bir beyti alıntılar:

Tab'ı mevzûn ez-alâmet-hâ-yı lutf-ı hâs-ı ust
Nîst çûn ilm-i diğerk makdûr-ı in kesb-i kemâl

(Fuzûlî; haz. Parlatır 2012:3/Azmî; Duymaz 2010: 188)

Azmî, Allah'ın ilim sahiplerinin kalplerinin arazilerini, vezinli sözün ekin tarlası yaptığını, hayâl ve düşünce evlerinin aynalarından türlü manaların gelinlerinin düğün sarayı kıldığını belirtir.

Safâyî, Allah'ın bütün varlığı; yokluktan vücuda erdirdiğini belirterek Allah'a şükreder.

Raşid, Yüce ve Hayy olan Allah'ın pâk isminin her güzel işin baş tacı olduğunu vurgular:

Nâm-ı pâk-i Cenâb-ı Hayy-ı Celîl
Geşt-i tâc-ı ser-i her-emr-i cemîl³⁹ (Üzgör 1990: 530)

Kendisini yoksul ve düşkün olarak tanımlayan Raşid, Allah'ın sayısız ve sınırsız lütuflarına karşılık azdan daha az, binde birinin şükrünü eda etmedeki âcizliğini ortaya koyarak ve itiraf ederek şairlerin günahlarından daha fazla selam çiçeklerini “ol” emrinin sahibi Allah'ın katına hediye ettiğini belirtir.

3. Hz. Peygambere Övgü

Dibacelerde şairlerin Allah'a Hamd bölümünden sonra, Hz. Muhammed'e övgüleri yer alır. Şairler Hz. Peygamberin ahlakı, rehber oluşu, mucizeleri gibi vasıflarını överler. Hz. Muhammed'in tebliğ vazifesine, onun şair olmadığı; Kuran'ın da şiir olmadığına özellikle vurgu yaparlar. Bunun yanında, şiirin meşruiyeti hususunda Hz. Muhammed'in hadislerinden alıntılar yaparak, onun şiire karşı olmadığını hatta bir vazifeye hizmet etme noktasında araç olduğuna işaret ettiğini ve teşvikinin olduğunu ifade ederler.

Birçok şair, Hz. Muhammed'e övgü bahsinde onun ailesi, arkadaşları, dört halife övgüsüne de yer verirler.

Ahmet Paşa, Allah'a hamd ettikten sonra, Peygamber efendimizi de yirmi dört beyitle övmektedir. Âlemin tamamının onun şerefine yaratıldığını, bu ziyafet hanının (dünyanın) Hz. Muhammed'e sunulduğunu, yaratılanların üstünü, cihanın güzelliğinin

---

³⁹ Bu beyit sadece *Türkçe Divan Dibaceleri* adlı çalışmada yer almaktadır. (Üzgör 1990: 530).

nurundan bir yansıma, basîret gözünü açan, yaradılışın başlangıcı, Allah’a yakınlık bahçesinin nazlı gülü ve Allah’a hususi yakınlığın parlak mumu, bedeni feleklerin tahtının devleti, başı “...olmasaydın...”⁴⁰ tacının süsü, Allah’ın yüce katının emini, Yüce Allah tarafından donatılıp Allah’ın (kulluk için) yarattıklarına örnek, yeryüzü ve gökyüzü (onun) ayağının tozu, seyir alanı ezelden ebede kadar olan, İncil’in dahî kıymetini hürmetle bahsettiği, kulların övgüde âciz kaldığı şerefli inci kutusu olduğunu belirten şair, Hz. Muhammed’e binlerce salât ederken, onun hürmetine de dört büyük halife, Ensar ve Muhacir’e selam ve dualar eder. Miraç’a çıkıp Allah’ın kendisiyle selamlaşıp binlerce kelimeler ederek onu yücelttiğini ve enbiyanın imamı eylediğini, naz sultanı, ismi sırlı mahzenlerin kapılarının anahtarı, gayb mecmuasının yazıcısı, “lâ-rayb” nişanının mühürdarı olduğunu, “livâü’l-hamd sancağı”nın ve cennetteki havuzların hazırlandığını, yerin ve göğün onun hürmetine yaratıldığını söyleyen Ahmet Paşa, Hz. Muhammed’den şefaât umar. Konak sahibinin Allah, konuşan da Hz. Muhammed olduğunu ifade eden şair, bazı kendini bilmezlerin dünya dergâhında edepsizlik ederek bunu inkâr etmişse bile, ondan başka kimsenin böyle yüceltilmediğini zira tek şefaât sahibinin o olduğunu vurgular:

Ana bir ziyâfetdir ol hân-ı ‘âm
K’anonun yaradıldı ‘âlem tamâm

Muhammed ki mahlûkun a‘lâsıdır
Cihân nûr-ı hüsn-i tecellâsıdır

Güşâyende-i çeşm-i bînişdir ol
Ki dibâce-i âferînişdir ol

Gül-i nâz-perverd-i bostân-ı kurb
Çerâğ-ı münîr-i şebistân-ı kurb

Teni devlet-i taht-ı eflâk olan
Seri zînet-i tâc-ı “levlâk” olan

Emîn-i Cenâb-ı mu‘allâ-yı Hak
Mürebbî-i halk u mürebbâ-yı Hak

---

⁴⁰ Hadis-i Kudsi.

Zemîn ü felekdür gubâr-ı rehin
Ezel tâ ebeddür temâşâ-gehin

Zemîn-bûs-ı kadrin çün İncîl ide
Beşer sana ne dille tebcîl ide

Hezârân salât ü hezârân selâm
Sana olsun ey dürc-i dürr-i kirâm

Muhâcirlerine ve ensârına
Ki gark oldular nûr-ı dîdârına

Dahî Çâr Yârına olsun dürûd
Vücûd ehline Hakdan oldukça cûd

K'anun her birin eyledin bî-gümân
Zemîn ehline huccet-i âsumân

Cenânlar cinânın güşâd eyledin
İrem gibi zâtü'l-'imâd eyledin

Çü na'leynini 'Arş a kıldın karîn
Rükû'u sücûd itdi çarh ü zemîn

Cihân mahrecinden hurûc eyledin
Ki mi'râc-ı kurbe 'urûc eyledin

Sen olsun ki sana selâm itdi Hak
Seninle hezârân kelâm itdi Hak

Çü ta'zîmin emrin tamâm eyledi
Seni enbiyâya imâm eyledi

Seferden ki geldin getirdin hemân
Hakın rahmetini bize armağan

Kilîd-i der-i genc-i mahzûn-ı râz
Senin nâmın olmuşdur ey hân-ı nâz

Rakam-sâz-ı mecmu'a-i ğaybsın
Mühür-dâr-ı tevkî-'i "lâ-rayb"sin

Seninçin yaraklandı havz u livâ
Seninçin yaradıldı arz u semâ

Senin'çin konaklandı çün kâ'inât

Şefâ‘at suyından sun âb-ı hayât

Konukluk Hak’ındır konukdur Resûl
Edebsizlik itdiyse birkaç fudûl

Bu dergehde kim oldu böyle refî‘

Muhammed’den özge kim ola şefî‘ (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 24-25)

Ali Şir Nevâyî, Hz. Peygamberin risâlet burcunun yıldızı, nübüvvet hokkasının değerli cevheri; “Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.” (Necm 53/3) seslenişinin muhatabı olduğunu; “O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm 53/4) hazinelerinin güvenilir; “En güzel konuşanı.”⁴¹ şarkısını terennüm eden; “Ben, (Arab’ın) en güzeliyim.”⁴² virdini söyleyen olduğunu ifade eder. Nevâyî’ye göre şayet yazılan övgüyü dil tekrar edip gönül onaylamazsa; dile mutluluk, gönüle huzur gelmez. Hem de Hz. Peygamberin övgüsü olan na’tın hediyesinden mahrum kalınmış olur.

Ali Şir Nevâyî, “mesneviyye” başlığı ile altı beyitlik bir şiirle, Hz. Muhammed’in resullerin yıldızı olan bir ay hatta âlemi süsleyen güneş olduğunu, dokuz feleğin onun varlığından sebep meydana geldiğini, “sen olmasaydın”⁴³ meşhur sözünün de bunun delili olduğunu belirtir. Miraç hâdisesine telmih yapan Nevâyî, Hz. Peygamberinin yüz şimşekten hız aldığını belirttiği atına; yeni ayın göğüs bendi, o atın başlığına Bercîs (Müşteri yıldızı) ve Nâhîd’in (Zühre yıldızı) başlık süsü ay ve güneşin de iki yanındaki çanağı olduğunu söyler. Allah’tan, delâlet semtinin kederlilerine ve cahillik çölünün aklını yitirmişlerine Hz. Muhammed’i ebedi şefaatçi kılmasını ve kendisini de bundan mahrum etmemesini diler:

Muhammed kim rüsûl-encümdür ol ay
Kayu ay belki mihr-i ‘âlem-ârây

Vücûdının tufeyli tokuz eflâk
Bu da‘vâ şâhidi meşhûr-ı “لَوْلَاكَ”

---

⁴¹ Hadisi-i Şerif.

⁴² Hadis-i Şerif.

⁴³ Hadis-i Kudsi.

Alıp yüz berkdin sür'at semendi
Yengi ay ol semendi sîne-bendi

Sitâm-ı merkebi Bercîs ü Nâhîd
İki yandın çanakı ay ü horşîd

Dalâlet kûyının mahzûnlarığa
Cehâlet deştinin mecnûnlarığa

Şefî' itkil anı câvîd İlâhî
Mini hem koymagıl nevmîd İlâhî (Ali Şir Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 56)

Hiz. Muhammed'e, ailesine ve ashabına Arapça bir dua ile bu bölümü tamamlar. Nevâyî, Hazâinü'l-Maânî dibacesinde de, aynı dua ve temennilerini dile getirir.

Necâtî, Hiz. Peygamber'in, ilâhî lutufların özü, sonsuz şefkatin tertemizi, dünya safları ve âhir zaman biçâreleri için insanların en olgunu ve âlemin özü, İsrâ gecesinin misafiri ve "Sidretü'l-Müntehâ"nın ziyaretçisi olduğunu belirtir.

Mesnevi başlıklı dört beyitlik bir şiirle Peygamber övgüsüne devam eden Necâtî, Hakk'ın Hiz. Muhammed'i Mirâç'a çağırdığını, Peygamberin arşa çıkıp kürsüye ayak bastığını, ayın yüzünü Peygamber'in ayağına sürdüğünü ki bu yüzden ayda hâlâ O'nun ayağının izi olduğunu, "...iki yay arası..." (Necm 53/9) kabzasını tutup bu meydanda cihânın pehlivanı olduğunu, isteklerinin okunun hedefi olmanın dünyaya şeref üstüne şeref verdiğini ifade eder:

Ol gice kim gel didi Mi'râc'a Hak
Arşa çıkup Kürsü'ye basdı ayak

Yüzünü na'leynine sürdü kamer
Var dahi yüzünde tozundan eser

Kabza-i "Kavseyn"e el urdu hemân
Oldu bu meydânda cihân-pehlevân

Tîr-i murâdâtına olmak hedef
İki cihâna şeref oldu şeref (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 32)

Şair, Allah tarafından Hiz. Muhammed'e Miraç'ta yüzbinlerce yüce kelime ikram edilip haber verildiğini; "Hamdimi artırırım, dönüş ne güzel oldu, dönüşten

dolayı teşekkür ederim.” (Necâtî; haz. Üzgör 1990: 91/Dn. 1) hoş hitabı akıl kulağına yetişip; “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107) ayetini armağan ederek yüzünü süsleyip şereflendirdiğini söyler.

Bir gece tekrar Mirâç olur diye kara gece sürmesi yıldızların gözlerini açtığını, feleklerde sanki onun yüzünü görmeye çalışan binlerce gözlü saadet yıldızının olduğunu belirtir:

Yine ola diye bir gice Mi‘râc
Açar encüm gözün kuhl-i şeb-i dâc

Feleklerde sa‘âdet yıldızı var
Ki yüzün görmege bin bin gözü var (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 33)

Necâtî, Hz. Peygamber’in sevgi çimenliğinin ağacı, yakınlık ağaçlığının meyvesi, rahmet sâkisi, ümmetinin şefaathçisi, “Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullâh” sancağının gölgesinde bulunan, en son nebi olarak gönderildiğini belirterek salavâtın en üstünü ve övgüye en lâıyğı olan Hz. Muhammed’e ve soyuna salât ve selam eder.

Devamında bir kıtayla, âlemlerin övünç kaynağı Hz. Muhammed’in Peygamber’lerin sonuncusu olmasına rağmen Allah katında fazileti ile hepsinden üstün olduğunu, Fâtiha suresinin de her işin sonunda olmasına rağmen, surelerin en büyüğünün de (Bakara) öncesinde olduğunu örnek verir.

Fahr-ı ‘âlem Muhammed-i Arabî
Enbiyâya egerçi hâtemdir

Hazret-i ‘İzzet’in huzûrunda
Fazl ile cümleden müsellemdir

Fâtiha sûresini ey derviş
Mushaf aç gör nice mükerrerdir

Her işe hâtime olur ammâ
A‘zâm-ı sûreden mukaddemdir (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 33)

Ahlakı en önde, Peygamberliği de en sonda olan Hz. Muhammed’in ümmetinin ebedi devlet bulduğunu belirtir.

Ramazan bayramının yüzünün şevval ayı ile şereflenmesi gibi, zamanın sonunun da Hz. Peygamber ile şeref bulduğunu söyler:

Anınla buldı şeref âhirü’z-zamân nitekim
Cemâl-i ‘ıyd-ı hümayun ile meh-i şevvâl (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 33)

Hz. Muhammed’in sözlerinde Hz. İsa’nın eserlerinin ortaya çıktığını, Tur Dağı’nın sahibinin (Hz. Musa) tavırlarını ondan öğrendiğini ifade eder:

Zâhir oldu çü kelâmında Mesîh âsârı
Andan öğrense Sâhib-i Tûr etvârı (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 33)

Hz Musa’nın büyücülerin revaçta olduğu dönemde zuhur ettiğini, Hz. İsa’nın hikmetliler ve tabiplerin devrinde âlemi ihyâ ettiğini söyleyen Necâtî, Peygamberlerin övündüğü, dindarların güvendiği Hz. Muhammed Mustafa’nın ise belâgat ve fesâhatlilerin zamanında dünyayı nurlandırdığını, sözleri mûcizevî Kuran-ı Kerim’in de inatçı hükümleri geçersiz kılıp yok ettiğini belirtir. Akı kıtların sihir ile mucizeyi ayırtedemediklerini, Kelâm-ı Hakîkî’nin (Kuran-ı Kerim) güzel söylenmiş şiir addederek; “Biz O’na şiir öğretmedik...” (Yâsîn 36/69) ayetinin nâzil olmasına ve manzum sözün yasaklanmasına sebep olduklarını ifade eder.

Necâtî Peygamber efendimizin izzet denizinde tertemiz bir cevher olduğunu belirtir:

‘İzzet denizinde gevher-i pâk
Levlâke lemâ halaktü’l-eflâk (Necâtî; haz. Tarlan 1992:)

Peygamber efendimizin şiir isnat ve töhmetinden arınmış ve sıyrılmış olduğunu ve ona şair demenin mümkün olmadığını belirtir.

Muhyî, sözlerinin manaların çöllerinde yolunu şaşırmaması için iki âlemin rehberi Hz. Muhammed’e salât etmek gerektiğini ifade eder:

Dahı reh-ber gerek ana salât-ı seyyid-i kevneyn
Ki ol ma’nâların sahrâlarında olmaya güm-râh

(Muhyî; haz. Arslan 2006: 269)

Sehî, Hz. Muhammed’i hakikatin isyanı ipine bağlanmışların ve ahir zamanın gönlü kırgınlarına şefaet etme amacında olan, insanların faziletlisi, âlemin

mükemmeli, iki kıblenin imamı, “iki yay kadar” (Necm 53/9) himmetli, melekler âleminin hareketlisi, Allah’ın ulu âleminin ziyaretçisi, peygamberlik kaydının baş defteri, yücelik unvanı nağmesinin en başı, nebiler takviminin yıldız cetveli, içten hürmetin neticesi, ilim ve makam sahibi, Miraç’ta Burak bineği ifadeleriyle över.

O gice oldı çün şeb-i mi‘râc
Giydi hulle urundı başına tâc

Cebre’îl irdi vü getürdi Burâk
Basdı üzengüye o demde ayak

Çıkdı ‘arş vü kürsi seyr itdi
Vardı çok bahr-i vahdete yitdi

Bir nefesde niçe bin oldı nefes
Bir nebî anda dahi itmedi ses

Vasl-ı yâra irişdi oldı vusûl
Anda kıat itdi menziline resul (Sehî; haz. Yekbaş 2020: 24)

Sehî, Hz. Muhammed’in Resullerin sultanı, yolun delili, “Lâ ilâhe illallah Muhammedü’r-resûlullâh” minberinin padişahı ve âlemlere rahmet olduğunu belirterek salât, selamlarını sunar.

Muhammed dürr-i tâc-ı enbiyâdur
Kamuya râh-ı Haka pîşvâdur

Makâm-ı kâbe kavseynün mukîmi
Saâdet bahrinün dürr-i yetîmi

Nebîler olmagıçün ana ümmet
Olupdur enbiyâ silkine temmet (Sehî; haz. Yekbaş 2020: 25)

Allah’ın Hz. Muhammed’i insanoğlunun özü, zamanın seçkini, yer ve mekânın arzulananı, iki cihanın sevgilisi, peygamberlerin efendisi, imamların dayanağı, nebilerin sonuncusu kıldığını belirtir.

Iyân kılmış yüzi nûr-ı celîlî
Cemâline anıng hayrân Cemîlî (Cemîlî; haz. Demircioğlu 2002: 155)

Hız. Muhammed'e cihanın tâbî olduğunu, herkesin peygamberi olduğunu ifade eder:

Ol kim bu cihânda muktedâdur
Ser-hayl-i cemî'-i enbiyâdur

Âlemga şefî'ü reh-nümâdur
Anga bu cihân u cân fidâdur (Cemîlî; haz. Demircioğlu 2002: 155)

Hız. Muhammed'in dört halifesinin isimlerini de beyan ettiğini, dibacesini böylece süslediğini ifade eder.

Habîb ahhâbıdın kılğan hilâfet
Bolupdurlar yakîn ehl-i velâyet

Anıng ashâbıdın ol kim velîdür
Ebû Bekr ü Ömer, Osmân, Âlîdür

Hemîşe bizni yâ Rab ehl-i dîn kıl
Habîbing çâr-yârı saffıdın kıl

Îlâhî emringi kıl bizge reh-ber
Be-hakk-ı hürmet-i Âl-i Peyâmber

(Cemîlî; Demircioğlu haz. 2002: 155-156)

Hasan Ziyâî, Hız. Muhammed'in şiir töhmetinden beri olduğunu, "Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da." (Yâsîn 36/69) ayetiyle müşerref kıldığını, sübhanî yüceliğinin köşkünde şairlik isnadından temizlendiğini şerefli şanında Salavat ve selam "O bir şair sözü değildir." (Hâkka 69/41) olan Kuran-ı Azîm'in ona mucize olarak verildiğini ifade eder.

Ziyâî, mesnevî nazım biçimiyle Hız. Muhammed'in övgüsüne devam ederek, onun; "Ol deyince oluverir" (Bakara 2/117, Âl-i İmrân 3/47, 59, En'âm 6/73, Nahl 16/40, Meryem 19/35, Yâsîn 36/82, Mü'min 40/68) semasının güneşi olduğunu ve mecnun bir şair olmadığını, "Ben en fasih konuşanım"⁴⁴ baharının bağı, şefaât gül

---

⁴⁴ Hadis-i şerif.

bahçesinin ırmağı, âlemin yaradılış vesilesi, âlemin övüncü Hz. Muhammed-i Arabî olduğunu belirtir:

Âfitâb-ı sipîhr-i kün feyekûn
Vemâ hüve bi şâ'irin mecnûn

Ene efsah bahârının bâğı
Gül-sitân-ı şefâ'at ırmağı

Rahmet-i halk-ı 'âlemün sebebi
Fahr-ı 'âlem Muhammed-i 'Arabî (Ziyâî; haz. Gürgendereli 1999: 273)

Sehâbî, Hz. Muhammed'e sayısız inci dizileri selamlarını sunar ve onun vesile, fazilet ve Makâm-ı Mahmud vaat edilen "alev alev yanan ateş çukurları" (Burûc 85/5) ateşine kalkan vesilesi, "Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır." (Necm 53/3) destan okuyan bülbülü ve "O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir." (Necm 53/3) bahçesinin köşkü, övgünün ve şerefın atası olduğunu belirtir. Onun nesebinin Hz. İbrahim ve Hz. Âdem'den olduğunu vurgular, aile ve ashabı, tâbiîn, selef-i sâlihîne dua eder. Sahabeyi "nücûm"⁴⁵ ifadesiyle metheder.

Sayısız övgü ve sınırsız selamı güzide insan ve Rahmân'ın habibi olan Hz. Muhammed'e gönderen Surûrî, Hz. Muhammed'in muhabbetinin Huda'ya tabi ve akla uygun sünneti olduğunu belirtir. Hz. Muhammed'i sevmenin farz-ı ayn olduğunu, onu inkâr etmenin Hakk'ı inkâr anlamına geleceğini ve insanı lekeleyeceğini ifade eder:

Çün kim sever Habîb-i Hudâ no'la ey gönül
Bilsem mahabbetini anun bende farz-ı 'ayn

Var ey mahabbet ehline inkâr iden kişi
İnkâr-ı Hakdur ol virür insâna katı şeyn (Surûrî; haz. Ünver 2020: 37)

Surûrî, altı beyitlik bir kıt'ayla Hz. Muhammed'e övgüsünü tamamlar:

Gerçi ki her nebîye Hudâ viridi mu'cize
Câmi' durur cemî'isini hep bizim Resûl

Kimi safî vü kimi 'alîl oldı anlarun

---

⁴⁵ Hadis-i Şerif'e telmih yapmıştır.

Bu cümleñün içinde Habîb oldu lîkin ol

OlmaZ Habîbden dahı mahbûb kimse hiç
Burada ittîfak idüpdür kamû ‘ukûl

Kur’ân’dur birisi anun mu‘cizâtının
Bâkîdür ol cihânda halel eylemez kabûl

Ol mu‘cize bekâsı ile dînidür kavî
Edyân ehli dînine eyler anun duhûl

Bizden hezâr kerre tahiyyât ile selâm
Bulsun revân-ı pâkine her lahza da vusul (Surûrî; haz. Ünver 2020: 37-38)

Muîn, Hz. Muhammed’in; resullüğün önü ve ardı, son velî, vahiy ikliminin şahı olduğunu belirtir. Saba rüzgârıyla salat ve selam ederek, aile ve ashabına selamlar gönderir.

Revânî, merhamet sahibi Allah’ın kullarının ilâhî hüküm esaslarını, farz ve sünnetleri görüp uygulayabilmeleri için mülkûn ve milletin kudretli hükümdarı olarak nebî ve resulleri gönderdiğini; onların da, delâlet çöllerinin azgınlara ve cehâlet karanlığının peşinden gidenlere nûrânî yol göstericilikleriyle örnek olduklarını ifade eder. Özellikle de, âlemin hocası, insanoğlunun reisi, gül bahçesinin bülbülü; “Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.” (Necm 53/3) ayetine mazhar olmuş, şekerliğin papağanı gibi sıfatlarla övdüğü Hz. Muhammed’e, ailesine sınırsız yer ve gökyüzü kadar salât ve selâm eder.

Mesnevî başlığıyla on bir beyitlik bir nazmla övgüsüne devam eden Revânî, Hz. Muhammed’in Hakk’ın sevgilisi, bütün âlemin yardımcısı, insanların övülmüşü ve Peygamberlerin gözdesi olduğunu, güzel kokulu saçlarının Kadir Gecesi, nurlu ruhunun ayın en parlak hâli olduğunu, feleklerin samanyolunun sıcaklığından değil ona olan sevgilerinden yakalarını yırttıklarını, nefsin terbiyede ona denk olmadığını, son Peygamber olarak Peygamberlik kuşağının içine taş koyduğunu, güvenilir ruhunun sarayına yol, bedeninin de âlemlere rahmet, iki âlemin göz nuru, kaşlarının Allah’a iki yay kadar yakın, arşın tahtına ayaklarının taç olduğunu, vahiy emini, miraç sırrının sahibi olduğunu, cihânın susuzluktan bîtap düşmüşken gümüşten lûlelerinin su akıttığını, mûcizevî bir biçimde gümüş kalem gibi parmağıyla ayı ikiye böldüğünü,

onun mucizelerinin sonunun olmadığını ve övülmesinde sözün yetersiz kalacağını, Hak katında ikrama layık zat olduğunu belirtir ve bunun için sözü kısa kesmek gerektiğini ifade eder:

Habîb-i Hak mu‘în-i halk-ı âlem
Güzîn-i enbiyâ vü fahr-ı âdem

Mu‘anber saçları anun şeb-i kadr
Münevver ruhları anun meh-i bedr

Degüldür keh-keşân germ olup eflâk
Anun şevkinden itmiş yakasın çâk

Riyâzetde ana olmağa hem-reng
Komiş Hâtem kuşağı içine seng

Serâyı menzil-i Rûhü’l-Emîndür
Vücûdı rahmeten li’l-‘âlemîndür

İki ‘âlemde oldur kurratü’l-‘ayn
Tufeyli kaşlarınınun kâbe kavseyn

Serîr-i arşa na‘leyni durur tâc
Emîn-i vahy ü sâhib- sırr-ı mi‘râc

Cihân kim teşnelikden ola bî-tâb
Akıda lûle-i sîmînleri âb

Ne mu‘cîzdür o sîmîn hâmeye bak
Ki mâhun nâhunında eyledi şak

Gönül yok mu‘cizâtına nihayet
Anun na‘tında olmaz söze gâyet

Odur çün Hak yanında zât-ı ekrem
Gerek söz muhtasar vallâhi a‘lem (Revânî; haz. Avşar 2017: 19-20)

Lâmi‘î Çelebi, güzel söz söyleme gül bahçesinin tazelik sunan bahçıvanları olarak vasıflandırdığı şairlerin; renkli ibâre tarzlı yıldızlarının çiçeklerini, süslü felek tabaklı kâğıtları; benzersiz buluş çehresinin resim dolu gül bahçesini, icat sayfası ve güzellik dolu Erteng bostanı eyleyip genç kız güzelliği manaları ve nükteleri saç ve ben yaparak, söz ve üsluplarına taze bakışlar ve ölçüsüz tazelikler bağışladıklarını

ifade eder. O bahçelerin felek görünümlü arsalarını ve yıldız görünümlü nurlu ülkesini Peygamberler kasidesinin şâh beyti, doğru yolda gidenlerin dayanağı tercî-i bendi olan Muhammed Mustafa ve seçkin Peygamberlerin dua ve selam akarsularıyla suya kandırmazlarsa, şariat kanunu kafiyelerini ve tarikat düzeni rediflerini övgü ve yüceltme, hürmet ve sevindirme eylemezlerse bütün çaba ve gayretleri baştanbaşa virâne olacağını belirtir.

Lâmi‘î bu uyarısından sonra on beyitlik bir şiirle Hz. Peygamber’i över. Hz. Muhammed’in hikmet denizinin iri incisi olduğunu, ayağının tozuna kıymet biçilemeyeceğini, göze, gönüle ve cana sürme olduğunu, safâ cevherlerinin iksiri olduğunu, dünyanın O’nun heybetiyle ve beş vakit duyulan nevbetinin sesinin nağmesiyle dolu olduğunu, felek meydanının görünme yeri, güneşin başındaki tacın yolunun tozu olduğunu, Peygamberliğine yeşilliklerin bir mektup, yeryüzünün ise veliliğine bir benek olduğunu, Allah’ın “Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.”⁴⁶ iltifâtına mazhar olduğunu, Allah’ı perdesiz gördüğünü ve ashâbına armağan getirdiğini, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer’in hayır sahibi komutanlar; Hz. Osman ve Hz. Ali’nin de güvenilir ve hayırlı olduklarını belirterek över:

İy dürr-i yetîm-i bahr-ı hikmet
Yokdur ayağın tozına kıymet

Çeşm-i dil ü câne tûtiyâdur
İksîr-i cevâhir-i safâdur

Pür zemzeme dehr heybetünden
Âvâze-i penc-nevbetünden

Meydân-ı sipîhr cîlve-gâhun
Tâc-ı ser-i mihr hâk-i râhun

Bir ruk‘a risâletünde hadrâ
Bir buk‘a velayetünde gabrâ

Şânunda buyurdı Hazret-i Pâk
لولاك لولاك لما خلقت الافلاك

---

⁴⁶ Hadis-i Kudsi.

Bî -reyb visâl-i yâre irdün
Bî-perde cemâl-i Hakk'ı gördün

İrdün şu makâma k'irmez idrâk
Gördün anı k'anda akl olur çâk

Ol bezm ü ziyâfetün nişânı
Ashâba getürdün armagânı

Şiddîk ü Ömer emîr-i erâr
Osmân ü Alî emîn-i ahyâr (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 45-46)

Lâmi'î Çelebi, Hz. Peygamber'e övgü bahsini Arapça bir duayla tamamlar.

Za'fî, dibacesinin başında Farsça mensur bir dua ile önce Allah'a hamdini devamında da, Hz. Muhammed'e övgülerini ifade eder.

Fuzûlî, “Biz ona şiir öğretmedik, zaten ona yaraşmaz dı da.” (Yâsîn 36/69) ayet-i kerimesiyle şiir ilminin fıtratın dışına kovulmuşken hikmet söyleyen dilinin “Şiirin öylesi vardır ki hikmetin ta kendisidir.” gönlün hoşuna giden hadisiyle hâl ehlinin kalbinin makbulü eden o mucize nizamlı sözün muhatabı olarak vasıflandırdığı Hz. Peygamber'e salat ve selam eder.

Hz. Peygamber'in peygamberler nazmının kafiyesi olduğunu, O'nun iltifatından önce, şiirin rütbesinin ihanet pâyesinde iken şerefli mesut intisab silsilesiyle nihayetinde itibarına kavuştuğunu belirtir ve Hz. Muhammed'e sonsuz ve riyâsız övgülerini sunar.

Şair, Türkçe, Farsça ve Arapça birer kıt'ayla Hz. Peygamber'e övgüsünü tamamlar. Türkçe kıt'ayla; Hz. Peygamber'in hikmet dadısı ve “En güzel konuşanım.”⁴⁷ hokkasının incisi olduğunu, ruhu besleyen dudağını şiir balıyla ıslatmadığını, şiirin yalnız bizim gibi noksanlara bir süs olacağını, Allah'ın noksansız olarak yarattığı Hz. Muhammed'i süse muhtaç kılmadığını belirtir.

Ol dur-i dürc-i “أَنَا أَفْصَحُ” ki hikmet-dâyesi

---

⁴⁷ Hadis-i Şerif.

Şi'r şehdiyle leb-i cân-perverin ter kılmamış
Şi'r bir zîverdür ammâ biz kimi nâkıslara
Ol ki kâmindür anı muhtâc-ı zîver kılmamış (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 31)

Farsça:

احمد مرسلانکه در عالم
هرچه باشد طفیل همت اوست
رتبهء شعر هم از اوست بلند
محک کوهر نبوت اوست

Ahmet-i Mürsel ân ki der-âlem
Herçi bâşed tufeyl-i hilkat-ı ust
Rutbe-i şi'r hem ez ust bülend
Mihhak-i gevher-i nübüvvet-i ust ⁴⁸

Arapça:

اثنى على خير الانام محمد
كشف الدجى بضياء بدر جماله
بثناؤه رفعت مدارج قدرنا
خصت تحيتنا عليه وآله

Esnâ 'alâ hayri'l-enâmı Muhammedin
Keşefed-dücâ bi ziyâ'i bedr-i cemâlihi
Bi senâ'ihî rufî'at medâricü kadrünâ
Hussat tahiyyatüna 'aleyhi ve âlihi⁴⁹

Taşlıcalı Yahya Bey, Peygamber efendimizi; “Peygamberlerin efendisi, İsra gecesı yürüyüşüne lâıık, “...yaklaştıkça yaklaştı.” (Necm 53/8) ihsânına mazhar; “...iki yay kadar hatta daha yakın oldu.” (Necm 53/9) makamında oturan, yüce felek sedeflerinin yegâne incisi; “Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.” (Necm 53/3) tefsirinin keşşafı; “O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm 53/4) anlatımının vasfedeni, evliyâların sohbet halkaları ve enbiyalar topluluğunun mührü, varlık âleminin senedi, secde edilen insanın efendisi, Allah’ın güçlü delili, mânevî ihsanların babası, iki âlemin övüleni, insan ve cinlerin rızkını veren Allah’ın övdüğü, seçkin Muhammed, hayırlı Ahmet ifadeleriyle över.

Şair, Hz. Peygamberin belâgat ve fesâhat sahipleri devrinde gönderildiğinden kendisine şair; belâgat harikası Kuran’a da şiir töhmetinde bulunduklarını; “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar.” (Şu‘arâ 26/224) ayetinin muhatabı

⁴⁸ “Kâinatta var olan her şey Hz. Muhammed yaratıldığı için yaratılmıştır. Şiirin değeri, Onun sayesinde yücedir ve O, nebilik cevherinin mine taşıdır.” (Üzgör 1990: 273/Dn. 2).

⁴⁹ “İnsanların hayırlısı Hz. Muhammed’i överim. Karanlıklar, Onun dolunay gibi olan yüzünün ışığıyla aydınlandı. Değer derecelerimiz, O’nu övmekle yüceldi. Övgülerimiz, ancak O’na ve soyuna aittir.” (Üzgör 1990: 273/Dn. 3).

olduklarını, bu ayetin nüzûlü ile de bu kötü namlı grubun susturulduğunu belirtir. Ancak “Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar...” (Şu‘arâ 26/227) ayetiyle fesâhat dileyen yüce kişilerin belâgat sahibi güruhtan belirgin bir şekilde ayrıldığını ortaya koyar.

Şair, Hz. Peygamberin dizilmiş inci olarak adlandırdığı hadis-i şeriflerinden birini; “Ben, Peygamber’im, bunda yalan yoktur. Ben, Abdulmuttalib’in oğlu (torunu) yum.”⁵⁰ ifadesinin onun ölçülü tabiatının denizinin bir belirtisi olduğunu bildirir.

Ulvî, Hz. Muhammed’in; “...olmasaydın...”⁵¹ sırrının şereflişi, “...gönderdik.”⁵² in süslü kadehi, “...fakat o Allah’ın elçisidir ve Peygamberlerin sonuncusudur...” (Ahzâb 33/40) nübüvvet sayfasının önü; “Âdem, su ile çamur arasında (balçık durumunda) iken ben Peygamberdim.”⁵³ ile zatı peygamberlik beratını büyüleyen ve donanan olduğunu belirterek; O’na temiz ve pâk salavât cevherlerini, yüce hayır duaların çiçeklerini sunar. Farsça:

نورش از مشعلہ پرتوقدس ملکوت
فیضش از قائمہء عرش جلال جبروت

Nûreş ez-meş‘ale-i Pertev-i kuds-i
melekût
Feyzeş ez kâime-i arş-ı ceşâl-i ceberût⁵⁴

beyti ile methine devam eden Ulvî, Hz. Muhammed’in; “...şaşmadı...”(Necm 53/17) makamının padişahı, “Elçinin görevi açık bir tebliğden ibarettir.” (Mâide 15/99, Nûr 24/54, Ankebut 29/18) tahtının padişahı olduğunu, saadet sancağını “Ben kılıç nebisiyim.”⁵⁵ anlayışını, ebedi devletinin bayrağı ederek mucizeli askerleri ile toprağın altından feleklerin yücelerine yükselip sessiz ve harfsiz doksan bin kelimenin

---

⁵⁰ Hadis-i Şerif.

⁵¹ Hadis-i Kudsi.

⁵² Hadis-i Şerif.

⁵³ Hadis-i Şerif.

⁵⁴ Onun nuru melekût âleminin mukaddes meşalesinin ışığındadır, feyzi de ceberut ve celâl arşının direğidir. (Üzgör 1990: 331/ Dn. 9).

⁵⁵ Hadis-i Şerif.

söylenmesini sağladığını belirtir. Farsça bir beyitle Hz. Muhammed'in ruhuna hürmetlerini ifade eder:

محمدکافرینش هست خاکش
هزاران آفرین بر حان پاکش

Muhammed k'aferîneş hest-i hâkeş
Hezârân âferîn ber-cân-ı pâkeş

Peygamberlik ülkesinin sultanlar sultanı olan Hz. Muhammed'in şairler zümresine; "Şiirde kuşkusuz bir hikmet vardır. Beyanda (inandırıcı anlatım güzel sözde) kuşkusuz bir sihir (çekicilik) vardır."⁵⁶ ifadesiyle yücelik ve rağbet verdiğini söyler.

Hz. Muhammed'in vazifesi ile feleğin lutuflandığını, meleklerin de O'nu övmekten feyiz aldıklarını, ağzının sözü süslediğini, sözünün de hüküm verici olduğunu, Peygamberliği ile Peygamberliğin sağlam olup tamama erdiği, zatının tertemiz olanlara yakın, eşğininse meleklerle makam olduğunu, din, millet ve kulluğun faydası, günlerden karanlık ve kiri kaldıran, Mekke'de doğması ile Mekke'nin ve Kâbe'nin şeref bulduğunu ifade eder:

Hıdmetünle felek görür ikram
Midhatünle melek bulur ilham

Dehenündür müzeyyenü'l-akvâl
Suhanundur mübeyyenü'l-ahkâm

Ey nübüvvetünle risâlet kavî
V'ey risâlet nübüvvetünle tamâm

Zât u şânun mutahharîne karîb
Âsitânun mukarrebîne makâm

Nâfi'-i dîn ü millet ü tâ'at
Râfi'-i kîn ü zulmet-i eyyâm

Mevlidün Ka'be oldı buldı şeref
Mevridün Mekke toldı hümâm (Ulvî; haz. Çetin 1993: 23)

---

⁵⁶ Hadis-i Şerif.

Hiz. Muhammed'in; hikmet denizinin en büyük incisi olduğunu, ayağının tozuna kıymet biçilemeyeceğini, göze, gönüle, cana sürme ve safa bahşeden bir iksir olduğunu, beş vakit ezanla dünyanın onun heybetli nağmesiyle dolduğunu, Allah'ın âlemleri hürmetine yarattığını buyurduğunu, aklın ve idrakin erişemeyeceği makama ulaşıp görülemeyecek olanı gördüğünü, o ziyafetin nişanı ile ashaba hediye getirdiğini belirtir:

Ey dürr-i yetîm-i bahr-ı hikmet
Yokdur ayağun tozına kıymet

Çeşm ü dil ü cânâ tûtiyâdur
İksîr-i cevâhir-i safâdur

Pür-zemzeme dehr heybetünden
Âvâze-i penç-nevbetünden

Şânunda buyurdu Hazret-i Pâk
لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْتُ الْإِنْفَلَكَ⁵⁷

İrdün şu makâma irmez idrâk
Gördün anı ki anda akl olur çâk

Ol bezm-i ziyâfetün nişânı
Ashâba getürdün armaėanı⁵⁸ (Ulvî; Çetin 1993: 23-24)

Bu şiirin sonunu dua mahiyetinde, Arapça iki beyitle tamamlar.

Ulvî, “Gazel-i Medh-i Resûl Aleyhi's-selâm” başlıklı bir gazel ile Hiz. Muhammed'i övmeye devam eder: Hiz. İsa'nın diriltme mucizesi varsa da, Hiz. Muhammed'in mucizevi sözlerinin Mesîh'i (Hiz İsa) dirilteceğini, meleklerin Miraç'ta Hiz. Muhammed'in hizmetkârı olduğunu, Allah'ın ulu arşı, onun ayaklarının altına serdiğini, Allah'ın Hiz. Muhammed'i gölgesiz yarattığını, alnına bakanın güneşin ondan bir zerre olduğunu fark edeceğini belirten Ulvî; Mekke ve Medine'de Oonu methedebilme ve kabrini ziyaret edebilme temennisiyle gazelini tamamlar:

Habibüm gerçi izhâr itdi İsâ fenn-i ihyâyı

---

⁵⁷ Hadis-i Kudsi.

⁵⁸ Bu beyitler Lâmi'î dibacesinde de yer almaktadır (bkz. Burmaoğlu 1983: 45-46).

Senün mu‘ciz kelâmün dirgirür ammâ Mesîhâ’yı

Melâ’ik oldı huddâmün şeb-i mi‘râcda Hâlik
Mübarek pâyuna ferş eyledi arş-ı mu‘allâyı

Letâfetde nihâl-i kâmetün rûh oldı anunçün
Huda halk eylemişdür sâyesiz ol nahl-i dil-ârâyı

Ne yüzden zerre-i nâçiz imiş hurşîd fehm eyler
Cebîn-i pâküne bakup gören nûr-ı tecellâyı

Harîm-i Yesrib ü Bathâ’da vasfun okuyup Ulvî
Ziyâret eylesün ol ravza-i cân-bahş-ı ra’nâyı (Ulvî; haz. Çetin 1993: 24)

Ulvî, hem mensur hem de manzum bu övgülerinden sonra; Hz. Muhammed’e, dört büyük halifeye salât ve selamlarını ileterek bu bölümü tamamlar.

Kâtibzâde Sâkîb, manzum dibacesinin on beytinde Hz. Muhammed’i över. Her daim ona salât ve selam gönderdiğini ifade eden Sâkîb, Hz. Muhammed’in mağara arkadaşı, doğruluk kaynağı ve sağlam biliş hazinesi Hz. Ebubekir’e, adaletli Hz. Ömer’e, iki şan sahibi, yumuşak tabiatın membaı ve hayâlî, Sübhân’ın kelâmını birleştiren Hz. Osman’a Allah’ın aslanı yüce menzilli, ahirete susamışların sığınağı Hz. Ali’ye, iki imama, sahabeye, din büyüklerine selam ve dualarını gönderir:

Sad salât u selâm ola her gâh
Vâsıl-ı hazret-i Habîb-i İlâh

Yâr-ı gâr-ı Resûl-i Yezdân’a
Ma‘den-i sıdk u genc-i îkâna

Menba’-ı ‘adl ü dâd Fârûk’a
A‘del-i ‘âdilîn-i mahlûka

Kân-ı hilm ü hayâ o zî-şâna
Cem’-sâz-ı kelâm-ı Sübhân’a

Melce’-i teşnegân-ı âhirete
Esedu’llâh-ı ‘âlî-menzilete

Dü imâm-ı hüâm-ı kevneyne
Kıdve-i âle kurretü’l-‘ayne

‘Amm-ı pâkân-ı mefhar-ı kevne
Mazhar-ı lutf u savlet ü ‘avne

Yek-be-yek âle cümle ashâba
Minneti m’ola kim ki ol bâba

(Kâtibzâde Sakıb; haz. Kırbıyık 2017: 33-34)

Cinânî, Hz. Peygamberi şiire özgü ifadelerle över ve O’nun Peygamberliği mükemmel olarak tamamlayan, nebîlik kasîdesinin en güzel beyti, soyluluğun göğünün ilk beyti, resullük divanının adı, belâgat hazinesinin koruyucusu, “tebliğ” (Mâide 15/99, Nûr 24/54, Ankebut 29/18) şeker kamışı tarlasının papağanı, “...şaşmadı...” (Necm 53/17) gül bahçesinin bülbülü” olduğunu belirterek Hz. Muhammed’e salat, selam eder.

Peygamberimiz’in: “Benim Allah ile öyle anlarım olur ki, ne mukarreb melekler ne de bir nebi o yakınlığı elde edememiştir.” hadisini telmih eder. Ümmî olmasına rağmen âlim ve ârif olduğunu, hükümlerinin ilâhî divandan gelen hükümler olduğunu, “vahyini ilettiler.” (Necm 53/10) sırrının koruyucusu olduğunu belirtir. Şair bu deliller ışığında, inkâr edenlerin cevap veremez hale geldiklerini ve bu hükümlere boyun eğdiklerini bildirir:

Ser-i mesned-nişîn-i lî-ma’allâh
Resûl-i ümmî-i dâna vü âgâh

Zi-dîvân-ı kazâ hükmeş müebbed
Emîn-i sırr-ı “مَا أَوْحَى” Muhammed (Cinânî; haz. Okuyucu 1994: 3)

Bu ifadelerini ve övgülerini, Hz. Muhammed’in mübârek kabri ve mukaddes makamına ithaf ve hediye ettiğini belirten Cinânî, Peygamberin, kuvvetli delilleri olan Furkân-ı Mübîn (Kuran-ı Kerim) ile inkârcılar zümresini susturduğunu; mucize düzenli sözlerinin kesin delilleri ve belâgatlı olması yönüyle inatçılar topluluğunu, aylar ve yılların geçip gitmesi gibi hükmüne mahkûm, emrine râm eylediğini belirtir.

Cinânî, Hz. Muhammed’e Peygamberlik vazifesinin verilmesi ile ilgili “Padişahlık davulu Medine’de çalındığında; su ve balık da dâhil, ne varsa hepsi O’na tâbi oldu.” (Üzgör 1990: 379/Dn. 7) ve “Mûcizevi Kuran’ın keskin kılıcı karşısında

Arap belâgatçılar âciz kaldı.” (Üzgör 1990: 380/Dn.1) ifadeleriyle, müşriklerin Kuran’ı şiir; Hz. Peygamberi de şair olarak suçlamalarının neticesini vurgular:

Çü zed der-mülk-i Yesrib kûs-ı şâhî
Mutî’eş geşt yekser mâ vü mâhî

Be-seyf-i sârim-i Kur’ân-ı mu‘ciz
Belîgân-ı Arab-râ kerde âciz (Cinânî; haz. Okuyucu 1994: 4)

Bu bölümü şair, Hz. Peygamberin ahlâkı ve âdâbına sahip olan çocuklarına ve sohbet arkadaşlarına da dua ile tamamlar.

Nev’î, Hz. Peygamber’in şariat elbisesini; “Beyanda (inandırıcı anlatım güzel sözde) kuşkusuz bir sihir (çekicilik) vardır.”⁵⁹ süsüyle süslediğini ve Seb‘u’l-Mesânî’yi (Fatıha Suresi) Seb‘a-yı Mu‘allaka (Yedi Askı) kasidelerinden binlerce kez daha değerli ve yüce kıldığını belirterek yaratılmışların en seçkini olan Hz. Muhammed’e salavatlar ve dualar armağan eder.

Gelibolulu Mustafa Âlî, Vâridâtü’l-Enîka dibacesinde, Hz. Muhammed’in “Sen olmasaydın”⁶⁰ ifadesinin muhatabı olduğunu, “...gönderdik.”⁶¹ ifadesi ile de, Peygamber’lerin övüncünün ilki ve gözdesi olduğunu belirterek cömert ve yüce Peygamber’e, ailesine ve ashabına salât ve selamlar gönderir.

Lâyhâtü’l-Hakîka dibacesinin başındaki bir manzumede iki beyitle “Yaratılmışların en fasihi olan Ahmet’e bizden bin selâm hediye olsun. Onun ailesine ve ashabına selâm olsun. İslam’ın eşsiz kahramanları var olduğu sürece.” (Aksoyak 2018 55/ Dn 128-129) ifadeleri ile Hz. Muhammed’e salât ve selamlarını bildirir.

Ve ‘alâ efsâhi’l-verâ Ahmet
Sâra minne’l-hediyye elfü selâm

Ve ‘alâ âlihi ve ashâbih
Mâ-tevâlet ferâ’idü’l-İslâm (Aksoyak 2018 55/ Dn 128-129)

---

⁵⁹ Hadis-i Şerif.

⁶⁰ Hadis-i Şerif.

⁶¹ Hadis-i Şerif.

Şerifi, Allah’a hamd bölümünün son kısmındaki şiirinin son iki beytini de; Allah’a, Hz. Muhammed’in ümmeti olduğumuz için şükretmemiz gerektiğini, Hz. Muhammed’in güneşinden bir zerre alıp onun gibi bir inciye övgü yazma isteğini belirtir:

Virdi İslâm ile âlî ni‘met
Eyledi Fahr-ı cihâna ümmet

Şems-i Ahmet’den alup bir zerre
Yazayın midhat-i pâk ol dürre (Şerîfi; haz. Yazar 2006: 117)

Hiz. Muhammed ve dört halifeye övgüsünü altı beyitlik bir şiirle devam ettiren Şerifi, dert kapılarını aralamak için şah kitap olan Kuran’ın Cebrail ile geldiğini, dört halifenin Peygamber sevgisinin hidayete ermesi yolunda adeta alev olduğunu belirterek; İlk olarak Hz. Ebubekir’in dürüstlükte Hak yolunun yolcularının rehberi olduğunu, ikinci olarak da Hz. Ömer’in gündüze güneş; geceye de ay ışığı olduğunu, üçüncü olarak Hz. Osman’ı dost edinen Peygamber’in onu nuru üstüne nurlandırdığını, Hayber kalesini fetheden Hz. Ali’yi de “Haydar” olarak namlandırdığını belirtir:

Fasl olup kılınmaga müşkil-i bâb
Geldi Cibrîl ile o şah kitâb

Çâr-yâr ‘ışkını hubb-ı Nebevî
Eyledi nûr-ı hidâyet ‘alevi

Evvelâ sıdk ile Sıddık-ı takî
Hak yolu tâlibe oldu melikî

Sâniyen Hazret-i Fârûk Ömer
Rûza şems oldu şebe nûr-ı kamer

Yâr-ı sâlis idinen Osmân’ı
Eyledi nûr-ı ‘ale’n-nûr anı

Şîr-i Hak kal’a-güşâ-yı Hayber
Eyledi nâm-ı ‘Ali’yi Haydar (Şerîfi; haz. Yazar 2006: 117)

Âlemlerin Hz. Muhammed'in şerefine yaratıldığını "Sen olmasaydın" sırrının belirttiğini; "felekleri yaratazdım."⁶² ifadesinin de açıkladığını belirtir.

Şerifi, rüzgârın sabah vakti Medine'ye inerek hayır dualarının Allah'a ulaşması; Hz. Muhammed'in makamına görünce dua edip aşk susamışlarına da tatlı su lutfetmesini söyler:

Ey bâd subh-dem idesin Yesrib'e nüzûl
Bulsun Cenâb-ı Hakk'a tahiyyâtumuz vusûl

Dergâh-ı 'aynini göricek 'aynün it du'â
Atşân-ı 'ışka mâ'-i zülâl eyle sen 'atâ (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 118)

Şeriat hazinesinin kıyamete kadar güvende olduğunun işareti olarak nübüvvet mührünün sırtına vurulduğunu, parmağı ile saf su akıttığını, safa bahşeden o sultanı anlama acziyetindekilerin, feleklerin en yücesine yükselmesini, mucizelerinin Mirâç'ı zannettiğini belirten Şerifi; fahr-ı cihan olan Hz. Muhammed'in âdemoğullarıyla mahşer günü hamd sancağının altında toplanması için "Livâü'l-Hamd" sancağını sağlam kılması duasında bulunur:

Zahr-ı pâkine nişân urdı nübüvvet hâmesi
Genc-i şer' ola emânetde ilâ yevmü'l-cezâ

Gösterüp barmak yed-i kudret akıtdı mâ'-i sâf
Kıldı yirinden işâret şâh [id-i] bî-iktizâ

Âcizânı mu'cizâtının sanur mi'râcıdur
Evc-i eflâke 'urûc itmek o Sultân-ı safâ

Eyleye Fahr-ı cihân hamdü'l-livâyı üstüvâr
Âdem evlâdı ile haşr olmaga tahtü'l-livâ

(Şerîfî; haz. Yazar 2006: 118-119)

Vukûfî, Hz. Muhammed'in insanoğlunun rahmet vesilesi, yaratılmanın güvencesi ve âlemin en yücesi olduğunu, bunun için ona bol salavat incileri ve çokça gösterişli hayır dualar sunulması gerektiğini söyler. Çünkü şaire göre, nurlarla dolu

---

⁶² Hadis-i Şerif.

yeryüzünün gül bahçelerinin çiçekleri Hz. Muhammed'in güzellik cevherinin bahçelerinden bir çiçek, yüce gökyüzünün gümüşten nurları, O'nun güneşin doğuş yeri olan yüzünün güzelliğinden bir zerredir.

Sabûhî, bir şiirle Hz. Muhammed'e salât eder, övgüsünü tamamlar ve ondan şefaât diler:

Ey kim sana didi Hazret-i pâk
Levlâke lemâ halaktü'l eflâk

Hakkunda yiter bu şâhid-i Hakk
Bir barmağın itdi mâh'iki şakk

Oldı çün irişdi lutf u cûdun
Rahmet iki 'âleme vücûdun

Var devr-i teselsüle nihâyet
Evsâfuna yok velîk gâyet

Ey kân-ı kerem şefî'-i ümmet
Bu mücrime dahı kıl şefâ'at (Sabûhî; haz. Bal 2019: 108)

Remzî, Hz. Muhammed'e salât ve selamlarını, aile ve ashabına da selam ve dualarını ilettikten sonra, bir nazımla Hz. Muhammed'in mucizelerini vurgular:

Yüzi nûr-ile leyletü'l-mi'râc
Rûşenâ buldı gün gibi şeb ü âc

Âlemün rûşen oldı yüzi gözi
Söyleyen nice söylemiş bu sözi

Ger yüzün ayağına sürdi kamer
İzi tozu yüzünde kodı eser

Nûr idi ol nûra konar mı gubâr
Ayağında idi na'l-i pâk-i gubâr

Oldı Rûhü'l-Emîn ile hem-râz
Kıldılar nitekim hümâ-pervâz

Arşa çıkdı Burâk-ı berk-nûr
Ayağı yer mi basdı kim kona geri

Müntehâ seyri leyletü'l-Esrâ
Sidre oldı hüv'el-lezî esrâ

Himmeti anun ucmağ üzre idi
Nûr u zulmetler acmağ üzre idi

Gösterüp mu‘ciz ol Resûl-i Hâk
Oldı bir barmağıyla mâh iki şak

İndi gökden kamer mehâbetle
Tâ’if-i Ka‘be oldı kudret ile

Hacerü’l-esvede dokandı yüzi
Ola hâşâ anun ayağı tozı (Remzî; haz. Kurt 2017: 190)

Bâlî Çelebi, dibacesinin başında Arapça olarak Allah’a hamd, Kuran’a ve Hz. Muhammed’e hürmetini ifade eder. Hz. Muhammed’in “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107) izzetine sahip olduğunu, dört büyük halife ve ashabının “...her bir iş için... ‘...selamet, esenlik...’” (Kadir 97/5) olduklarını ve kıyamete kadar “Hidayete uyanlar selam olsun”⁶³ ifadesinin muhatabı olduklarını belirtir.

Ganizâde Nâdirî, dibacesinde varlık divanının kendisi için yaratıldığını vurguladığı Hz. Muhammed’in faziletin cömertlik ve lütuflarını ortaya koyduğunu belirterek Hz. Peygamber’e, ailesi ve ashabına Arapça kısa bir salât ve selâm eder.

Nev’îzâde Atâyî, Peygamber Efendimiz’in yaratılmışların güzîdesi olduğunu, aylar ve yılların ipinin onun beyaz inci olan şeriatı ile güzelleştiğini belirterek ona salavat çiçeklerinin incilerinin saçılması gerektiğini söyler.

Ayrıca Atâyî, Muhammedî penç-gâhın sadasını semayı çınlatan ve Allah’ın adını yüceltmek adına gayret ve çaba sarf eden semanın altı haneli kubbesinde İslam’ın beş zamanlı sesiyle çınlatan, çanın uğursuz sesini boşa çıkaran Peygamber’imizin ailesi ve güzide ashabı için de sayısız dualar hediye eder.

Edirneli Hüseyin Âlî, Hz. Muhammed’in, yaradılış kitabındaki gazellerin tamamı, bilgi ve görgünün en güzel kaside beyti olduğunu bundan dolayı, değerli övgü

---

⁶³ Bu ifadeyi Hz. Peygamber, İslam’a davet için devlet reislerine yazdığı mektuplarda kullanmıştır. (Miras’tan naklen; Sinan 2004: 99/Dn. 72).

ve şükür duası manzumelerini; gönlün inci doğuran denizinden, düşüncenin çabuk elli dalgıcının yardımları ile yüceltme dizisine çekip Hz. Peygamber'i yücelten meclise ufacık bir hediye olarak sunduğunu ifade eder.

Şair, şiirlerinde aynı zamanda Peygamber efendimizin tertemiz yüce ailesinin ve ashâbının muhabbetlerinden bahsetmenin iyilik sahiplerinin defterine güzel bir başlangıç sanatı olarak bir "berâ't-ı istihlâl" olacağını ve menkıbelerinin istifade etmek ve kemale ermek isteyenlere de fazilet ve olgunluk mecmuasının süsü olacağını bildirir.

Abdulahad Nûrî, kısa dibacesinin başındaki Arapça duasında ümmetinin âsilerine şefaet edecek olan rahmet Peygamberi Hz. Muhammed'e, aile ve çocuklarına, ashabına salât ve selam ettiğini belirtir.

Sıdkî Paşa, şiirlerinin beğenilecek mazmunların kaynağı ve güzel ifade incilerin manası olan bir mecmua olabilmesi için Hz. Muhammed'e salât ve selamın ve O'nu övmenin uygun olacağını belirtir. Zira şaire göre salavâtlar, söz güzeline yüzünün altın dalları ve sonsuz mutluluklar; selamlar ise güzel söz yazıları kitabının önü ve mükemmel sözleri yazan sayfaların tomarlarıdır.

Şair, Hz. Muhammed'i; "resullük elbisesinin eteğinin ipekli işlemesi, tüm nebîlerin hayırlı yüklemine özne, doğru yolda olanların hakiki başlangıçlarının sonucu "Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır." (Necm 53/3) şeker kamışlığının papağanı, "O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir." (Necm 53/4) gül bahçesinin bülbülü, Kasım'ın babası" gibi ifadelerle över.

Sıdkî, Hz. Peygamber'e övgüsünü Farsça bir şiirle sürdürür:

"Ey iki âlemin sultanı olan Hz. Muhammed! Allah ile yakınlığın "iki yay kadar" (Necm 53/9), belki ondan daha yakını olan yuvanın kuşu "De ki; Allah O'dur." (İhlâs 112/1) gül bahçesinin bülbülü, "Benim Allah ile öyle yakınlık anlarım olur ki..."⁶⁴ dağımın sülünü! Feleklerin cisimlerinin dönüşlerinin yörüngesi! "Sen olmasaydın..."

---

⁶⁴ Hadis-i Şerif.

dergâhının yüce rütbelisi! Mahşer gününün günahkârların şefaâtçisi! Ey mesut yıldızlı!
Bunlar hep sensin. Ben ise sapıklık yolunda yolunu kaybetmiş bir kimseyim. Senden
selamete ermek için kılavuzluk istemekteyim” (Üzgör 1990: 445/Dn. 4):

الاى حضرت سلطان كونين
هماى اشيان قاب قوسين

Elâ ey Hazret-i Sultân-ı kevneyn
Hümâ-yı âşiyân-ı Kâbe kavseyn

هزار كلستان قل هو الله
تذرو كوهسار لى مع الله

Hezâr-ı gül-sitân-ı Kulhüvallâh
Tezerv-i kühsâr-ı Lî-ma'allâh

مدار كر دش اجرام افلاك
معالى رتبت دركاه لولاك

Medâr-ı gerdiş-i ecrâm-ı eflâk
Me'âl-i rütbet-i dergâh-ı Levlâk

شفيع المذنبين روز محشر
توى اى داور فرخنده اختر

Şefî'u'l-müznibîn-i rûz-ı mahşer
Tuyî ey dâver-i ferhunde-ahter

منم كم كشتهء راه ضلالت
زتو خواهم هدايت با سلامت

Menem güm-geşte-i râh-ı dalâlet
Zi-tu hâhem hidâyet bâ-selâmet

سلام الله يا خير البرايا
عليك من فوادى الهدايا

Selâmullâhi yâ hayrû'l-berâyâ
'Aleyke min fuvâdi'l-hedâyâ

Hz. Muhammed'in yaratılmışların en hayırlısı olduğunu ve O'na gönülden bir
selâm hediye ettiğini belirtir.

Nâzık Abdullah, dibacesine bir dua ile başlar. Şair duasında, Hz. Muhammed'in
Peygamberlerin sonuncusu olduğunu, O, nebi iken, Hz. Âdem'in su ile çamur arasında
olduğunu ve Allah'tan kendisine cevâmîü'l-kelîm verilen Hz. Peygamber hürmetine
şiiirini, duyuşunu engin bir şuurla kolaylaştırmasını diler.

Ahmet Yârî, Hz. Muhammed'i; “inci dizisi, şeriat hanedanının yaratıcısının
çırası, nebilik göğü güneşinin parlak ateşi olduğunu ifade ederek över. Devamında üç
beyitlik mesnevi başlıklı şiirinde; Hz. Muhammed'in gayb evinin işlerini
tertipleyeninin kârı, kesinlik evinin hazinesinin bekçisi, Allah'ın delili, dünya ve
âhiretin özeti, yaratılanların rahmeti, insan ve cinleri hidayete götüren, “daha yakın”
(Necm 53/ 9) tekkesinin sakini, “sonra yaklaştı” (Necm 53/8) anayolunun yürüyeni
olduğunu belirtir:

Kâr-ı perdâz-kâr-ı hane-i gayb
Hazin-i genc-i hâne-i lâ-rayb

Hüccet-i Hakk hülâsa-i kevneyn
Rahmet-i halk hâdi-i sakaleyn

او ادنى سâkin-i hân-kâh-ı
ثم دنى Sâlik-i şâh-râh-ı (Ahmet Yârî; haz. Karayazı 2012: 315-316)

Yârî, mensur olarak övgüsüne devam ederek Hz. Muhammed'in vefâ ülkesinin sultanı, seçkinlik tahtının şâhı, doğruluk ve mutluluk defterinin ilk satırı, emniyet ve güvenin sermayesi, nebîlerin sultanı, kıyâmet gününün şefaathçisi olduğunu, nebîliğin sığınağı olan tertemiz bedenine; “Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107) ayetinin iyiyle kötünün birbirinden ayrılması için indirilen Kelâm-ı Mübîn'in en uygun hediyesi olduğunu, güç ve kudret sahibi Allah'ın olgunluk ve ululuğunun delili olarak en büyük dergâhından yüzü kara kalabalıkların yuvalarına; “Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez”(Enfal 8/33) ilâhî vahyini müjde olarak gönderdiğini ifade eder.

Yârî, Hz. Muhammed'in dine bağlılığın nuru olduğunu, hidayet güneşi olduğunu ve O'na, ailesine ve ashabına salât ve selâm edilmesi gerektiğini ifade eder.

Hüsamzâde Feyzi Osman dibacesinin başında Hz. Muhammed'e övgülerini sunduğunu belirtir.

Kabûlî, Hz. Muhammed'e sayısız selamlarını iletir ve onun mucize nizamlı kitap olan Kuran'ın muhatabı olduğunu belirtir. Klasik dibace tertibinden farklı olarak dibacesinin sonunda iki ayrı manzum parçayla na't yer alır.

Rahîmî, Hz. Muhammed'e salât ve selam eder.

Abdûlmecidzade, Hz. Muhammed'e salât, ailesi ve ashabına da selamlarını gönderir:

Hem salâtıyla selâm ana müdâm
Yani mahbûb-ı Hudâ Ahmed nâm

Dahî âline ve ashâbına hem
Buldılar bezm-i safâsıyla kerem (Abdûlmecidzade; haz. Ataç 2007: 16-17)

Edîb, Hz. Muhammed'in mekânının cennetin en ulu katı olduğunu, bundan dolayı en güzel salat ve selamların O'nun şerefli mekânının kitabesinin nakşı

yapılması gerektiğini belirtir. Sureleri, onun rivayetlerini ve hadislerini okuyanların anlama ve idrakte zorlandıklarını belirtir. Hz. Peygamberin kıssalarının idrak nurunun nazarlığı olduğunu, hakîki idrak heykelinin birliği ve ortağı olduğunu ifade eder.

Hz. Peygamber’e övgüsünün devamında, Arapça bir duayla salât ve selâmını, Hz. Muhammed’e, diğer nebi ve resul kardeşlerine, onların bütün evlat ve dostlarına gönderir.

Hulûsî, Peygamber efendimize salât ve selamlarını bildirir ve “Sana, cevamiü’l- kelâm verildi.” hadis-i kudsisinin muhatabı olup nebilik divanının doğuş yeri ve resullük kasidesinin bitiş yeri olduğunu, güzel evlatlarının ve kusursuz torunlarının ve ashabının da; “halkın en hayırlısı da onlardır.” (Beyyine 98/7) sıfatına mazhar olduklarını vurgular. O’nun güzel ashabının; “İşte Allah bu müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir.” (Mücâdele 58/22) ifadelerine lâayık olduğunu belirtir.

Re’fet Mehmed Azîz, Hz. Muhammed’e salât, selam ve dualarını arz ettikten sonra, onun sonradan gelmesine rağmen, bütün ilklerin iftiharını olduğunu, “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107) ödülünün sahibi olduğunu belirterek Hz. Peygamber’in mucize ifadeli, nurlu kandil çırasından parlayan dilinden “Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.”⁶⁵ ifadelerinin muhatabı olan ailesi ve ashabına da selam ve hürmetlerini ifade eder.

Ni’metî ve Nûrî, kısa ve öz olarak Hz Muhammed’e salât; ailesi ve ashabına selam ve hürmetlerini belirtir.

İbrahim Hanif (ikinci dibacesinde), Hz. Muhammed’in; âlemin yaratılış gerekçesi, insanın şeref vesilesi, kâinatı bağlayan, varlıkların idarecisi, samimiyet dayanağı, nebilerin sonuncusu olduğunu belirterek salât ve selamlarını gönderir. Ayrıca Hz. Muhammed’in yüce sıfatının zatının mecmuası, mükemmel ahlâkın

---

⁶⁵ Hadis-i Şerif.

kasîdesi ve ufukların ahalisinin faziletli manzumesinin konak yeri, dört temelin rubaisinin mazmunu, İslam'ın beş şartının manasına eş olduğunu söyler.

Dâniş, bahr-ı tavil nazım şekliyle yazdığı dibacesinde, Binlerce salavatla selam Hz. Muhammed'in, risaletin şerefli denizinin ülkesinin şahı olduğunu, şerefli zatıyla övünme cennetleri ve arşın zeminine övgüyle arzı sabit ettiğini ve "levlâke" nin sahibi olduğunu, yakınlık harem dairesinin şerefli aydınlatıcı nebisi olup nice bozuk zalimi yüce şanıyla kör ettiğini ifade eder. Allah'ın habibi Hz. Muhammed olmasaydı hiçbir şeyin zuhur etmeyeceğini, imkân âleminin onun nurunun cevheriyle oluştuğunu belirtir. Miraç gecesini Allah'la yakınlığının "İki yay arası kadar" olduğunu, Cebrail'in burak'la gelip "buyur ey risalet iklimi şeref bahşeden adımınla" dediğini ve meleklerin, huri ve gılmanların izzetli teşrifini gözlediğini söyler.

Keçecizâde İzzet Molla, Hz Muhammed'in hayır duaların seçkin ipinin incisi ve kıymetli selâmların cennet elbisesi, övgü gelininin gerdanlıklarının süsü ve mutluluk ve huzurun en üst köşesinin gıpta edileni kılındığını, "Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır." (Necm 53/3) divanının sahibi ve "O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir." (Necm 53/4) takrizi ile müşerref olduğunu belirterek Hz. Muhammed'in hürmetli saraylarının hazinelerine selâmlar edilmezse, fikirler puthanesinin namuslu kadınının, mahşer limanında orta malı ve sahiplerinin de cehennemlikler arasında mahcupluğun cehennem ateşiyle utanacaklarını vurgular. Bu hâlin de İmreü'l-Kays'ın eserlerinin görünüşünün çirkinliğinden açık olacağını vurgulayan şair, "Eşya zıttıyla bilinir." aynasında, "Allah ve melekler Peygambere salât ediyorlar." (Ahzâb 33/56) ifadesinin nur dolu yüzünden belli olduğunu hatırlatarak Hz. Peygamberi övmenin ve ona salât ve selamın önemine işaret eder.

Azmî, Hz. Peygambere salât ve selamlar gönderir ve Peygamber Efendimiz'in "sonra yaklaştı" (Necm 53/8) gül bahçesinin yuvasının süsü ve bülbülü, "daha yakın" (Necm 53/9) sırlarının düzgün konuşan aynasının papağanı, "sen olmasaydın"⁶⁶ otağının sultanı, "gönderdik" (Fetih 48/8, Bakara 2/119, Fatır 35/24, Ahzab-33/45)

---

⁶⁶ Hadis-i Şerif.

divanhânesinin tahtının süsü, Peygamberler nazmının kafiyesi olduğunu bildirir. Onun; “Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da” (Yâsîn 36/69) ayetine muhatap olup şiire iltifatların kesilerek tabiatların şiirden nefret eder bir hale gelerek şiirlerin rütbeleri itibar derecelerinden düşmüşken O’nu övmeye güzel ifadeleri olan Hassan bin Sâbit’i tâkip eden ve anber elbiseli kalem atları güzelce salınan ve şefaate sığınan şairlerin de, onun şerefli desteğiyle itibara kavuştuğunu belirtir.

Azmî’nin dibacesinde, Fuzûlî’ye ait ve onun dibacesinde yer alan, Hz. Muhammed’in övüldüğü iki beyit yer alır:

Ol dūr-i dūr-i ‘ana افصح⁶⁷ ki hikmet dâyesi
Şehd-i şî‘r ile leb-i cân-perverin ter kılmamış

Şî‘r bir zîverdūr ammâ ben gibi nâkışlara
Ol ki kâmindür anı muhtâc-ı zîver kılmamış (Azmî; haz. Duymaz 2010:

188)

Şair, Hz. Peygamber’in ashabının “Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.”⁶⁸ hikmet redifli pek şerefli hadisinin muhatabı olduğunu dile getirerek soyuna ve ashabına da selamlar gönderir.

Hz. Muhammed’in, vefa hazinesinin toplandığı nokta, hastalıkların şifası, insanların ve cinlerin Peygamber’i olduğunu ve “ravza-yı mutahhara”sına yüzbinlerce selâm ve hayır dualarını takdim eder. Ailesine, ashabına salât ve selam eder. Onun kelime-yi şahâdetin nurlu ışığıyla bu virane saray olan dünyayı cehaletin karanlığından temizlediğini, Allah’a şirk koşmanın harabeliğinden kurtarıp Allah’ın birliği ile imar ettiğini belirtir. Hz. Peygamber’e, dini yüceltip hizmet eden ashabına ve soyuna da hürmetlerini ifade eder.

Safayî, Hz. Muhammed’e yüz binlerce dua ve selamını ravza-yı mutahharasına gönderir ve onun vefa hazinesi kendisinde toplanan, hastalıkların şifası, insanların ve cinlerin Peygamber’i olduğunu; kelime-yi şehadetin güneş gibi nuruyla bu köhnemiş

---

⁶⁷ Hadis-i Şerif.

⁶⁸ Hadis-i Şerif.

saray olan ve şirke batmış dünyayı cehaletin karanlığından Allah'ın zatının birliği ile kurtardığını ifade eder. Ailesinin ve ashabının İslam'ın hizmetçisi olduklarını belirterek onlara da dua eder.

İbrahim Raşid, Hz. Muhammed'in "kün" emrinin sahibi, Allah'ın habibi, ihlâs ve samimiyetin el değmemişi olduğunu; "...malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün..."(Şu'arâ 26/88) ayetinin muhatabı olduğunu ifade ederek Hz. Muhammed'in şefaatinin umduğunu ifade etmeye çalışır. Ona salât; aile ve ashabına da selamlarını iletir.

İbrahim Tâ'ib, Hz. Muhammed'in Allah'ın habibibi, ceza gününün şefaatchisi ve yol gösteren olduğunu belirterek ona salât, ailesi, ashabı ve Kerbela şehitlerine binlerce selamını iletir.

Verne, Hıristiyan olması dolayısıyla Hz. İsa'yı över. Hakiki tevazunun ve ibadetin, gönül ahbaplarının şefkatli babası olan Hz. İsa'ya uygun ve layık olduğunu belirtir.

Nâkâm, Hz. Muhammed'in yaradılışın gönül bağlayan gazelinin matla beyti ve nübüvvetin gönül çekici terkîb-i bendinin makta beyti olduğunu, varlık cevherinden tüm kâinatın ortaya çıktığını, Allah'ın vahyinin onunla nihayet bulunduğunu vurgulayarak ona salât ve selam eder. Onun görünür mucizesinden; "Vakit yaklaştı ve ay yarıldı." (Kamer 54/1) olduğunu, "Bir gece..." (İsrâ 17/1), "Sonra yaklaştıkça yaklaştı." (Necm 53/8), "Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu." (Necm 53/9), "Böylece Allah, kuluna vahyini ilettiler." (Necm 53/10) ayetlerinin muhatabı olduğunu, sonunda; "Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik." (Kevser 108/1), "Asıl soyu kesik olan, sana karşı nefret duyandır." (Kevser 108/3) ayetleriyle şerefendirildiğini, o îcâz eserli dudaklarının "Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır." (Necm 53/3) nişanı olduğunu ifade eder.

Vücûd-ı kâyinâtun menba'ı nûr-ı Muhammed'dür
Ne kim peydâya gelmiş matla'ı nûr-ı Muhâmmmed'dür
Nübüvvet matla'ı ma'nâdadur nûr ve sûretde
Dahî nazm-ı nübüvvet makta'ı nûr-ı Muhammed'dür

(Nâkâm; haz. Mert 2012: 145)

Hz. Muhammed'in izzet ve itibarına zerre gölge düşürülemediğini belirten şair; "Buna tanık olarak da Allah yeter." (Fetih 48/28) ayetinin delil olduğunu vurgular.

Hız. Muhammed'in ailesine ve ashabına da selam ve övgülerini sunan Nâkâm, dört halifeyi bir kıt'ayla över:

Ebûbekr'dür revnak-efzâ-yı dîn
Ömer nâzım-ı nazm-ı şer'-i mübîn
Reh-i Hak'a Osmândur reh-nümâ
Alî püşt-i dîn kâtîli'l-müşrikîn (Nâkâm; haz. Mert 2012: 145)

4. Padişaha, Din ve Devlet Büyüklerine Övgü

Divan şiirinin gelişip ilerlemesinde padişahın, sarayın ve devlet büyüklerinin çok önemli bir yeri vardır. Divan şairleri, şiirlerinin gücü nispetinde övgüye mazhar olmakta ve mansıba kavuşmaktadır. Maddi ve manevi desteğin yanı sıra devlet ricalinin de şiire teveccühü ve şair olmaları, gelişimin seyrini hızlandırmıştır. Padişah ve devlet ricaline sunulan ve onları muhatap alan şiirlerin; şairlerin taltif edilmesinden reddedilip cezalandırılmalarına kadar farklı neticeler doğurması, şiirin önemi ve gündemini her daim korumasına yol açmıştır. Bu durum dil ve üslubun daha ağıdalı, süslü ve abartılı olmasına da sebep olmuştur. Öyle ki kimi şairler padişah methini bir vazife, mecburiyet hatta ibadet, farz, vacip mesabesinde görüp değerlendirmişlerdir.

Ahmet Paşa, yüz yirmi beyitlik manzum dibacesinin seksen beşinci beyitinden yüz yirminci beytine kadar; otuz altı beyitlik bir bölümünde Sultan Bayezid Han'ı över ve ona dua eder. Padişahın adaletini, güç ve kudretini, ahlâkını öven Ahmet Paşa, bu şiirini yazmaktan muradının herkesin kendisini Sultan Bâyezid'in övücüsü olarak bilmesi olduğunu belirtir.

Sultan II. Bâyezid'in pâk bir inanca ve hünere sahip olduğunu, padişahların efendisi olduğunu belirttiği seksen beşinci beyitle başlayıp-birçok yönden ve vasıflarını anlatarak dibacesinin sonu olan ve İskender gibi sayısız kölesinin olduğunu ve Hızır gibi sonsuz bir ömrünün olması temennisiyle-dibacesinin sonuna kadar padişahı över:

Ela ey Şehenşâh-ı âl-i nijâd
Kerîm ü hüner-mend ü pâk-îtikâd (85)
...
Sikender gibi var çü benden hezâr
Hızır gibi ömrün ola bî-şümâr (120) Ahmet Paşa haz. Tarlan 1992: 28-30)

Ali Şir Nevâyî, kendisi ile dostluk ve muhabbet kurduğu, divanını tertip edip takdim ettiği hükümdar Ebu'l- Gâzi Hüseyin Bahadır Han'a ilmi, adaleti, ahlâkı gibi birçok vasfı üzerinden methiyeler düzmektedir. Hatta hükümdarın, şiirlerindeki bazı sözcükleri değiştirerek, bazı beyitleri de çıkartarak şiirlerinde düzeltmeler yaptığından bahseder. Ebu'l-Gâzi Hüseyin Bahadır Hân'ın değiştirdiği veya yaptığı bu düzeltmeleri; sert taşlar arasındaki inci, küller içindeki kor, diken içindeki kırmızı gül, beden içinde cisimlenmiş ruh gibi benzetmelerle övmektedir.

Şah'ın kalem sürmesiyle şiirlerinin her beytinin şah beyit ve her yazdığının da Şahnâme olduğunu belirtir:

Boldı çü şâh sürdi ıslâh iterge hâme
Her beyti şâh-beyti her nâme Şâh-nâme Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 72)

Şair, divanını padişahın inceleme ve düzeltmelerinden sonra mürettep hale getirdiğini belirtmektedir.

Bunun yanında dibâcesinde bazı şairlerden de övgüyle bahseder. Emir Hüsrev-i Dihlevî için: dert ormanının aslanı, aşk ateşliğinin ateşlerde yanmayan semenderi, mana cevherlerinin madeni; Hâce Hâfız-ı Şîrâzî için: geçicilik meyhanesinin yırtık hırkalı rindi ve bela kadehinin korkusuz sarhoşu, aşk ve muhabbet sırları sahiplerinin dertdaşı; Mevlana Nureddin'in oğlu Abdurrahman Câmî için: yücelik yatağının parlak mumu, dostluk gül bahçesinin düzgün konuşan bülbülü, güzel söz söyleme şeker kamışı bahçesinin şirin sözlü papağanı; Mevlana Sekkakî ve Mevlana Lutfî için: Uygur dilinin inceliklerine hâkimlerden ve Türk sözlerinin güzel söyleyicilerinden; Süheylî için: manaların hakiki cevherini bulabilmek için yadırgama iklimlerinde tabiat gezginini gurbete salan, Farsça yazan ve Türkçe konuşan, yiğitlerin başı yüce dost gibi ifadelerle övgülerde bulunur.

Necâtî, dibacesinde önce mensur olarak; zamanın halifesi, dindar, dönen kubbenin özü, Allah'ın gölgesi ve Şam bölgesini Rum beldelerine katmaya ve tabi kılmaya muktedir gibi vasıflarla Sultan II. Bayezid Han'ı över.

Devamında, “Ulu padişahın Methi ve En Büyük Sultan Muhammed Han'ın Oğlu, Sultan Oğlu Sultan” başlığı ile yirmi iki beyitlik bir mesnevi yer alır. Bu

mesnevinin ilk on iki beyti Sultan II. Bayezid'e; devamındaki on beyit ise Bayezid'in oğlu ve şairin yakın münasebetler kurduğu Şehzade Mahmud'a övgüdür. Mesnevi'nin ilk on iki beytinde Sultan II. Bayezid Han'ı: Padişahı övmenin farz ve sünnet bir ibadet yerine getirme hükmünde olacağı, onu hak ettiği şekilde anmanın ve övmenin hem dinde hem de dünyada layık bir iş yapmak olacağını, padişahın halife olduğundan beri kabilenin beylik olduğunu, Allah bir, Peygamber hak diyenlerin devamında da padişah övgüsünü alışkanlık haline getirdiklerini, insan eğer umduğuna erişmek isterse Sultan Bayezid'e dualar etmesi gerektiğini çünkü onun lütfunun Hızır, ahlakının da Hz. Muhammed ahlakı olduğunu ifade eden Necâtî, padişahın ömrünün de Hz. İsa gibi ebedi olmasını diler. Farklı gönüllerde yeri olduğunu, dünya halkının onun sayesinde dirliğe sahip olduğunu belirterek Sultan II. Bayezid'i cihan sultanlarının en iyisi olduğunu, en aciz memurunun dahi beylere beylik ettiğini, değme hünerli kişinin şeker kamışını ölümsüzlük suyuyla ezse de onun vasıflarını dile getiremeyeceğini söyler ve padişaha dualarda bulunur.

II. Bayezid'i on iki beyitlik bu ifadelerle öven şair, devamındaki on beyitte de, Kastamonu ve Manisa valiliklerinde yakın münasebetlerde bulunduğu Şehzade Mahmut'a övgüde bulunur ve dua eder.

Şehzade Mahmut'u Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu padişahı olarak görür, bu yöndeki temennilerini ve övgülerini dile getirir. Şehzade Mahmut'un dedesi Fatih Sultan Mehmet Han'ın Osmanlı padişahlarının yedincisi; babası II. Bayezid'in ise sekizincisi olmasından hareketle; Şehzade Mahmut'u, yücelik denizinin dokuz felekli gemisi ve lütuf çölünün yedi iklimli mirasçısı olarak adlandırır.

Ayrıca şair, Şehzade Mahmut'a bir şiirle; adaletli, insaflı, azimli, cömert olması, tevazu göstermesi gibi hususlarda nasihatlerde bulunur.

Şair, ayrıca divanını tertip etme mülahazası ettiği Kazasker Abdurrahman Çelebi'yi de: âlimler sultanı, faziletliyi koruyup kollayıcı, sırlara, gerçek ve mecaza vakıf, ilim ve itibar sahibi olduğunu belirterek hüner sahiplerinin eşğine rahatlıkla gelebildiğini söyler.

Revânî, Yavuz Sultan Selim'in; ömrünce âlemin sulhü için sağlam tedbirler alıp, insanların ihtiyacı sağlam dinî mülkler yapıp, iktidar sahibi, bereket tacı “Sultanlar Allah'ın gölgeleridir.” sözüyle mağrur, “...sizden olan ülü'l-emre de...” (Nisa 4/59) ayeti ile süslü ve yüce; yönetiminde güneş, ay ve gezegenlerin seyrânında olup dünyanın da gölgesinin himayesinde rahatça, şefkatinin bereketiyle huzur bulduğunu ifade eder. Hele de yüce saltanatı ve halifeliği, gönül, tabiat va zihninin güzelliklerinin nihayetsiz olduğunu belirtir. Şer'i kurallarının düzenli olmasından ötürü hainlik ve dinsizliğin hep bozguna uğradığını ifade eder.

Padişahın hâkimiyetinde bulunan yerlere cennetin gıpta ettiğini ve Ruhülemîn'in (Cebrail) yolu ibadetinin sahrası olduğunu söyler:

Gıpta eyler tâ'atınun yirine dârü's-selâm
Zühdi sahrâsı olupdur menzil-i Rûhu'l-Emîn

(Revânî; haz. Avşar 2017: 21)

Padişahın felek gibi kudretli olduğunu, güneşin âlemi aydınlatan dirayetli hükmünün sanki padişahlık tuğrası, yıldızlarla dolu göğün ululuk defterinin de sedeften yapılmış cilt olduğunu söyler. Devamında bir beyitle felekler için sultan hükmünde görülen güneşin padişahın kapısında takkeli bir kul olduğunu ifade eder:

Hey ne 'âlî şâh olur ol husrev-i 'âlî-cenâb

K'ışığında altun üsküflü kuludur âfitâb (Revânî; haz. Avşar 2017: 21)

Şair, Yavuz Sultan Selim'in mülkünü ve saltanatını ebedi kılması için Allah'a dua eder ve padişahın saltanat günlerinde ve uğurlu zamanlarında ilim ehline bolca izzet ve fazilet sahiplerine gereken şekilde ilgi gösterildiğinden; şiir, nesir ve gönül açan bütün eserlerde de padişaha yakışan iltifat ve değer gösterildiğini vurgular.

Lâmi'î, eserlerinin muhtevası hakkında bilgiler verirken, şiirlerinin bazılarının da padişah övgüsü olduğundan bahseder. Şiirlerini “sihir tesirli sözler” şeklinde vasıflandıran Lâmi'î padişahları da; “nizamın direği ve cihan mülkünün intizamı olan, devrin şahlarının seçkinleri ve varlık dairesinin baş halkaları olan ve her biri tesirin özü, her biri imkân ve icap dertlisi, mizaç neticesi ve feleklerin ve sütunların birleşmesi” olarak nitelendirir. Osmanlı sultanlarının saltanatlarının adaletli ve ihsanlı bir şekilde kıyamete kadar sürdürmesini Arapça bir dua ile Allah'tan niyaz eder. Şaire

göre eğer gökyüzü sayfaları defter ve yaprak, feleklerin merkezi ve etrafı kalem ve hokka olsa, akıl pirinin yazıcısı onların saltanatlarının üstün gücünün yazılmasında şaşkın ve hayrette, yüceliklerinin üstünlüğü tasvirinde pişmanlık duyar ve yetersiz kalır. Padişahların himmeti, bereketi sayesinde dünyanın mana bulduğunu ifade eder:

بيمن همتشان شرق و غرب مفتوح است   Be-yümn-i himmet-i şân şark u garb meftûh-est
جهان و جهان تن و حکم روان شان روح است   Cihân ü cân ten ü hükm-i revân-ı şân rûh-est⁶⁹

Lâmi‘î’ye göre, onların saadet ürünü şerefli isimleriyle ve seyyidlik tavırlarının vasıflarının unvanıyla yazılmış şeylerin fazilet ve irfan erbabının makbulü, lütuf ve ihsan sahiplerinin yardımcısı olmuştur ve bu şimdiye dek böyle olmuş, şimden sonra da böyle olacaktır. Kendisi için de durumun böyle olduğunu, onların himmeti ve lütuf sayesinde kapalı talihinin açılıp berekete kavuştuğunu dile getirir:

زطالع از چه فرو بسته کیست دريختم   Zi-tâli‘ ez-çi fûrû-beste k’ist der-bâhtem
بيمن همت اهل شرق فتوحش باد   Be-yümn-i himmet-i ehl-i şeref fûtûheş bâd⁷⁰

Lâmi‘î, özellikle “Vamık u Azrâ” ve “Vîs ü Ramîn”i padişahın emri üzerine yazdığını belirtir ve konuyla ilgili olarak da, Allah’ın bir uyarı manasında Allah’a, Resûlüne ve yöneticilere itaat edilmesini emrettiği: “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin.” (Nisa 4/59) ayetini alır.

Padişahın, Rodos fethini duyunca bütün hıristiyan ve uğursuz kâfirlerin, tamamen hayatlarından üzüntü duyarak, kendinden geçtiklerini söyler. Macar diyarını ayaklar altına aldığını ve direnenlerin mahvettiğini, şân ve şöretinin doğu ve batı milletlerine ulaştığını, âlemi süsleyen fikirleri ve güzel ahlâkın özü olduğunu, fetih iradeli, adaletli, şeriat bahçesini koruyan, kılıcı güçlü olduğunu belirterek över.

---

⁶⁹ “Onların himmetlerinin uğrundan, bereketinden doğu ve batı açıktır. Dünya, can ve vücut onların zamanlarını uzatsın, onların yapılarının rükünlerini adalet ve ihsanla kıyamete kadar sürdürsün.” (Üzgör, 225/Dn. 2).

⁷⁰ “Talihten yana kapalı bahtlıyım, fakat şeref ehlinin himmetlerinin bereketiyle, uğuruyla bahtım çabucak açıldı.” (Üzgör, 225/Dn. 4).

Bu hususta kısa ve öz ifadenin yeterli olacağını belirtir ve Kanuni sultan Süleyman'ın İskender'den daha aslan yaradılışlı olduğunu, Hz. Süleyman'la aynı adı taşıdığını, Hz. Muhammed'in şeriatını ayakta tuttuğunu belirtir.

Dokuz beyitlik bir şiirle, Kanuni Sultan Süleyman'a övgüsünü tamamlayan Lâmi'î; onu cihan padişahı eylediği için Allah'a şükreder. Onun azamet ve heybetini vurgular, saltanatının bekası için dua eder.

Dibacesinde öncelikle kısa bir şekilde Orhan Gazi'nin büyük oğlu Emir Süleyman'ı öven Taşlıcalı Yahya devamında Sultan II. Murat'ı uzunca bir şekilde över. Şair bu bölüme padişahların çoğunluğunun şiirle iştigal ettiğini, Osmanlı padişahlarının çoğunun divan sahibi olduğunu belirttiği şu ifadelerle başlar: “Gâziyân-ı cihân selâtîn-i Âl-i Osmân'un ekseri sâhib-dîvânlardır.” Padişahların söz ehlinin vasıflandıramayacağı iki divanlarının bulunduğunu; birinin ileri gelenlerin meclis divanı, diğerinin de olgunluklarının divanı olduğunu söyler:

İki dîvânları var vasf idemez ehl-i makâl
Biri dîvân-ı ricâl ü biri dîvân-ı kemâl

(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 5)

Şair, II. Murat'ın övgüsünde sıralama yaparak; iman sahiplerine imam, Peygamber ümmetinin komutanı, Allah'ın gölgesi olduğunu söyleyerek öncelikle padişahın manevi olgunluğunu över. Sonra onun belâgat ile bilindiğini, fesâhatle vasıflandırıldığını, nazımda ve nesirde nüktedan olduğunu, söz ülkesinin sahibi, fazilet ve hüner olgunluğuna sahip olduğunu vurgulayarak edebî yönünü metheder:

Nükte-dân-ı nazm u nesr ü pâdişâh-ı bahr u ber
Mâlik-i mülk-i kelâm u kâmil-i fazl u hüner

(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 6)

Sultan II. Murat'ın kalem ve kılıç sahibi, nazım ve nesirde usta olduğunu söyleyen şair, manzum bölümlerle (mesnevi başlıklı on iki beyit ve nev-i diğer başlıklı biri dokuz diğeri on sekiz beyitlik) övgüsünü, bu nitelikler üzerinden devam ettirerek padişahın güzel ve düzgün söz söyleme ilminde önde gelenlerden olduğunu belirtir, padişahlığı ve yöneticiliğine övgüleriyle devam eder, sonunda Allah'tan padişahı belalardan koruması için dua ederek bu bölümü tamamlar.

Bunun yanında şair; “hayatı saadetli, ölümü şehadetli, meşhur himmet sahibi ve İslam’ın direği” şeklinde övdüğü Hz. Ömer’in “Evlatlarımız ciğerparelerimizdir.” hadisini; “Onlara ters gelen şeyler bize ters gelir.” ifadeleriyle tamamladığını belirtir. Ayrıca Hz. Ali’nin de mü’minlerin emiri, mücahitlerin yardımcısı olduğunu söyler ve ondan rivayet edildiğini belirttiği; “Sabah namazı, kurtuluş için kılavuzdur, namaz kılanın ruhu için de kurtuluş kanadıdır.” vecizesini aktarır.

Taşlıcalı Yahya, şair ve devlet adamı Ahmet Paşa’nın derviş, veli ve düzgün söz söyleme huylu olduğunu ifade ederek, devlet adamlığı yönlerini över ve kendisine destek çıkmasından ötürü şükranlarını sunar. Ahmet Paşa’nın Osmanlı Devleti’nin eşiğinde güneş olduğunu ve bir zamanlar yücelikte sağ koldaki doğan olduğunu belirtir:

Âl-i Osmân âsitânında o şems-i âsumân
İzzet ile sağ kolun şehbâzı idi bir zamân

(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 14)

Bâlî Çelebi yaşadığı dönem boyunca “İnsanlar önderlerinin dini üzeredir” hadisine uygun olarak; Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad’ın saltanatlarına şahitlik ettiğini, Necâtî zamanından beri olan Rum diyarının ilim sahibi şairleri ve güzel söz söyleyenleriyle sohbet ve muhabbet ettiğini belirtir.

Bâlî, “Saklı inciler misali” (Vâkıa 56/23) belagat ve ilim cevherlerine sahip, “Nefsini bilen Rabbi’ni bilir” hadisini müşahede eden, arif, âlim, Hz. Muhammed’in yakınlık dairesinde “Benim Allah ile beraber olduğum öyle anlar vardır ki ona en yakın melekler ve hatta diğer nebiler dahi sığmaz” ve “Şüphesiz ki ben Rahman’ın nefesini Yemen tarafından duyuyorum”⁷¹ hadislerini idrak eden, “hüküm verenlerin en hayırlısı” (A’râf 7/89) Allah’ın sevdiği kullar olduklarını, “Selâm sana ey hakkın ve erdemin yanında olmuş kişi!” (Vâkıa 56/91) ifadesine muhatap olduklarını, mana ilmini kendisinde topladıklarını belirtir. Şair, bu vasıflılardan birinin de Kemal Paşazade olduğunu vurgular ve onu över. Hatta cinlerin dahi ondan “De ki: Cinlerden bir topluluğun (Kur’an’ı) dinleyip şöyle söyledikleri bana vahyolundu.” (Cin 72/1)

---

⁷¹ Bu ifadelere hadis kaynaklarında rastlanamamıştır.

ifadelerinin tefsirini okuduklarını belirtir. Bâî, ayrıca otuz beş hizmetinde bulunduğu Pir Ahmed Dede'yi de; “Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.” ve “O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm 53/3-4) ayetleri hükmünce peygamberî ilhamın kendisinde olduğunu belirterek över.

Sabûhî, Kanuni Sultan Süleyman'ın; Hz. Muhammed'in şariat hükümlerini, uygulayan, bidat ehlinin zulümlerini defeden adaletle hükmeden, iftihar edilen, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğunu belirterek över. Padişah hüma kuşu gibi gölgesini salmasa âlem halkının mutluluğa eremeyeceğini söyler:

Salmasa şâh hüma gibi eger sâyesini
Halk-ı âlem tutamaz elde safâ şehbâzın (Sabûhî; haz. Bal 2019: 110)

Şair, Kanunî'nin Arap ve Acem sultanlarının sığınağı, ümmetin sahibi olması gibi birçok vasfıyla övmeye devam eder ve özellikle döneminde ilim ehline teveccüh gösterilmesine, şiir ve inşaya itibar kazandırılıp iltifat edildiğini bu yüzden zerafet erbabı ve letafet sahiplerinin fikir denizine dalıp anlayış okyanusundan şahlara layık ve parlak inciler çıkarma taliplisi olduklarını vurgular. Hüner ehlinin padişaha iltifat etmeyle olgunluğa erişeceğini ifade eder:

İltifât-ı şâh-ile bulur hüner ehli kemâl (Sabûhî; haz. Bal 2019: 112)

Sehî, Hz. Muhammed'in ashabına, özellikle samimi dört halifeye her birinin belagat destanının bülbülü ve fesahat şekerliğinin papağanı olduğunu söyler ve dualarını gönderir:

Sana yâr ola dîrsen 'avn-i Bârî
Edeb gözle sev imdi çâr-yârî

Fedâ kıl anlara baş u dil ü cân
Olardur dîn evine çâr-erkân

Dilersen kim bülend ola kelâmın
Okı vasfını ashâb-ı kirâmın (Sehî; Yekbaş 2020: 25)

Sehî, Necâtî'yi; aşk mahfilinin topluluk süsleyen mumu, muhabbet gül bahçesinin nağme söyleyen bülbülü, mana memleketlerinin sahibi, bilgi nüktedanları üstatlarının ve önde geleni, seçkin olanların üstadı ve hayat vereni olarak nitelendirir ve över. Necâtî'nin şirin sözlü beyitleri, renkli düzeni olan şiirleriyle her diyarın ve her yönün dopdolu olduğunu söyler. Halk ve seçkinler arasında has bir şöhrete sahip

olup Anadolu’da şiirlerinin şöhretinin bilindiğini ifade eder. Bu yüzden ona Hüsrev-i Rûm denildiğini ve o zamanda şerefli hizmetleri, güzel sohbetleriyle şereflenip, ganimetlenmişken inleyen gönül kuşunun sevgilinin zülfünün sevdasıyla kanadı kırık ve canı güçsüz, sevgilinin tüylerinin tozunu kederiyle perişan bir halde olup aşk meyhanesinin şarabından mest ve yaka yırtık, muhabbet köşkünün büyük kadehinden ayyaş ve korkusuz olduğunu ifade eder.

Safâ mey-hânesinin mey-fürûsı
Belâ bezminde mihnet bâde-nûsı (Sehî; haz. Yekbaş 2020: 26)

Muhyiddin Çelebi’yi öncelikle mensur olarak birçok vasıflarıyla öven Sehî, devamında beş beyitlik bir şiirle övgüsünü sürdürür. Muhyiddin Çelebi’nin teşvik ve ısrarıyla divan tertibine karar verdiğini ifade eder ve bir beyitle bunu dile getirir:

Bu emre ey dil oldun çünkü me’mûr
Düriş kim oldu el-me’mûru ma’zûr (Sehî; haz. Yekbaş 2020: 27)

Cemîlî, divanına süs veren padişahın tarifinin gerekli olduğunu ifade ederek başladığı Sultan Süleyman övgüsünde; padişahın zamanın halifesi, cihanın hakani, İran ve Turan mülklerinin fatihi, Osmanlı Devleti’nin seçkin kişisi, Acem, Türk ve Arap memleketlerinin sahibi, siyaseti ve keremi sayesinde kara ve denizlerin yöneticisi, faziletli, olgun, adaletli ve vazifeli olduğunu vurgular.

Şair, nesren övgüden sonra Padişah için on beş beyitlik bir kaside yazar. Bu kasidede, Kanuni’yi kahramanlıkta dillere destan olan Rüstem’e; ülkeler fethetmesi ve hikmetli işleriyle Süleyman Peygamber’e; adalette Nuşirevân’a; güzellikte Yûsuf-ı Kenân’a; cömertlikte Hâtem-i Tâî’ye; ihsanda Cemşid’e benzetir. “Ey meh! Bütün güzelliklerin görünmesin diye, felek çarkı güneşi kubbe yaparak sana kalkan olur.” Anlamına gelebilecek beyitte, padişahı aya benzeterek istiareyle birlikte hüsn-i ta’lîl yoluyla güzellikleri görünmesin diye güneşi sevgili padişaha kalkan yapar. Başka bir beyitte de “Ey güneş yüzlü! Havadis, dedikodu yağmurundan korumak için, gök heyeti sana mavi atlastan eyvan olur.” diyerek yine hüsn-i ta’lîl yoluyla gök kubbeyi çok sevdiği padişaha şemsiye yapar. Ona göre bu zamanda herkes mutludur. Hatta yer gök bile adeta mutluluktan durmadan dönüp durmaktadır. “Ey sevgili (padişahım)! Nasıl ki senin devrinde yer gök mutluluktan dönmektedir. Sen de her zaman devlet, baht ve saadetli ol. Daima mutlu ve mesut olasin” anlamına gelebilecek bir duayla kasideyi bitirir. Hemen ardından yine Sultan Süleyman övgüsünde on beş beyitlik bir mesnevi daha yazar (Kadioğlu 2017: 23).

Cemîlî, Sadrazam İbrahim Paşa'yı; başarı ve ululuk denizinin iri incisi, yücelik ve heybet feleklerinin dünyayı süsleyen güneşi, siyaset ve adalet memleketlerinin fatihi, fesahat, belagat ve feraset cevherlerinin kaynağı, güzellik ve ihsan âleminin toplamı olduğunu belirterek över. Bir rubaiyle, İbrahim Paşa'ya dua ve temennisini dile getirir.

Cemîlî Divanıyla ilgili bir çalışmada “Cemîlî, İbrahim Paşa için bir de “Gazel-i Muvaşşah be-nâm-ı Hazret-i İbrahim Paşa” başlığıyla akrostijli bir gazel yazmıştır. On bir beyitlik gazelin ilk harflerine bakıldığında ‘İbrahim Paşa’ ismi ortaya çıkmaktadır” (Demircioğlu 2002: 42) bilgisi verilmektedir.

Hasan Ziyâî, dört halife ve sahabeye övgü ve duada bulunur. Özellikle Hassân bin Sâbit'in “İslâm şairlerinin tahtının sancağı” kerametiyle şereflediğini, “Ey Hassân sen ehl-i şirki hicv ü zemm eyle, Rûhu'l-kuds senin mâiyyetindedir” saadetiyle hürmetlendiğini ifade ederek ona da duada bulunur. Bir kıt'ayla da Hassan bin Sabit'in, Hz. Muhammed'in övgüsüne mazhar olduğunu, Cebrail'in de ona yardım ettiğini, bunun ne büyük saadet olduğunu vurgular:

Ne sa'âdetdür ögile Cebrâ'il
Ola nazm-ı suhanda ana mu'în

Niçe kez Şâh-ı enbiyâ vü rûsûl
Hüsn-i tab'ına eyledi tahsîn (Ziyâî; haz. Gürgendereli 1999: 273)

Sehâbî, Sultan Süleyman'ı güç ve kudreti, adaleti, cömertliği, şairliğinin gücü gibi birçok vasfıyla över.

Ulvî, “Medh-i Resûl ve Çihâr-yâr-ı Güzîn ve Pâdişâh-ı İslâm” başlıklı bölümde Sultan II. Selim Han'ı uzunca över. Nesir ve nazımda usta olanların eserlerinde Allah'ın övgüsünden sonra padişahın övgüsüne yer verdiklerini söyleyen şair, Allah'ın gölgesi olan padişahın ömrünün ve devletinin devamı için dua etmenin farz olduğunu belirtir.

Sultan II. Selim Hân'ı Osmanlı'nın hükmü altında bulunan yerler başta olmak üzere, dünyanın dört bir tarafındaki devlet ve milletlere hükmedecek azameti ve yiğitliği olduğunu, cihanın dörtte birine hâkim olduğunu vurgular. Birçok ülke ve

yönetimlerini sıralayarak padişahın hepsinin de üstünde olduğunu belirtir. Mekke ve Medine soylularının sığınağı, Ravza-yı Mutahhara'nın koruyucusu ve hizmetçisi olduğunu ifade eder.

Ulvî ayrıca Sultan II. Selim'in cülûsuna gazel yazmıştır. Padişahın düşmanlarının da akarsu içine yansımış fidan gibi başlarının eğik olması duasında bulunur. İstanbul'un övgü burcunun feleği; Sultan Selim Han'ın da onun içindeki parlak güneş olduğunu belirtir.

“Gazel-i bî-nukât-ı Arabî medh-i Molla Çelebî ez-güfthâ-yı Ulvî Çelebî” başlıklı, Arapça noktasız harf gazeliyle Molla Çelebî'yi ve Defterdar Turak Bey'i de över. Kâtibzâde Sâkib, dört halife ve müctehit imamlara selam ve dualar gönderir:

Şu'le-i çeşm-i müctehidîne
Çâr şem'-i bezimgeh-i dîne

Sad tahiyyât u sad dürûd u Senâ
Vâsıl-ı rûh-ı pâk-i cümle ola (Kâtibzâde Sakıb; haz. Kırbyık 2017: 34)

Sâkib, manzum dîbacesinin 18-43. beyitleri arası yirmi altı beyitlik önemli bölümünde padişah Sultan Ahmet'i başta adaleti, cömertliği ve şairlere sahip çıkması gibi özelliklerini vurgulayarak över.

Ba'de-zîn nây-ı hoş-nevâ-yı kalem
Medh-i şâhen-şehîde ide ne gam

Ya'nî evsâf-ı pâdişâh-ı zamân
Ola pîrâye-i ser-i dîvân

Ki odur pâdişâh-ı devlet ü dîn
Ber-güzîn-i şehân-ı pür-temkîn

Dâver-i nîk-re'y ü endîşe
Şeh-i Cem-câh ma'delet-pîşe

Müntehâ serv-i gülşen-i devlet
Zıll-ı Hak ilticâgeh-i ümmet

Neyyir-i burc-ı şevket ü ikbâl
Mâh-ı rahşende evc-i câh u celâl

Dür-i yek-tâ-yı silk-i sultânî
Berterîn-i mülûk-i Osmânî

Hâmî-i dîn ü devlet-i sermed
Şâh-ı ‘âlem-penâh Hân Ahmed

Devr-i ‘adlinde ‘âlem âsûde
Gurg ile gûsfend âlûde

Neyyir-i zâtı ideli leme‘ân
Halk gün gördi güldi rûy-ı cihân

Yok zamânında düzd bir yerde
Var ise gamze çeşm-i dil-berde

Yokdur ‘ahdinde zulmden meksûr
Ya dil-i âşıkân ya câm-ı bilûr

Katre-rîz-i bükâ degül zâhir
Var ise kilik-i şâ‘ir-i sâhir

İtse ‘arz-ı şecâ‘at-i kem-ter
Şîr teb-lerze-i hirâsa düşer

Bâb-ı meftûh-ı lutfına muhtâc
Cümle şâhen-şehân-ı zerrîn-tâc

Ham-ı mihrâb-ı tîgına her hâl
Ser-fürû-gerdedür cemî‘-i kral

Mebhas-i lutfunun hamûşu bihâr
Şermsâr-ı ‘atâsı ebr-i bahâr

İdeli hıfz-ı mülkete fermân
Görmedi gûsfend rûy-ı şubân

Devr-i ‘adlinde yok figân eyler
Var ise bezm-i sûrda neyler

‘Adl ü dâd ile ol şeh-i ‘âdil
Saldı âvâze dehre ve’l-hâsıl

Ki o şâhen-şeh-i kerem-güster
Oldı te’yîd-i Bârî’ye mazhar

Ne ki melhûz idi husûli ‘asîr
Oldı vakt-i sa‘âdetinde yesîr

Ya‘nî ol zübde-i selâtînün
Bihterîn-i mülûk-i pîşînün

Ser-keş-i emri ser-nigûn oldı
Zûrdârân heme zebûn oldı

Hak Te‘âlâ o şâh-ı zî-şânı
Pâdişâh-ı bülend-‘unvânı

Tâ ki me’sûr ola cihânda du‘â
İde hem-vâre bî-gezend ü hatâ

(Kâtibzâde Sakıb; haz. Kırbıyık 2017: 34-37)

Nev’î, Sultan III. Murad’ı âlemin padişahı, insanların özeti, hareketli ve sabit olanların özü, konuşkan ve sessizlerin seçilmiş vasıflarıyla över. Nazm başlığıyla üç beyitlik şiirinde de padişahı; Allah’ın güçlü bayrağı, emniyet ve güven yüzü, zafer ayetlerinin manası, ahir zamanın Mehdi’si, saltanat hokkasının incisi, adalet burcunun yıldızı, şeref zirvesinin güneşi ve Allah’ın gölgesi olduğunu, Nûşirevân-ı Âdil, Dârâ ve Cemşid’in vasıflarını taşıdığını belirtir:

Râyet-i te’yîd-i Bârî suret-i emn ü amân
Ma‘nî-i âyât-ı nusrat Mehdî-i âhir zamân

Dürr-i dürc-i saltanat dürr-i burç-ı ma‘dilet
Âfitâb-ı evc-i izzet zıll-ı Rabb-i Müste‘ân

Şâh-ı kisre-câh u Dârâ-menkıbet Sultân Murâd
Husrev-i Cemşîd-kudret dâver-i gîti-sitân

(Nev’î: haz. Tulum-Tanyeri 1977: 5)

Gelibolulu Âlî, ikinci divanı olan Vâridatü’l-Enîka’ da, Sultan III. Murat Hân’ı “Mektup Süleyman’dan gelmekte.” (Neml 27/30) ayetini alıntılıyarak över. Onun Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman soyundan olduğunu vurgulayarak Allah’tan mağfiret ve bağışlanmasını diler. Kıyâmete kadar saltanatının sürmesini, Allah’ın onun ecdâdını desteklediği gibi onu da desteklemesini, ecdâdını Firdevs cennetinin en yüce makamına aldığı gibi onu da o makama kabul etmesini niyaz eder. Arzusunun

padişahın saadetli zamanında zeâmet nâmıyla kalmamak, ağır basan düşünce ve temennisinin de değme bir mansıba meyilli olmamak olduğunu vurgular.

Âlî, padişaha şiirlerini kabul ettirme hususundaki zorluk ve imkânsızlığı ümitsiz ifadelerle ortaya koyarak, saadetli padişahın irfan gözünde bir örtü ve hayâl ötesi hayâlde imkânsız bir fikir derecesinde ve olgun şuurunda, çok değerli tasavvurlarında, en uzak yüce fikirlerinin neticesinde şiirlerini inceleyip beğenmesinin boş bir arzu olduğunu belirterek, Sultan 3. Murad'ın, şiirlerinden veya kasidelerinden sadece bir beytine ilgi duymasının dahi harap kalbinin Beyt-i Mâmur gibi imâret olmasını sağlayacağını, padişahın yakın dairededeki gözetme ve lutûflarının umduğu mertebelerden fazla bir merteye olacağını vurgular.

Şerifi, dibacesinin önemli bir kısmında, divanının tertip sebebi olan III. Murad'ı över. Övgüsüne de; ona mensup olanlara dualar göndererek, onun vasıflarını övme maksadını vurgulayan bir şiirle başlar:

Ola mensubatına yüz bin selam
Sad dürûd ile ilâ yevmü'l-kıyâm

Medh-i vasfîdur ol hazret-i âlî-şânun
Han Murâd bin Selîm bin Süleymân Hân'un (Şerifi; haz. Yazar 2006: 119)

Şerifi, III. Murat'ın; "Bu bir beşer değil, bu ancak değerli bir melektir!" (Yusuf 12/31) ayeti ile vasıflandığını, melek huylu, temiz bir padişah olduğunu ifade eder.

Şair, III. Murad'ın; Osmanlı Devleti'nin on ikinci padişahı, insanların yâri ve âlemin değerlisi olduğunu, cömertliği vesilesiyle herkesin gayesine eriştiğini, gaipten haber verilmesiyle (ilham) tahta çıkışına tarih olarak "âdil hünkâr" ifadesini bulduğunu, padişahın güneşten parlak olduğunu ve hükmünün yedi iklimde geçerli olduğunu, kendisinin her harfin başında onu metheden kasideler yazdığını belirtir:

Şeh-i isnâ aşer-i Osmânî
Cân-ı âlemdür o âdem cânî

Geçdi çün tahta şehinşâh-ı kerem
İrdi maksûd-ı murâda âlem

Sem'a hâtîfden irüp bu güftâr
Oldı târih ana عادل خونکار

Günden iclâ bu degül emr-i nihân
Heft kişverde olur hükm-i revân

Nazm u nesr ile Şerifi-i hakîr
Dâ'i-i bende kesîrû't-taksîr

Medh-i vâsfında fevâyid yazdı
Harfden harfe kasâyid yazdı

İde mahkumı Hudâ âfâkı
Ömr ü devlet ola dâyim bâkî (Şerifi; haz. Yazar 2006: 119)

Sultan III. Murat'a övgüsünü manzum ve mensur olarak uzunca devam ettiren Şerifi, padişahın ilim ve edebiyattaki mahareti, lütuf ve fazileti, adaleti yönüne dikkat çeker:

Destine alsa kalem la'l-i Bedehşân yağdırur
Sanki dürlür olmağa bârân-ı nîsân yağdırur

Adl ü fazl u lutfi câmîdür ma'ârif kânıdur
Bu cihânun şemsi gûyâ neş'e-i ihsânıdur (Şerifi; haz. Yazar 2006: 121)

Şerifi, Paşa Hazretleri dediği, Sadrazam Mehmed Paşa'yı da vezirliği ve sadrazamlığı dönemlerindeki yöneticiliği vasıflarıyla över.

Ganîzade Nâdirî, dibacesinin önemli bir kısmında Mîrâhûr Âlî'yi övmektedir. Onun görüşlerinin aydınlığının dünyayı süslediğini, olgun bahtının nur saçan bir güneş olduğunu, memleket fetheden kılıç heykelli, ululuk âleminin saadetli aydınlık sabahı, eşiğinin toprağı can gözüne cevahir sürmesi olan, huzur kılıcının bileme taşı, şanlı bir yiğit emir, güzel sözlerle övülen vasıfların sahibi ifadeleriyle övmektedir.

Bir kıt'a ile onun Hz. Ali tabiatlı aslan yürekli emir, cihanın padişahı III. Murad'ın yoldaşı, yüce makamın başı ve padişahın ahırının yöneticisi olduğunu, gökyüzünün iyi at süren bahtına altın işlemeli bir alaca at başlığı olduğunu ifade eder:

Ol Âlî-nâm u Âlî-sîret emîr-i şîr-dil
Hem-'inân-ı şâh-ı âlem server-i âlî-makâm
Mîr-i ıstabl-ı şehen-şâhî ki olmuş âsumân
Şeh-süvâr-ı bahtına bir eblâk-ı zerrîn-sitâm

(Nadirî; haz. Külekçi 1985: 102)

Şair Mîrâhûr Âlî'nin isteğiyle divanının bir nüshasını, bir Süleyman eşikliğe karınca armağanı gibi hediye ettiğini belirttiği Gazanfer Ağa⁷²'yı da; ulu direkli dergâhının kubbesi felek dairesinin pergeli, güneşin noktası, ihtişamlı kemerinin doruğu, Behram'ın bıçkısı ve Nahid'in saçının tıraşı, ululuk mahallinin seçilmiş reisi olan melek sıfatlı bir zat, olgunluk vasıflarını kendinde toplamış ve bahtlılık makamının yücesinde oturan mesut yüzlü bir sima, büyüklük yönlerini kendinde toplayan, itibar ve saadet sahibi, murada ermişlik makamında oturan, bahtiyarlık köşesindeki yüce mekânın sahibi, ulu saadet divanının ünvanı ve halifelik yurdunun cennet bekçisi, âlemin en büyük halifeliğinin ağırbaşlı temeli, padişah hazretlerinin yakını şeklindeki ifadelerle över.

Bir kıt'a da Gazanfer Ağa için yazarak onun güzel ahlâkın dünyası, asalet noktasının güneşi, padişahlık dergâhının emin olunanı, din ve devletin şansı, yeryüzünün yöneticilerinin o yüce rütbelinin aciz köleleri olduğunu söyler:

Cihân-ı hüsn-şiyem âfitâb-ı evc-i kerem
Emîn-i dergeh-i şâhî yemîn-i devlet ü dîn

Bülend-paye Gazanfer Ağa ki dergehinün
Kemîne çâkeridür dâverân-ı rûy-ı zemîn (Nadirî; haz. Külekçi 1985: 103)

Şair, son kısımda yine Mîrâhûr Âlî'nin; Hz. Ali'yle akrabalık bağının yanında yiğitlik ve güzel ahlak bakımından benzer olduğunu, görünüşü ayrı olmasına rağmen ruhunun Hz. Ali'yle denk olduğunu ifade eder. Bu düşüncesini de Ali Şîr isminde olduğu gibi, iki isim fakat tek bir şahıs gibi düşünülebileceği örneğini verir.

Atâyî, dibacesinin önemli bir bölümünü kendisi de şair olan Şeyhülislam Yahya'ya övgüye ayırmıştır. Yahya Efendi'yi tertip ettiği divanının başına ad

---

⁷² “Cafer ve Gazanfer adındaki soylu iki Macar genci 2. Selim devrinde hadım edilmiş ve şehzadenin eğitimine verilmişlerdi. 3. Murad onları kendisine nazır yapmadan en sevgili dostları yapmıştı. Zaten her ikisi de faziletleri ve kabiliyetleri ile buna layıktılar. Yüksek bir istidat ile edebiyat ve tarihle uğraşan Gazanfer dostu şehzadeye, hükümdarlarda kabiliyetlerin gelişmesine sebep olan şiir ve âlicenâplık zevkini aşlamıştı.” (Külekçi 1985: 31/Dn. 2).

eylediğini ve onun şanı yüce bir edib olduğunu ifade ederek, fazileti, cömertliği, ibadete düşkünlüğü, itaati, dürüstlüğü gibi hasletlerine vurgu yaparak över.

Şair, Arapça iki beyitlik bir şiirle, Yahya Efendi'yi; “Allah’ın irfan ocağı, Hz. Peygamberin şeriatının denizi, ümmetin uğurlusu, milletin efendisi, abidlerin imamı, âlimlerin âlemleri aydınlatan ayı, olgunluğun parlak güneşi, görüş sahiplerinin Kâbesi, Berin cennetinin bahçesi” (Üzgör 1990: 433/ Dn.2) şeklinde över.

Şeyhülislam Yahya Efendi’nin şairliğine işaret ederek kaleminin anber olup, ahlâkının misk saçtığını, kıymetli bir söz ustası ve belâgat mülkünün padişahı, her matlâmın eşsiz ve hayâl mektebinin baş şevk verici satır, her parlak manasının aşkın güzelliğinin belirtisi olan akıcı bir cevher, İskender misali nazım memleketine denizler akıtan, eserinin satırları arasındaki beyazın sahildeki anber deryası, yakıcı şiiri ve ateş parçası mazmunlarıyla kara çizgilerinin dumanından muhabbet beliren kor ateş dolu buhurdanlık olduğunu belirtir.

Sıdkî, Allah’a hamd ve Peygambere övgüden sonra, padişahın güzel vasıflarının övülmesi gerektiğini, dahası Allah’ın gölgesi olan padişahı övmenin müslümanlar için vacip olduğunu ifade eder:

Ba‘de hamd-i Hudâ vü medh-i resul
Zikr-i evsâf-ı şâh lâzımdur

Belki vâsf-ı cemîl-i zıll-ı Hudâ
Ehl-i İslâma cümle vâcibdür (Sıdkî; haz. Erdoğan 2005: 121)

Sıdkî Paşa dibacesinde, Sultan IV. Mehmed’in; yüce sığınak, mutluluk kaynağı, İslam padişahı, kara ve denizlerin sultanı, doğu ve batının hakanı, Mekke ve Medine’nin hizmetkârı, ikinci İskender-i Zülkarneyn, bütün memleketlerin sahibi olduğunu, “Âdil padişahlar Allah’ın yeryüzündeki gölgeleridir.” fehvasının mazharı, İslam’ın ve müslümanların koruyucusu, müşrik ve kâfirleri kahreden, milletlerin üzengilerinin sahibi, Arap ve Acem meliklerinin velisi, yardım istenenlerin sahibi, Allah tarafından kuvvetlendirilmiş, lütfu bol olduğunu ve Allah’ın inayetine erişerek başarıya ulaştığını ifade eder.

Türkçe Divan Dibaceleri adlı çalışmada, Sıdkî Paşa dibacesinde otuz altı beyitlik bir şiirle padişaha övgü yer almaktadır (Üzgör, 446-451). Ancak bu, dibacede bulunan bir şiir değil, kasidedir.⁷³

Ahmet Yârî dibacesinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i över; pâk asalet gül bahçesinin süslü gülleri, seyyitlik bostanının süslü servileri, açıkça bilinen dinin sülâle silsilesini ve Hz. Muhammed’in soyunu devam ettirenler, Hz. Fatımatü’z-Zehra’nın gözbebekleri, Hz. Aliyyü’l-Murtazâ’nın göz nurları, şehitlerin sultanları, Kerbalâ gününün gönlü susayanları, iki mazlum sevgili ve iki devlet kuşu olduklarını; birinin hidayet sabahının âleme ışık saçan güneşi; diğlerinin de ihsan ve iyilik akşamının karanlıklarını nurlandıran ayı olduğunu söyler ve onlara dua eder.

Re’fet Mehmed Aziz, kısa dibacesinin büyük bölümünde padişah Sultan I. Mahmut’un Allah’ın yeryüzündeki halifesi olduğunu, “Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı emreder.” (Nahl 16/90) ayetindeki emirleri temsil ederek adaleti, cömertliği, iyiliği vb. vasıflarını vurgulayarak över.

Devamında da “Der Medh-i Şâh-ı Taht Arâ hale’d-Allâh Mülk-i Ebedâ” başlıklı dört beyitlik bir şiirle Sultan I. Mahmut’un âlemin padişahı, varlık saltanatının semasının parlak güneşi olduğunu, Allah’ın ona dünyayı ihsan edip gönlünü cömertlik kaynağı, el açıklığını da deniz eylediğini, Cem rütbeli padişahı Allah’ın her daim kutlu saltanat güneşi eyleyip dünyayı aydınlatması, tahtında uzun bir ömür ile bütün âleme efendi eylemesi temennisiyle dibacesini tamamlar:

Bülend mertebe-i şâhenşeh-i cihân ki odur
Sipîhr-i saltanat-ı vücûda neyyîr-i a’zâm

Ki zât-ı pâkini Hak eylemiş cihânı atâ
Dil-i kerîmini kân u kefi-i cevâdiniyim

---

⁷³ Bu beyitle başlayan otuz altı beyitlik şiir, “*Türkçe Divan Dibaceleri*”nde dibace içinde yer alırken; Mehtap Erdoğan, “*Sıdkî Paşa Divanı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin)*” adlı çalışmada ise dibaceden sonra, “Kasîdeler” bölümünde ilk kaside olarak yer alır. Mehtap Erdoğan çalışmasının başında “Özet” bölümünde, Sıdkî Dîvânı’nın bilinen, bulunan tek nüshası olarak Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Kitaplığı 1103 (Erdoğan 2005: I) künyesini verir. *Türkçe Divan Dibaceleri*’nde “Dibacelerin Bulunduğu Yerler ve Durumları” başlıklı bölümde de aynı künye verilir (Üzgör 1990: 8).

Hemîşe yümn ile hurşîd-i saltanat olsun
Cihâna fer vere ol pâdişeh-i mesned-i Cem

Serîr-i saltanat içre ede cenâb-ı Hudâ
Füzûn-ı ömr ile meşbûî cümle-i âlem (Re'fet; haz. Kardaş 2008: 32)

Nî‘metî; Haletî ve Nergisî gibi sanatkârları da ismen zikrederek birçok şâir gibi kendisinin de sarayın nimetleri ile yettiğini ifade eder. Sultan I. Mahmut’u; Osmanlı sülalesinin pençesi, adaletli, kıymet bilen, iyilikleri başa kakmayan, ilim ehlinin kadrini bilen vb. sıfatlarını sıralayarak över. Ayrıca, divanını tertip edip takdim ettiği Sultan I. Mahmud’un; tarih düşürmede, eski tarzı iptal edip letafet düşüren yeni tarzın mucidi olduğunu söyleyerek, kendisinin tarih manzumelerine padişahın önem verdiğini de vurgulamış olur.

İbrahim Hanif’in ilk dibacesi tamamıyla Sultan I. Mahmut Han övgüsüdür. Padişahı; Cemşid, Dara ve İskender’e benzeterek adaleti, iyilik ve cömertliği, kudret ve ululuğu yönleriyle metheder.

Hanif, ikinci dibacesinde de Sultan I. Mahmut’u; büyüklüğü, yiğitliği, adaleti gibi özellikleri ve İskender, Feridun gibi vasıflarıyla över ve divanını ona sunduğunu söyler.

Dâniş, bahr-ı tavîl nazım şekliyle yazdığı dibacesinin bir cüzünde Sultan I. Mahmud’u över.

Dâniş, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’yi ve sahabeyi över.

Nûrî, kısacık dibacesinde Sultan III. Selim’in belâgatlı kaleminin bütün şairleri hayrete düşürdüğünü, devlet düzeni ve saltanat makamındaki liyakatinin yanında ilim ehline sahip çıktığını ve ilim ehlinin onun sayesinde muteber olduğunu vurgular. Sultan Selim’i Osmanlı sülalesinin kasidesinin şah beyti, şevketli, kudretli, yücelik sahibi, kerametli ve islam âleminin padişahı nitelemeleriyle över.

Keçecizâde İzzet, Sultan II. Mahmut’un; “(Ey Davud) Biz seni yeryüzünde halife yaptık.” (Sâd 38/26) ayetine mazhar olduğunu, Hanefî ümmetinin hakiki imamı, adalet ve iyilik mecmuasının başlığı, doğruluk ve olgunluk nüshasının önsözü

olduğunu belirterek över. Şair, milletin padişahın ömür ve saltanatının devamına dua etmezse isteklerinin kabulüne ulaşamayacağını ifade eder.

Keçecizâde, padişahın himmeti ve desteğiyle hüner sermayesini ortaya koymanın kendisi için öncelikli vecibe ve farz olduğunu belirtir ve tertip ettiği kasidelerin dış hediyesi olan çokça târîh dizelerinin kendinden sonrakilerin idrâk hazinelerini ağzına kadar dolduracağını ve eskilerin toprak altında kalmış definelerini kışkandıracağını vurgular.

Hüsnî, üç beyitlik dibacesinde Abdülmecid Han'ı över ve divanını ona takdim ettiğini belirtir:

Be-nâm-ı Hazret-i hâkân-ı devrân
Bu dîvân-ı hurûfa oldu 'unvân

Senâsı ferşidür bu diller anun
Duâsında gönüller arş-ı Rahmân

O sultân-ı selâtîn-i zamânun
Semiyî-i şânîdur Abdü'l-mecîd Hân (Hüsnî; haz. Üzgör 1990: 522)

Raşid, döneminin devlet büyüklerinden Hacı Mehmed Necip Paşa'nın oğullarından olan ve divanını da takdim ettiği Mahmud Nedim'i cömertliği, iyilikleri, şiirden anlayıp şiire hürmet göstermesi ve şaire desteği gibi hususları yönünden över. Onunla ve kardeşleriyle edebî sohbetlerde bulundukları bilgisini verir.

Nâkâm, sahabeyi tavsif eden; “Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah'ın lutuf ve rızâsına talip olarak hep rûkûda ve secdede görürsün.” (Fetih 48/29) ayetini alıntılar.

5. Divan/Dibace Yazma Sebebi, Divan Tertibi ve Takdimi

Divan şairleri eserlerinin başlangıç kısımlarında “Sebeb-i Telif, Sebeb-i Tertîb” ifadeleriyle başlayan bölümde veya dibacelerinde eserinin yazılış sebebini veya öyküsünü anlatmaktadırlar.

Bu bölümde, şairler genellikle eserini nasıl meydana getirdiği ve kime takdim ettiği gibi bilgiler vermektedirler. Dibacelerin neredeyse tamamında şairler, divanının

niçin tertip ettiğini açıklamaktadır. Şairlerin şiirle dolu bir hayat yaşayıp divan tertibinde temkinli olmaları hatta öyle ki; divan tertibini mutlaka bir sebebe bağlamaları şaşırtıcı görünebilir. Oysa divan şiiri kültüründe divanın yeri ve önemi, makbuliyeti, şairin tenkidi gibi sebepler şairlerin şiirlerini bir divanla tertip ve takdimlerini etkili bir itici sebebe bağlamaları zarureti doğurmuştur. Ahmet Paşa, Sultan 2. Beyazıd'ın buyruğu üzerine divanını düzenlemiştir:

Bu fermânı çün itdi sultânumuz
Ki cem' ola mecmu'ı dîvânumuz

Müzeyyen kılup hûr-ı efkârımı
Behişt eyledüm bâğ-ı eş'ârımı

Bu konuda geç kaldığını özür dileyerek şöyle belirtir:

Bu şi're şürû eylemekden murâd
Budur kim anıldıkça dünyada ad

Diye Ahmet içün karîb ü ba'id
Ki oldur senâ-gûy-ı Şeh Bâyezîd

Bu nazm ile nâmum olub nâmdâr
Kala haşre dek sözlerüm pâydâr

Çü özrüm güneş gibi meşhurdur
Ger oldıysa te'hîr ma'zûrdur (Ahmet Paşa; haz. Karabey 2015: 25)

Ali Şir Nevâyî, farezâ şiirlerinden bir kısmının derlenip toplanmaya layık olduğu ve büyüklerin divan tertip etmesi isteğinde haklı olsalar da, delinin divan tertibinden anlamayacağını ifade ederek öncelikle tevazu ortaya koyar:

İş anga cünûn menzil anga meyhâne
Dîvân yaşamaknı ni bilür dîvâne (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 62)

On sekiz beyitlik mesnevi başlıklı şiirinin on ile on sekizinci beyitler arasında divan tertibi ile ilgili bilgiler verir. Kendisinin söz söylemedeki mahareti neticesinde padişahın ona himmet gösterdiğini, şiirlerini derleyip toparlayarak kendisinden divan tertip etmesini istediğini belirtir:

Çün âlî himmetimiz boldı mâyil

Sin oldung munça nâdir sözge kâyil

Bu nev' isteydür imdi re'y-i âlî
Ki kılgay fikreting dîvân hayâlî

Cihânda kimse bolsa munça ferzend
Ki bolgay barça rûh-efzâ vü dil-bend

Revâdur mı bizing ferrûh zamânda
Olarını der-be-der kılmak cihânda

Barın yığ imdi andak kim atalar
Sürüg tıflın niçük kim kedhudâlar

Ki bar ol hayl-i ser-gerdân-ı sâde
Sanga ferzend ü bizge hâne-zâde

Olar bî-çâre vü biz çâre-res biz
Sin er na-mihribânsın biz imes biz

Çü bilding hükm bar işdin rücu' it
Revân maksud sarı ok şürû' it

Müretteb kılmagunça tınına bir dem
Söz oldı muhtasar vallâhü a'lem (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 74)

Şair, bülbüle kendi sesinden usanma gelmesi gibi, cana can katan kendi sözüyle kederlendiğini söyler:

Nevâyî gamga kaldı öz kelâm-ı can-fezâsıdın
Aning dik kim yiter bülbülga mihnet öz nevâsıdın
(Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 74)

Padişahın, şiirlerini dağınıklıktan kurtarıp divan oluşturması emrine karşılık heyecanlandığından ve ne yapacağını bilemez duruma geldiğinden bahsederek aklını başına toplayıp divanını tertip etmeye karar verdiğini ifade eder.

Nevâyî, eserinin içindekiler kısmını anlatmasının ve dibace yazmasının maksadı hakkında; sultanların bazılarının yokuşlara bina kurduğunu, çadırlarını yüksek çektiklerini, o binanın ve çadırın üzerine baki kalmak için kendi isimlerini yazdıklarını ama unvanlarını gizlediklerini ifade eder. Eserinin üzerine de padişahın adının yazılmasının uygun düşeceğini ifade eder.

Şair divanını tertip ederken başka divanlarda her harf ile gazel yazılmadığını eleştirir. Diğer divanlarda gazellerin yirmi sekiz harf üzerinden yazıldığını, kendisinin ise otuz iki harfin tamamı için de gazel yazdığını dile getirir.

Nevâyî, divanının tertibinde gazellerini nasıl oluşturduğu ile ilgili olarak; her harf için yazdığı gazellerde ilk gazelin konusunun ya Allah'ı hamd ya Hz. Peygamber'e övgü veya bu iki husustan birine tekabül edecek bir nasihatle açıkladığını belirtir.

Şair, gazellerini yazmada uyguladığı bu metoduyla ilgili; gazellerini okuyan ve dinleyenler kendini tamamen zahiri güzele ve beşerî aşka kaptırmassın, darmadağın olmasın düşüncesiyle böyle bir yol izlediğini açıklar.

Şair yukarıdaki ifadelerinde-gazel biçiminin muhtevasına uygun olarak beşeri konuları işlemekle birlikte-her harf üzerine yazdığı ilk gazelinin ilahi hakikatleri konu ettiğini belirtmişti. Mesnevi başlığıyla kaleme aldığı beş beyitlik şiirinde, bu ilk gazellerinin diğer gazellerini düzeltici, kurtarıcı ve koruyucu olduğunu vurgular:

Ya'ni ol gül-çihreler nâz itseler
Akl u dîn yağmasın âğâz itseler

İşve-gerlik kılsalar gammâz olup
Şîve-gerlik kılsalar tannâz olup

Lem'a-i ârızlarıdın her nefes
Kılsalar âlemni köydürmek heves

Bu nasâyih ehli hikmetler bile
Yüz tümen pend ü nasîhatlar bile

Mâni' olgaylar olarga her zaman
Tâ zamân ol fitnedin tapkay emân (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 80)

Nevâyî, bir gazelin hem şeklen hem de muhteva olarak uygunluk arz etmesi gerektiğini ifade ederek, bu düşüncesine uygun bir biçimde divanını oluşturduğunu, her tür şiirden yazdığını, hangi nazım biçiminin ne amaçla kullanıldığını, nitelikleriyle belirtir. Mesela her biri hamse süslü cana can katan muhammesler, her biri ruh gibi sitte rütbeli müseddesler, her biri güzellikleri barındıran faydalı rubâiler, her biri

menfaat barındıran kıt'alar, her biri hadden ziyade (sınırsız) gönlün kabul edeceği müstezadlar, her biri lütuf ve akıcılıkta eşsiz, benzersiz müfredler, her biri ad gizlemekte örtücü meşhur muammâlar, her birinin ölçülülüğü açık saygın lugazlar, her biri ilgi gören zincirleme tercîler, her biri Türkçe üslûba uygun tuyuğların divanında yer aldığını söyleyerek, divanını padişahın inceleme ve düzeltmelerinden sonra mürettep hale getirdiğini belirtir.

Necâtî, padişahın yeniliğe düşkün olduğu, güzel ve olgunlukla süsü olan her yeni kelimeye talip ve her tür yazıya rağbet ettiği için; ihlas potasından süzülerek meydana gelen şiirlerinin padişahın sikkesiyle süslenmesini amaçladığını ifade eder:

Kasd eyledüm ki sikke-i Şâhiyle zeyn ola
İhlâs pûtesinde sızup kâl olan makâl (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 40)

Şiirlerinin her namesinin ve sözünün taze fikirler ve coşkun tabiatının neticeleri olmasına rağmen sevinç ve gurura kapılmadığını, yine de şiirlerini kâğıda geçirme yani divan haline getirme konusunda temkinli oluşunu; “Ateş ile pamuk yan yana gelmez.” şeklinde veciz bir ifade ile vurgular:

Ko şi'rün sebt-i evrâk itme zinhar
Od ile penbenün ne oyunu var (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 40)

Şair, bu düşüncelerle kanaatkâr bir şekilde bir köşeye çekilip divan tertibinden vazgeçtiğini, fakat Kazasker Abdurrahman Çelebi'nin iltifatına mazhar olabilmek amacıyla divan tertibine karar verdiğini belirtir. İsteksiz ve kararsız olmasına rağmen, her nazma yerleştirip, her meclise karıştırdığı şaşkınlık denizinden çıkardığı incileri ve sarhoşluk çöllerinden derdiği lâleleri, yüce işaretler mucibince, halkın dilinde söylenip dolaşan şeyleri karalayıp divan hâline getirdiğini belirtir.

Revânî, şiirlerini bir divanda toplanması hususunda, cihan sarraflarının nazım cevherine talip olup devrin hocalarının şiirine kıymet verdiğinden, dağınık şiirlerini toplayıp divan tertip edilmesi konusunda ilgi gösterip teşvik ettiklerinden bahseder.

Şair, şiir yazmasının sebebini: “Ekser rûşen kasâyid memdûha vâsıl olmag için tahrîr ve sâdır olan eş'âr cânânelere irsâl olmag için tastîr olunurdu.” (Revânî; haz. Avşar 2017: 25) ifadeleriyle çoğu kasidenin övgüsü yapılan kişiye ulaşmak için

yazıldığını ve meydana çıkan şiirlerin de sevgiliye ulaştırılmak için satırlara çekildiğini belirtir.

Revânî, dibacesinde divan tertibiyle ilgili olarak da ilginç bir bilgi verir: Şiir meclisinde dostlarının Hazreti Mevlana Câmî'nin tam bir divanını bularak kendisine kitaptan tefe''ül yoluyla;

Key büved yâ Rab ki rû der Yesrib ü Bathâ künem
Geh be Mekke menzil ü gâh Medîne câ künem”⁷⁴

matlâ beytini okuduklarını ve bu duruma hayran kaldıklarını, bunun ilahî bir lütuf olduğunu belirttiklerini ifade eder. Bu olay neticesinde dostlarının dağınık şiirlerini düzenlemesi ve bir divan tertip etmesi hususunda ısrarcı ve zorlayıcı olduklarını ekler.

Dostlarının ısrarlarını kırmayacağını fakat divan tertip etmenin kemal sahiplerinin gözünde Mısır'a şeker, Aden'e inci, Hind'e anber, Hoten'e güzel kokulu misk, Yemen'e değerli akik, Bedahşan'a parlak la'l götürmek gibi faydasız bir ticaret olacağını mütevazı bir dille ifade eden şaire dostları da; “İnci kıymetten ve kumaş pahadan bir şey kaybetmez.” vecizesini hatırlatmaları ve şairin bu tutumunun bir özürden ziyade kaçınma olduğunu, hâlbuki divanı tertip ederse şiir meclislerinde bir eğlence vasıtası olacağını ısrarla belirtmeleri üzerine “Meram ısrarla hâsıl olur.” ifadesince divanını tertip ettiğinden bahseder.

Lâmi'î, şairlikte belli bir seviyeye geldiğini ve iç olgunluğuna eriştiğini ifade ettikten sonra, padişahın ve Cem seviyesinde gördüğü vezirin huzurlarına varıp ulu hizmetleri ve yüce naipleri gibi hizmet makamında hazır bulunmaları için; yıldız kümesindeki sönük yıldız Benatünnaş gibi perişan ve Süha yıldızı gibi hep saklı olduğundan namsız ve isimsiz olan o dağınık el değmemişlikler olarak adlandırdığı şiirlerini usule uygun olarak; “Kim bir kavme benzemeye çalışırsa ondandır.” hadisi hükmünce, eskiden güzel ve düzgün söz söylemiş olanların yüce namı dîvânları ve

---

⁷⁴ Allah'ım bazen Yesrib ve Batha'da çok yürüdüm, bazen Mekke'de menzil tuttum, bazen de Medine'de mekân tuttum. (Câmî) (Üzgör 1990: 119/ Dn.2).

Süreyya yıldızına benzeyen mecmuaları gibi, harfleri sıraların tertibi ve inceliklerle çevrili üslûbu süslemek suretiyle bir araya getirdiğini söyler. Şair, gaybdan haber veren meleğin her emir ve hitabının itaat gerektirdiğini, üzgün gönlünün: “İşitildi ve kabûl edildi” şeklinde mukabele ettiğini ve uluların sözünün sözün de ulusu olduğunu bildiren: “Kelâmül-mülûki mülûkü’l- kelâm” vecizesini söyler. Yine Hâfız’ın:

بمی سجاده رنگین کن کرت پیر مغان کوید   Be-mey seccade rengîn kün geret pîr-i mugân gûyed
که سالک بیخبر نبود ز راه و رسم منزلها   Ki sâlik bî-haber nebved zi-râh ü resm-i menzil-hâ⁷⁵

beyti icabınca usul ve erkâna uyduğunu belirtir. Şair, miskin gönlünün ve hazîn canının sermayesinin azlığını itiraf etmiş bir biçimde ihtiyaçsızlık ve el çekmişlik deryasına elini daldırdığını belirterek, gökyüzünü idare eden o yüce kişi ve umman gibi taşan o itibarda bir padişaha böyle hizmetler ve sunumların ancak ayarı düşük birkaç sayılı dirhemle ölçüleceğini ifade eder. Tevâzusuna devam eden Lâmi‘î, şiiirlerinin ilerlemesine; “Her şeyin bir alıcısı olur.” vecizesinin münasip düştüğünü belirtir. Şair ayrıca “gevşek iplerle birbirine bağlı beş on tane sıkılaştırılmış uğursuz dedikodudan ibaret sözler” dediği şiiirlerinin düzeniyle ilgili de; “Akla geldiği gibi söylenenler, karışıklık durumunda affedilir.” vecizesini söyler. Amacının bir parça iğne deliği kadar elmas parçasıyla “Hz. Yusuf” un satıldığı pazar” dediği şairlikte alıcılık ve müşterilik etmek, baştanbaşa toprak olmuş hurda bir ayna parçasıyla sarraflar dükkânına geçip aracılık ve kuyumculuk etmek olduğunu söyler. Şair, bir beyitle şiiir konusunda tevâzusunu ortaya koymaya devam eder:

من در صف فرسان فصاحت چو کنم   Men der-saf-ı fûrsân-ı fesâhat çi-künem
تا تیغ زبان کشیدن آید هوسم   Tâ tîg-ı zebân keşîdem âyed hevesem⁷⁶

Lâmi‘î’ye göre, geçersiz bir gümüş ve ayarı düşük bir altın ile Hint ve Sint’e ticaret yapmak, yayılmış misk göbeği ve kötü kokulu toprakla Çin’e ve Maçin’e yolculuk etmek günahkârlıktır ve yanlış yolda olmaktır. Bunun yanında Lâmi‘î,

---

⁷⁵ Meyhâneci şeyhi sana seccadeyi şaraba boya derse, çekinme, dediğini yap. Çünkü yol ehli, konakların yol yordamını bilir. (Üzgör, 233/ Dn. 7).

⁷⁶ Ben fesâhatin usta binicilerinin, güzel söz söyleyenlerin safında nasıl yer alabilirim? Ben sadece dil kılıcını çekmeye heveslendim. (Üzgör, 235/ Dn. 1).

dünyanın, kötü huyluların sultanlığı ve ayıp arayanların yuvası olduğunu belirtir ve yaratılmışların çoğunun zor gören paracılar ve sarraflar olduğunu; Bin hüner içinde bir yanlışı ve yüz inci içinde bir kırık dökük olanı görenler olduğunu söyleyerek avâm kesimi eleştirir. Bu eleştirisini bir beyitle de destekler:

صد نقش درست آید و کس را نظری نی   Sad-nakş-ı dürüst âyed ü kes-râ nazarî ni
چون رفت خطایی همه را چشم بر آنست   Çün reft hatâyî heme-râ çeşm ber-ânest⁷⁷

Daha önce söylediği veciz ifadeyi tekrarlayarak; oysa insanın yanlışı ya da eksikliklerinin olabileceği ve hoşgörülü olunması noktasında; “Her cömertin bir zevali, her inenin bir çıkışı, her âlimin de bir sürçmesi, hatası vardır.” ifadesinin manasına uygun hareket edilmesini isteyerek sitemini dile getirir.

Lâmi‘î, şeytanî vesveselerden ve nefsanî kuruntulardan arınmış olan ve kıskançlık göz ağrısından ve kötü bakıştan temizlenmiş bir sinenin yani iyi niyetli, irfân nazarıyla bakanların da çok nâdir bulunan kimseler olduğunu ve kimya gibi değerli olduğunu belirtir. Özellikle; toplama ve tasnif varsa bir amacın da olduğunu belirttiği “Kim tasnif ederse bir amacı vardır.” vecizesiyle dîvân tertibinin gayb meleğinden gelen bir uyarıyla yapıldığını vurgular.

Lâmi‘î, tertip ettiği dîvânını, Kanûnî’nin vezirlerinden olan ve dibacesinde övdüğü İbrahim Paşa’ya sunduğunu belirtir. İbrahim Paşa’yı; “Cem menzilli, ulu kapısı halkın ve faziletli kişilerin toplanma yeri, yüce eşiği halkın ve âlimlerin mahfili, âlemin gizliliklerini bulan, insanoğlunun sırlarını açan “Nûr üstüne nûr” (Nûr 24/35) ayetinden ibaret olan bir ulu vezir ve Cem kudretinde bir sadrazam” tarzında ifadelerle över. Lâmi‘î, İbrahim Paşa’nın şairlere sahip çıktığını ve himmette bulunduğunu ifade eder.

Za‘fî, önsöz ve divan yazma sebebi ve gayesinin; şahısların suretlerini tasvir edici Allah’ın, konuşan nefisleri gayb perdesinden görünür nergisliğe erıştirdiğinde

---

⁷⁷ Yüzlerce düzgün resim geldi ama kimse bir bakış atmadı lâkin bir kusur çıkınca bütün gözler onun üzerine çevrildi. (Üzgör, 235/ Dn. 2).

gayret düşünürü adında şuurlu birine dost ederek, yaradılmışların üstünü kılması ve ruhlar âleminin nuru olan olgunlaşmış akılları, yüce âlemden yeryüzüne indirip ilahi ilimlerin işareti olan şeyleri anlamaları, sonsuz sanatların yazıları olan şeyleri öğrenmeleri, güzellikleri tamamlayıp sanatları tahsil etmeleri için kullarını söz isimli bir kır ata bindirip yaradılmışlar arsasının önde geleni yapması olduğunu söyler.

Yakın dostlarının kendisinden şiirlerini kafiye uygunluğu ile toplaması isteği olduğunu, divanını padişahın emri, dostlarının da; söz ve düşüncelerini kalıcı hale getirmesi, düzeltip, önsöz ile tertip etmesi gibi teşvik ve telkinleri ile bir araya getirip divanlaştırdığını belirtir.

Celalzade Salih Çelebi, şiire gençliğinden beri ilgi duyduğunu, içinin dışının mecâzi aşkla dolu olduğunu, güzel şiir söyleyen şairlerin dîvânlarını incelediğini, sırası geldiğinde kendisinin de o şairlerin üslûbunda şiirler söylediğini ve eğlendiğini belirtir. Kendisi hakkında düzgün fikirlere sahip ve kendisinin yakınlık içinde olduğu bazı şairlere düzgün, hoş övgüler ve kasideler; nâzik dilberleri anımsayarak hafif kafiye ve redifte elif'ten ya'ya kadar her harfte gazeller; farklı nazım şekillerinde birçok gönül açan şiirler söylediğini belirten şair, bu şiirlerin yazıya geçirilmediği için zamanla unutulduğunu ifade eder. Daha sonra bazılarını hatırlayıp kendisinden sonra gönül ehli âşıklara yâdigar kalması için dîvânını tertip ettiğini söyler.

Fuzûlî, nazm ilminin icadı olan şiirlerini derleyip toplayıp eser haline getirme vakti geldiğinde bir güzelin tatlı tatlı sözlerle hatırını sorup gönlünü aldığını ve kendisine iltifatlar ederek; şairin nazım ve nesir ülkelerini hükmü altına aldığını, Arap, Acem ve Türkler'de benzersiz olgun insanların olduğunu lakin bu dilleri Fuzûlî gibi bilen, nazım ve nesir sanatlarına vakıf kimsenin olmadığını söylediğini, âlem halkının, şairin bazı nesir ve muamma incilerinden feyizlendiklerini, bazılarının mesnevi ve kasidelerinden faydalandığını, bazılarının Farsça gazellerini gönüllerine işlediklerini, bazılarının Arapça ve aruzlu şiirlerinin zevkine vardıklarını, o halde Türk asıllı güzellerin de, nazımın feyzinden nasiplenmeleri ve Türk zevk sahiplerinin de, söz bostanında gazeller dîvânının çiçeğini bulmaları gerektiğini yoksa tabiat binasının arsasının kusurlu olacağını ve olgun istidadının bünyesinin zarar göreceğini söylediğini aktarır. O güzelin kendisine, şiirlerini toplaması ve bir eser hâline getirmesi

telkininde bulunduğunu ve bu kayırmacı ifadelerindeki gizli mananın nasihat olarak alınması gerektiğini düşünerek eserlerini toplamaya karar verdiğini belirtir. Fakat vakit sermayesini itibar gören işlere harcarken, tabiatının doğanın büyük avlar peşindeyken böyle küçük bir avın peşinden gitmesine zamanın şartlarının ve de kanaatsizliğinin imkân vermediğini belirtir.

Buna rağmen itibarına bu ilavenin gerekli olduğunu düşünerek çocukluk zamanında yazdığı ve sağa sola vermiş olduğu dağınık olan gazellerinden bir küçük dîvân tertip etme imkânı bulduğundan ve onu belli bir biçime sokarak tamamladığından bahseder.

Taşlıcalı Yahya, bir kıt‘ayla Marifet sultanının (Allah) dîvânını halka seyrettirmeyi murad ettiğini ve bu sayede kulların Rabbi’nin kendisine sunduğu ilhamların güneş gibi doğduğunu ifade ederek dîvân yazma sebebini de belirtmiş olur:

Mârifet sultânının dîvânını
Halka seyr itdürmegi itdüm murâd

Dil dilinden gün gibi oldı ‘ayân
Vâridât-ı Hazret-i Rabbü’l-ibâd

(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 10)

Taşlıcalı Yahya Bey, dibacesinin sonunda dîvânının, herkesin övdüğü Ahmet Paşa adına olduğunu belirtir:

Be nâm-ı üst in dîvân-ı âlî
Şüde memdûh u makbûlü’l-ehâlî

(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 14)

Bâlî şiirlerini aşk derdi çektiği için tertip ettiğini, mürekkep olarak kara bağrının kanlarını kullandığını, şiirlerinin edası mecâz anlamlı olsa da, hakiki mana içerdiğini vurgular:

Yazılan derd-i ışk için müretteb
Kara bagrumdan olmuştur mürekkeb

Egerçi kim mecâzîdür edâsı
Hakîkîdür ma‘ânî muktezâsı (Bâlî; haz. Sinan 2004: 105)

Bâlî, dibacesinin sonunda bir beyitle, divanının tertip tarihi 1577-78 tarihini verir:

Nazımdan bîşini a'dâdun ayır
Ola divanumun tarihi zâhir (Bâlî; haz. Sinan 2004: 105)

Cemîlî, cihana bakıp beden ve ruhunun yokluk mülküne varıp vücudundan eser kalmayacağını bu yüzden aşk-bazlık ederek sevgililerin yüzü suyundan, göz ve gönül bostanına su verip yaradılışının aynasının da bundan cilalanıp nazım ve beyitlerin inci ve cevheri denizi içine dalgıç gibi dalarak tekrarı olmayacak gazeller meydana getirip kendisi için yadigâr kıldığını belirtir.

Cemîlî, divan tertibiyle ilgili ilginç bir bilgi verir. Şairin daha önce yapılmadığını iddia ettiği ve yenilik olarak vurguladığı bilgi şöyledir; eski ve sonraki Türk, Tacik ve Arap şairlerinin sevilen ve keramet sahibi olanlarının yardım ve himmetlerinin kendisine yardımcı olduğunu böylece feyz ve hidayet kapısının gönül kulübesine açılıp bir yenilik meydana getirdiğini ve bunun da kendisinden bir yadigâr kaldığını, bu yeniliği başka hiçbir şairin hayâl edemediğini söyler. Bu yeniliği izah eden Cemîlî; harf tertibine göre hazırladığı divanında her harfin başlangıcında ilgili harften oluşan ve üç kelimeyle sevgiliyi ifade eden bir yapı meydana getirdiğini belirtir. Şairin ihtirâ olarak adlandırıp izah ettiği bu yöntemle ilgili şu tespitler önemlidir:

Cemîlî'nin yenilik dediği ve daha önce hiçbir şairin akıl edemediğini ileri sürdüğü bu yöntemi biz Nevâyî'nin de uyguladığını biliyoruz. Tek farkla ki Cemîlî üç kelime kullanırken Nevâyî bunun için iki kelime kullanmıştır. Cemîlî'nin daha önce Nevâyî gibi çok büyük ve divanları herkesçe okunan bir şair tarafından kullanılmış ve bu nedenle kolayca ispatlanabilecek bir yöntemi ilk defa kendisinin kullandığını iddia etmesinin sebebini anlayabilmek oldukça güç (Demircioğlu 2002: 43).

“Daha önce Çağatay sahasında Nevâyî tarafından kullanılan bu yöntem Anadolu sahasında geliştirilmek suretiyle ilk defa Cemîlî tarafından uygulanmıştır. Cemîlî, ... divânını alfabe sırasına göre tertip etmiştir. Her harfin başına o harfle başlayan ve sevgililer vasfında üç kelime koymuş, yazdığı bu cümleyi de gazele başlık olacak şekilde her kafiye değişiminde tekrarlamıştır.” (Kadıoğlu 2017: 24).

Hasan Ziyâî, “Gençlik delilikten bir şubedir” sözünce divanelik zamanlarında ve başı hoşluk âlemlerinde aşk ve muhabbet ortamına düşüp dert ve keder vadilerinde şaşkın ve başıboş gezerken kavuşma ümidiyle hevesli bir halde o hevesinin arzu rüzgârı olup nazlı ömrünün geçip gittiğini belirtir. Olgun tabiatının o heveslerinde ölçülü söze meylettğini söyleyen Ziyâî, zavallı nazım ve gönül aldatıcı şiirler diye

düşündüğünden müsvedde sayfalarında kaldığını, sonunda hazan gibi dağınık evrakların kaybolmasına gönlünün razı olmadığını, hece tertibiyle gazel, kaside ve diğer şiirlerini bir divanda topladığını belirtir.

Sehâbî, şiirlerini düzenlemeden esas maksadını; unutulmuş köşesine çekilmiş ve yokluğa mahkûm olan kendisinin Hak Teâlâ tarafından ölçülü tabiat ihsanıyla memnun, kararmış kalbinin şiir sevdasıyla dolu olması olarak ifade eder. Düşünme vakitlerinde fıtrat zihnini uyandırmak için mana kuşlarını avladığını ve görünen defterlere kaydettiğini belirtir. Zikir ve dua ümidiyle şiirlerini birleştirip tertip etmeye gayret ettikçe engeller ortaya çıktığını, sonrasında hilâfetin yüce divanı tarafından desteklenerek divanını tertip ettiğini belirtir.

Surûrî, kendisini; dünya ehlinin ayıp ve kusurlarıyla dolu, Hudâ'nın zavallı kulu olarak tanımlar. Geçmişteki aşklarında ve gençliğinde, muhabbetin başlangıcında, baş dönmesinde, aşk ve sevmeye halinden, kendi hallerinden bazı şiirler, düz yazılar ve kelimeler dizisi söyleyip yazdığını lakin dağınıklık âleminde derleyip düzenlemediğinden birçoğunun kaybolduğunu, nüshasının da herkesçe bilinmediğini, sonrasında dostlarının isteğiyle elindekileri tertip ettiğini ifade eder.

Ulvî, padişahla arasının iyi olmadığını, gurbete gittiğini, fakirlik çektiğini söyler. 2. Selim'in tahta çıkması ile "Gazel-i cülûs-ı münâsib-i hâl (hâle uygun cülûs gazeli)" başlıklı gazelini söylediğinde, olgun ve akıllı bir yiğidin kendisine, Ömrünü boş yere tüketmektense inci yağdıran fıtratından ortaya çıkan cevahir saçan sözlerini, ister nesir ister nazım olsun, bir yere toplayarak amansız zamanda kendisinden bir eser kalması telkininde bulunduğunu ifade eder. Bunun üzerine kendisini teselli ve telkin mahiyetinde matla başlıklı bir şiirle, kederlenmeye gerek olmadığını zira Allah'ın bir kapıyı kapatması durumunda başka kapılar açacağını, yârin dudağını öperse naz yerinin ruhlar âlemi olduğunu belirtir:

Melûl olma bir ümmîd bulamadunsa necâh
Kaparsa bir kapuyu nicesin açar Fettâh

Ey Ulvî eger bûs idersem leb-i yâri
Olurdu benüm cilve-gehüm 'âlem-i ervâh (Ulvî; haz. Çetin 1993: 42)

Bu süslü matlayı okuyup dîvân tertibine karar verdiğini söyleyen şair, biraz düşünceye vardığında da; ilim isteyen kimsenin şiire heveslenip halka rezil olmasındansa, meşguliyet yolunda yürüyüp Allah'ın doğru yola erdirmesiyle maksadına ulaşip selâmet bulmasının iyi olacağını, özellikle de; “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar.” (Şu‘arâ 26/224) ayetinden hareketle dünyanın mecazîliğine domuz gibi düşmeyip âhiretin hakiki nimetlerine kavuşmanın şükrünü arzulamak gerektiğini düşündüğünü belirtir. Bu fikirdeyken aynı surenin bir sonraki ayeti olan “İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar...” (Şu‘arâ 26/227) ayetinin bir ilham olarak aklına geldiğini söyler. Bu düşüncesinin tarihi olarak hicrî 974 yılının rebiülevvelinin ilk günü⁷⁸ olduğu bilgisini verir.

Ulvî, şiirlerini toplayıp dîvân tertip etmesini isteyen ve dibacesinde Arapça mensur bir bölümle övdüğü Atâullah adıyla bahsettiği kişiye danışmanlık yaptığından ve ona hizmet ettiğinden bahseder. Atâullah'ın kendisine, gönlünün sevinçli, hâlinin rahat bir duruma gelmesinden sonra bütün gücünü ortaya koyarak tüm şiirlerini bir yere toplayıp, padişaha lâyük bir dîvân tertip etmesini ve böylece padişahın ihsanına ulaşip fânî dünyadan bakilik yurduna giden bir eser bırakmasını telkin ettiğini söyler.

Şiirlerini toplama ve dîvân tertip etmeye istişâre ve istihâre neticesinde karar verdiğini söyleyen şair, dîvân tertibindeki maksadının hâlini ortaya koyma ve yapılan işlerin kusurlarını anlatmak olduğunu, tesir edici güzellikleri ve övünülecek menkıbelerin zikrini yazmanın ve ifadeyi değiştirmeye anlatmanın kolay olmadığını belirtir.

Ayrıca şair, dîvân tertibi ile ilgili de padişaha uygun ipe dizili kasîdeleri, benzersiz gazelleri bir yere güzel sözlerle toplayıp dîvân tertip ederek heceleme harfleri üzerine düzenlediğini söyler.

Cinânî, dîvân tertibine yakın bir arkadaşının⁷⁹ teşvik ve ısrarıyla karar verdiğini belirtir. Cinânî dostunun; dünyanın faniliği karşısında baki olacak işin eserini tertip

---

⁷⁸ 16 Eylül 1566 (www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme -kılavuzu/).

⁷⁹ Cihan Okuyucu, “Cinânî, Hayatı-Eserleri-Dîvanının Tenkitli Metni” adlı eserinde “...eskiden beri dostu ve hâmisî olan bir zâtın teşvikiyle, dağınık manzumelerini toplamayı kabul etmiştir. Daha

etmek olduğunu ve bunun kıyamet gününe kadar ruhuna Fatiha gönderilecek bir amel olduğunu belirtmesi üzerine ikna olduğunu belirtir. Her ne kadar meşguliyetinin çokluğu bunu yapabilmesine mâni olsa da, meşguliyet aralığında gönlünü uyandırması için şiir dizeleriyle uğraştığını, eser yazma işini iki katına çıkardığını belirterek Allah’a tevekkül eder ve ondan kendisine yardım etmesini diler. Dîvânını hicrî 994 yılının Receb ayının son günü tamamladığı bilgisini verir.

Nev’î, perişan vakitlerinin bir kısmını, dil sözlerinin cevherini toplamaya ve sihir ve anlatma incilerini dizmeye sarf ettiğinden yani duygu ve düşüncelerini şiir haline getirmek için gösterdiği çabadan kısaca bahsetmektedir. Ayrıca “Şairler sözün sultanlarıdır.” vecizesine uygun olarak Sultan Murad’ın kendisine teveccüh göstermesi neticesinde, kendisinin de ona duacı bir kul olarak ve daha önce, “Netâyicü’l-Fünûn ve Hasb-ı Hâl” adlı eserleriyle padişahı şerefliendirdiğini fakat padişahın katına ulaşmadığını belirterek şiirlerini karınca misali, pâ-yı melâh⁸⁰ olarak ona takdim ettiğinden bahseder:

Ol şâha ki şevket-i Süleymân
Âlî nazarında muhtasardur

Pây-i melahı hediye kılma
Ger ayb ise mûrdan hünerdür (Nev’î; haz. Tulum-Tanyeri 1977: 5)

Dibâcesini padişahların hazinesinde çokça inciler bulunduğunu, söz incisine gerek olmadığını bilse de saf bir dürüstlikle inceleyenlere bir damla gözyaşı olarak hediye ettiğini belirterek tamamlar:

Söz gevherine yok bilürüz gerçi ihtiyâc
Şehler hazînesinde güher bî-kerân olur

Ammâ ki sıdk-ı pâk ile sâhib-nazarlara
Bir katra eşk-i dîde azîm armağân olur

(Nev’î; haz. Tulum-Tanyeri 1977: 6)

---

evvel de Riyâzü’l-Cinân’ın telifine sebep olduğu anlatıldığına göre bu zâtın Azeri Çelebi olduğu anlaşılıyor.” sözleriyle bu dostun kim olduğunu belirtir (Okuyucu 1994: XXIII.).

⁸⁰ **Pây-i melâh:** çekirge ayağı, bir karıncanın Hz. Süleyman’a götürdüğü armağan (eski edebiyatta “çam sakızı çoban armağanı” atasözünün yerine kullanılır) (Devellioğlu 1998: 607).

Gelibolulu Âlî, ilk dîvânını tertip etme sebebini de kısaca: insân-ı kâmil vasfına erebilmek, fânî dünyaya kalıcı bir eser bırakmak ve unutulmamak olarak belirtir. Âlî, ikinci divanı (Vâridâtü'l-Enîka) dibacesinde Sultan III. Murad'ın tahta çıkışından evvel tamamladığını belirttiği dîvânının, onun tahta çıkışıyla ve kendisine yardım ve himmetleriyle; irfan gül bahçesinin iltifat rûzgârıyla cennet bahçeleri gibi gülen ve şuurlu bir idrâk bostanının yeniden yüce bir fidan olarak tazeliğe ulaştığını belirtir. Tamamlanma tarihini dibacesinin sonunda 982 yılı Şevval ayının ortaları⁸¹ olarak ifade eder. Dîvânının özellikle de kasîdelerinin padişahın iltifatıyla her yerde rağbet gördüğünü ve elden ele şöhrete kavuştuğunu vurgular.

Âlî, belâgat düzenli dîvânını, adaletiyle nam salmış bir padişah olan Sultan III. Murat için özenle yazıldığını ve düzenlendiğini ifade eder.

Âlî, eserini tamama erdirip nazm ipine dizdiğini, rütbe hükmü ile mühürlediğini, sözlerinin tamamının remizler hazinesi olduğunu, belâgat düzenli yapısının remizlerle dikildiğini, imkân, tamamlama, dîvân hâline getirmeye eriştiğini, sultanların sultanının övdüğü, hükümdarların hükümdarının şükrettiği, en iyi dîvânlardan kılındığı, sihir etkili fikirlerin el değmemişi olduğunu, sırların hayâlleri derecesine dâhil olduğunu, fesâhat özellikli şiirlerin beyitlerinin göz önünde bulundurularak doğru sözlü vakitlerin başı olmaya ulaştığını ifade eder ve dört beyitlik bir nazmla dîvânının adı ve yazım süresi ile ilgili bilgiler verir:

Cem' ü tedvîn çün tamâm oldu
“Vâridâtü'l-Enîka” nâm oldu

Hiddet-i tab' u 'unfuvân-ı şebâb
Bıkr-i fikr-i enîka virdi cevâb

On sekiz yılda hâsıl oldu bu dür
On sekiz bin cihân meğerki budur

Ba'd-ez-in şâhidân-i şirin-kâr
Gayr-ı mecmû'a gösterür dîdâr (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 53)

---

⁸¹ Ocak/Şubat 1575 (www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme -kılavuzu/).

Şair, dîvânını tertip ettiği tarih olarak 982 yılını verir:

Nakş-ı in müntehâb imrûz be-pâyân be-resid
Ki der-ân rûz meh-i rûze şitâbân be-resid

Geşt tedvin-i gazelhâ-yı cevâhir-mâye
Sene isnâ ve semânîne ve tis'a mâ'ye

(Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 53-54)

Şerîfî, Sultan III. Murat'ı övmek için şiirlerini topladığını ve cihanın şahına yalvarmak amacıyla şahane gazellerini divan haline getirdiğini söyler:

Bâis-i cem' budur eş'âra
Ola esbâb-ı senâ Hünkâr'a

Olmağa ed'îye-i şâh-ı cihân
Kıldı şâhâne gazeller dîvân (Şerîfî; haz. Yazar 2006: 123)

Kâşîf Esad, gayb âleminde bir işaretle yani ilahî bir ilhamla şiirlerini yazdığını ve divanını H. 1074 (1663) Recep ayında tertip ettiğini belirtir.

Ganizade Nadîrî, dibacesini Mîrâhûr Âlî'nin isteği üzerine tertip ettiğini, her söz sınıfının layık olduğu yere konulup kontrol edip ona sunduğunu ve onun isteğiyle de bir nüshasını da Gazanfer Ağa'ya sunduğunu belirtir.

Nev'îzâde Atâyî, divanını tertip edip, şairliğini uzunca övdüğü Şeyhülislam Yahya Efendi'ye sunduğunu belirtir.

Hüseyin Âlî, divan tertip etme sebebini; şiirlerini düzenleme ipine dizmenin, dostlarının hatırları ve gönülden isteği olarak ifade eder.

Dibacesinin başında şiirlerinin toplanma sebebini açıklayan Hüsamzâde Feyzi Osman, çeşitli yerlerde kadılık vazifelerinde bulunduğundan, vazifesinden azledildiğinden ve bu azlinin uzaması ve borçlarının çoğalması neticesinde perişan bir halde olduğundan hatta Arnavut Belgrat'ı kazasına üç yüz akçe maaş ile görevlendirildiğinden lakin içinde bulunduğu maddi sıkıntı ve borçları yüzünden ne yol harçlığı tedarikine ne de borçlarını ödemeye imkân bulunduğundan bahseder. Şair ne yapacağını bilemez bir durumda ve çaresizlikle kıvrılırken bir dostunun kendisini teselli kabilinden, şiirde istidadının olduğunu, şiirlerini tertip edip padişaha

sunmasının neticesinde teveccüh görüp sıkıntılarının biteceğini belirtmesi üzerine, önceden sıkıntılı ve üzüntülü hallerinde yazmış olduğunu belirttiği şiirlerini tertip ederek eserini padişaha sunduğunu ifade eder.

Hulusi, 1737 yılının cemâzi'l-ûlâsında âniden Rahmânî bir lûtf ve ilâhî bir yardım hâlinin belirerek gaflet hâlinde olduğuna çok üzüldüğünü ve kendisini hesaba çektiğini söyler. Dünyalık heveslerin, shevî arzuların prangalarından kurtulamadığından dert yanan Hulusi, Celvetî tarikatının halkasına girip babası Şeyh Mehmed Efendi'nin hizmetinde tarikatı kabul edip onlara uyduğunu söyler. Tarikatte mesafe katedenlere gayret sesi olması için kimilerinin nazım, kimilerinin nesir biçiminde hakikatler ve divanlar oluşturduklarını belirten şair, haddine göre birkaç sözün toplanmasının gönlüne Allah tarafından ilhâm ve ilkâ edildiğini ifade eder.

Şair, divanını oluşturduğu dönemde Allah'ın yardımı ile Osmanlı'nın Belgrad'ın yirmi üç yıldan sonra tekrar fethettiğini belirterek divanını tertip ettiği tarihi de belirtmiş olur.

Re'fet, önemsiz zihin yazıları ve itibarsız kalemin yazıları olan beyitler ve şiirler, kaside, düşük ayarlı tarihler ifadeleriyle nitelendirdiği şiirlerini; yine önemsiz mecmua olarak nitelendirdiği divanına topladığını ve padişaha sunduğunu belirtir.

Ni'metî, bir zayıf karınca olarak tanımladığı kendisinin Hüsrev gibi bir Süleyman olarak tanımladığı ve eski tarzdaki tarih manzumelerini değiştirip yeni tarz güzelliklerin sahibi olduğunu belirterek övdüğü Sultan 1. Mahmud Han'a perişan ifadeli şiirlerinden önce, parlak tarih⁸² nazımlarını hece harfleri tertibi üzerine sunduğunu ifade eder.

Hanif, iki dibacesinde de divanını tertip edip Sultan Mahmud'a sunduğunu belirtir.

---

⁸² 18. yüzyıl şairlerinden olan Ni'met Ni'metullah Efendi, tarih düşürmeleri ile öne çıkmış ve Klâsik Türk Edebiyatı içerisinde yer bulmuş şairlerden (Alkan 2011: 6) biridir.

Nûrî, nazım ipine dizdiği şiirlerine, padişahın şanlı adını içeren birkaç kıt'a kaside ekleyerek eskilerin divan tertibi usulünce düzenleyip divanını padişaha takdim ettiğini söyler.

Zihnî, divan tertip sebebini diğer dibacelerde bahsedilen ve bilindik divan tertip sebeplerinden farklı bir gerekçeye dayandırarak; “Dönemindeki özellikle içki ve eğlence meclislerini şenlendirmek için kendi ifadesiyle “El-hamr-ı yâkute ve'l-asele Mukayyete” misali “şûhâne” şiirleri ve bunların müelliflerini sert ifadelerle eleştirmiştir. Şair, şiirlerini bu akımlara bir tepki olarak, olması gereken şiirin mahiyetini göstermek maksadıyla telif ettiğini dibâcesinde ifade etmiştir.” (Han 2015: 40). Şiirlerinin 1180 (M. 1766)-1196 (M. 1787) yılları arasını kapsadığını belirten şair, divanını 1196'da (M. 1787) tertip ettiğini söyler.

Bahr-ı tavîl nazım şekliyle yazdığı dibacesinin son iki cüzünde padişahın himayesinde yetiştiğini belirten ve Allah'a senâ eden Dâniş'in şiirlerine lütuf ve keremle rağbet ve güzel bakış yakıştırarak, perişan inleyen gönlü gibi bağılılık süsüyle düzeni olmayan şiirlerini tertip edilmesini ferman buyurduğunu Mir Halil'in divanını tertip etmekle görevlendirildiğini ve kendisine yardım ettiğini, divanına “Zîb tertîb-i cemîl oldu” (1165/1751-52) ifadesiyle tarih düşürdüğünü, Allah'a gece gündüz dua etmesi gerektiğini belirtir.

Hazmî, dostlarının tavsiye ve ısrarları, özellikle mürşidinin izin ve teşviki üzerine divan tertip ettiğini, gençlik devresinde yazdığı birçok şiirini divanına dâhil etmediğini belirtir. Amacının şairlikte bir marifeti olduğunu göstermek değil, dostlarının teveccühüne karşılık vermek olduğunu ifade eder.

Râzî, tarih, münacat, na't, methiye, lugaz, rubai, mesnevi, müfredlerle harf sırasına göre aciz divanını tertip ettiğini ifade eder.

Keçecizâde, kendini ifade ettiği bölümün devamında; “olgunluk güneşinin zerresi ve layığı, gökyüzü hilâlinin olgunluğunun sönmez güneşi, zamanın İbn-i Kemal'i, İsmet'in (Arif Bey'in babası) ocağının parlak meşalesi” gibi sıfatlarla adlandırdığı Seyyid Hacı Ahmet Arif Efendi'nin kendisine telkin ve tavsiyeleri üzerine dîvânını tertip ettiğini belirtir. Hatta Arif Efendi sohbet meclisinde kendisine “Rind

isen sen de dostlara karış.” azarlamasında bulunmuş, şairin de tıpkı kendisi gibi ömrünün sonbaharına geldiği uyarılarında bulunmuştur. Şairin belirttiğine göre, aralarındaki dostluğun da etkisiyle, Arif Efendi kendisini doğru yola getirmek için sürekli uyarılarda bulunmuştur.

Keçecizâde, divanının tertip tarihi ile ilgili yazdığı şiirinde divanı överek; sanki dilinin Çavuşbaşı olup divanın düzenlenmesine dikkat ettiğini, beyitlerinin saf saf dizilip sözlerinin ordu, manasının da halk olduğunu, kasidelerinin devlet erkânı, tarihlerinin yeterli derecede mal, mısralarının güzellik hazinesi, kaleminin reisü’l-küttâb olup kaydın tamamlanmasına şekil verdiğini, hayâllerinin nazım tahtına çıktıkça yani şiir haline geldiğinde, Şevket’in onlara çavuş olmasını arzuladığını belirtir:

Ser-çâvuşândur gûyâ zebânum
Dîvânım itdi tertîbe dikkat

Ebyât saf saf saf-beste oldı
Elfâz leşker mânâ râiyyet

Ta’yîn kılındı her bir merâtib
Oldı kasâ’id erkân-ı devlet

Târihlerdür müstevfî-i mâl
Her mısra’um bir kenz-i letâfet

Oldı re’îs-i küttâb hâmem
Virdi resîd-i encâma sûret

Çıkdukca taht-ı nazma hayâlüm
Serheng-i tahsîn olmaz mı Şevket

Alkış sezâdur târîh-i tâmma

اولدى مرتب ديوان عزت⁸³ (Keçecizâde İzzet: haz. Şahin 2004: 6)

Divanını, Sultan Mahmud’a sunduğunu ifade eder. “Ta’yîn-i İsm-i Dîvân” başlıklı bölümde dîvânının adını “Bahâr-ı Efkar” olarak belirttiği hatta başka şiirlerini

---

⁸³ “Oldı müretteb dîvân-ı izzet” mısraı ebced hesabı ile 1241 tarihini verir.

de tertip ederek bir divançe oluşturacağı ve bu esere de Hazân-ı Âsâr” ismini dũřũndũđũnũ ifade eder.

İbrahim Tâ’ib, divanını gœnlũ yaralıları hediye etmesi gerektiğini belirterek H. 1250 (1834) tarihinde tertip ettiğini ve Sultan II. Mahmut’a sunduğunu belirtir.

Azmî, “Divân-ı Muhabbet” ve “Aşknâme” olarak adlandırdığı ve kıymetsiz kaleminden çıktığını söylediği tũm şiirlerini, kaside, muamma ve lugazlarını toplayıp divan haline getirerek Allah’a yalvarma kapısına başvurduğunu belirtir.

Safâî, Mevlana tekkesinde hizmetini tamamlayıp yenikapı dergâhının bir hũcresinde otururken şeyh Seyyid Ebubekir oğlu şeyh Abdalbâkî’nin kendisinin bazı şiirlerini gœrũp ona Safâî mahlasını verdiğini ve şiirlerini toplayıp bir divançe tertip etmesini emrettiğini sœyler.

Raşid, Mahmut Nedim Efendi ve kardeşlerinin sohbet meclislerinde bulunduğunu, şiirler okuyup, yorumladığını ve ilahi ilhamın kendisini sevk ettiği, gœnlũ yaralı fikirler gibi dağınık olan eserlerini biraraya getirerek tertip ettiği divanını da Mahmud Nedim Efendi’ye sunduğunu, eserinin adı ve dîvân tertip tarihinin “Dîvânçe-i Âsâr-ı ‘Âşk” terkibi olduğunu belirtir. “H. 1251’de eserini tertip eden şair, daha sonra sœylediđi nazımları da bu divançeye ilâve etmiştir.” (İnal 2002: 1805’ten naklen Çetin 2006: 34).

Tahirũ’l-Mevlevî, kırk senelik birikimi olan şiirlerinin kendisiyle aynı hisleri taşımayanlara bıkkınlık verebileceğini bildiği halde, unutulmasını istemediği iãin şiirlerini toplayıp derlediğini ifade eder.

Suud, kendisinin şiir ve edebiyatta ilk hocası ve yol gœstericisi olan babasının manzum eserlerini mũbarek bir başlık sayarak şiirlerini toplayıp divan haline getirdiğini belirtir. Daha sonra da birãok şiir yazdığını sœyleyen şair, bu dağınık şiirlerinin kitaplığında olduğunu ilerde tertip etmeye muvaffak olursa memuru olduğu Millet Kũtũphanesi’ne bir nũshasını koymak istediğini, divanından ve sonrasında yazdığı şiirlerden oluşturduğu seãkisini de “Sadalarım” adıyla Millet Kũtũphanesi’ne kurucusu Ali Emiri Efendi’nin yũce namına hũrmeten koyduğunu ifade eder.

Mehmet Şemsettin ULUSOY, şiirlerinin kaybolmaması ve yadigâr kalması için H.1322 yılında divan tertip etmeye başladığını, divanına “Eş‘âr-ı Şemsî” adını verdiğini, , “Eş‘âr-ı Şemsî Mısırî” terkihiyle de tarih düşürdüğünü belirtir.

6. Eleştiri

Divan şiirinin eleştiri anlayışının bulunabilmesi için bakılması gereken en önemli eserlerden biri de divan dibaceleridir. (Tökel 2003: 18) Şairler, dibacelerinde kendilerinden okuyuculara, şiir ve şaire kadar çeşitli konularla ilgili değerlendirmelerde bulunurlar ve bu konulardaki tenkitlerini şiir ya da düzyazı ile dile getirirler. Bazı şairler başkalarını eleştirirken bazıları da kendilerini eleştirir.

Ali Şir Nevâyî, Hüseyin Baykara’nın kendisinden şiirlerini toplayıp divan tertip etmesini istediğinde, heyecanlandığını belirtir. Devamında aklını toplayıp, kendisini tenkit eden devamında da kendisine cesaret veren bir şiir yazar:

K’ey fülân bu ni tîre-cânlıkdur
Ni belâ-âz ü nâ-tüvânlıkdur

Renc körmey kişi tapar mı ferâğ
Köngli ötenmeyin yarur mı çerâğ

Tohm yirge kirip çiçek boldı
Kurt candın kiçip ipek boldı

Lâle tohmıça gayreting yok mı ?
Beyle kurtıça himmeting yok mı?

Eyleseng hem şürû‘ ü cân çikseng
Sayda yüz piyâle kan çikseng

Sin mü birgüng-durur anga tezyîn
Belki şeh sa’yi itküsi tedvîn

Çün hireddin yitişti beyle nüvîd
Manga boldı özümdin özge ümîd

Tingri tevîkîn iddi‘â eylep
Şeh cenâbıga ilticâ eylep

Hükm mazmûnıga kalem çiktim
Safha teyzîniga rakam çiktim

Arzımas ger yığarga ol hâşâk
Çün bu dürler nihândur anda ni bâk

Gerçi bes tîre-rûdur ol zulümât
Gam imes çün bar anda Âb-ı hayât (Nevâyî; Üzgör 1990: 76)

Ali Şir Nevâyî, şairlerin divanlarında otuz iki harfin yirmi sekizi üzere gazel yazdıklarını, dört harfle (p,ç,j,lâmelif) (Levend 1966: 66) ilgili olarak gazel yazmadıklarını eleştirir. Zira şaire göre söz gelini şiir ipeğini giyinip, düzenli kaftanıyla salınmaya başladığında otuz iki dışinden dördü eksik olursa yüzünde kusur, konuşmasında da hata olacağını vurgular:

Şûhî ki öküş hüsn ü cemâl olgay anga
Bir hüsn yana hüsn-i makâl olgay anga

La‘li ara dürlerige ger bolsa kusûr
Söz dirde kirek ki infîâl olgay anga (Nevâyî; Üzgör 1990: 76)

Ali Şir Nevâyî, divanının tertibini anlatırken, şairlere bazı eleştirilerde bulunur. Gazellerinde her harf için yazmış olduğu gazellerinin ilkinin ya Allah’ı hamd ile süslediğini, ya Hz. Peygamberin övgüsü ile temizlediğini veya bu iki konudan birine delalet edecek bir nasihatle anlattığını söyler ve bazılarının şiir öğrenmekten ve divan oluşturmaktan maksatlarının; beden ve yüz güzelliği vasıflandırması olduğunu, bu güzelliğinden de, ben ve ayva tüyleri olarak tarifinden başka bir şey anlamadıklarını söyler ve şiirlerinde dinî konuları işlemeyen şairleri eleştirir:

“...ba‘zı il eş‘âr tahsîlîdin ve dîvân tekmîlîdin garaz-ı mecâzî hüsn ü cemâl tavsîfî ve maksûd-ı zâhiri hatt u hâl tar‘rîfiden özge nime angamaydurlar.” (Nevâyî; Üzgör 1990: 78)

Çünkü şaire göre gazelde ilahi hakikatler veya nasihat içeren bir mesaj bulunmazsa bu boş bir uğraştır: “Dîvân tapılgay kim anda ma‘rifet-âmiz gazel tapılmağay ve gazel bolgay kim anda mev‘izet engiz bir beyt bolmağay mundak divan bititse hod asru bî-hûde zahmet ve zâyî‘i meşakkat tartılğan bolgay.” (Nevâyî; Üzgör 1990: 78)

Şairin eleştirdiği bir diğer husus da, bazı şairlerin divanlarda olması gereken gazel üslubunun dışına çıkıp hususi türlerde söz gelininin cılsesine gösteriş ve yüzüne süs vermeleri ve eğer ara sıra matla beyti başka bir türde olursa (gazel harici) o matlân üslubu ile tamamlanış kaftanı ve bitiş elbisesini, belki bitene kadar giydirmemeleridir. Şayet bir beytin manası kavuşma baharında gül süsleyiciliği yapıyorsa diğerinin de ayrılık sonbaharında diken bezeyicilik yaptığını yani divanlarda şairlerin gazel biçimine ve üslubuna riayet etmemeleri ve gazelde konu bütünlüğüne dikkat etmemeleri hususunu eleştirir. Böyle bir durumun kendisine uygunluktan ve yumuşaklıktan uzak görüldüğünü söyler. Bu sebepten, öncelikle her mazmunu ilk beyitte ortaya koyduğunu, ilk beyitten son beyite kadar biçim bakımından ve mana yönünden uygun düşecek şekilde yazmaya gayret ettiğini belirtir.

Nevâyî, şiirlerindeki eksik ve kusurların düzeltilmesini istediği dibacesinin son bölümünde yalnız kusur bulmak amacıyla hareket edenlerin işinin muhalif olmak olduğunu, firuzeyi parlak mühre⁸⁴ diyerek sürseler de az göreceklerini vurgulayarak, kendilerine has marifetlerini ortaya koydukları için Allah'ın böylelerine insaf vermesini diler:

‘Ayb istegüçi kim sözidür barça hilâf
Fırûzeni hor-mühre diben sürse güzâf

Çün cevherini zâhir iter angla muâf
Mundak cevherga Tingri birgey insâf (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 86)

Necâtî, dar ve kusurlu fikirlilerin sihirden mucizeyi ayırt edememeleri yüzünden hakiki kelimâ (Kuran-ı Kerim) güzel yazılmış ve söylenmiş şiir sayarak; “Biz ona şiir öğretmedik...” (Yâsîn 36/69) ayetinin inmesine ve manzum yazının sürgün edilmesine, önemsiz olmasına sebep olduklarını söyler.

---

⁸⁴ **Mühre:** Bir çeşit yuvarlak ve pürüzsüz cam küredir. Eskiden üzerine yazı yazılan veya ebru yapılan kağıtlar mührelenir idi. Hattatlıkta kağıtlar aherlendikten sonra mühre ile cilalanır ve perdahlanır, sonra da kuruyan ebrulu kağıtların üzerinde kalan kitreler mühürlenerek kağıda parlaklık verilirdi. Böylece boyaların kalıcılığı da sağlanmış olurdu (Pala 2011: 339).

Ayrıca, dua ve temenni bölümünde, kendisi ile ilgili bir eleştiride bulunan Necâtî, amel defteri kara iken şiir defterini düzeltmeye uğraştığını yani esas çekidüzen verilmesi gerekenin kulluğu ile ilgili noksanlıklarını gidermek olduğuna vurgu yapar:

İncinme Necâtî' yâ edersen tasrîh
Fânîyi bekâ üstüne ettin tercih

Hep nâme-i a' mâl serâser yanlış
Sen defter-i akvâli edersin tashih (Necâtî Bey; haz. Tarlan 1992: 42)

Fikirlerinin saba rüzgârı gibi esip geçtiğini, çaresiz beden toprağının değersiz ve ayaklar altında olduğunu, esasen düşüncesi ile bedeninin, sözüyle amelinin eşit hareket etmediğini belirtir:

Endişe saba gibi serî' u' l-ahvâl
Üftâde teni hâk hakir ü pâmâl
Endişeme uymad cevârih hakka
Akvâle göre eyleyemedim a' mâl (Necâtî Bey; haz. Tarlan 1992: 42)

Fuzûlî, şiir zevkinden anlamayanların, nazım sahiplerini kınayıp yermemeleri; kendi cahilliklerini itiraf etmeleri ve her keramete de sihir dememeleri uyarısında bulunur:

Şi'r zevkinden olmayan âgâh
Ehl-i nazmı mezemmet eylemesün

Kendü cehline i' tirâf itsün
Her kerâmâta sihr söylemesün (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 32)

Taşlıcalı Yahya, bir kıt' ayla, kaleminin içindeki hikmetleri ortaya çıkardığını belirterek, evveliyatından haberi olmayanları; âlemin konuşan hayvanı olarak nitelendirir:

Hikmeti zâhire ider ızhâr
Bâtının tercemânı oldu kalem

Mübtedâsından olmayan haberi
Oldı hayvân-ı nâtık-ı ' âlem (Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 10)

Cinânî, Allah’a hamd ile başladığı dibacesinin başlangıç kısmında şairlik kabiliyeti olanların Allah’a şükretmekte acizlik ve yorgunluk göstermelerini eleştirir.

Devrinden yakınan Gelibolulu Âlî, söz incilerinin kıymetinin bilinmediğini, fazilet altınının ayarının bulunmadığını da söyleyerek bir mısra ile nazm incisinin kozadan ayırdedilemediğini söyler. En büyük garâbetin yazılmış sermayeleri inat seli ve anlayışsızlıklarında çökmüş bir bölük anlayışsız eşek ve akılsız hayvanın “Kişi bilmediğinin düşmanıdır.” nüktesini tasdik edercesine, anlayamadıkları bilgileri tamamen inkâr ettiklerini, bundan dolayı da ilim mülkünün tüm nimetlerinden nasipsiz olmakla “Onlar hayvanlar gibidir.” (A‘râf, 7/179) ifadesindeki cahil aşağılıklarla bir olduklarını, şüphesiz böylelerine şiir okuyup meziyetini göstermenin “Hikmet Allah’ın sırlarıdır. Kim ki ondaki sırları ehil olmayana açarsa kâfir olur.”⁸⁵ hadisinin kasdettiği ince manaya muhalefet etmek anlamına geleceğini belirtir.

Yine Âlî’ye göre nazım ve nesir cevherini bir bölük anlayışsız eşeğe saçmanın “Hikmeti ehli olmayana veren kişi, mücevheratı domuzun boynuna takan kişi gibidir.” ifadesinin tasdiki olduğunu, kısaca devrin daha kötü fitratının babası ve gaddar talihin yılan tabiatının anası şaşırmış ve hayretler içindeki çocuğu olan şairi; bir mutsuz mal bolluğu devrine getirmiştir ki yüce uluların iltifatları ilim ve marifet hâline değil yalnızca dedikoduyadır.

Bir şiirle devrinin sosyal hayatını da hicveden Âlî; rüşvet alanlarla, menfaati için tarafgir olanların başköşede oturarak arzusuna ulaştığını, zararlı kimselerin iş güç sahibi olup hayırlı zümrelerin ayaklar altına alındığını, şerlilere gün doğduğunu, bilgisizlerin bahtının açıldığını, nereden fazilet ehli bir topluluk varsa sabah akşam gönlü perişan olduğunu, fazilet ehlinin yoksullaştığını, ahmakların tamamıyla dinar zengini olduğunu, aşağılıkların düzgün sözlülerden değerli olup hüner ehline yaygara yaptığını ifade eder:

Kâm-kâr olmuş idi sadr-nişîn
Mürteşîlerle sınıf-ı multezimîn

---

⁸⁵ Hadis-i Şerif.

Mâlik-i kâr-bâr olup esrâr
Pây-mâliydi zümre-i ahyâr

Toğmış idi günü eşirrânun
Bahtı açılmış idi nâ-dânun

Kanda fazl ehli var ise cem‘â
Dil-perîşân idi sabâh u mesâ

Ehl-i fazl olmuş idi fakr ile zâr
Ağbiyâ ağniyâ-yı pür-dînâr

Fusahâdan ‘azîz olup süfehâ
Virür id’ehl-i tab‘a vâveylâ (Âlî, Dib-3; haz. Aksoyak 2018: 59)

Keçecizâde gençlik dönemlerini gönül çalan güzellerin destanını okuyarak veya büyüklerin kapısında gazel okuyan bir abdal olarak geçirdiğini belirterek kendisini eleştirir. Bir sürü değersiz ve saçma söze emeğini harcadığını ve nice sonra hata ettiğinin farkına vardığını söyler.

Memduh divan şiiriyle ilgili eleştirilerde bulunur. Herkesin genel bir bilgi olarak hatırlayacağını baştan ifade ederek, Osmanlı’nın eski şairlerinin, İran memleketinin söz ustalarının hayâlleri ve manalarından beğenilen nağmeleri almış olmalarıyla gazellerin bazen şamatalı ve hayâl mahsülü bazen de klasik kalıp ifadeler ve atasözlerinden oluştuğunu; İran şivesini taklitte kibirlilik ve övünme savaş meydanına girildiğinden kasidelerin birer kavga vadisi olduğunu söyler. Şair, şiire heveslendiği zamanlarda şairlerin yürüdüğü divan yolunun hep bu mevkide olduğunu söyler. Devlet-i Âliye’de kalıcı üne sahip eski şairlerin Acem tarzı belâgattan sakınıp Arap kavminin belâgatına tabi olsalardı şiirimizin daha faydalı ve anlaşılır olacağını dile getirir. Gerçi son asırda yabancı dilleri tahsil eden söz ustası gençlerin batının mesleğine özenerek söz tertip ettiklerini, bu lehçede tertip edilen manzumelerin eski tarz ile karşılaştırıldığında yeni üslup olup işitilmediğini ifade eder. Fakat bunların düzensiz mesnevi sayılabileceğini; ne gazel ne de kaside olduğunu belirtir. Kaldı ki, milletlerin nükte iklimlerinden hareketle kendi meclislerinde neşe taşıyan nağmelerinin hayat bahşeden sesler olacağının inkâr edilemeyeceğini vurgular. Bir beyitle de örnek verir:

مرغان چمنبر صباحی
تسبیح کند باصطلاحی

Mürgân-ı çemenber-i sabâhî
Tesbîh-kend bi-istılâhî⁸⁶

Şark tarafında neşeyle yürüyen şiir güzeline yeni bir elbise bulması gerektiğini kanaat getirse de altı yüzyıl sıcak soğuk rüzgâra göğüs gererek çiçekler saçan ve meyveler sunan milli edebiyat çınarımızın köküne ve dalına balta asmanın insafa sığmayacağını ifade eder. Eskilerin kütüphaneler süsleyen ölçülü hediyeleri, sonrakilerin nazarında kıymetli eski eserlerden sayılması millî onur gereğidir. Divan şiirinin kendini tekrarlaması düşüncesine; şiirde sekiz-on beytin tek düzen halinde olmasının bir marifet olduğunu söyler hatta Şeyh Gâlip'in, Hüsn ü Aşk eserinde:

Engüşt-i hatâ uzatma öyle
Beş beytine bir nazîre söyle

Zann etme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahı söyle böyle bir söz

beyitleriyle itirazcı geçinenlere meydan okuduğunu söyler. Türk dilinde parmak hesabıyla (hece vezni) söylenmiş lafız ve manası tesirli manzumelere de rastlandığını söyleyen şair; Bayburtlu Zihnî'nin nişanlısının köyünü Rusya ordusunun istila ettiğini duyunca, yârinin ne durumda olduğu endişesiyle o yöne doludizgin atını koşturarak yüksek bir dağ tepesinden köyü düşman sardığını görünce;

Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru göçmüş ıssız kalmış otağı

Câmlar şikest olmuş meyl dökülmüş
Sâkîler meclisten çekmiş ayağı (Memduh; haz. Çakır 2009: 717)

şeklindeki ifadelerinin yanık bir gönlün hüznünlü iniltileri olduğunu belirtir. Atalarımızın vicdan tercümanları olan divanlarının uçurtma kâğıdı yapıp havaya savurmanın çocuklara has garip tavırlardan olduğunu belirterek, eski şiirimizin değersiz bir miras gibi savrulup atılmaması gerektiğini vurgular.

---

⁸⁶ “Sabah bahçesinin kuşları ıstılahla tespih ederler.” (Çakır 2009: 716/Dn. 36).

7. Şairlerin Şiirleri ve Şairlikleri Hakkında Değerlendirmeleri

Dibacelerde şairlerinin çoğunun şiirleri ve şairlikleri ile ilgili değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir. Bir nevi birinci ağızdan kısa bir hâl tercümesi hüviyeti taşıyan dibacelerde, özellikle de bu başlıkta şairlerin süslü anlatımlarından samimi beyanlarına kadar oldukça farklı üsluplarda ilginç mevzulara değindiklerini söyleyebiliriz. Genel bir bakışla değerlendirecek; şairlerin kendini takdimde tevazudan şairliklerinin eşsizliğine övgüleri gibi şahsiyet ve kabiliyetlerine; ailelerinden, çocukluklarından, dostlarından, devlet erkânı ve muteberlerle olan münasebetleri gibi sosyal hayatlarına; maddî zorluklarından şiirle taltif, mansıp ve itibarları gibi ekonomik durumlarına; bir güzele tutkularından ilâhî cezbelere şeklinde gönül ve ruh dünyalarına kadar farklılık arz eden ifade ve yorumlarına rastlarız.

Dibacesinde şiir yazabilmenin Allah'ın rızası kabilinde mümkün olabileceğini belirten Ahmet Paşa, bu düşüncesiyle şairliğin ilahi bir lütuf olduğunu vurgular. Şiir yazmada padişahın buyruğu ve cevazının kendisini olumlu yönde etkilediğini ifade eder. Şiirlerinin, şiir meclislerinde dinleyeni okşadığından, Allah'ın sanki kalemine keramet lutfettiğinden, aciz kalanların sanki şiirinde İsm-i Azâm gizliymiş gibi okuyup, dinleyip takat bulduklarından bahsederek dinleyenlerin ruhî yönden tedavi olduklarını söyler. Sözlerinin Sadi'nin Bostan'ı gibi olması temennisiyle, sanatçının iyi ve beğenilen eserleri örnek alması, yararlanması konusunu da dile getirir. Şiirden hazzeden, kendisini teşvik eden padişaha da dibacesinin önemli bir bölümünde övgüler dizer. Sözlerini uzattığını ve özrünün güneş gibi ortada olduğunu belirterek tevazu gösterir.

Şiirlerinin nağmesinin İrem Bahçesi'nin bülbülünden daha hoş nağmeli olmasını, taşın dahi dinleyip coşmasını arzular.

Ahmet Paşa, kendini ifade etmeye başladığı kırk dokuzuncu beyitten yetmiş beşinci beyte kadar şairliğinden bahseder ve şiirlerini över.

Öncelikle, bir müddet şiir yazmayı bıraktığını, sözden nefret ettiğini, dünyanın faniliğinden bahsederek kendini suskunluğa verdiğini, bir nevi kendi kabuğuna çekildiğini ifade eder:

Gidip çeşm-i dilden hicâb-ı gurûr
Bu yıl sözden etmişti zihnim nüfûr

Ki gördüm cihân bezmi bâkî değil
Giden gelmez ayruk mülâkî değil

Bu hayrette bî-akl u hûş oldu dil
Tutuldu zebânım hamûş oldu dil

Füruğ-ı suhanden ferâğ eyledim
Şeb-i gamda ahım çerâğ eyledim

Anun çün sadef oldu gevher-fürûş
Ki hem yumdu ağzını hem tuttu gûş

Ser-â-ser zebân oldu şemşîr-i tîz
Kaçan taşra çıksa kopar restehîz

Ger olmasa söz söylemekte dilîr
Olur muydu tûti kafesde esîr

Bu olmasa bir söz açaydım ki âh
Tutuşup yanaydı bu nüh hânîkâh (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 26)

Şair, Allah'ın rızasını kazanabilme amacının bir anda dilini hareket ettirdiğini ifade ederek şiir yazmasındaki esas maksadı belirtir:

Velîkin rızâ-yı Hudâvendigâr
Zebânımı depretdi bi-ihitiyâr (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 27)

Padişahın meclisinin başına nazm bulutundan inci saçabilmek için, ilâhi kudret elinin, dilinin kilidini açıp gönlündeki ümit nakitlerini saçmaya yardım ettiğini belirtir.

Açıp dest-i kudret kilidin dilin
Nisâr itdi nakd-i ümidin dilin

Ki nazmım sehâbın dür-efşân edem
Nisâr-ı ser-i bezm-i Sultân edem (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 27)

Ahmet Paşa şiirini orijinal düşüncelerle süslediğini, aşk derdinin başına vurup gönlüne düştüğünü söyleyerek şiirlerini oluşturmada aşkın önemli yer tuttuğunu belirtirken, lafzının kadeh gibi neşe verici, manasının da cevher gibi ferahlatıcı

olduğunu ifade eder. Padişahın buyruğu şairi şevklendirmiş, bu sayede şair fikirlerinin hûrisini süsleyip şiir bahçesini cennete çevirmiştir. Padişahıtan aldığı bu buyruğun şevkiyle ilhamı artmış; sanki güzellik sahibi bir ay yüzlü, fikirlerinin el değmemiş kızına saç ve ben yerleştirmiştir. Bu ilham sayesinde; söz gelini yüzünden örtüsünü açmış ve şairi, güzelliğinin şarabıyla harap etmiştir. Bu düşünce yoğunluğunun etkisiyle; ay yüzlü o güzelin yüzünün vasıfları gönül şehrini velveleye vermiş, bu yüzden şairin gözünden öyle yaşlar akmıştır ki sanki bedeni bu suyun üstünde bir değirmen gibi dönmüştür. Bir dönem şiir yazmayı bırakan şairin bu sebepten yine aşk sevdası başına vurmuş ve yine gönlüne aşk kavgası dolmuştur.

İşte bu halet-i rûhiye ile nazın namı yürüsün, ömür boyu yayılsın diye taze gül üstüne bu gönül okşayan (şiirleri) yazdığını söyler. Şairin bu ifadelerine göre, şiir yazabilmek için insanın başka bir hale bürünmesi gerekir. Yani aşk sevdasının başa vurması, aşk kavgasının yaşanması lazımdır ki, şiir ortaya çıkabilsin:

Müzeyyen kılıp hûr-ı efkârımı
Behişt eyledim bâğ-ı eş'ârımı

Düzüp bîkr-i fikrûme hoş zülf ü hâl
Çıka geldi bir mâh-ı sâhib-cemâl

Açıp söz 'arûsı yüzinden nikâb
Beni câm-ı hüsninden etti harâb

Uş ol hüsnün evsâfı ey mâh-rûy
Gönül şehrin eyledi pür-güft ü gûy

Akar gözlerüm yaşı seyl-âb-vâr
Döner cismüm âb üzre dolâb-vâr

Yine çıkdı başıma sevdâ-yı 'aşk
Yine doldu gönlüme gavgâ-yı 'aşk

Gül-i terde yazdım hat-ı dil-nevâz
Ki menşûr-ı ömr ola unvân-ı nâz (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 27-28)

Şaire göre şiirleri; kadeh gibi neşe verici, manası cevher gibi ferahlatıcı, yazıları misk gibidir. Bu beyitte şair şiirlerini vasıflandırırken “miskîn rakam” terkiibini, miskten yazılar anlamının yanında tevriye sanatı ile sessiz, hareketsiz anlamıyla;

şiiirlerinin miskin bir halden Kadir gecesinin bereketliliği gibi oldu anlamıyla da kullanmıştır. Kadir gecesı müslümanlar için mübarek ve ihya edilmesi gereken gecelerden biridir. Kuran o gecede nâzil olmuştur. Allah'ın rızasını kazanma maksadıyla şiir yazdığını hatta bir dönem kendini suskunluğa verdiğini dibacesinin başında belirten şair; Kadir gecesı nasıl bin aydan daha hayırlı bir gece ise bir müddet süren suskunluğu da, o gecenin bereketi gibi şairliğe dönüşmüştür. Bu durumda kalem ağacı secde etmiş ve o bereketten feyizlenmiştir. Yani ilahi manada ilham almış şiirleri de bereketli ve hayırlı bir hale gelmiştir ki bunda şaşılacak bir durum yoktur:

Neşât-âver elfâzı sâgar gibi
Müferrih ma'ânîsi cevher gibi

Şeb-i Kadr'e döndi bu miskîn rakam
Sücûd itse tan mı dıraht-ı kalem (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 28)

Ahmet Paşa'ya göre, inleyenin gönlünü okşayan, gönül hastasını rahatlatan ve düğümlemiş işleri çözen Allah, sanki şairin hokkasına keramet vermiştir ya da sanki yazısında İsm-i Âzam var da, çaresiz kalan herkes şiirlerini açıp okuyarak derman bulur:

Nevâziş kılan zâr ü dil-hasteye
Güşâyış viren kâr-ı dem-besteye

Keramet mi komışdur ol hâmede
Yahût İsm-i A'zam mı var nâmede

Ki her nâ-tuvân k'anı hânâ ola
Açup görmesiyle tuvânâ ola (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 28)

Ahmet Paşa, padişahı övdüğü bölümün başında şiirleri için; bahşışı binlerce altın madenine eşdeğer olan ve gönül denizinden çıkan inciler olduğunu belirtir:

Çıkar bahr-i dilden yine bir güher
Değer müjdegânisi bin kân-ı zer (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 28)

Ali Şir Nevâyî, ilk dibacesinde kendisini; perişan bölümlerin sayfalarını süsleyen, dağınık sırların kıssa söyleyeni, mihnet kadehinin cürasını içen, ayıplanma

meyhanesinin sarhoşu, aşk deliliği mahallesinin rezili, rezillik köşesinin aşk delisi, vefa bahçesinin destan söyleyeni, ayıplanma bülbülü Nevâyî şeklinde tanımlar:

Vefâ bostanının destân-serâyı
Melâmet bülbülü ya‘ni Nevâyî (Nevâyî; Üzgör 1990: 58)

Nevâyî aşk derdinden başına çeşitli haller gelip, aşk şarabıyla mest olduğunda o haline ve hayâline uygun olarak gönlünde ortaya çıkan manalara, dilinin nazım elbisesi giydirdiğini söyler. Bunun yanında insanlar Nevâyî’nin nazmına can vererek gökkubbede seslerinin yankılanmasını sağlar:

Könglümde ni ma‘nî olsa irdi peydâ
Til eyler idi nazm libâsıda edâ

Ol nazmga cânın kılıban halk fidâ
Salurlar idi günbed-i gerdûna sadâ (Nevâyî; Üzgör 1990: 60)

Nevâyî, kendini ifade ederken, şiir alanında kendini ispatlamış; Emir Hüsrev Dihlevî, Hâfız-ı Şirazî, Abdurrahman Câmî, Mevlana Sekkakî, Mevlana Lutfî, Süheylî’yi çeşitli vasıflarla över ve mana denizindeki bunca dalgıç arasında çölü yurt edinmiş kendisinin bu denizden nasıl inci çıkarabileceğini ve onlarla yoldaşlık edebilmenin kendisi için ham hayâl olduğunu söyler. Her ne kadar kendini mütevazı gösterse de eseri ile ilgili övgü dolu ifadeler yer verir. Dünya üzerinde fani olan her şeye rağmen, Kâbe nasıl baki ve meşhur ise, şiirlerinin dağınıklığını da beyitlerin düzene koyarak, kalıcı hale geldiğini, meyhanede gizli ve açık şeylerin yumuşak sözlü bir şekilde halka sunulduğunu söyler:

Bu virân tab‘ını beyt itse mastûr
Tutıp şöhret niçük kim Beyt-i ma‘mûr

Harâbât içre peydâ vü nihânî
Ol irdi halkın ratbü’l-lisânı (Nevâyî; Üzgör 1990: 60)

Şair, şiirlerinin yalnız harabât ehlinin değil, Allah’a yalvaran dervişlerin de; yalnız halk tabakasının değil, yüce faziletlielerin de dillerine aktığını, gönüllerine yarar sunduğunu söyler. Zamanın yüce mertebeli şahıslarının ve şanlı şehzadelerinin

iltifatına mazhar olduğunu, saltanat hazinesinin değerli incisi, kanaat köşesinin dilencisi, ilim ve zekâ ehlinin biriciği, yoksulluk zümresinin nişanesi olduğunu belirtir.

Şair, Ebu'l-Gâzi Hüseyin Bahadır Hân'ın; sert taşlar arasındaki inci, küller içindeki kor, diken içindeki kırmızı gül, beden içinde cisimlenmiş ruh gibi olan şiirinde değişiklikler veya düzeltmeler yaptığını belirterek, şiirinin nizama girdiğini söyler:

Hârâ arasında irdi gevher yanglıg
Yâ küller içinde irdi ahker yanglıg

Yahod tiken içre gül-i ahmer yanglıg
Belkim ten ara rûh-ı musavver yanglıg (Nevâyî; Üzgör 1990: 70)

Şiirlerinin düzeltilmesinden büyük bir memnuniyet ve mutluluk duyduğunu belirten Nevâyî, böylece her beytinin şah beyit, eserinin de sanki “Şehname” olduğunu belirtir:

Boldı çü şâh sürdi ıslâh iterge hâme
Her beyti şâh-beyti her nâme Şâh-nâme (Nevâyî; Üzgör 1990: 72)

Nevâyî'nin ikinci dibacesi olarak çalışmamıza konu ettiğimiz Hazâinü'-Maânî dibacesinde kendisini; söz harabesinin bade ölçeni, nazım şah beytinin zînet süsleyicisi, fakir ve hakir Nevâyî mahlaslı Ali Şir olarak tanıtır. Küçük yaşta şiirin perişan sevdasına kendisini kaptırdığını, henüz çocukluk çağlarında gönlünü nazmın dağınık vesvesesine delicesine âşık ettiğini, geçmiş şairlerin ulu sözleri ile divan tertibinde gayret ettiğini, neyi nasıl tertip edeceğini gözlemleyip her türden şiire süs ve güzellik verdiğini belirten Nevâyî, divanının tertibi, şiirlerinin düzeni ile ilgili Bedâiyü'l-Bidâye dibacesinde genişçe bilgi verdiğini ifade eder. Hayâl dünyasının parlak yıldızları ve cevherleri olarak yazmış olduğu şiirlerini-ikinci divan olarak- Nevâdirü'n-Nihâye adıyla divanlaştırdığını ve dostlarına sunduğunu belirtir. Sonrasında; şairlikle adını şöhretli kılıp şiirle vakitlerini ziyan ettiği artık Allah'a kulluk vazifesiyle meşgul olacağı, beyitlerini karmaşık hale getirmeyeceği düşüncesinin yerleştiğini ifade eder:

Şâ'irlik ile şöhre kılıp atımnı
Zâyî' kıldım şi'r ile evkâtımnı
İmdi tüzeyin Tingri'ye tâ'atımnı

Köp ilge müşevveş itmey ebyâtımnı (Nevâyî; haz. Levend 1966: 57)

Zira ömrünü böylece berbad etmemiş olacağını, gönlünü yiğitlerin gamıyla mutlu etmeyeceğini, sürekli bir aşk acısıyla feryat etmeyeceğini, bu halini de şiirle ortaya koymayacağını belirterek şiir yazmayı bıraktığını söyler:

Çün kim karıdım ömrni berbâd itmey
Könglümni yiğitler gamıdın şâd itmey
Her lahza birev ‘ışkıda feryâd itmey
Halim şerhin nazm ile bünyâd itmey (Nevâyî; haz. Levend 1966: 57)

Yaşının ilerlediğini vurgulayan Nevâyî, ellili altmışlı yaşlara geldiğini, nice manaları ve yeni ve görülmemiş ifadeleri kalemle kayıt altına almadığını ancak bundan kederlenmediğini belirtir:

İllic bile altmışka yitti kademim
Ni ma‘nî ki bolmadı irkin rakamım
Ni turfa ki sebt itmedi irkin kalemim
Kim yok biridin hâtır ara cüz elemim (Nevâyî; haz. Levend 1966: 57)

“Nevâyî, bundan sonra gazel söylemeyi hatırına bile getirmediğini, ancak gördüğü bir güzeli, ya da gönlündeki derdi birer beyitle tesbit ettiğini, sözünden haberi, özünden ve özlüğünden eseri kalmadığını, derdini söyleyecek yakın dostu olmadığı için bunları birer beyit, ya da birer matlâ ile anlatıp oyalandığını, böylelikle türlü şekillerde birçok şiirler toplandığını, fakat bunları bir araya getirecek vakti olmadığını, bir süre sonra fırsat bulunca bunları da yok olmaktan kurtarmak için toplamayı düşündüğünü anlatıyor. Bu sırada Baykara, Emir Husrev-i Dehlevi’nin Melikşah Alp Arslan adına topladığı dört divanı Nevâyî’ye hatırlatarak, toplanan şiirlerden daha iki divan meydana getirmesini salık veriyor.” (Nevâyî; haz. Levend 1966: 58).

Sultan Baykara’nın iki divan daha tertip etmesi telkini ile cesaretlenen şair, biriktirdiği şiirleri belli bir sayıya ulaştığında, Sultan Baykara’ya sunduğunu belirtir. Şiirlerinde onun düzeltme, ekleme ve çıkarmalar yapmasından duyduğu memnuniyeti dile getirir. Şiirlerindeki mana inci cevherlerinin, üslup nakış ve resminin, terkiib selâset ve güzelliğinin, çeşitli hali ve sıcaklığının tamamının Sultan Baykara’nın şair tabiatıyla düzeltme ve dokunuşuyla olduğunu vurgular. Hatta öyle ki, belki de asıl hayâl ona ait, şairdeki sadece küçük bir dokunuştur.

Nevâyî eserinin adını da belirttiği bir şiirle Hazâyinü'l-Ma'ânî'yi över. Öyle bir hazine ki; her damlası ebedî hayat suyu, yersiz ve dipsiz bir hazine denizidir. Şâh'ın (Sultan Hüseyin Baykara) şairlik hazinesinin nişanı ve düşüncelerinden çıkan mana cevherlerinden oluştuğu için eserinin adının “Hazâyinü'l-Ma'ânî” konulduğunu belirtir:

Bir genc ki bahr-ı lâmekânî didiler
Her katrasın âb-ı zindegânî didiler
Şeh mahzen-i tab'ıdın nişânî didiler
Kim anı Hazâyinü'l-Ma'ânî didiler (Nevâyî; haz. Levend 1966: 58)

Nevâyî, Hazâyinü'l-Ma'ânî adıyla topladığı dört divanını, yılın dört mevsimi gibi, hayatının dört devresi şeklinde ayırır. İlk divanını, çocukluk baharı guncasının şaşkın gülleri ve küçücük gül bahçesinin garip çiçekleri ile süslediği için; *Garâibü's-Sığâr*, İkinci divanını yâğitlik, dağınıklık, gençlik yazı ve kırı ile donattığı için; *Nevâdirü's-Şebâb*, üçüncü divanını hayatın orta meyhanesinde aşk ile şevk kadehinden görünen sanatlı neşelerin keyfiyeti olduğu için; *Bedâyîü'l-Vasât*, dördüncü divanını ömrünün son demindeki can yakıcı ahlâk ve can sunan aşk derdi ve eziyetlerinin kayıtları olduğu için; *Fevâidü'l-Kiber* olarak adlandırdığını belirtir.

Divanlarındaki şiirlerini yazdığı yaş aralıklarına da değinen Nevâyî, ilk divanındaki şiirlerinin 8-20; ikinci divanıdakilerin; 20-35; üçüncü divanıdakilerin; 35-45; dördüncü divanıdakilerin de; 45-60 yaşları arasında yazıldığı bilgisini verir.

Bir yandan da; *Hamse*, *Nazmü'l-Cevâhir*, *Mecâlisü'n-Nefâis*, *Zübdetü't-Tevârih* adlı eserler yazdığını söyler.

Nevâyî, dibacesinin son kısmında yaşlılığını da göz önünde bulundurarak; sıhhatinin bozulmasından, bedenî ve ruhî sıkıntılarından bahseder.

Necâtî şiirlerini ve divanını bir şiirle överek; gönlün, bollukta cennet gibi, içindeki manaların da Allah'ın nurunun ışığı olduğunu, insanların gönül hokkasında birleşen manada cihanı seyrettiğini, Hz. Âdem Safiyullah'a cennet bahçelerinin menzili olduğunu söyler:

Gönül vüs'atde cennet gibidür çak
Ma'ânî anda nûr-ı pertev-i Hak

Gönül dürcinde derc olan ma‘ânî
Ol âdemdür ki seyr eyler cihânı

Şol Âdem kim Safiyullâh olupdur
Rıyâz-ı huld menzil-gâh olupdur (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 35)

Gönüllerin Rıdvan bahçesine, yazıların da Hindistan’a benzediğini, Hz. Âdem’in cennetten uzaklaştırıldığında âsâsını Hind diyarına doğrulttuğunu, kalemin de yılan gibi Hz. Âdem’i Hindistan’a attığını belirten şair, tezat sanatını kullanarak gönlü beyazlık yönüyle cennet bahçesine; şiiri de karalık yönüyle Hindistan arazisine benzetir. Divan şiirinde Hindistan, köle ticaretine elverişli olduğu için, yine siyahî köleler ile birlikte kullanılır. Şair, bu anlamları bakımından da gönülün engin ve özgür olduğunu; yazının da onun kölesi olduğunu tezat yoluyla vurgular:

Gönüller Ravza-i Rıdvân’a benzer
Kitâbet mülk-i Hindistân’a benzer

Çün Âdem ola Cennet’ten havâyî
Diyâr-ı Hind’e toğrıldur ‘asâyî

Kalem su‘bân gibi olur bahâne
Atar ol Âdem’i Hindûstân’a (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 35)

Kara yazının ve şeker saçan mananın ne de güzel papağan ve sözler olduğunu ve Hz. Meryem’in kucağındaki Hz. İsa gibi olduğunu söyler. Dert ile söz erbabı bir dostun; Bu zindan Yusuf ile şereflendi dediğini, karanlıktaki âb-ı hayvanın bu vesileyle insana can verebileceğini, yazının kendine yakıştığını bilerek karalar giyip yüzünün Çin ve Maçın’i süslediğini, sanki yazının gönlünü saf bir âşık sanıp sevgilinin saçına uygun olarak düşürmüş olduğunu, Kâbe’den rahmet eserlerinin gelmesi gibi yazının karalığından da muhabbet kokusunun geldiğini, güzel nazım ve renkli manalarla deniz içindeki tatlı su bulunması gibi, gülbahçesinde açılan goncalar ve sümbüllükler içinde misk taşıyan ceylan gibi olduğunu, sevgilinin güzel sesli şiirleri olup Arap içinde alaycı Türk gibi olduğunu, okunduğu yere hemen ulaştığını ve resulün sünnetini ihya ettiğini, baştanbaşa nazım haline getirerek sanki denize zincir

çektğini, kâfurun karabiberde saklandığı gibi, unutulmaktan uzak olsun diye zihnindekileri yazıya geçirdiğini belirtir:

Sevâd-ı hatt u fehvâ-yı şeker-bâr
Zihî tûtî zihî matbû‘ güftâr

Sevâd-ı hatt u ma‘nâ-yı mükerrem
Kucaklamış yatar İsâ’yı Meryem

Dimiş derd ile bir yâr-ı suhan-dân
Müşerrefdir bu Yûsuf’la bu zindân

Aceb karanulukda Ab-ı Hayvân
Bu vech ile verir mi âdeme cân

Yaraşdığın bilip giymiş karalar
Cemâli Çin-i Mâçin’i ârâlar

Sanasın gönlünü bir sâde ‘âşık
Düşürmüş zülf-i dil-dâra muvâfık

Sevâdından gelir bûy-ı mahabbet
Nitekim Ka‘be’den âsâr-ı rahmet

Zihî nazm u zihî ma‘nâ-yı rengîn
Ne hoşdur bahr içinde âb-ı şîrîn

Açılmış goncalar gül-zâr içinde
Gazâl-i nâfe sünbül-zâr içinde

Nice eş‘âr-ı mahbûb-ı hûş-âvâz
‘Arab içinde kopmış Türk-i tannâz

Okunduğı yire varur hemânâ
Resûl’ün sünnetini eder ihyâ

Serâ ser nazm olan olındı tahrîr
Zihî kudret ki çektim bahra zencîr

Yazıldı kim ola nisyân eli dûr
Bilürsin saklanır fûlfulde kâfur (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 35-36)

Şiirlerini gelişi güzel yazmayıp şiirlerinde güzelleri yazdığını, zira güzel olmayanın yüzüne peçe tutmasına gerek olmadığını belirterek şiirlerinin önemine vurgu yapar:

Yazılmaz her kişinün kıl ü kâli
Peçe tutınmaz olmayan cemâli (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 36)

Kendine nasihat edercesine; şair tabiatlı olarak mademki meydanı bulduğunu, o zaman sihir yolunu terk edip icâz göstermesi gerektiğini, iki mısra da nice manalar sunarak adeta yaban bebrini iki zincire çekmesi gerektiğini ifade eder:

Çü meydân buldun ey tab‘-ı suhan-sâz
Târîk-ı sihri terk it göster i‘câz
İki mısra‘da ‘arz eyle ma‘ânî
İki zencire çek bebr-i yabânî (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 36)

Necâtî bu ifadeleriyle şiirin sihir olduğunu fakat bunun daha üst bir mertebesinin icâz olduğunu belirterek şairliğin daha seçkin bir konumda olmasının icâzlı söz söylemek olduğunu da vurgulamış olur. Yaban bebrinin iki zincire çekilmesiyle de hayâl ve fikrindeki mana derinliği ve gücünün beyit ile bir kalıba sokulması gerektiğini işaret eder.

Sözlerinin hikmet dolu olduğunu belirten şair bu ifadelerle şiirde faydalı olma, topluma nasihat verme amacı olduğunu vurgular.

Necâtî sözleridir hikmet-amiz
‘İbâretdür velîkin ‘ibret-engîz (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 39)

Necâtî, şairliğinden bahsederken, mahlasını seçme sebebini de dile getirir. Batılı terk edip hak olana yöneldiğini, mahlası gibi aşağıları gözettiğini yani tevazu sahibi olduğunu, mahlasının anlamı da olan kurtuluş, kurtulma derdinde olduğunu ima eder. Rasat ehlinin yücelerin aşağılardan görüldüğünü söylediklerini belirtir:

Kodum bâtılları haklar gözetdüm
Tahallüs gibi alçaklar gözetdüm
Rasad ehli olanlar böyle dirler
Ki alçakdan görünür yuca yirler (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 39)

Şair, uyanık tabiatının ve sanatkâr ruhunun her türde şiir yazmaya kabiliyetli olduğunu fakat zariflerin çoğunun ve belâgatten anlayanların, selim bir tabiatın göstergesi ve düzgün zihnin süsü olarak gazel tarzını ve mesel yolunu işaret ettiklerini belirterek, gazellerinin her yere yayıldığını, öyle ki, gazelin genel olarak yedi beyitten müteşekkil olduğuna telmihle, sanki yedi ayaklı bir merdivenle göğe ulaştığını dile getirir:

Rûy-ı zemîni tutdı Necâtî gazelleri
‘Ayyuka çıkdı yedi ayak nerdübân ile (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 40)

Necâtî, şiirlerini hep taze fikirler ve taşkın tabiatının neticesi ile yazdığını, sevinç ve gurura da kapılmadığını ifade eder. Divanını tertip ettiğini belirttikten sonra eserindeki harflerin şarap kabı, kafiyelelerin de saki olduğunu söyleyen şair, içen abdala sıhhat ve afiyet diler:

Zarf-ı mey harf oldı sâkî kâfiye
Nûş iden abdâla sahhan âfiye (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 41)

Necâtî, dibacesinin son kısmında divanını da tamamlamış olarak bir özeleştiriye bulunur; artık feleğin dik başlı atı olarak gördüğü benliğini, güzel huylu bir ata dönüştürmesi gerektiğini ve sevgilileri gönlüne nakşetmenin yeterli geldiğini, bir kâkül ile iki saç nitelemeyi bir kenara bırakıp geceleri ibadetle ve pişmanlıkla geçirmesi gerektiğini ifade eder:

Himmetle felek tevsenini rahş eyle
Cânâneleri dilde yeter nakş eyle

Bir kâkül ile ko iki zülf evsâfın
Ağlamag için geceyi üç bahş eyle (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 42)

Şair, yoğun duyguları ile çokça dertlenip nice gazeller yazdığını, ömrünün sonuna yaklaştığını anlayınca da canının acıyıp fani dünyanın her şeyinden bıktığını belirtir:

Gözyaşı ile anca cigerler ezdim
Şevk ile nice nice gazeller yazdım
Sâki-i ecel doldurıcak peymânem

Cânım acıdı cümle cihanden bezdim (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 42)

Divanını oluşturdun ama amel defterin ak olacağını mı umuyorsun? Ancak sağ olan onu okuyup hayır duada bulunursa amel defterin ak olur:

Dîvânunı Necâtî egerçi karaladun
Umar mısın ki nâme-i a‘mâlün ağ ola

İllâ meger ki hayr du’âdan unutmaya
Okunacak olanları anlar ki sağ ola (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 41)

Okuyanlar anlayıp onlara fayda sağlarsa ve onlar hayır duada bulunursa amel defterinin sağdan verilmesine vesile olur. Bu ifade, amel defterinin sağ olması yani açık kalması şeklinde de anlaşılabilir. Şairin faydalı bir eser oluşturma ve kalıcılık isteği İslam inancına göre faydalı eser bırakabilmek olan “sadaka-yı câriye” kavramını akla getirmektedir ki bu mana da yine şairin faydalı bir eser oluşturduğu ya da bu amaçta olduğu sonucunu doğurur.

Şair, dibacesinin son kısmında yazdığı “‘celale’ yazmak için ‘ah’ kelimesine iki lam koymaya kalemim dönüp durmaktadır.” manasındaki bu beyitle şiirleri hakkındaki değerlendirmesini bir beyitle ifade eder. Aslında bu kadar yazıp karalamasının, Allah’ın büyüklüğünü, yüceliğini anlatmada sözlerini uzatmak olduğunu vurgular:

Celale yazmağa dendân-ı hâme
Dönüpdür âh içinde iki lâme (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 43)

Sehî, kendisini; keder ülkesinin yetimi ve meşakkat tekkesinin ikamet edeni, Necâtî lafızlarının perişan meyhanesinin köşesinin rezili, yolu hakir olan derviş olarak tanıtır ve nitelendirir. Coşkun fitratın el değmemiş fikirlerinden “Dürer-i Güler” kitabı yüzlerde ortaya çıkan yüce sultanların vasıfları, büyük vezirlerin kasideleri ve gül yüzlülerin heves ve şevkleri, sümbül kokuluların sevdasıyla meydana çıkan seçkin sözlerin hayâllerinin karışık hikâyeleri, hayal uyandıran şiirlerin metinlerinin manası, gam dolu âşığın fikri dağınık kâğıtları zamanın kalbi gibi sözün gelişini çevrelediğini belirterek şairliği hakkında değerlendirmeler yapar.

Bir şiirle şiirlerini değerlendiren Sehî, mana denizinin dalgıcı olmayı ister, kulağının hoş olduğunu, inciden nişanlar verilmesini umar. Parlak şiir nazımlarının ne olduğu sorulursa manalar dolusu ulu bir sahra olduğunu, nazımının gül bahçesi, hattının reyhanlar olduğunu ve manaların gül bahçesindeki güller olduğunu, gönlün sınırsız derecede gül bahçesi; mananın da hidayet nurları olduğunu, gönül levhasında nakış olan hayallerin manayla halleri ispat ettiğini, şiirlerinin hâllerle dolu bir dilber olduğunu; mananın onda tûy ve ben olduğunu, hilal kaşların hüsn-i matlâ; iki yönlü iki zülûfün de maktâ olduğunu belirtir:

Gel ey gavvâs-ı deryâ-yı ma‘ânî
Bu gûş-ı hûşa vir dürden nişânı

Nedür dersen bu nazm-ı şi‘r-i garrâ
Ma‘ânî tobtolu bir ulu sahrâ

Reyâhîn hattı nazmı gülsitânı
Bu gül-şen içre güllerdür ma‘ânî

Gönül gül-zârıdur bî-hadd ü gâyet
Ma‘ânî anda envâr-ı hidâyet

Gönül levhinde nakş olan hayâlât
Bulur isbât-ı ma‘nâ ile hâlât

Yahud bir dilber-i pür-hâl olupdur
Ma‘ânî anda hatt u hâl olupdur

Hilâl ebrûlar olmuş hüsn-i matla‘
İki cânibden iki zülf makta‘ (Sehî; haz. Yekbaş 2020: 26)

“İnsanlarla akıllarının ereceği oranda konuşunuz.” hadisi icabınca aşk üstünlüğüyle perişan günlerinde söylediği beyitleriyle; heveslerinin hararetiyle düşkünlük âleminde söylediği gazellerini özür ve kırıgın kalemiyle karalayıp temize çektiğini belirtir. Dibacesini; bakî olana yönelmek gerektiği ve nakış resimlerine aldanılmaması gerektiğini belirttiği beytiyle tamamlar.

Bâkîyi gözle nakş-ı nigâra alınma gel
Sözümü esle sözüm işit anla ve’s-selâm (Sehî; haz. Yekbaş 2020: 27)

Remzî, şiirlerini Allah'ın Kuran'da buyurduğu ölçüye göre ve Hz. Muhammed'in yol gösterdiği ifadelerle göre yazmaya çalıştığını ve şairliğinde bunlara dikkat ettiğini vurgular.

Sabûhî, kendini ifade ederken, Ashâb-ı Kehf'in köpeğinin Allah dostlarının peşinden giderek insan olduğunu söyler:

Seg-i ashâb-ı Kehf rûzî çend
Pey-i nîkân girift ü merdüm şod (Sabûhî; haz. Bal 2019: 112)

Şair, ilim erbabı ve şairleri kast ederek; kendisinin de takipçi olarak onların peşlerinden gittiğini ve fitratının denizinden çıkardığı incileri nazm ipine dizdiğini belirtir.

Sabûhî, şiirlerinin letafet bağının gülleri olduğunu ve tazelik bulması için Allah'ın lütuf vermesini, bir gül gibi her daim gülmesini ve halkın izledikçe hayran olmasını, manasını hikmetli; görüntüsünü de mest edici, âşıkların kadim yârî; güzeller meclisinin de muhabbet dostu olmasını diler:

Îlâhî bu gül-i bâğ-ı letâfet
Hemîşe bula lütfunla tarâvet
Hemîşe gül gibi kıl anı handân
Temâşâsında olsun halk hayrân

Me'ânîsini eyle hikmet-âmîz
Kıl anun sûretini 'işret-engîz

Olup 'âşıklarun yâr-ı kadîmi
Güzeller bezminün olsun nedimi (Sabûhî; haz. Bal 2019: 112)

Şair, cevher ve sihir saçan kaleminin damlalarının gönle ferahlık sunan rüzgar gibi yayılıp herkesin yanında kıymeti olmasını temenni eder. Şiirlerinin meclislerde safa ehlinin sahiplenmesini ve kıyamete kadar izzet ve şerefine sürmesini diler:

Görem ki 'izz ü şeref bula tâ kıyâmete dek
Musâhib idine meclisler içre ehl-i safâ (Sabûhî; haz. Bal 2019: 112)

Kabûlî, Gediz'de doğduğunu, nice zaman ilim ve fazilete talip olup kendisini yetiştirdiğini, halkın çoğunun şiir ve inşaya heves ettiğini ve kendisine de telkîşin ve teşvik edildiğini belirtir. Ancak şair, fazilet kazanmayla şair olunamayacağını, olunsu bile şiirinin şöhret bulamayacağını ifade eder. Şair tabiatlı olmanın Allah vergisi olduğunu, nazım kuvveti ve kabiliyetinin mutlak bir feyiz olduğunu, kendisine de

Allah'ın bunu l tfettiğini söyler.

Kab l , Şiirlerini tertip edip divan haline getirmesi için kendisine ga bden ilham geldiğini belirtir.

Kab l , Osman Paşa'yı  ver:

El  ey nükte-perv z-ı suhanver
Bu n m olsa o n me ile perver

İŐigi k ble-i ehl-i dil ndur
Kapusı secdeg h-ı   ker ndur

Kar n-i hazret-i h k n-ı a'zam
Vez r-i a'zam-ı Ő h-ı mu'azzam

Ad letde Ömer Osm n-ı s n 
Ali gibi cih nun pehlev n 

Ki ya'ni hazret-i Osm n Paşa
Sad katde olup B bekre hem-t 

Nice fethe zafer bulup ol  s n
Hus s  Şehr-i Tebr z ile Ő rv n (Kab l ; haz. Erdoğan 2008: 441-442)

Devamında da Osman Paşa övgüsünü sürdürür:

Şevkle dest me alup h me
Medh-i paŐada yazmağa n me

Devlet ile cih nda var olsun
C y-ı izzetde ber-kar r olsun

Dest-g ri ola Hud -yı cih n
P yd r ola turduğınca zam n

Bu du ya diyen kişi  m n
Her bel  v  ta'abdan ola em n (Kab l ; haz. Erdoğan 2008: 442)

Kab l , Şiirlerini okuyan kemal erbabı ve söz sahiplerinden rica ve ümidinin hata ve eksikliklerini düzeltmeleri, kusurlarını bađıŐlamaları ricasında bulunur:

 denler n zımını hayr ile y d
 ki  lemde olsun gussadan Ő d

Dah  Şol k tibe Hak ide rahmet
Yan lup ni'meti yazmaya nikmet

Virüp noktayla imlâsına şânı

Tagıtmaya misâl-i erzen anı (Kabûlî; haz. Erdoğan 2008: 442)

Bâlî Çelebi, şiirle olan münasebetinin nasıl başladığıyla ilgili ilginç bir olay anlatır: Otuz beş yıl hizmetinde bulunduğunu belirttiği Pir Ahmed Dede adlı bir şahsın İstanbul’da Hüdayi adlı biriyle tanıştığını, Hüdayi’nin Pir Ahmet Dede’ye “Muhabbetnâme” adlı bir eser sunduğunu, onun da Hüdayi’ye bu esere nazire yazması için Edirne’ye Bâlî Çelebi’ye göndermesini istediğini belirtir. Bâlî, bu sırada bu olayın gönlüne ilham olunduğunu ve Hızır’la buluşarak şiir söylemeye başladığını ifade eder. Birkaç gün sonra Pir Ahmed Dede’nin Hüdayi ile karşılaşp eserin Bâlî’ye gönderilip gönderilmediğini sorduğunu ve gönderilmediği cevabını aldığını söyleyen şair, tam bu esnada kendisinin Hızır’la birlikte, ilham üzere yazdığı şiirlerinin Pir’e ulaştığını ve orada bulunanların da bu olay karşısında cezbeyle geldiklerini belirtir. Bâlî, şiire olan ilgisini belirterek “Nûn. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun” (Kalem 68/1) ayetini hatırlatır. Şiirinin okunduğu esnada oradaki dervişlerin “Rab’leri onlara tertemiz bir içecek verir.” ayetindeki gibi olduklarını, kendilerinden geçtiklerini ve sonrasında ayılıp “(Musa) dedi ki: ‘Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.’” (A’râf 7/143) ayeti manasınca hareket ettiklerini söyler. Şiirlerinde çoğunlukla îham ve tam cinas sanatlarının yer aldığını, el değmemiş manalara sahip divanının adeta Mânî’nin Nigaristan’ı olduğunu vurgular.

Bâlî, eserlerini anlatırken, gönül ilminde “Gülşen-i Maânî” adlı bir risale telif ettiğini ifade eder. Gönül ilminin ne demek olduğunu da; Hak ilmi olduğunu, okumadan okunan bir ders olduğunu söyler:

Gönül ilmin sorarsan ilm-i Hakk’dur

Okımadın okınur bir sebakdur (Bâlî; haz. Sinan 2004: 102)

Şair ayrıca; Meşrûat, tasavvufila ilgili dört risale, İntihâbü’t-Tevârih adlı eserlerinin olduğunu belirtir.

Muhyî, Allah’a hamd ve peygambere övgünün bir kişiye kol kanat ve rehber olduğunda, Hakk’ın yardım ümidinin o kişiye arkadaş olacağını vurgular. Dilinin yiğidinin Allah’ın inayetine muvaffak olduğundan her an mana avının çok güzel görüldüğünü, dilinin zaman zaman mana avıyla eglense kınanmayacağını aşk şahının gönlünü avla daima şah eğlediğini, yabanî avın aşk ehlinin gönlünü eğlemediğini

ancak mana avıyla gönlünü eğlediğini, çok geniş bilgisiyle eline çok mana geçtiğini; bunların da fazilet ehlinin kısa fikir kuvveti olduğunu, şairlik fitratının nice has ve güçlü manalar bulduğunu ve kimsenin fitratının bu salınan yürüyüşü olan bu manalara yol bulamadığını belirterek şiirlerinin orijinallliği ve yeniliğine vurgu yapar. Gül gibi renkli lafızlarla hoş manaları yerleştirerek divanını gül bahçesi haline getirdiğini söyler. O güllerin dünya gül bahçeleri gibi olmadığını vakitli vakitsiz ve her gün açtığını, her gülünün âşıklara aşk kokusu verdiğini aşk ehlinin aklının bu sayede uyanık olduğunu ifade eder:

Kaçan kim olsalar bunlar ana bâl ü per ü reh-ber
Ana Hak'dan inâyetler ümîd ol kim ola hem-râh

Dilüm şeh-bâzı uşbu cümleye oldu muvaffak çün
İder her dürlü çok ra'nâ ma'ânî saydını her gâh

Dem-â-dem eglesem sayd-ı ma'ânîyle dilüm tan mı
Şeh-i aşkum dilini sayd ile egler hemîşe şâh

Dilini eglemez sayd-ı vuhûş ol ehl-i 'aşkun kim
Dilini egleye sayd-ı ma'ânî itmek ile gâh

Yed-i tûlâ-yı fikrümle elüme girdi çok ma'nâ
Ki anlardan yed-i fikriyidi fazl ehlinün kûtâh

Bulup durur niçe ma'nâ-yı hâssa tab'-ı rehvârum
Ki anun birine bir tab' hergiz bulmamışdı râh

Nice gül gibi rengîn lafz ile hoş-bû ma'ânîyi
Edâ itdüm benüm dîvânum oldu gülsitân nâgâh

Degüldür gülleri anun bu dünyâ gülşeni gibi
Hemân bir niçe günlük açılır her gün geh ü bîgâh

Anun her bir güli uşşâka bûy-ı aşk virmekde
Ana olur dimâg-ı cânı her aşk ehlinün âgâh (Muhyî; haz. Arslan 2006: 269)

Revânî, şiirlerini ve şairliğini birçok benzetme ile uzun bir şekilde över. Kendisini; şiirlerin nakşını bağlayan bir nakkaş ve parlak beyitlerin ressamı olarak nitelendirir. Nakşının Mânî'yi hayran ettiğini, resminin Erjeng'in başını döndürdüğünü zira bu ince ve derin fikirli nakış ve resimleri ile her matlâının Berîn

cennetini kıskandırdığını ve her beytinin de Çin nigârhanelerinin nakışı hâline geldiğini vurgular.

Gazel terkibi için;“Nazm-ı Terkîbi Gazel” başlıklı beytinde; beytinin yani şiirlerinin şekil ve muhteva bakımından inceleyenler, onu inşa edene (Revânî’ye) binlerce kere takdir edeceğini söyleyerek, gazel yazmada maharetli olduğunu ve övgüye layık olduğunu belirtir:

Beytümün her kim nazar itse içine taşına
Dir hezârân âferîn tahsîn anun nakkaşına (Revânî, haz. 2017: 24)

Feleğin yanık sesli bir çengi olduğunu ve nağmesi olmasa çenge rağbet edilmeyeceğini belirten Revânî, kendisine gösterilen ilgi ve itibarın marifetinden kaynaklı olduğunu söyler:

Felek bir çeng sûzîdür sadâsı
Ne rağbet çenge olmasa nevâsı (Revânî; haz. Avşar 2017: 24)

Cihan sarraflarının yani şiirden anlayanların nazım cevherine talip olduğunu ve devrin hocalarının Revânî’nin şiirlerine rağbet ettiğini, daima divan tertip etmesi konusunda ısrarcı olduklarını ve her vakit dağınık şiirlerini tertip edip yazması için fazlasıyla ilgi ve teşvik gösterdiklerini belirtir. Bunun yanında genellikle sevgililerin, kendisinin şiirlerinin yazılı olduğu kâğıtları zambak goncası gibi sarıklarına süs yapmalarından ve âşıkların sözlerinin yazılı olduğu tomarlara muska gibi itibar etmelerinden bahseder.

Dostlarının kendisini meclise davet edip alaka göstermeleriyle ilgili; “dil-i mukîman, hâtır-ı mu’tefikân” olanların yani sakin ve sessiz, itikâfa çekilmiş olanların gönüllerinin, gönül açan ses ve cana can katan nağmelerinden mutlu ve neşeli olduklarından bahseder.

Şair, “basiret ehlinin” kendi halini anladığını, yani şairde bir nevi bu kumaşı fark ettiklerini sezdirirken, özre mecalinin kalmadığını ve artık divan tertip etmenin kendisinden istenen bir vazife olduğunu belirterek nazik bir şekilde de kendini övmektedir.

Şair, şiirlerini de arka arkaya sıraladığı benzetme ve vasıflarla över. Şiirlerinin; âşıklık zamanında aşk vasıtası, çılgınlık âleminde şevk vesilesi, kavuşma günlerinde muhabbet, ayrılık günlerinde hasret ihtiyacı, bahar mevsiminde sohbet sıcaklığı, güzeller meclisinde şarap keyfiyeti, sevgililer zorlaması, âşıklar ısrarı, fazıllar sohbeti, akıllılar iltifatı, gönül ehlinin rağbeti, isteği karşılar şekilde söylenmiş, her birinin ince manası nazım kadehinin rengi ve tatlı şarabın hâyalleri, safa meclisinde tatlı mezeler, zevk meclisinin birlikte bulunanları, meyhanenin şarapçısı, köşkün sürahi çekicisi olan beyitler olduğunu söyler.

“Mesnevi” başlığıyla yazdığı şiiriyle şiirlerinin övgüsünü devam ettirir. Yazı ve manadan bir işaret isteyenlere müjde olarak şiirlerinin yeterli olacağını ifade eder. Parlak nazm hayâli olan gönül çekici yazısının, sanki nakışlanmış bir beyit gibi görüldüğünü belirten şair, beytinin yazısını insan bedenine, hayâli onun (insanın) içindeki cana, şiirdeki manayı dikenler içinde açılmış taze güllere, nazım yazılarını cennet bahçesine, vezni teraziye, manayı kıyamete, beytin mutluluk veren bir kasma ve iki mısraını onun merdivenine benzetir. Mananın geceyi aydınlatan bir mum gibi olduğunu, nitekim söz ustası dostlarının bunu bulut içine girmiş dolunaya benzettiklerini belirtir. Ayrıca mananın hüma kuşu, beytin de onun iki kanadı olduğunu söyler. Yazıyı saça ve yazıdaki noktaları bene benzeterek şiirinin sanki kaşı gözü kara bir dilberi andırdığını ifade eder.

Revânî, güzel mana ile gönlü bağlayan yazıyı (şiirini) sanki Gülgûn ile Şebdiz’in birlikteliği ve ahengi olarak görür. Şaire göre şiirleri o kadar güzel ve manaları da o kadar parlaktır ki, sanki zırh giymiş bir pehlivandır:

Gel ey cûyende-i esrâr-ı ma‘nî
Gel ey gûyende-i güftâr-ı ma‘nî

Gel ey gevher-fürûş-ı nazm u inşâ
Gel ey cevher-fürûş-ı şi‘r-i garrâ

Gel ey nakkâş-ı tasvîr-i hayâlât
Gel ey ressâm-ı tahrîr-i makâlât

Hat u ma‘nîden istersen işâret
Bu ebyâtum yeter sana beşâret

Hayâl-i nazm-ı garrâ hatt-ı dil-keş
Görinür gözlere beyt-i münakkaş

Hat-ı beytün ten-i insâna benzer
Hayâl anun içinde câna benzer

Me‘ânîdür hat-ı eş‘âr içinde
Açılmış tâze güller hâr içinde

Sevâd-ı nazmdur san sahn-ı cennet
Terâzû vezndür ma‘nî kıyâmet

Hayâl-i beyt kasr-ı kâmrânî
İki mısradur iki nerdübânî

Hat u ma‘nî ki itmiş âşinâlık
Gice şem‘ile bulmuş rûşenâlık

Anunçün dir görüp yâr-ı suhandân
Bulut içindedür san mâh-ı tâbân

Hümâ olmak gerek ma‘nînün adı
Ki beyt olmuş durur iki kanadı

Yahod nazmum ‘arûsı hat yirine
Takınmış zînet için ‘anberîne

Ne zîbâdur gör ol sâhib-cemâli
Ki hatt u nokta olmuş zülf ü hâli

Bu nice ma‘ni nice hatta benzer
Hemân bir kaşı gözi kara dil-ber

Ya ‘âşıkdur yine bir meh-likâya
Ki gönlegin boyamışdur karaya

Güzel ma‘nâyile hatt-ı dil-âvîz
Turur Gülgûn ile bir yirde Şebdîz

Zihî hatt u zihî ma‘nâ-yı rûşen
Sanasın pehlevândur geydi cevşen

Hayâlün gûşe-i hatdur turagı
Olurmuş mişeler arslan yatağı

Bu nice sayd olur buna ne tedbîr

Bu arslana gerekdür iki zincir (Revânî; haz. Avşar 2017: 30)

Yukarıda gazel yazmada mahir olduğunu belirtip kendine aferin diyen şair bu defa, şiirlerini muhabbet çimenliğinin tazelik bahşeden güldestesi, hayret gül bahçesinin zerafet saçan fidanı olarak adlandırır ve cihana nazmı ile demet demet güller sunan bahçıvan tabiatına yüzlerce aferin diyerek şiirini ve kendini övmeye devam eder:

Bu bağbân-ı tab‘uma sad-âferîn kim
Verdi cihana nazmum ile rây gân-gül (Revânî; haz. Avşar 2017: 30)

Tabiatının gül bahçesinden taze güller derip âleme yadigâr kalması için bir nahl bağladığını söyleyen şair, kalemin damlalarının anber saçtığını ve sihir izli olduğunu hatta kalemin şiirlerini daha yazmadan hayran olup dağınık sözlerinden başının döndüğünü belirtir:

Gülzâr-ı tab‘umun derüben taze güllerin
Bir nahl bağladum k’ola âlemde yadigâr (Revânî; haz. Avşar 2017: 31)

Yazmadan eş‘ârımı olmuşturur hayrân kalem
Bu perîşân sözlerümden oldı ser-gerdân kalem
(Revânî; haz. Avşar 2017: 31)

Lâmi‘î, mütevacı ifadelerle kendini tanıtip, bir şiirle; safa meyhanesinde tortu içen, ayıplanma tekkesinde hırka giyen, muhabbetin son yudumundan sarhoş olan, aşk ve tutku köşesinde rind ve rüsva olan, devranın baş gerdanı olarak devran içinde şaşkınca dönen, kalem gibi nükteci, âşık ve sersem, hokka gibi içi kabarmış, işinin hocalardan sadaka istemek ve dibacelerden manalar çalmak olduğunu söyler:

Safâ mey-hânesinün dürd-nûşı
Melâmet tekyesinün hırkâ-pûşı

Mahabbet cur‘asından mest ü şeydâ
Garâmet kuçesinde rind ü rüsvâ

Misâl-i kur’a ser-gerdân-ı devrân
Besân-ı nokta devrân içre hayran

Kalem-veş nükte-rân ü bî-dil ü hûş
Devât-âyîn derûn-ı sîne pür-cûş

İşi der-yüze itmek hâcelerden
Ma'ânî uğrısı dibacelerden (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 71)

Şiirlerinin gönlü ve canı gibi saf olduğundan laf edip şarap tortusu içiciliği yapmasına gerek olmadığını, aşk meyhanesinin yolcusu olduğundan daima aşk efsanesini terennüm ettiğini, aşkın ışığının kendisine rehber olduğundan ayın ışığı kendisi olsa şaşılmayacağını, incinin kendisinde olan parlaklığından ve parlak mumun da yıldızından dolayı utanca boğulacağını zira ölçülü tabiatının zahmet ve eziyet çekmeden ay ve güneş gibi inciler dizdiğini söyler:

Çü nazmumdur dil ü cânım gibi sâf
Ne hâcet dürd-keşlik eyleyüb lâf

Benem çün sâlik-i hum-hâne-i 'ışk
Terânemdür müdâm efsâne-i 'ışk

Bana çün lem'a-i 'ışk oldu reh-ber
Aceb mi Lâmi'î olsam kamer-fer

Güher gark-ı hayâdur gevherümden
Utanur şem'-i rûşen ahterümden

Meh ü hurşîd-veş bî-zahmet ü renc
Bugün mizân-ı tab'umdur güher-senc (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 71)

Sözünün inci taneleri olduğunu bundan dolayı gökyüzündeki kuşları avlasa yeri olduğunu ifade ederek kendini över:

Sözün kim Lâmi'î dürdânelerdür
Nola dâm itse murgân-ı semâyı

Şair, eserlerinin bazılarının faziletli risaleler vesilesi olduğunu, benzersiz acayıplikler ve görülmemiş seçkinliklerle düzenlenmiş hikâyeler, büyüler ve kurgulanmış hayâller olduğunu, safa sahipleri ve vefa ehlinin güneş gibi mahabbetlerinin kayırmalarıyla, mutluluk ve eğlenceye alışmış yansımalarıyla vücuda gelip, zamanın zariflerinin zihninde yer ettiğini ve devrin âriflerinin gözlerini açma niteliğinde olduğunu belirtir.

Şair, üç beyitle; nazmının kaleminin hurî parmağı olduğunu, varaklarının anber ve miskten nur dolarak her birinin insanları ve melekleri güzelliğine hayran edici ve inletici bir dünya yadigârı olduğunu, yüzündeki güneş aya renk öğretirken, anber kokusu da miske büyü öğretir:

Hâme-i nazmum olup engüş-i hûr
Müşg ü ‘anberden tolup evrâk-ı nur

Yâdigâr-ı dehr oldı her biri
Hüsnine hayrân ü zâr ins ü perî

Mâha mihr-i tal‘atı reng ögredür
Müşge ‘anber bûyî nîreng ögredür (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 76)

Bazı eserlerinin menkıbe ve tarih sanatı nesri; bazılarının da aruzla muamma ve lugaz; bazısının hayırlı latîfeler ve bazısının da uyarıcı zarafetler olduğunu belirten Lâmi‘î, her birinin her kıssasından yüzlerce hisse ve her hikâyesinden binlerce mana çıkacağını da ifade eder. Öyle ki bu söz ve düşüncesini destekleyici mahiyette Hâfız’ın:

شرح رسن زلف خم اندر خم جانان   Şerh-i resen-i zülf-i ham-ender-ham-ı cânân
کوته نتوان کرد که این قصه در ازست   Kûteh ne-tüvânger ki in kıssa dirâz-est⁸⁷

beytini alıntılar. Lâmi‘î, güftâr-ı perîşân rüzgâr” yani zamanın dağıttığı sözler dediği şiirleriyle ilgili bilgiler verir. Şiirlerinin bazılarının “Kadı mağrurdur” vecizesi hükmünce karalandığını, bazılarının da “Memur mazurdur” vecizesine uygun olarak düzenlendiğini; aslında her birinin bir antoloji gibi şirazeli ve bağlı olduğunu fakat tercî, gazel ve kaside gibi kısımların ve kıt’a, muhammes, murabba ve müfret gibi bölümlerin sahibinin kırılmış hatırı gibi ve nefesi bağlı, nasipsiz, gönlü gibi bölünmekten perişan, gönlü hasta, bağlantı ve düzen ipinden çözülmüş olduğunu söyler. Ayrıca kinsiz göğsünün içinin doğru yoldan çıkmış bir âsâ ve değerinden kaybetmiş inci ile hastalık dolu olduğunu belirtir.

---

⁸⁷ Sevgilinin büküm büküm saçının izahı, kısa kesilmez ki. Bu kıssa çok uzundur. (Üzgör, 231, Dn. 1).

Divanı ile ilgili de bilgiler veren Lâmi‘î, eserinin beş kısımdan oluştuğunu ve her kısmının bir hazine üzerinde tılsım edildiğini belirtir ve bu bölümleri kısaca açıklar: Birinci defterinin uygun zamanlı yılların zinciri gibi beyitlerinin baştan ayağa muntazam ve uzun olduğunu, gece gündüz katarı gibi nazımlarının birbirine bağlı olduğunu ve kuvvetli olan şu felek gerdanlıkları kasîdelerin beyanında olduğunu, bazı hikmet dolu sohbetler ve halka nasihatlar içerdiğini ve kimi değerli sultanların ve büyük emirlerin övgüsünün yer aldığını belirtir:

Bilür gün gibi bunu sâhibü’l-bir
Ki yüz bin kâyinâtun aslıdur bir

Dilersen bahş-ı gaybı keşf-i sırdan
Gözün aç evvel âhir geçme birden (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 79)

İkinci defterin, aydınlık doğuşlu ayların değişmez mevsimleri gibi şaşmaz ve düzenli işlerin zamanlarının tekrar eden bayramlarının sayıları gibi belirli olan terciler, murabbalar, muhammesler ve müsebbaların ifadesi olduğunu, bazı cihan şehzadelerinin mersiye ve kimi zamanın ileri gelenlerinin övgülerini içerdiğini söyler.

İki beyitlik bir nazımla, kendisine ilhâmın, gaybdan haber veren melekten ansızın ulaştığını, Kâinatın sembollerinin bir defter ile açıklanamayacağını Allah’ın birliğini inkâr edenleri gördüğünü; “Biz (o zaman) kendilerine iki elçi göndermiştik.” ayetini Allah’ın iki defterine şehadet kılmasını diler.

Hâtifden irdi nâgâh bu resme câna ilhâm
Bir defter ile olmaz şerh-i rumûz-ı kevneyn

Tevhîde müddeiler gördük ki eyler inkâr
Kılsam şehâdet-i Hak ⁸⁸ ارسل اليهمثنين

(Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 79)

Üçüncü defterin, bedelsiz gazellerin beyânında olduğunu belirten Lâmi‘î, nükte dolu beyitleri şeref huylu hafta saadetli feleklerin tertibi, olgun bir nizam üzerine kurulu olduğunu, gece- gündüz namazları ve nur dolu, hayret uyandırıcı beş mesnevi

---

⁸⁸ Yâsîn 36/14. (Ayette: “... ارسلنا اليهمثنين...” şeklinde geçmektedir).

elinde bend ettin. Bereket sahibi Allah onu mübarek etsin ve görenler ‘Hamsen mübarek olsun’ desinler.” ifâdelerini kullanır:

Nazar iden bugün bu penc gence
Tutar mı Lâmi‘î tapunla pençe

Nizâmî hamsesinden idübennakd
Her engüştün elünde eyledün akd

Mübârek idüp anı Hak Tebârek
Görenler disün el-hamsü’l-mübârek

نملت جاءت برجل من جراد

⁸⁹ تو سلیمان کن ای عالی نهاد (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 80)

Lâmi‘î, divanının ilahi mülkten ilham olarak ortaya çıktığını, vezirlik hizmetinde miskten imameli kalemi, kâfurdan elbiseli name sayfalarının sahnesinde, başı üzerine dikilmiş bir süvari gibi meydanda süvari geçinenlere süvarilerin şahı olup rüzgâr gibi geçişler gösterdiğini ve eserinin sanki Sultan Süleyman’ın makamı olan ve felek sofrası gibi yiyeceklerle dolu bir saray olduğunu, perilerin her yanda saf saf dizildiğini, hurilerin sinelerini def gibi döverek döndüğünü, kadehlerin cennet şarabıyla, saraylarının putlarla dolu olduğunu, her sakinin dudağının kıpkırmızı bir dudak sunduğunu ve gamzeleri gibi aklı harap ettiğini, goncalarının gülerek nazlandığını âşıklarının da bülbül gibi inlediğini, her birinin saçının sanki zırh giyinip hayâl ipini düğümlerle doldurduğunu, benlerinin aklı ve gönlü yağmalayıp ayva tüylerinin miskin anberi utandırdığını ifade eder:

Ne eyvân Süleymânî divândur ol
Felek sofrası gibi pür-hândur ol

Perîler tutup her yana anda sâf
Döner hûriler sîne mânend-i def

Kadehler şarâb-ı behişt-ile pür
Serâlar bütân-ı künişt-ile pür

Sunar her leb-i sâki bir la‘l-i nâb

---

⁸⁹ Bir karınca, çekirgenin ayağıyla geldi. Ey yüce yaradılışlı! Sen Süleyman oldun (Üzgör, 243, Dn.3).

Kılur gamzesi gibi aklı harâb

Gülüp goncalar gunc ider gül gibi
Figân içre ‘uşşâkı bülbül gibi

Saçı her birinün ki geymiş zirih
Hayâlün ider riştesin pür-girih

Kılur benleri ğâret-i akl u dil
İder ‘anberi müşg-i hattı hacil (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 80)

Şaşılacak derecede hâller ve yeni sözler ortaya koyduğunu, pazar tutup dipsiz kileyle ölçüm yaptığını, sığnağının dar ve merkebinin aksak olmasına rağmen en iyi biniciler meydanında usta binicilerin atası sayılacağını belirterek şairliğini över. Faziletli kimselerin şiirlerinin yanında kendi şiirlerinin okunup kendisiyle alay edilmesinin münasip olmayacağını; zira onların Kuran’ı ezberlediklerini söyler:

کفته های من که خواند نزد شعرفاضلان
هزل کی باشدروا انراکه قران ازبرست

Güfte-hâ-yı men ki hâned nezd-i şi‘r-i fâzılân
Hezl key bâşed revâ ânra ki Kur’ân ezber-est⁹⁰

Kendisinin bu arsız pazarda, dar ve karanlık çarşıda yani şiirle meşguliyetinde, diyarın zenginlerine ve zamanın hocalarına cini ahu gözlü; Hintliyi gönül süsleyici Anadolu’lu gönül alan güzel göstermek için, alçak yüz ve kılı süsleyip, kadın tabiatlı saç ve beni bezeyip gereksiz hünerler gösterdiğini belirtir.

Lâmi‘î, hırsın insanı bulunduğu durumundan da kötüye düşüreceğini; “Yükselme arzusunda hâli terk eden, hüsrana uğrar” vecizesiyle ifade eder.

Beş beyitlik bir nazımla geçip giden ömrüne hayıflanan şair; Karanlık evde alevi kalmamış bir mum gibi olan yıpranmış bedenini ne yapacağını, ömrünün zamanla alçalıp eriyen mum gibi gam ve hayâl içinde geçtiğini. Sözlerinin âlemi gül bahçesine çevirdiği hâlde gönül kandilinin aydınlanmadığını, ömür fidanının kalem gibi

---

⁹⁰ Faziletli kimselerin şiirlerinin yanında okunan benim sözlerimle alay etmek uygun olur mu? Zira onlar Kuran’ı ezberlemişlerdir. (Üzgör, 247/ Dn.4).

kırıldığını, elde ettiğinin nâme gibi yüz karası olduğunu ve bir şey bilmez bir çocuk gibi bir iki boncuk ile mutlu olduğunu dile getirir:

N'eylerem bu ten-i füsürdeyle
Karanu evde şem'-i mürdeyle

Ömr geçdi gam u tahayyülde
Şem'-veş dem-be-dem tenezzülde

Âlemi itdi sözlerüm gülşen
Olmadı dil serâcesi rûşen

Sındı ömrüm nihâli hâme-misâl
Hâsılum yüz karası nâme-misâl

Şâdmânam bir iki boncuğıle
Tıfl-ı nâdân gibi oyuncuğıle (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 81)

Lâmi'î, “deliler pazarı” olarak adlandırdığı şairlikte, sürekli kendi perişan hâllerini anlattığını belirtir:

بر سربازارها هر دم منادی میکنم   Ber-ser-i bâzâr-hâ her dem münâdî mî-künem
همچو مجنونان ز احوال دل رسوای خود   Hem-çü mecnûnân z'ahvâl-i dil-i rûsvâ-yı hod⁹¹

Za'fî, sözün insanlara ilahi ilimlerin işareti olan şeyleri anlasınlar, sonsuz sanatların yazıları olan şeyleri öğrensınler ve güzellikleri tamamlayıp sanatları tahsil etsinler diye Allah tarafından yarattıkları içerisinde insana üstünlük sembolü olarak verildiğini vurgulayarak padişahlar padişahının (Allah'ın) buyruğunu yerine getirme adına şiir yazdığını söyler.

Za'fî, şairliğiyle ilgili, Allah'ın merhametinin lütfu ve gönül huzuru ile dünya gül bahçesine girerek felek gül bahçesinden geçtiğini, görmeyen gözünün açılarak zaman nakışlarına baktığında kural ve bölümlerle süslenmiş, sonsuz bir feza gördüğünü, sonrasında ezel boyacısının renginde ve bu eşsiz nakışlar Erjeng'inin

---

⁹¹ Kendi perişan hâllerini, deliler gibi pazarın başında devamlı olarak anlatan bir münadiyim. (Üzgör 1990: 249/ Dn.2).

Ferhar’ında hayran bir şekilde, hayret âleminde bazı sözler söylediğini belirtir. Şiirlerini de hayret deryasından topladığı inci ve mercanlar, sersemlik sahrasından topladığı menekşe ve fesleğenler olarak nitelendirir.

Celâlîzâde Sâlih, Araplar’ da Câhiz, Farslar’da Hâfız ve Türkler’de de Sâlih in şiirlerinin eşdeğer olduğunu belirtir.

Fuzûlî, beden kayığının çocukluğunun bilinmezlik deryasından şuur ve duygu sahiline ulaşp gençliğin heves ve arzularının hareketliliği ile delilik ateşinin canına ve gönlüne tesir ettiği dönemde, manevi olgunluğun seyisinin, bahtının sert başlı atını dizginleyip edep ve hüner kazandırmaya yönelttiğini ve kendisinin de buna rağbet gösterdiğini belirtir. Fıtrat sayfasında ezel başından kaza kaleminin kendisi için nazım muhabbetini yazdığını ve yaradılış bahçesine fıtratının başlangıcından vezinli söz söyleme dostluğunun tohumunun ekildiğini, şiirle yoğunlaşmış bulutlardan tabiat fidanının nem çekerek nazma kabiliyetli çiçekleri ortaya çıkarttığını ve bu döngüden yaradılış gülfidanının yetişip serpilip mizacının arazisinde şiir zevkinin gülünün yetiştiğini belirtir.

Nazım güzelinin sarayın perdesinin ardında iken o meclisi görüp boşlukta salınarak yürüdüğünü, sabâ rüzgârının, gonca gibi gönlünü latifelerle açması için söz anlatmaya ruhsat verdiğini söyler:

Şâhed-i nazm serâ-perde-i kuvvetde iken
Kıldı ol bezmi görüb fi’l-fezâsına hırâm
Gonce-veş gönlünü açmağa letâif birle
Bülbüle virdi sabâ ruhsat-ı takrîr-i kelâm (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 31)

Kendinden geçen bülbül gibi hep sarhoş halde olduğunu, güzellere karşı terennüm etmeye fıtratının istidadından ruhsat bulduğunu, tabiatının ufkuza vezinli söz söyleme hilâlinin doğup güneş gibi güzellere şevk nuru almasının giderek arttığını bu sayede kısa sürede nazımın nurlarının ışığıyla birçok şehrin dolduğunu ifade eder.

Sözleri fesâhat ile bütün âleme yayılsa da, kendisinin itibar beşiğinde daha âciz bir çocuk; dimağlar hoş kokusuyla kokulansa da kendisinin vücudun miskli göbeğinde bir damla kan olduğunu söyler:

Sıyt-ı fesâhat ile sözüm dutdı âlemi
Ben mehd-i i'tibârda tıfl-ı zebun henüz
Bûy-ı hoşumla oldı mu'attar dimâğlar
Ben nâfe-i vücûdda bir katre hûn henüz (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 31)

Bazen şiir sevdasının başka işlerine galip geldiğini ve guruh guruh Leyla gibilerin Mecnûn gibi şiir dinlemek için başına üşüşüklerini, böylece şairliğinin kıvama erdiğini, nazımın avazıyla âlemlerin dolduğunu ve şöhretinin tamamlandığını söyler.

Şair, fitratının şehrin şöhretlisi olmaya tamamen meylettiğini, bunun bir sevdıyla eşdeğer olup neredeyse kendisini âleme rezil edecek duruma geldiğini ifade eder:

Tabî'at şöhre-i şehir olmağa meyl-i temâm itdi
Ne pinhân eyleyem sevdâ meni rüsvâ-yı âm itdi
(Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 32)

Bu halde olunca gayretinin gelin süsleyicisinin, iffetli güzel nazımın, ilim süsünden mahrum olarak dünyanın gelin sandalyesinde cilve kılmasını uygun görmediğini; yüksek kabiliyetinin sarrafının şiir ipinin ilim mücevherlerinden yoksun olarak âlemin boynuna bağlanmasına razı gelmediğini belirtir. Zira ilimsiz şiirin, temeli sağlam olmayan bir duvar gibi olduğunu ve temelsiz duvarın da oldukça değersiz olduğunu vurgular. Şiirinin ilimden yoksun olmasını şiirlerine ihanet olarak gördüğünü, ilimsiz şiirden ruhsuz bir beden gibi nefret ettiğini, bu yüzden ömrünün bir kısmını aklî ilimler ve mühendislik ilimlerini öğrenmeye sarf ederek sürdürme neticesinde, hüner esnafının incilerinden nazım güzeline süsler düzenlediğini ve bir taraftan da tefsir ve hadis öğrendiğini vurgular.

Şiirde ilmin önemine vurgu yapan Fuzûlî, dibacesinde de şiirlerinde başka diyarların söz ve ibarelerinden süs olmamasından ve memleketlerin latife ve atasözleriyle bezenmemesinden ötürü kendisini mazur görmelerini ister.

Otuz beyitlik “mesnevi” başlıklı şiirinde eserini öven ve eseri ile ilgili bazı bilgiler veren Taşlıcalı Yahya bu bölüme, kendisine soru soranlara (belki şairliğini sorgulayanlara) divanı ile cevap verdiğini (böylece) sanki güneşin dile geldiğini vurgulayarak başlar. Dîvânının matla beyitlerinin olgunluk güneşinin doğuş yerleri,

mısralarının da hâl dilinden örnekler olduğunu söyler. “Bu bostân” dediği eserinin, Akdeniz üstündeki donanmaya, beyitlerinin çokluğundan ötürü binlerce dili olan denize döndüğünü belirtir. Cesur bir yiğit gibi parlak olarak nitelendirdiği beyitleri sanki sorgucu olan bir balıkçıla, Kevser suyunun balıklarına, satırlarını hurma başağına, bulutlara, her iki satır arasını da tanyerine benzetir.

Şair, Allah’a şükrünü ifade ettiği bölümde Allah’ın kendisini savaş eden zümreye dâhil etmesine minnetini ifade etmişti. Bu düşüncesinin etkisiyle olsa gerek, eserini nitelendirdiği bu bölümde de eserindeki satırları sanki Anadolu askerinin Allah’ın izniyle gazaya yürümesine, her yaprağını asker safına, siyah yazılarını da Şam işi zırha benzetir. Bu benzetmelerin yanında divanını içinde yer yer kevser ırmağı ve saf su akan Firdevs cennetine, bereketli çemenliğe de benzetir.

Şair eserinin tamamlanmış halini; yüzünde ayva tüyleri beliren yüzünü gösteren nazlı bir güzele, içindeki yazıyı büyük bir karartı olarak içinde kara yüzlü kimselerin ikamet ettiği Ka’be’ye, her kelimesini gül budağına, harflerini okuyanın şevkini artırıcı mânevî bir şarap kadehine, elif harflerini cennet servilerine, cim harfini olgunlaşmış güzelin saçlarına, ra harflerini sevgilinin kaşlarına, mim harflerini Allah’ın nurunun penceresine, nun harflerini selsebil maşrapalarına, dal harflerini Allah yolunun birlik denizine âşinâ pirlere, sad harflerini sadakat ve safa mürşidlerine, ayn harflerini gökyüzünün yüceliğinin gözüne, lâmelif harflerini Zülfikar’a, ya harflerini feleğin yayına benzetir:

Sâ’ile dîvân ile virdüm cevab
Yazıya geldi nitekim âfitâb

İrdi kemâle hünerüm hem-çü kâf
Yumdı kanadını bu Ankâ-yı Kâf

Matla’ıdur maşrık-ı mihr-i kemâl
Mısra’ıdur hâl dilinden misâl

Çıkdı beyâza bu sevâd-ı makâl
Akdeniz üstinde tonanma-misâl

Kesret-i ebyât ile bu bostân
Bin dili var bahra dönüpdür hemân

Merd-i bahâdır gibi beyt-i celî
Sorgucu var sanki balıkçıl teli

Âlî alaylarla be-avn-i Hudâ
Leşker-i Rûm eyledi azm-i gazâ

Her varakı oldı sufûf-ı sipâh
Şâmî zırhlar ana hatt-ı siyâh

Her iki satr araları bî-gümân
Tan yirine döndi nihân u ‘ayân

Cennet-i Firdevse dönüpdür hemîn
Yir yir akar Kevser ü Mâ’-ı Ma’în

Oldı meger muhtelit-i bahr-ı cûd
Bir niçe bin rûd-ı serî‘u’l-vürûd

Bcytleri mâhî-i Kevser gibi
Halk-ı cihân tâlibi vü râğıbı

Her biri mihnet-zede-i ‘ışk-ı pâk
Dest-i mahabbetle girîbanı çâk

Geldi vücûda bu kemâl-i cedîd
Haylî talazlandı bu bahr-i sefîd

Şevket ile cümle sutûr-ı kemâl
Akyazı sahrasını kıldı cibâl

Her varaka virdi safâ bu riyâz
Buldı şeref şâm ile şevku’l-beyâz

Rûz ile karışdı leyâl-i visâl
Âleme gösterdi celâl ü cemâl

Beytleri sanki sehâb-ı semâ
Virdi sözüm bağına neşv ü nemâ

Satr-ı hümâyûnı şifâ‘u’l-kulûb
Hûşe-i hurma gibi mergûb u hûb

Hikmet ile eyledi ol Zü’l-celâl
Hâmemi miftâh-ı kilid-i kemâl

Arz-ı cemâl eyledi bir şîvekâr

Sûrete gelmiş hât-ı zibâsı var

Ka‘be gibidür bu sevâd-ı ‘azîm
Anda siyeh-çerdeler olur mukîm

Her kelime gül budagından nişân
Her elifi serv-i cinândan beyân

Harfleri câm-ı mey-i ma‘nevî
Okuyanun şevkını eyler kavî

Cîmleri zülf-i cemâl-i kemâl
Râları ebrû-yı nigâra misâl

Mîmleri revzen-i nûr-ı Cemîl
Nûnları maşraba-i Selsebîl

Dâlleri pîr-i tarîk-ı Hudâ
Vahdeti deryalarına âşinâ

Sâdları mürşîd-i sıdk u safâ
‘Aynları ‘ayn-ı ‘ulüvv-i semâ

Her görinen lâmelifi Zülfikâr
Yâları kavs-i felek-i nâmdâr

Oldı meger bu şeref-i bahr u ber
Tûtî-i nazma kafes-i mu‘teber

(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 10-13)

Taşlıcalı Yahya, “manalar divanı” olarak nitelendirdiği eserini nice binlerce beyt yani ev bulunan şehre benzetir ve onun bedeninin Kâbe gibi siyaha büründüğünü, onu ziyaret eden dervişin coşacağını söyler. Eserinin arifler kitabı olduğundan insanlara hâl diliyle hitap ettiğini, içindeki her söz başının kâkûl hatta kara sümbül bitmiş gibi olduğunu, ölçülü beyitlerinin güzel bir eda ve belâgat ile büyülü hale geldiğini; şayet hüzünlü bir ses tonu ile okunursa inatçı güzeli uysal edeceğini söyler.

Bu dîvân-ı ma‘ânî ey suhanver
Niçe bin beyt ile bir şehre benzer

Vücûdî Ka‘be-veş olmuş siyeh-pûş
Ziyâret eyleyen derviş ider cûş

Derilmiş mektebe evlâd-ı ashâb

Kararmış ıssıdan etfâl-i a'râb

Olup ilhâm-ı Rabbânîsi ma'lûm
Gazâyâ dernek itmiş leşker-i Rûm

Ehâliye bu 'ârifler kitâbı
Zebân-ı hâl ile eyler hitâbı

Meger her söz başı kâkûl bitürmüş
Nice kâkûl kara sünbül bitürmüş

Edâ-yı hûb ile ebyât-ı mevzûn
Belâgatla olupdur sihr ü efsûn

Hazîn âvâz ile okunsa dâyim
Nigâr-ı serkeşi eyler mülâyim

(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 13)

Cemîlî, ezel gününden aşk denizine düştüğünü, her gazelinin nazım incilerinde yadigâr olduğunu belirtir:

İşk bahrına Cemîlî düşdi çün rûz-ı ezel
Dürr-i nazmında bolupdur yâdgârı her gâzel

(Cemîlî; Demircioğlu 2002: haz. 160)

Bir rubaiyle; kendisine aşıkları süsleyen aşkın delil olduğunu, zahitliğe meyl edemediğini, vaktini şairlikle geçirdiğini, nazım ve beytin kendisine yüz verse yeterli olacağını ifade eder:

Uşşâk ara ışk oldı çü isbat manga
Zâhidlığa meyl itmege heyhat manga
Şâirliğ ile yetdi çü evkât manga
Yüz birse ni tang nazm ile ebyât manga

(Cemîlî; haz. Demircioğlu 2002: 160)

Cemîlî, Allah'a sonsuz şükrünü vurgulayarak, O'nun şefkat, yardım ve hidayetiyle kemal sahiplerinin keramet, himmet ve yardımlarıyla beden ülkesindeki gönül evi hazinesi nazım, beyit ve mana cevheriyle mamur, mükemmel ve süslü olduğunu ifade eder. Elmas gibi olan dil kılıcını çekip mana âlemini fethederek fani cihanda, kalıcı söz inci ve cevherlerini nazma salıp harflerin tertibiyle bir divan meydana getirdiğini belirtir:

Âlem ara nazm ilin çekmişem tiğ-i zebân
Ni 'aceb hurşîd tek nazmım bile dutsam cihân

(Cemîlî; haz. Demircioğlu 2002: 160)

Cemîlî, dibacesinin sonunda; elif harfiyle Allah'ın emriyle biri tevhid diğeri de münacat olan iki gazel tertip ettiğini; sonraki gazellerinin de zaman kargaşası, cihanın belası sevilen güzelleri anlattığını söyler.

Hasan Ziyâî, ömrünün çoğunluğunu belâ ve kederde, zahmet ve güçlükte sürdürdüğünü, bazı vakitlerde şiir sanatına kastetmeyip ölçülü sözle yalnız hasbîhâl arzuladığını, bazı şiirlerinin dostlarının ısrarıyla söylenip yalnız hatırlarına uyulsun diye nazmolunduğunu ifade eder. Bundan dolayı kimisinin sevgilinin saçları gibi süslü ve hayale dayalı; kimi sevgilinin yanağı gibi genç ve taze bir güzel olduğunu vurgular. Ama zamane şairlerinin şiirlerine nisbetle her birinin bir hâlden uzak olmadığını, belki kara yağız bir sevgili gibi bakıldıkça okunması gerektiğini ve ona gönül verip meyledene cazibesini göstereceğini belirtir.

Muîn, ey hasta, çaresiz ve avare gönül! ifadeleriyle kendine hitapla; feleklerin ve ahiretin yaratıcısı Allah'ın neden kendisini dünyaya getirdiğini şirin sözlü kalemiyle baştanbaşa beyan edeceğini belirterek; Bir badem gözlü ve gül endamlı, gönül dinlendiren, peri yüzlü, melek huylu, yasemin kokulu, dudağı şarap, kakülü sümbül olan bir güzele âşık olduğunu ve bu yolda çektiği sıkıntıları ve yaşadıklarını anlatır. Sonucunda beşerî sevginin fânî olduğunu idrak ettiğini ve bakî olana, ilahî aşka yöneldiğini ifade eder.

Ulvî, bir beyitinde aşk hastası olduğundan ebedî hayatı istemediğini, gönülde sıhhat olmayınca da bedenî sıhhati istemediğini ve bir güzele gönül verdiğini söyler.

Ulvi, sözlerin anlamını öğrenmek için ömrünü ilim öğrenmekle geçirdiğini, Semâniye medreselerinin hücrelerinde çile çektiğini, mevleviyet pâyesine ulaştığını ve büyük âlimlerin hizmetinde bulunduğunu söyler.

Şairliğini överek güzel söz söylemede âlemin Hassan Bin Sabit'i olmasına rağmen elinden tutan kimsenin olmadığını sitemini yapar:

Belâgatle cihânun Ulviyâ Hassânıyam ammâ
Görüp hâl-i melâlüm şefkat eyler bir zâhirüm yok

(Ulvî; haz. Çetin 1993: 32)

Ulvi, dilinin kılıcıyla söz ülkesini fethettiğini, kendisinin nazım mülkünün padişahı, vezirinin de Asaf'tan olduğunu ve sevgilinin dudaklarının vasfını yazmak için sır kâtibinin divanına gizlendiğini belirtir:

Açmışam tiğ-ı zebânımla suhan iklimini
Pâdişâh-ı milket-i nazmam vezîrüm Âsafî

Lebleri vasfını tahrîr itmege cânânenün
Oldı dîvânımda Ulvî kâtib-i sırrum hafî (Ulvî; haz. Çetin 1993: 33)

Kâtibzâde Sâkıb, beyan meclisinin kıssa söyleyeni olan zarif ve nükte değerlendiren kalemin; hikâyelerin meclisinin vaka düzenleyeni, güzellik artırıcı haberlerin toplandığı yer, zayıf kulun halini anlatmasının güzel hikâyelerin başlangıcı etmesini ister. Beş yaşına geldiğinde Hudâ'nın feyzinin içine yerleştiğini, bir gece rüyasında peygamberimizin mihrap köşesinde olduğunu talih, yalvarma ve niyazla ayağının tozuna yüz sürdüğünü, iki cihanın ulu hükümdarının lütfuyla kendisine ihsanda bulunduğunu, kemere benzeyen iki üç levhanın inci ve cevherle bezenmiş altın ve ipliksiz bir sürü inciyle elindeki beze doldurduğunu, sabah olup güneş doğduğunda anne ve babasına gördüğü rüyayı anlattığını, rüya tabircisinin de onlara; Huda'nın Sâkıb'a çok armağan ihsan ettiğini, çocukluğunda anlayışlı ve şair biri olacağını söylediğini belirtir. Rüyasının hoş tabirinin gerçekleştiğini ve küçük yaşta âleme yayılan bir şair olduğunu ve Allah'ın kendisine şiirlerini tertip etmeyi nasip ettiğini şairler dizisine kendisini dâhil ettiğini ifade eder:

Pes ez-în kıssa-hân-ı bezm-i beyân
Kalem-i nükte-senc-i nâdire-dân

Vak'a-perdâz-ı meclis-i âsâr
Revnağ-efzâ-yı mecma'-ı ahbâr

İde âgâz-ı dâstân-ı latîf
Ya'nî takrîr-i hâl-i 'abd-i za'îf

Penc sâle irince sinn-i fakîr
Oldı feyz-i Hudâ rehîn-i zamîr

Bir gice vâkı'amda fahr-i enâm
Künc-i mihrâbı eylemişdi makâm

Bâ-niyâz-ı tazarru‘ u ikbâl
Eyledüm hâk-i pâ yine rû-mâl

Lutf ile ol şehen-şeh-i dü cihân
İtdi bu ‘abd-i efkâra ihsân

İki üç pâfta misâl-i kemer
Dürr ü gevher ile murassa‘ zer

Dahi bî-rişte bir nice incü
Eyledüm dest-mâlûmi memlû

Çünkü subh oldu mihr-i ‘âlem-gîr
Çeşm-i dünyâyı eyledi tenvîr

Peder ü mâdere bu ‘abd-i fakîr
Gördüğüm hâbı eyledüm takrîr

Eyleyüp bir mu‘abbiri ihzâr
İtdiler nakl-i hâb-ı gevher-bâr

Didi ol dem mu‘abbir-i dâ nâ
Eylemiş çok ‘atâ bu tıfla Hudâ

Ki mu‘ammer olunca bu kûdek
Ola münşî vü şâ‘ir ü zîrek

Çıkdı âsâr-ı hâb-ı hoş-ta‘bîr
Sinn-i endekde oldum ‘âlem-gîr

Hamdû li’llâh ki oldu bana nasîb
Eser-i nazm eyledüm tertîb

Hamdû li’llâh ki itdi Hazret-i Hak
Şu‘arâ silkine beni mülhak

(Kâtibzâde Sakıb; haz. Kırbıyık 2017: 37-38)

Cinânî, İvaz Paşa’nın yaptırdığı medresede hocalık yaptığından bahsederken, mesaisinin yoğun olduğunu, ilim ve sanatla ilgili yazmaya ağırlık verdiğini söyler. Derslerinde, talebelerine bazen şer‘î ve hükmî hakikatlerle ilgili bilgiler verdiğini, bazen de söz ve mana inceliklerinden bahsettiği için şiirlerini derleyip toparlayamadığından bahseder.

İlim ve fenne talip olup, gayret ederek arzuladığı şeylere ulaştığını ve ciğer kanını ezip mürekkep haline getirdiğini söyler:

Olup bahr-ı fûnûn-ı ilme tâlib
İderdüm sa'y idüp feth-i metâlib
Cîger kanın midâd-âsâ ez(er)düm
..... (Cinânî; haz. Okuyucu 1994: 4)

Söz düzenlemeyi unutup şeriat ve hükümlere itina gösterdiğini çünkü bunların farz ve vacip; sanatın ise müstehab olduğunu ve ona rağbet etmemesi gerektiğini belirtir:

Ferâmuş eyleyüp nazm-ı kelâmı
Kılurdum şuğle muhkem ihtimâmı
Belî farzun edâsı olsa vâcib
Ana kim müstahabdur olma râğıb (Cinânî; haz. Okuyucu 1994: 4)

Yakın bir dostunun ısrarı üzerine dîvân tertibine karar verdiğini belirttiği bölümde de yine mühim meşguliyetleri, fazilet ve olgunluk kazanma gâyesi gibi sebeplerin şiirlerinin dîvân hâline getirilmesine mânî olduğunu söyleyerek bir dönem şiire bakışı hakkında bilgiler verir.

Gelibolulu Âlî ilk dibacesinde, şiirlerinde fikir çırasına akıl nurunu mum yaptığını, hayat suyu gibi ilgisizliğin karanlığında kalan sözlerini topladığını, “Kim tasnif ederse bir amacı vardır.” sözünün manasına göre ayıplama oklarını atanlara göğsünü hedef ettiğini yani eleştirilere kulak asmadığını ve lânet kozası satıcılarına istiridye gibi şiir incilerini bağladığını belirtir.

İnsanların yaradılış farklılıkları bulunduğunu, birinin hoşlandığından diğerinin hoşlanmadığını, bir kısmının da gönlünde kanaat olmadığını, dünyadaki insanların bir araya toplanamayacağını ve her fitratta güzelliğin bulunmadığını söyler:

Tefâvüt olmasa fitratlannda
Ne yaptı kalb-i insânı ri'âyet

Biri hazzitdüginden biri itmez
Birinün gönline gelmez kanâ'at

Dirilmez araya halk-ı 'âlem
Bulunmaz her tabi'atda letâfet (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 43)

Âlî, kazâya rıza gösterip câhilin hor görmesini kabullendiğini, ölçülü sözlerini toplayıp değişik şiirlerini süsleyerek bir dîvân tertip ettiğini belirtir. Divanındaki şiirlerinin tamamının nüktedan, ulularının baştanbaşa güzel söz söyleyici olduğunu, kapıcılarının akıl esasına dayandığını, çavuşlarının güzel eda elbiseleriyle donandığını, âşıklardan başka şikâyetçisi olmayan lakin her birinin pek çok hikâyesinin olduğunu ifade ederek över.

Şiirlerinin kimisinin yârinden şikâyet edip ayrılık derdinin kendisini öldürdüğünü, kimisinin aşağılık feleği yâd ettiğini, kimisinin de bahtını anarak feryat ettiğini belirtir:

Kimi eylerdi yârından şikâyet
Beni öldürdi dirdi derd-i fûrkat

Kimi gerdûn-ı dûnı yâd iderdi
Kimi bahtın anar feryâd iderdi (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 43)

Dîvânının, bütün zulümleri defeden, bütün makamları yücelten bir sultan olduğunu, önüne ağlayarak gelenin gülerek gittiğini, güzel ve düzgün sözünü dinleyenin yakasını yırttığını ve söz ülkesinin tahtının süsü, eda meclisinin kadeh ölçeni olduğunu belirten Âlî, bu padişahın en yakın dostunun akıl olduğunu, onun Allah'ın bir büyük lütfu olduğunu, şiirinin elbisesinin hayâl, adının mana ve şanınin yüce olduğunu belirtir. Şair, âlî ifadesini; yüce anlamıyla kullanımının yanında mahlasını kastederek de kullanmıştır:

Akl idi hem-nişîni ol şâhun
Bir büyük lutfıydı Allah'un

Câmesi şi'rimün hayâli idi
Nâmı ma'nâ vü şânı 'âlî idi (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 44)

Âlî'ye göre; Hayâlî, Hayretî, Ahmet, Necâtî, Celîlî, Mesîhî, Fazlî, Zâtî gibi fesâhat sanatında eşsiz, belâgat âleminde tek, renkli edalara ve yeni bir tarza sahip olan kişilerin şiirleri divanının ülkeler fetheden vezirleridir. Bunların bazılarının namı zatına; bazılarının da zatının namına galip olduğunu belirtir:

Kiminün zâtı nâmına gâlib
Hayretî vü Celîlî vü Fazlî

Kiminün nâmı zatına gâlib
Ol Mesîhî vü Ahmet ü Zâtî (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 44)

Hayâlî ve Necâtî gibi şairleri zatına lâıyk bir şöhre ve şânına yakışır itibara sahip olmalarına vurguyla över:

Biri ânun Hayâli-i mümtâz
Biri dahı Necâtî-i üstâd (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 44)

Âlî, Hayâlî'yi övdükleri şairler arasında ayrı tutarak onun tarzında üstün, her yönüyle şairliğe lâıyk birisi olduğunu, hatta kendisinin şiir ilminde seçkin ve üstün masına rağmen alçakgönüllülükle, Hayâlî'nin şiirlerine zaman zaman nazîre yazdığını ve sonrasında onun samimi dostu, ona bağılı bir kimse ve meclisinin yakını olduğunu ifade eder. Padişah olan divanının kendisiyle aynı dilde olduğunu ancak o padişahın yani divanının kendisinin ağızına baktığını, görünüşte o padişah olsa da, manada divanı yönetenin kendisi olduğunu söyler:

Yek-dil idi benümle ol sultân
Dâimâ agzuma bakardı hemân
Gerçi kim şâh o idi sûretde
Ben idüm ma'nîde iden dîvân (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 44)

Âlî, eserinin başka dîvânlarla karıştırılmaması gerektiğini, her ifadesinin kazâ hükümlerinden bir iz olduğunu, nice kemal sahibini kendine hayran ettiğini belirterek över:

Kıyâs itme şakın dîvân-ı gayra
Ki budur ma'nîde dîvân-ı Âlî
Nişândur her sözi hükm-i kazâdan
Kul itmişdür nice sâhib-kemâli (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 45)

İkinci dibacesinde, altı beyitlik bir şiirle şiirlerini ve şairliğini öven Âlî; inciler saçan şiirlerinin belâgat denizini icra kıldığını, tabiat kadehinde düzyazı sevincinin keyfiyet nişânesini verdiğini, Farsça nazım ile hocalık yaptığını ve nesrinin de cihana hocalık gösterdiğini, evvelki padişaha da birbirinden farklı iki eser sunduğunu; birinin

düzyazı tarzında “Konya Cengi” diğèrinin de temiz bir nazım ile “Mihr ü Vefâ” olduğunu ve bu eserlerinin nesr ve nazm davasının iki şâhidi olduğunu belirtir:

Hamdülillâh ki nazm-ı dür-pâşım
Kıldı bahr-i belâgatı icrâ

Virdi keyfiyyetüm nişânesini
Câm-ı tab‘umda neş’e-i inşâ

Fârisî nazm ile benüm hâce
Nesri ile hâce-i cihana salâ

Sâbıka pâdişâha sunmuş idüm
İki kıt‘a kitâb-ı bî-hemtâ

Biri inşâda “Konya Cengi” idi
Birisi nazm-ı pâk-i “Mihr-i Vefâ”

İki şâhiddür anlar ey ‘Âlî
Da‘vî-i nazm u nesr içün gûyâ (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 51)

Gelibolulu Âlî, kendisiyle ilgili; ahâlinin ayağının toprağı, hasedçi aşâğılık, çaresiz gibi mütevâzı ifadeler kullanarak Gelibolulu olduğunu, oranın su ve toprağında gül gibi yetiştiğini, hayâl ve mana gül bahçesine sabah rûzgârı misâli temiz nazım parlaklığı oluşturduğunu, kıvrak zekâlılık bakımından saf bir ırmak sıfatında seyr-i süluka meylettiğini, her yenibaharda bahçede inleyen bülbül gibi gazel oluşturduğunu, kış günlerinde ve hazân faslında kafes hapsi hüznler evi olan kederli günlerin zehir ve kahrını şeker dilli ve açık sözlü papağan gibi remiz ve işaret dili, açık ve güzel söz söyleme olgunluğu ile birlikte dilinin süsü yaptığını söyler.

Farsça bir şiirle; gül yanaklıların kalesinin doğum yeri olduğunu, güle sahip olan kararsız bir bülbül olduğunu, rengârenk şiirlerinden gülün utandığını, gülün topraktan utanmaması gerektiğini, tıpkı inci gibi nasibinin sahil olduğunu, en kötü katırboncuğunun şahlara lâayık bir inci olduğunu ifade ederek şiirini över ve mahlasını vurgular:

Çüş od mevlidem kal‘a-i gül-izâr
Gülî dârem ü bülbülem bî-karâr

Zi-eş‘âr-ı rengîn-i men gül hacil

Şenîdî ki bâşed hacil gül zi-gil

Çü dür sâhil-i bahr şud behre-em
Dür-i şâhvâest har-mühre-em

Çü has der-leb-i bahr-ı ‘âlî menem
Tahallüs bülendest ü ‘Âlî menem (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 51)

Huld bahçesi tabiatının şanlı saf su feyzi ile tazelik dolduğunu ve zekâsının zihni açık havuzlarının güzellik akışı ve marifet ile cıalanıp parlaklık bulduğunu belirtir. Temiz tabiatının kutlu hüma kuşu gibi olduğunu, orada hiçbir kuşun uçmadığını, el değmemiş fikirleri kimsenin elde edemediğini belirtir:

Humâ-yı hümayûn buved tab‘ı pâk
Fe-vallâhi mâ-târe tayrun hunâk

Tasarruf ne-kerde kesin bîkr-râ
Ra’eynâke fahlen bilâ-iştirâk (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 53)

Âlî, eserinin fesâhat anlamlı çekişmeli nüktelerin, eşsiz türde ve ifadede, belâgat örneği beyitlerin özeti, sanat ve güzellik türleri olarak fark edildiğini belirtir. Nice şaheserlerin sahipsiz kalacağını ve unutulacağını fakat kendi dîvânının gece gündüz rağbet göreceğini vurgular:

Kalurken şehlerün dîvânı hâlî
Bozılmaz rûz u şeb dîvân-ı ‘Âlî (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 53)

Divanını tamamladığını ve tertip tarihini belirterek 2. dibacesini tamamlamış olur:

Nakş-ı in müntehâb imrûz be-pâyân be-resîd
Ki der-ân rûz meh-i rûze şitâbân be-resîd

Geşt tedvin-i gazelhâ-yı cevâhir-mâye
Sene isnâ ve semânîne ve tis’e ma’ye
(Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 54)

Gelibolulu Âlî üçüncü dibacesinde gönüle doğan ilhamlardan sonra haram ayı kıymetinde yılbaşı vaktinin geldiğini, o vakit kılıçla harbin haram kılındığını, bundan sebep gönlüne doğan ilhamları bir dîvânda topladığını belirterek şiirlerinin de günler ve aylar gibi bir düzende olmamasına hayıflanır:

Ba‘de’l-varîdati kad veredet
Re’sü ‘âmin bi-kadri şehri harâm

Haysü sâret muharremen fihi
Lâzımâtü’l-hurûbi bi’s-samsâm

Ve lizâ ka’d cem‘atü dîvânâ
Cemmetü’l-vâridâti bi’l-aklâm

Leyse şî‘ri nizâmü eş‘ârî
Ke-nizâmî’ş-şühûri ve’l-eyyâm (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 55)

Üçüncü divanının dibacesinde kendisini mütevâzı ifadelerle; “isteksiz fikirli ve hakir Âlî, düşük makamlı” şeklinde nitelendiren şair, elli yaşına eriştiğini yani erbain ve hamsinin ilâhi aşk nevruzu hususunda hasılsız geçip gittiğini belirtir. Bir mürşidin eteğinden tutmadığını, aşk ateşinin bir erbain ile tutuşmadığını hayıflanmalarla dile getirir.

Hicrî 948 yılında doğduğunu, buluşa 964 esnalarında eriştiğini, Allah’ın kendisine fazilet ve olgunluk tahsili yatkınlığı verdiğini, özellikle de kendisine lâzım olan eğitim ile şiir ve nesir güzelliklerini ifade edebilme halini nasip ettiğini, kırk yaşından itibaren boş zamanlarını-ilk kuralı şuur olan-şiir yolunun tahsiline sarf ettiğini, bir yandan da ilim ve fenne zaman ayırdığını, içe doğan şeylerin, fikir ve hayâllerinin askerleri ile bir yüce dîvân süslediğini ve şiirlerinin tertibini de harf sırasıyla oluşturduğunu belirtir.

Bir dörtlükle yirmi dört yılda bereketli bir şekilde ölçsüz eserler ortaya çıktığını, manadan kara lafızlı bir mülke çıkan şiir cevherlerini nazm ipine dizdiğini dile getirir:

Sinîn-i ba’s hisâbınca bist ü çâr sene
Mübârek oldu zuhur itdi bi-hisâb âsâr
Sevâd-ı mülket-i elfâza çıkdı ma’nâdan
Dizildi rişte-i nazma cevâhir-i eş‘âr

(Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 57)

“Nazm-ı Mergûb Li-münşihî” (yazanı tarafından değer verilen şiir) başlığıyla şiirlerinin herkes tarafından değer gördüğünü fakat kendisinin gam askerinin kınıyla ayakaltında ezildiğini, her kitabına rağbet şirazesi konmasını istediğini ve yazı gibi

perişan hâlde olmak istemediğini, hüner pazarının nazm incisi ile dolu olduğunu lakin hoca değil tellal olduğunu, ne bir unvan ne de bir makam derdinde olduğunu dolayısıyla dünya tozuna meyilli olduğunun düşünülmemesini, makamın nasip olmamasıyla gönlü rahat olduğunu belirtir:

Gerçi el üzre tutar her kişi te'lifâtum
Lîk ben leşker-i gam hınkuna bir pâ-mâlûm

Her kitâbum koya şîrâze-i râğbet cilde
Ben rakam gibi niçün böyle perişân-hâlem

Gerçi pürdür dürr-i nazmumla hüner bâzârı
Rağbetüm yok satasın hâce degül dellâlem

Ne emâret ne sadâretdür ümîd eyledüğüm
Sanma ben cîfe-i dünyâya katı meyyâlem

Saltanatdur bana râhatla ferâgat bucağı
Ol nasîb olmamağın böyle kesîru'l-bâlem

(Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 61)

Âlî, dibacesinin sonunda eserini 88 de tamamladığını ve içe doğan şeylerin sanki on iki ilmin ince manasına bağlı nükteler olup on iki burcun zirvelerini seyreden daireler gibi yılın on iki ayı şeref ve mutlulukla geçen zamanlar ve her gece ve gündüzdeki on ikişer saat o üstünlüklerin aynasını hayâllerin kabartıcı cilve yapanı eyleyerek hemen “Lâyihatü'l-Hakîka (Gönüle Doğan Hakikatler)” olarak adlandırdığını, öncesinde dîvân haline getirilen “Vâridâtü'l-Enîka” namına bu remizli ismi muamma olarak verdiğini belirtir.

Âlî, son olarak on bir beyitlik “Li münşîhi” (yazarından) başlıklı bir şiirle; zamanın söz emiri olduğunu, şiir sermayesinin geliri olduğunu, iki dîvânının hayâllerinin zatının ve sıfatının naz yeri olduğunu; birisinin helal olan sihirli tabiatı, diğerinin ise zorlukları halledici olduğunu, beyitlerinin el değmemiş manalar ile namuslu bir kadın olduğunu, nazm güzeline kendi olgun yüz güzelliğinin lütuf eseri ve iltifatı olduğunu, kalbinin aşk hazinesi; gam ve kederin de süs eşyası olduğunu, eserlerinin hissedarının küçük büyük yüce şahsının kendisi olduğunu, irfan ehlinin sarığının karalamalarının rütbesi olduğunu, her bir basit beytinin hüner cennetinin

kasrı olduğunu, nazm ipine dizdiği ince manaların irfan arşının kubbesinin tepesi olduğunu belirtir.

Sonuncu beytinde ise dîvânının ilk şiiriin bahr-ı tavîl tarzında yeni bir kaside olduğunu belirterek dibacesini tamamlar.

Ben emîrû'l-kelâm-ı devrânam
Nakd-i eş'âr vâridâtumdur

İki dîvânumun hayâlâtı
Cilvegâh-ı sıfât u zâtumdur

Biri sihrü'l-helâl-i tab'umdur
Biri hallâl-i müşkilâtumdur

Bikr-i ma'nâlar ile hem beytüm
Hânedân-ı muhadderâtumdur

Şâhid-i nazma hod cemâl-i kemâl
Eser-i lutf u iltifâtumdur

Genc-i 'ışka hazînedür kalbüm
Gam u gussa tecemmülâtumdur

Şahs-ı 'Âlî menem ki hân u mihân
Behremend-i mü'ellefâtumdur

Ceyb ü destârı ehl-i 'irfânun
Câygâh-ı müsevvedâtumdur

Kasr-ı huld-ı hüner kitâbeleri
Benüm ebyât-ı müfredâtumdur

'Arş-ı 'irfâna nakş-ı küngüre hem
Silk-i nazma gelen nikâtumdur

Oldı ser-tâcı nazm-ı bahr-ı tavîl
Şol kasâ'id ki muhdesâtumdur (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 62)

Vukûfî, kısa dibacesinin sonunda, eserinin, eşsiz “Kasîde-i Bürde” üslubunda olduğunu, Hz. Muhammed sevgisinin delili olan çift sığmaklı ve dayanaklı kasideler seçkisi olduğunu belirterek över.

Şair, dibacesinin başlangıcında Kuran-ı Kerim'in Besmele ile başlamasından hareketle “ey güzel söz söyleme edasına sahip kalem!” ifadeleriyle kendine hitaben; Allah'a Hamd ile söze başlamasını ve sözlerine redif olarak Hz. Muhammed'e salavatın Allah katında şükrünü eda etmede kabul gören bir tutum olacağını ifade eder. Birçok şairin de vurguladığı üzere; madem güzel söz söyleme kabiliyeti var, o halde bu bir lütuf olarak görülmeli ve eserin başında mutlaka Allah'a Hamd, Hz. Peygamber'e salavat ve övgü bulunmalıdır.

Nev'îzâde Atayî, şair Nev'î'nin oğlu olması dolayısıyla şiirden anlayan ve şiirle ilgili bir aileye mensup olmanın kendisi için bir üstünlük ve ayrıcalık olduğunu, dolayısıyla nazım meyhanesinden bade içtiğini, söz pazarında inci sattığını ifade eder. Şair olmasının gerekçesini bu sebebe ve şiirlerinin kendisinden bir güldeste olarak elden ele yadigâr kalması arzusuna bağlar.

Atâyî, şiirlerinin bir gül bahçesi sayfası olduğunu, çiçeklerinin Mesih'in (Hz. İsa) nefesi ile açıp Hızır'ın saf suyuyla sulandığını, miskten yazılarının anber kokulu toprağı aşk ateşiyle donandığını, muhabbet sırlarıyla karışarak, her satırı iki yüzü keskin bir kılıç gibi mecâzi yüzü miskin aşığın gönlünü yaralayan, hakikat yüzü de ibadethanedeki zahide tesir eden, halkın da, seçkinlerin de beğendiği şiirler olduğunu söyler.

Şairliği, Allah'ın kendisine lütfettiği bir kabiliyet olarak gören Hüseyin Ali, şairliğinin ezeli kudretin elinin henüz olgunlaşmamış yaradılışını muhabbetin saf suyu ile yoğurup ahlak alnına takdir kalemiyle sevgi ve vefayı yazmakla olduğunu belirtir. Çocukluğunda şiire, şarkıya, çalgıya duyarlı olduğunu vurgulayan şair; iniltili nağmelerinin aşk kitabının mazmunu olup irfanın yüce dayanağına ulaşınca yalvarışlarının neşe veren şarkıları yakıcı ve eritici udun nağmelerine arkadaş olduğunu belirtir. Dahası şair, güzellere hayranlık ve aşka meyilli olma sayesinde çokça ve kolayca şiir yazabildiğini de söyler.

Abdulahad Nûrî, şairliğinin ilhamı ve menbaı olarak “Şiirlerden öylesi vardır ki, hikmetin ta kendisidir.” ve “Arşın altında Allah'ın hazineleri vardır, onların anahtarları da şairlerin dilleridir.” hadislerini gösterir.

Sıdkî Paşa, şiirlerini Allah'ın feyzinin ilhâmı ile yazdığını vurgular. Şaire göre eseri; sevinci artıran bir gül bahçesi, satırlarının arası su yolu, etrafı da çiçek yastığı, ölümsüzlük suyu cetvelinin ırmağı, her köşesi mana çiçekleri bezenmiş ve kuşların bolca bulunduğu bir irfan bahçesi, sözbaşları bir lâle bahçesidir. O hayâl çimenliği ile servi mahcup, yasemin kaleme kâğıt, satır da nakış ve resmin gayretidir. Kumru, keklik ve toygat kuşlarının hepsi de ağaç fidanlarının altında bülbül gibi ötmektedirler.

Nâzik, Farsça bir kıt'a ile söylemek istediklerinin “şiir ve gazelin süslü ve kıymetli elbiseleri içinde”(Üzgör: 1990 455/Dn 5) olduğunu ifade eder.

Ahmet Yârî, hüner bahçesinin süslü çiçekler sunanı, marifet gül bahçesinin açılmış gongesi olduğu için mana âleminde akıcı şiir söyleme tarzının kıvraklığının kendisine verildiğini söyler:

Hadîka-i hünerün zîb-bahş-ı ezhârı
Şüküfte-gonce-i gülzâr-ı ma'rifet Yârî
Bana müsellem olupdur cihân-ı ma'nâda
Selâset-i suhan-ı şûh tırâz-ı eş'ârî (Yârî; haz. Karayazı, 2012: 318)

Yârî, fitratının gelin odasından bu tarz güzel kokulu süslü yüz gösterme örtüsü ve süslü gelinlerin kuşağı olan söz örtüsünün kendisine açıldığını, bedeni gibi tazelik bulunan olgunluk gül bahçesinin ve fitratının başı bağılı miskin marifetinin bereketli kokusuyla ortaya çıktığını belirterek şairliğini över. Farsça bir beyitle de; “Aşk sülalesinde benden daha saygın birisi doğmadı. Benim cevherimi (özümü), benim atalarımın gevheri (mücevheri) aydınlattı.” (Karayazı 2012: 318, Dn. 691) ifadeleriyle hem kendini över hem de geleneğe bağlılığını ortaya koyar:

Dûd-mân-ı aşk-râ ez-men girâmî-ter ne-zâd
Cevher-i men kerd rûşen gevher-i âbâ-yı men
(Ahmet Yârî; haz. Karayazı 2012: 318)

Yârî, yakut ve inci saçan kalemin yardımını ilimle sayfa satırları dizgisinin ipine yazı süsü eylediğini, her nazik hayâlli manayı, ibârelerin yeni gelininin kıvrılmış saçının süsleyicisi, her şirin söz harfini fesâhat şeker kamışlığının nağme ölçen papağanı, her mücevher süslü inci saçıcı manzum satırı, belâgatin bir dizi değerli incisi eylediğini, mana sözlerinin içe doğan nadiren rastlanan örneği nice ince düşüncenin

seçkin örneklerini ve duyulmamış mazmunları birleştirerek gönül hazinesinin dizilmiş incileri olan şiirlerinin süs bahşeden cevherlerini zaman ipine süs ettiğini belirtir.

Hüsamzâde, şairliği ile ilgili; Hüsâm'ın oğlu olmayla meşhur olduğunu, İstanbul'da büyüüp yetiştiğini, âlim ve hürmetli kimselerin meclislerinde eğitim alıp geliştiğini, soyunun ilim ehli, kendisinin de bu yolda olduğundan bahseder. Bu ifadeleriyle şair, şiir alanındaki istidadının temelini ortaya koyarak şair olmasında belli bir altyapının olduğunu vurgular.

Devamında da bu birikiminin, yaşının gereği olarak, mana âleminde hayâllerini ve ince düşüncelerini içine alan kıymetli sözleri ortaya çıkarıp güzel söz söyleme sahasında sağa sola at koşturmasının vaktinin geldiğini belirtir.

Hüsamzâde, kadılık vazifelerinde bulunduğunu, üç yüz akçelik maaş bağlanmasına rağmen, maddi sıkıntıları ve borçları yüzünden kadı olarak vazifelendirildiği Arnavut Belgrat'ı kazasına gidemediği bilgisini de verir.

Abdülmecidzade, şiirlerinde mecazî anlamlar görülse de, aslında hakikati esas aldığını, hâl ehlinin manasına ulaştığını ve böylece maksadın hâsıl olduğunu, zahidane bakıp sözün görünürdeki anlamına bakılmaması gerektiğini çünkü mesela kâsedan kastın saf ve temiz bir kalp olduğunu vurgular:

Göstere lafzını eş'âr-ı mecâz
İder ammâ ki hakikatden âgâz

Ehl-i hâl ma'nisine vâsıl olur
N'itdigin maksad-ı dil hâsıl olur

İbtidâ itdi anı bâde ile
Ehl-i 'aşk ola dil-sâde ile

Bakma zâhid sakın eşkâl-i söze
Hep hakikatle îmâ oldu bize

Kâsedan kalb-i safâ oldu murâd
Ne ider 'aşk u muhabbet îrâd

Ya'ni kim baş-ı hidâyetdir bu
Sebeb-i câh-ı velâyetdir bu (Abdülmecidzade; haz. Ataç 2007: 15-16)

Şaire göre, bâde ile meşk etmeyenin aşkının olmayacağını ve ona insan denmeyeceğini ifade eder:

İtmedi bâde ile kim meşki
Olmaz âdem ki anın yok aşkı (Abdûlmecidzade; haz. Ataç 2007: 16)

Rahîmî, doğum yeri ve kökeninin Kütahya olduğunu belirten şair, çocukluk ve gençlik dönemlerinde üstad ve mürebbiyelerden istifade ettiğini, aklî ve naklî ilimleri, Arapça ve Farsça lügat, şiir ve düzyazı, hikâyeler, kasideler, güzel tabirlerin rivayetleriyle kendisini yetiştirdiğini söyler. Kütahya'nın etrafında gezindiğini, güzellere meylettğini sonrasında padişah II. Selim'in sohbet ortamında bulunduğunu belirterek padişahı över.

Rahîmî, şiirle zamanını geçirdiğini belirterek bir gün Rabbanî ilhamla ve Subhânî nidayla kendisinin manevî yönden sorgulandığını; “Günaha tevbe eden kimse hiç günahı olmayan kimse gibidir” ve “Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz” hadisleriyle amel edip kendini hesaba ve mizana çekip, “...İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçınm...” (Mâide 5/90) uyarısına dikkat ettiğini belirtir. Heveslerinden, oyun ve eğlenceden sakınmadığını “herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz!” (Hucurât 49/12) ayetinin mantığını anladığını, fenalığa ve gıybete, hile ve bidatlarla vaktini geçirdiğini, Ne Subhân'ı teşbih ne sırat ve mizan korkusu taşımadığını, gece gündüz yeme içmeyle uyku ve gafletle oyalandığını ifade eder.

Gelmedi gönlüne Hakk'un rahmeti
Halka arturdun dem-â-dem zahmeti
Kibr ü ucbı pîşe kıldun kendüne
Bakmaz idün ya'ni hâcetmendüne (Rahîmî; haz. Mermer 2004: 39)

Rahîmî, nefsiyle çok zaman mücadele ettiğini ve bundan utanıp huzursuz olduğunu belirtir. Kendisinde var olan bunca ilim ve birikimin kendisi için sevimli hale gelmesi gerektiğini belirtir ve “Mü'min, mü'min için birbirini kenetleyen sıralanmış bir bina gibidir” hadisini de hatırlatır.

Yalnız taş ile dîvâr olmaz
Kim üzüm üzümü görüp kararur
Gicede nitekim fevâkih ü sîb
Eser-i mâh-ı tâb ile sararur (Rahîmî; haz. Mermer 2004: 39)

“İnsanın gayreti dağları yerinden söker” dendiğini, “el eli yursa iki el de yüzi yur” sözünde olduğu gibi çalışmanın ve emek vermenin önemini anlatır.

Benüm yanumda oldur merd-i âkil
Göre kendüyi gayra ola gâfil
Hayânun perdesin derende kılma
Özünden kimseyi şermende kılma (Rahîmî; haz. Mermer 2004: 40)

Rahîmî, nefsinin bu makul sözlerini dinlediğini yani kendisine bu manada çekidüzen verdiğini böylece duaya erişmek için şairliğinin ürünü ve büyüttüğü hatırası olan şiirleri birleştirip divan tertip etmeye karar verdiğini söyler.

Zarâfet mecma ‘ının nükte-bîni
Letâfet ravzâsının hûşe-çîni
Ezel esrârının bî-akl hûşını
Rahîmî hum-ı aşkun dürd-i nûşu (Rahîmî; haz. Mermer 2004: 40)

Rahîmî, bin kusurla tedvin ettiği divanının diğer divanlar gibi ağızlarda olmasını, marifet erbabının gördükleri kusurlarını düzeltmelerini, lafzından kaynaklı ayıplarını açıklamamalarını, mazur görmelerini ve kendisine hayır duada bulunmalarını temenni eder.

Abdülmecidzade, şiirlerinde ilhamının ve feyzinin Kur’an olduğunu, hadislerden istifade ettiğini, hasılı tasavvufî bir yapı bulunduğunu vurgular. Şair, şiirlerine iyi niyetle bakılmasını diler:

Hatt-ı ruhsârı anın Kur’ândır
Zülf-i esrâr-ı hudâ pinhândır

La‘l-ı şîrîni hadîs-i nebevî
Ma‘nada birdir anın la‘l-ı lebi

Mürşîd-i kâmile di pîr-i muğân
Cây-ı meyâne olupdur pinhân

Ehl-i dil olan olur buna karîm
Özge ma‘nâya çeker ol ki le’îm

Çün mükedder ola mir’ât-ı dili
Kande kim göre o vech-i güzeli

Çeşmidir ‘ayn-ı vefâ ehl-i dile

Nazar itdikçe sana neş'e gele

Ėamzesi meyle işâretdir anın
Tîr-i müjgânı beşâretdir anın

Istılâhâtı budur muhtasarı

Eyle bu vech ile hüsn-i nazarı (Abdûlmecidzade; haz. Ataç 2007: 16)

Kâşif öncelikle; tarikat ve hakikat ehli dostlarından üslubundaki kusurlara bakmamalarını rica eder, ikinci olarak da şiirlerinin iki halde ortaya çıktığını belirterek bu hallerden ilkinin Hakk'ın ilim ve cemalinin tecellisiyle cem olup yazdığı şiirleri, ikincisininse ayrılık hali olarak adlandırdığı ve insanlık acziyetiyle oluşturduğu şiirleri olduğunu ifade eder. Bu iki duruma göre şiirlerinin değerlendirilmesi isteğinde bulunur. Bu ifadelerin aynısına Abdülahad Nuri dibacesinde de rastlamaktayız.

İsmail Hakkı, 1098 yılının faziletli ayları ve günlerinde bazı marifetli sözlerin diline geldiğini, çocuk gönlünü böylece eğlediğini, ilahi feyizlerden ilham ve Rûhu'l-kuds (Cebrail) kadehinden bade aldığını söyler. Celvetî Şeyhi Osman ve atpazarlı Emrî'nin nice zaman hizmetlerinde bulunduğunu, çeşitli hicretler yaptığını, hac vazifesinde bulunduğunu anlatır.

Dâniş, bahr-ı tavîl nazım şekliyle yazdığı dibacesinin dört cüzünde çalgı ve müzik makamlarının adını da anarak işret ve eğlence meclisinden bahseder.

Dâniş, bahr-ı tavîl nazım şekliyle yazdığı dibacesinin iki cüzünde, şiirlerini ve eserini över. Nazım ve nesrinin irfan hayallerinin öğretmeni olduğunu, inci saçan kalemine, altın kalemin îcâz boğumlarına, güzel sayılan kalemin güzelliğine bütün belagatçıların şaşkın ve hayran olduğunu, süslü nüktesinin âb-ı hayat olduğunu, gözüne tek temiz mısra safâ oluğu dense yakışacağını belirtir.

Râzî, Lâmi'î Çelebi'nin divanında Hz. Muhammed'in şairler hakkında; "Arşın altında Allah'ın hazineleri vardır, anahtarları şairlerin dilleridir." hadisini alıntılıdığını hatırlatarak, kendisinin de bu şerefe nail olmayı ümit ettiğini ve Bursa'da kale içinde Bab-ı Zemîn Mahallesi'nde 1175 yılında doğduğunu ve Destârizâde Seyyid İbrahim Râzî namıyla anıldığını, III. Selim zamanından babadan kalma çürük bir evinin olduğunu ve 16 Rebîulevvel 1205 Çarşamba günü İsmail kalesinde yapılan savaşta kâfirlerin esir alındığını ve neticesinde evinin zeametle adeta malikâneye dönüştüğünü

söyler. Böylece artık şiire rahatça yönelebildiğini ve yüce kimselere görünürde yapmacık fakat gerçekte sadkatle gazeller yazdığını, “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” ayeti mucibince insanlara övgüler yazdığını ve şiirlerinde daima Allah rızasını gözettiğini vurgular.

Edib, nükteli ve vezinli söz söyleyen söz ustaları olarak nitelendirdiği şairlerin; Arapça, Farsça, Türkçe şiir sermayesinin engin denizlerinde tabiatlarının elverdiği ölçüde gayret sandallarının yelkenlerini açarak ve derin düşünce küreklerini işleri eylediklerini fakat uzun boyunların gerdanlıkları olan el değmemiş fikirlerden nükte mücevherlerini taze ve güzellikte biri diğerinden ayırt edilemeyen söz icatlarını tevârüd ederek, nice söz söyleme sanatının güzel konuşanı çalıntı ifadelerin ayıplanmış yolunu takip ederek beğenilmeyen şiirler söylemeleri dolayısıyla söz söyleme yolunda o kadar ölçülebilir bir hüner kalemleri olmadığını belirterek kendisinin tam cinasın güç yolundan ilerlediğini ve çok lüzumlu bir yol olmasa da; buluş çağının özürlü aynasında sürdüğü üzere tabiat bineğini dolaştırarak, gaipten haber veren meleğin ilhamının seslenmesiyle can kulağıyla işittiği, gönül çeken cinasların şaşılacak ahenklerini güzel bir nazım usulüyle nükteşinaslara sunduğunu ifade eder.

Edib, cinas yapma özelliğini bir yenilik ve ayırt edici bir özellik olarak göstermektedir:

Men be-râhî mî-revem k'anca kadem nâ-mahremest
Ve'z makâmı harf mî-gûyem ki dem nâ-mahremest⁹²

Keçecizâde İzzet, biriktirdiği şiirlerle ilgili bilgi verirken, bazılarının afyon hokkası etiketi gibi olup Kuran'ın niteliklerinden uzak olduğu, söz ve harflerinin duru bir şarap gibi olmadığı için, bazılarının da kırık dökük viranenin penceresi gibi, eskimiş köhne toz ilacın kâğıt parçaları gibi olduğu için unutulma hücrelerine atıldığını belirtir. Uzunca bir zaman ne padişahın lütuf gösterdiğini ne de bir himmet bahçıvanının gelin süsleyen eliyle güzel şiirlerinin sümbül kokulu saçını taradığını belirtir.

---

⁹² “Ayağın yabancı olduğu bir yolda yürüyorum ve nefsin yabancı olduğu bir makamda söz söylüyorum. (Mum 2004: 188/Dn. 8).

Keçecizâde, gençlik dönemlerini gönül çalan güzellerin destanını okuyarak veya büyüklerin kapısında gazel okuyan bir abdal olarak geçirdiğine hayıflanmaktadır. Seyyid Hacı Ahmet Arif Bey’in telkin ve teşviki ile dîvân tertibine yöneldiğini ve na’t yazmaya başladığını belirten İzzet Molla bu ifadeleriyle şiirlerinde muhteva bakımından dini hususiyetlere yöneldiğini vurgular.

Keçecizâde, dibacesinde “Târîh-i Tertîb İn Dîvân” başlığıyla on bir beyitlik bir şiirle eseri hakkında bilgiler verir. Şiirini tanzim etmeye çabalayınca her bir gazelde Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin şerefli adını anarak ona hayır dualar arz ettiğini belirtir. Eserinin tertibini askerî terimlerden benzetmelerle anlatan şair; dilinin sanki başçavuş olup dîvânını süslemeye dikkat ettiğini, beyitlerin dizi dizi saf bağladığını, sözlerin ordu, mananın ise ona riayet edenler olduğunu belirtir. Her bir mertebeyi belirlediğini söyleyen Keçecizâde; kasidelerin devlet erkânı, tarihlerin mükemmel mal olduğunu, her mısrasının güzellik hâzinesi olduğunu, kalemininse yazı işleri reisi olup son kayıtlarına şekil verdiğini ifade eder. Hayâlinin nazım tahtına çıktığı için, Şevket-i Buharî’nin kendisine çavuş olması isteğini dile getirir.

Azmî, şiirlerini takdir etmek için söz ülkesinin padişahının divan tertip ettiğini belirterek şiirlerini över:

Azmiyâ mecmu‘â-i eş‘ârını takrîz için
Şâh-ı iklim-i suhân tertîb-i dîvân eylemiş (Azmî; haz. Duymaz 2010: 190)

Azmî, eseriyle ilgili; gönül ve irfan sahiplerine görülmemiş ve duyulmamış ufak hediyeleri, beğenilen ve seçkin armağanları, fesâhat güzelliği eserleri, kıymetsiz kaleminden çıkan bütün şiirleri, kaside, muammâ ve lugazları toplayarak dîvân hâline getirerek dua ve sığınma kapısına girdiğini söyler. Divanının, Allah’ın lütuf ve yardımıyla gelin süsleyenin süslediği süslü ve parlak yüzlü güzel, hikmet düzenleyen fikirlerinin neticesi, gönül okşayan düşüncelerinin özeti olduğunu ve gönüllere hoş geldiğini ifade eder.

On dört yaşından beri şiir söyleme sevdasında olduğunu söyleyen Suud, babası Rıza Safvet Bey’in ilk hocası ve yol göstericisi olduğunu belirterek şiir ve edebiyat ortamında yetiştiğini vurgular. Şiire ve edebiyata meylettirdiği o zamanlarda babasının

kendisine yazdığı, bu yola teşvik ettiği ve “nûr-ı ‘ayn-ı iftihârım Safvetî” hitabıyla başlayan şiirine de yer veren Suud, “Safvetî” mahlası ile ilgili olarak dibacesinin dipnotunda “Bu mahlas, bana rahmetli babamdan hediyedir ki kendisinden hüsn-i hat öğrenimini tamamlayarak icazet aldığım sırada eskilerin usulüne uyarak vermiş idi.” (Üzgör 1990: 539) bilgisi yer alır. Bu şiirde babası Suud’un şiirine övgülerde bulunur; nesrinin, şiirinin ve tabiatının zekâsının sâfi oluşu, gönül açıcı ve arttırıcılığı ve göze parlaklık bahşettiğini belirtir.

Bunun yanında babası Rıza Safvet, oğlu Suud’a şairlikle ilgili de; tatlı dilli bir şair olmasını, bu sayede eskilerin eserleri gibi şöhret kazanabileceğini, vakitlerini sadece şiirlere ayırmamasını kendini geliştirmek için tahsiline rağbet etmesini, ecdadının eserlerini bırakmamasını ve kendi namını da yürütmesini zira insan olanın kimliğinin böyle olduğunu tavsiye eder:

Bâreka’llâh nûr-ı ‘ayn-ı iftihârım Safvetî
Artıyor günden güne şi’r u beyânın cevdeti

Feyz-i feyyâz-ı ezel reh-ber ola dâim sana
Akl u iz’ânın bula ol feyz ile her kuvveti

İnbisât-efzâ-yı dildir incilâ-bahş-ı ‘uyûn
Nesr u eş’âr u zekâ-i tab‘mın sâfiyyeti

Bir mükemmel şâ‘ir-i şîrîn-zebân ol şöyle kim
Şi‘rin âsâr-ı selef-âsâ kazansın şöhreti

Yalınız eş‘âra hasr etme sakın evkâtını
Eyle tahsîl-i kemâlâta dem-â-dem rağbeti

İsr-i ecdâdı bırakma yâd etdir nâmını
Böyledir insân olan âdemlerin mâhiyyeti

Hazret-i Hak ömrün efzûn eylesin oğlum senin
Vâlidin Safvet sana eyler hemîşe dâ‘veti (Suud: haz. İşler 2005: 96)

Suud bu teşvikin gayretini artırdığını vurgular ve her işte olduğu gibi şiirde de ilk üstâdı olan babasını hayırla yâd eder.

Suud, şairlik için lazım olan ilmî kazanımı ve hayâl direncini sürekli taze tutmanın şairliğin gereği oluşunu vurgulayarak kendisinin buna nail olamadığını ve mütevazı eserlerinin iltifat ve itibara erişmediğini ifade eder.

Babannesinin babası olan ve ilmiye sınıfından olduğunu belirttiği İsazâde Sâdettin Efendi'den:

Gerçi bütün âlem sana meftûndur efendim
Mihrin dil-i şûrîdede efzûndur efendim
Dil silsile-i zülf-i perîşânın ucundan
Zencîre çekilmiş gibi mecnûndur efendim (Suud: haz. İşler 2005: 96)

şirini ve:

Kızarmış gül gül olmuş tâb' -ı mülden reng-i ruhsârı
Lebi gonca ruhu gül dense ol şûha muvâfıkdır (Suud; haz. İşler 2005: 96)

beytini alıntılar ve bu şiirleri hürmet vesilesi olması için aldığını yoksa nesebiyle övünmek ya da kendisinin atadan gelme şair olduğuyula övünmek amaçlı olmadığını belirten Suud bu yolla, belki de şiire meylinin aile geçmişinden kaynaklı olabileceğini söyler.

Devrinin kıymetli üstadlarından ve kendisinin de çok feyz alıp istifade ettiğini ve şairlik yönü de olduğunu söylediği fakat kıymetinin bilinmediğinden yakındığı Müstecâbizâde İsmet Bey'in, hayatın faniliğini anlattığı bir kıt'asını da dibacesine alır:

Sermedî bir setre-i iclâl ile semâ-yı râz
Çeşm-i idrâkât-ı insânîden etmiş ihticâb
İşte akl-ı pür-gurûrun zübde-i idrâki şu:
Hâkden geldin nihâyet hâke ettin inkılâb (Suud Div; haz. İşler 2005: 97)

1917'de tertip ettiği divanından sonra yazdığı hemen hemen beş defteri dolduran şiirlerinin bir divan tertipleyecek kadar olduğunu ancak yazıcısı olduğu Yenişehirli Avni Bey Külliyyatı'nın sonunda "Tabsıra" başlıklı makalede de belirttiği üzere, 1925 yılında maalesef başına gelen bir polis baskını ile üç büyük şiir defterinin ehil olmayan ellerde kaybolduğunu ifade eder. Bu son divanının nüshasının da kaybolduğunu ancak sonradan bulunduğunu ve son haliyle üç küçük defterden ibaret kaldığını söyleyen

Suud, şiirlerini harf düzenine sokarak her harften sonra birkaç sayfa boşluk bırakarak tertip ettiğini söyler.

Şiirlerinin kıymetsiz ve perişan olduğunu söylese de, dibacesinin son bölümünde şiirleri ve şairliğine övgü olarak yazılmış nazım örneklerini ekler:

Meclis-i Âyân azalarından Fâik Bey'den:

Bâreka'llâh ey Suûd-ı bin Suûd
Feyzini efzûn ede Rabb-i vedûd

Okudum âsârını ser-tâ-be-pâ
Birbirinden cümlesi rengîn-edâ

Lutf-i tab'ın neş'e-mend etdi beni
Kem nazardan saklasın Mevlâ seni

Yok sözüm takrîz ü tahsîne sezâ
Eylerim ancak bu beytimle duâ

Bâreka'llâh ey Suûd-ı bin Suûd
Feyzini efzûn ede Rabb-i vedûd (Suud; haz. İşler 2005: 98)

Tâhirü'l-Mevlevî Bey:

Görmek dileyen 'ayân ü bâhir
İlham-ı celîl-i ma'nevîyi
İm'ân ile eylesin kırâat
Dîvân-ı Suûd-ı Mevlevî'yi (Suud; haz. İşler 2005: 98)

Enver Bey Efendi:

Dîvân-ı Suûdu'l-Mevlevî ki
Pür-şa'ş'a bir bahâra benzer
Ma'nâsı sürûd-ı 'andelîbe
Elfâzı da cûy-bâra benzer (Suud; haz. İşler 2005: 98)

İzmirli Muhammed Ziyâüddîn Molla Beyefendi:

Feyz-i tab'-ı dil-pesendin ey Suûdd-ı muhterem
Hazret-i Hakk'ın büyük bir ni'met-i ihsânıdır
Öyle bir Dîvân yazıp etdin ki dehre yâdigâr
Tarz-ı i'câzı 'ulüvv-i tab'mın bürhânıdır (Suud; haz. İşler 2005: 98)

Suud, divanını temize çekmeye muvaffak olduğunu belirtir:

Hamden-li'llâh hatt-ı destimle Suûd

Dîvânımı tebyîze muvaffâk oldum
Âsârıma reşk eder fakat idrâkim
Zîrâ ter ü zinde sözlerim ben soldum (Suud; haz. İşler 2005: 98)

Şeyh Abdülbaki Hazretleri'nin "Zadegân" hakkında takrizi ve tarih düşürmesi:

Bu bir eser ki cihânda cihân kadar değeri
Bu bir eser ki zamânda zamân kadar ileri

Bu bir eser ki çemen-zâr-ı bâğ-ı 'irfândır
Bu bir eser ki değer gül-sitâna verd-i teri

O âteşin sühan ü Mevlevî-nijâd o Suûd
Ki zâtı asrımızın bir edîb-i müftehiri

Bu rütbe vasfına hâcet mi var ki âlemde
Zekâ-i tab'ına kâfi degil midir eseri

Bu pâk deftere cem' oldu vâlid ü veledin
Güzel eserleri âlî sühanları hüneri

Alıp da destine şöyle düşünmeli insân
Kemâl-i kudret-i ferzendi himmet-i pederi

Kulûba tarz-ı nev'î bahş-ı zevk ü şevk eyler
Gidâ-yı rûh-ı edîbân denilse yok mu yeri

Ki yok içinde o hâyîde köhne mazmûnlar
Ne ser ü kâmet ü ne zülf-i ejder ü ne perî

Füzûn kıl ömrünü yâ Rabb bi-hakk Mevlânâ
Cihânda görmeye asla meşakkat ü kederi (Suud; haz. İşler 2005: 99)

Dîvân-ı Suûd-ı Mevlevî kim
Avn-i Hakk ile hitâm buldu
Târih-i tâmâm-ı Zâdegân'ın
Âsâr-ı nesîm-i 'aşk oldu (1333) (Suud; haz. İşler 2005: 99)

Nâkâm, adının İsmail, memleketinin de Dağıstan olduğunu, ilk gençlik yıllarında şairlik kabiliyetini fark ettiğini ve şairlik ipine dâhil olduğunu, belagat dillerini söyler olduğunu ve şöhrete kavuştuğunu belirtir. Sözlerinin âlemde faydsalı ve hikmetli olduğunu, şiirlerini herkesin gönül alan ve ciğer yakan olarak bulduğunu, bazen gazellerinin âşıkların sırdaşı, bazen de tekrarlamalarının güzellerin şarkı

söyleyeni olduğunu söyler. Şair ruhlu olmanın ne güzel bir şey olduğunu bir kıt'yla belirtir:

Veh ne hoş bâkî halefdür tab'-ı mevzûn u selîm
Ehl-i tab'ı tâ ebed âlemde mezkûr eyliyor
Olsa da bir üftâde bir hakîr u hor eger
Meclis-i erbâb-ı rif'at içre mahzûr eyliyor (Nâkâm; haz. Mert 2012: 146)

Büyüleyici şairliğinin benzersiz olarak ortaya çıkardığı şiirlerini herkesin işittiğini ve icat ettiği güzel hayallerle oluşturduğu gazellerinden herkesin feyizlendiğini söyler. Güzellik dolu divanına sahip çıkılıp kıymet verildiğini, Satıcının arzı olmadan malın kıymetinin bilinmeyeceğini ve fayda sağlamayacağını, parlak cevherin sandıkta kalıp fayda sağlamayacağını ve bakış görüş sahiplerinin katında cilveli bulunmadan cevherinin ortaya çıkmayacağını söyler. Allah vergisi kabiliyetin dükkânının Rabbanî merhametle dopdolu bir kale olduğunu, tertemiz bir zihin açıklığına sahip olmak için Subhanî hikmetin cevherine ulaşmak gerektiğini belirten şair, temel olmasına gayret sarf edilmeli ki o kale ortaya çıkmalı ve meşhur olmalı diyerek insanların hissedar olup bu tamahkârlık ipi silsilesinde geçitte kalınmaması gerektiğini ifade eder. Allah'ın iki düzgün fitrat nasip ettiğini, içte zelil bir şekilde tutulmaması gerektiğini ve insanın bunu sonsuz hazineye sarf etmekten kısarak kendini cihanda cimrilik ipine dâhil etmemesi gerektiğini söyler:

İki tab'-ı müstakîm itmiş kerâmet Hakk sana
Dutma zindân-ı derûnun içre mahbûs-ı zelîl
Böyle kenz-i bî-nihâyet sarfına taksîr idüp
Kendüni kılma cihânda dâhil-i silk-i bahîl (Nâkâm; haz. Mert 2012: 147)

İnsanın kendisini ilimden nasipsiz etmesinin mutlak cimrilik olduğunu, cimriliğin de; “Allah'ın lutfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilâkis bu onlar için kötüdür.” (Âl-i İmrân 3/180) fehvasınca muhakkak günah olduğunu belirtir. Nâkâma göre, verimsiz, donuk ve utangaçken Allah'ın Subhani hikmetin tesiri olan velilik bostanında maksat gülünü vücut arsasına getirmiş, Rabbani kudretin takdiri olan gül

bahçesi diyarında talep edilme bülbülünü görünme âlemine çıkarmıştır. O halde zaman tükenip gitmeden memleketin övgüsüne ulaşmak yakıştır.

Sana kılmış müselleme feyz-i Bârî
Beyân-ı keşfini genc-i ma'ânun

Zuhûr it cevherün ârâyîş eyle
Arûs-ı lafza bu genc-i nihânun (Nâkâm; haz. Mert 2012: 147)

Nâkâm, gazelin nazm yakutunun ipi, şairliğin kabiliyeti, aydınlığı olduğunu, şairliğin şanını gösterenin gazel olduğunu ifade eder ve gazelin önemini şöyle vurgular:

Gazelden bu arûsa hacle kıl tâ
Mekîni pür-şeref kılsun mekânun

Gazeldür riştesi yâkût-ı nazmun
Gazeldür revnakı tab'-ı revânun

Gazel söyle ki isti'dâd-ı tab'un
Gazeldür eyleyen izhâr-ı şânun

Bozupdur revnak-ı nazmı zamâne
Sen ol revnak-dihi bir dâhî ânun

Senünle hatm bulsun nazm devri
Ki sensin nâzımı âhir zamânun (Nâkâm; haz. Mert 2012: 147-148)

Şair, ilim ehlinin nasihatlarını kulağına küpe edip bir müddet hayret ve tefekkür sahrasında dolaştığını fakat ne icabete gücünün yettiğini ne de karşı olmaya bir yeterliğinin olmadığını, zira kişinin ferahlıkta şiir de yazamayacağını, kitap da telif edemeyeceğini düşündüğünü, sükût ve suskunluktan laf söz geçidine intikal ve hased erbabıyla kavganın hal ehline sıkıntı ve yorgunluk olduğunu belirtir. Özellikle sükut köşesinde mesken tutmanın belki de söz eserlerini hayal nüshasından kopyalayıp defalarca unutmamanın iyi olduğunu söyler.

Bir kimsenin sözleri gönül çekici ve mutlu ediciyse onun susmasının uygun olmadığını; şayet dili gönül incitici ve eziyet vericiyse onun susması gerektiğini belirtir:

Her kim ki ola güftârı dil-âvîz ü melîh
Aña leb-bestelik elbette degil şâyeste
Bir kesün kavli dil-âzâr u cefâ-ger olsa
Ana şâyestedür ancak ki ola leb-beste (Nâkâm; haz. Mert 2012: 148)

Nâkâm, temiz fitratlı şairlerin şiir söyleyebileceğini, aydınlatıcı şairlerin âlem içinde baş yüce olduğunu, şairliğinden halka fayda yoksa kirli ve kötü; halka faydalıysa temiz olduğunu vurgular:

Kim ki tab‘ı pâk şâ‘ir olsa söyler şi‘r kim
Şâ‘iri eşi‘â-yı râylar ‘âlem içre ser-bülend
Tab‘ kim andan cihânda behre yok nâ-pâkdür
Tab‘-ı pâk oldur ki andan ‘âlem olsun behre-mend
(Nâkâm; haz. Mert 2012: 149)

Şair, Allah’ın lütfettiği şairlik nimetini; “Allah buyurur: ‘İşte böyle! Sana âyetlerimiz geldiğinde onları unutmuştun, bu gün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!’” (Tâhâ 20/126) ayetinin manasınca yerine getirmenin uygun olacağını ve kendisini bunu değerlendirmekten uzak tutmanın da yanlış olacağını düşündüğünü; bir kaside, üç tercî, bir müseddes, üç terkib-i bend, yedi beyitten müteşekkil her harften gazeller yazdığını ve “dürr-i künûz-ı ğayb” (H. 1299) ifadesiyle tarih düşürdüğünü belirtir:

Bu dürr-i kenz-i ğaybî kim cihânda eyledim peydâ
Ser-i efkârı kıldım fıkır târîhiyle ender-ceyb

Ki manzûm eyleyim hem-rişte-i târîhine yek-ser
O dürrlerden ki anlarda nümû-dâr olmasun bir ‘ayb

Velî her dürr kim peydâ kılurdum genc-i âlemden
Hemân dürrler kılurdı âkıbet gönlümde peydâ reyb

Kalup Nâkâm âhir bu hayâlât ıztırâbından
Yakîne uğramışken mûlarımda ihtimâl-i şeyb

Künûz-ı ğayb dürrî oldukından lafz târîhinün
Lisân-ı ğaybdan gûş eyledim dürr-i künûz-ı ğayb
(Nâkâm; haz. Mert 2012: 150)

Nâkâm, dibacesinin son bölümünde üç endişesini dile getirir. Öncelikle, şiirlerine hakaret edilmemesini ve kusurlarını yerip bu durumla mutlu olunmamasını, güzelliklerini ve nüktelerini görüp sevinilmesini yoksa “Böylece biz, her peygambere

insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık.” ayetinin (En’âm 6/112) “Kişi bilmediğinin düşmanıdır” hadisinin manalarının netice vereceğini söyler. Hasetçi cahilin kemal ehlinin zalimi olduğunu, kötöleme dilini açarsa da faziletlilerin hatırının kırılmayacağını da ekler.

Fazl-ı fâzıl töhmet-i cehhâlden bulmaz ziyân
Zümre-i dânyâ irmez ta’n-ı nâdândan zevâl
Ehl-i tab’a tab’ı nâ-mevzûn ‘ayb itse ne ‘ayb
Kim gürûh-ı câhilândur hâsid-i ehl-i kemâl (Nâkâm; haz. Mert 2012: 151)

Şair, Allah’ın insana hikmet verdiğini ifade ederek, şiirlerindeki sözcüklerin yanlış okunmaması için Allah’a dua eder. Bilinen eksiklik ve yanlışlıklardan bazılarını da sıralayarak; âlemi ilm, ebi âb, küheni güneş, düheni dehen, küncü genç, karnı karın, özü gadr, ahzâbı ahrâb, hattı hazz, feragatı fezzât, senceden senc, ehaası ahsen olarak okumak şeklinde gösterir.

Galat-hânun Hudâvendâ vucûdî
Cihândan tâ cihân-vâr dûr olsun
Zebân-ı künk güftârı dutulsun
Kulâkı ker gözi bî-nûr olsun

Ki tâ erbâb-ı dâniş nazm u nesri
Hemân nâ-fehmden mestûr olsun (Nâkâm; haz. Mert 2012: 152)

Nâkâm’ın ikinci endişesi de; yanlış yazan kâtiptir. Bunlara da benzer yazılış ve okunuşları olan birçok sözcükten örnekler verir: Kalemi elem, ta’biri tağyir, serabı şarab, arsayı arza, fesahatı fezahat, renci renc, sicni suhan, nesri neşr, azbı azab, safhayı suffe, seyahatı sâhat, sihni sipenc, kâhini kühen.

Ol nüvîsende nakş-ı kaleminden gâhî
Okunur arz garaz gâh olur lâ-büd bed

Olup engüştî kalem tâ ebed âlemde anun
Dest-i engüştini nâl-cû ide Allahu Ahad

Tâ ki tîğ-i kalemi itmesün elfâzı dahî
Gâh ma’nâda gehî lafzda maktû’ü’l-yed (Nâkâm; haz. Mert 2012: 152)

Şairin üçüncü endişesi de haset ve fesat huylu fitratlıların şiirlerindeki mana ve kastı olduğu gibi değil de kendilerine göre ya da yanlış yorumlamaları olduğunu söyler. Nâkâm böylelerinin şairlik tasladıklarını vurgular.

Girüp her kimse kim gencîne-i eş‘âra âlemde
Temâşâ eyleyüp de eyleyüp âhir hased peydâ

Açup dest-i tetâvül olmayup kâni‘ temâşâdan
Çalarsa gevher-i elfâz alırsa cevher-i ma‘nâ

Alan mazlûmlar dâdın hakîkî müntakimsin sen
Anı güm-nâm kıl rüsvâ-yı âlem eyle yâ Mevlâ

(Nâkâm; haz. Mert 2012: 152)

İbrahim Tâ’ib, kendisini kalendermeşreb, rindane mizaçlı, dervişane ve âşıkane olarak tanıtır. Bu minvalde şiirler yazdığını, tasavvufla da ilgilendiğini belirtir. Yirmi yıl gurbette kaldığını ifade eden şair, şiirlerinin dört unsur olan tasavvufane, dervişane, âşıkane ve kalenderane tarzda olduğunu, nice derinliği, mecazılığı ve hakikati barındırdığını; nükteler, tasavvufilik, istiareler, müstezatlar ve vicdani mücevherlerin muammalarını içerdiğini söyler.

Verne, Fransa’da doğduğundan annesinin güzel ahlakından, babasının ilim ehli olduğundan ve yazarlığından bahseder. 11 yaşında Fransızca şiirler yazdığını ve 1856’da Türkçe’ye ilgi duyup kendi gayretleriyle öğrendiğini, Fransa’dan başka bir yere gitmediğinden, Türkçe ve Farsça şiirler yazdığını, Avrupa dillerine de aşina olduğunu, İtalyanca şiirler de yazdığını söyler. Vernet, birçok saygın kişinin kendisine tebrik mektupları gönderdiğini ifade eder: Papa’nın Latince yazılmış onayı, kendi döneminin bir numaralı şairi Branje’nin destek mektubu, İran Başveziri Ferruh Han’ın şairin Farsça şiirlerini beğeni mektubu, Osmanlı Dışişleri Bakanı Fuad Paşa’nın beğenileri, dışişleri görevlisi Haydar Efendi’nin övgü şiiri olduğunu ve bunların eserine birer süs olduğunu belirtir. Bazı Osmanlı şairlerinin de Türkçe şairliğini övdüklerini ifade eder. Osmanlı ve Fransa arasındaki ilişkilere katkısı olacağı ümidini taşıdığını ve bu köprü vazifesinin takdir edileceğini vurgular.

Fuzûlî'nin dibacesine yazdığı ve gazeli konu edinen şiirinden alıntı yapan Verne de:

Olalım mahrem-i irfân gazel
Hikmet-i dindedir şân-ı gazel

Sanma kim aşk-ı mecâz onda ola
Aşk-ı Yezdân budur cân-ı gazel (Verne; haz. Köktürk 1998: 42)

Avrupa'daki şiir usulü arasında gazelin olmadığını belirten Verne, zihnindeki doluluğun şiir sevdasıyla birleşince gazel yazmaya karar verdiğini, tasavvufun yüce kiblesine eriştiğini söyler. Avrupa âlimlerinin çoğunluğunun gazeldeki âşıkâne edanın kadınlarla ilgili olduğunu zannettiklerini oysa kendisinin yaralı gönül gözüyle izleyip onların sırrına vakıf olduğunu ifade eder. Gazelin irfan sırrına erilmesini ister, gazelin şanın dinin hikmeti olduğunu, onda mecazî aşkın değil ilahi aşkın olduğunu söyler:

Olalım mahrem-i irfân gazel
Hikmet-i dindedir şân-ı gazel

Sanma kim aşk-ı mecâz onda ola
Aşk-ı Yezdân budur cân-ı gazel (Verne; haz. Köktürk 1998: 42)

Verne isminin babasının adı olduğunu ve aynı zamanda Şark şiirlerinde kendisinin mahlası olduğunu söyler. Eserinde gün ışığına çıkan gazellerinin hepsinin olgunluk seviyesine erişmediğini fakat tevazunun da hakiki hüner sahiplerinin ahlâkı olduğunu, hâsılı Türkçe birçok şiirinin olgunluk seviyesine eriştiğini söylemeye cesaret ettiğini, Şark eserlerindeyse kusurları olduğunu belirtir. Sadi'den tevazunun insanı yücelttiğini belirten bir şiir alıntılar:

Tevaz'u bûd mâye-i dostî
Ki âli bûd pâye-i dostî

Tevâz'u ziyâdet-i koned câh-râ
Ki ez mihr Pertev bûd mâh-râ

Devamında kendisi de, tevazunun temiz gönüllerde süs, can besleyici olduğunu ifade eder:

Tevâz'u dil-i pâk-râz zîver est
Tevâz'u der insân cân-perver est

Dilâger tevâz'u şeved mâl-ı tû

Koned kesb-i yâra per ü bâl-ı tû (Verne; haz. Köktürk 1998: 42)

Tâhirü'l Mevlevî, şiirlerinin çoğunun kederler ve iniltiiler ihtiva ettiğini belirtirken, içlerinde gülümsemeyi andıranlar varsa da onların bazı komik felaketler karşısında elde olmadan salıverilmiş zehirden gülüşler olduğunu söyler. Bu ifadeleriyle, şiirlerinde gamın, kederin konu olarak önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında az da olsa bazı şiirlerinde istem dışı gülümseten şiirlerin de var olduğunu belirtir.

Şiirlerinde kırk yıllık bir emeğin olduğunu belirtir. Devamında da şiirlerinin şahsî duyguların yansıması olup başkalarına hitap etmeyebileceğini dile getirir.

Mehmed Memduh, sözün en değerlisinin Hz. Muhammed'in na'tları olduğundan aşk ve şevkinin kendisini bu cennet beğenisine sevk eylediğini, doğru yolda olan samimi insanlardan da huzur ve mutluluk bulduğunu ifade eder. Kasideleriyle ilgili; yüce sultanların medhinden sonra diğer siyasi meselelerdeki kasidelerinin anlayışlılık ve harple meselelerinde yiğitlikle bilinen bazı devlet büyüklerinin menkıbelerine ait ise de bu tür manzumelerin şairlik fitratı ve şahsî tecrübeleriyle şiirleştirdiğini ve yalnızca birkaçını methini yaptığı kişilere gösterdiğini, çoğunu göstermeyip divanına koymakla yetindiğini ifade eder.

Memduh'a göre devirden şikâyet şairin âdeti olduğundan, âdet üzere o geniş meydana ayağına çabuk kalem atına yol verdiğini, fahriyeyi içine alan beyitleri de öylece eskilerin usulünce uyguladığını, dağınık eserlerinin korunmaya değer olduğunu, fitratından ortaya çıkan evladı gibi olduğunu, bir babanın da evladından geçmeyeceğini söyleyerek, bahçeye dikkat edilmesine gerek olmadığını ifade eder. Memduh bu ifadeleriyle şiirlerini bir evlada; divanını da bahçeye benzetir. Bir yanda ateş renkli kül ocağı bir tarafta hazan yemiş gazel yaprağı örneği bulunan yeryüzüne baktıkça ayna gibi taşlar ve çelik yüzde kara toprağın açığa çıktığını söyleyerek şiirlerinin hepsinin aynı seviyede olamayacağını işaret eder. Kendini değersiz olarak vasıflandıran Memduh, hakikati gören ariflerin ve faziletliilerin mevcudatı hoş gördüğü gibi, eserlerinin hata ve yanlışına göz yummalarını umduğunu dile getirir.

Osmanlı Devleti'nin vekillerinden olan babası Mustafa Mazlum Paşa “akranına üstün ol oğlum” dediği için bazı şiirlerinde Faik mahlasını kullandığını söyleyen Memduh eserleri ile ilgili de bilgiler verir. Divanının içeriğinin kırk yıl süresince çeşitli vesileler yoluyla meydana gelerek nazım ipine çekildiğini, hızlı geçen ömrün mahsulü olduğunu; “Kıtâ‘atü’l-Cinân” adını verdiği eserinin belâgat fasihlerinin meydanına taş dikmiş Okçuzade'nin mensur kırk ayet tefsirinden ilhamla ayetleri, kıt'alar halinde yani bir mısraı ayet ve üçer mısra ilave ile yazdığı manzum tefsir olduğunu ve o kitapta bulunmayan, örnek olması bakımından: “Otağlar içinde sahiplerine tahsis edilmiş huriler vardır.” (Rahman 55/72) gibi Kur'an ayetlerini güzellik süslü tarzıyla eklediğini söyler. Böylece Okçuzâde'nin, eserlerini gördüğünde, kıskançlığından ahiret çilehanesinde yayılıp kalacağını:

Görse asarımı reşk eyleyip Okçı-zâde
Yayılakalır idi çille-geh-i ukbâda

(Mehmed Memduh; haz. Çakır 2009: 716)

beytiyle vurgulamanın yerinde olacağını belirtir. Mehmed Memduh, bin üç yüz yılında eğitim bakanlığından şiirlerini bir araya getirerek, bastırmak için resmî izin almayı düşündüğünü fakat orada manzum ve mensur eserlerin çoğu satırına asrın mizacına uygun düşmediği gerekçesiyle çizgiler çekildiğini, hatta “Seyf ü Kalem” münazarasına dair Eser-i Memdûh adıyla yazdığı risalenin hürriyet yolunu baskılamaya zarar doğuracağı ve otuz dördüncü sayfasında yer alan “millet” redifli gazelinin beyitleri adı geçen bakanlığa zararlıdır ihbarı ile dâhiliye bakanı olduğu süreçte tedavülden kaldırıldığını söyler. Bahse konu risalenin Matbaa-yı Âmire'de bin iki yüz seksen dokuz yılında basılıp dağıtılmışken zararlı yazılar gibi toplattırılması işine girildiğini anlayınca divanını ortaya çıkarmasının sıkıntılı olacağına karar verip zamana bıraktığını, millî hâkimiyetin ilan edilmesiyle zamanın kendisine; “millet” redifli bu gazelinin divan-ı hümayunun teşrifat memuruymuşçasına ileriye alma fırsatını sunduğunu belirtir. Bununla birlikte kırk sene hizmetle kalem idaresinde olduğunu, yarım bir süsle nitelendiren akıllıların iyice düşüneceğini umduğunu, şimdilerde elbisesini hürriyet ipeğinden bezemiş faziletlielerin kırk yıl evvel, güzide çocukluk beşiğinde bile olmadıklarını ifade eder. Şair son olarak yukarıda bahsettiği gazeli ile dibacesini tamamlar:

Mezâlimden bulur hâl-i teşettüt kuvvet-i millet
Olur ‘adl ile hâsıl iktidâr u servet-i millet

Medâr-ı a‘zamı her devletin âlemde millettir
Değildir devlete vâ-beste ammâ satvet-i millet

Ne devlettir o mülke dâimâ kim ittihâd üzre
Gelirse gayrete devlet olursa himmet-i millet

Miyânın tîg-ı âteş-bâr ile tefrîk müşkildir
Teşebbüs kılsa bir kâra eger cem‘iyyet-i mille

Miyânın tîg-ı âteş-bâr ile tefrîk müşkildir
Teşebbüs kılsa bir kâra eger cem‘iyyet-i millet

Bu gaflet-hânede tahsîl-i ilme bestedir Fâ‘ik
Terakki-i şükûh u izdiyâd-ı rif‘at-ı millet

(Mehmed Memduh; haz. Çakır 2009: 717-718)

Mehmed Şemsettin ULUSOY, kısa mensur dibacesinde, doğuştan şairliğe kabiliyeti olduğunu ancak bir üstadla hizmet edemediğinden bu kabiliyetin ortaya çıkmadığını belirtir. Gençlik dönemlerinde vezinsiz ve manasız sözler söylediğini, sonrasında Hz. Muhammed’in ehl-i beytine olan muhabbetinden ve mutasavvıfların yazdıkları eserleri okuyarak kendisini geliştirdiğinden bir şeyler yazdığını söyler. Şiirlerinin genel kabule uygun bir üslup seviyesinde olmadığını ve bunlarda şiir sanatına uygunluk ve renkli mazmunlar aramanın boşuna olduğunu fakat yine de kendisi için “Kuzguna yavrusu güzel görünür” sözü seviyesinde olduğunu ifade eder.

8. Dua ve Temenni

Türkçe divan dibacelerinde şairler genellikle dibacelerinin sonunda Allah’a dua ve niyazda bulunmuşlardır. Bunun yanında hemen her bölümde dua ve temennilerine rastlamaktayız. Allah’ın kudretini ve Allah’a hamdlerini anlatırken, Peygambere övgü, padişah ve diğer devlet büyüklerine övgü bölümlerinde, önemli şairleri anıp anlatırken dua ve niyazda bulunurlar. Şiirlerindeki eksiklerin düzeltilmesi, insanların kendilerini öldükten sonra hayır ve dua ile yâd etmeleri temennisi ile de dibacelerini tamamlarlar.

Ahmet Paşa, sakinin feyz dolu şarap getirip gönül levhasını gam pasından arındırmasını, bu şarabı kendisine sunarak kalbine neşe, ruhuna da açıklık vererek dünya derdini unutmayı diler. Böylece şiirlerinin nağmelerinin İrem bağının

bülbülünden daha hoş sesli olmasını ve o nağmeyi taş dahi dinleyip sema ile coşmasını arzular:

Getir sâki bir bâde-i feyz-nâk
K'ola jeng-i gamdan gönül levhi pâk

Sun ol râhı ey râhat-engiz-i rûh
Ki kalbe safâ vere rûha fûtûh

İçip 'ak l-ı hûş-yârı bî-hûş edem
Cihânın cefâsın ferâmûş edem

Sözüm sâzı bir sûza dem-sâz ola
K'İrem bülbülünden hoş-âvâz ola

Ger ol nağmeyi seng gûş eyleye
Semâ'ıyla cûş ü hurûş eyleye (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 27)

Şiirlerinin, Sadi Şîrâzî'nin *Bostan*'ı gibi olmasını hatta bu bostanın sihirbazların ülkesi gibi olmasını, güllerini baştanbaşa hoş kokulu bir inci; otlarını da dile gelmiş bir misk haline getirmeyi istemekte; kaleminin de bu bostanda tatlı dilli, keklik salınışlı olmasını arzulamaktadır:

Ola Sa'dî gibi sözüm Bûstân
Nice bustân belki câdûstân

Gülin ser-be-ser dürr-i bûyâ idem
Giyasın kamu müşg-i gûyâ idem

Ola şehd-güftâr anda kalem
Ola kebk-reftâr anda kalem (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 27)

Ahmet Paşa, son bölümde padişaha dua eder. Kendisinin de kıyamete kadar Sultan İkinci Bayezid'in övgücüsü olarak anılmasını ister ve bu dua ve temennileriyle dibacesini tamamlar:

Bu şi're şurû eylemekden murâd
Budur kim anıldukça dünyâda ad

Diye Ahmet içün karîb ü ba'îd
Ki oldur senâ-gûy-i Şeh Bâyezid

Bu nâm ile nâmım olup nâm-dâr
Kala haşre-dek sözlerüm pâ-y-dâr

Çü özüüm güneş gibi meşhurdur
Ger olduysa te'hir ma'zûrdur

Ne sultân k'ola böyle sâhib-kemâl
Tekellûf olur ana Öarz-ı makâl

Îlâhî vücûdunu pâyende kıl
Güneş bigi âlemde tâbende kıl

Anı şöyle kıl râh-ı Hakka revân
Ki itsün du'âsını kerrübiyân

Kefin ettin erzâk-ı halka kefil
Makâmın bülend eyle ömrün tavîl

Bakâ bulduğunca zemin ü zemân
Sebât ettiğince bu kevn ü mekân

Kul olup cihân halkı ihsânına
Mûti' ola yer yüzi fermânına

Sikender gibi var çü benden hezâr
Hızır gibi ömrün ola bî-şümâr (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 29-30)

Ali Şir Nevâyî, dibacesinin son kısmında, “dakâyık-şi'âr muhakkıklar” ve “hakâyık-disâr medakkıklar” olarak adlandırdığı şiirden anlayanlara bir ricası olduğunu belirtir. Şair, uzunca bir süre biriken şiirlerinde; yaşı, yazılırkenki ruh hali, düşünülmeden yazılmışlık gibi sebeplerden ötürü göze batmaması adına hepsini bir araya getirmeye cesaret edemediğini belirtir. İnsanlar arasında aşağı yukarı bin, iki bin beytinin bilindiğini ve bunları tertip etmeye karar verdiğini belirtir.

Nevâyî, her güzelliğin veya iyinin yanında bir kusur ya da sıkıntının olabileceğini vurgulamak adına; bahçede gül varsa dikenin de olacağını, okyanusta inci olursa sadefin de olacağını, sarhoşluk varsa dünyada baş ağrısının da olacağını, onun için eserindeki kusurlu beyitleri ayıplamamalarını ister:

Gül bolsa tiken dakı bolur bostanda
Dür bolsa sadef bolur ummanda

Sekr bolsa hummâr hem bolur devrânda
Ayb eyleme sâde beyt bu dîvânda (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 84-86)

Yüz gül arasında bir diken bulunabileceğini, yüz iyi içinde bir kötü olabileceğini, âb-ı hayat gibi bin kadeh içilip birinin içinde tortu olabileceğini ve bunun yadırganmayacağını ifade eder:

Yüz gül arasında tiken bolsa ni tang
Yüz yahşı içinde bir yamân olsa ni tang

Ming sâgar içilse eyle kim âb-ı hayât
Birning tekide dürdünün bolsa ni tang (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 86)

Şayet şiirlerinde hata ve noksanlıklar varsa “ehl-i ma’nî” olarak adlandırdığı şiirden anlayan ehil kişilerin bunu bir bir değiştirmesini istiyor. Ama bu değişiklikleri yaparken de hata yapmamalarını ister:

Bu nâmega kim hâmem itiptür tahrîr
Eylerde nezâre ehl-i ma’nî bir bir

Taksîr tapılsa eylesünler tağyîr
Tağyîr birürde kılmasunlar taksîr (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 86)

Eserini değerlendirenlerin sadece kusur aramak gibi bir amaç gütmemesini de isteyen şair, kusur arayanın her sözünün muhalif olduğunu ve sırf düzeltme yapmış olmak amacıyla firuzenin parlak bir mühre gibi gösterilmesinin gereksiz olduğunu, böyle yapanların da hoşgörülmesi gerektiğini, zira cevherlerini bu şekilde gösterdiklerini söyler ve böylelerine Allah’ın insaf vermesini diler:

Ayb istegüçi kim sözidür barça hilâf
Fîrûzeni hor-mühre diben sürse güzâf

Çün cevherini zâhir iter angla muâf
Mundak cevherga Tingri birgey insâf (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 86)

Allah’tan bağışlanma, merhamet ve onun yolunda yaşama dileğiyle dibacesini tamamlar.

Yâ Rab çikiben köp rakam-ı cürm ü günâh
Nâmemni kara kıldım u ömrümni tebâh

Rahmet suydın yumasang ol nâmeni âh

Mahşer küni nitke-min mini nâme siyâh

Kâm eyle Nevâyîga fenânı yâ Rab
Çün boldı sining yolungda fâni yâ Rab

Lutf eyle bakâ-yı câvidânı yâ Rab
Ol dem sin bil ni kılsang anı yâ Rab (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 86)

Nevâyî Hazâyinü'l Ma'ânî dibacesinde, divanlarının Sultan Baykara'yla anılması, dört bir yana onun namıyla yayılması temennisinde ve Baykara'ya dualarda bulunur. Dua ve yakarış mahiyetinde bir rubai ile dibacesini tamamlar:

Hem dergehing ikbâl-i mekânî yâ Rab
Hem başing üze tâc-ı Keyânî yâ Rab
Câmingda zülâl-i zindegânî yâ Rab
Andın sanga ömr-i câvidânî yâ Rab (Nevâyî; haz. Levend 1966: 60)

Eserinin kemal sahipleri ve söz erbabı huzurunda üzüntüye ve suale yol açıcı bir durumda olmamasını dileyen Necâtî, yakın ve uzak kerem ehlinin "Memur mazurdur" dediklerini belirterek, Yüce Allah'ın izniyle divanının kalplerin sevgilisi, muhabbet üsluplu mektup olmasını umar.

Divanını tertip ettiğini fakat amel defterinin ak olacağıyla ilgili endişe taşıdığını ifade eden Necâtî'ye göre şayet onu okuyanlar hayır duada bulunurlarsa amel defterinin o zaman aklaşacağını vurgulayarak, dua isteğinde bulunur:

Dîvânunu Necâtî egerçi karaladın
Umar mısın ki nâme-i a'mâlin ağ ola

İllâ meğerki hayr du'âdan unutmaya
Okunacak olanları anlar ki sağ ola (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 41)

Şair, Hayy, Âlim ve Bâki olan Allah'ın rahmetiyle şevkli kullarının silsilesini kendine çekmesini diler:

Dileriz rahmet ile silsile-i müştâkı
Çekesin kendine ey Hayy ü Âlim ü Bâkî (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 41)

Necâtî, insanın fani olanı bırakıp baki olana meyletmesi gerektiğini, akıllı olanın böyle yapacağını belirtir. İrem Bağı'nı görmek isteyenin Medine'ye gidip o topraklara yüz sürmesi gerektiğini ifade eder.

Necâtî'ye göre insan, geçmiş muhasebesi yapıp her daim pişmanlık yaşamalı, hayıflanmalı ki böylece Allah bu içten ahları kabul eder. İnsanın gönlün son deminde kelime-yi tevhid ile mi, yanık ahlarla mı Allah'ın huzuruna varacağını endişesini taşıması gerektiğini de vurgular:

Gel ey gönül idelüm lahza lahza derd ile âh
Kabûl-i Hazret ola gibi rûy-ı zerd ile âh

Ola mı son nefes-i dilde âyet-i tevhîd
Cenâb-ı Hazret'e varam mı âh-ı serd ile âh (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 43)

Ah kemendini atıp bedenden sıyrılmayı, benliği bir tarafa bırakarak “ben” den sıyrılmayı, korkaklık kalesinden çıkarak Allah'ın merhametini, affını ümit ve temenni ederek dibacesini tamamlar:

Atuben âh kemendini bedenden çıkasın
Koyasın benliği ol lâhzada benden çıkasın
Yıkasın korkuluğun kal'anın andan çıkasın
Atasın âh kemendini bedenden çıkasın (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 43)

Muhyî, her şiirinin gözyaşı ve âh olduğunun söylendiğini ve kim okursa gözünden yaş akmasını ve âh çekmesini dileyerek; bütün işlerinde Allah'tan yardım umduğu için şiire başlarken de aşk ile “Ya Allah!” diyerek başlamanın uygun olacağını belirtir

Dinüpdür Muhyînün her şi'ri çünkim eşk ü âh ile
Kim okursa aka çeşminden anun eşk ü ide âh

Çün istimdâdumuz Hak hazretindendür kamu işde
Diyelüm başladukda şi're de aşk ile yâ Allâh

(Muhyî; haz. Arslan 2006: 269)

Revânî, “Allahım! bu muhabbet çimenliğinin tazelik bahşeden gülü ve bu hayret edilen gül bahçesinin zerafet artıran fidanı, güzeller meclisinin süsü ve âşıklar meclisinin düzeni olup şevk ve zevk bülbülleri seyrinden hayran, gönlün bağlandığı

kokusundan başı dönüp canın dirliği hasta ve gönlün açıklığı bağlı olsun.” duasıyla şiirlerinin beğenilmesi ve sevilmesi niyazında bulunur.

“Hayâl laleliği ve söz sebzeliği” olarak adlandırdığı eserinin olgun gönül sahiplerinin sahiplendiği, kendilerinden bir şeyler bulduğu, içlerini yansıttığı bir eser olmasını arzular ve onların parlak tabiatları ve akıcı zihinlerinin (eserini) az bulunan tazelik ve ölçüsüz canlılık olarak görmelerini rica eder.

Şairlik tabiatının gül bahçesinden taze güller derdiğini ve nahl bağlayıp âleme yadigâr kalmasını arzuladığını ifade eder:

Gülzâr-ı tab‘umun derüben taze güllerin
Bir nahl bağladım k’ola âlemde yâdigâr (Revânî; haz. Avşar 2017: 31)

Revânî, anber saçan kaleminin damlalarının ve sihir izli kalemin esintilerinin gül bahçesinin rüzgârı gibi, bahar çiçeklerinin havası gibi cana can katıp, gönül açarak, safa bahşetmesini ve insanların bu havaya kapılıp eserine kıymet vermesini ve itibar görmeyi umar.

Bilinen bir yol olarak da şiirlerindeki kusurların düzeltilmesini ve ayıplarının örtülmesini, basiret ehlinden diler.

Revânî, dibacesini “Münacât-ı Kâdî’l-Hâcât” (İstekleri Yerine Getiren Allah’a Yakarış) başlığıyla; “İlâhî! Senin inayetin olmazsa, bu işte aklım yetersiz kalır. İlâhî! Beni utandırma, sana sığındım.” manasında iki beyitlik bir duayla tamamlar:

İlâhî senden irmezse ‘inayet
Bu işde eylemez ‘aklüm kifayet

Beni sen şerm-sâr itme İlâhî
Ki sığındım sana ben yâ ilâhî (Revânî; haz. Avşar 2017: 32)

Lâmi‘î, eserinin yanlış yazan kâtipler ve ayıbını örtmenin zıttında olanların eline düşüp ay gibi yüzüne gölge düşmemesini ve ifade cellâtlarının ve irfan düşmanlarının zulüm ve saldırıları ile derisinin yüzülmemesini Allah’tan diler.

Bunun yanında, fazilet ve ihsan erbabı, ilim ve irfan sahipleri olanların ise yüzlerce cam boncuk içinde bir inciye ve binlerce ayıp içinde bir hünere baktıklarını

belirtir. Lâmi‘î, belki de o kimselerin her ayıbı görüp af eteği ile örttüklerini veya saklama yoluna gittiklerini ve her buldukları yanlış kalem yanlış olarak gördüklerine veya kılıç ve kalemle ıslâhı için himmet kıldıklarını söyler.

Hünerinde kusur arayanlara beddua eder ve bir hüner göstermeye çalıştığını ama yetmiş kusurun ortaya çıktığını; dost olanın yetmiş kusuru değil de bir hüneri göreceğini vurgular:

دیدهء خساد که بر کند باد
عیب نماید هنرم در نظر
کر هنری دارم و هفتاد عیب
دوست نبیند بجز آن یک هنر

Didei hussâd ki berkend bâd
‘Ayb nümâyed hünerem der-nazar
Ger hünerî dârem ü heftâd ‘ayb
Dost ne-bîned be-cüz ân yek hüner⁹³

İşe yaramaz meşguliyetten koruması için ve eşyanın hakikatini-dolayısıyla hikmeti- olduğu gibi göstermesi için Allah’a niyazda bulunur.

Allah’tan dinî ve dünyevi amellerinin sermayesi ve maddi, manevi ticareti olarak gördüğü vaktini ve hayat nakdini hâlis niyetli ve temiz maksatla, bütün arzularından ferâgatla, tam bir yönelme ve devamlı bir zikirle, vatandan ayrılma ve toplumdan sıyrılmayla, gayretli iş ve şekli terk etmeyle, taat vazifeleriyle devamlı uğraşmayla ve ibâdetle geçirmeyi nasip etmesini diler ve “deryâ-yı ebrâr” olarak adlandırdığı dini bütün insanlar topluluğunu kendisine örnek alarak eserlerini yazdığını, nükte dolu beyitlerinin nasihat maksadı taşıdığını belirtirken, kendisinin bunların manasına vâkıf olanlardan ve bu nasihatler ile amel edenlerden olmayı Allah’tan dilemektedir.

Yalnızlığın önemi ve değerine işaret eden Lâmi‘î, “Kim yalnızlığa sahipse o, onun için yücedir.” vecizesi ile Allah’a yalvararak yazdıklarının Allah’ın nimetlerinin sonucu, keşif ve ilham ağacının meyvesi olduğunu, eserinde söylediği şeylerin ve irfan ve ihsan sahiplerinden aktardığı şeylerin şayet sadakat ve doğruluk üzerineyse, şükrünü eda edebilmesi için kuvvet ve imkân vermesini diler; yok eğer yalan ve şüphe

---

⁹³ Hünerimde kusur arayanların gözü çıksın. Bir hüner ortaya koyuyor isem de yetmiş kusur ortaya çıkıyor. Lâkin dost, bu ayıpları değil yalnız o hüneri görür. (Üzgör, 247/ Dn. 2).

üzerineyse, yeteneğindeki eksikliği ve Allah'tan medet dilemenin noksanlığından kaynaklı olduğunu dolayısıyla Allah'tan bağışlanmasını umduğunu, tövbe ve özrünü dile getirir.

Bir rubai ile eserini överek, fazilet ehlini taklit etmeye gayret ettiğini belirtir ve kendisini hakikat yoluna ulaştırması için Allah'a dua eder:

Hâmem ki bugün kat'ı merâhil kıldı
Her hatvede bin tayy-ı menâzil kıldı
Ser-menzil-i tahkîka irişdür yâ Rab
Çün sa'yda taklîd-i efâzıl kıldı (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 82)

Kaleminin ayağına çabuk olduğunu ve parmak ucu atının iyi binicisi olduğunu belirten şair, söz süslemede amacına ulaştığını, dur durak bilmeyen kaleminin yüklü bir bulut olduğunu, şiirlerinin devrân sâkîsinin hasadı olarak meclis süsü olduğunu ve sonunda bu laf-söz topluluğu için, kusurlu sözlerin özrü için hasbihâl bölümü ve tarih kaydı olması amacıyla tarih başlıklı nazm kaleme aldığını belirtir.

On beş beyitlik bir tarih başlıklı bir nazmla; Allah'tan günaha boğulmuş biri olarak kendisini ayrılık girdabından kavuşma sahiline çekip kerem eylemesini, eğlencelerini ciddiyete çevirmesini zira oyuna, eğlenceye düşkünlüğünün yettiğini, yüz karasını kapısına arz etmek için harap hâllerini toplayıp yazdığını, ümidinin Allah'ın huzuruna kılları gibi yüzünün de baştanbaşa ak olmasını, gönlü nurla dolu olmasa Allah'ın ateşinin bedenini yakıp kül edeceğini, özrünü beyân eden bir olgunlukta olmazsa sözün sonunun gelmeyeceğini, Allah'ın yardım rüzgârı estiğinde, yolunun toprağını feleğin başına güneş gibi tac ettiğini, O'nun sultanların sığınağı olan kapısının eşiğinde gazel söyleyen bir fakir olduğunu, söylediklerinin hepsinin O'nun feyzi ile olduğunu, yine de ilminin delili olabileceği gibi bir iddiasının olmadığını, canı gönülden Allah rızasını istediğini zira kâinatın konumu ve kıymetinin de bu olduğunu, çaresiz gönlünün O'na bir ot yaprağı sunmak için binlerce şaşkınlık yaşadığını, sonbaharda Allah'ın feyzi ile ilkbahar yaşadığını, inayet nazarıyla bir bakış umarak bir inciye baştan ayağa ipe dizdiğini, dîvânının tertip tarihini de bu nedenle ebcedle “فبض الهى” tamlamasını bulduğunu ifade eder. Allah'tan, gönlü susamış toprak olan canını sonsuza kadar feyzine kandırmasını niyâz eder.

Devamında bir sūdâsi (altılı) şiirle, ihtiyarladığını, işe yarama zamanının geçtiğini, sonbaharı yaşayıp baharın elinden çıktığını, bülbül gibi yüzünün güzelliğinden koku alamadan o gül yüzlünün elden gittiğini, şairlik yolunda yel gibi başıboş dolaşmakla itibarlı hayatın elinden çıktığına hayıflanır:

Efsûs ki vakt-i kâr elden çıkdı
İrişdi hazân bahâr elden çıkdı
Bülbül gibi almadın cemâlinden bûy
Gafletle ol gül'izâr elden çıkdı
Yel gibi bu yolda serseri yelmekle
Ol devlet-i pâ-y-dâr elden çıkdı (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 83)

“Latîfeler gemisi, mârifetler mecmuası, altınlanmış sayfa ve meyve tabağı” gibi vasıflarla nitelendirdiği eserinin 936 senesinde müsvedde hâlden düzenli bir hâle getirildiğini belirtirken, devrin yazıcıları ve zamanın gelin süsleyicilerinin tamamlamasının bir yılı bulacağını da ekler. Zaten dibacenin sonunda 937 tarihi yazmaktadır. Dibacesini “kıt'a fi't-târih” başlıklı bir nazmla tamamlar:

El-evredetü şi'ren min fûnûnin
Fe-kad rûtbetü dîvânen bi-zeynihi
Bi-fazlillâhi zi'l-menni'l-âzîm
Elâ târihehü temmetü bi-minnehü⁹⁴ (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 83)

Za'fi, ilmiyle amel eden âlimlerden ve sanata sahip güzel söz ustalarından şiirlerindeki bozukluk ve eksiklerin düzeltilerek, beğenilen bir seviyeye getirmelerini umar.

Celalzâde Sâlih, zaman sayfaları gibi kendi şiir mecmuasının kendisinden sonra aşk ehline hatıra kalmasını murad eder. Bir rubaiyle⁹⁵; şiirin daima var olmasını, her biri farklı bir çiçeği andıran şairlerin sözlerinin her mecliste bolca olmasını, kimisinin gül, kimisinin menekşe, kimisinin reyhan olmasını dileyerek her şiirin ayrı bir güzelliğinin olduğuna vurgu yapan şair, şiirlerin ve şiir meclislerinin daim olması,

---

⁹⁴ Şiir ilminden bir divan tertip ettim. Allah'ın ihsanıyla tarihi “bi-fazlillâhi zi'l-menni'l-âzîm” oldu. (Üzgör, 255/ Dn.1).

⁹⁵ Aslında rübâi başlığı altında verilmiş olmasına rağmen rubâi kalıplarıyla değil de Remel bahriyle “Feilâtün feilâtün feilâtün fâ'lün kalıbıyla” yazılmıştır. (Gündoğdu 1997: 108).

zariflerin o şiirler etrafında yanıp yakılmasını; kendi şiirlerinin de o mecliste sipendân⁹⁶ olmasına razı olduğu temennisiyle dibacesini tamamlar:

Şu‘arâ sözleri meclisde firâvân olsun
Kimi gül kimi benefşe kimi reyhân olsun
Zürefâ cem‘i kenârında yanıp yakılsun
Kâyilüz sözlerümüz biz de sipendân olsun
(Celâlzâde Sâlih; haz. Gündoğdu 1997: 108)

Fuzûlî, Türkçe dîvânının tertibi ile ilgili bilgi verdiği bölümde, fesâhat ve belâgat sahiplerinin eserini görüp incelediklerinde soyunun ve doğum yerinin Arap Irak’ı olduğunu ve ömrü boyunca başka memleketlere gitmediğini öğrendiklerinde bunu bir gerekçe olarak görüp bölgesine ve makamına bakarak hakarete bulunmamalarını ümit etmektedir. Zira şaire göre vatanın itibarı, kişinin itibarına etki etmez ve toprakta yatmakla yaldızın parlaklığı gitmez. Câhil şehre yerleşmekle muteber olmaz, irfan sahibi de çöllerde kalmakla vahşileşmez.

Fuzûlî, “güzellik ibaresinin dilberi” dediği şiirlerinde başka diyarların söz ve ibarelerinden süs olmamasından ve yine “nazmının örtülü güzeli” olarak adlandırdığı şiirinde başkaca memleketlerin latife ve atasözleriyle bezenmemesinden ötürü kendisini mazur görmelerini genel boyutta izzet ve itibar sahiplerinden, özel olarak da Anadolu’nun güzel söz söyleyenlerinden ve Tatarlar’ın düzgün söz dizenerinden umduğunu belirtir.

Şair, Allah’tan divanının hangi diyara ve şehre ulaşırsa şerefli ayağını mübarek ve bereketli, güzel matlalarını hayırlı ve kutlu eylemesini diler.

Şiirlerinin gadre uğraması endişesiyle şiirlerini koruması hususunda Allah’a niyazda bulunan Fuzûlî, şiirlerinin genel olarak fesat ehinden, özel olarak da üç taifeden koruması için Allah’a duada bulunur ve üç taifeyi gruplandırarak Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri ile hem onları tanımlar hem de onlara beddua eder:

---

⁹⁶ **Sipend:** Üzerlik tohumu ki “tütsülük” de derler. Ateşe atılınca çıtırta yapar. Nazar değmemesi istenilen veya nazar değdiği sanılan çocuk veya kimsenin üzerinde-içinde ateş bulunan-bir kap gezdirerek üzerlik yakarlar. Ocak veya mangalda yakarak tütürürler. Tohumlar çıtırdadıkça musallat olan cinler dağılmış. (Onay 1996: 438).

Birincisi; yanlış yazan, kabiliyetsiz ve cehalet dolu kâtip ki; bazen bir noktayı yanlış yazarak “محبت” kelimesini “محت”, bazen “نعمت” klimesini de “نقمت” okuttuğunu belirtir. Arapça:

تبت يدا كاتِب لولاه ماخربت	Tebbet yadâ kâtibin levlâhü mâ-harâbet
معمورة اسست بالعلم والادب	Ma‘mûretin üssiset bi’l-ilmi ve’l-edebi
اردامناالخمرفى افسادنسخته	Erdâ mine’l hamri fî ifsâdi nüstatihî
تستظهر العيب تغيرأمن العنب	Testazhirü’l-‘aybe tağyîren mine’l-‘inebi ⁹⁷

Yanlış yazısıyla, düğününü mateme çeviren kötü yazıcının elinin kalem gibi kurumasını dileyen şaire göre, bu beceriksizliği ile o yazıcı bazen bir harf unutarak “شور” kelimesini; “نار” şeklinde; bazen de bir nokta ekleyerek “سور” kelimesini “شور” şeklinde; bazen de bir nokta unutarak “كوز” kelimesini “كور” şeklinde yazar:

Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrûn
Ki fesâd-ı rakamı surumuzu şûr eyler
Gâh bir harf sükûtiyle kılur nâdiri nâr
Gâh bir nokta kusûriyle gözi kör eyler (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 35)

Farsça:

بادسرکشت عېسان قلم آن بى سر و پا	Bâd ser-geşte besân-ı kalem ân bî-ser ü pâ
که بود تیشہءبنیان معارف قلمش	Ki büved tîşe-i bunyân-ı ma‘ârif kalemeş
زينت صورت لفظست خطش ليک چه سود	Ziynet-i suret-i lafzest hateş lîk çi sûd
پردهء شاهد معنیست سواد رقمش	Perde-i şâhid-i ma‘nist sevâd-ı rakameş ⁹⁸

İkincisi; şiir okuma kabiliyeti olmayıp nazmı nesrinden ayırt edilemeyen, mana güzeline yüzündeki örtüyü açamayan kötü, cahil müstensihdir. Arapça:

⁹⁷ “Kendisi olmadığı halde ilim ve edeple kurulan bir şiir mamuresinin harap olamayacağı o kâtibin elleri kurusun İstinsah ederken, bir eseri bozmaktan yana şaraptan daha kötüdür. Farkında bile olmadan, ineb (üzüm) kelimesini bozar da ayıp haline sokar.” (Üzgör 1990: 283, Dn.1).

⁹⁸ “Kalem gibi başı dönsün o savruk kimsenin ki kalemi, bilgi binasını yıkan kazmadır; yazısı, sözün görünüşünün süsüdür amma ne fayda ki mana güzeline yüzünü perdeler.” (Üzgör 1990: 285/ Dn.1).

کم من لسان سقیم من تصرفه
صارت لألی عقودالنظم منسورا
أعری القضایاعن الانتاج منطقہ
تصرفه قلب المضموم مکسورا

Kem min lisânin sakimin min tasarrufihi
Sâret le‘âli ‘ukûdî’n-nazmi mensûra
A‘ri’l-kazâya ‘ani’l-intâci mantıklıhı
Tasrîfihi kallebe’l-mazmûmi meksûrâ⁹⁹

Farsça:

بریده باد زبانی که در فضای سخن
از مبنائی افکار منهدم کرد
ز انقلاب تصاریف لهجهء بداو
وجود حسن عبارات منعدم کرد

Bürîde bâd zebânî ki der-fezâ-yı suhan
Ez-u-mebâni-i efkâr münhedim kereded
Zi-inkılâb-itesârif-i lehçe-i bed-i u
Vücûd-ı hüsn-i ibârât mün’adim kereded¹⁰⁰

Türkçe:

Yumuşak olmayan lehçesi ile ölçülüylü ölçüsüz eden o kötü kişinin cennet nimetlerinden nasibinin olmamasını dileyen şaire göre böyle bir kişinin lafız baltası, nazım binasını viran eyler, değersiz sözleri de fesâhat ehlini şaşkın eder:

Bî-nasîb olsun naîm-i huldden ol zîşt kim
Nâ-mülâyim lehçesi mevzûnı nâ-mevzûn ider
Tîşe-i lafzı binâ-yı nazmı virân eyleyüb
Süst güftârı fesâhat ehlini mağbûn ider (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 35)

Üçüncüsü ise; zalim kıskanç ve fikrinde inatçı olup şiirde kabiliyetsiz olduğu halde, şiir davası güden lakin şiirin inceliklerine sahip bir şuuru olmayan kusurlu idraki ile şiirden dem vuran ama sözün aslına yol bulamayan, kıskançlığı insaf gözünü kör edip anlayışına itimad eden cahillerin karşısında boş laflarla şiir dinleme zevkini giderinceye dek anlamadığı halde yorum yapanlar olduğunu söyler.

Arapça:

مأثم حسادالكلام عظیمه
بصیرتهم محضالضلالة فى الملا
تضیع مراعاة الصنائع بینهم
تسدد منهاج الوصول الى العلا

Meâsimü hussâdi’l-kelâmi ‘azîmetün
Büsîretühüm mahzı’d-dalâleti fi’l-melâ
Tazyî‘u mürâ‘atı’s-sanâi‘i beynehüm

⁹⁹ “Konuşmayı beceremeyen insan vardır, onun kelimeleri değiştirmesinden nazım gerdanlıklarının incileri dağılır, nazım, nesir haline gelir. Onun mantığı, kafiyeleri neticesiz bırakır. Dildeki tasarrufu, ötreyi esre yapar, kelimeleri değiştirir.” (Üzgör 1990: 285/ Dn. 2).

¹⁰⁰ “Söz sahasında fikrin yapılarını yıkan ve güzel ifadeleri değişik tasarruflarıyla, bozuk şivesiyle değiştirip mahveden dil kopsun, kesilsin.” (Üzgör 1990: 285/ Dn.3).

Farsça:

آه از ان بادیه پیمای بیابان حسد که ندارد دل ظلمانی از عرفان نور	Âh ez-ân bâdiye-peymâ-i beyâbân-ı hased Ki nedâred dil-i zulmânîyeş ez 'irfân nûr
چون عناکب بدو بیتی که بهم می بافد خوش رادیده به از بانی بیت المعمور	Çün 'anâkib be dü beyti ki behem mibâfed Hisrâ dide bih ez bânî-i beytü'l-ma'mûr
عیب باشد همه جامطرخ مدّ نظرش کردار کرد حسد دیدهء انصافش کور	Ayb bâsed heme câ matrah-ı medd-i nazareş Kerded ez gerd-i hased dîde-i insâfeş kûr ¹⁰²

Türkçe:

Kıskanç kimselerin, irfan gül bahçesinin hazânı olduğunu ve Allah'tan onların hep diken olmasını, işlerinin marifetli kişileri incitmek olduğunu, bu yüzden Allah'tan dileğinin onların sürekli inlemelerini diler:

Hazândur gül-şen-i irfâna hâsid
Îlâhî hâsidi hâr eyle dâim
İşidür ma'rifet ehline âzâr
Îlâhî hâsidi zâr eyle dâim (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 36)

Fuzûlî, dibacesini bir güzel seyredencesine eserinin güzelliklerini görerek öven ve düşük yanlarını görmezden gelen, eksikliğini gideren, iyi yaradılışlı, temiz itikatlı, helâl süt emmiş Allah'ın merhamet etmesi duasıyla tamamlar.

Taşlıcalı Yahya, dibacesinin son bölümünde “Nev’î diğer” başlıklı yedi beyitlik şiirinin son üç beytinde; fazilet ve hüner sahibi kişilerden yani şiirle hemhâl olmuş kişilerden, şiirlerine taassup gözüyle bakmamalarını, eserinin yapraklarını alelâde çevirip gül bahçesi eserine dokunup yürümelerini temenni ederken hünerli olanın

¹⁰¹ “Başkalarının sözlerini kıskananların, söze haset edenlerin suçu pek büyüktür. Onların basiretleri, insanlar arasında dalâletin, sapıklığın ta kendisidir. Onlar arasında iyiliklere riayet kaybolur. Bu da üstünlüğe ulaşma yolunu kapatır.” (Üzgör 1990: 285/ Dn. 4).

¹⁰² “Ah o haset çölü seyyahının elinden ki kapkara gönlümün irfan nurundan nasibi yoktur. Böyleleri, örümcek gibi bir iki beyit ördüler mi, kendilerini Beyt-i Ma'mur'un mimarından daha yüksek görürler. Hasetçinin gözü, baktığı yerde ayıp, kusur görür. Onun insaf gözü, haset tozundan kör olmuştur.” (Üzgör 1990: 287/ Dn.1).

bahane bulmamak ve eksikliklerini görmek maksadıyla bakmamak olduğunu ifade eder.

Ey muhît-i kemâl ü fazl u hüner
Kılma ‘ayn-ı taassub ile nazar

Yel gibi her varakların sürime
Bu gülistâna dahl idüb yürime

Hüner oldur bahâne bulmayasın
‘Aybı var ise nâzır olmayasın

(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 13-14)

Şair dibacesinin sonunda, desteğini görüp elinden tutan devlet büyüklerine ve söz ustalarına yakınlık nasip eden Allah’a şükrünü vurgular. Özellikle divanını da takdim ettiğini belirttiği Ahmet Paşa için Allah’tan şanını ve Allah’a yakınlığını bu dünyada ve ahirette Peygamber’ler hürmetine artırması duasında bulunur.

Remzî, çıplak şairlerden olup fasık ve fasid, inat şarabıyla akılları kayıp ve akılsızlıkla mest ve düşe kalka şaşkın, yüce kaşı toprağa karışıp yedi kat köşklü şiiri yıkık dökük edip “Sizden birinin karnını irinle doldurması, şiirle doldurmasından daha hayırlıdır.” rivayetinin manasından hareketle şiir kötü olup açıkça belirtilen; “Allah’ı anmaktan... alıkoyar” “Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da.” ayetlerinde belirtilen açık olumsuzluktan yani Allah’ın zikrine eş görülen, yasaklanmış, kötü ve bozuk şiirden ve dinini tanıyamamış, rahmetten mahrum şairlerden ve “Şiir, şeytanın araç olarak kullandığı çalgılardandır” sözüne muhatap olmaktan Allah’ın korumasını dilemektedir. Allah’ın Ruhü’l-Kuds olan Cebrail’in nefesiyle kalplerini nefeslendirmesini umar ve “Şiir de bir sözdür, iyisi iyi kötüsü kötüdür” hadisini vurgular.

Tabî‘-i mevzûn idi sözi murûn
Şi‘r olmadı gerçi kim me’zûn

Zihni mizân-ı nazma mâ’il idi
Gerçi kasıd degüldi kâbil idi (Remzî; haz. Kurt 2017: 192)

Anadolu’nun Kütahya ilinden Mehmed Rahîmî, Kütahya’yı över:

Çünkü yaşımdur akan ırmağı Kütâhiyyenün

Dem-be-dem şâd ola bâğ u râğı Kûtâhiyyenün

Yâ İlâhî ömr-i dünyâ olduğunca yaz u kış
Geçmiye mahbûb gibi çağı Kûtâhiyyenün (Rahîmî; haz. Mermer 2004: 37)

Cemîlî, divanını okuyanlara kolaylıklar diler ve kendisine hayır duada bulunulmasını ister:

Her kim ki bu divânı okur Nusret anga
Bir hayr duâ eylese ming rahmet anga

(Cemîlî; haz. Demircioğlu 2002: 160)

Hasan Ziyâî, divane olarak vafettiği kendisinin divanına bakan safalı dostlar ve vefalı kardeşlerden “Büyüklerin yanında özür makbuldür” sözünce, kusurlarını mazur görmelerini rica eder. Ziyâî’ye göre akılsız bir divaneden makul sözler istemenin akıllılar nazarında akla yatkın olmadığını belirterek tevazu gösterir.

Bir kıt’ayla şiiirlerinin çoğunun el değmemiş manalar olmasını ümit eden şair, her bir şairin pak şairlik fitratına ulaşmış gibi, vezinli sözü vafedenlerin izin içinde izinsiz olduklarını ifade eder:

Umarın kim ola nazmumda benüm
Ekser ebkâr-ı ma‘ânî zâhir

Mâlik olmuş gibi tab‘-ı pâke
Anladugum bu ki her bir şâ‘ir

Vasf idenler sühan-ı matbu‘ı
Yedhulü’l-izne bilâ izn dir (Ziyâî; haz. Gürgendereli 1999: 274)

Sehâbî, olgun fitrat erbabından şiiirlerinin kusur ve ayıplarını örtmeleri, eskilerin ifadesi üzere en son amacının fakirlerin nefeslerinden hayır dua dilenciliği ve affedilme arzusu olduğunu ifade eder.

Surûrî, kusurları örten olgun kimselerden ve hünerli olan hâl ehlinden ayıbını görmeyip, kusurunu örtmelerini diler.

Aşk derdiyle şiiirler yazdığını söylerken; artık gafletten uyanması gerektiğini, dağınık sözlerini dahi yazmadan meşhur olmuş sözlerini toplaması gerektiğini ifade eder:

Ey Surûrî mest-i aşk olup müdâm
Nûş iderdün hûblar peymânesin

Söylemişdün şevk ile mestâne söz
Germ idüp uşbu gönül kâşânesin

Niceye dek olasın gafletde mest
Vaktidür şimden gerü uyanasın

Yazmayup dâhı perîşân sözleri
Tarh idesin sözünün efsânesin (Surûrî; haz. Ünver 2020: 38)

Şair, yazdıklarının âhirette kendisine fayda vermeyeceğini, amelsiz sözün fayda vermeyeceğini, sözlerine bakanların, söz ehline faydalı olduğunu göreceğini belirtir:

Ey Surûrî âhiretde sanma kim
Bir kurı söz derdüne dermân ide

Tâ ki virmez amelsüz kavl sûde
Sözini ger hikmet-i Yûnân ide

Fâide oldur hemân söz ehline
Anı eger kim sözün seyrân ide

Dahı bir agzı du‘âlî hayr ile
Yâd idüp rûhın anun handân ide

Bana dahı kim du‘â itse karîn
Hak refikini anun imân ide (Surûrî; haz. Ünver 2020: 38-39)

Ulvi, dibacesinin sonunda şiirlerindeki hata ve eksikliklerle ilgili olarak şayet uykucu kâtiplerden kaynaklı hatalar varsa güzel söz söyleme dilinin kalemikle düzeltilmesini; şairinden (kendisinden) kaynaklı hataları varsa tecâhül-i ârif tarzıyla bilmezlikten gelmeleri ve “Mana gizli ve şairin karnındadır.” düşüncesi ile hareket edip müdahale, hücum ve itirazlarda bulunmayıp göz yummalarını ister. Çünkü şaire göre güzel sözler içeren birçok şiirinin manasında, söz bağlantılarında, harflerinin açıklığında, işitmeye dayalı konularda nitelikli matlalar, mısralar, beyitler ve kıt’alar olduğuna şüphe yoktur. Sözlerini başkalarının kendilerine mâl etmelerinden kurtarıp korumayı nasip ve takdir etmesini Allah’tan dilemektedir.

Sâkıb, saf feyiz ihsanlarına talip özür sahibi düzgün söz söyleyen biri olarak kusurlarını affetmelerini hüner ehlinden temenni eder ve Allah'tan Hz. Muhammed hürmetine divanına güzel bir netice ve düzen vermesini diler.

Feyz-i mahz-ı mevâhibi tâlib
'Özr-hâh-ı suhanverân Sâkıb

Bu temennâdadur ki ehl-i hüner
Zâhir olan kusûrın 'afv ideler

Ya İlâhî be-câh-ı fahr-i enâm
Vir bu dîvâna hüsn-i hatm ü nizâm

(Kâtibzâde Sakıb; haz. Kırbıyık 2017: 39)

Cinânî, dîvânının tamamlanıp ortaya çıktığında irfân sahiplerinin tabiatlarına uygun olmasını ve belâgat unvanına sahip şairler tarafından kabul görmesini Allah'tan niyaz eder. Dibacesinin sonunda üç beyitlik bir şiirle temennisini dile getiren şair, şayet ömrü yeterse şiir sayfalarının üstüne kalem çekip başka bir eser yazma arzusunda olduğunu; öyle ki o yazdığı eseri görenlerin aferin demelerini ve kendisini hayırla anarak ruhunu şâd etmelerini ümid ettiğini belirtir:

Eğer bâkî olup bu ömr-i fânî
Bulursam çarh-i serkeşden emânı

Çeküp evrâk-ı eş'âr üzre hâme
Koyam tahrîr idüp bir özge nâme

Duâ-yı hayr ile ruhum idüp şâd
Diye anı görenler âferîn bâd (Cinânî; haz. Okuyucu 1994: 6)

Son olarak da Arapça bir duayla, Allah'ın kurtuluş yoluna ulaştıran ve kendisine tevekkül ve itimat edilen olduğunu, (Eserini) bütün fark edenlere Allah'ın mübarek etmesini dileyerek dibacesini tamamlar.

Nev'i, bir kıt'ayla padişahların hazinesinde inciler çok olduğu için söz incisine ihtiyaç olmadığını farkında olduğunu ama gönlü temiz ve ileri görüşlü olanlara bir damla gözyaşı (eserinin) büyükçe bir hediye olacağını ifade ederek dibacesini tamamlar:

Söz gevherine yok bilürüz gerçi ihtiyâc
Şehler hazînesinde güher bî-kerân olur

Ammâ ki sıdk-ı pâk ile sâhib-nazarlara
Bir katra eşk-i dîde azîm armağan olur

(Nev'î; haz. Tulum, Tanyeri 1977: 6)

Gelibolulu Âlî, birinci dibacesinin sonunda, eserinin ilgisizlerin elinden uzak bırakmasını, bu hâzineyi zamane hırsızlarından gizlemesini ve her an anlayış sahiplerinin meclislerinde ve güzel söz sahiplerinin mahfillerinde mahcup bir güzel ve ilgi gören sevgili hâline getirmesini Allah'tan niyâz etmektedir. Şair, dîvânını tertip etme sebebinin de kısaca: insân-ı kâmil vasfına erebilmek, fânî dünyaya kalıcı bir eser bırakmak ve unutulmamak olarak belirtir. Buna rağmen eserinin cahillerin kınaması ve gafillerin eğlencesinin üzerinde olduğunu söyleyen Âlî, “Er ölür, adı kalır” atasözünü vurgulayarak dünyanın kimseye baki olmadığını, sefih kimselerin, ayıplama taşlarını kendisine atsa da irfan sahiplerine hüner sunmaya devam etmesi gerektiğini vurgulayarak “Bu Allah'ın lutfudur, onu dilediğine verir.” (Cuma 62/4) ayetiyle, bu neticeye ulaşmasının Allah'ın lütuf ve inayeti olduğunu vurgular ve dibacesini tamamlar.

Âlî, Vâridâtü'l-Enîka'da, bir rubaiyle, aşk ve muhabbet meclisinde coşkun bir hâle gelip af niyâzını diline doladığını belirterek mahşerde Allah'ın kendisini rüsvey eylememesini, isyânı için azap görmemeyi, mey içtiğinden dolayı hata ve günahlarının hesabını sormamasını, bu yanlışlarını yüzüne vurmamasını diler:

Yâ Rab beni mahşerde zebûn irgürme
'İsyânım için toprağa rûyum sürme
Mey içdi diyü cürm ü hatâmı sorma
Hem kanlu yaşum gibi yüzime urma

(Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 52)

Devamındaki bir rubaiyle de Allah'a şükrünü dile getirir:

Yâ Rab dimezem kim keremünden dûram
Her lahzâ senün lütfun ile mesrûram
Çün şükr ü şikâyetde bugün mecbûram
Dîvâneligüm var ne disem ma'zûram

(Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 52)

Şerifi, ağırlıklı olarak padişahı övdüğü dibacesinde, Sultan 3. Murat’a bir kıt’ayla dua eder:

Hânesinde meh gibi yaksun saâdet şem‘ini
Evc-i izzet mihri itsün dâyimâ şevkın âyân
Eyle her dem tâze (vü) ter yâ Rab bahâr-ı ömrini
Ol nihâl-i devlete irişmeye bâd-ı hazân (Şerifi; haz. Yazar 2006: 122)

Padişahın ömrünün uzun olmasını, her sözünün ve davranışının Allah’ın rızasına uygun olmasını diler:

Dilerüz Hazret-i Hak’dan ide ömrini ziyâd
Hakk’a evfâk ola andan ne olursa sâdır (Şerifi; haz. Yazar 2006: 125)

Ayrıca, hünerli kimselerin ve şiir cevheri bulunanların, şiirlerine düzeltme nazarıyla bakmaları, bozuk yerleri düzeltmeleri ricasında bulunur.

Vukûfî, gönlündeki cevheri sayfalar dükkânında göstererek marifetler divanında eseriyle övünmek ve parlak beyitlerinin ortaya çıkış sebebini de yer yer açıklamayı temenni ettiğini söyler.

Sabûhî, kemal ehlinden ve okuryazarlardan, güzellik sahibi bir sevgili olan eserindeki hatalarını örtmeleri ricasında bulunur. Söylenenlerden rencide olunmaması gerektiğini, söz ehlinin bunu iyi bildiğini zira kulun hatasız olmayacağını, ayın karanlığı, güneşin batışı olduğunu söyler:

Dilâ rencide olma sözlerinden
Bilür güftâr ehli çün bu hâlî

Cihânda hiç olur mı kul hatâsız
Mehün var naksı mihrün var zevalî (Sabûhî; haz. Bal 2019: 114)

Sabûhî, tevazu göstererek, yalan yanlış şeyleri toplayan bir divane olup adını kötüye çıkardığını belirtir:

‘Aceb dîvânesin kim eyledün cem’
Sabûhî bir bölük kizb ü dürûğî

Hemânâ kendüni bed-nâm idersin
Ki olmaz şem‘-i telbîsün fûrûğî (Sabûhî; haz. Bal 2019: 114)

Sabûhî, Allah’tan af ve mağfiret dileyerek dibacesini tamamlar:

Îlâhî bu za‘îf-i bâr-ı ‘isyân

Uyup nefis-i habîse oldu güm-râh

Çü zeyl-i rahmete kıldum teşebbüs
Döküp gözyaşlarını her sehergâh

Nisâb-ı rahmete oldum sezâvâr

Hatâ çoğ eyledüm estağfirullâh (Sabûhî; haz. Bal 2019: 114)

Abdûlmecidzade, manzum dibacesinin son bölümünde Allah'ı zikretmenin her şeyden önemli olduğunu vurgular ve Allah'a niyazıyla dibacesini tamamlar:

Mutlaka zikri anın evlâdır
Cümleden fikri ahlâdır

Kalb-i Hâfız sana azm itdi meded
Der-i aşkından anı eyleme red (Abdûlmecidzade; haz. Ataç 2007: 16-17)

Remzî, şiirlerindeki noksan ve kusurların mazur görülmesini diler.

Nâdirî, dibacesinin büyük bölümünde övdüğü Allah'ın Mihr-âhûr Âlî'nin bedenini koruması, iyiliklerinin uzun gölgesini fakirlerin başlarının üzerinde eylemesini ve yüceliğinin çadırının ucunu ölümsüzlük ipiyle yıldızdan direklere sıkıca bağlamasını Hz. Muhammed hürmetine dilemektedir. Şair ayrıca “tenbih” ifadesiyle başladığı uyarı cümlesinde divanının şiirden anlayan güzel söz söyleyen taifeye, ilham ve ictibasla düzgün söz söyleyen zümreye hizmet etmesini temenni eder.

Nâdirî, görünmezlik mağarasından ortaya çıkıp görünme yerinde beliren, Allah'ın emanetleri olan el değmemiş fikirlerin eşsiz güzellikleri şiirlerinin her birinin layık olduğu şekilde benzerleriyle birlikte değerlendirilmesini ve tıpkı diğer mecmualar gibi toplu bir şekilde meclis ve mahfillerde dolaşmasını diler. Son söz olarak: “Allah nasip ederse güzellikleri söylenip dursun.” manasında Arapça bir dua ile dibacesini tamamlar.

Nev'îzâde Atâyî, divanını sunduğu; yüce meşrebinin âlemi gösteren bir kadeh olduğunu belirttiği Şeyhülislam Yahya Efendi'nin Hak yolunun kandili olduğunu ve yüksek karakterinin insanların dertlendiği dünya tozlarından hep uzak olmasını ve ilahi âlemlerin nurlarının cevherleri ile süslenerek, can yakıcı aşkın kıvılcık saçıcı şarabı ile dolmasını, en küçük kıvılcım parçası gönle ferahlık veren şevkinin feyiz sahibi gönlü susamışlara ateş saçmaktan uzak kalmamasını Peygamber'lerin efendisi

Hız. Muhammed hürmetine temenni eder. Şeyhülislam Yahya Efendi'den; kâğıt tabaklarına koyarak baht karargâhı devletlinin karargâhının eşigine sunduğu, mütevazı şairliğinin ağaçlığının meyvesi olan ve olgunlaşmamış tabirlerden ibaret birkaç şiirinin düzeltilmesi gereken yerlerine inci saçan kalem olan parmaklarıyla işaret edip kusurunu düzeltmesi temennisinde bulunur.

Hüseyin Âlî, manaların suretlerinin yüzlerini açan ve söz gelinini süsleyenler olarak adlandırdığı şiir ehlinden, anberli kalemin iltifatıyla Türk dilli namuslu kadının saçındaki hata dolu kıvrımlarına düzeltme tarağı vurmalarını umduğunu belirtir.

Abdulahad Nûrî, “*ihvân-ı zü'l-irfan ve hullân-ı 'ulü'l-îkân*” olarak adlandırdığı ilim ve irfan sahibi zatlardan şiirlerini değerlendirirken cem'e gark olduğu kelimelerle ayrılığın fark hali ile ortaya çıkan düşüncelerin karşılaştırılmamasını ve Allah'a şükürü ortaya koyan beyitlerin övünmek maksadıyla söylenen sözler gibi görülmemesini rica eder. Zira şair, nebiler sultanı Hız. Muhammed'in; “Ben gelmiş geçmiş bütün mahlûkatın efendisiyim, buna rağmen övünmüyorum.” buyurduğunu ifade eder. Şiirlerinin doğru anlaşılması dua ve temennisinde bulunur.

Dibacesinin başlangıç kısmında yer alan Farsça bir şiirin son kısmında Sıdkî Paşa, isyankârlığının pis çamaşırlarını yıkayabilmek için Allah'ın enginlik denizinde kendisine bir yol göstermesini dilemektedir:

...
برآن دریا الاهی راه بنما
بشویم جامهای معصیتها

...
Ber-ân deryâ İlâhî râh be-nümâ
Be-şüyem câmehâ-yı ma'sıyyet-hâ¹⁰³

Tertip ettiğı eserinin padişah tarafından ilgi görmesini umduğunu belirten Sıdkî, padişaha da saltanatının genişlemesi ve pâyidâr olması, âlem yöneticilerinin emri altına girmesi, dikbaşlıların hükümlerine boyun eğmesi, muradına ermesi, fetihlerinin sürmesi dualarında bulunur. Şiir sanatının ustaları tarafından eserine ilgi

---

¹⁰³ “Ey Allah'ım! Bana o deryada yol göster ki ben isyankârlığının pis çamaşırlarını yıkayabileyim.” (Üzğör 1990: 443/ Dn.3).

gösterilmesini, nükteli söz sahipleri tarafından iyilikle bütünleşmiş elleriyle eserindeki eksik ve noksanlıkların düzeltilip parlatılmasını, yazım yanlış ve fikir yanlışlarının, gelin sandalyesi gibi ortaya çıkan hata şekillerinin özür örtüsüyle örtülerek huzur ve güven derecesine ulaştırılmasını, Hz. Muhammed hürmetine rica eder.

Sıdkî, amel defterinin olgun af ve merhamet kalemiyle kitapları sağ tarafından verileceklerin kitapları gibi resmedilip süslenmesini ve affedilme bakışına lâyık olmasını gaybı bilen ve kalplerin sırrına vâkıf, ayıpları örten Allah'tan dilediğini belirtir. Arapça bir dua eder:

اللهم يا محول الحول والاحوال
حوّل حالنا الى احسن الخال¹⁰⁴

Duasının devamında üç beyitlik bir şiirle dibacesini tamamlar. Amacının, ifade ölçüsünün güzelliklerini ölçenlere kendi üstünlüğünü göstermek olmadığını, akıllı insanın gül bahçesinin çimenliğine perişan olmuş bir gonca getirmeyeceğini, arzusunun dua harmanlarından can kuşuna başak elde etmek olduğunu ifade ederek dibacesini tamamlar:

Garaz izhâr-ı fazl itmek degüldür
Bedâyi'-senc-i mîzân-ı beyâna

Getürmez gonce-i pejmürde âkil
Çemen-zâr-ı miyân-ı gülsitâna

Murâdım hûşe hâsıl eylemekdir
Duâ hırmenlerinden murğ-ı câna (Sıdkî; haz. Erdoğan 2005: 123)

Nâzik Abdullah, “Ey Allah’ım! Bir zerre miktarı olsa da beni bilinen başka şeylerden ve fani unsurlardan temizle. Beni anlayış ve görüş sahiplerinden kıl.” (Üzgör 1990: 459/Dn 2) anlamında Arapça bir niyazda bulunarak dünyevi unsurlarla ve fâni şeylerle uğraşmaktan Allah’ın kendisini korumasını ister.

---

¹⁰⁴ “Ey hâli ve hâlleri değiştiren Allah’ım! Bizim hâlimizi en iyiye çevir.” (Üzgör 1990: 453/ Dn.3).

Yârî dibacesinin sonunda, şiirden anlayanlarca şiirlerinin hatırlanmasını ve sonsuzluğa dek nâmının nakşının zaman sayfasına yazılmasını, âlem sayfasında isminin baki kalmasını dilemektedir.

Hüsamzâde Feyzi Osman, dibacesinin sonunda, çektiği sıkıntıları padişahın göz önünde bulundurup haline acımasını, isteklerine kavuşturarak halini hoş ve arzularını da gerçek etmesini onun ihsanından umduğunu belirtir. Yardım istenenin ve tevekkül edilenin Allah olduğu duasıyla dibacesini tamamlar.

Hulûsî, kendisinin hâlini düzeltmesi ve kötülüklerden koruması, Sultan Mahmud Han'ın mülkünün ve saltanatının ebedî olması için Allah'a niyazda bulunur.

Râzî, divanını okuyup sevinen ve lezzet alan dostlarından şayet şiirlerinin delillerinde, manasında, vezninde kusur ve eksiklik görürlerse kendisini affedip kusurlarını örtmelerini diler. Zira ömrünün hep bu düşünceyle geçtiğini belirtir. Divanının ehil kimseler tarafından kabul görmesini, kendisi için rahmet ve mağfiret vesilesi olmasını ümit eden Râzî, Allah'tan kusur ve hataları için af ve mağfiret diler. Allah'ın "Kullarının tövbesini kabul eden, günahları bağışlayan ve yaptıklarınızı bilen O'dur." (Şûrâ 42/25) buyurduğunu, Hz. Muhammed'in de; "Kıyamet gününde şefaati büyük günah işleyenleredir." ve "Günahından tövbe eden kimse hiç günahı olmayan kimse gibidir." hadislerini söyleyerek bu ifadelerin manasına erişmeyi nasip etmesini Allah'tan diler.

Re'fet, padişahı övdüğü dört beyitlik şiirin üç ve dördüncü beyitlerinde Cem dayanaklı padişahın saltanat güneşinin hep uğurlu olmasını ve cihanı aydınlatması, Allah'ın, onu uzun ömürlü bir biçimde saltanat makamında eylemesi ve bütün dünyanın ona doyması temennisinde bulunur:

Hemîşe yümn ile hurşîd-i saltanat olsun
Cihâne fer vere ol pâdişeh-i mesned-i Cem

Serîr-i saltanat içre ede Cenâb-ı Hudâ
Füzûn ömr ile meşbûi cümle-i 'âlem (Re'fet; haz. Kardaş 2008: 32)

İyilik sahibi ve şefkatli padişahın, eserine hüsnükabul ile bakmasını, iyilikleriyle kendisini şerefliendirip, cömertliğini esirgemedikleri kişilere kendisini de dâhil etmesi temennisinde bulunur.

Hanif, padişahın kapısından para ile satın alınan kölelerin, belâgat okyanusu kalemlerinin nicesinin kulluk göstergesi divanı gibi bahtlı eşiklerinde övgü saçmaktan azledilmemesini diler. Hanif, ikinci dibacesinde de, padişahın ömrü ve saltanatının devamı için dua ederek dibacesini tamamlar.

Halil Nûrî, ayıp ve kusurlarının hoşgörüleceğini ümit ve rica eder, divanını, eskilerin dîvânları üzere tertip edip düzenledikten sonra padişaha takdim ettiğini ve padişahın lütuf ve iyiliklerinden nasiplendiğini belirterek, eserinin ayıpları ve hatalarının örtülmesi ümidi ve ricasında bulunur.

Nâkâm, asil ve temiz fitrata sahip güzel söz söyleyenlere Allah'ın "Rabb'e sığınırım" (Felâk 113/1) bağışlanması, kutlu anlaşılır söz söyleyen yaratılışlıları deniz saçan eylemesini, yeni yetişmiş olup şiirine bakanların da şiirlerine insaf süsü vermelerini, lütuf göstermelerini ve kendisini hayırla yâd etmelerini ister.

Verne dibacesinin sonunda, Fransızca, İtalyanca, Türkçe ve Farsça şiirler yazıp eser haline getirmesini nasip ettiği için Allah'a sonsuz şükürlerini sunar.

Verne, yüce hüner ve erdem sahiplerinin başkalarını çekemeyen kıskançların kötülükleri yok olsun diye kendi kabiliyetlerinden bahsettiklerini söyler. Fuzûlî'nin, haset edenin irfan gül bahçesinin sonbaharı olduğunu o yüzden Allah'ın onu hep diken eylemesini, marifet ehline keder verdiği için Allah'tan onu her daim ağlatmasını dileyen, iki beytini alır:

Hazândır gülşen-i irfâna hâsîd
İlahî hâsîdi hâr eyle dâim

İşidir ma'rîfet ehline âzâr
İlahî hâsîdi zâr eyle dâim

Keçecizâde, perişan üslûbunu toparlaması, manasını düzenlemesi ve şiirlerinin divana dönüşebilmesi için Allah'ın yardım etmesi, hüner ehlinin eserine râğbet göstermesi niyazında bulunur:

Elfâz-ı perîşânımı cem‘ it yâ Rab
Alay-ı ma‘ânîsini tertîb eyle
Dîvân yolına rehber idüp tevfikun
Ehl-i hüneri seyrine terğîb eyle (Keçecizâde İzzet: haz. Şahin 2004: 6)

Şâir, ilham bölümünde ele aldığımız üzere, “Târih-i Tertîb in Dîvân” başlıklı on bir beyitlik bir şiirin ilk üç beytinde Mevlânâ’dan esinlendiğini ifade eder ve onu över. Her gazelinde onun adını andığını ve ona hayır dualar arz ettiğini belirtir. Dibacesinin sonunda “Ta‘yîn-i İsm-i Dîvân” (Dîvânın İsminin Belirlenmesi) adlı bir bölüm yazarak “Tenbih” ifadesi ile başladığı isteklerinde, Mevlana Hazretleri’nin adının veya onun düşüncelerini barındırmayan gazellerin, kendi el yazısı dahi olsa benimsenmemesini ister. Allah’ın feyziyle oluşturduğu eserine Bahâr-ı Efkâr adını verdiğini söyleyen Keçecizâde, sonraki eserinin de Hazân-ı Âsar olarak adlandırdığını ve onu tamamlayabilmeyi de Allah’tan dilemektedir.

Azmî, fânî hayatı sona erdiğinde arkasından güzellik saçtığını belirttiği eserlerinin hayırla yâd edilmesini umduğunu söyler. “Aşknâme namı” dediği eserinin bozguncuların ve kötü huylu hasetçilerin hor görme ve ayıplamalarından korumasını Allah’tan niyaz etmektedir. Şair, “yeni yetişen güzeller” olarak nitelendirdiği şiirlerine iyilik nazarı ile bakarak en yükseğinin güzel yüzüne süs ulaştıran; en alçağının hata saçından iyilik tarağıyla kusur düğümlerini giderip noksan ibarelerini tamamlayanlara iki cihân saâdeti diler. Allah’tan eserlerini söyleyen, toplayan, nakleden ve dinleyenlere merhamet eylesini niyaz eder ve mahşer halkının kendisine gıpta ile bakmasını umduğunu ve dilediğini söyler.

Raşid, dibacesinin sonunda incinmiş gönüllerin fikirleri gibi perîşân olan eserlerini bir deftere toplayıp tertip ederek dostu Mahmud Nedim Efendi’nin adını eserine şöhret başlığı süsü yaparak kendi haddince arkasından ölümsüz bir eser bırakma arzusunda olduğunu belirtir. Ayrıca dibacesinde Allah’tan Mahmud Nedim Efendi’yi dış ve iç yönden mâmur etmesi; düşmanlarının kıskançlık ve kinleriyle kahrolması duasında bulunur. Eserinin adı ve dîvân tertip tarihinin “Dîvânçe-i Âsâr-ı ‘Âşk” terkibi olduğunu belirten Raşid, eserine bakıp inceleme lütfunda bulunan insanı ve zevk sahiplerinden;

Mezârûm üstine bir gün olur kim cem‘ olur ihvân
Fîrâk-ı yâr ile rûhın budur teslim iden dirler (Raşid; haz. Çetin 2006: 124)

“Samimi dostlarım mezarımın üstünde toplandıklarında, yârdan ayrı olmanın hüznü ile ruhunu teslim eden budur” beyti tasdik edildiğinde yani vefat ettikten sonra bir Fatiha suresi ile kendisini anmalarını ve eserlerini istinsah edecek olan müstensihlerden de birkaç ifade barındıran “dibace” yi yazmayı terk etmeyerek ruhunu şâd etmelerini yüce Allah’tan niyaz ettiğini belirterek dibacesini tamamlar.

Tahirü’l-Mevlevî, kırk yıllık birikimi olan ve yalnız kalbinin duyacağı inilti olarak ifade ettiği şiirlerini ruhunun derinliklerinde saklama veya fânîlik fezâsında unutulup gitmesi fedâkârlığını gösteremediğinden bahsederek şiirlerinin öldükten sonra da feleğin kubbesini çınlatmasını ister. Belki birisi “Allah rahmet eylesin.” duasında bulunur, umudunu taşır ve öbür tarafa gitmiş olanların burada kalanlardan beklediklerinin ancak bu olacağını vurgulayarak dibacesini tamamlar.

C. Dibacelerdeki İktibaslar, Deyimler ve Kelâm-ı Kibarlar

Kur’an ve hadisler divan şiirinin önemli kaynaklarıdır. Divan şiirinin, kültürel anlamda beslendiği bu dinî ibare ve ifadelerin onun dinî motifli bir edebiyat olmasını sağlamadaki rolü kadar; şairlerin sığınağı, dayanağı olması da göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Bu hususu daha etkili hale getiren de birçok şairin mutasavvıf bir kimliğe ve kişiliğe sahip olmasıdır. Dolayısıyla şairin öncelikli muhatapları da tarikat ve tasavvuf ehlidir. Birçok şair, şiirlerinde ayet ve hadislerden yararlanmış ya ayet ve hadislerin tamamını ya da konuyla ilgili belli bir bölümünü alıntılarını yapmıştır.

Bu bölümde dibacelerdeki tertibe göre şairlerin hangi konuyu ele alırken hangi ayetlerden ve hadislerden yararlandıklarını tasnif ettik. Birçok şair aynı konu için aynı veya benzer ayet ve hadis iktibası yaptığı için her bölümde aynı ayeti veya hadisi tekrar tekrar belirtmek yerine bu bölümde aynı mevzu için alıntılanan ayet ve hadislerin hangi şairler tarafından alındığını gösterdik. Ayet ve hadislerin; kelime veya kelime grubu şeklinde yarım iktibas ya da tam iktibasları belirtilip, meali ve manası gösterilmiştir.

1. İktibaslar

a. Ayet İktibasları

Divan şiirinde şekil ve manayı güçlendirmek amacıyla sözü, meramı sanatlı bir şekilde ortaya koymak hem bir gelenek hem de bir marifettir. Anlamı, anlatımı güçlendirmek için edebiyatın kültürel zenginliğinden de bolca yararlanan şairler sanatını da şiirlerinde, nesirlerinde çokça kullanmışlardır. Kuran'dan istifade ederek; az sözle çok şey söylemiş olmanın yanında, fikir ve düşüncelerini sağlam bir dayanakla kuvvetlendirmişler böylece kültürel birikimlerini de yansıtmışlardır.

Türkçe divân dibacelerinde en çok ayet iktibası¹⁰⁵ yapan şairlerin; Lâmi'î Çelebi ve Ulvî olduğunu gözlemliyoruz. Bunda iki şairin dibacelerinin hacimce büyük olmasının önemli payı var elbette. Ayetleri incelerken, şairlerin kronolojik sıralaması yanında, dibace tertibi sıralamasına uyduk. Yani şairlerin hangi konuyu işlerken hangi ayetten iktibas ettiğine göre sıralama yaptık. Aynı ayetin başka konular için iktibas edilmesinin yanı sıra, bir ayetin tamamının ya da bir bölümünün alıntılındığını gözlemledik.

Birçok şair, dibacesine besmelenin önemi, fazileti, faydasını açıklayarak başlar. Ahmet Paşa dibacesinin öncesinde besmeleyi anlattığı şiirinde “Bismillahirrahmanirrahim”in “لا ريب”¹⁰⁶ ifadesinin tuğrası olduğunu belirtir. Yârî, Farsça bir beyitte aynı ifadeyi alır.

---

¹⁰⁵ **İktibas:** Ödünç alma. Bir kelimeyi, bir cümleyi tam, yarım veya manası ile ele alıp aktarma. Özellikle ayet, hadis, kelam-ı kibar ve diğer şairlerin sözleri, iktibasın asıl malzemesini oluşturur. İktibas daha çok fikri kuvvetlendirmek ve sözü güzelleştirmek amacına yöneliktir. Bir sözün tamamı alınmışsa iktibas-ı tam (tam iktibas), yarısı veya bir parçası alınmışsa iktibas-ı gayr-ı tam (yarım iktibas) meydana çıkar (Pala 2011: 228-229).

¹⁰⁶ “Şüphe yoktur.” Ayetin tamamı: “ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ” olup meali: “Bu kitap, hiç şüphe yok, sakıncalılar için bir rehberdir.” (Bakara 2/2) şeklindedir. Bu ifade; Âl-i İmrân 3/9 ve 25, Nisa 4/87, En’âm 6/12, Yunus 10/37, İsrâ 17/99, Kehf 18/21, Hac 22/7, Secde 32/2 Mü’min 40/59, Şûrâ 42/7, Câsiye 45/26 ve 32. ayetlerde de geçmektedir.

Râşid, “إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” ayetini alırken, Gelibolulu Âlî, ayetin “...إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ...” kısmını padişahı övdüğü bölümde alır.¹⁰⁷

Dibacelerin başında şairler tevhid, münacat ve Allah’a hamd konusunu işlerler. Şairliğin Allah’ın kendilerine lütfu olduğuna vurgu yaparlar.

Necâtî, Allah’ın ulûhiyetini ve vahdetini vurgulamak için; “...لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ أ...”

“...إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا”¹⁰⁸ ayetini alıntılar.

Lâmi‘î, Allah’ın yüceliği ve lütfunu ifade etmek için: “...وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ”¹⁰⁹ ayetini; Allah’ın kudretini vurgulamak için: “...يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا”¹¹⁰ ayetini; Allah’ın rahmetinin sonsuzluğunu vurgulamak için: “...وَسِعَتْ وَرَحْمَتِي كُلَّ شَيْءٍ...”¹¹¹ ifadesini alıntılar.

¹⁰⁷ “Mektup Süleyman’dan gelmekte...” Ayetin tamamı: “إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” olup mealî: “Mektup Süleyman’dan gelmekte, rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla başlamaktadır.” (Neml 27/30) şeklindedir.

¹⁰⁸ “Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu.” Ayetin tamamı: “لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ” olup mealî: “Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki arşın rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.” (Enbiyâ 21/22) şeklindedir.

¹⁰⁹ “Allah büyük lutuf sahibidir.” Ayetin tamamı: “مَا يَوْذُ الْذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ” olup mealî: “Ehl-i kitaptan kâfirler ve putperestler Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler. Hâlbuki Allah rahmetini ancak dilediğine tahsis eder. Allah büyük lutuf sahibidir.” (Bakara 2/105) şeklindedir. Bu ifade; Âl-i İmrân 3/74, (Âl-i İmrân 3/174. ayette de: “وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ” şeklinde geçer), Hadîd- 57/29, Cuma 62/4 te de geçmektedir. Dibacede; “innehu” kelimesinin yerine “vallahu” kelimesi geçmektedir. (Üzgör 1990: 205, Dn.7).

¹¹⁰ “ölümünün ardından canlandırıyor.” Ayetin tamamı: “يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُخْرِجُ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ” olup mealî: “O ölüden diriye, diriden de ölüye çıkarıyor ve yeryüzünü ölümünün ardından canlandırıyor. İşte siz de böyle çıkarılacaksınız.” (Rum 30/19) şeklindedir. Ayetin ilgili kısmı Rum suresinin 24 ve 50. Ayetlerinde de geçer.

¹¹¹ Dibacede böyle geçse de, ayet: “وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ” şeklindedir ve “rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır” mealindedir. Ayetin tamamı: “وَكَتَبْنَا لَهُ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُنَا إِلَيْكَ قَالِ عَذَابِي” olup mealî: “‘Aşibî be men aşâ’ ve rahmeti ve sebet kü şey’ fesa küneha lîdînen yeqûnen ve yûnûnen rûkûven ve lîdînen hum bâiatâ yûmûnen” “Bize bu dünyada da âhirette de iyilik yaz! Şüphesiz biz sana yöneldik.” Allah buyurdu ki: Azabıma dilediğimi uğrattım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.” (A’râf 7/156) şeklindedir.

112 “شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ...” Taşlıcalı Yahya, Tevhid ve Münacat bölümünde: ayetini alıntılar. Yârî, Farsça bir beyitte ayetin: ...”شَهِدَ اللَّهُ” kısmını alır.

113 “وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ...” ve “أُولَىٰ أَجْنَحَةٍ مِّثْلَىٰ وَثَلْتٍ” Şehâbî Allah’a hamd bahsinde: 114 “وَرُبَاعٌ” ifadelerini alıntılar.

115 “نَحْنُ قَسَمْنَا”، 116 “وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ”، 117 “وَأَنَّ الْفَجَارَ لَفِي حَجِيمٍ”، 118 “جَنَاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ”، 119 “وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا...” Hasan Ziyâî, Allah’a ham bölümünde: ayetlerini iktibas eder.

Sabûhî, tevhid bölümünde: ayetini iktibas eder.

112 “Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi.” Ayetin tamamı: “شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ” olup mealı: “Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler. (Evet) O’ndan başka tanrı yoktur; O mutlak güç ve hikmet sahibidir.” (Âl-i İmrân 3/18).

113 “Ve rabbin bal arısına şöyle ilham etti” Ayetin tamamı: “وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنْ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ” olup mealı: “Ve rabbin bal arısına şöyle ilham etti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine yuvalar edin.” (Nahl 16/68) şeklindedir.

114 “melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan” Ayetin tamamı: “أَلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ” olup mealı: “Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah’a mahsustur. O dilediği kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir.” (Fâtır 35/1) şeklindedir.

115 “biz paylaştırdık” Ayetin tamamı: “أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعيَشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ” olup mealı: “Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.” (Zuhruf 43/32) şeklindedir.

116 “Ölçülü ve amaçlı yapan, yol gösteren” (A’lâ 87/3).

117 “Buna göre kuşkusuz erdemliler cennette olacaklar;” “Kötüler ise kesinlikle cehenneme gireceklerdir.” İnfitâr 82/13-14).

118 “zemininden ırmaklar akan cennetler” (Bu ifade Kuran’da yirmi dört ayette geçmektedir). Ayetin tamamı: “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ” olup mealı: “İman edip dünya ve âhiret için yararlı isler yapanlara gelince onlar için altından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.” (Burûc 85/11).

119 “Meleklerle ‘Âdem’e secde edin” dedik, onlar da secde ettiler” Ayetin tamamı: “وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى” olup mealı: “Meleklerle ‘Âdem’e secde edin” dedik, onlar da secde ettiler, sadece İblîs direndi.” (Tâhâ 20/116) şeklindedir.

Ulvî, Allah'ın kudretini anlatırken: “كُنْ فَيَكُونُ”¹²⁰ ifadesini alıntılar. Ayrıca devamında: “كُنْ” anlamında olan “كاف و نون” ifadesini ve “كُنْ” ifadesini kullanır. Nâkâm da da geçer. Lâmi‘î de, “كُنْ” ifadesini bir mısırda kullanır:

Cihân bünyâdı çünkim emr-i ‘كُنْ’dür
Pes evvel dem zuhur iden suhündür (Burmaoğlu 1983: 46)

Ulvî, tevhid ve münâcat bölümünde şu ayetleri de iktibas eder: “... رَفَعَ السَّمَوَاتِ ...”¹²³ “إِنَّا رَبُّنَا السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ”¹²² “هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا...”¹²¹ “... بَعِيرٍ عَمَدٍ ... قَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ”¹²⁴ “... تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ...”¹²⁵ (aynı ayeti Remzî ve Râşid ve Nâkâm da alıntılar).

¹²⁰ “‘Ol!’ der, hemen olur.” Ayetin tamamı: “يَبْعَثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ” olup mealı: “O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır; bir şeyin olmasını dilediğinde ona ‘ol!’ der, hemen olur.” biçimindedir. (Bakara 2/117) Ayrıca bu ifade Âl-i İmrân 3/47, En‘âm 6/73, Nahl 16/40, Meryem 19/35, Yâsîn 36/82, Mü‘min 40/68) ayetlerde de geçer.

¹²¹ Ayetin tamamı: “اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِعَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى” olup mealı: “‘Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten, sonra arşa istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah’tır; her biri belirlenmiş bir vakte kadar akıp gitmektedir. İşleri Allah düzenliyor; âyetleri de açıklıyor ki Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanınız.” (Ra’d 13/2) şeklindedir.

¹²² “Güneşi aydınlatıcı, ayı işe aydınlık yapan O’dur.” Ayetin tamamı: “هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا” olup mealı: “‘Güneşi aydınlatıcı, ayı işe aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilirsiniz diye ona menziller belirleyen O’dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Bilme kabiliyetinde olanlar için de âyetlerini detaylı bir şekilde gözler önüne seriyor.” (Yunus 10/5) şeklindedir.

¹²³ “Biz yakın semayı yıldızların güzelliğiyle bezedik.” (Saffât 37/6).

¹²⁴ “dilediğinden çekip alırsın.” Ayetin tamamı: “قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ” olup mealı: “De ki: ‘Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsın, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsın, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kâdırsın.” (Âl-i İmrân 3/26) şeklindedir.

¹²⁵ “Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.” Ayetin tamamı: “ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ” olup mealı: “‘Ardından nutfeyi (döllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.” (Mü‘minûn 23/14) şeklindedir.

Âşığın (şair) Allahın kudretini yansıtan tabiatın güzelliklerini ve hikmetini görmesi gerektiğini vurgularken; ¹²⁶Remzî ayetin “فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ...شَجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا” (bu ayeti Remzî de alıntılar) ¹²⁷“... خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ طِينٍ ” (bu ayeti Remzî de alıntılar) kısmını alıntılar ve ¹²⁸“لَا جَرَمَ” ifadesini alıntılar. ¹²⁹Remzî, tevhid bölümünde; ¹³⁰“عِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ” ifadesini alıntılar. ¹³¹“إِنَّ رَبِّي رَجِيمٌ وَدُودٌ”, ¹³²“الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ”, ¹³³“عَلَّمَ الْإِنْسَانَ”, ¹³⁴“وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورُ”, ¹³⁵“عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ” (Sabûhî de ayetin “عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ...” (Aksoyak 2018: 46) ve ¹³⁶“عَلَّمَ الْإِنْسَانَ” (bu ayeti Remzî de alıntılar) kısmını alıntılar.

Gelibolulu Âlî, Allah’ın yüceliğini ve kudretini anlatırken; “فَدَاحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ” (Aksoyak 2018: 46) ve ¹³⁵“... عَلَّمَ الْأَسْمَاءَ...” (Sabûhî de ayetin “عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ” (Aksoyak 2018: 46) ve ¹³⁶“عَلَّمَ الْإِنْسَانَ” (bu ayeti Remzî de alıntılar) kısmını alıntılar. ¹³⁷“عَلَّمَ الْإِنْسَانَ” (bu ayeti Remzî de alıntılar) kısmını alıntılar.

Üst tuğra-yı nâme-i nü‘emâ
Üst mensûr-ı “ ‘alleme’l-esmâ”

¹²⁶ “Yeşil ağaçtan ateş” Ayetin tamamı: “الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقُونَ” olup mealı: “Yemyeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O’dur; işte ondan yakıp durmaktasınız.” (Yâsîn 36/80).

¹²⁷ “insanı çamurdan yaratmıştır.” Ayetin tamamı: “الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ” olup mealı: “O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır.” (Secde 32/7). şeklindedir.

¹²⁸ “Şüphesiz” Ayetin tamamı: “لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ” olup mealı: “Şüphesiz bunlar, âhirette en çok ziyana uğrayanlardır.” (Hûd 11/22) şeklindedir. Bu ifade; Nahl 16/23,62,109 ve Mü’min 40/43’te de geçmektedir.

¹²⁹ “Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır” Ayetin tamamı: “وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ” olup mealı: “Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O’nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.” şeklindedir. (En’âm 6/59).

¹³⁰ “beytülma‘mûra” (Tûr 52/4).

¹³¹ “Muhakkak ki rabbimin merhameti ve sevgisi boldur” Ayetin tamamı: “وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ ثَابِرُوا إِلَى اللَّهِ إِنَّ” olup mealı: “Rabbinizden bağışlanmayı dileyin, sonra O’na tövbe edin. Muhakkak ki rabbimin merhameti ve sevgisi boldur” dedi.” (Hûd 11/90) şeklindedir.

¹³² “Gidilen o yer” Ayetin tamamı: “يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ” olup mealı: “Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları ateşe götürecektir. Gidilen o yer ne kötü!” (Hûd 11/98) şeklindedir.

¹³³ “insana bildirdi” Ayetin tamamı: “عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ” olup mealı: “İnsana bilmediğini bildirdi.” (Alak 96/5).

¹³⁴ “Allah’ın ilminin her şeyi kuşattığını bilirsiniz” Ayetin tamamı: “اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ” olup mealı: “Yedi göğü ve yerden de onların benzerlerini yaratan Allah’tır. Allah’ın gücünün her şeye yettiğini ve yine Allah’ın ilminin her şeyi kuşattığını bilirsiniz diye O’nun buyruğu gelip, bunlar arasında (bütün evrende) sürekli gerçekleşir.” (Talak 65/12) şeklindedir.

¹³⁵ “İsimleri öğretti.” Ayetin tamamı: “وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ” olup mealı: “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklerle gösterip ‘Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin’ dedi.” (Bakara 2/31) şeklindedir.

Kâşif, Allah'ın kudreti ve azametini ifade ederken; “وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا...”¹³⁶ ayetini alır.

Edib, Allah'ın yüceliğini anlatırken; “هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ...”¹³⁷ ifadesini alıntılar.

Şairler, Allah'a şükürlerini ifade ederken de ayet iktibasları yaparlar: Necâtî, Allah'a hamdini ifade ederken; “وَأِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا...”¹³⁸ ayetini alıntılar. Şerîfî de Allah'a şükürünü ifade ederken aynı ayeti alıntılar.

Ulvî, Allah'a hamd bölümünün sonunda; “وَأِنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى...”¹³⁹ ifadesini alıntılar.

Edib, Allah'ın kudretini vurgulamak maksadıyla; “لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ...”¹⁴⁰ ifadesini, Allah'a şükürünü ifade etmek için de; “...أَيُّنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ...”¹⁴¹ ifadesini alıntılar.

Hulûsî, Allah'a Hamd bölümünde; “...وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً...”¹⁴² ayeti ile Allah'ın görünür, görünmez bütün nimetlerini insanlara bolca lütfettiğini vurgular.

¹³⁶ “Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât 51/56).

¹³⁷ “O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır.” Ayetin tamamı: “هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ” olup mealî: “O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir.” (Hadid 57/3) şeklindedir.

¹³⁸ “Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız.” Ayetin tamamı: “وَأَتَيْنَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ” olup mealî: “O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!” (İbrahim 14/34).

¹³⁹ “Sen sözü açığa vursan da (gizlesen de), O gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.” (Tâhâ 20/7).

¹⁴⁰ “Gözler O'nu idrak edemez” Ayetin tamamı: “لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ” olup mealî: “Gözler O'nu idrak edemez, hâlbuki O gözleri idrak eder. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır.” (En'âm 6/103) şeklindedir.

¹⁴¹ “Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, çok bilgilidir.” Ayetin tamamı: “وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ” olup mealî: “Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, çok bilgilidir.” (Bakara 2/115) şeklindedir.

¹⁴² “nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz?” Ayetin tamamı: “لَمْ تَرَوْا أَنَّ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَنْ”

“يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُبِينٍ” olup mealî: “Allah'ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiğini, nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz? İnsanlardan öyleleri vardır ki bir bilgi, bir rehber ve aydınlatıcı bir kitap olmadan Allah hakkında tartışmaya kalkışır.” (Lokman 31/20) şeklindedir.

Ni‘metî, Allah’ın; “مَلِكِ النَّاسِ”¹⁴³ ve “إِلَهِ النَّاسِ”¹⁴⁴ olduğunu belirterek Allah’a şükreder.

Gelibolulu Âlî, Remzî ve Re’fet, Allah’ın insanı yaratıp ona anlama ve anlatmayı öğrettiğini ifade eden; “خَلَقَ الْإِنْسَانَ”¹⁴⁵ ve “عَلَّمَهُ الْبَيَانَ”¹⁴⁶ ayetlerini alıntılararak Allah’a şükrederler.

Allah’ın yarattıklarının en üstününün insan olduğu ve insanı en mükemmel biçimde yarattığını belirten ayet iktibaslarıyla Allah’a şükretmenin mecburiyetine vurgu yaparlar.

Necâtî, Remzî, Cemîlî, Râzî ve Ahmet Yârî ve Nâk Allah’ın insan zümresini yarattıklarının en şerefliyi eylediğini belirterek “لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ”¹⁴⁷ ayetini, Hulûsî ayetin; “...أَحْسَنَ تَقْوِيمٍ” kısmını alır. Nâzik de insanın yaradılışını-aşk ve hüsni bahsiyle-anlatırken bu ayeti alıntılar. Yine konuyla ilgili Nâzik; “مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى”¹⁴⁸, “الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْآفَاقِ”¹⁴⁹ ve “تَنَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ”¹⁵⁰ ayetlerini alıntılar.

Revânî, Allah’ın insanı en üstün şekilde yaratıp ona akıl, düşünce gibi vasıflar verdiğini söyler ve “وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا”¹⁵¹ ayetini de (Sabûhî de aynı ayeti alır) bu ifadelerine örnek vererek Allah’a şükreder. Cemîlî, Ulvî, Hulûsî ve Nâkâm Allah’a hamd kısmında, aynı ayetin baş tarafı olan; “وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ...” ifadesini alırlar.

---

¹⁴³ “insanların sahibine” (Nas 114/2).

¹⁴⁴ “insanların ilahına,” (Nas 114/3).

¹⁴⁵ “İnsanı O yarattı.” (Rahmân 55/3).

¹⁴⁶ “Ona anlama ve anlatmayı öğretti.” (Rahmân 55/4).

¹⁴⁷ “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” (Tîn 95/4).

¹⁴⁸ “Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı.” (Necm 53/11).

¹⁴⁹ “Allah’ın tutuşturulmuş ateşi!” (Hümeze 104/6).

¹⁵⁰ “Yüreklere saran ateş!” (Hümeze 104/7).

¹⁵¹ “Onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.” Ayetin tamamı: “وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَخَمَلْنَاهُمْ فِي الْوَنَاءِ” olup meal: “Andolsun biz insanogluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.” (İsrâ 17/70) şeklindedir.

Cemîlî, Allah'ın insanı yarattıklarının üstünü kıldığını belirterek; “الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا”¹⁵² ayetini iktibas eder.

Nâzik, insanın kemâlâtını vurgularken; “يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ”¹⁵³ ve “ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ”¹⁵⁴ ayetlerini alıntılar. Necâtî, ayetteki “... ارْجِعِي”¹⁵⁵ ifadesini, insanın fani olduğunu ve baki olana meyiletmesi gerektiğini belirtirken alıntılar: “Âkil isen irci'î nidâsın sesle” (Necâtî; Tarlan 1992: 42)

Dibacelerde Allah'a hamdden sonra Hz. Muhammed'e övgü konusu işlendiği için çoğu şair dibacelerin ortak konu ve vurgularından olan Kuran'ın şiir olmadığı, Hz. Muhammed'in de şair olmadığını ortaya koyan ayet iktibaslarına öncelik verir. Kuran'da Hz. Muhammed'in Mirac yolculuğunu anlatan Necm suresinden iktibaslar yaparlar.

Ahmet Paşa, Hz. Muhammedin; “لَا رَيْبَ”¹⁵⁶ nişanının mühürdârı olduğunu belirtir.

Necâtî, Bâlî, Re'fet, Azmî ve Keçecizâde İzzet Molla Hz. Muhammed'i övdükleri bölümde: “وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ”¹⁵⁷ ayetini alıntılarlar. Ahmet Yârî dibacesinde ise; “إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ”¹⁵⁸ şeklinde ve bir mısrada da “أَرْسَلْنَا”¹⁵⁹

---

¹⁵² “Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür” Ayetin tamamı: “الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا” olup mealı: “Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; kalıcı olan iyi davranışlar ise rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır.” (Kehf 18/46) şeklindedir.

¹⁵³ “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan!” (Fecr 89/27).

¹⁵⁴ “Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.” (Fecr 89/28).

¹⁵⁵ “dön.” Ayetin tamamı: “ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً” olup mealı: “Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.” (Fecr 89/28) şeklindedir.

¹⁵⁶ “şüphe yoktur.” ayetin tamamı: “ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ” olup mealı: “Bu kitap, hiç şüphe yok, sakınanlar için bir rehberdir.” (Bakara 2/2) şeklindedir.

¹⁵⁷ “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107).

¹⁵⁸ “17. Yüzyıl Şairi Ahmet Yârî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)” adlı çalışmanın 678 nolu dipnotunda: “Metinde ayet iktibasında bazı farklılıklar yer almaktadır: Vemâ: innâ. “illa”ibaresi yer almamaktadır.” açıklamasını yapar. (Karayazı 2012: 316)

¹⁵⁹ Bu ifade Tahir ÜZGÖR’ün “Türkçe Dîvân Dibâceleri” eserinde “ثُمَّ دَنَا” olarak yer alır.

şeklinde yer alır. Gelibolulu Mustafa Âlî, ayetin başlangıç kısmını; “وَمَا أَرْسَلْنَاكَ” alıntılar.

Ulvî, Hz. Muhammed’i övdüğü bölümde; “...وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ...”¹⁶⁰ ifadesini alıntılar ve Hz. Muhammed’in: “...إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ...”¹⁶¹ kadehinin süsü olduğunu belirtir.

Nev’î, Hz. Muhammed’e, aile ve ashabına hayır dualarında bulunarak; “وَالَّذِينَ”¹⁶² ifadesini alıntılar. Sıdkî Paşa, Hz. Muhammed’i övdüğü Farsça şiirde Hz. Muhammed’in; “قُلْ هُوَ اللَّهُ...”¹⁶³ gül bahçesinin bülbülü olduğunu ifade eder.

Yârî, Hz Muhammed’i övdüğü bölümde “وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ...”¹⁶⁴ ifadesini alıntılar.

Hulûsî, Hz. Muhammed’i övdüğü bölümde Hz. Muhammed’in evlatları, torunları

---

¹⁶⁰ “Fakat o Allah’ın elçisidir ve Peygamberlerin sonuncusudur.” Ayetin tamamı: “مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا” olup meali: “Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah’ın elçisidir ve Peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir.” (Ahzâb 33/40) şeklindedir.

¹⁶¹ “Seni gönderdik.” Ayetin tamamı: “إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا” olup meali: “Seni, şahit, müjdecî ve uyarıcı olarak göndermişizdir.” (Fetih 48/8) Ayrıca Bakara 2/119, Fatır 35/24. ayetler de bu ifade ile başlar, Ahzab-33/45. ayette de: “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا” “Ey Peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah’a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik.” şeklindedir.

¹⁶² “Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz.” Ayetin tamamı: “وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ” olup meali: “Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır. (Ankebut 29/69) şeklindedir.

¹⁶³ “De ki: ‘O, Allah’tır.’ ” Ayetin tamamı; “قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ” olup meali: “De ki: ‘O, Allah’tır, tektir.’ ” (İhlas 112/1) şeklindedir.

¹⁶⁴ “Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez” Ayetin tamamı: “وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ” olup meali: “Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez, tövbe edip dururken de Allah onlara yine azap etmeyecektir. (Enfâl 8/33) şeklindedir.

ve ashabının “...خَيْرُ الْبَرِيَّةِ”¹⁶⁵ olduğunu ifade eder ve Hz. Muhammed’in ashabını överken “...أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ...”¹⁶⁶ ayetini alıntılar.

Ni‘metî, Hz. Muhammed’i övdüğü bölümde; “...كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ...”¹⁶⁷ ifadesini alıntılar.

Keçecizâde İzzet, Hz. Muhammed’e övgü kısmında; “إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى...”¹⁶⁸ ifadesini alıntılar.

Râşid, Hz. Muhammed’i övdüğü bölümde; “يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ...”¹⁶⁹ ifadesini alıntılar.

Bâlî, dört büyük halife ve ashabını överken onların “مِنْ كُلِّ أَمْرٍ سَلَامٌ”¹⁷⁰ olduklarını, âlimler ve velileri överken de onların; “كَامِلُ الْوُلُوفِ الْمَكْنُونِ”¹⁷¹ ve “فَسَلَامٌ لَكَ”

¹⁶⁵ “halkın en hayırlısı da onlardır.” Ayetin tamamı: “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ” olup mealı: “İman edip iyi dünya ve âhiret için yararı işler yapanlara gelince, halkın en hayırlısı da onlardır.” (Beyyine 98/7) şeklindedir.

¹⁶⁶ “İşte Allah bu müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir.” Ayetin tamamı: “لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا” olup mealı: “Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allah’a ve Peygamberine düşmanlık eden kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsin. İşte Allah bu müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları -orada ebedî kalmak üzere- altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirecektir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O’ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allah’tan yanadırlar; iyi bilinmeli ki kurtuluşa erecek olanlar da Allah’tan yana olanlardır!” (Mücâdele 58/22)

¹⁶⁷ “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.” Ayetin tamamı: “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ” olup mealı: “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah’a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.” (Âl-i İmrân 3/110) şeklindedir.

¹⁶⁸ “Allah ve melekler Peygambere salât ediyorlar.” Ayetin tamamı: “إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا” olup mealı: “Allah ve melekler Peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun.” (Ahzab 33/56) şeklindedir.

¹⁶⁹ “İnsanların diriltileceği gün ve Allah’a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!” (Şuarâ 26/88).

¹⁷⁰ “...her bir iş için... ..selamet, esenlik...” Ayetlerin tamamı: “تَنْزِيلُ الْمَلَكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ” olup mealı: “O gece melekler ve ruh, rablerinin izniyle her bir iş için iner dururlar.” (Kadir 97/4) ve “سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ” mealı: “O gece tan yeri ağarınca kadar esenlik doludur.” Kadir 97/5) şeklindedir.

¹⁷¹ “Saklı inciler misali” (Vâkıa 56/23).

Remzî, Kuran’a şiir isnadında bulunanların: “كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ”¹⁸² ifadesinin muhatabı olduklarını belirtir.

Ali Şîr Nevâyî, Taşlıcalı Yahya, Lâmi’î Çelebi, Sabûhî, Sehâbî, Sıdkî Paşa Nâkâm ve Keçecizâde İzzet Molla, Hz. Muhammed’in şair olmadığına: “وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ”¹⁸³ ayetinin; Kuran’ın vahiy olduğuna da: “إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ”¹⁸⁴ ayetinin delil olduğunu belirtirler. Bu iki ayeti Bâlî Pir Ahmed Dede’nin peygamberin izinde biri olduğunu vurgulamak için alıntılar. “Bu âyetlerin asıl konusu Hz. Muhammed’in vahiy almasını yani Peygamberlik sıfatını inkâr edenlere; onu şair, kâhin vb. sıfatlarla niteleyip Kuran’ı kendisinin uydurduğunu söyleyenlere bir reddiyede bulunmaktadır (Taberî, XXVII, 42; Râzî, XXVIII, 281-284).” (Kuran Yolu Tefsiri, Cilt: 5 Sayfa: 158-159).

Nâkâm, Hz. Muhammed’in Miraç mucizesinin anlatıldığı ve Allah’a yaklaştığını belirten “ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى”¹⁸⁵ ayeti alıntılar. Birçok şair bu ayeti alıntılararak Hz. Muhammed’i övmüşlerdir. Yârî ve Azmî; “ثُمَّ دَنَا” kısmını, Taşlıcalı Yahya; “دَنَا فَتَدَلَّى” kısmını iktibas etmiştir. Aynı surenin bir sonraki ayeti: “فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ”¹⁸⁶ Yârî

---

¹⁸² “bir hayvan sürüsü gibidirler, hatta tuttukları yol bakımından daha da sapkındırlar.” Ayetin tamamı: “أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا” olup mealı: “Yoksa sen, onların büyük çoğunluğunun gerçekten senin davetine kulak verdiklerini yahut doğru dürüst düşündüklerini mi sanıyorsun? Aksine onlar, başka değil, bir hayvan sürüsü gibidirler, hatta tuttukları yol bakımından daha da sapkındırlar.” (Furkan 23/44) şeklindedir.

¹⁸³ “Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.” (Necm 53/3).

¹⁸⁴ “O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm 53/4).

¹⁸⁵ “Sonra yaklaştıkça yaklaştı.” (Necm 53/8).

¹⁸⁶ “O kadar ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu” diye çevrilen 9. âyetteki kavseyn “iki yay” manasına gelir; kab de yayın kabzasıyla kirişlerin bağlandığı iki köşe aralığına denir ki bir yayda iki kab bulunur. Kab kelimesinin yayın kabzasıyla kirişi arasını ifade etmek için kullanıldığı da olur. Kabe kavseyn ifadesi hakkında çok geniş açıklamalar ve burada kastedilen mana ile ilgili değişik yorumlar yapılmıştır. Bunlar şöyle özetlenebilir: a) O dönemde Araplar bir antlaşma yaparlarken iki yay çıkarıp üst üste koyarak tek bir yay görünümü verirler (kablerini birleştirirler), sonra ikisini birlikte çekip bir ok atarlar böylece tam olarak ahidleştiklerini simgelerlerdi. Buna göre kabe kavseyn hem maddî anlamda fevkalâde yakın olmayı hem de mânevî bir yakınlığı ifade eder. b) Hicaz dilinde “kavs” kelimesi bir uzunluk ölçüsü (zirâ) anlamında kullanılırdı. Buna göre iki arşın uzunluğunda bir mesafenin kastedildiği söylenebilir. c) Kabe kavseyn ifadesini dönüştürme (kalb) yöntemine göre “bir yayın iki ucu arasındaki mesafe kadar” şeklinde anlamak da mümkündür. Âyet “hatta daha yakın oldu” şeklinde tamamlanmakta, böylece “Âdeti elini uzatsa degecek kadar yakındı” manasına gelen maddî bir yakınlık tasviri yapılarak, –mânevî anlamda– Resûlullah’ın vahyi aldığı kaynağın sağlamlığına, arada vahye hiçbir şeyin karışma

ve Azmî: “أَوِ ادْنَيْ” Ev ednâ; Taşlıcalı Yahya: “قَاب قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى” kısmını alıntılar. Necâtî, Sehî, Dâniş ve Sıdkî Paşa, Hz. Muhammed’i övdükleri bölümde ayetin; “قَاب قَوْسَيْنِ” kısmını alıntılar. Nâkâm, “فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَّا أَوْحَىٰ”¹⁸⁷ ayetinin Hz. Muhammed’in izzetinin delili olduğunu belirtir.

Sehâbî, Hz. Muhammed’i övdüğü bölümde: “النَّارِ ذَاتِ الْوُفُودِ”¹⁸⁸ ayetini iktibas eder.

Cinânî, Hz. Muhammed’i överken; Hz. Muhammed’in hükümlerinin ilâhî divandan gelen hükümler olduğunu ve Allah’ın vahyini ilettiğini belirten Farsça bir şiirde Necm suresi 10. ayetin son kısmını iktibas eder:

Zi dîvân-ı kazâ hükm-eş mü’ebbed
“Emîn-i sırrı “مَا أَوْحَىٰ” Muhammed” (Cinânî; Okuyucu 1994:3)
Nâkâm, sahabeyi överken: “

Nâkâm, Hz. Muhammed’i “إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ”¹⁸⁹ ve “إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ”¹⁹⁰ ve “وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا”¹⁹¹ ayetleriyle över.

---

ihtimalinin bulunmadığına dikkat çekmenin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Daha çok tasavvufî ve işârî tefsirlerde itibar edilen bir yoruma göre ise buradaki yaklaşma olayı mi’racda Allah ile Peygamberi arasında gerçekleşmiştir. (Kuran Yolu Tefsiri Cilt: 5 Sayfa: 159-165).

¹⁸⁷ Böylece Allah, kuluna vahyini iletti. (Necm 53/10).

¹⁸⁸ “alev alev yanan ateş çukurlarını” (Burûc 85/5).

¹⁸⁹ “Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik.” (Kevser 108/1).

¹⁹⁰ “Asıl soyu kesik olan, sana karşı nefret duyandır.” (Kevser 108/3).

¹⁹¹ “Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah’ın lutuf ve rızasına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün” Ayetin tamamı: “مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ” وَ الَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ ۖ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْطَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ ”لِيُعْطِيَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَذَ اللَّهِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا Muhammed’dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah’ın lutuf ve rızasına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur; Tevrat’ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil’deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (müminler) yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye (böyle olmuştur). Onlar arasından iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaad etmektedir.” (Fetih 48/29) şeklindedir.

Nâzik, aşk ve hüsn mevzusunu anlatırken; ¹⁹²“مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى” ayetini alıntılarken, aynı ayetin başlangıç kısmını alan Ulvi, Hz. Muhammed’i “مَا زَاغَ” divanının padişahı, Cinânî de “مَا زَاغَ” gül bahçesinin bülbulü ifadeleriyle över.

Dibacelerde padişah ve din, devlet büyüklerine övgü önemli yer tutar. Divanlarını tertip etmelerinde teşvik, telkin ve yardımları, şairlerin divanlarını bu yüce kişilere takdim etmeleri bu kimselerin medh ü senasında ayetlerden iktibaslardan istifade etmişlerdir.

Lâmi‘î, padişahı övdüğü bölümde ¹⁹³“...أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ” ifadesini alıntılarken, Revânî de padişahı övdüğü bölümde ayetin; “أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ” kısmını alıntılar.

Lâmi‘î yine padişah övgüsünde; ¹⁹⁴“...وَأَتَيْنَاهُ الْمُلْكَ...” ifadesini; Allah’ın padişaha lütfunu ifade ederken; ¹⁹⁵“...وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ...” ifadesini alıntılar.

---

¹⁹² “Göz ne kaydı ne de hedefinden şaştı.” (Necm 53/17).

¹⁹³ “Allah’a itaat edin, Peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de.” Ayetin tamamı: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا” olup mealı: “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve Peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.” (Nisa 4/59) şeklindedir.

¹⁹⁴ Ayette “...وَأَتَيْنَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ...” şekliyle geçer ve “Allah ona hükümlanlık verdi” Ayetin tamamı: “فَقَرَعَ مَوْصَلَهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَأَتَيْنَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ” olup mealı: “Sonunda Allah’ın izniyle onları yendiler, Dâvûd da Câlût’u öldürdü ve Allah ona hükümlanlık ve hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti. Eğer Allah’ın, insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu. Fakat Allah’ın âlemler için büyük lutufları vardır.” (Bakara 2/251) şeklindedir.

¹⁹⁵ “Allah mülkü verir.” Ayetin tamamı: “وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَتَى بِكَ الْمَلِكُ عَلَيْنَا؟” Ayetin tamamı: “وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَتَى بِكَ الْمَلِكُ عَلَيْنَا؟ وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ” olup mealı: “Peygamberleri onlara ‘Allah size Tâlût’u hükümdar olarak gönderdi’ dedi. ‘Biz hükümdarlığa ondan daha lâıyk iken ve ona da servet bakımından bir genişlik verilmemişken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?’ dediler. Peygamber ‘Allah onu sizin için seçti, kendisini ilimde ve bedende daha güçlü kıldı’ dedi. Allah mülkünü dilediğine verir ve Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilir.” (Bakara 2/247) şeklindedir.

196 "...وَإِنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ" Necâtî, kazasker Abdurrahman Çelebi'yi överken ayetini alır.

Şerîfî, padişahı övdüğü bölümde; "...مَا هَذَا بَشَرًا..." ifadesini ve aynı ayetin son kısmı olan "...إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ" 197 ifadesini, 198 "...كَانَهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ", 199 "...فَبَلَّهْمُ وَلَا جَانٌ" 200 ifadelerini; Sadrazam Mehmed Paşa'yı övmek için de: "...اللَّهُ شَهِيدٌ..." 201 ve "...وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا..." 202 ifadelerini alıntılar. Bu ayeti Nâkâm, Hz. Muhammed'i övdüğü bölümde kullanır.

Hulûsî, dibacesinin son kısmında Belgrad fethini anlatır. Allah'm; "...فَانصُرْنَا" 203 (Tâib bu ayetin "...لَا يَكُفُّ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا" kısmını Allah'a hamd

196 "sizi cümle âleme üstün kıldığımı" mealindeki bu ifadenin geçtiği ayetin tamamı: "يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا" olup meal: "Ey İsrâilîler! Size verdiğim nimetimi ve sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın." (Bakara 2/47) şeklindedir.

197 "Bu bir beşer değil, bu ancak değerli bir melektir." Ayetin tamamı: "فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكِنًا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا" olup meal: "Aziz'in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yaslanmaları için yastıklar hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yûsuf'a), 'karşılarına çık!' dedi. Kadınlar Yûsuf'u görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar. Bu yüzden ellerini kestiler ve 'Hâşâ rabbimiz! Bu bir beşer değil, bu ancak değerli bir melektir.' dediler." (Yusuf 12/31) şeklindedir.

198 "Sanki onlar yakut ve mercandır." (Rahman 55/58).

199 "onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur." Ayetin tamamı: "فِيهِنَّ قَاصِرَاتٌ" olup meal: "Oralarda eşinden başkasına bakmayan kadınlar vardır ki onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur." (Rahmân 55/56) şeklindedir.

200 "Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı." Ayetin tamamı: "وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ" olup meal: "Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı, deniz de -ardından ona yedisi daha eklenmek üzere- mürekkep olsaydı yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi; Allah azîzdir, hakîmdir." (Lokman 31/27) şeklindedir.

201 "Allah şahittir." Ayetin tamamı: "قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ" olup meal: "De ki: 'Ey Ehl-i kitap! Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr edersiniz?' " (Âl-i İmrân 3/98) şeklindedir. Bu ifadeler: En'âm 6/19, Yunus 10/46. ayetlerde de geçer.

202 "Şâhit olarak Allah yeter." Ayetin tamamı: "مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ" olup meal: "Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter." (Nisâ 4/79) şeklindedir. Ayetin bu bölümü; Nisâ 4/166, İsrâ 17/96, Fetih 48/28. ayetlerde de yer almaktadır.

203 "artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!" Ayetin tamamı: "لَا يَكُفُّ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ" olup meal: "Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde

bölümünde alıntılar) ayeti mucibince ve “وَيُنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا”²⁰⁴ ile müjdelenmiş yüce bir fetih nasip ettiğini; böylece bu büyük gaza neticesinde, “...وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ”²⁰⁵ ayetinin anlamı ile sevinçe dolduğunu belirtir.

Re’fet, padişahı övdüğü bölümde; “إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ...”²⁰⁶ ayetini alıntılar.

Keçecizâde İzzet, padişaha övgüde bulunurken “...إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً...”²⁰⁷ ifadesini alıntılar.

Lâmi’î, söz bahsinin girişinde, Kuran’ın içinde her konunun bulunduğunu ve kusursuzluğunu ifade ederken; “...وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ”²⁰⁸ ifadesini, Remzî de aynı ayetin; “عِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ” kısmını alıntılar.

Lâmi’î, bazı tasavvufî terimlerin manalarını verirken, yorumu bağlı olarak mananın zenginleşeceğini belirterek; “وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا...”²⁰⁹ ifadesini alıntılar.

---

olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri üzerimize yükleme! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!” (Bakara 2/286) şeklindedir.

²⁰⁴ “Allah’ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için...” (Fetih 48/3).

²⁰⁵ “müminleri müjdele.” Ayetin tamamı: “وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ” olup meali: “Hoşunuza gidecek bir şey daha var: Allah’ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi müminleri müjdele.” (Saf 61/13) şeklindedir. Ayetin bu bölümü: Bakara 2/223, Tevbe 9/112, Yunus 10/87, Ahzâb 33/47. ayetlerde de geçer.

²⁰⁶ “Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı emreder” Ayetin tamamı: “إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَإِيتَائِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُم لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ وَالْإِحْسَانِ” olup meali: “Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alarsınız diye size böyle öğüt veriyor.” (Nahl 16/90) şeklindedir.

²⁰⁷ “Biz seni yeryüzünde halife yaptık” Ayetin tamamı: “يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ” olup meali: “Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır.” (Sâd 38/26) şeklindedir.

²⁰⁸ “Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.” Ayetin tamamı: “وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْغَيْبِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ” olup meali: “Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O’nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.” En’âm 6/59) şeklindedir.

²⁰⁹ “Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır.” Ayetin tamamı: “وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا” olup meali: “Herkesin yüzünü ona doğru

Lâmi‘î, her şeyde bir hikmet olduğunu fakat bunun hemen ve herkes tarafından anlaşılamayacağını vurgulamak amacıyla; “وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ...”²¹⁰ ifadesini alıntılar.

Lâmi‘î, şiirin hikmetinden, ifadenin derinliğinden anlamayanlarla ilgili; ²¹² “...فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ” , ²¹¹ “...يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا...” , ²¹⁴ “...وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا” , ²¹³ “...لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ...” ayetlerini alıntılar.

Kuran’da şair hakkındaki ifadeleri ve hükümleri ihtiva eden Şu‘arâ” suresinin son dört ayeti olan 224-227. arası ayetlere dibacelerde özellikle dikkat çekilir. Bu ayetlerde; “Müşriklerin Kuran’ın bir şair tarafından meydana getirildiği iddiaları çürütülmekte; gerçeği kabul etmeyen dönemin şairleri yerilmekte, ancak mümin ve makbul şairlerin de bulunduğu ifade edilmektedir.” (*Kuran Yolu Tefsiri Cilt: 4 Sayfa:*

çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.” (Bakara 2/148) şeklindedir.

²¹⁰ “O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız.” Ayetin tamamı: “تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَوَاتِ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا” olup mealı: “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız. O halimdir, bağışlayıcıdır.” (İsrâ 17/44) şeklindedir.

²¹¹ “Allah birçok kimseyi onunla saptırır, birçok kimseyi de onunla doğru yola iletir.” Ayetin tamamı: “إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَغُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ “مَآذًا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ” olup mealı: “Şüphe yok ki, Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesindekini misal vermekten utanıp çekinmez. Bunun karşısında iman edenler onun, Allah’tan gelen gerçek olduğunu bilirler, inkâr edenler ise ‘Allah misal olarak bununla neyi kastediyor?’ derler. Allah birçok kimseyi onunla saptırır, birçok kimseyi de onunla doğru yola iletir; onunla başkalarını değil, ancak emrine karşı gelenleri saptırır.” (Bakara 2/26) şeklindedir.

²¹² “Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun.” Ayetin tamamı: “وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِي إِلَيْهِمْ” Ayetin tamamı: “فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ” olup mealı: “Senden önce de ancak kendilerine vahiy indirdiğimiz kişileri Peygamber olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun.” (Nahl 16/43) şeklindedir. Bu ifade, Enbiyâ 21/7. ayette de geçmektedir.

²¹³ “Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın.” Ayetin tamamı: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ خَلِيمٌ” olup mealı: “Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın. Kuran indirilirken böyle sorular sorarsanız size açıklanır. Allah onlardan sizi muaf tutmuştur. Allah çok bağışlayıcıdır, halimdir.” (Mâide 5/101) şeklindedir.

²¹⁴ “size ise pek az bilgi verilmiştir.” Ayetin tamamı: “وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ” Ayetin tamamı: “سَاسِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا” olup mealı: “Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir.” (İsrâ 17/85) şeklindedir.

144) Şairler, dibacelerinde Kuran'ın bu ayırımına dikkat çekmişler, yorumlarını da bu ayetlerden iktibasları ile yapmışlardır.

Lâmi'î, divanının oluşumu ve şiirleri ile ilgili bilgi verdiği kısımda fazilet sahibi bir kişinin “... ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ...”²¹⁵ ayetini söylediği bilgisini verir. Bu ayet iktibas ile Lâmi'î, şairliğinin Allah'ın kendisine lütfu olduğunu ve bunun bir nasip meselesi olduğunu vurgular. Gelibolulu Âlî de, bu ayet bölümünü 1. dibacesinin sonunda alıntılar. Ayetin aynı kısmını Lâmi'î ve Gelibolulu Âlî'deki gibi alıntılayan Nâzik, şiirde hikmetin olduğunu ifade ettiği bölümde, şairlerin kimisinin hakikat, kimisinin de latife yolu üzere şiir söylediğini belirtir. Üç şair de bu ayeti, şairliğin Allah'ın lütfu olduğunu ifade etmek amacıyla alıntılar. Şerîfî ise padişahı övdüğü bölümde; “... فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ...” kısmını alıntılar.

Kâşif, kimi sözcüklerin tasavvufî yönden farklı anlamlarla değerlendirilmesi gerektiğin belirtip kelimelerin mecazi manalarını açıklarken; “وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ”²¹⁶ ifadesini alıntılar.

Tâib, şairliği ve divan tertip etmesi hakkında bilgi verirken “الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ”²¹⁷ ifadesini alıntılar.

Dibacelerde şairlerle ilgili değerlendirmelerde, Kuran'da men edilen şairleri anlatan Şuarâ suresinin 224, 225 ve 226. ayetlerini iktibas eden şairler makbul

---

²¹⁵ “İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lutfudur.” Ayetin tamamı: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ... فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ” olup mealı: “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdır; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lutfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir.” (Mâide 5/54) şeklindedir. Ayetin bu bölümü; Hadîd 57/21, Cuma 62/4. ayetlerde de geçer.

²¹⁶ “Herkesin yüzünü...” Ayetin tamamı: “وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ... اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” olup mealı: “Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.” (Bakara 2/148) şeklindedir.

²¹⁷ “O bilgi yalnız Allah'a mahsustur” Ayetin tamamı: “قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ” olup mealı: “De ki: “O bilgi yalnız Allah'a mahsustur, ben ise sadece açık bir uyarıcıyım.” (Mülk 67/26, Ahkâf 46/23. ayette de geçmektedir) şeklindedir.

görülmeyen hatta azgın ve sapkın olarak nitelendirilen şairleri ve özelliklerini ayetler ışığında anlatıp yorumlamaya çalışmışlardır.

“İnkârcılar Kuran’ın gayb âleminde verdiği haberleri şeytanların ilhamı, nazmını da şiir olarak telakki ediyor, dolayısıyla Hz. Peygamber’e kâhin ve şair diyorlardı. İşte bu âyetler onların bu tür temelsiz iddialarını reddetmekte; inkârcı şairlere gerçekleri arayanlar değil, ancak hevâ ve hevesleri peşinde giden, zevk ve eğlence düşkünlerinin tâbi olacağını bildirmektedir.”(Kuran Yolu Tefsiri Cilt: 4 Sayfa: 179-180).

Bu ayetlerle, bir taraftan inkârcı şairlere karşı mü’minlere önemli bir uyarı yapılırken diğer taraftan böyle şairlere İslam’ın bakışı ve toplum içerisindeki yerleri de ortaya konulmuş olur.

Lâmi‘î, Fuzûlî, Taşlıcalı Yahya, Remzî, Hasan Ziyâî, Ulvî, Gelibolulu Âlî, Ahmet Yârî, Zihnî, Nâkâm; “وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ”²¹⁸ ayetini iktibas etmişlerdir.

Lâmi‘î, Remzî, Gelibolulu Âlî va Nâkâm yukarıdaki ayetin devamındaki ayet olan ve inkârcı, sapkın şairlerin vasfını anlatan; “أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ”²¹⁹ ayetini alıntılar. Bu ayetin tefsiriyle ilgili:

“Her vadide dolaşmak” her konuya girmek, her konuda söz söylemek demektir. Gerçekten de - müteakip âyette belirtildiği üzere inançlı ve ahlâkî değerlere bağlı olanlar farklı olmakla beraber- öyle şairler de vardır ki bunlar her vadide dolaşır, iyi kötü, eğri doğru her konuya girerek toplumu etkilemeye çalışırlar. Sözleri ile yaptıkları birbirini tutmaz, yapmadıklarını söyler, söylemediklerini yaparlar. Bu sebeple onların peşinden dürüst insanlar değil, ancak sapkınlar gider (Elmalılı, V, 3649-3650). Bu nitelikte olan şiir ve şairle Kuran ve Peygamber’i karşılaştırmak bile abestir.” (Kuran Yolu Tefsiri Cilt: 4 Sayfa: 179-180) ifadeleri yer alır.

Lâmi‘î, sapkınlığa düşmüş şairleri ve o şairlerin peşinden gidenleri anlatırken;

“قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ...”²²⁰ ayetini alıntılar.

---

²¹⁸ “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar.” (Şuarâ 26/224).

²¹⁹ “Onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar. (Şuarâ 26/225).

²²⁰ “De ki: ‘Herkes kendi mizaç ve karakterine göre iş yapar.’ ” Ayetin tamamı: “قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ” olup meali: “De ki: ‘Herkes kendi mizaç ve karakterine göre iş yapar.’ Rabbiniz kimin doğru bir yol tuttuğunu çok iyi bilmektedir.” (İsra 17/84) şeklindedir.

Şu‘arâ suresinin son ve 227. ayetinde, şairlerin bir kısmının makbul olduğu ve bunların makbuliyetinin koşulu Allah tarafından ortaya konulmaktadır. Dibacelerde şairler kendilerini bu gruba dâhil etmekte ya da bu grupta olmayı dilemektedirler. Şu‘arâ suresinin 224, 225 ve 226. ayetlerinde inkârcı ve sapkın şairler ortaya konulduktan sonra 227. ayette makbul şairler de; “إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ” şeklinde ifade edilir. Taşhıcalı Yahya, Remzî, Ulvî ve Yârî ayetin; “إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ”²²¹ kısmını alıntılar. Fuzûlî ve Nâkâm da ayetin başlangıç kısmını; “إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا” (Parlatır 2012: 29) alırlar. Nitekim bu ayetin tefsirinde:

“Kuran insanların sosyal ve kültürel hayatlarında önemli bir yer işgal eden şiiri ve şairleri mutlak olarak yermemiş, bilâkis şiirin iyisine ve güzeline insanları özendirmiştir. Kuran’ın üstün ifade gücünü gören Araplar onu şiire benzetmişler, Hz. Peygamber’e de şair demişlerdir (bk. Enbiyâ 21/5; Sâffât 37/36; Tûr 52/30). Bu durum karşısında Kuran kendisinin ne şair ne de kâhin sözü olduğunu, fakat Allah tarafından indirilmiş ilâhî bir kelâm olduğunu vurgulamış (bk. Hâkka 69/41-42) ve putperestlik döneminin İslâm ilkeleriyle ters düşen şiirini yermiştir. Nitekim 227. âyette özellikleri anlatılan gerçek müminler, müşrik dönem şairlerini yeren yukarıdaki hükmün dışında tutulmuşlardır. Bunlar söyledikleri şiirde gerçekleri dile getirirler; söyledikleriyle yaptıkları birbirine uygundur. Allah’ın birliği esasına dayanan tevhid dininin ilkelerini savunur, Allah’ı zikreder, O’nu yüceltirler. Yaptıkları iyi işlerle hem kendilerinin hem de toplumun yücelmesini ve yükselmesini gözetirler. Zulmün ve haksızlığın karşısında şiirleriyle mücadele verir, hakkı savunurlar. Sahih hadis kaynaklarında yer alan birçok hadiste de iyi maksatla kullanılan şiir, yukarıda kötülünen şiirden istisna edilmiş, hatta özendirilmiştir (bk. Buhârî, “Edeb”, 90; İbn Mâce, “Edeb”, 42). Meselâ Câhiliye döneminin önde gelen şairleri arasında yer alan ve Medine döneminin sonlarına doğru müslüman olan Lebîd b. Râbia’nın, “*Bilinmelidir ki Allah’tan başka her şey bâtıldır*” anlamındaki mısraı (Dîvân, s. 132), Hz. Peygamber’in “*şairlerce söylenmiş en doğru söz*” şeklindeki takdirine mazhar olmuştur (Buhârî, “Menâkıbü’l-ensâr”, 26). Kezâ ashâb-ı kirâm arasında Resûl-i Ekrem’in takdirlerini kazanmış başka birçok şair bulunmaktaydı. Bunların başında gelen Hassân b. Sabit’e, “*Müşrikleri (şiirleriyle) hicvet, bil ki Cebrâil de seninle beraberdir*” buyurmuştur

²²¹ “İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar” Ayetin tamamı: “وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ” olup mealı: “Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, Allah’ı çokça ananlar ve haksızlığa uğratıldıktan sonra kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, neye nasıl dönüşeceklerini (başlarına nelerin geleceğini) yakında görecekler.” (Şuarâ 26/227) şeklindedir.

Lâmi‘î, ârif kimselerin şiirlerindeki mecazî manayı anlayamayanları vurgularken; “²²⁷إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَابَاؤُكُمْ...” şairlerin söz ve düşüncelerini çalanlarla ilgili “²²⁸أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرِيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ...” ayetlerini alıntılar.

Bâlî ve Remzî, “²²⁹ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ” ayetini alıntılarlar.

Zihnî Keşânî, ehli dünya ve nefsanî hevesli şairleri anlatırken; “²³⁰ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ” ifadesini iktibas eder. Şiirde hikmeti vurgulamak için; “²³¹سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ” ifadesini iktibas eder.

Bunların yanında şairler, şairlerin özellikleri, tabiatın güzellikleri gibi konulardan bahsederken de ayet iktibasları yaparlar.

Lâmi‘î, “²³²تُورٌ عَلَى نُورٍ” ifadesini; ilki şairlerin özelliklerini anlatırken, ikincisi; veziri överken olmak üzere iki yerde alır (Remzî de de yer almaktadır) ve aynı ayetin;

²²⁷ “Bunlar sizin ve atalarınızın putlara taktığı boş isimlerden ibarettir.” Ayetin tamamı: “²²⁷إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَابَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمْ الْهُدَى” olup meal: “Bunlar sizin ve atalarınızın putlara taktığı boş isimlerden ibarettir. Allah onlara öyle bir yetki ve güç vermemiştir. Onlar (putperestler) sadece kuruntularına ve kişisel arzularına uyuyorlar. Oysa şimdi onlara rablerinden bir yol gösterici gelmiş bulunmaktadır.” (Necm 53/23) şeklindedir.

²²⁸ “Bilesin ki onlar rablerinin huzuruna çıkacakları konusunda kuşku içindedirler.” Ayetin tamamı: “²²⁸أَلَا بَلَيْسَ الَّذِي كَفَرَ عَلَى خَيْرٍ مِنْ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرِيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ” olup meal: “Bilesin ki onlar rablerinin huzuruna çıkacakları konusunda kuşku içindedirler. Kesinlikle unutulmamalı ki Allah her şeyi kuşatmıştır.” (Fussilet 41/54) şeklindedir.

²²⁹ Nûn. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki sen -rabbinin lutfu sayesinde- asla deli değilsin. (Kalem 68/1).

²³⁰ “Böyleleri dünyasını da âhiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsrân işte budur.” Ayetin tamamı: “²³⁰وَمَنْ النَّاسُ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ” olup meal; “Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah’a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri dünyasını da âhiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsrân işte budur.” (Hac 22/11) şeklindedir.

²³¹ “Kur’an’ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar” Ayetin tamamı: “²³¹سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ” olup meal; “Kur’an’ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?” (Fussilet 41/53) şeklindedir.

²³² “Nur üstüne nurdur.” Ayetin tamamı: “²³²اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِثْلُكَ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ زُجَاجَةٌ تُنِيرُهَا نُورٌ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ لَأُوتِيَ نُورًا قَدِيدًا يُنِيرُهَا نُورٌ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ لَأُوتِيَ نُورًا قَدِيدًا يُنِيرُهَا نُورٌ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ لَأُوتِيَ نُورًا قَدِيدًا يُنِيرُهَا نُورٌ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ لَأُوتِيَ نُورًا قَدِيدًا يُنِيرُهَا نُورٌ” olup meal: “Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağ

”يَكَادِرُ نَيْثُهَا يُضَيِّئُهُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ“ kısmını da iki yerde; ilki şairlerin özelliklerini anlatırken, ikincisi; veziri överken olmak üzere alıntılar. Gelibolulu Âlî, üçüncü dibacesinde hikmeti vurgulayarak; ”مَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا“²³³ ifadesini alıntılar.

ve ”... هَذَا عَذْبٌ فَرَاتٌ سَائِعٌ شَرَابُهُ ...“²³⁴ Lâmi‘î, şairlerin özelliklerini anlatırken “...يُخَيِّ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا“²³⁵ ayetini alıntılar.

Lâmi‘î, aşk sarhoşu olanların çevresindeki hiç kimsenin ayıplama ve horlamasından çekinmeyeceğini; ”... لَا يَخَافُونَ لَوْمَةً لَّا تَنْجِي ...“²³⁶ ifadesi ile belirtir.

Gelibolulu Âlî, insanların fitratlarının farklılığını belirterek; ”... هَلْ يَسْتَوِي ...“²³⁷ ifadesini alıntılar.

---

neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir. (Nûr 24/35) şeklindedir.

²³³ ”kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir.“ Ayetin tamamı: ”يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ“ olup meali: ”O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar.“ (Bakara 2/269) şeklindedir.

²³⁴ ”tatlıdır, susuzluğu giderir.“ Ayetin tamamı: ”وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فَرَاتٌ سَائِعٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أجاجٌ وَمِنْ“ olup meali: ”كُلٌّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حَلِيقَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفَلَكَ فِيهِ مَوَاجِرَ لَتَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ“ ”Şu iki çeşit su kütlesi birbirine eşit olmaz; birisi tatlıdır, susuzluğu giderir ve içimi güzeldir, ötekisi ise tuzlu ve acıdır. İkisinden de taze et yersiniz ve takınacağınız süs eşyaları çıkarırsınız. Gemilerin denizi yararak gittiklerini görürsün ki bu da O’nun lutfuna nâil olmanız ve O’na şükretmeniz içindir.“ (Fâtır 35/12) şeklindedir.

²³⁵ ”İşte ölüleri diriltecek olan da O’dur.“ Ayetin tamamı: ”فَإِنظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخَيِّ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا“ olup meali: ”إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ“ Allah’ın rahmetinin izlerine bir bak: Toprağa ölümünün ardından nasıl can veriyor! İşte ölüleri diriltecek olan da O’dur. O’nun her şeye gücü yeter.“ (Rûm 30/50) şeklindedir.

²³⁶ ”...hiç kimsenin kınamasından korkmazlar.“ Ayetin tamamı: ”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةً لَّا تَنْجِي“ olup meali: ”يُؤْتِيهِ مِنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ“ Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdır; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah’ın dilediğine verdiği bir lutfudur. Allah’ın lutfu geniştir; O, her şeyi bilir.“ (Maide 5/54) şeklindedir.

²³⁷ ”Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?“ Ayetin tamamı: ”أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْأَخِرَةَ“ olup meali: ”(Bu adam mı,) yoksa âhiret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)? De ki: ‘Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?’ Doğrusu ancak akıl iz’an sahipleri bunu anlar.“ (Zümer 39/9) şeklindedir.

Ulvî, tabiatın güzelliklerini anlatırken; “...أُولَى الْأَبْصَارِ”²³⁸ ifadesini alıntılıyarak vurgular. Aynı ayette bulunan; “...فَاعْتَبِرُوا”²³⁹ ifadesini de, ömrün sınırlı ve hayatın fani oluşunu anlatırken alıntılar. Tabiatın güzelliklerini ifade ettiği bölümde; “ذَاتِ”²⁴⁰ ve “...الْعِمَادِ”²⁴¹ ifadelerini alıntılar.

Şairler, kendileri ile ilgili konulardan bahsederken de, ayet iktibasları yapmışlardır. Revânî, Hacca gitmeye niyetlendiği ve bunun şevkini yaşadığı sıralarda, dost meclisinde gerçek ve samimi dostların da şiirlerini beğenip divan tertip etmesini istediklerini aktarır ve bu iki güzel durumu “نُورٌ عَلَى نُورٍ”²⁴² ifadesini alıntılıyarak belirtir. Toplumda kelim-i kibar olarak da söylenen “Bu söz, daha çok yapılan bir işin beğenilmesi durumunda, daha iyi, fevkalade, çok güzel, pek âlâ gibi ifadeler yerine kullanılır” (Yılmaz 2013: 575).

---

²³⁸ “akıl sahipleri!” Ayetin tamamı: “هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولَى الْأَبْصَارِ” olup meali: “Ehl-i kitap’tan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O’dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah’a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O halde ibret alın, ey akıl sahipleri!” (Haşr 59/2) şeklindedir.

²³⁹ “ibret alın” Ayetin tamamı: “هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولَى الْأَبْصَارِ” olup meali: “Ehl-i kitap’tan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O’dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah’a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O halde ibret alın, ey akıl sahipleri!” (Haşr 59/2) şeklindedir.

²⁴⁰ “sütunlarla dolu” Ayetin tamamı: “ارْمِ ذَاتَ الْعِمَادِ” olup meali: “sütunlarla dolu İrem’e” (Fecr 89/7) şeklindedir.

²⁴¹ “Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan” (Fecr 89/8).

²⁴² “Nur üstüne nurdur.” Ayetin tamamı: “اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ” olup meali: “Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir. (Nûr 24/35) şeklindedir.

Lâmi‘î, kendini ifade ettiği kısmın başında; “فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ”²⁴³ ifadesini; insanın çoğu halinin hata ve unutma olduğunu vurgulamak için; “قَدَرَأْمَقْدُورًا ... وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ”²⁴⁴ ifadesini; eserini padişaha sunduğunu belirttiği kısımda, Allah’ın; “... رَوُفٌ بِالْعِبَادِ”²⁴⁵ olduğunu; divanını beş kısım halinde tertip ettiğini söyleyip sırasıyla bunların özelliklerini sıralar. İkinci defterinin özelliklerini anlatırken de;

Hatifden irdi nâgeh bu resme câna ilhâm
Bir defter ile olmaz şerh-i rumûz-ı kevneyn

Tevhîde müdde‘îler gördük ki eyler inkâr
Kılsun şehâdet-i Hakk²⁴⁶ (Lâmi‘î; Üzgör 1990: 240)

ifadesini alıntılar. Gelibolulu Âlî, düşmanların ayıplamasına aldırış etmediğini belirterek; “... نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا”²⁴⁷ ifadesini; divan tertip sebebini anlatırken de; “... مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ”²⁴⁸ (Aksoyak 2018: 45) ayetini alıntılar.

²⁴³ “artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir.” anlamındaki ifadenin bulunduğu ayetin tamamı; “لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ” olup meali: “(Ona şöyle seslenilir:) ‘Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir.’ (Kâf 50/22) şeklindedir.

²⁴⁴ “Allah’ın hükmü değişmez kaderdir.” Ayetin tamamı: “مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سِنَّةَ اللَّهِ فِي” olup meali: “Allah’ın, kendisi için takdir ve emrettiği bir şeyi yerine getirme hususunda Peygamber için bir sıkıntı ve sakınca olamaz. Allah’ın hükmü değişmez kaderdir. Daha önce gelip geçen, Allah’ın vahyini insanlara ulaştıran, O’ndan çekinen, Allah’tan başka hiçbir kimseden çekinmeyen Peygamberler hakkında da Allah’ın kanunu böyledir. Hesap sorucu olarak Allah kâfidir.” (Ahzâb 33/38) şeklindedir.

²⁴⁵ “Allah, kullarına çok şefkatlidir.” Ayetin tamamı: “وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ” olup meali: “İnsanlardan öylesi de vardır ki, kendisini Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaya adamıştır. Allah, kullarına çok şefkatlidir.” (Bakara 2/207) Bu ifade; Âl-i İmrân 3/30’da da geçer.

²⁴⁶ “Biz kendilerine iki kişi göndermiştik” Ayetin tamamı: “إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَهُكُمُ مُّرْسَلُونَ” olup meali: “Biz kendilerine iki kişi göndermiştik ama ikisini de yalancılıkla itham ettiler. Bunun üzerine bir üçüncüyle destekledik. Onlar ‘Biz size gönderilmiş elçileriz’ dediler.” (Yâsîn 36/14) şeklindedir.

²⁴⁷ “daha iyisini getiririz.” Ayetin tamamı: “مَا تَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” olup meali: “Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir.” (Bakara 2/106) şeklindedir.

²⁴⁸ “Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar.” Ayetin tamamı: “إِنِّي مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ فَلَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ آيَاتِنَا وَلَا يَشْعُرُونَ” olup meali: “Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile! Kendilerine bir iyilik dokunsa ‘Bu Allah’tan’ derler, başlarına bir kötülük gelince

Rahîmî, kendisini ifade ettiği bölümde insanın nefsini terbiye etmesi gerektiğini belirterek: “²⁴⁹إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ“ ve “²⁵⁰أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ“²⁴⁹ ve “²⁵⁰أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ“²⁵⁰ ayetlerini iktibas eder.

Hulûsî, dibacesinin son kısmında, gönlüne Allah’ın ilham etmesi ile yazdığı şiirlerini divan haline getirdiğinden bahsederken; “...²⁵¹فَلِلَّهِ الْحَمْدُ“ ifadesini; dünyanın faniliğini vurgularken; “...²⁵²إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَزِينَةٌ...“ ifadesini ve fani dünyanın zevk ve heveslerine bağlılığını da; “...²⁵³رُزِقَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ...“ ifadesi ile vurgular.

de ‘Bu sende’ derler. ‘Hepsi Allah’tandır’ de. Ne oldu bu adamlara ki bir türlü sözü anlayamıyorlar!” (Nisa 4/78) şeklindedir.

²⁴⁹ “...İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçınm...” Ayetin tamamı: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوا لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ” olup meali: “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.” (Mâide 5/90) şeklindedir.

²⁵⁰ “herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz!” Ayetin tamamı: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوا لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ” olup meali: “Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahtır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz! Allah’a itaatsizlikten de sakının. Allah tövbeleri çokça kabul etmektedir, rahmeti sonsuzdur.” (Hucurat 49/12) şeklindedir.

²⁵¹ “Allah’ a hamdolsun.” Ayetin tamamı: “فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” olup meali: “Göklerin rabbi, yerin rabbi, bütün âlemlerin rabbi olan Allah’a, yalnız O’na hamdolsun!” (Câsiye 45/36) şeklindedir.

²⁵² “...dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş...” Ayetin tamamı: “إِغْلَمُوا إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهيجُ فَتَرِيَهُ مَوْصَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ” olup meali: “Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Âhirette ise ya çetin bir azap yahut Allah’ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.” (Hadîd 57/20) şeklindedir.

²⁵³ “Nefsânî arzulara, düşkünlük insanlara çekici kılındı.” Ayetin tamamı: “رُزِقَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِصَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاِبِ” olup meali: “Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılındı. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah’ın katındadır.” (Âl-i İmrân 3/14) şeklindedir.

255”...وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا“²⁵⁴, ”...لِيُؤْتِيَ الْمُؤْمِنِينَ...“²⁵⁴ Râşid, kendini ifade ederken; “...وَيَزُرُّهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ...”²⁵⁶ ifadelerini alıntılar.

Dibacelerin son bölümü olan dua ve temenni bölümünde şairler, Allah’a kulluklarını layıkıyla yerine getiremediklerinden, af ve mağfiretlerine kadar bir özür beyanında bulunurlar ve ayet iktibaslarıyla bunları desteklerler.

Lâmi’î, dua ve temenni bölümünde: “رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا فَأَغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا...”²⁵⁷ ayetini; Hızır’a Allah tarafından sırlı ilimler verildiğini ifade ederek: “فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ”²⁵⁸ ayetini; insanların amellerine göre ebedî hayatlarında cennet ya da cehennemde olacaklarının belirtildiği ve Hasan Ziyâî’nin de iktibas ettiği:

²⁵⁴ “müminlere kendinden güzel bir lutufta bulunmuş olmak için” Ayetin tamamı: “فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ” olup mealı: “Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında da sen atmadın, Allah attı; bunu da müminlere kendinden güzel bir lutufta bulunmuş olmak için yaptı. Allah her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir.” (Enfâl 8/17) şeklindedir.

²⁵⁵ “Kim Allah’a saygısızlıktan sakınırsa ona Allah kendisine bir çıkış yolu gösterir.” Ayetin tamamı: “فَإِذَا بَلَغَ أَحَدُهُمُ الْقَامِئُكُوهَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ قَارْفُوهُ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ يُوَفَّى كَيْفَ يَرِغَى بِهِ مَنْ” olup mealı: “Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayırın; içinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için özenle yerine getirin. İşte Allah’a ve âhiret gününe inananlara öğütlenen budur. Kim Allah’a saygısızlıktan sakınırsa ona Allah kendisine bir çıkış yolu gösterir.” (Talak 65/2) şeklindedir.

²⁵⁶ “Ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir.” Ayetin tamamı: “وَيَزُرُّهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى” olup mealı: “Ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah’a dayanıp güvenirse Allah ona yeter. Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.” (Talak 65/3) şeklindedir.

²⁵⁷ “Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, bizi bağışla ve bize acı!” bir dua da olan bu ifade Kuran’da: “قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا...” (A’râf 7/23) şeklinde olup, tamamı: “لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ” olup mealı: “Dediler ki: "Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!” (A’râf 7/23) şeklindedir. Ayrıca: “...فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا...” ifadesi; A’râf 7/155, Mü’minûn 23/109. ayetlerde de geçmektedir.

²⁵⁸ “Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.” (Kehf 18/65) şeklindedir.

259 "... فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ" ayetini; anlattığı bir kıssanın verdiği ibretten hareketle: 260 "إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ" ayetini alıntılar.

Râzî dua bölümünde; 261 "وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ..." ifadesini alıntılar.

Ulvî, baharın tazeliğini ve nevruzu anlattığı şiirinde 262 "فَانْظُرْ" ifadesini kullanır:

Zînet-i dehre n'ola baksa 'uyûn-ı ezhâr
beytini okur idi gülşende hezâr (Ulvi; haz. Çetin 1993: 35)

263 "...لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا..." Nâkâm, şiirlerine kötü nazarla bakılmamasını yoksa ifadesinin manasının ortaya çıkacağını belirtir. Son olarak duasının 264 "رَبِّ الْفَلَقِ" ayetinde belirtildiği üzere olduğunu ifade eder.

b. Hadis İktibasları

Türkçe Divan dibacelerinin şekil özelliklerini ortaya koyduğumuz bölümde şairlerin birkaç istisna haricinde genellikle bir sıralama üzerine dibacelerini oluşturduklarını belirtmiştik. Bu duruma paralel olarak dibacelerde şairler; Allah'a Hamd,-özellikle-Hz. Peygambere Övgü ve şiir, şairle ilgili değerlendirmelerle ilgili

259 "Onların bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır." Ayetin tamamı: "وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ "فَرِيقًا غَرَبًا لِيَتَذَكَّرَ أَمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَنُنْذِرُ يَوْمَ الْجُمُعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ" olup mealı: "İşte sana, Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman ve hakkında asla şüphe bulunmayan toplanma gününün dehşetini haber vermek için böyle Arapça bir Kuran indirdik. Onların bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır." (Şûrâ 42/7) şeklindedir.

260 "Akıllı olan veya şuurlu olarak söze kulak veren kimse için bunda büyük ibret vardır." Kâf 50/37).

261 "Kullarının tövbesini kabul eden, günahları bağışlayan" Ayetin tamamı: "وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ" olup mealı: "Kullarının tövbesini kabul eden, günahları bağışlayan ve yaptıklarınızı bilen O'dur." (Şûrâ 42/25) şeklindedir.

262 "bak!" Ayetin tamamı: "فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخَيِّ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيٍ الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" olup mealı: "Allah'ın rahmetinin izlerine bir bak: Toprağa ölümünün ardından nasıl can veriyor! İşte ölüleri diriltecek olan da O'dur. O'nun her şeye gücü yeter." (Rûm 30/50) şeklindedir.

263 "her peygambere düşman" Ayetin tamamı: "وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى الْآخَرِ فَتَعْبَثُ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ" olup mealı: "Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Rabbin dileyseydi bunu yapamazlardı. Artık onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak" (En'âm 6/112) şeklindedir.

264 "Sabahın Rabbi'ne" Ayetin tamamı: "قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ" olup mealı: "De ki: "Sabahın rabbine sığınırım" (Felâk 113/1) şeklindedir.

konularda hadis-i şeriflere yer vermişlerdir. Bu bölümde şairlerin hadis iktibaslarını konularına göre ve şairlerin kronolojisine göre sıraladık.

Ali Şir Nevâyî ve Sıdkî Paşa, besmelenin önemini ifade ederken: “كل امر ذى بال” hadisini alıntılarlar. Remz’i; “امر ذى بال” kısmını alıntılar.²⁶⁵

Lâmi‘î, Allah’ın rahmetini ifade ederken; “سَبَقَتْ رَحْمَتِي عَلَى غَضَبِي”²⁶⁶ hadisini, Ebu Said’in bir rubaisindeki kelimelerin mana derinliğini açıklarken de, insanların Allah’a ait olduğunu ve içlerinde O’na dönüş isteği olduğunu anlatmak adına: “خُبُّ”²⁶⁷ hadisini iktibas etmiştir.

Dibacelerde, Hz. Muhammed ve ashabına övgü bahsinde, hadislerden de iktibaslar yapmışlardır.

Ahmet Paşa, Hz. Muhammed’in başının: “لَوْلَاكَ”²⁶⁸ tacının süsü olduğunu belirtir. Ali Şir Nevâyî; dokuz feleğin Hz. Muhammed’in varlığından sebep meydana geldiğini: “لَوْلَاكَ” meşhur sözünün de bunun delili olduğunu belirtir. Necâtî hadisin tamamını iktibas eder: “لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاقَ” Lâmi‘î ve Ulvî, bu hadisi:

Şanunda buyurdu Hazret-i Pâk
“لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاقَ”²⁶⁹ (Burmaoğlu 1983: 46), (Çetin 1993: 24)

şeklinde iktibas ederler. Necâtî ve Za’fî: “لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ”, Ulvî ve Dâniş ve Azmî de: “لَوْلَاكَ” kısmını alıntılar.

---

²⁶⁵ “Bütün işler sonuçsuzdur.” Hadisin tamamı; “كل امر ذى بال لا يبدأ فيه بسم الله الرحمن الرحيم فهو باتر” olup, anlamı; “Bismillâhirrahmânirrahim ile başlanmayan her önemli iş, güdük ve sonuçsuz kalır.” (Yılmaz 2013: 386).

²⁶⁶ “Rahmetim gazabımı geçti.” (Yılmaz 2013: 602).

²⁶⁷ “Vatan sevgisi, imandandır.” (Yılmaz 2013: 225).

²⁶⁸ “Sen olmasaydın” anlamındaki bu ifadenin geçtiği hadisin tamamı; “لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاقَ” olup anlamı; Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.”

Bu sözün uydurma hadis olduğu bildirilmiştir. (Albanî, Silsile, 1/7; Aclunî, Keşfü’l-hafâ, 2/164). Ancak Aclunî, “Hadis olmasa bile anlamı doğrudur.” İddiasındadır. Aliyyü’l-Kârî de Aclunî’ye katılmaktadır. (Aliyyü’l-Kârî, Mevzû’ât, s. 67-68). Lafız itibarıyla böyle bir kudsi hadis olmadığı ileri sürülmüştür. Ancak Hz. Muhammed’e övgü olarak yazılan na’tların çoğunda bu söze yer verilmiştir. (Yılmaz 2013: 456).

²⁶⁹ Aynı beyit, Ulvî’nin Hz. Muhammed’i övdüğü bölümde de yer alır.

Cinânî, Hz. Muhammed'i övdüğü bölümde Hz. Muhammed'in: “لِي مَعَ اللَّهِ” ibaresine dayananların başı olduğunu, ümmî olduğu halde âlim ve arif Peygamber olduğunu ifade eder:

Ser-i mesned-nişîn-i lî-m‘aAllâh
Resûl-i ümmî-i dâna vü âgâh (Cinânî; haz. Okuyucu 1994: 3)

Yârî, Re’fet ve Azmî, Hz. Muhammed'i, ailesini ve ashabını övdükleri bölümde: “أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمْ أَقْتَدِيهِمْ لَهْتَدِيهِمْ”²⁷⁰ hadisini alıntılarlar.

Taşlıcalı Yahya, Hz. Muhammed'in soyu ve çocuklarını överken: “أَوْلَادُنَا”²⁷¹ hadisini alır.

Ulvî, Hz. Muhammed'in “أَنَا النَّبِيُّ السَّيِّفُ”²⁷² hadisini alıntılar.

Abdulahad Nûrî, şairin mütevazı olması gerektiğini ifade ederken, insanların en şerefli olan Hz. Muhammed'in tevazu gösterdiği: “أَنَا سَيِّدُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ وَلَا فَخْرَ”²⁷³ hadisini; Taşlıcalı Yahya ve Remzî: “أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ أَنَا لِبْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ”²⁷⁴ hadisini; Ulvî ve Sıdkî Paşa, Hz. Muhammed'in yaratılmışların en üstünü olduğunu ifade etmek için: “كُنْتُ نَبِيٍّ وَأَدَمَ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ”²⁷⁵ hadisini alıntılar.

Hulûsî, Hz. Muhammed'in tüm olgunluğunun: “أُؤْتِيَتْ جَوَامِعُ الْكَلِمِ كَلَامِي”²⁷⁶ sözünde toplandığını belirtir.

---

²⁷⁰ “Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.” (Yılmaz 2013: 53).

²⁷¹ “Çocuklarımız ciğerparelerimizdir.” (Yılmaz 2013: 146).

²⁷² “Ben, kılıç (savaş) Peygamberiyim. Hadisin kaynağının bulunamadığı belirtilir. (Yılmaz 2013: 129).

²⁷³ “Ben, geçmiş ve gelecek insanların efendisiyim, bunu övünmek için söylemiyorum.” (Yılmaz 2013: 130).

²⁷⁴ Ben, Peygamberim, bunda yalan yoktur. Ben, Abdumuttalib'in oğlu (torunu) yum. Yılmaz 2013: 129).

²⁷⁵ Âdem, su ile çamur arasında (balçık durumunda) iken ben Peygamberdim. Yılmaz 2013: 397).

²⁷⁶ Hadisin tamamı; “جَوَامِعُ الْكَلِمِ وَاخْتَصِرَ لِي الْكَلَامُ اخْتَصَارًا” olup manası; “Bana, az sözle çok anlam ifade etme gücü verildi ve benim için sözün anlamı çok kısaltıldı.” (Yılmaz 2013: 653) şeklindedir.

Lâmi‘î, Kuran’ın mana zenginliğini ifade ederken “ لكل حرف منها سبعة ابطون بل ”²⁷⁷ hadisini alıntılar. “سبعين بطن”²⁷⁷

Bâlî, belagat ve ilim sahiplerinin “من عرف نفسه فقد عرف ربه”²⁷⁸ hadisinin nasiplileri olduklarını belirtir. Aynı hadisi K3aşıf de alıntılar.

Şairler dibacelerinde, Hz. Muhammed’in şiirle ve şairlerle ilgili ifade ve değerlendirmelerine de yer vererek O’nun şiire ve şaire bakışını ortaya koymayı amaçlamışlardır.

Lâmi‘î, Hz. Muhammed’in dil, söz ve şiirle ilgili: “اللِّسَانُ صَغِيرٌ جَرْمُهُ وَكَبِيرٌ جُرْمُهُ”²⁷⁹ ve “الْمُؤْمِنُ لَعِبٌ دَعْبٌ”²⁸⁰ hadislerini iktibas eder. Ali Şir Nevâyî, Fuzûlî ve Azmî, Hz. Muhammed’in: “أَنَا أَفْصَحُ”²⁸¹ nâmesinin söyleyeni ve “أَنَا أَمْلَأُ”²⁸² gelişinin konuşanı olduğunu ifade ederler.

Şairler söz, şiir, şairle ve kendi şairlikleriyle ilgili değerlendirmelerinde de hadis iktibaslarına yer vermişlerdir.

---

²⁷⁷ Onun (Kur’an’ın) her harfinde yedi belki de yetmiş iç mana vardır. Bu hadisin kaynağı bulunamamıştır.

²⁷⁸ “Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir.” (Yılmaz 2013: 492).

²⁷⁹ “Dilin cismi küçük, suçu büyüktür.” Bu hadisin kaynağının bulunamadığı belirtilmiştir. (Yılmaz 2013: 470).

²⁸⁰ “Mümin, şakacı, nükteci, güleryüzlü ve tatlı sözlüdür. Bu hadisin kaynağının bulunamadığı belirtilmiştir. (Yılmaz 2013: 554).

²⁸¹ “En güzel konuşanım.” anlamındaki bu ifadenin geçtiği üç hadis vardır:

1) “أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ بَيِّنَاتِي مِنْ قُرَيْشٍ” “Kureyş kabilesinden, Mekke ve Medine çevresinde oturan Arapların en fasihiyim.” Bu hadisle ilgili, Kültürümüzde Ayet ve Hadisler adlı eserde; “*Süyutî, bu hadisi ashâb-ı Garâib’in anlattığını, ravi senedinin iyi bilinmediğini ifade etmektedir. Garib, yalnız bir senede göre fert olan hadistir; Aclunî, Keşfü’l-hafâ, 1/200-201; Ahmet Serdaroğlu, Mevzû’at-ı Aliyyü’l-Kârî Tercümesi, s.43*” bilgisi verilmektedir. (Yılmaz 2013:124).

2) “أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ” “Ben, Arapların ve Arap olmayanların en fasihiyim.”

3) “أَنَا أَفْصَحُ مَنْ نَطَقَ بِالضَّادِ بَيِّنَاتِي مِنْ قُرَيْشٍ” “Kureyş kabilesinden, Mekke ve Medine çevresinde oturan ve dat harfi ile konuşanların en güzel ve en düzgün konuşanıyım.”

²⁸² “Ben, (Arab’ın) en güzeliyim.” Bu hadisle ilgili de Kültürümüzde Ayet ve Hadisler adlı eserde; “*Bu söz kesinlik arz etmiyor; buna yakın bir ibare olan “kâne melîhan” (O güzeldi.) Müslim’de geçmektedir. Müslim, Fezâil, 98).*” Bilgisi yer alır.

Lâmi'î, sözün önemini anlatırken; “²⁸³ و اتاع ميمونه شرع قيوم و مستقيم” ifadesini; şiirin sünnet olduğunu ifade eder ve buna: “²⁸⁴ أَلَسَنَّهُ مَا أَنَا عَلَيْهِ وَ أَصْحَابِي” hadisini delil gösterir.

Lâmi'î ve Yârî şiirin iyisi kötüsü olduğunu belirten: “²⁸⁵ أَشِعْرُ كَلَامٌ فَحَسَنُهُ حَسَنٌ وَقَبِيحُهُ

إِنَّ مِنْ” hadisini; Remzî, Re'fet, Nev'î, Zihni Keşânî ifadenin gücünü anlatan: “²⁸⁶ أَلْبَيَانُ لَسِحْرًا

hikmetli olduğunu ifade eden: “²⁸⁷ إِنَّ مِنْ الشَّعْرِ لِحِكْمَةٌ” hadisini; Yârî, Ulvî, Ni'metî hadisin tamamı olan: “²⁸⁸ إِنَّ مِنْ الشَّعْرِ لِحِكْمَةٌ وَ إِنَّ مِنْ أَلْبَيَانُ لَسِحْرًا” şeklini iktibas ederler.

Lâmi'î bazılarının, kimi şairlerin şiirlerinde manası itibarıyla yanlış anlaşılabilir ve mecazî mana ve nüktelere sahip ifadelerinin kafa karıştırmaz mı endişesini taşıdıklarını sormaları üzerine; bu tarz anlamı kapalı ve fitneye sebep şiirlerin şüphe ve zan doğuracağı cevabını vererek: “²⁸⁹ أَلْفُتْنَتْ نَاعِمَتْ لَعَنَ اللَّهُ مَنْ أَقْطَعَهَا” hadisini; herkesin şiirdeki mana derinliğini anlayamayacağını ifade ederken de: “²⁹⁰ كَلِّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ” hadisini iktibas eder. Aynı hadisi Sehî de divanının tertibini anlattığı bölümde, şiirlerini değerlendirirken iktibas eder. Bir şiiri değerlendirirken, ondaki ifadelerin mecazî manalarıyla değerlendirilmesini: “²⁹¹ أَلَا نَصَافٌ نِصْفُ الْإِيمَانِ” hadisine göre hareket edilmesini ister.

---

²⁸³ “Kuvvetli ve doğru olan şeriata Meymune atıldı, onu kabul etti.” Bu hadisin kaynağı bulunamamıştır.

²⁸⁴ Sünnet, benim ve arkadaşlarımdan yaptıklarıdır.” Hadisin kaynağının bulunamadığı belirtir. (Yılmaz: 2013: 617).

²⁸⁵ Şiir, bir sözdür, güzeli (meşru olanı) güzel; çirkini (gayri meşru olanı) çirkindir. (Yılmaz 2013: 626)

²⁸⁶ “Beyanda (inandırıcı anlatım ve güzel sözde) kuşkusuz bir sihir (çekicilik) vardır. (Yılmaz 2013: 307-308).

²⁸⁷ Şiirde, kuşkusuz bir hikmet vardır. (Yılmaz 2013: 309-310).

²⁸⁸ Şiirde kuşkusuz bir hikmet vardır. Beyanda (inandırıcı anlatım güzel sözde) kuşkusuz bir sihir (çekicilik) vardır. (Yılmaz 2013: 309-310/307).

²⁸⁹ “Fitne uykudadır, Allah onu uyandırana lânet etsin.” (Yılmaz 2013: 188).

²⁹⁰ “İnsanlarla akıllarının ereceği oranda konuşunuz.” (Yılmaz 2013: 365).

²⁹¹ “İnsaf imanın yarısıdır.” (Yılmaz 2013: 321).

Şairlerler ilgili olarak da Lâmi'î, doğruluk, dürüstlük üzerine şiir yazarların: “ لى مع الله وقت”²⁹² hadisinin nasibince muhabbet şarabının mesti olduklarını belirtir. Aynı hadisi Bâlî ve Kâşif Hz. Muhammed’i övdüğü bölümde alıntılar.

Necâtî, Lâmi'î ve Nev'î, şairleri anlatırken “اشعراء امراء الكلام”²⁹³ hadisini alıntılarlar.

Lâmi'î, Remzî, Kâşif, Abdulahad Nûrî, Râzî ve Azmî: “ان الله كُنُوزاً تَحْتَ الشُّعْرَاءِ”²⁹⁴ hadisini; Yârî, “الشُّعْرَاءُ مَفَاتِيحُ الْجَنَّةِ”²⁹⁵ hadisini iktibas ederler.

Lâmi'î, şairlerle ilgili değerlendirmeler yaptığı bölümde “ايدك الله بروح القدس”²⁹⁶ hadisini iktibas eder.

Lâmi'î, şairlerin güleryüzlü olması gerektiğini belirterek: “المؤمن دعب و لعب”²⁹⁷ hadisini iktibas eder.

Rahîmî nefsin terbiye edilmesi gerektiği uyarısında bulunarak: “المؤمن للمؤمن”²⁹⁸ ve “حاسبو انفسكم قبل ان تحاسب”²⁹⁹ hadislerini iktibas eder.

Lâmi'î, kimi şairlerin alay veya şaka ihtiva eden şiirlerinin, aslında şairi ve şiirini tam olarak anlamamaktan kaynaklandığını belirterek, onlar hakkında olumsuz

---

²⁹² “Allah ile birliktelik” hadisin tamamı; “لى مع الله وقت لا يسعنى فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل” olup, anlamı; “Benim Allah ile öyle anlarım olur ki, ne mukarreb melekler ne de Mürsel bir nebi öyle yakınlığı elde edebilir.” şeklindedir (Yılmaz 2013: 469).

²⁹³ “Şairler sözün sultanlarıdır.” Bu hadisin kaynağı bulunamamıştır.

²⁹⁴ Arşın altında Allah’ın hazineleri vardır, anahtarları şairlerin dilleridir.” Hadisin kaynağının bulunamadığı belirtilir (Yılmaz 2013: 259).

²⁹⁵ “Şairlerin dili cennetin anahtarıdır.” Bu hadisin kaynağının bulunmadığı belirtilmiştir (Yılmaz 2013: 470).

²⁹⁶ “Allah seni Cebrail ile kuvvetlendirsın.” (Sahih-i Buhari - Bölüm 3: Kitâbu’s-Salât, 283).

²⁹⁷ Mü’min güleryüzlü, tatlı sözlü ve şakacıdır. Bu hadisin kaynağının bulunamadığı belirtilmiştir (Yılmaz 2013: 552).

²⁹⁸ Mü’minin mü’mine bağlılığı, sağlam yapılmış bir binanın birbirine kenetlenmiş taşları gibidir (Yılmaz 2013: 555).

²⁹⁹ Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz.” (Yılmaz 2013: 205-206).

düşünülmemesini: ³⁰⁰”حَمَلُوا الْمُؤْمِنَ عَلَى الصَّلَاحِ“ hadisine göre hareket edilmemesini ister. Yergi ve hicivle şiir söylemeyle ilgili; ³⁰¹”لَا يَمْتَلَى جَوْفَ أَحَدِكُمْ قِيحاً خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَمْتَلَى شَعْرٌ“ hadisini; hiciv ve yergiyle şiir söylemenin esasen uygun olmadığını dile getirdikten sonra, böyle şiir söylemenin de; ³⁰²”اذْكُرُوا الْفَاجِرَ بِمَا فِيهِ كَيْ يَحْذَرَهُ النَّاسُ“ hadisince uygun olacağını şiirde hicvi anlatırken Hz. Muhammed’le Ebu Leheb arasındaki bir olayı aktarır ve Hz. Muhammed’in Ebu Leheb’in karısına; ³⁰³”وَاللَّهِ مَا هَجَوْتُكَ مَا هَجَاكَ إِلَّا اللَّهُ“ dediğini; şiirde yergiyi benimseyenlerin durumunun da; ³⁰⁴”الشَّعْرُ مَزَامِيرٌ مِنْ مَزَامِيرِ ابْلِيسَ“ hadisindekiler olduğunu; şiirde mecazdan ve remizlerden anlamayanları anlatırken; ³⁰⁵”هَذَا الْيَسَ مِنْ شَانِكُمُوسْتَمٍ مِنْ أَهْلِهِ“ ifadesini alıntılar.

Necâtî, şiirlerini överken; ³⁰⁶”عَلَيْكُمْ بِالشَّامِ“ hadisini iktibas eder.

Lâmi‘î, temenni ve dua olarak, Allah’tan kendisini şairlikleri takdir edilen kimselerin arasına almasını dileyerek: ³⁰⁷”مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ“ hadisini iktibas eder.

Râzî, dua ve temenni bölümünde (Rahîmî de nefsin terbiye edilmesi gereğini vurgularken); ³⁰⁸”التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ“ hadisini ve ³⁰⁹”شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَاءِ مِنْ أُمَّتِي“ alıntılar.

2. Deyimler ve Kelam-ı Kibarlar

---

³⁰⁰ “Müminin iyilik üzere olduğunu düşününüz.” Bu hadisin kaynağının bulunamadığı belirtilmiştir. (Yılmaz 2013: 203).

³⁰¹ “Birinizin karnının içi şiir dolmaktansa irin dolması hayırlıdır.” hadisiyle şiirin mekruh kısmını zemmetmiştir. (Sahih-i Buhari - Bölüm 13 : Kitâbü’l-Edeb, 2006).

³⁰² “Halkı uyarmak için, kötüyü olduğu gibi dile getirin.” Bu hadisin kaynağı bulunamamıştır.

³⁰³ “Vallahi ben seni hicvetmedim, seni ancak Allah hicvetti.” Bu hadisin kaynağı bulunamamıştır.

³⁰⁴ “Şiir, şeytanın araç olarak kullandığı çalgılardan biridir.” Bu hadisin kaynağı bulunamamıştır.

³⁰⁵ “Bu sizin halinizle ilgili değildir, siz de onunla ilgili değilsiniz.” Bu hadisin kaynağı bulunamamıştır.

³⁰⁶ Hadisin tamamı; “عَلَيْكُمْ بِالشَّامِ فِي آخِرِ الزَّمَانِ” olup manası; “Son zamanda size Şam’ı tavsiye ederim.” (Yılmaz 2013: 30) şeklindedir. Şam, bu hadiste, yalnız Suriye’nin başkentinden ibaret değildir. Suriye, Ürdün, İsrail, Lübnan ve Türkiye’nin Suriye’ye yakın olan topraklarını da kapsayan bir bölge adıdır. Buralar birçok Peygamberin doğup büyüdüğü, ilkelerini uyguladığı verimli ve bereketli (İsra, 17-1) yerlerdir (Yılmaz A.g.e., 30).

³⁰⁷ “Bir kavme benzeyen kimse, onlardan olur.” (Yılmaz 2013: 535).

³⁰⁸ Günahattan tevbe eden, sanki hiç günah işlememiş gibidir (Yılmaz 2013: 630).

³⁰⁹ Şefaetim, ümmetimin büyük günahlılarından (Yılmaz 2013: 620).

a. Deyimler

Türkçe Divan Dibacelerine Göre Divan Şiirinin Poetika'sı konusuna katkı sağlayacağı düşünüldüğünden, incelenen dibacelerde söz, şiir, şair gibi kavramlar üzerinden şairlerin kullanmış oldukları deyimlerin listelenmesi amaçlanmıştır. Her ne kadar ortaya çıkan söz ve söz grupları deyimler başlığı altında değerlendirilmişse de; şairlerin benzer söz ve terkipleri, mecazî ve sanatlı söz ve söz öbekleri listeyi oldukça kabarttı. Hem çalışmaya hem de poetik değerlendirmelere faydalı olabileceği düşünülerek deyimler, şiir ve şairle ilgili kalıplaşmış ifadeler ve söz grupları hangi şaire ait olduğu belirtilerek ve alfabetik olarak sıralanmıştır:

Ağzun sürahi gibi müdâm açmak: ağzını sürekli sürahi gibi açmak (APD)

Ağzuna bakmak: ağzına bakmak (GMA1D)

Âhun şeb-i gamda çerâğ eylemek: gam gecesinde âhını çıra yapmak (APD)

Akrân-ı zamân ve hem-kârân-ı devrân üzerine tefevvük göstermek: zamanın yakınları ve devrin dostları üzerinde üstünlük sağlamak (LD)

Âlem halkı âşıkdur kulakdan: kulaktan duyma âşık olmak (REVD)

Âyân kılmak: açığa çıkarmak (VD)

Âlem mülkünün âbâd olması (LD)

Bâde seylidin hûş ü aklunun öyi yıkılmak: şarap selinden akıl ve idrakinin yıkılması (AŞND)

Bâğ-ı eş'ârı behişt eylemek: şiir bahçesini cennet eylemek (APD)

Bahra zencîr çekmek: denize zincir çekmek (NECD)

Bahri-vâr gavvâslıklar eylemek: balık gibi dalgıçlık yapmak, şiir yazmak için uğraşmak (LD)

Bâzâr-ı Yûsuf'ta harîdarlık ve müşterilik etmek: Hz. Yûsuf'un satıldığı pazarda alıcılık ve müşterilik etmek (LD)

Bebr-i yabânı iki zencîre çekmek: yaban bebrini (yırtıcı yabani bir hayvan) iki zincire çekmek(düşünceyi beyit şekline getirmek) (NECD)

Behre-i feyz almak: ilham hissesi almak (FD)

Benâtü'n-na'ş gibi perîşân: Benâtü'n-nâ'ş takımıyıldızı gibi dağınık(şiiirler) (LD)

Beyâna vasf-ı zebânın sığmaması: dil vasfının ifadeye dönüşmemesi (GMA2D)

Beyânı 'ayâna ermek: anlatımı açığa kavuşmak) (LD)

Beyt demek: beyit yazmak (LD)

Bıkr-i fikrüne hoş zülf ü hâl düzmek: fikirlerin el değmemiş kızına saç ve ben düzmek (APD)

Bî-nâm u nişân: bilinmeyen, ünü olmayan (LD)

Bülbülga öz nevâsıdın mihnet yitmek: bülbüle kendi sesinden bıkkınlık gelmesi (AŞND)

Cem ü tedvîn eylemek: toplayıp divan hâline getirmek (AZD)

Cemâli Çin ü Maçin'i ârâlamak: Yüzü Çin ve Maçin'i süslemek (NECD)

Cenânını menba eylemek: gönlünü kaynak yapmak (AND)

Cevâhir-i eş'ârın rişte-i nazma dizilmesi: şiir cevherlerinin nazm ipine dizilmesi (GMA3D)

Cevâhiri silkige tartmak: incilerini ipe dizmek (AŞND)

Cevâhir-i zevâhir-i nevâdirü'l-emsâlden defineler ihrâc itmek: eşsiz yıldız incilerinden define çıkarmak (LD)

Çerâğ-ı fikrete akl nûrını şem' eylemek: fikir çırasına akli mum yapmak (GMA1D)

Dâmen-i 'afv-ile setr itmek: af eteği ile örtmek (LD)

Debîrân-ı sekâmet-nüvis ve harf-girân-ı garâmet-telbîs eline düşmek: yanlış yazan kâtiplerin ve ayıp örtmeye çalışan ağır ellilerin eline düşmek (LD)

Defter-i akvâli tashih itmek: söz defterini düzenlemek (NECD)

Derece-i i'tibâra yitmek: itibar makamına erişmek (AZD)

Deryâ-yı fesâhatten cevâhir-i belâgat çıkarmak: fesâhat denizinden belâgat cevherleri çıkarmak (FD)

Dest-gîr bulunmak: elinden tutacak bulunmak (UD)

Dest-i kudretin dilün kilidin açması: kudret elinin dilin kilidini açması (APD)

Devâtın hacletinden arak dutması: divitin utancından terlemesi (GMA2D)

Dil sirâcesi rûşen olmamak: gönül kandilinin parlamaması (LD)

Dilini (gönlünü) eğlemek (MUHD)

Dürd-keşlik eylemek: tortu içiciliği etmek, şiir kaynağından istifade etmek (LD)

Dürer-i gurer-i encüm-misâlden hazineler bağlamak: yıldıza benzer takıların incilerinden hazineler bağlamak, eşsiz, göz alıcı şiirler yazmak (LD)

Dürr-i nazmun pîleden fark olunmaması: nazım incisinin kozadan fark edilememesi (GMA1D)

Dürr-i ser-â-pâ silke getürmek: inciye baştanbaşa ipe dizmek (LD)

Ebkâr-ı efkârın sâ'idlerine mücevher sivârlar düzmek: el değmemiş fikirlerin kollarına mücevher takmak (RAD)

Ehl-i kabulde neşv ü nemâ bulmak: kabul ehlinin meclislerinde yetişip gelişmek (HFOD)

Eli kalem gibi kurumak (FD)

Endâhte-i hücre-i nisyân kılınmak: unutmaya hücrelerine atılmak (KİMD)

Evrâk-ı eş'âr üzre hâme çekmek: şiir sayfaları üzerine kalem çekmek (CD)

Ferhat-vâr nekkâblıklar eylemek: Ferhat gibi delikler açmak, şairlik yolunda ilerlemek (LD)

Fesâhat bahrına dürlür virmek: fasahat denizine inciler sunmak (GMA2D)

Fürûğ-ı suhandan ferağ eylemek: söz nurundan vazgeçmek (APD)

Gavgâyı 'ışkın gönle tolması: aşk kavgasının gönle dolması (APD)

Gavvâsân-ı bihâr-ı jây-hây olmak: saçma söz söyleme denizine dalgıç olmak (AYD)

Gazlden gazeli tahkîk etmek: kuru yapraktan gazeli ayırt etmek (GMA1D)

Gerden-i kâinata hamâil asmak: kâinatın boynuna muska asmak (FD)

Gevherler efşân itmek: inciler saçmak (LD)

Giribânını çâk itmek: yakasını yırtmak (GMA1D)

Gönül şehrin pür-güf ü gûy eylemek: gönül şehrini velveleye vermek (APD)

Güftâr-ı perâkendeyi bir gencine üzerinde tılsım kılmak: dağınık sözleri bir hazine üzerine tılsım eylemek (LD)

Hâme sözün istimâ itmemek: kalemin sözünü dinlememek (GMA2D)

Hâme tili tahrîr kılmak: kalemin dilinin yazması (AŞND)

Hâme-girdâr-ı hayrân olmak: hayranlık kalemi meşgul olmak (LD)

Hamenin yol kılması: kalemin yol alması (AŞND)

Hâmeye kerâmet komak: Allah'ın kaleme kerâmet ihsan etmesi (APD)

Hâmeyle ıslahına himmet kılmak: kalemle düzeltilmesi himmetinde bulunmak (LD)

Hat urmak: çizgi çekmek, değiştirmek, düzeltmek (AŞND)

Hât-ı dil-nevâzı gül-i terde yazmak: taze gül yaprağına gönül okşayanları (şiiirleri) yazmak (APD)

Hâtır bûstânını gazel-i garrâ gül-desteler ile pîrâste itmek: gönül bahçesini parlak gazellerin güldestesiyle bezemek (LD)

Hâtifden câna ilhâm irmek: gaybdan haber veren melekten ilham gelmek (LD)

Hayâl dükkânını mesnevî-i dil-ârâ akmişesiyle areste itmek: hayâl dükkânını gönül alan mesnevi kumaşıyla süslemek (LD)

Herze-fenlûkler eylemek: gereksiz hüner göstermek (LD)

Hırm-en-i ‘ömrünü havâyâ virmek: ömür harmanını yele vermek (UD)

Hikâyet-i ahvâl eylemek: durumu öykülemek (LD)

Hikmet asdâfın açmak: hikmet sadeplerini açmak (LD)

Hûr-ı efkârını müzeyyen kılmak: fikir hurisini süslemek (APD)

Hükm mazmunıga kalem çıkmak: hüküm mazmununa kalem çekmek (AŞND)

Hüsn-i nazar birle müşâhede kılmak: iyi niyetle bakmak (AZD)

İslah iterge hâme sürmek: düzeltmek amacıyla kalem sürmek (AŞND)

İstînâs-ı meserret in’ikâslarıyla vücuda gelmek: sevinçlerin yansımasıyla meydana gelmek) (LD)

Kalem ağacının secde etmesi: (APD)

Kalemin bâtının tercemânı olması: kalemin duygularının tercümanı olması(TYBD)

Kalemin sini nâle devr itmek: kalemin dışının kâğıda dönmesi (GMA2D)

Kalem-tıraşın yüzün döndürmesi: kalemtıraşın yüzünü çevirmesi (GMA2D)

Kelâm-ı cân-sitân: can alıcı söz) (UD)

Kelimâtun güherlerinün mikdârı bilinmemek: kelimelerin incilerinin değerinin bilinmemesi (GMA1D)

Kendini bed-nâm itmek: adını kötüye çıkarmak (REVD)

Kilk-i dür-efşân ile ‘ayân olmak: inci saçan kalem ile ortaya çıkmak (NECD)

Könglünde peydâ iren ma’nîyi tilin nazm libasında edâ eylemesi: gönlünde beliren manayı, dilin nazm elbisesi ile giydirmesi (AŞND)

Kümeýt-i hâme-i ‘anberîn-câmeleri hôş-hırâm olmak: kalem atlarının hoş bir şekilde salınması (AZD)

Künc-i derûnda mahzun olmak: gönül köşesinde saklı olmak(şiir yazabilmek için yeterliliği olmak) (VD)

Lafz kiyürmek: üslup kazandırmak (AŞND)

Lem‘a-i ‘ışk reh-ber olmak: aşk aydınlığının rehber olması, şiir yazabilmek için aşkın kaynaklık etmesi (LD)

Letâyif kûh-sârını güher-dâr itmek: latifeler dağını inci mekânı haline getirmek (LD)

Lisanını matla eylemek: dilini doğuş yeri yapmak (AND)

Ma‘ânî uğurlamak: mana çalmak (LD)

Ma‘ânî saydına salınmak: mana avcılığı yapmak (MUHD)

Ma‘ârif sebze-zârını gül-zâr eylemek: ilim bostanını gül bahçesine çevirmek (LD)

Manadan sevâd-ı mülket-i elfâza çıkmak: düşündüklerinin şiirleştirilip eser haline gelmesi (GMA3D)

Ma‘âninin gönül dürcinde derc olması: mananın gönül hokkasında toplanması (NECD)

Ma‘rifet şarâbını belâgatsüz nûş eylemek: mârifet şarabını belâgatsüz yudumlamak (GMA1D)

Meknûn-ı gencine-i derûnu olmak: gönül hazinelerinin inci dizileri olmak (AYD)

Merâtib-i eş‘âr medâric-i i‘tibârdan sâkıt olmak: şiirlerin kıymetinin itibar merdiveninden düşmek (AZD)

Mevzûn hil‘atin kiymek: vezin elbisesini giymek (AŞND)

Midâda cereyan gelmemek: mürekkebin akmaması (GMA2D)

Midâdın kasâvetiyle kuruması: mürekkebin kederden kuruması (GMA2D)

Mir‘at-ı zamâyiri jeng-i iştirakden pâk idememek: gönül aynasını ortaklık pasından temizleyememek (GMA1D)

Miskin rakamın şeb-i Kadr'e dönmesi: miskin kalemin Kadir gecesine dönmesi
(APD)

Muhtâc kılmamak: ihtiyaç bırakmamak (AZD)

Müfekkire-i hüâm adlu bir merd-i dânyâ yâr itmek: himmetlerin fikirleri
adında bir bilen insana yâr etmek (ZD)

Nahl bağlamak: hurma ağacından yapılan gelin süsü: şiir düzenine getirmek
(REVD)

Nakş itmek: yazmak (GMA2D)

Nakş-ı namu nüvişte-i sâhife-i rüzgâr olmak: namının nakşı zaman sayfasına
yazılmak (AYD)

Nakş-ı tırâz-ı mir'at-i beyân olmak: beyan aynasına resmetmek (KİMD)

Nakş-ı zamir itmek (FD)

Nakş-pervâz-ı safha-i müessir olmak: tesir sayfasına nakış vurmak (KİMD)

Nâmı zâtına gâlip olmak: adı şahsiyetinden önde gelmek, çok meşhur olmak,
sevilmek, sayılmak(GMA1D)

Nazîre-i deryâ-yı ebrârda nazm eylemek: saflık deryasını örnek alarak şiir hâline
getirmek (LD)

Nazm eylemek (LD)

Nazm sehâbın dür-efşân itmek: nazm bulutundan inci saçmak (APD)

Nazm silkige kirmek: nazm ipine girmek (AŞND)

Nazmı dil ü cânı gibi sâf olmak: şiiri gönlü ve canı gibi temiz olmak (LD)

Nev-resîde şâhed: yeni yetme güzeller: orijinal, taze şiirleri (AZD)

Ney-i zebândan beyân şekerlerin yimek: dil kamışlığından anlatım şekeri
yemek

Nigâr-ı serkeşi mülâyim eylemek: (TYBD)

'Acz levhiga kalemini sürmek: çaresizlik levhasına kalemini sürmesi (AŞND)

‘Akl hâbiri yüzge yügürmek: akıl habercisinin yüzüne yürümesi, seslenmesi (AŞND)

‘Işk berkı salâh ü ‘afiyetin hırmenin kül kılmak: aşk şimşeginin dirlik ve düzenlik harmanını kül etmesi (AŞND)

Olur olmaz sözi dimek: aklına geldiği gibi konuşmak (NECD)

‘Unvân-ı nâzmın menşur-ı ‘ömr olması: nazm unvanının (şairliğin) kalıcı olması (APD)

Öz kelâm-ı cân-fezâsıdın gamga kalmak: cana can katan kendi sözünden kederlenmek (AŞND)

Pirâye-i silk-i eyyâm itmek: zaman ipinin süsü yapmak (AYD)

Râh-ı gazlden gazel tarîkine gitmemek: kuru yaprak yolundan gazel yoluna girememek (GMA1D)

Rişte-i kâfiyeye nazm itmek: kafiye ipine dizmek (ZD)

Sadeî’n ağzın yumup gûşın tutması: sadeî’n ağzını yumup kulağını tutması yani, söz marifetinin durgunlaşması, şiire ara vermek (APD)

Safha tezyiniga rakam çıkmak: sayfa süslemek için kalem çekmek (AŞND)

Sâkî’nin kâfiye olması: (NECD)

Satr-ı manzum-ı dürrer-bâr-ı cevherin-tırâzı lü’lü-i girân-mâyhe-i belâgat eylemek: mücevherle süslü inci saçan manzum satırı belâgatın kıymetli incisi yapmak (AYD)

Sebeb-i vücûdın beyân kılmak: ortaya çıkışın sebebini ifade etmek (VD)

Sehvü’l-kalemle haml itmek: kalem hatasına yüklemek (LD)

Ser-menzil-i maksûdı bulmak: maksat yolunu bulmak (LD)

Sevâd-ı makâlin beyaza çıkması: kara sözlerin beyaza çıkması (TYBD)

Sevdâ-yı ‘ışkın başa çıkması: aşk sevdasının başa vurması (APD)

Seyrân-gâh-ı havâtırda sadr-nişîn olmak: gönül seyirliğinde başköşede olmak (REVD)

Silk-i beyânı müzeyyen kılmak: anlatım ipini süslemek (REVD)

Silk-i nazma nazm itmek: nazm ipine dizmek (VD)

Silk-i sımt-ı sâhife-i sûtûra zîver-i rakam eylemek: sayfa satırlarının dizisinin ipine yazı süsü yapmak (AYD)

Söz arusunun yüzünden nikâb açması: söz gelininin yüz örtüsünü açması (APD)

Söz ‘arusının nazm harîrining matbu kisvetin kiymek: söz gelininin şiir ipeğinin biçilmiş kaftanını giymesi (AŞND)

Söz riştesinin uzaması: söz ipinin uzaması (AŞND)

Sözlerün ‘âlemi gülşen itmesi: sözlerin âlemi gül bahçesi yapması (LD)

Sözün evc üzerine ‘alemini çekmesi: sözün bir doruğa bayrağını çekmesi (AŞND)

Sudur u zuhura gelmek: açıkça ortaya çıkmak (AZD)

Şâh-sâr-ı nahl-i vücudların sarsar-zen-i âşûb-ı hazân-ı gavâyet itmek: vücut fidanı koruluğunu azgınlığın sonbaharının kargaşacı fırtınasının vurulmuşu haline getirmek (AYD)

Şâne-i mürüvvetle zülf-i hitâsından ‘ıkd-ı ‘uyûbın gidermek: mutluluk tıraşıyla hata saçının kusur düğümlerini gidermek (AZD)

Şe’rden şi’ri tedkîk itmek: kıldan şiiri incelemek (GMA1D)

Şe’ri şi’rden fark itmemek: kılı şiirden ayıramamak (GMA1D)

Şehd-i şi’r ile leb-i cân ter kılmamak: dudaklarını şiir şekeri ile ıslatmamak (AZD)

Şerh yazmak: açıklama yazmak (LD)

Şi’r dimek: şiir söylemek (GMA2D)

Şu‘arâ-yı şefa‘at-ilticâ: şefaate sığınan şairler (AZD)

Ta'ne taşın atmak: ayıplanma taşı atmak (GMA1D)

Tab' seyyahını gurbetga salmak: fitrat yolcusunu gurbete göndermek (AŞND)

Tahrîr eylemek: yazmak (LD)

Takrir eylemek: güzel anlatmak (LD)

Tal'atına husuf irmeye: ay gibi yüzüne gölge düşmesin (LD)

Tamâm gazel tilin hâmesi takrîriga kılmek: tam gazel yazan dil kaleminin konuşması (AŞND)

Tarîk-i bâb-ı niyâz ü ilticâ olmak: dua ve sığınma kapısının yoluna girmek (AZD)

Tarîk-i iğmâza 'azîmet kılmak: (aybı)saklama yoluna girmek (LD)

Tastîr olunmak: satırlara çekmek-şiiiri yazıya geçirmek (REVD)

Tastire mübaşir olmak: satıra dizmek (UD)

Tatbîk-i kânûn-ı şâirî itmek: şairlik kanuna uygulamak (HA2D)

Taze miskten kıllar giymek (kalem için) (APD)

Te'lif etmek (LD)

Tertîb-i dîvân eylemek: divan tertip etmek (AZD)

Vâ'ızâne söylemek: nasihat vererek söylemek (LD)

Varakın hayretinden lerze itmesi: kâğıdın şaşkınlıktan titremesi (GMA2D)

Vird-i lisân itmek: dile pelesenk etmek (UD)

Zabt-ı şekîme-i natıkaya imkân olmamak: düzgün söz gemisini zapt edememek (HFOD)

Zebânı depretmek: dili harekete geçirmek (APD)

Zebânın şemşîr-i tîz olması: dilin keskin bir kılıç olması (APD)

Zemzeme-i hitâf-ı hâtif-i ilhâmla şünifte-i sem'-i zihn olmak: gaipten haber veren meleğin ilhamının hitabının nağmesini zihin kulağınca işitmek (ED)

b. Kelâm-ı Kibarlar

İletişimde konuşmanın, konuşmada üslûbun, üslûpta kelimelerin, kelimelerde de veciz ifadelerin önemi büyüktür. Eskilerin kelâm-ı kibâr, veciz ifade şeklinde adlandırdığı az sözle çok şey ifade edebilme ya da başka bir deyişle çok ifadeyle anlatılacak bir konuyu özetleme hususu her zaman rağbet görmüş, söyleyenine itibar katmış, dinleyenine de irfan kazandırmıştır. Bu yüzdendir ki, malzemesi dil olan şair ya da yazar için meramını ifadede vazgeçilmez hususlardan biri de özlü sözlerdir.

Şairlerin farklılığını ortaya koyan ve üst dil göstergelerinden biri olan veciz ifadelerin dibacelerden derlenmesi ve tasnif edilmesi; divan şiirinin poetikasına katkı sunmasının yanında, divan şiirinin sosyal boyutuna da fayda sağlayacağını ümit ediyoruz. Dibacelerde şairlerin Allah’a Hamd, adalet, zaman vb. gibi çok çeşitli mevzularda kelâm-ı kibarlardan istifade ettiğini gözlemledik. Ancak çalışmamızın çerçevesi gereği poetikayı ilgilendiren (şiir, şair, söz, vs.) mevzularda söyledikleri kelâm-ı kibarları değerlendirdik.

Lâmi‘î, şiirin meşruiyeti ve faydası hususuna vurgu yapma adına bir kıssa anlatır: Bir tekkede vecd halindeyken birinin gazel okuduğunu ve diğer müritlerin bu durumu tarikata aykırı bulmaları üzerine tarikat şeyhinin halis biçimde Allah’a yönelenlere bunun yasak olmadığını belirtir. Devamında şiirin de Allah’a ulaştıran bir vasıta olduğunu vurgulamak adına: “*Yaratılmışlar sayısınca Allah’a ulaşma yolu vardır.*” ifadesini ekler.

Sözün önemini vurgulamak için Lâmi‘î, büyüklerin sözünün, sözün büyüğü olduğu ifadesiyle aynı anlama gelecek bir kullanımla; “*hükümdarların sözünün, sözün hükümdarı*” olduğunu belirtir.

“Kelâmü’l-mülûki mülûki’l-kelâm” (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 76)

Lâmi‘î, “Az ve öz olan söz hayırlıdır.” “İcazda fayda vardır.” ifadeleriyle kısa ve öz anlatımın önemi ve faydasına vurgu yapar.

Lâmi‘î, özellikle tasavvufi şiirlerdeki ilk ya da görünen anlamdan ziyade mecaz anlama vurgu yapmış, bu ifadelerin yanlış anlaşılmasıyla ilgili çokça örnekler vermiş ve bazı kelimelerin mecaz anlamlarını yani tasavvufî manalarını vermiştir. Bu

hassasiyeti ifade etmek adına: “Mecaz hakikate, riyâ da ihlasa köprüdür.” vecizesini kullanmıştır. Şiirin manası her ne kadar yanlış anlaşılıp yorumlansa dahi hakikatinin ortaya çıkacağını: “Su bulandırılmış olsa da, yine temiz hale döner.” vecizesi ile belirtir. Celâlzâde Sâlih de şiire meylini ve şairlik geçmişini anlatırken buna benzer bir ifadeyi kullanarak içi ve dışının mecazî aşk ile dolu olduğunu zira bu halin hakikate köprü olduğunu ifade eder.

Lâmi‘î Çelebi, edebî ürünler içerisinde şiirin derecesini belirtmek adına Şiirin, yazılanlar içerisinde en şerefli olduğunu vurgular: “E’ş-şi‘rû eşrefü mâ yüellef” (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 47)

Lâmi‘î Çelebi şiirin hayâl mahsulü olduğunu ifade etmek adına da: “Ahsenü’ş-şi‘rû ekzebühü” (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 48) yani en güzel şiirin en yalan olanı olduğunu söyler.

Lâmi‘î Çelebi, şiirin konumunu daha da yüceltme adına Mevlana’nın Mesnevi’sinden Allah dostlarının yüce makamlarından ilkinin şiir, sonuncusunun ise kimya olduğunu belirttiği bir beyti alıntılar (Bu beyti Remzî de alıntılar):

Ez makâmât-ı bülend-i evliyâ
Evvelest şi‘rest ü âhır kîmiyâ (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 47)

Nâzik Abdullah, “Şi‘r kadrince lisânü’l-gaybdır.” ifadesini alıntılararak şiirin gücü nispetinde gaybdan bir dilinin olduğunu belirtir.

Nâzik, şiirde özel hikmet olduğunu belirttikten sonra hikmeti: “El-hikmetü ‘alime bî-hakâyiki’l-eşyâ ‘alâ mâsî ‘aleyhi ve’l-‘ameli” (Hikmet, eşyanın hakikatini olduğu gibi bilmek ve gereğine göre amel etmektir) (çev. Üzgör 1990: 457/Dn. 1)” ifadeleriyle tanımlar.

Zihnî, şiirin hikmet olduğunu vurgulamak adına; “Güzel söylenmiş mecaz, hakikattendir.” ifadesini kullanır.

Şairler dibacelerde şairlik ve şairlerle ilgili değerlendirmelerde bulunurlar. Şairliğin özelliği olarak gördükleri hususlara değinirler. Bunun yanında şiirden anlayan ve anlamayan kimseler yani şair geçinenler, şiir okuyan ve dinleyenlerle ilgili

de değerlendirmelerde bulunurlar. Bu değerlendirmelerinde de veciz ifadeler kullanırlar.

Ali Şir Nevâyî, derdin, gamın şairi besleyen unsurlar olduğunu, ezâ ve cefâ çekmeden rahata erilmeyeceği gibi, gönlü yanmayanın çirasının da yanmayacağını söyler:

Renc körmey kişi tapar mı ferâğ
Köngli ötenmeyin yarur mı çerâğ (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 74)

Lâmi‘î, bir beytinde; aşk sarhoşluğunu yaşayanların üne sahip olduklarını belirtir. İlk mısraında, “aşk sarhoşluğu yaşayanlar” tabirini şairler için kullanan Lâmi‘î, ikinci mısraını, ifadesini güçlendirmek adına, Mâide suresinden iktibas etmiştir.

Mest-i aşk-end cümle şandayım
لايخافون لومت لاي (Mâide 5/54)
(Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 58)

Lâmi‘î, ilim ve irfan ehli olanların şiirlerinde alay, yergi, latifeler olursa da onlara kınama olmayacağını belirterek: “Erkek sakalından, eşek kuyruğundan belli olur.” ifadesiyle bunların düşünce ve ifadelerinin ne olduğunun zaten bilindiğini söyler:

Bunlarun niydüğün deminden bil
Merdi rîş ü harı düminden bil (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 70)

Lâmi‘î, şair geçinen ya da şair olarak görmediği kimselerin dilinden; şairliğin enginliği ve nezihliğinden kaynaklı güzel ve hoş sözler çıkmayıp, çirkinlik ve olumsuzluklarının neticesinde kötü ve zararlı ifadeler ortaya koyacaklarını vurgulamak adına; “*Her kabın içinde ne varsa o sızar.*” vecizesini alıntılar.

Lâmi‘î, şiir, ilim ve hikmet konularını anlamayan cahilleri kastederek: “Kûr-ı mâder-zâda kuhl-ı cevâhirîden fâyide olmaz.” yani doğuştan kör olana cevahir sürmesinden fayda olmaz vecizesini kullanır. Hikmet ehlinin yanı sıra böyle kimselerin de olmasını: “Eşya benzerleriyle bilindiği kadar zıtlarıyla da bilinir.” vecizesini kullanır. Hikmetin herkeste olmayacağını belirtmek için: “Hikmeti ehlinen

başkasına veren ziyan etmiştir.” vecizesini söyler. Şairlerin mertebesini vurgulamak adına: “Vezirler makamda yüce ise, nedimler sözde güçlüdür.” der.

Ulvî de şairlerin kalplerinin Allah’ın evi olduğunu “Kulûbü’ş-şu‘arâ beytullah”³¹⁰ ve şairlerin kalplerinin Allah’ın hazineleri olduğunu; “Kulûbü’ş-şu‘arâ hazâyinullah”³¹¹ ifadeleri ile belirtir.

Ulvî, şairleri kastederek; olgun kişilerin boş söz söylemeyeceğini, himmet kuşunu elde edenlerin de boş işlerle uğraşmayacağını belirtir. Ulvî bu veciz ifadeyle şairlerin boş söz söylemeyeceğini, şiirleri ile devletin yani padişahın takdir ve desteğini kazandıktan sonra da boş işlerle uğraşmayacaklarını ifade eder.

Kemâl ehli olanlar nâ-sezâ güftârı neylerler
Hümâ-himmet geçenler cîfe-i murdârı neylerler

(Ulvî; haz. Çetin 1993: 26)

Cinânî, divan tertibinin şairin eserini ölümsüz kılacağını vurgulamak amacıyla; usta ölse de eserinin kalacağını; insan ölse de, adının baki olacağını ifade eder:

Kâmilün gitse vücûdî icâdı kalur

Sen dahî anla gör kim er ölür adı kalur (Cinânî; haz. Okuyucu 1994: 6)

Gelibolulu Âlî, 1. dibacesinde şiirden anlamayan ve cahil olarak eleştirdiği kimselerden dolayı, âlim ve âriflerin kederlenmesinin mahrum olmalarının münasip olmayacağını ve birbirlerinden ayrı tutulmaları gerektiğini vurgulamak için: “İsayiçün Musa kınanmaz.” atasözünü kullanır. Âlî, âlim ve ârif kimselerin söz ve şiirlerini kolayca ortaya koyabileceğini ifade eder:

Eksük olmaz cevahire sarrâf

Dinledür kendisini hoş-güftâr (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 43)

---

³¹⁰ Mehmet YILMAZ, “Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)” eserinde “قلوب الشعراء” ifadesinin kaynağının bulunamadığını belirtmiştir. Bu yüzden, ifadeyi hadisler başlığı yerine bu bölüme almayı uygun gördük.

³¹¹ Ayrıca adı geçen eserde Yılmaz, bu ifadeyle aynı anlama gelen “قلوب الشعراء خزائن الرحمان” sözünü hadis bilgini Saganî’nin uydurma hadis olarak belirttiğini “Aclunî, Keşfü’l-Hafâ, 2/104” kaynağı ile verir.

Âlî, 3. dîbacesinde sert bir biçimde eleştirdiği hatta tahkir ettiği anlayışsız, cahil kişilerin en büyük garabetlerinin yazılmış sermayeleri inat seli ve anlayışsızlıklarıyla: “Kişi bilmediğinin düşmanıdır.” nüktesini tasdik ettiklerini ve böyle kimselerin “Hikmeti ehli olmayana veren kişi, mücevheratı domuzun boynuna takan kişi gibidir.” sözüne muhatap olduklarını belirtir.

Ahmet Yârî, söz ustası olan şairlerin arşın bülbülleri olduğunu ifade eder: “Bülbül-i arşend suhan-perverân” (Yârî; haz. Karayazı 2012:317).

Şairlerin kendi şiirleri ve şairlikleri ile ilgili değerlendirmelerinde kullandıkları kelam-ı kibarlara da rastlamaktayız.

Ahmet Paşa, şairliğini anlattığı bölümde, konuşmanın cesaret ve yürek işi olduğunu, böyle olduğu için papağanın kafeste esir olduğunu belirten veciz bir ifade kullanır:

Ger olmasa söz söylemekde dilîr
Olur mıydı tûtî kafesde esîr (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 26)

Kendi şiirlerini değerlendiren Ali Şîr Nevâyî de her şiirin mükemmel olamayacağını ve aynı değerde olmadığını vurgulama adına, bahçede gülün yanında dikenin de olduğunu, ummanda inci olduğu gibi sadefin de olduğunu belirtir.

Gül bolsa tiken dağı bolur bostanda
Dür bolsa sadef bolur ummanda (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 84)

Ali Şîr Nevâyî, şairliği ile ilgili tevazu göstererek delinin söylediği her sözün gülünç olduğunu, sözünü toparlamak istediğinde daha da gülünç hâle düştüğünü söyler:

Külmekle örgenür il her söz ki dise mecnûn
Ol sözni cem‘ kılsa külmekni iter efzûn (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 62)

Ali Şîr Nevâyî, şairliği ile ilgili değerlendirmeler yaptığı bölümde, tevâzusunu da ortaya koymak için deli sürekli sarhoş olursa, sözlerinin daha gülünç olacağını söyler:

Divâne ki mest bolsa dâyim
Külmekke söz irür mülâyim (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 62)

Ali Şir Nevâyî, şiirlerinin dağınıklıktan kurtarılıp bir araya getirilmesi arzusunda olduğunu ve bu dağınıklığın neticesinde kusuru duyulmayan kimsenin rahat olduğunu belirten bir vecize kullanır:

Tiler biz bu perîşân olsa mecmu‘
“Revân bol kim imestür özr mesmû‘ ” (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 73)

Necâtî, şiirlerini gelişi güzel yazmayıp şiirlerinde güzelleri yazdığını, zira güzel olmayanın yüzüne peçe tutmasına gerek olmadığını belirterek şiirlerinin önemine vurgu yapar:

Yazılmaz her kişün kıl ü kâli
Peçe tutılmaz olmayan cemâli (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 36)

Sehî, divanının tertibiyle ilgili “El-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ³¹² ifadesini kullanır.

Revânî, şiirleriyle ilgili değerlendirmeler yaparken: “Yazının köşesi, hayâlin durağıdır.” ifadesiyle şiirlerini över. Revânî, şiirlerini biraraya getirip divan tertip etme noktasında temkinli oluşunu ifade ettikten sonra; insanın kölelikten kurtulabileceğini ama utangaçlıktan kurtulamayacağını ifade eder:

Kişi kurtılmak olur bendelükden
Velî kurtulamaz şermendelükden (Revânî; haz. Avşar 2017: 27)

Revânî, isteğin ısrarla neticeye kavuşacağını belirtmek için: “Meram ısrarla neticeye kavuşur.” ifadesini kullanır. Revânî, divan tertip etmesi hususunda tevazu göstermesi ve temkinli davranması üzerine dostlarının kendisine “Cevher kıymetden ve kumaş bahâdan kalmaz.” yani incinin değerinden, kumaşın da pahasından bir şey kaybetmeyeceğini vurguladıklarını söyler. Sözün yanlışsız olmayacağını vurgulayan Revânî’ye göre, gül dikensiz olmadığı gibi söz de hatasız olmaz:

Hatasuz olmaz imiş hiç güftâr

---

³¹² “Her işin gerçekleşeceği bir vakit vardır.” Emir Sultan’a ithaf edilen bir kelâm-ı kibar.(Sehî; Yekbaş 2020: 27, Dn. 11).

Olurmuş bir gülün yanında bin hâr (Revânî; haz. Avşar 2017: 32)

Lâmi‘î, şiirlerinin hepsinin bir ayarda olamayacağını, zamana ve duruma göre farklılık olabileceğini belirtmek adına: “Her cömerdin bir batışı her inişin bir çıkışı her âlimin de bir sürçmesi, hatası vardır.” ifadesini kullanır.

Fuzûlî, fesâhat ve belâgat ustalarının, şiirleri ve şairliği ile ilgili değerlendirmeler yaparken, Iraklı olmasıyla yani memleketi üzerinden değil; şiirlerinde gösterdiği kabiliyeti üzerinden değerlendirmeler yapmalarını isteyerek: “İ‘tibâr-ı vatan istidâd-ı zâta tesîr itmez, toprakda yatmakla tılâdan cilâ gitmez.” ifadesiyle bir insanın memleketinin itibarının kişinin kabiliyetlerine etki etmeyeceği, toprakta bulunmakla da yaldızdan parlaklığın kaybolmayacağı manasında ve “Ne ehl-i bilâd olmakla nâ-dân sâhib-kabûl olur ne beyâbanlarda durmakla dâna kabûl-ı vahşet kılır.” yani ne şehirli olmakla cahilin kabul göreceğini ne de çöllerde olmakla âlimin yabanileşeceğini vurgular.

Taşlıcalı Yahya, kendini överken memleketine de (Taşlıca) gönderme yaptığı bir kıt’ada: “Mu‘teberdür taşlu yirlerden çıkan âb-ı zülâl” (Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 10) mısraını kullanır.

Cinânî, şiirlerini düzenleyip divan tertip etmesini isteyen dostunun ısrarına boyun eğdiğini belirtmek için; “Yecürrü’l-kelâm ve yünsak ile’l-merâm” (Okuyucu 1994: 5) sözün meramın usulünde akacağını yani düşünce ve hayâlde ne varsa dilden de ona göre kelâm çıkacağını ifade eder.

Âlî, 1. dibacesinin sonunda eserinin baki olmasına vurgu yapar:

Er ölür adı kalur ey Âlî
Kimseye bâkî degüldür dünyâ (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 45)

Keçecizâde, dostu ve hürmet ettiği Arif Efendi’nin kendisinden şiirlerini derlemesi ve divan tertip etmesi ısrarı üzerine, tevazu göstererek: “Herkesin işi kadar söz söylemesi gerekir. Çünkü “hasırcı sırma işlemeciliğini bilmez.” (Keçecizâde; haz. Şahin 2004: 4) ifadesini kullanır:

Be-kadr-i şugl-i hod bâyed zeden-lâf
Ki zer-dûzî ne-dâned bûriyâ-bâf (Keçecizâde; haz. Şahin 2004: 4)

Hacı Arif Bey'in Keçecizâde'ye na't yazmasını telkin etmesi üzerine şair, Hz. Muhammed'in methini yazabilmenin zorluğunu belirtmek için; “Çıra her ne kadar yağdan ışık alıyorsa da, bazan olur ki o yağdan dolayı (ölüverir) söner” (Keçecizâde; haz. Şahin 2004: 5) ifadesini kullanır:

Çerâğ erçi zi-revgân nûr gîred
Gehî bâşed ki ez-revgân be-mîred (Keçecizâde; haz. Şahin 2004: 5)

Dibace tertibine göre son kısımda şairlerin, şiirlerindeki hata ve eksikliklerin düzeltilmesini istediğini “Dibacelerde İşlenen Konular” kısmında “Dua ve Temenni” başlığıyla değerlendirmiştik. Bu bölümde tevazularını bazı veciz ifadelerle de ortaya koyarlar.

Necâtî, divanını tamamlayıp, tertip ettiğini belirttiği bölümde, emir altındaki kişinin kusurlarına anlayış gösterilmesini vurgulayarak: “El me'muru ma'zûrun” vecizesiyle özrünü, eksiklik ve kusurlarının mâzur görülmesini ister. Aynı bahisle Sehâbî ve Sehî Bey de bu kelâm-ı kibarı kullanır. Benzer bir vecizeye Lâmi'î Çelebi'de de rastlarız. Lâmi'î, şiirlerinin bir kısmını: “El-kâzî'u mağrurun” hükmünce Kadî'nın mağrur olduğunu; bir kısmını da “El-me'muru, ma'zurun” hükmünce karaladığını belirtir.

Za'fî, dibacesinin sonunda şiirlerindeki bozukluk ve noksanlıklarını düzeltmelerini umduğunu belirterek: “Cömert kimselerin yanında özür makbuldür.” ifadesini kullanır.

Ulvî, eserindeki yanlışlıkların düzeltilmesini istediği dibacesinin son kısmında şayet kendisinden kaynaklı yanlışlık olduğu gibi bir izlenim varsa şiirden anlayanların bilseler de bilmezden gelip; “Mana şairin karnında gizlidir.” vecizesine göre değerlendirmelerini ister.

Sıdkî, tevazusunu ortaya koymak ve şiirden anlayanlar tarafından şiirlerinin bilindik, klasik bir eser olarak görüleceğini vurgulamak için “Kimyon Kirman'a, tere otu bahçeye.” ifadesini kullanır.

İKİNCİ BÖLÜM

II. TÜRKÇE DİVAN DİBACELERİNE GÖRE ŞİİR VE ŞAİR

A. Şiir

Bugüne kadar şiir ve şair ile ilgili sayısız tanımlama yapılmıştır elbette. Şiir ve şairin ne olduğu ve ne olmadığı; dönemlere, kültürle ve daha başka unsurlara göre farklılık gösterse de, genel kabul gören bir çerçevede bir tanımlama ve adlandırma ya da en azından bir algılama olduğunu söyleyebiliriz.

Divan edebiyatının ekseriyetle bir şiir edebiyatı olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu dönem için şiirin ve şairin ne olduğunu, nasıl algılandığını bilmek, bu dönemi içselleştirebilmek için başat bir bilgidir. Geleneğe dayalı bir edebi yapı olan divan şiirinde herkesin şiir ve şair algılaması da hemen hemen aynı ve bellidir aslında. Ancak şairlerinin kendi pencerelerinden baktığı ve kendi gözleriyle gördüğü ve nihayet kendi dağarcıklarından kattıkları ifadeleri, hususen bu dönemin şiir ve şairinin ne olduğunun bilinmesi adına oldukça önemlidir. Bazı şairlerin, dibacelerinde şiire özellik katmak, kendilerini konumlandırmak gibi amaçlarla şiir tarifi yaptığını görülmektedir.

Necâtî, şiirleri ve şairliğiyle ilgili değerlendirmeler şair tabiatlı olarak mademki meydana bulduğunu, o zaman sihir yolunu terk edip icâz göstermesi gerektiğini söyleyerek şiiri, sihir yolu ve icaz göstermek olarak nitelendirir:

Çü meydân buldun ey tab‘-ı suhan-sâz
Târîk-ı sihri terk it göster i‘câz (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 36)

Fuzûlî, Hz. Muhammed’i övdüğü bir kıt’ada, O’nun şiire ihtiyacı olmadığını vurgularken; şiirin insanoğlu için bir süs olduğunu söyler. Başka bir beyitle de şiirin; süslü ibareler güzelliği olan bir sevgili olduğunu, onun âşıklarının da candan ve gönülden nazlı güzeller olduğunu belirtir:

Şi‘r bir ma‘şûkdur hüsn-i ‘ibâret zîveri
Cân u dilden nâzenîn mahbûblar âşıkları (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 31)

Celâlzâde Sâlih, şiirin “sihr-i helal” yani helal bir sihir olduğunu belirtir.

Kâşif, şiirle ilgili değerlendirmelerine, sözün ve konuşmanın seyri ve gelişimi hakkında değerlendirmelerde bulunarak başlar. Genellikle marifetin dokuz alete muhtaç olduğunu bunların; akıl, kalp, nefis, fikir, nefes, ses, harflerin birleşimi, harflerin ağızdan çıkışı ve dil olduğunu ifade eder. İlk marifetin Allah'tan olduğunu ve bu saydıklarının birbirine sıralı olarak aktarıldığını belirtir. Şair bu dokuz aleti adeta dokuz kat feleğe benzetir. Dört unsur olan ateş, hava, su ve toprağa; maden, bitki ve hayvana da değinen şair, devamında insanın konuşmakla farklı olduğunu zira insana benzeyen nesnelerin de yarı insan olduğunu belirtir. Konuşmanın da dokuz mertebesi olduğunu belirten Kâşif bunların neler olduğunu sıralar: İlki; konuşma öncesi ki çocukların söylediği şeyler, ikincisi; çocuğun ihtiyaçlarını isteyebildiği konuşmalar, üçüncüsü; çocuğun yetişip kendine fayda ve zarar verecek şeyleri anlatabildiği konuşmalar, dördüncüsü; kelimeleri heceleyip Kuran okumaya başladığı konuşmalar, beşincisi; Arapça ve Farsça'yı öğrenerek kendi lisanındaki manaları anlayabildiği konuşmalar, altıncısı; zahirî ilimleri öğrenip tarikata intisap ettiği ve tasavvuf ehlinin ifadeleriyle yaptığı konuşmalar, yedincisi; mana ilmine ve Kuran'ın hakikatlerini kavradığı kendi üslubunu oluşturduğu konuşmalar, sekizincisi; erbab-ı sülûkun yolu ve olgunluğunu anladığı konuşmalar, dokuzuncusu ise; vezin ahengi, çevrenin güzelliği, kendinden geçiren mana ve şirin sözlerin şiire dönüştüğü ve dilin kudretinin ortaya çıktığı konuşmalardır. Şair, bunların hâsılının şiir olduğunu şiirin de mana yapısı ve sanat sırlarının başı olduğunu söyler.

Kâşif'e göre şiir; arşın hazinelerinin incisi, Hak'tan söz, dokuz söz âlemine rahmet, doğuştan anlayışlı fitratın sır rahminden çıkardığı, babasız hamilelikle keramet çocuğu, şair tabiatlılara can veren ve çabuk yol aldırın fakat anlayışsız bolca bela, ahmağa da zahmettir ve salkım tutmayla sapkının şair geçindiğini, şiirin Hz. Ali gibi olup ona tabi olanın çok olduğunu belirtir:

Dürr-i gencîne-i 'arşıyyedür ey zâhid-i huşk
Nutk-ı Hak'dur nühh nutk-ı 'âleme rahmetdür şi'ir

Rahm-i sırdan çıkarur mâder-i tab'-ı derrâk
Bî-peder nefha ile tıfl-ı kerâmetdür şi'ir

Tab'-ı mevzûna sa'îk-i rûh u sebük-rev ammâ
Künde gâyetde belâ eblehe zahmetdür şi'ir

Hûşe-gîri ile şâ‘ir geçinendir gâvî

Tâbi‘i çokdur anun şâh-ı velâyetdür şî‘ir (Kâşif; haz. İlhan 2015: 131)

Söz sanatları erbabı ve belagat düzeni sahiplerinin mucize ve sihirli kelimeleri iki şekilde değerlendirildiğini söyleyen Kabûlî, bunların; seci ve inşâ erbabı olan nesir ile şiir ve nazım süsleme sahibi olan nazım olduğunu belirtir. Düz yazının Benatü’n-naş (yedi kardeş/yıldız takımı); nazımın da Pervîn yıldızı olduğunu ifade eder:

Ehl-i inşâ vü nazma rûşendür
İki vech üzredür kelâm-ı metîn

Biri mensûr çün Benatü’n-na‘ş
Biri manzûm nite kim Pervîn (Kabûlî; haz. Erdoğan 2004: 440)

Şiirin de iki kısma ayrıldığını; birine medh, diğerine de zemm denildiğini belirten Kabûlî, şayet olgun bir aşk ve muhabbetten ortaya çıkan sözler ise medh; nefsanî şehvet ve gazabdan doğmuş sözler ise ona da zemm denildiğini ifade eder. Sözün nisan yağmuru damlasına benzediğini ve can semasından indiğini, sadefin ağzına düşerse tertemiz bir inci olacağını; yılanın ağzına düşerse de öldürücü zehir olacağını belirtir:

Hemân söz katre-i nîsâna benzer
Olur cân âsmânından çü nâzil

Sadef ağzına düşse dür olur pâk
Dehân-ı mâra düşse zehr-i kâtil (Kabûlî; haz. Erdoğan 2004: 440-441)

Nâzik, şiirin kendine has bir hikmete sahip olduğunu ve kıymeti ölçüsünde gayb lisânı olduğunu ifade eder.

Vernet şiir lafzıyla; kalp manasının ortaya çıkarılması, kulağa hoş gelen kusursuz manalı beyit oluşturulması, yüce düşüncelerin manalarının izahı ve benzersiz değer olan ilham sermayesinin akla geldiğini belirtir. Aşk niyetiyle gönle doğan sevginin neticesinde, güzelliği arayanlara yakışır şekilde edepli hareket edenlerin, cesaret ve gayretle şiir yazma istidadı olanların arzusunun zerafet anlayışı olduğunu ifade eder. Şiirin benzersiz dilinin, güzel konuşanların gönül yuvasının diline nezaketli fikirlerin bolluğuyla inci saçan sözünün güzelliği gereği olduğunu belirtir.

Tahirü'l-Mevlevî, dibacesinin başında; şiir için aşırı duygulanma ürünü denildiğini, duygulanmadaki aşırılığın hastalık olduğunu, bu şekilde duygulananların hasta kimseler olduğunu belirtir ve buna göre en duygulu şairlerin en hasta insanlar olduğu sonucuna varırken; kendisinin de o zavallılardan biri olduğunu; dolayısıyla, çare kabul etmez bu hastalığın şifadan ümit kesmiş bir mübtelâsı olduğunu belirtir.

Şiirin konumunu daha da yücelten Lâmi'î, Mevlana'nın Mesnevisi'nden alıntı ile; Allah dostlarının yüce makamlarından ilkinin şiir, sonuncusunun ise kimya olduğunu söyler:

Ez makâmât-ı bülend-i evliyâ
Evvelest şi'Örest ü âhır kîmiyâ

1. Şiirle İlgili Kavramlar

Divan şiirinde belâgat, fesâhat, selâset, vs. ifadeler şiirin güzelliği ve seçkinliği için kullanılan belli başlı ifadelerdir. Dibacelerde bu kavramlar üzerinde durulmaktan ziyade şiir ve şairin sıfatı olarak kullanılmıştır. Dibacelerde şairlerin şiir için kullandıkları ifadeler, şiirde bulunması gereken hususlar, şairlerin şiirle ilgili üzerinde durduğu kavramlar, belli başlıklar üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Birçok şair, şiirlerinin tazeliği, orijinallliği ve yeniliğini iddia etmiş; bu iddialarını “bîkr, ebkâr, el değmemiş yeni gelinler, huri, , müzellef mahbûb (yüzünde yeni tüyler çıkan sevgililer), taze güller, açılmış gonca,” gibi ifadelerle birlikte kullanmıştır. Şairler özellikle fikir, hayâl, nükte, manâ, mazmun, hüner gibi şiiri doğrudan ilgilendiren kavramlar için bu sıfat ve benzetmeleri kullanmışlardır.

a. Söz

Dibacelerde sözün Allah'ın insana özel bir lütfu olduğunu belirten şairlerin sözü bilinen anlamının yanında bilhassa şiiri kastederek kullandıklarını görürüz.

Lâmi'î, yedi beyitlik bir şiirle “söz” ün tarifini yaparak ve önemini anlatarak cihânın temeli “kûn” emri ile atıldığında ilk olarak beliren şeyin söz olduğunu, dünya mülkünün söz vesilesiyle mâmur olduğunu, her meclisin temelini söz olduğunu, sözün âlem meclisinin cilvesi ve insan faziletinin nüktesi olduğunu, sözün kıdem denizinden coştığında cihânın yokluk uykusundan uyandığını, meydana yiğitçe

girdiğinde kavgalar kurup başı başa verdiğini, âlemde başkaldırmış bir bayrak olup bazen dilin bazen de kalemin onun esiri olduğunu, ifade ağacının nahl-bendi ve hayâl bahçesinin aklı başında gülü olduğunu ifade eder:

Cihân bünyâdı çünkim emr-i “Kün”dür
Pes evvel dem zuhur iden suhündür

Suhandan oldı ‘âlem mülki âbâd
Suhandan urulur her bezme bünyâd

Suhandur cilve-sâz-ı bezm-i ‘âlem
Suhandur nükte-dân-ı fazl-ı âdem

Suhan cûş itdi çün bahr-ı kademden
Gözin açdı cihân hâb-ı ‘ademden

Suhan meydâna çün merdâne girdi
Kurub hengâmeler baş başa virdi

Suhan ‘âlemde bir ser-keş ‘alemdür
Esîri geh zebân ü geh kalemdür

Beyân servinün oldur nahl-bendi
Gül-i bâğ-ı hayâl-i hûş-mendi (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 46)

Lâmi‘î’ye göre göğün boşluğunun ifade başı ve sübhani hediyelerin önsözünün fihristi Kur’an-ı Mübin’dir ve âlemlerin Rabbi’nden inmiştir. Bu yüzden belâgat mûcizesinin, hakikat ve mecaz fesâhatinin baştanbaşa gökyüzü temeli üzerine binâ edildiğini, Resul-i Kerim’in hadislerinin yüce çadırının “Meymûne kuvvetli ve doğru olan şeriata uydu ve kabul etti.” ifadesindeki sidre boylu sözü üzere kurulduğunu belirtir.

Şair, on iki beyitlik bir şiirle sözün faziletinin cihânda gün gibi olduğunu, varlık âleminin ekseninin “kün” lafzı olduğunu, yer ve gökle ikisi arasındakilerin “kün” den doğduğunu, dokuz feleğin rütbesine pâyeye olan değerli bir inci olduğunu, söz çarkının bir nokta üzerinde döndüğünde ayın ve güneşin de şeref burcunda doğduğunu, cihânı aydınlatan söz çarkı olduğundan sözden gün gibi ateş doğsa şaşılmayacağını, söz olmasa hâlin ortaya konamayacağını, sözün ağız hokkasının incisi ve dil hançerinin cevheri olduğunu, söz âlemde tâife başı olmaya niyetlense bazı dili bazı kalemi

kullandığını, sözün gökten indirildiğini, istikametinin de şeref ve kadr olduğunu, şayet sözden başka inci olsaydı hüner ehlinin onu baş tacı edeceğini, meclis süsleyen hoş sohbetli kimseye sözden daha iyi bir sermayenin olmayacağını ve bu iddiasına en büyük delilinin Allah'ın Kelâm'ı olduğunu belirterek sözün önemini ortaya koymaya çalışır:

Gün gibidür cihân da fazl-ı suhan
K'oldı kevnün medârı lafzat-ı *Kün*

Ya'ni Kün'den toğubdurur kevineyn
Âsümân ü zemîn ü mâ-fi'l-beyn

Bir güherdür suhan girân-mâye
Nuh-felek rütbetine bir pâye

Döndi çün nokta üzre çarh-ı suhûn
Toğdı burc-ı şerefde ây ile gün

Çünkü söz çarhıdur cihân-efrûz
Toğsa gün gibi tan mı sözden sûz

Olmasaydı suhan ne söyler idün
'Arz-ı hâli ne yüzden eyler idün

Gevher-i hokka-i dehândur söz
Cevher-i hançer-i zebândur söz

İtse 'âlemde kasd-ı ser-nâme
Kullanur geh zebân u geh hâme

Âsümândan suhan ki nâzildür
Şeref ü kadr ana menâzildür

Olsa idi suhandan özge güher
Anı ser-tâc iderdi ehl-i hüner

Ehl-i bâzâr-ı meclis-ârâya
Sözden a'lâ olur mı ser-mâye

İster isen bu müdde 'âya delîl
Sana besdür Kelâm-ı Rabb-i Celîl (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 47)

Ulvi, "Matla-ı Zibâ" başlıklı bir şiirle, sözün önemini ifade eder:

سخن دیباجهء دیوان عشق است
سخن نوباهء بیستان عشق است
جهان را یادکار جز سخن نیست
خرد را کار و بار جز سخن نیست

Suhan dibâce-i dîvân-ı aşk-est
Suhan nev-bâve-i bûstân-ı aşk-est
Cihân-râ yâd-gâr cüz suhan nîst
Hîred –râ kâr ü bâr cüz suhan nîst³¹³

Dibacesinde şiir ve şairle ilgili değerlendirmelerini ifade ettiği bölümün başında da sözün önemini vurgular:

سخنست انك بودمايه نشر و اشعار
سخنست اول اشيا سخنست آخركار

Suhanest ân ki büved mâye-i nesr ü eş‘âr
Suhanest evvel-i eşyâ suhanest âhır-ı kâr³¹⁴

Söz incisinden değerli bir incinin, anlatım yakutları gibi değeri yüksek bir cevherin olmayacağını; hüner gösteren faziletli fesâhat sahiplerinin ve cevher barındıran belâgatî çoklar naklî ve aklî deliller ile ortaya koyduğunu ve kanıtladığını belirtir.

Şaire göre “kün” emri, imkân âlemi olan kâinata geldiği andan itibaren söz; varlığı yokluğun sırrından ayırmıştır. Söz tılsımının ikiye ayrıldığını, birinin târifi ve nitelendirilmesi sınırsız ve kuşatmasız parlak dağınık inciler olan nesir; diğeri şahlara lâayık denizden çıkarılamayan inci, tam ayarlı para gibi olan, vezinsiz olamayan, inci tabiatlı nazım olduğunu ve her ikisinin de hüner ve sanat ürünü olduğunu ifade eder.

Nesri sahafların gül bahçesinden peşi sıra akan suya; nazmı bahar mevsiminde bazen esen bazen duran sabah rüzgârına benzeten şair, nesrin mecrası ve durduğu yer temiz ve parlak olursa Selsebil çeşmesi gibi hayat bağışlayıp safa yayacağını, bal ve şekerden daha güzel arı duru bir su olacağını; nazmın geçtiği yerlerin gül bahçesi ve çimenlik olursa Cebrail’in nefesi gibi gönlün arzuladığı ve cana gıda miski amber kokulu gönül açıcı bir rüzgâr olacağını ifade eder. Şaire göre şayet suya benzettiği nesir, kirli yerler ve pis vadilerden akıp giderse tiksindirici ve panzehiri olmayan bir zehre; rüzgâra benzettiği nazm da, temiz olmayan ya da pis kokulu yerlerden esip

³¹³ Söz, aşk divanının başlangıcı, önsözüdür. Söz, aşk bostanının turfanda meyvesidir. Cihanda sözden başka yadigâr kalacak başka bir şey yoktur. Akli başında olanların işi gücü, sözden başka bir şey değildir. (Üzgor 1990: 329/Dn.3).

³¹⁴ “Nesrin ve şiirin mayası sözdür. Eşyanın ilki ve işin sonu sözdür. (Üzgor 1990: 339/ Dn.1).

giderse veba saçıcı ve öldürücü bir zehre dönüşeceğini vurgular. Demek ki Ulvi'ye göre nesir ya da nazım olsun eserde bahsedilen konu önemlidir. Güzel şeylerden güzel bir biçimde bahsetmek faydalıyken, tam tersi bir durum da o derece zararlıdır. Zira devamında bunun teyidini yapar; fesâhat ve belâgat erbabına münasip olanın eleştiri ve boş lafı bırakıp övülmesi gereken şeyleri övme insafla hareket etmeleri olduğunu belirtir.

Ulvî, Farsça bir dörtlükle sözün önemine bir kez daha işaret eder: “Ay ve güneşteki parlaklık sözdendir. Dokuz feleğin dönüşü sözdendir. Söz sihir ve büyüün mayasıdır. Senin zamanının düzgün olması da sözden dolayıdır:

بو دتا بش ماه و مهر را سخن	Büved tâbiş-i mâh ü mihr-râ suhan
بو بود کردش نه سپهر را سخن	Büved gerdiş-i nüh-sipih-râ suhan
سخن مایهء سحر و افسون بود	Suhan mâye-i sihr ü efsûn büved
بتخصیص وقتی ك موزون بود	Be-tahsîs vaktî ki mevzûn büved ³¹⁵

Nev'î de, beş beyitlik bir şiirle sözü över. Sözün olgunluğunu ve güzelliğini anlatmanın imkânı olmadığını, dünyada izzet ve şerefın konuşmayla olduğunu, Bahr-i Necef namı Hz. Ali'nin dahi konuşma incisine susadığını, bezm-i elestin düzen sesi olduğunu, cihanı aşk ile mest ettiğini, düzen sahiplerini sevindirenin, insanı insan yapanın olduğunu belirtir ve ekler; hatta (söz) vezinli olursa canın nefsinde söze vurulacağını söyler:

Vasfa kâbil degül kemâl-i suhan
Naksa mümkün degül cemâl-i suhan

Nutk iledür cihânda izz ü şeref
Güher-i nutka teşne Bahr-ı Necef

Sözdür âvâz-ı sâz-ı bezm-i elest

Sözdür iden cihân-ı ışk ile mest

Sözdür erbâb-ı tab‘ı hurrem iden

---

³¹⁵ Ayın ve güneşin parlaklığı, sözdür. Dokuz feleğin dönüşü, sözden dolayıdır. Söz, sihir ve büyüün mayasıdır. Senin zamanının düzgün olması da sözden dolayıdır. (Üzgör 1990: 339/Dn. 2)

Âdemi söz degül mi âdem iden

Söze nefsinde cân olur meftun

Kanda kaldı bu kim ola mevzûn (Nev'î; haz. Tulum, Tanyeri 1977: 3-4)

Gelibolulu Âlî, sözün önemini sekiz beyitlik bir şiirle îzah eder. Sözün; gönül sahiplerinin sermâyesi, dünya mülkünün süsü olduğunu ve sözün bir hutbe, arşın da onun minberi, sözün paradaki damga, paranın da onun defteri, güzelliğin geniş bozkırı, ilmin dalgalı denizi, Sübhan'dan gelen ilhamı peşi sıra takip ettiğini, Kur'an'ın vahyinin ikizi olduğunu belirtir. Bir yazıda mana ve sayısız yazı sözleri asker olarak ortaya çıksa, o zümrenin zaferlerin sultanının güzel söz söyleyenler, sözden anlayanlar ve düzgün konuşanlar olacağını, akıllı merdin sözün kıymetini bildiğini, dünya hazinesine kanaat etmeyeceğini, manaların can ve kelimelerin ten; gönül bağlayan çocuğunun da söz olduğunu ifade eder:

Suhan sermâye-i sâhib-dilândur
Suhan pirâye-i mülk-i cihândur

Suhan bir hutbedür arş ana minber
Suhan bir sikkedür nakd ana defter

Suhandur deşt-i pehnâ-yı letâfet
Suhandur bahr-ı zehhâr-ı maârif

Suhandur pey-rev-i ilhâm-ı Sübhân
Suhandur tev'emân-ı vahy-i Kur'ân

Ma'ânî vü hutût elfâz-ı bî-mer
Nümâyân itse bir yazıda leşker

Olur ol hayle sultân-ı muzaffer
Suhan-dân u suhan-fehm ü suhanver

Suhan kadrin bilür merd-i hiredmend
Degüldür nakd-i genc-i dehre horsend

Ma'ânî rûh u elfâz ana tendür
Anun ferzend-i dil-bendi suhandür

(Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 58)

b. İlim

Şairlik Allah'ın lütfu olarak görülse de, şiir cevherinin işlenip mücevhere dönüştürülmesi gerekir. Bunun için şairin ilimle iştiğal etmesi ve ilim ehliyle olması, ilim meclislerinden ayrılmaması lazımdır. Bu gerekçeler dile getirilerek dibacelerde şiir için ilim gerekli bir kavram olarak görülmüştür. Kimi şairler ilim konusunu şiir ve sohbet meclislerini ön plana çıkararak ifade ederken kimileri de ilim tahsili süreci ve şahsi gayretleri hakkında bilgi vermişlerdir. Dibacelerde de, “şiir ilmi, fenn-i şi'r” şeklinde kullanmışlardır.

Celâlzâde Sâlih, birçok çile ve sıkıntıyla ilmî kemalâta eriştiğini, cüz'î ve küllî ilimlerden anlayamadığı ve bilemediği çok az şeyin kaldığını ifade eder ve bunların semeresini de hayatı boyunca hep gördüğünü vurgular.

Fuzûlî, ilmin önemini anlattığı bölümde şiirlerinin marifet süsünden yoksun kalmasını istemediğini belirtir. İlimsiz şiirin temelsiz duvar gibi olacağını, öyle olunca da değersiz olacağını söyleyen Fuzûlî, şiirinin pâyesinin ilimden yoksun olmasını şiirine bir ihanet gibi görüp, ilimsiz şiirden ruhsuz beden gibi nefret ettiğini ifade ederek bir süre hayatını aklî ve naklî ilimlerde derinlik kazanmak için sarf ettiğini, ömrü boyunca da elinden geldiği kadar şiir güzeline fayda verecek süsler topladığını, yavaş yavaş hadis ve tefsire yönelerek şiirin faziletine kınama isnadının gayret eksikliği olduğu hakikatine ulaştığını belirtir:

“Bu hâle mukârin meşşâta-i himmetüm revâ görmedi ki muhaddere-i hüsn-i nazmum pirâye-i ma'rifden hâli minassa-i dehrde cilve kıla ve sarraf-ı isti'dâd-ı 'uluvv-ı rif'atüm rızâ virmedi ki rişte-i silk-i şi'rüm cevâhir-i ilmden 'âri gerden-bend-i âlem ola. Zira ki 'ilmsiz şi'r esâsı yok divâr kimi olur ve esâssız divâr gâyetde bî-i'tibâr olur. Pâye-i şi'rümi hilye-i 'ilmden mu'arrâ olmağı mû'cib-i ihânet bilüb ve ilmsiz şi'rden kâleb-i bî-rûh kim teneffür kılup bir müddet nakd-i hayâtum sarf-ı iktisâb-ı fûnûn-ı ilm-i 'aklî vü naklî ve hâsıl-ı ömrüm bezl-i iktisâb-ı fevâid-i şâhid-i nazmuma pirâyeler müretteb kıldum ve tedric ile tettebbu'-ı tefâsir ü ehâdis idüp fazîlet-i şi're mezemmet isnâdı naks-ı himmet olduğunun hakîkatin bildüm.” (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 32)

Ulvî, sözlerin mana derinliğini öğrenebilmek için ömrünü ilimle geçirdiğini Semâniye Medreseleri'nin hücrelerinde çile çektiğini, mevlevilik pâyesine erişip büyük âlimlerin hizmetinde bulunduğunu belirtir.

Cinânî, ilim ve fen taliplisi olup gayretiyle amacına eriştiğini ifade eder.

Gelibolulu Âlî, Allah'ın kendisine fazilet ve olgunluk tahsili yatkınlığı verdiğini, özellikle de kendisine lâzım olan eğitim ile şiir ve nesir güzelliklerini ifade edebilme halini nasip ettiğini, kırk yaşından itibaren boş zamanlarını-ilk kuralı şuur olan-şiir yolunun tahsiline sarf ettiğini, bir yandan da ilim ve fenne zaman ayırdığını, içe doğan şeylerin, fikir ve hayâllerinin askerleri ile bir yüce dîvân süslediğini ve şiirlerinin tertibini de harf sırasıyla oluşturduğunu belirtir.

Yârî, yakut ve inci saçan kalemin yardımını ilimle sayfa satırları dizgisinin ipine yazı süsü eylediğini belirtir.

Hüsamzâde, İstanbul'da büyüyüp yetiştiğini, âlim ve hürmetli kimselerin meclislerinde eğitim alıp geliştiğini, soyunun ilim ehli olup kendisinin de bu yolda olduğundan bahseder.

Suud babasının kendisine; vakitlerini sadece şiirlere ayırmamasını, kendini geliştirmek için tahsiline rağbet etmesini, ecdadının eserlerini bırakmamasını tavsiye ettiğini aktarır. Şairlik için lazım olan ilmî kazanımı ve hayâl direncini sürekli taze tutmanın şairliğin gereği oluşunu vurgulayan Suud, kendisinin buna nail olamadığını söyler.

c. Hikmet

Hikmet; gizli sebep, kısa ve anlamlı söz, ilim, akıl, anlayış, adalet, bilgelik, Allah'ın insanlarca anlaşılamayan amacı gibi anlamlar taşır. Sağduyu sahiplerinin iyi ve güzel bulduğu her şeye ilim ve akıl ile gerçeği bulmaya, Tanrı'nın eşyayı son derece sağlam ve uyumlu yaratmasına hikmet denir (Yılmaz 2013: 222).

Hikmet kavramı dibacelerde şaire Allah'ın kimi kullarına lütfu olarak değerlendirilir. Şairler şiiri tamamıyla bir hikmet olarak, şairi de hikmeti idrak etmiş kişi olarak görürler. “Şiirde hikmet vardır.” hadisi şairlerin hikmeti önemsemelerindeki en önemli gerekçelerdendir.

Taşlıcalı Yahya şiirlerini överken, kaleminin içinin tercümanı olup hikmeti görünür eylediğini belirtir:

Hikmeti zahire ider ızhâr
Bâtının tercemânı oldı kalem (Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 10)

Gelibolulu Âlî, şiirin hikmet olduğunu, şiirden anlamayanlara şiir okuyup meziyet göstermenin “Hikmet Allah’ın sırlarıdır. Kim ki ondaki sırları ehil olmayan açarsa kâfir olur.” hadisine muhalefet etmek anlamına geleceğinin altını çizer. Âlî’ye göre nazım ve nesir cevherini bir bölük anlayışsız eşeğe saçmak “Hikmeti ehli olmayana veren kişi, mücevheratı domuzun boynuna takan kişi gibidir.” ifadesini tasdik etmektedir.

Gelibolulu Âlî özellikle “Hikmet, tevhidin ağacıdır.” hadisinin iri incisi olan ince manasının “Allah bir kulu için hayır dilerse onun kalbini hikmet nuru ile aydınlatır.” (Aksoyak 2018: 57/ Dn.140) şerefli sözünün nûr dolu incisi ile uygun bir gerçeklikte olduğunu ve bundan sonra “Kime hikmet verilmişse ona bolca iyilik verilmiştir.” (Aksoyak 2018: 57/ Dn.141) yüce delilinin şeref dolu örneğinin parlak anlamının şairlerin ve güzel sözlülerin hikmetin güzel bahçesinde hayırlı meyveler yetiştireceklerini imâ ettiğini belirtir.

Gelibolulu Âlî üçüncü dîbacesinde, şiir ve hikmet ile ilgili ayet ve hadislerden alıntılar yapar. Âlimlerin bu ifadeleri çokça kullandığını belirtir. Hz. Peygamber’in “Şiirde hikmet vardır.”³¹⁶ hadisini âlimlerin duyurduğunu ve onların “Hikmet aşağıdaki bir köleyi, padişah seviyesine yükseltir.” (Aksoyak 2018: 57/ Dn. 137) cevherine nizam verdiklerini, sonrasında “Şairler sözün padişahlarıdır.” (Aksoyak 2018: 57/Dn. 138) güç işareti nükteli sözün düzeni ile ortaya çıkan eserlerin güçlü güzel eserler olduğunu bildirdiklerini söyler.

Nazik, şiirde özel bir hikmetin olduğunun açık bir hükümle ve hakiki bir haberle tespit edildiğini ifade eder. Ayrıca “Hikmet, eşyanın hakikatini olduğu gibi bilmek ve gereğine göre amel etmektir.” ifadesi ile hikmetin tanımlamasını yapar.

d. Hüner

---

³¹⁶ Hadis-i şerif.

Hüner; marifet, kabiliyet, beceri gibi kelimelerle anlam birliğine sahip bir ifadedir. Dibacelerde bu ifadenin “ehl-i hüner” olarak kullanıldığını görürüz. Şairler dibacelerinde hüneri şiir; hüner ehlini şairler için, şiirden anlayan, şiirin kıymetini bilen kimseler için ve şiirdeki eksik ve hataları görüp düzelten kimseleri kastederek kullanırlar.

Lâmi‘î, Farsça bir rubaiyle hünerinde kusur arayanlara beddua eder ve bir hüneri varsa yetmiş kusurunun olduğunu; dost olanın yetmiş kusuru değil de bir hüneri göreceğini söyler. Arsız pazar, dar ve karanlık çarşı olarak gördüğü şiirle meşguliyette; diyarın zenginlerine ve zamanın hocalarına cini ahu gözlü; Hintliyi gönül süsleyici Anadolulu gönül alan güzel göstermek için, alçak yüz ve kılı süsleyip, kadın tabiatlı saç ve beni bezeyip gereksiz hünerler gösterdiğini belirtir. Bu ifadeleriyle bir yandan tevazuunu ortaya koyan şair, bir yandan da hünerli oluşunu vurgular.

Fuzûlî, gazeli övdüğü şiirinde, gazelin gül bahçesinin hüneri olduğunu ifade eder.

Gazeldür şafâ-bahş-ı ehl-i nazer
Gazeldür gül-i büsitân-ı hüner (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 33)

Taşlıcalı Yahya, divanını tamam hale getirdiğini böylelikle hünerinin de olgunlaştığını ifade eder:

Sâ’ile dîvân ile virdüm cevab
Yazıya geldi nitekim âfitâb

İrdi kemâle hünerüm hem-çü kâf
Yumdı kanadını bu Ankâ-yı Kâf

Dibacesinin son bölümünde “Nev’î diğer” başlıklı yedi beyitlik şiirinin son üç beytinde fazilet ve hüner sahibi olan yani şiirle hemhâl olmuş kişilerden, şiirlerine taassup gözüyle bakmamalarını, eserinin yapraklarını alelâde çevirip gül bahçesi eserine dokunup yürümelerini temenni ederken hünerli kimseyi bahane bulma ve eksikliklerini görmek maksadıyla bakmayan olarak tanımlar:

Ey muhît-i kemâl ü fazl u hüner
Kılma ‘ayn-ı taassub ile nazar

Yel gibi her varakların sürime
Bu gülistâna dahl idüb yürime

Hüner oldur bahâne bulmayasın
‘Aybı var ise nâzır olmayasın

(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 13-14)

Ulvî hüner ehlini, kendini topraktan bilen, fani olarak gören kişi olarak tanımlar ve kendisini de hüner ehlinin ayağının toprağı olarak görür:

Hüner ehli ana dîrler ki vücudun bile hâk
Ayağı toprağıyuz hâsılı ehl-i hünerün (Ulvî; haz. Çetin 1993: 49)

Gelibolulu Âlî, hüner pazarının şiir incileriyle dolu olduğunu ifade eder. Bir beyitte her bir basit beytinin hüner cennetinin kasrı olduğunu, nazım ipine dizdiği ince manaların irfan arşının kubbesinin tepesi olduğunu belirtir:

Kasr-ı huld-ı hüner kitâbeleri
Benüm ebyât-ı müfredâtumdur (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 62)

Şerîfî hünerli kimselerin ve şiir cevheri bulunanların, şiirlerine düzeltme nazarıyla bakmaları, bozuk yerlerini düzeltmeleri temenni ve ricasında bulunur.

Yârî, “Hadîka-i hünerün zîb-bahş-ı ezhârî eş‘ârî” (Yârî; haz. Karayazı, 2012: 318) mısraıyla kendisinin hüner bahçesinin süslü çiçekler sunanı olduğunu ifade eder.

Edib, şairleri değerlendirirken, birçok şairin ölçülebilir derecede bir hünere sahip olmadığını belirtir.

Keçecizâde İzzet hüner ehlinin, eserine rağbet etmesi için Allah’a niyazda bulunur.

e. Mana

Şiir için en önemli unsurlardan biri şüphesiz manadır. Dibacelerde mananın; derinlik, genişlik, çeşitlilik, orijinallik, kapalılık yönlerine vurgu yapılır. Bazı örnekler vermek gerekirse; Nevâyî, mana denizi ifadesiyle mananın enginliği ve derinliğine vurgu yapar. Lâmi‘î, mananın genç kız güzelliğine sahip olduğunu ifade eder. Revânî şiirlerinin “manâ-yı rengîn” olmasına vurgu yapar. Azmî, mana gelini

ifadesiyle, ifadedeki anlamın taze, orijinal ve gizliliğine vurgu yapar. Keçecizâde, şiirlerinin manasını halka benzetir.

Ahmet Paşa, şiirlerinin manasının cevher gibi ferahlatıcı olduğunu ifade eder.

Nevâyî şiir yazmasına gerekçesini; aşk derdinden başına çeşitli haller gelip başı aşk şarabıyla mest olduğunda o haline ve hayâline uygun olarak gönlünde ne manâ ortaya çıkarsa dilinin ona nazım elbisesi giydirdiğini belirtir:

Könglümde ni ma'nî olsa irdi peydâ
Til eyler idi nazm libâsıda edâ (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 60)

Ali Şir Nevâyî, bazı şairlerin gazelde beyitler arası anlam bütünlüğü sağlayamadıklarını; bir beytin manasının kavuşma baharında gül süsleyiciliği yapıyorsa diğerrinin de ayrılık sonbaharında diken bezeyicilik yaptığını ifade ederek şiirde mana bütünlüğünün önemine vurgu yapar.

Necâtî'ye göre gönül cennet gibi geniştir, mana onda Allah'ın nurunun ışıdır ve gönül hokkasında birleşen manada cihan seyredilir:

Gönül vüs'atde cennet gibidür çak
Ma'ânî anda nûr-ı pertev-i Hak (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 35)

Necâtî, iki mısra da nice manalar sunarak adeta yaban bebrini iki zincire çekmesi gerektiğini ifade eder:

İki mısra'da 'arz eyle ma'ânî
İki zencîre çek bebr-i yabânî (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 36)

Bu ifadeleriyle, hayâl ve fikrindeki mana derinliği ve gücünün bir beyit ile bir kalıba sokulması gerektiğini işaret eder.

Necâtî divanı ile ilgili övgü ve benzetmelerinde; kara yazının ve şeker saçan mananın güzel papağan ve Hz. Meryem'in kucağındaki Hz. İsa gibi olduğunu ifade eder.

Revânî, şiirlerini bir mesneviyle överken manayla ilgili: Mana yazısından bir işaret isteyenlere müjde olarak şiirinin yeterli olacağını:

Hat u ma'nîden istersen işâret

Bu ebyâtum yeter sana beşâret (Revânî; haz. Avşar 2017: 30)

beytiyle ifade ederek devamındaki beyitlerde şiirlerinin yazı ve manasıyla ilgili benzetmeler yapar. Şiirlerindeki manayı dikenler içinde açılmış taze güllere, yazı ve mana sanki gecenin mum ile aydınlanmasına, hüma kuşuna, kaşı, gözü kara bir dilbere, Gülgûn ile Şebdiz'e ve cevşen giymiş bir pehlivana benzetir.

Lâmi'î, şiirde mana üzerinde uzunca durur. Özellikle tasavvuf ehlinin şiirde kullandıkları söz ve ifadelerin mecaz manasını herkesin anlamadığını ve ilk bakıştaki anlamına göre değerlendirip yanlış yorumladıklarını vurgular. Hatta dibacesinde, tasavvufî yönü olan birçok söz ve ifadenin mecazî olarak hangi anlamlara geldiğini açıklar. Dibacesinde adeta ufak bir sözlüğe yer verir.

Lâmi'î, vasıfsız şairlerin bir özelliğinin de birbirlerinin tuhaf sözlerini ve acayip hayâllerinin manalarını çalmak olduğunu söyler.

Kâşif de dibacesinde, şiirde kullanılan bazı ifadelerin mecazî anlamını ortaya koymak adına tasavvufî yönden ne anlama geldiğini izah eder. "Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır." (Bakara 2/148) ayetinin baş kısmını iktibas ederek, şiirde kullanılan bu kelimeler için her ne anlam murad edilirse kusur olmayacağını, güzel anlamlandırıldığı sürece caiz olacağını çünkü sülûk erbabının her bir sözünün yüz bin manaya geleceğini vurgular.

Fuzûlî şiir okuma kabiliyeti olmayıp nazmı nestrinden ayırt edilemeyen, mana güzeline yüzündeki örtüyü açamayan kötü, cahil müstensihî eleştirir.

Gelibolulu Âlî, beyitlerinin el değmemiş manalar ile namuslu bir kadın olduğunu ve nazım ipine dizdiği ince manaların irfan arşının kubbesinin tepesi olduğunu belirtir. Övdüğü şairlerle ilgili; her birinin şiirin gizli manalarına tamamıyla vakıf, ilim hazineleri olan âlimler olduğunu bildirir.

Ulvî şiirlerinde kusur ve eksiklik görenlerin "Manâ gizli ve şairin karnındadır." düşüncesi ile hareket edip müdahale, hücum ve itirazlarda bulunmayıp göz yummalarını ister.

Hüseyin Ali şairleri manaların suretlerinin yüzlerini açan ve söz gelinini süsleyenler olarak adlandırır.

Azmî, Allah'ın ilim sahiplerinin kalplerinin arazilerini vezinli sözün ekin tarlası yaptığını, hayâl ve düşünce evlerinin aynalarından türlü manaların gelinlerinin düğün sarayı kıldığını belirtir. Mana gelini ifadesiyle, ifadedeki anlamın taze, orijinal ve gizliliğine vurgu yaar.

Divan şiirinin son dönem şairlerinden Mehmed Memduh, Osmanlı'nın eski şairlerinin, İran memleketinin söz ustalarının hayâlleri ve manalarından beğenilen nağmeleri almış olduğunu eleştirir.

f. Hayâl

Tanpınar; Bizim eski edebiyatımız hayâle mi teksife mi müsait? Teksife, zira beyit içindedir der ve teksifi de “sıkıştırma” olarak nitelendirir (Tanpınar 2013: 52). Şairlere göre şiirlerindeki fikir ve hayâlleri el değmemiş bir kız, gelin ya da huridir. Bunun yanında hayâl; insanın bedeninin içindeki can, mutluluk bahşeden bir kasr, ev, dükkân, düğümlemiş ip, nakış, asker, cilveli bir dilber, doruk, ayak bağı, vadi, hüküm, çimenlik, gül bahçesi, söz bahçesinin aklı başında gülü, felek tabakalı yapraklar, lalelik, deniz gibi ifadelerle kullanılarak hayâlin güzelliği, enginliği ve önemi vurgulanmıştır.

Ahmet Paşa'ya göre şiir yazabilmek Allah'ın bir lütfudur, düşünce ve hayâller ancak temiz bir kalpli bir mümin olmakla artar ve bu yolla şaire ilham gelir:

Müdâm açma ağzun sürâhî gibi
Harâma yol itme mübâhî gibi

Ki senden tulû' ide envâr-ı Hak
Açıla der-i genc-i esrâr-ı Hak (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 26)

Ali Şir Nevâyî, şiir yazmadaki gayretinin rakibin hayâlîyle olduğunu belirtir.

Necâtî, “yaban bebrini iki zincire çekmek” olarak ifade ettiği, hayâl ve fikrindeki mana derinliği ve gücünün beyit ile bir kalıba sokulması gerektiğini işaret eder.

Revânî, şiiirleriyle ilgili değeerlendirmeler yaparken: “Hayâlün gûşe-i hatdur durağı” yani, “Yazının köşesi, hayâlin durağıdır.” ifadesiyle hayâlin enginliğine ve yazıya dönüştüğünde sınırına vurgu yapar.

Revânî, şevk ve zevk meyhanesinin şarap içenleri ve satanlarının şiiir ve söz testisinden sürekli hayâl şarabı içerek kederlerini defettiklerini belirtir.

Gelibolulu Âlî, divanlarının hayâllerinin zatının ve sıfatının naz yeri olduğunu ifade eder:

İki dîvânumun hayâlâtı
Cilvegâh-ı sıfât u zâtumdur (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 62)

Keçecizâde, şiiirlerini överken hayâllerinin nazım tahtına çıktıkça yani şiiir haline geldiğinde Şevket’in onlara çavuş olmasını arzuladığını belirtir:

Çıkdukca taht-ı nazma hayâlüm
Serheng-i tahsîn olmaz mı Şevket (Keçecizâde İzzet: haz. Şahin 2004: 6)

Suud, şairlik için lazım olan ilmî kazanımı ve hayâl direncini sürekli taze tutmanın şairliğin gereği olduğunu vurgular.

Mehmed Memduh, şairlerle ilgili değeerlendirmelerinde; Osmanlı’nın eski şairlerinin, İran memleketinin söz ustalarının hayâlleri ve manalarından beğenilen nağmeleri almış olmalarıyla gazellerin bazen şamatalı ve hayâl mahsülü bazen de klasik kalıp ifadeler ve atasözlerinden oluştuğunu söyleyerek hayâlin de taklidi olmasını eleştirir.

g. Nükte

Nükte: “ince ve dakik mana, bir söz ve ibareden istihraç, remiz ve işaretle ifhâm olunan şey; iyi düşünölmüş dakik manalı ve zarif söz, mazmun” (Sami 1317: 1470) şeklinde tarif edilir.

Dibacelere göre şairler kendilerini ifade ederken devirlerinin, belâgatın, fesâhatın nüktedânı, nükte-perdâzânı olduklarını, ifadelerinde derinlik ve çok anlamlılık olduğunu ve şiiirlerinin öyle hemen anlaşılmayacağını söylerler.

Lâmi‘î sözün âlem meclisinin cilvesi ve insan faziletinin nüktesi olduğunu belirterek nüktenin önemine vurgu yapar.

Suhandur cilve-sâz-ı bezm-i ‘âlem
Suhandur nükte-dân-ı fazl-ı âdem (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 46)

Lâmi‘î’ye göre şiirde mecazî anlamlı ifadeler kullanan şairlerin sözlerinin kimisi “seyr-i fillâh” olgunluğundaki sözler, kimisi de “seyr-i mine’l-Hak ile’l-Hak” ve “seyr-i fi’l-Hak”tan nüktelerdir. Şair, “deryâ-yı ebrâr” olarak adlandırdığı dini bütün insanlar topluluğunu kendisine örnek alarak eserlerini yazdığını, nükte dolu beyitlerinin nasihat maksadı taşıdığını belirtir.

Gelibolulu Âlî, divanındaki şiirlerinin tamamının nüktedan olduğunu belirtir.

Edib, şiiri nükte mücevherleri; şairleri nükteli ve vezinli söz söyleyen söz ustaları olarak nitelendirir.

Abdülahad Nûrî şiirlerindeki hataların nükteli söz sahipleri tarafından iyilikle bütünleşmiş elleriyle düzeltilip parlatılmasını ister.

h. İlham

Şairlik için en önemli hususlardan biri de şüphesiz ilhamdır. Divan şairleri ilhamı doğrudan ifade etmek yerine; “hâtif, gaibden gelen ses, gaib meleği” gibi adlandırma ve yakıştırmalarla nitelendirmişlerdir. Bunda şairliğin Allah’ın lütfu olarak görülmesi ve şairliğin Peygamberliğin hemen altında bir mertebeye yerleştirilmesi düşüncesi etkilidir. Zira ilham da bir lütuftur, her istenildiğinde ve her zaman gelmez.

Ahmet Paşa ilhamın bir şaire erişebilmesinin ve lütfedilmesinin şartları olduğunu belirtir. Allah’ın ruhuna ilham vermesi için, O’nun rızasına uygun hareket etmesi gerektiğini, yani ağzın sürâhi gibi açıp, mübahi (her şeyi uygun gören) gibi harama meyledilmemesi gerektiğini bunlara dikkat edildiğinde, Allah’ın nurlarının kulda doğacağını ve Allah’ın hazinelerinin kapılarının açılacağını vurgular. Ahmet Paşa’ya göre şiir yazabilmek Allah’ın bir lütfudur, düşünce ve hayâller ancak temiz bir kalpli bir mümin olmakla artar ve bu yolla şaire ilham gelir:

Müdâm açma ağzun sürâhî gibi

Harâma yol itme mübâhî gibi

Ki senden tulû‘ ide envâr-ı Hak

Açıla der-i genc-i esrâr-ı Hak (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 26)

Şair gönül levhasının gam pasından silinmesi için sakinin feyz dolu bir şarap getirmesini ister ki, bu ifadesindeki “*bâde-yi feyz-nâk*” terkihiyle şiir yazabilmek için en önemli unsurlardan biri olan “ilham” a vurgu yapar. Nasıl ki şarap içen sarhoş olur, kendinden geçer, etrafında olan hiçbir şeyi hatırlamazsa şair de ilhamın yardımıyla kendinden geçmeyi yani şiir yazmayı ister ve o badeyi içip aklı başında halinin, aklı başından alınmış halde olmasını ve dünyanın cefasını unutmayı istemektedir.

Getir sâki bir bâde-i feyz-nâk

K’ola jeng-i gamdan gönül levhi pâk

Sun ol râhı ey râhat-engîz-i rûh

Ki kalbe safâ vere rûha fûtûh

İçip akl-ı hûş-yârı bî-hûş edem

Cihânın cefâsın ferâmûş edem (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 27)

Şair için gerekli olan ilhamın gönüle doğması sayesinde söz gelini yüzünden örtüyü açmış ve onu güzellik şarabıyla harap etmiştir:

Açıp söz arusu yüzünden nikâb

Beni câm-ı hüsnünden etti harâb (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 27)

Ali Şir Nevâyî, dibacesinde kendisine şiir yazmada ilhamı sağlayan unsurları ve şiirlerinin nasıl ortaya çıktığını sıraladıktan sonra bu haline uygun olarak da; gönlünde ne mana ortaya çıksa dilinin ona nazm elbisesi giydiriverdiğini, o nazma halkın canını feda kılıp adeta yeri göğü inlettiklerini belirtir:

Könglümde ni ma‘ni olsa irdi peydâ

Til eyler idi nazm libasında edâ

Ol nazmga cânın kılıban halk fidâ

Salurlar idi günbed-i gerdûna sadâ (Üzgör 1990: 60)

Şiir yazabilmek için ilham zaten olması gereken ve birçok şairin de belirttiği bir durumdur. O durumda olan bir şair duygu yoğunluğu yaşamakta, adeta kalemi

duygularını ifade etmeye yetişememektedir. Ali Şir Nevâyî de bu durumu; manalar sürüsünün söz dinlemediği için hemen kaleminin boşluğunda yol almaya başladığı ifadeleriyle vurgular:

Ma‘ânî hayli kim mer’î imes ol
Hemânâ kıldı hâmeng cevfade yol (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 72)

Revânî, Allah’a hamd bölümünde “*gayb mestûrelerinin perde-güşâlığın dest-i ilham ile âsân idüp*” ifadeleriyle Allah’ın ilham eli ile gayb örtülerinin peçelerini açmayı kolaylaştırdığından şükürle bahseder. Şiir yazabilmede önemli bir unsur olan ilhamın Allah’ın yardımı ile olacağını vurgulayan şair, idrakin de onun nasip etmesiyle mümkün olduğunu belirtir.

Za‘fi, padişahın emri ve merhamet itibarı üzerine, kendisinde gönül huzurunun oluştuğunu ve bunun etkisiyle, dünya gül bahçesine girip feleğin gül bahçesinden geçip görmeyen gözünün uyanarak zamanın nakışlarına baktığını, bu felek noktasına pergel çektiğinde kural ve usullerle süslü sonsuz bir boşluk gördüğünü, sonrasında ezel boyacısının renginde ve eşsiz nakışlar Erjengin Ferhârına hayran kalıp hayret âleminde duruma uygun bazı sözler söylediğini ifade eder. Şair, “görmeyen gözünün uyanması, hayret âleminde olmak” gibi ifadelerle ilhamdan bahseder.

Celâlzâde Sâlih, ne zaman ney ve rebab ile şarap meclisine ve ahbap topluluğuna katılsa, içinin şevkle depreştiğini ve akli başındayken bile kendinden geçen bir sarhoş gibi olup çalgıların ve sözlerin kendisini çok etkilediğini, baharın gelişyle hareketlenen tabiatın, kendisini de hareketlendirdiğini belirtir. Karakterinin su gibi yumuşak olduğunu, içinin dışının mecâzi aşk halleriyle dolup taşıtığını, sevgilinin hasreti ile söylenen şiirlerin hoşuna gittiğini ifade eder.

Taşlıcalı Yahya şiirlerini överken bir kıt’ayla, marifet sultanının divanını insanlara seyrettirmeyi dilediğinden Allah sevgisinin içine doğan ilhamlarının gönlünün dilinden güneş gibi doğduğunu vurgular:

Mârifet sultanının dîvânını
Halka seyr ittürmegi ittümdi murâd

Dil dilinden gün gibi oldu ayân
Vâridât-ı Hazret-i Rabbü’l-ibâd

(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu 1977: 10)

Hüseyin Ali, şiir yazmasında ilham kaynağı olarak peri gibi olan ve gönül çeken güzellere olan hayreti ve o güzellerin gönlü perişan aşığı olmasını gösterir. Bu sayede aşk sırrının hazinesinin belirtisi, naz ve niyaz çiçeklerinin incileri olan sözlerini inci saçan kalem yardımıyla nazım ipine çektiğini söyler.

Keçecizâde İzzet Molla dibacesinin son kısmına “Târîh-i Tertîb İn Dîvân” başlığıyla on bir beyitlik bir şiir yer alır. Bu şiirin ilk dört beyitinde Mevlana Celaleddin-i Rumi’yi över ve onun en hakir dilencisi olduğunu ve şiirini tanzim etmede ondan ilham aldığını belirtir. Her gazelinde onu andığını ve ona hayır dualar gönderdiğini ifade eden şair, Allah dostu olan Mevlânâ’nın kendisini şairlik hünéri ülkesinde padişah yaptığını vurgular:

Monlâ-yı Rûm’un kem-ter gedâsı
İtdükde nazmın tanzime himmet

Her bir gazelde nâm-ı Şerifin
Yâd ile kıldı arz-ı mahabbet

Mülk-i hünerde itdi beni şâh
Ol tâc-bahş-ı sâhib-velâyet

Dîvân yerümdür pehnâ-yı efkâr
Vardur sarây-ı tab‘umda vüs‘at (Keçecizâde İzzet; haz. Şahin 2004: 6)

i. Fikir

Divan şiirinde şair için fikir ve düşünce kendisine hastır, tazedir, el değilmemiş bir kızdır.

Ahmet Paşa, fikir el değmemişine saç ve ben düzdüğünü ve böylece ay yüzlü bir güzelin çıkageldiğini ifade eder:

Düzüp bîkr-i fikrûme hoş zülf ü hâl
Çıka geldi bir mâh-ı sâhib-cemâl (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 27)

Lâmi‘î, nükteli ve mecazlı ifadeleri olan alim ve şairlerden hezl görünümünde bir nazım ve nesir veya hiciv içerikli bir sırrı açıklama ortaya çıksa denize damla misali

bulanıklık ve güneşe zerre gibi değişiklik vermeyeceğini ve bu yüzden tâbir ve meydana getirdiklerinden utanma ve onlara değişme sebebi olmadığını belirtir. Hafız'ın:

تو و طوبی و ما و قامت دوست
فکر هرکس بقدر همت اوست

Tu vü Tûbî vü mâ vü kâmet-i dost
Fikr-i herkes be-kadr-i himmet-i ust³¹⁷

bu beytini örnek göstererek fikrin önemini vurgular. Gelibolulu Âlî, fikir çırasına aklını mum eylediğini söyler. Böylece fikirlerinin akıl ürünü olduğunu belirtir, değer ve önemine işaret eder.

j. Mazmun

Mazmun; mana, mâl, mefhum; nükteli ve cinaslı güzel söz (Sami 1317: 1361) olarak tarif edilir.

Ali Şir Nevâyî, şairleriyle ilgili bilgiler verirken gazelde konu bütünlüğüne dikkat ettiğini, her mazmunu ilk beyitte ortaya koyduğunu, ilk beyitten son beyte kadar biçim bakımından ve mana yönünden uygun düşecek şekilde yazmaya gayret ettiğini belirtir.

Fuzûlî, bir kıt'ayla şairlerin ölçülü tabiatları ile şirden bahsederek güzel yüzlülerin şairlerinin mazmununa vakıf olup aşkın sırlarının hallerini anlatmadan idrak ederek çaresiz âşığın halinden anladıklarını vurgular.

Ey hoş ol kim tab'ı mevzûnıyle bahs-i şî'r idüb
Hûb-rûlar vâkıf-ı mazmûn-ı eş'âr olalar
Dimedin fehm ideler keyfiyyet-i esrâr-ı 'ışk
Âşık-ı bî-çâre hâlden haber-dâr olalar (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 31)

Ahmet Yârî, mana sözlerinin içe doğan nadiren rastlanan örneği nice ince düşüncenin seçkin örneklerini ve duyulmamış mazmunları birleştirerek gönül hazinesinin dizilmiş incileri olan şairlerinin süs bahşeden cevherlerini zaman ipine süs ettiğini belirtir.

---

³¹⁷ Sen Tuba'yı, biz ise sevgilinin boyunu düşünürüz. Herkesin düşüncesi, himmetinin derecesindedir. (Üzgör 1990: 213/Dn.1).

Sıdkî Paşa, şiirlerinin beğenilecek mazmunlarının kaynağı ve güzel ifade incilerinin manası olan bir mecmua olabilmesi için Hz. Muhammed’e salât ve selamın ve O’nu övmenin uygun olacağını belirtir.

Suud’un divanı “Zadegân” hakkında, Şeyh Abdülbaki Hazretleri’nin takriz ve tarih düşürme amacıyla yazdığı şiirinde, Suud’un şiirlerinde eskimiş mazmunlar olmadığını söyler:

Ki yok içinde o hâyîde köhne mazmûnlar
Ne ser ü kâmet ü ne zülf-i ejder ü ne perî (Suud; haz. İşler 2005: 99)

k. Sanat

Sanat, ifade olarak çok geniş bir çerçeveye sahip olup görsel ve yazınsal yönlerden çeşitli dalları olan estetik konuları kapsar. Dibacelerde sanat, şiir için kullanılan ifadelerden biri olup; “söz söyleme sanatı, fesâhat sanatı, akıl sahiplerinin sanatı, güzellik sanatı, olgunluk sanatı, incileri delme sanatı” olarak; şair de “sanata sahip güzel söz ustaları” olarak nitelendirilir. Dibacelerde sanat kavramı genel itibarıyla; şiirlerde söz ve anlam sanatları, az ve öz, süslü, ahenkli, manası zengin ifade ve ibareler kastedilerek kullanılmıştır.

Sanatların sahibi öncelikle Allah’tır. Necâtî, sanatların sahibi olan ve güzellikleri meydana çıkaran Allah’ın insanı, yaratılmışların en şerefli ve önüne serdiği varlık nimetlerinin önderi yaptığını ifade eder.

Za‘fî, sanatların sahibi Allah’ın sanatları harcedip bu denli güzellikleri meydana getirdiğini ifade eder:

Zihî Sâni ki harc idüp sanâyî‘
Zuhûra geldi bu denlü bedâyi‘ (Za‘fî; haz. Üzgör 1990: 258)

Lâmi‘î, hikmete sahip şairlerle ilgili harfler, sözler ve seslerin harekete geçme noktası ve sözlerin belirme başlangıcı olan bütün başkaca sözler ve tâbirlerin, belki de bunların ibarelerinin fiil çekimlerinden türediğini hatta teşbih ve istiârelerin bölümlerinin de buna dâhil olduğunu söyler. Bu şairlerin her nefes gönül bahçesinde ve can ülkesinde coşkun su ve zamane babası gibi bahçıvanlıklar edip ifade gücünü ve

yeryüzünü ruhânî gül bahçesi ve çiçeklerle dolu bir bahçe yapmak için söz nurlarıyla, hayâllerin felek tabakalı yapraklarıyla, ibare sanatlarının can besleyen örnekleriyle, istiâre dallarının kokulu nefesleriyle süslediklerinde, bu harabe dünyaya taze bir yeşillik ve ölçüsüz bir parlaklık bağışladıklarını belirtir.

Lâmi‘î şiirle ilgili değerlendirmelerinde; söz ne kadar ibare, istiâreyle süslenip bezenirse etkisinin de o nispette fazla olacağını söyleyerek sanatlı söyleyişe vurgu yapar. Bir temenni ve duayla; Allah’ın kendisine ve başkalarına, işaretlerin sırlarını ve istiârelerin derinliğini nasip etmesini diler.

Cinânî, İvaz Paşa’nın yaptırdığı medresede hocalık yaptığından bahsederken mesaisinin yoğun olduğunu, ilim ve sanatla ilgili yazmaya ağırlık verdiğini söyler.

Hüseyin Âlî, şiirlerinde aynı zamanda Peygamber efendimizin tertemiz yüce ailesinin ve ashâbının muhabbetlerinden bahsetmenin iyilik sahiplerinin defterine güzel bir başlangıç sanatı olarak bir “berâ’at-ı istihlâl” olacağını ve menkıbelerinin istifade etmek ve kemale ermek isteyenlere de fazilet ve olgunluk mecmuasının süsü olacağını bildirir.

Ulvi, sözün zariflik ve güzellikle donatıldığı, lafın ibare ve istiârelerle bezendiği nispette tesirli olacağını ve okuyanların da o ölçüde etkileneceğini belirtir.

Sıdkî Paşa, divanının gerçek ve mecazın kaynağından beliren parıltılar; istiâre, berâat-i istihlâl, ıtnab, îcâz menbâlarından akan güzel ibâreler; kinâye, bedîî, beyân, sihr-i helâl incileri kitabı olduğunu ifade eder.

2. Şiirle İlgili Değerlendirmeler

Divan şairleri, şiir ve şair ile ilgili duygu ve düşüncelerini, kendi şiirleri ve şairlikleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunurlar. Divan şiirini padişah ve saray gibi güçlü bir çatının kayırıp kollaması, Arapça ve Farsça’nın dil ve kültüre katkısı gibi hususlar her ne kadar onu belli standartları olan bir yapıya dönüştürmüş olsa da; her temsilcisinin aynı nispette kudretli bir şair olmaması, her eserin beklenen ölçülere erişememesi vb. özellikler farklı değerlendirmeleri beraberinde getirmiştir.

Dibaceler, şairin eserinin adeta bir özeti olması, muhatabına; kendisi, eseri, hayata, şiire vs. bakışı hakkında hasbıhal ederken aralarda bilgiler sunması bakımından önem arz etmektedir. Divan şairinin bu mecrada olanı-olmayanı, olmasını-olmamasını istediği şeyleri teklif ve tavsiye hatta tenbih ettiği bir sunumdur. Bu açıdan şairlerin hepsi değilse de, divan şiirinde devrini aşmış, şairliğin zirvesinde olan şahsiyetlerin şiir hakkındaki düşünceleri, uygulamaları büyük önem arz etmektedir.

Şairlerin şiirleri üzerine yaptığı değerlendirmelerinde başka şairlerle benzer ve ortak mevzulara değinmesi de şiirle ilgili değerlendirmeler bahsine katkı sunacaktır.

a. Şiirin Meşruiyeti

Dibacelerde şiirle ilgili değerlendirmelerin başında, şiirin ve şairliğin meşruiyeti olduğunu belirtmemiz gerekir. Önceki konularda bahsedildiği üzere, şairlerin bu konuya olan hassasiyeti ve temkini, kendilerinin de belirttikleri üzere Kuran ve Hz. Muhammed'in şiire ve şaire bakışından kaynaklıdır. Şairlere göre, her ikisinde de şiire ve şaire bakış iki türdür. Bunlar; kabul edilen şiir ve şair, reddedilen şiir ve şair. Ayetler bahsinde belirtildiği üzere Yüce Allah, Kuran'da Hz. Muhammed'e şiir öğretilmediğini ve bunun zaten ona yakışmayacağına vurgu yapan ayetini alıntıl原因 şairler, bu ayetten şiirin reddi anlamının çıkarılmaması gereğini; başkaca ayetlerde Hz. Muhammed'in vazifesini vurgulayan ve onu töhmet, zan, yakıştırma ve hatta iftiralarından koruyan ayetlerle ortaya koymaya çalışırlar. Böylece şairler, şiirin İslam nazarında yasaklığı ya da makbul olmaması gibi bir durum olmadığını, Kuran'a şiir yakıştırmasının menni ve reddi durumunu olduğunu vurgularlar. Kimi şairler de daha temkinli bir bakış ve yorumla şiirde; hezl, alay, tahkir; oyun, eğlence gibi mevzuların helaket ve felakete yol açacağını vurgularlar ki onlara göre şiir şayet fayda verir, Allah'a hamd, Peygambere övgü mevzularında olursa faydalıdır.

Lâmi'î Çelebi şiirle ilgili ifadelerine; şiirin ekseninin doğruluk noktası üzerine döndüğü ve nazım güneşinin nurânîlik burcu üstünde gezdiği sürece her yönüyle faziletliğin makbulü, her şekilde âlimlerin övücü olduğunu söyleyerek başlar.

Lâmi'î, “Bir gün Allah Resulü’nün meclisinde Nâbîga’nın bir beytinin okunduğunu ve Hz. Muhammed’in, hatırlarında şiirin devamı varsa okumalarını istediğini ve bunun üzerine ashabının O’nun huzurunda şiir okunmasının uygun olup olmadığını sormaları üzerine Hz. Muhammed’in: “Şiir de bir sözdür, iyisi iyidir.” buyurduğunu söyler. Şair, şiirin esasında güzel ve gönül çeken bir hava olduğunu, o havanın estiği ve geçtiği yer gülbahçesi ve kokular mekânı olduğunda Cebraîl’in (as) nefesi gibi, yakın olan kimselerin ruhlarının güzel kokuları gibi gönlün beğendiği ve can besleyen misk ve anberden daha güzel kokan bir hüviyet kazanacağını; temiz olmayan, pis ve kirli mekânlardan geçtiğinde ise nefret ve tiksinti sebebi olacağını, salgın hastalık ve vebalı olacağını söyler. Lâmi'î’ye göre nazım, eğer yatağı ve kaynağı temiz ve duru olursa saf ve hoş bir sudur. Cennet suları, Nil ve Fırat ırmakları gibi hayat veren, saflık yayan, bal ve şekerden tatlı, güzel ve taze olur. Ama pis mekânlardan ve pislik dolu vadilerden geçerse pislenir, murdarlaşır. Nizamî’nin sözünü öven, sözün yani şiirin önemini belirten şu beyitlerini alır:

ما كه نظري رسخنا فكنده ايم
مردء او بيم و بدو زندايم
سر و بيان آتش ارو يافتند
كرم روان آب در ويافتند

Mâ ki nazar ber-suhan efkendeîm
Mürde-i u bîm ü bed ü zindeîm
Sırr-u beyân âteş ez-u yâftend
Germ-i revân der-u yâftend”³¹⁸

Medine’ye hicret ettiğinde Hz. Muhammed’i misafir eden Ebu Eyyûb Ensarî’nin torunlarından Ebî Mansur Muhammed oğlu Ebu İsmail Abdullâh el-Ensarî el-Herutî’nin, hicri 396 yılında doğduğunu, Hz. Osman’ın halifeliği döneminde yaşadığını ve lakabının Şeyhülislam olduğunu, velilikte herkes tarafından kabûl gördüğünü, bütün ilimlerin ve irfanların, olgunluk derecesinde kendisinde bulunduğunu belirtir. Bir gün meclislerinde: “Benim, başsız ellerde dolaşan ve cüzlerimin içinde kayıtlı altı binden fazla Arapça şiirim vardır.” ve “Şu anda hatırımda ne kadar Arapça şiir vardır diye düşündüm ve yetmiş binden fazla olduğunu buldum. Eski Arap şairlerinin şiirlerinden benim hatırımda yüz binden fazla değişik şiir vardı.

---

³¹⁸ Biz ki söze bakış atanlarız, onun ölüsü, korkusu, kötüsü ve canlısıyız. Sır ve beyân ateşi ondan bulmaktadır. Su, akıcılığının güzelliğini ondan almaktadır (Üzgör, 211/ Dn.1).

Binlerce isnat ile üç bin hadis ezberleyip durdum.” buyurduğunu aktarır. Lâmi‘î, Ebu İsmail Abdullah El-Ensârî’nin şiirle ilgisini ortaya koymaya yine onun ifadelerini aktararak devam eder: “Mektepte güzel yüzlü ve iyi huylu bir oğlancık vardı, adı Ahmet’ti ve güzellekle kuşatılmıştı. Onun için bir şey söyle ve bir beyit yaz dediler. Ben de hiç düşünmeden bu beyti söyledim.” ifadeleri ile aktardığı ve manzum çevirdiği beyitle; yârin uğurlu cemalinin ayı ve güneşi esir ettiğini, ceylan gibi bakışlarının şirin feleğe ok attığını söyler:

Yârün cemâl-i ferruhı eyler meh ü mihri esîr
Âhû gibi bakışları urur felek-i şîrine tîr (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu, 69)

Dibacesinde oldukça geniş yer tutan İslam’ın şiire ve şaire bakışını, birçok meşhur şahsiyetin yaşadıklarından ve sözlerinden örneklerle ve uzunca ele aldıktan sonra Lâmi‘î, “Şiire yönelme konusunda, eğer sözü çoğaltma, kalblere usanç, dileği uzatma, isteğe bozukluk verme vehmi olmasa faslû’l-hitab gibi nakledilen şahitler ve mantıklı delillerle ciltlerce kitap yazmak mümkün olurdu.” (haz. Üzgör 1990: 209) diyerek örneklerin çokluğunu vurgulamaya çalışır. Sözün az ve öz olanının makbul ve hayırlı olduğunu vurgulayarak bu konuyu neticelendirir.

Fuzûlî, şiirin ilimsiz olamayacağını belirterek kendini geliştirmek ve şiirlerinde bunu yansıtabilmek için bir müddet akli ilimler ve mühendislik ilimleri tahsil ettiğini, diğer yandan tefsir ve hadis ilimleri ile meşgul olduğunu ifade ederken, şiir faziletine kınama isnadının gayret eksikliğinden kaynaklandığı gerçeğine ulaştığını vurgular.

Ulvî, Hz. Peygamber’in “Şiirin öylesi vardır ki hikmetin ta kendisidir ve beyanın öylesi vardır ki hünerin, sanatın ta kendisidir.” hadisiyle şairleri övüp yücelttiğini ifade eder ki; şaire göre Peygamber efendimiz güzel söz söyleme köşküne kubbe nazmı olarak “Şiirin öylesi vardır ki hikmetin ta kendisidir.” ifadesi ile yücelik ve düzgün söz söyleyen şairler zümresine nizamla dolu bir şekilde; “Beyanın öylesi vardır ki sanatın, hünerin ta kendisidir.” ifadesi ile de rağbet vermekte olduğunu vurgular. Şair böylece Peygamber efendimizin şiire karşı olmadığı gibi hikmetli, faydalı olanını da teşvik ettiğini vurgular.

Gelibolulu Âlî, şiirin helak kapısı olan veballi bir yol olduğunu belirtir. Ancak kendisinin Allah'ın lütuflarının ortasında olduğunu vurgulayarak “Şiirin iyisinin iyi, kütüsünün de kötü” olduğu ifadesinden hareketle şiirin meşru olan yönü ile meşgul olduğuna dikkat çeker.

Gelibolulu Âlî üçüncü dibacesinde, üç beyitlik bir şiirle şiirin fazileti ile ilgili başka şahitler aramanın gereksiz olduğuna zira İmam Şâfi'nin ve mevlevî ulusunun (Mevlana) yeterli olduğunu; Allah'ın evliyâlar sultanı Hz. Ali'nin dîvânını-şiirin icâzetini kast ederek-delil kıldığını; şiir konusunda tereddüt etmeye gerek olmadığını, şân sahibi şeyhlerinin çoğunun nazm ehli olduğunu belirtir:

Şi'rün faziletinde ne söz şâhidân ana
Besdür İmâm-ı Şâfi'î vü Kutb-ı Mevlevî

Dîvânın itdi hüccet-i da'vâ 'ale'l-husûs
Sultân-ı evliyâ-yı Hudâ Hazret-i 'Âlî

Bunda tereddüd itme riyâyı ko sûfiyâ
Nazm ehlidür meşâyıh-ı zî-şânun ekseri

(Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak: 58)

Kabûlî, “Şiirde hikmet vardır” hadisiyle şiirin hâl ehlinin kalbini makbul edildiğini ifade eder.

Nev'izâde Atâyî, miskten yapılmış örtüyle kaplı mecmuanın Allah'a şükür ile süslenmezse kabule mazhar olmayacağını belirtir.

b. Şiirin Nazım Biçimi

Necâtî, zariflerin çoğunun ve belâgattan anlayanların hemen hepsinin olgunlaşmış şairlik kabiliyetinin göstergesi olarak gazel tarzını ve mesel yolunu benimsediklerini ifade eder. Bundan ötürü gazellerinin yeryüzüne dağıldığını ve adeta yedi ayaklı merdiven gibi göğe çıktığını söyler:

Rûy-ı zemîni tutdı Necâtî gazelleri
Ayyuka çıkdı yedi ayak nerdübân ile (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 40)

Fuzûlî, gazelle ilgili değerlendirmelerini yaptığı şiirinde; gazelin bakış ehline mutluluk bahşettiğini, gül bahçesinin hüneri olduğunu, gazel ceylanını avlamanın zor olduğunu, gazeli reddedenin irfan ehli olamayacağını, şairin kudretini gazelin

belirttiğini, şairin şöhretini arttırdığını, her mahfilin süsü, akıl sahiplerinin sanatı olduğunu, okunup yazılmasının kolay olduğunu belirtir:

Gazeldür şafâ-bahş-ı ehl-i nazer
Gazeldür gül-i büsitân-ı hüner

Gazâl-ı gazel saydı âsân degül
Gazel münkiri ehl-i ‘irfân degül

Gazel bildürür şâ‘irün kudretin
Gazel arturur nâzımın şöhretin

Gönül gerçi eş‘âra çok resm var
Gazel resmin it cümleden ihtiyâr³¹⁹

Ki her mahfilün zînetidür gazel
Hired-mendler san‘atidür gazel

Gazeldi ki meşhûr-i devrân ola
Okumakda yazmakda âsân ola (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 33)

Revânî, gazel yazmada mahir olduğunu söyleyerek gazelin önemine vurgu yapar.

c. Şiirin Konusu ve Amacı

Harun Tolasa, “Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası” eserinde; “Ahmet Paşa’nın Şiir Telakkisi” başlığı ile:

“Şiir, ya sevgiliye ya memduha yazılır. Memduh, padişah olabileceği gibi devrin meşhur devlet adamları, âlim ve sofileri de olabilir. Fakat muhakkak şiirin konusu bunlardan birinin ya aşkı, güzelliği, vuslat ve hicranı ya da fazileti, meziyeti, her bakımdan yüksekliği dua-yı devleti, taleb-i kerem ve himmeti olmalıdır. Şiir; bu yöne masruf olan, olması gereken bir fen, yani bir ilimdir.” (Tolasa 2001: 21).

---

³¹⁹ “Fuzûlî Türkçe Divanı”nda (Parlatır2012: 33) bu beyit sehven:

Gazel gerçi eş‘âra çok resm var
Gönül resmin it cümleden ihtiyâr şeklinde geçmektedir.

ifadeleriyle divan şairlerinin şiir yazma amaç ve gerekçelerini ortaya koyar. Dibacelerde bu amaçlara matuf açıklamalar yer almaktadır. Ahmet Paşa şiir yazmasının amacının padişah övgüsü olduğunu belirtir:

Bu şi‘re şürû eylemekden murâd
Budur kim anıldıkça dünyada ad

Diye Ahmet için karîb ü baîd
Ki oldur senâ-gûy-ı Şeh Bâyezîd (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 29-30)

Revânî de benzer ifadeler kullanır: “Ekser rûşen kasâyid memdûha vâsıl olmag için tahrîr ve sâdır olan eş‘âr cânânelere irsâl olmag için tastîr olunurdu.” (Revânî; haz. Avşar 2017: 25). Çoğu kasidenin övgüsü yapılan kişiye ulaşmak için yazıldığını ve meydana çıkan şiirlerin de sevgiliye ulaştırılmak için satırlara çekildiğini belirtir.

Birçok şair dibacesine başlarken “Besmele” nin önemine vurgu yapmış, Kuran’ın ilk sözünün “Besmele” olduğunu vurgulayarak Kuran’dan menbalandıklarını bu yolla göstermiştir. Bu husus hemen her şairin dikkat ettiği ve öncelikle vurguladıkları bir husustur. Şairlerimizin özellikle altını çizdikleri hususlardan biri de Allah’a şükür konusudur. Kimi şairlerin bunu yapmadıklarını eleştirir ve bunu öyle elzem ve zorunlu görürler ki, bir şairde bunun eksikliği şairliğine, dünyasına, ahiretine çok ciddi zararlar verir. Şairliği eksik kalır.

Nevâyî, şairlerin sözlerinin başında öncelikle Allah’a hamdi işlemleri gerektiğini yoksa vezinli ve güzel bir ifade ortaya koyamayacaklarını belirterek şiirde öncelikli konunun Allah’a şükür olması gerektiğini vurgular. Aynı ifadelere Lâmi‘î’de de rastlarız. Şiirde işlenen konular hususunda şairlere bir de eleştiri yapan Nevâyî; bazılarının şiir öğrenmekten ve divan oluşturmaktan maksatlarının beden ve yüz güzelliğini vassetmek olduğunu, bu güzellikten de ben ve ayva tüyü tarifinden başka bir şey anlamadıklarını söyler. Nevâyî’ ye göre şiirlerin divana dönüşmesinde bundan çok daha fazlası olmalıdır. Şairin ifadelerinden anlaşıldığı üzere şair bu konuların işlenmesine karşı değil bilakis yetersizliğine dikkat çekmektedir. Nevâyî, divanında gazellerinin tedvininde her harfin ilk gazelinin Allah hamdi, Peygamber övgüsü ya da bu mevzulara eriştirecek bir nasihatle oluşturduğunun altını çizer. Sonuçta ona göre divanda mârifetli bir gazelin, nasihat edici bir beytin olmaması şairin boş bir uğraşıdır.

Necâtî, şiirinde Hakk'ı gözettiğini ve batıl olanı önemsemediğini, mahlasını alırken yaptığı gibi şiirinde de alçakları gözettiğini ifade eder:

Kodum bâtılları haklar gözettim
Tahallüs gibi alçaklar gözettim (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 39)

Ulvî, nesir ve nazımda usta nâsir ve şairlerin bütün sohbetlerinde, hâllerinde ve eserlerinde bütün yaratılmışların yaratıcısı olan ve varlıkları acze düşüren Allah'ın övgüsünden sonra padişah övgüsüne başladıklarını belirtir.

Cinânî, Allah'a hamd ile başladığı dibacesinin başlangıç kısmında şairlik kabiliyeti olanların Allah'a şükretmekte acizlik ve yorgunluk göstermelerini eleştirerek şiirde yaratıcıya şükür konusunun önceliğini vurgular.

Şiirde bir gizli bilgi olduğunu savunan Zihnî, şiirin sihir sözlerinden olduğunu belirtir. “Dibacesinde şüara-i mecaziyye ve herzegûyân diye adlandırdığı şairlerin o gizli bilgiye ulaşamadığını söyler. Bu gizli bilgiye hikmetle ulaşmak mümkündür.” (Çelen 2005: 5) Şiir, hakikati göstermeli, semt-i noksandan insanı uzaklaştırmalıdır (Çelen 2005: 7).

Abdülahad Nûrî, bilgili, irfan sahibi ve samimi dostlarından kendi şiirlerinin değerlendirmesini yaparken; birliğe ulaşıp dünyayı unutup ve kendinden geçme hâllerinde yazılanlar ile ayrılık ve uzaklığın perişanlığındaki hallerle yazılanların kıyaslanmamasını; şükür ifade eden beyitlerin övünmek için söylenen ibareler üzerine yüklenmemesini ister. “Tasavvufî görüşün ontolojisiyle (merâtib-i vücûd) şekillendirilen bu ayrıma göre ortada bir “hâl-i cem-i istiğrâk” ve bir de “hâl-i fark-ı iftirâk” sahibi olmak üzere iki ayrı zümrenin şiiri vardır.” (Kılıç 2017: 106-107). Nûrî, şiirlerinin ilahi cezbeye yazıldığına atıfla, değerlendirmelerin de bu düşünceyle yapılmasını istemektedir.

Gelibolulu Âlî, insân-ı kâmil vasfına erebilmek, fânî dünyaya kalıcı bir eser bırakmak ve unutulmamak için şiir yazdığını ve divan tertiplediğini belirtir.

Şiirin konusuyla ilgili şairlerin üzerinde durduğu önemli hususlardan biri de güzele olan meyil, sevgi ve aşklarıdır. Divan şairlerinin şiirlerinde ya tamamıyla ya da ilk bakıştaki anlam olarak kullandığı beşerî aşka dair ifade ve değerlendirmeleri de

önem arz etmektedir. Şairliğin en önemli menbalarından ve ilham kaynaklarından biri olan aşk, her insanın ruhuna gıda ve her toplumun edebî mahsullerine kaynak olmuştur. Aşk, divan şairinin şiir yazmasında en önemli gerekçe; mesnevi ve gazellerin de vazgeçilmez konusu olmuştur. Şairler şiirlerinde aşk hissinin sebebiyetini belli belirsiz ifade etmişler fakat sonuçları üzerinde çokça durmuşlardır. Zira güzele olan tutku ve bağlılık aşığın gamını artırır, başını hoş eder, kendinden geçirir. Bu şevk ve zevkle gönlündekileri kaleme döker ve şiire dönüştürür. Dibacelerde birçok şairin aşk konusuna değindiği, bazılarınınsa üzerinde önemle durduğu görülmektedir.

Ahmet Paşa, aşk derdinin başına vurduğunu ve gönlüne aşk derdinin düştüğünü belirterek şiirlerini oluşturmada aşkın önemli yer tuttuğunu belirtir:

Yine çıkdı başıma sevdâ-yı ‘aşk
Yine doldu gönlüme gavgâ-yı ‘aşk (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 28)

Ali Şir Nevâyî, canının aşk badesinden sarhoş, gönlünün bade aşkından meyperest olduğunu ifade eder. Aşk şimşeginden mutluluk ve afiyeti harmanının kül olduğunu belirtir.

Nevâyî, divanındaki her harfin ilk gazelinin konusunun Allah’a hamd ya da Hz. Peygamber’i övme olduğu bilgisini verirken gerekçesini de; gazellerini okuyan ve dinleyenlerin kendilerini tamamen zahiri güzele ve beşerî aşka kaptırmaması olduğunu söyler.

Lâmi‘î, aşk sarhoşluğu yaşayanların üne sahip olduklarını ve hiç kimsenin ayıplama ve kınamasına aldırış etmeyeceklerini belirtir:

“Mest-i aşk-end cümle şandayım” (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 58)

Aşk meyhanesinin yolcusu olduğundan daima aşk efsanesini terennüm ettiğini, aşkın ışığının kendisine rehber olduğunu söyler:

Benem çün sâlik-i hum-hâne-i ‘ışk
Terânemdür müdâm efsâne-i ‘ışk

Bana çün lem‘a-i ‘ışk oldı reh-ber
Aceb mi Lâmi‘î olsam kamer-fer (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 71)

Celâl-zâde Sâlih, içinin, dışının mecazî aşkla dolu olduğunu söyler ve zaman sayfaları gibi kendi şiir mecmuasının kendisinden sonra aşk ehline hatıra kalmasını diler.

Fuzûlî, fıtratının şehrin şöhretlisi olmaya tamamen yöneldiğini, sevdanın kendisini âleme rezil ettiğini ve bunu saklamasının mümkün olmadığını vurgular:

Tabî‘at şöhre-i şehir olmağa meyl-i temâm itdi
Ne pinhân eyleyem sevdâ meni rüsvâ-yı âm itdi
(Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 32).

Ulvî, aşk hastası olduğunu, gönlü sıhhat olmayınca bedenî sıhhati de istemediğini vurgulayarak bir güzele gönül verdiğini söyler.

Hüseyin Âlî, güzellere hayranlığı ve aşka meyilli olması sayesinde çokça ve kolayca şiir yazabildiğini ve böylece, aşk sırrının hazinesinin belirtisi, naz ve niyaz çiçeklerinin incileri olan sözlerini inci saçan kalem yardımıyla nazım ipine çektiğini söyler.

Ahmet Yârî, “Aşk sülalesinde benden daha saygın birisi doğmadı. Benim cevherimi (özümü), benim atalarımın gevheri (mücevheri) aydınlattı.” (Karayazı 2012: 318/ Dn. 691) şairlik yolunda aşkın önemini vurgular.

Dûd-mân-ı aşk-râ ez-men girâmî-ter ne-zâd
Cevher-i men kerd rûşen gevher-i âbâ-yı men
(Yârî; haz. Karayazı 2012: 318)

Raşid, samimi dostlarının mezarının üstünde toplandıklarında, kendisi için yârdan ayrı olmanın hüznü ile ruhunu teslim ettiğini düşüncelerini isteyerek aşk derdini dile getirir.

Zihni Keşânî, uzun sayılabilecek mensur dibacesine; eski şairlerin ve belâgat ustalarının sünnetleri ve kuralları üzere taze unvanlı şiirlerini tertip ve terkip etmekten muradının sadece zevke düşkünlerin çirkef çukuru zevkini çamur tekneleri zevk düşkünlüğünden icra ve özellikle heves ehlinin oyun ve eğlence düşüncelerini beğenmek olmadığını ifade ederek başlar. Şair, şiirin bir amaca hizmet etmesi

gerektiğini vurgulayarak zevk düşkünleri ve heves ehlinin şiirlerini eleştirir. Zira Zihni'ye göre şiir nasihat amacı taşımalı yani içinde bir hikmet barındırmalıdır.

Heves ve eğlence maksatlı şiirleri; bir yere bağlanan zengin cahiller tarafından terkip edilmiş veya vakit geçirme işe yaramazının hilesi olarak görür ve böyle oluşturulan eserlere lanet eder. Buna karşılık; selim zihinlerin delil ve en ulu ayetlere yol ve o yol üzere noksanlık mekânından korku ve endişeyle firar, gerçek olgunluk tarafına meyil ve rağbete karar kılacaklarını söyler. Bunu da “şi'r-i mantıkî”nin tarifi olarak ifade eder.

d. Şiirin Kaynakları

Kuran'ı Kerim ve hadisler divan şiirinin en önemli kaynaklarındandır. Dibacelerde ayet ve hadis iktibaslarına önemli ölçüde yer verildiği görülmektedir. Dibacesinde ayet ve hadis iktibaslarına çokça başvuran Lâmi'î, hikmetli taifenin Allah'ın nurlu kitabı Kur'an'dan alıntılar yaptıklarını ve Hz. Muhammed'in hadislerinden yararlandıklarını belirtir. Onların bir kısmının muhkem, bir kısmının da müteşabih olduğunu ve akıllı insanların, cinlerin, meleklerin ve insanların bunların yorumlamasında farklı manaların verilmesinde âciz olduklarını söyler.

e. Şiirin Manası ve Yorumu

Lâmi'î, tasavvuf ehli birçok şairin şiirindeki kavram ve remizlerin tam olarak anlaşılabilmesi ve doğru bir şekilde yorumlanabilmesi üzerinde durur ve dibacesinde; şiirde kullanılan birçok ifadenin tasavvufi terim olarak ne anlama geldiğini, neyi kastettiğini kısaca açıklar.

Cahillerin ve derinliği olmayanların şiirle ilgili söz ve davranışlarının çoğu sebebinin şiirdeki mana derinliğini anlayamayıp acizliğe düşmeleri olduğunu belirterek “(Allah bu misali ile) birçoğunu şaşırtır ve yine onunla birçoğunu yola getirir.” (Bakara 2/26) ayetinin de bunun bir işareti olduğunu söyler. Şayet cahillerin o remizlerden muzdarip olması durumunda hikmet ehlinin “Eğer bilmiyorsanız zikir erbabına sorun” (Nahl 16/43, Enbiyâ 21/7) ayetinin manası üzere, bilinmeyen bir konuda bilene danışılması gerektiğini düşündüklerini, belki de; “Ey iman edenler! Allah'ın affettiği şeyleri sormayın.” (Mâide 5/10) ayetinde belirtildiği gibi-bu hikmetli

şairlerin-affedilme umuduyla sorgulanmayı yasakladıklarını ifade eder. Böyle uyarılardan sonra dedikoducuların hâlleri değişirse, hikmet ehlinin onlara “Zaten size az bir ilimden başkası verilmemiştir.” (İsra Suresi 17/85) ayetinin ikaz ettiği mana yönüyle cevap vereceklerini, belki “Bu sizin hâlinizle ilgili değildir, siz de onunla ilgili değilsiniz.”³²⁰ hadisinin yönlendirmesiyle onları nazik bir yolla defedeceklerini söyler.

Şiirin hikmetle birleşip mana derinliğine ulaştığı ve böylece hakikatin oluştuğu anlamına gelen, Hâfız’ın:

ما در پیاله عکس رخ یار دیده ایم
ای بی خبر ز لذت شرب مدام ما

Mâ der-piyâle aks-i ruh-ı yâr dideîm
Ey bî-haber zi-lezzet-iş ürb-i müdâm-ı mâ³²¹

beytini alır ve sonuçta, her makamda bir ince münasebet ve her yerde bir nazik uygunluğun var kabul edildiğini söyleyerek: “لولا اعتبارات لبطلت الحکمت فقس المرشد اليه “³²² şeklinde Arapça bir ifadeyle, hikmetin farazî şeylerle hakikate büründüğünü vurgular.

Lâmi‘î, şayet seçilmişlerin ve sınanmışların mecazî manaya ve yoruma açık kelimelerle ve şüphelendiren nüktelerle konuşarak insanların zihinlerini karıştırarak fitne düşüncelerin hayâllerine düşürmelerinin sebebi sorulursa ki, Lâmi‘î’ye göre şüphesiz o tarzda sembolik söylemleri benimsemiş sözler ve o çeşit fitne yayan şiirler salıkların kalplerinin daralmasına ve vehim, zan ve şüphe çeşitlerinin belirmesine sebebiyet verebilir ve “Fitne uykudadır, Allah onu uyandırana lânet etsin” hadisi tezahür edebilir. O zaman, bu sorunun tam olarak cevabı ve sözün özü olarak söyleyebileceklerinin o remizli ifadelerden bütün maksat ve tam muradın, canın sırlarını ve gizli tavırları zevk, hâl, şevk ve kanaat sahiplerine örtülü biçimde ve işaretle anlatmak ve cahiller tâifesinden, dalâlet fırkasından ve günahkârlar topluluğundan örtmek ve gizlemek olduğunu, zira çocukların konuşmalarıyla akıllı

---

³²⁰ Hadis-i Şerif.

³²¹ Ey şaraptan aldığımız lezzetten bî-haber olan! Biz, kadehte sevgilinin yüzünün yansımını görmüşüz. (Üzgör 1990: 181/Dn. 1).

³²² İbareler olmasaydı hikmet batıl olurdu. Kalanları buna kıyas et. Allah onu irşad edendir. (Üzgör 1990: 181/Dn. 2).

insanlara hitap edilmeyeceğini ve bebelere verilen cevaplarla fazıl insanlara cevap verilmeyeceğini ifade eder. Konuyla ilgili olarak, Hâfız'ın: “هر سخنوقتى وهر نکته مکانى”³²³ ifadesini örnek göstererek her sözün muhatabının, yerinin ve zamanının farklı olduğunu, “İnsanlara akıllarının derecesine göre konuşun.” hadisinin de bunu işaret ettiğini belirtir.

Ebu Hafs Ömer bin El-Farız'ın “*Kasîde-i Mimiyye*” eserine değinen Lâmi'î, bu eseri dinî ilimlerin hakikatlerini ve yakîn ilimlerinin bilgilerini içeren leziz kaside olarak tanımlar ve onun gibi üstün şiir ve hâlis nazımın, eski şeyhlerden ve yeni pirlere herhangi bir hakikat araştıracısına nasip ve takdir olunmadığını belirterek över. Her bir beytinin cihanı gösteren bir kadeh ve her bir harfinin bir şarap kadehi zarfı olduğunu, irfan gözlerini güzellikler sanatlarını ihtiva eden gönül süsleyen bir nazım ve parlak bir inci dizisi olduğunu söyler.

Bu kasîdenin başlangıcında:

شربنا على فكر الحبيب مدامه
سكرنا بها قبل ان يخلق الكرم
طع البدر كأس وهى الشمس يدبرها
هلال وكم يبدو اذا مزجت نجم

Şerribnâ 'alâ zikri'l-habîbe müdâmeten
Sekkirnâ bihâ kable en yuhleku'l-kermü
Ta'al bedrû ke'sün ve hiye şemsii yüdîrühâ
Hilâlün veküm yebüdû izâ mezecet necmü”³²⁴

ifadelerinin yer aldığını belirten Lâmi'î, devamında bu mısraları açıklayarak daha şarabın aslı olan asma yaratılmadan saf şaraplar içerek mest olunduğunu ve hakiki sarhoşlukla dost olunduğunu, şarabın kadehinin dolunay; sakinin hilâl parmağıyla mecliste dönen, âlemi aydınlatan bir güneş olduğunu belirten bir manaya geldiğini ifade eder.

Hafız'ın:

در همه دیرمغان نیست چو من شیدایی
خرقه جایی کروباده ودفترجایی

Der-heme deyr-i mugân nîst çü men şeydâyî
Hırka câyî girev-i bâde vü defter câyî³²⁵

³²³ Her sözün bir vakti ve her nüktenin bir yeri vardır (Üzgör, 181/Dn. 5).

³²⁴ Dostun zikri için henüz üzüm asması yaratılmadan önce şarapı içip sarhoş olduk. O şarabın kadehi dolunaydır ve şarap da dönerek her yeri aydınlatan güneştir ki sakinin hilâl şeklindeki parmağıyla hareket ederi su ile karışsa yıldız gibi parlar (Üzgör, 185/Dn. 1).

³²⁵ Bütün ateşperest tapınaklarında benim gibi bir kendinden geçmiş âşık yok, hırka bir tarafta şaraba rehin olmuş, defter bir yanda (Üzgör, 185/Dn. 5).

beytiyle devam eden şair, beytin mana derinliğini ve maksadını açıklama yoluna gider. Bunun için önce beyitte geçen kelimelerin karşıladıkları remizleri belirtir, sonra da beyti anlam bütünlüğü ile yorumlar: “deyr-i mugan” ın ateş-perest tapınağı anlamında olup; fanilik yolunda yürüyen kimselerin arzuladığı makamı, “şeydalık” sözünün kendinden geçme manasında; sadıklık isteyen hayretinden kinâye olduğunu; “hırka”nın zâhitlerin üniforması ve abitlerin giyeceği olduğunu ve genellikle dış görünüşe perde olup, kötülük niyetlerinin örtülmesi vesilesi; “bâde” şarap manasında; Allah aşkını temsil ettiğini; “defter”in irfanın kayıtları anlamlarına geldiğini belirten şair, mana olarak da; “Talep makamlarının ve kavga, fitne yayan derecelerin cümlesinde benim gibi hâlleri perişan bir talip, muzdarip bir âşık ve emelleri dağınık bir salık yoktur. Zira eğer görünen âdet ve ibadet de olsa; kayıtlar ilim ve marifet olsa, sicil hüküm ve hükümet olsa tamamını varlık yollarında Allah aşkına rehin edip kendini beğenmişlik ve böbürlenmenin tehlikeli bölgelerinden âşıkâne bir şekilde geçtim ve savaş ve kavga alanlarından sadıkâne bir biçimde çıktım.” şeklinde açıklar.

Lâmi‘î, konuyla ilgili Hafız’dan, Hakîm Senayî-i Gaznevî’nin “Kasîde-i Râiye’sinden, Şeyh Fahrüddin İbrahim-i Irakî’nin bir gazelinden alıntılar yaparak bu şairlerin her iki âlemin kaydından kurtulup Allah aşkı ile hemhâl olmanın önemini vurguladıklarını belirtir.

Her işte bir derinliğin ve çeşitli mertebelerin olduğunu söyleyen ve bu anlamda alıntılar yapan Lâmi‘î, şiir ve tasavvufta da ilk bakışta yanlış anlaşılan ve anlamlandırılan kelime, terim ve remizleri örnek beyit ve ifadelerden yararlanarak açıklamaya devam eder. Lâmi‘î’ye göre her meşrebin kendine has bir tarzı ve her sığınağın bir kurtuluş sebebi olur. Hasta olan kimse dikkatli davranmakla vazifeli, hakikati gören göze de batılın tamamen kapalı olduğunu, bir güzelliğe ulaşabilmek için çok çaba sarf edilmesi gerektiğini ve çekilen meşakkatin derecesi nispetinde amacına ulaşabileceğini vurgular.

Lâmi‘î, cehâlet ehlinin ve hikmetten uzak kişilerin Allah aşkı ile şevke gelmenin tesiriyle şiir söyleyenleri anlayamadıkları vurgusuna, meşhur şairlerin hikmetli ve

remizlerle dolu şiirlerinden uzunca örnekler verip açıkladıktan sonra, böyle kişilere bu hallerin sırlarının açılmaması gerektiğini örnekleri ile belirtir:

Evhadî'nin:

هم دمی نیست با که کویم زار
محرم نیست تا بنالم زار
در خروشم ز صید آن معشوق
درسماعم بصورت ان مزمار

Hem-demî nîst bâ ki gûyem zâr
Mahremî nîst tâ be-nâlem zâr
Der-hurûşem zi-sît ân ma'şûk
Der-semâ'em be-savt-ı ân mizmâr³²⁶

dizeleriyle sırrını açacak kimsesinin olmadığından yakını ve sırlı ezgiler çıkaran neyin sesi ile semâ dönmekte olduğunu belirtir. Şaire göre zaten sevgilinin sırlarını yabancılara söylemek ve remizlerini göstermek tehlikeli ve zararlıdır. Çünkü sırrın özü, esası onu başkalarına açmamak, içinde taşıyabilmektir.

Lâmi'î, tasavvuf ehlini hor gören zahidlerin rind ehlini yanlış anlamasıyla ilgili Hafız'dan bir beyit örneği verir:

در حق من بدرکش ظن بد مکن
آلودا کشت خرقة ولی پاک دانم

Der Hakk-ı men be-dürd-keşî zann-ı bed me-kün
Âlûde-geşt hırka velî pâk-dâmenem³²⁷

Tarikat ehli olan, Fazlullâh b.Ebülhayr namlı Şeyh Ebu Said Ebülhayr'dan da bir örnek veren şair, bir gün çok konuşan birinin onun huzurunda ve nâif meclisinde tesadüfen Ammâre'ye ait olan ve şiirinin çok derin manalar ihtiva ettiğini, layıkıyla anlayabileni methettiği anlamına gelen:

اندر غزل قویش نهان خواهم کشت
تا بر لب تو بوسه زنم چونش

Ender gazel-i hîş nihân hâhem geşt
Tâ ber-leb-i tu bûse-zenem çüneş be-hânî³²⁸

³²⁶ “İnleyişimi dönecek bir candan dostum yok, feryadıma inleyecek bir yakınım, bir sırdaşım yok. O sevgilinin meşhur olmasından coşmaktayım, o mizmar sesi ile semâ yapmaktayım” (Üzgör, 191/Dn. 3).

³²⁷ “Tortulu şarap içiyor diye hakkımda kötü zanda bulunma, elbisem şaraba bulanmış ama eteğim tertemiz” (Üzgör, 195/Dn. 3).

³²⁸ “Gazelimin içinde kendimi gizlemek isterim ki eğer sen onu hakkıyla okursan ağzını öpebileyim” (Üzgör, 195/Dn. 4).

beytini okuduğunda şeyh hazretlerinin bu beytin kime ait olduğunu sorması ve Ammare cevabı alması üzerine “Kalkınız, onun kabrini ziyaret edelim.” dediğini ve hemen bir toplulukla gidip onu ziyaret ve pek şerefli ruhunu şad ettiklerini anlatır.

Zihnî, bir beytin hem ilk bakışta görülen hem de derinlemesine bakılıp incelendiğinde ortaya çıkan manasının olması gerektiğini vurgular. Zihnî’ye göre bu ikinci anlamı herkes görüp idrak edemez. Ancak gerçek manada ilim ve şiir ehli anlayabilir.

Şairin şiirle ilgili değerlendirmelerinden biri de şiirde mananın önemidir. Şiirin bir fikre dayanması gerektiği ısrarında olan Zihnî, şiirin şekil unsurları olan vezin, kafiye, redifin de şiirde kusursuz olarak yer almasının önemli olduğunu ancak şiirde verilen fikir ve mananın bu hususlardan daha önemli olduğunu söyler. Çünkü bir şiir, yazıldığından çok sonra tercüme edildiğinde şekil bozulabilir fakat manası ve verdiği fikir sayesinde şiir tarifinde bir eksiklik olmayacağını belirtir. Nitekim Mevlâna, Nâbî gibi ilim, hikmet konularına ehemmiyet veren şairlerin şiirlerinden örnekler de veren Zihnî, onlardan etkilendiğini ve onların tarzını benimsediğinin altını çizer.

f. Şiirde Ahenk ve Uyum

Ali Şir Nevâyî, gazel yazma üslubu ile ilgili dikkate değer bir eleştiri ve tavsiyede bulunur. Bazı şairlerin divanlarda olması gereken gazel üslubunun dışına çıkıp hususi türlerde söz gelininin cilvesine gösteriş ve yüzüne süs vermeleri ve eğer ara sıra matla beyti başka bir türde olursa (gazel harici) o matlâm üslubu ile tamamlanmış kaftanı ve bitiş elbisesini, belki bitene kadar giydirmediklerini söyler. Şayet bir beytin manası kavuşma baharında gül süsleyiciliği yapıyorsa diğerinin de ayrılık sonbaharında diken bezeyicilik yaptığını yani divanlarda şairlerin gazel biçimine ve üslubuna riayet etmemeleri ve gazelde konu bütünlüğüne dikkat etmemeleri hususunu eleştirir. Böyle bir durumun kendisine uygunluktan ve yumuşaklıktan uzak görüldüğünü söyler. Bu sebepten, öncelikle her mazmunu ilk beyitte ortaya koyduğunu, ilk beyitten son beyite kadar biçim bakımından ve mana yönünden uygun düşecek şekilde yazmaya gayret ettiğini belirtir.

Şaire göre şiirde bahar anlatılırsa, çimen; çimenin olduğu yerde gül ve yaseminin olması gerekir. Aynı şekilde hazanın anlatılırsa, diken; dikenin olduğu yerde sıkıntı ve eziyet olmalıdır:

Her yirde bahâr bolsa çemen bolsa kirek
Her yirde çemen gül ü semen bolsa kirek

Her kayda hazân bolsa tiken bolsa kirek
Her kayda tiken renc ü mihen bolsa kirek (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 80)

g. Şiirin Önemi

Necâtî, gönlün sayfalarında dikili işaretler için iki seçkin, iki tabirci tayin ve ifade olunduğunu; birinin konuşma, diğerinin yazma yolu olduğunu ve ikinci üslup olan yazmada sabitlik ve sağlamlık olmasından ötürü ziyadesiyle arttığını ve tutulduğunu belirterek yazmanın-hususi olarak şiir yazmanın-önemini vurgular.

Revânî, güzelin ve güzelliğin vasıflarını idrak edip bundan zevk almak, gönlünü coşturmak isteyenler için şiire yönelmeleri tavsiyesinde bulunur. Âşıkların güzelleri görmek isterlerse bu gül bahçesine (şiir) seyre gelmelerini söyler:

Yüri âşık nazar eyle bu kasr-ı gülşen-ârâya
Güzeller seyrin istersen gel imdi sen temâşâya
(Revânî; haz. Avşar 2017: 22)

Lâmi'î Çelebi, sözün iki kısma ayrıldığını, birinin Nesre yıldızı gibi parlak düzyazı incileri olduğunu ve düzgün söz söyleme amacını güdenler tarafından ortaya konduğunu; diğerinin ise Pervin düzeni gibi parlak manzum cevherleri olduğunu gösterişli şiir erbabı ve güzel söz söyleme amacında olan şairlerce ortaya konduğunu vurgular.

Şiirin önemini belirtmek için; dünya sermayesi nesir olsa da rütbenin nazımda olduğunu, nazmın Kur'an'a taç cevheri olduğunu, bundan ötürü yıldızlar nazma baş eğerse şaşılması gerektiğini belirtir:

Nesrdür gerçi dehre ser-mâye
Dürr-i nazmundurur velî pâye

Tan mı indürse nazma encüm ser

K'oldı Kur'ân'a gevher-i efser (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 47)

Yazının önemini vurgulayan Mevlana Câmi'nin üç beyitlik Farsça şiirini alıntılar:

جهان مجموعهء پر نظم و نثرست
که چون دانا کند انرا تجسس

Cihân mecmu'a-i pür-nazm ü nesr-est
Ki çün dâna küned ân-râ tecessüs

نیامد جز صفات ذات اقدس
که نازک کشته از اوج نقس

Neyâmed cüz sıfât-ı Zât-ı akdes
Ki nâzûg geşte evc-i takaddüs

در اول منتشر بر لوح افاق
بآخر منتظم در طی انفس

Der-evvel münteşir ber-levh-i âfâk
Be-âhır muntazım der tayy-ı enfüs³²⁹

Nesirden herkesin ve seçkinlerin; nazımdan ise seçkinlerin en seçkinlerinin nasipli olduğunu belirten Lâmi'î'ye göre bir kişi aşk ve şevkiyle şairlik mizacını gösterirse beden ve gönül dertlerine ilaç bulur, gönül çeken ifadelerden manalar bulup hikmet diyarına erişir. Bu yüzden bütün yazılmışlardan daha şerefli olan bu durum ayıplanmamalıdır:

Kıla 'ışkıyla çün bu imtizâcı
Dil ü cân derdinün olur 'ilâcı

Ma'ânîden idüb dil-keş beyân ol
Olur hikmet diyârından revân ol

Cihânı kılta tan mıdur müşerref
Budur kamu mü'elleflerden eşref (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 47)

“Hüner-verân-ı fesâhat-şi'âr” olarak adlandırdığı fesâhatı benimseyen hüner ehli ile “güher-perverân-ı belâgat-disâr” dediği güzel söz söylemeyi beceren inci besleyicilerinin yani şiirle uğraşanların söz incisi gibi değerli bir incinin ifade yakutu

---

³²⁹ “Cihan, nazım ve nesirle dolu bir mecmuadır, bilenler ona tecessüs gösterirler. Allah'ın yüce âleminde, Allah'ın mukaddes zatının sıfatlarını nazikçe dile getiren bir başka kimse gelmedi. Göklerin levhasında ilk önce o yazılmıştır. Nefislerin değişmesinde de en son o derlenecektir.” (Üzgör 1990:137/Dn. 1).

gibi bir cevherin olamayacağını akıl ile kanıtladıklarını ve bunun nakil yoluyla da kesinlik kazanmış olduğunu belirtir.

Lâmi'î, bir yandan söz ve anlatımın günlük yaşamımızdaki vazgeçilmez yerini, bir yandan kültürel gelişimimizdeki önemini, diğer yandan da duygu ve heyecan dünyamızdaki etkisini göz önünde tutarak (Tolasa 1999: 230) sözün önemini; dedikodu pazarında erdem ve olgunluk alışverişinin, cevap ve soru anlaşma ve ödemesinin onsuz yapılamayacağını belirterek dilin gönlün ve canın tercümesi ve ifade şeker kamışlığının papağanı olduğunu; bunu da yapabilmesinin sesle, harfle mümkün olduğunu söyler. Dilin vasıfları öyle bir destan okuyan bülbüldür ki cihan gül bahçesini ve ifade bostanını gönül çeken makamlarla ve ney gibi tatlı edalarla nağmeli seslerden zevk dolu bir hale getirir. Şair, bülbül olarak adlandırdığı dilin gökyüzü kubbesini ve cihan sarayını ateşe verdiğini, güzel ses çıkaran yüce bir yeni başlayışla hevesleri içine alıp gönlün hoşlandığı seslerle dolduran bir kaknüs de olabileceğini söyler.

Lâmi'î bu ifadeleriyle nazmı (şiiri) anlatmaya geçer ve “Şiir, yazılanların en şereflişidir.” denildiğini, Mevlana’nın da Mesnevî’sinde şiiri; Allah dostlarının makamlarının sonuncusu olarak nitelendirdiğini belirtir:

از مقامات بلند اولیا Ez makâmât-ı bülend-i evliyâ
اولش شعرست و آخر کمیا Evveleş şi‘rest âhır Kîmîyâ³³⁰

Vezinli sözün ve olgun sanatların yani şiirin nefislerde ve ulu zatların tabiatlarında düzyazıdan daha etkili ve yüce, derece bakımından çok daha yüksek ve herkesçe söylenebilen sözlerden daha yüce olduğuna bütün insaflı ve vicdanlıların buna şahit olduğunu, sözün ne kadar ibare, istiâreyle süslenip bezenirse etkisinin de o nispette fazla olacağını söyler.

Nizâmî’nin bir beytinden hareketle, şiir ne denli gönle hoş gelip eşsiz olsa da; “En güzel şiir en yalan olanıdır.” hükmünce ondan yalan ve uydurma bekleneceğini

---

³³⁰ “Evliyâ’nın yüce makamlarından ilki şiir, sonuncusu kimyadır.” (Üzgör 1990: 139/ Dn. 1).

ama onun sırlı tarafının töhmetinin basiret sahiplerinin seçkinlerinden uzak olduğunu vurgular:

در شعرم پیچ و در فن او
چون اکذب اوست احسن او

Der-şi'r me-pîç der fen-i u
Çün ekzeb-i ust ahsen-i u³³¹

Buna rağmen, şiirin mertebesi şerefli ve sınırsız olup istikametinin güzel ve hoş olmasını engellemeyeceğini de belirtir. Yine Nizami'nin:

شعر بر آردبا میریت نام
که الشعرا امراء الکلام

Şi'r-ber-âred bâ-miriyyet nâm
Ki eş-şu'arâ ümerâü'l-kelâm³³²

ifadelerini aktarır.

Lâmi'î'ye göre dikkatli bir biçimde bakıldığında dıştan görünüşü itibarıyla şiirin şeriattan olduğunu görüleceğini ve içten kökünün ise direksiz “Öarş” sözcüğünden olduğunu belirtir. Şair, bu düşüncesini de “Arşın altında Allah'ın hazineleri vardır, onların anahtarları da şairlerin dilleridir.” hadisiyle destekleyerek şiirin faziletine söylenecek söz olmadığını, kıymeti ve derecesi hakkında ise birçok ifadenin ve eserin olduğunu vurgular. Molla Câmi'den:

پایء شعر بین که چون زنبی
نفی نعت پیمبری کردند
بهر تصحیح نسبت قرآن
تهمت ار بشاعری کردند

Pâye-i şi'r-bîn ki çün zi-Nebî
Nefy-i na't-ı Peygamberi kerdend
Behr-i tashih nisbet-i Kur'an
Töhma-i u be-şâ'irî kerdend³³³

dizelerini alıntılar. Ulvî, “...şi'r cümle müellefâtıdan eşrefdür ‘ale'l-husûs ki münâcât-ı kâdi'l-hâcât ve sıfât-ı zübde-i mahlûkat ola.” (Ulvî; haz. Çetin 1993: 21) ifadeleriyle şiirin tüm eserlerden üstün olduğunu; özellikle ihtiyaçları gideren Allah'a yakarma ve yaratılmışların özünü vassettiği takdirde daha da makbul olduğunu söyler.

Fuzûlî, Allah'ın ta ezelden can levhasına münasipliğin güzel kalemi ile şiirin gerekliliğini yazdığını söyler:

Zihî Sâni'ki levh-i câne kil-k-i hüsn-i tevfiği

³³¹ “Şiir fenninde şunu unutma ki onun en güzel olanı en yalan olanıdır. (Üzgör 141/Dn. 9).

³³² “Şiir mirlik unvânı kazandı, çünkü sözün emirleri şairlerdir.” (Üzgör 143/Dn. 1).

³³³ “Gör ki şiirin rütbesi Hz. Peygamber tarafından sürülmüştür, bu yüzden sadece na't yazılmalı, onun doğruluk derecesi Kur'an'a nispetiyledir, şiire töhmet, şaire yapılmıştır.” (Üzgör 1990: 143, Dn. 3).

Ezelden iktizâ-yı nazm-ı cân-perver rakam kılmış

(Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 29)

Gelibolulu Âlî, birinci ve ikinci dibacelerinde yer alan şiirle ilgili değerlendirmelerinin bulunduğu yedi beyitlik bir şiirle; zamanın söz söyleyen nur tabiatlılarının nazm ve nesr âlemini meydana çıkardığını, nazm ipinin dağınık incilerinin yıldızlar içinde kıvılcım misali birleştğini, birbiriyle bağlantılı olarak söylenen sözlerin Ülker gibi parmakla gösterilir hâle geldiğini, nur bahşeden cihân güneşinin toprak olduğunu ve o eşîge yüz sürülmesi gerektiğini, dergâhını engel elinin, toprağını da esen rüzgârın kapatamayacağını, her mermerinde aynanın saf emelinin şeklinin olduğunu, bir yanında cömertçe tatlı su aktığını diğer yanında ise açılmış gülün gülümsediğini belirtir:

‘Âlem-i nazm u nesri kıldı ‘ayân
Nûr-ı tab‘ı suhanverân-ı zamân

Silk-i nazmun dūr-i perişânı
Encüm içre şihâba döndi hemân

İrtibât üzre söylenen sözler
Oldı Ülker gibi müşâr benân

Var yüzün sür ol âsitâneye kim
Hâkidür nûr-bahş-ı mihr-i cihân

Kapamaz dergehini dest-i dirîğ
Kapamaz toprağını bâd-ı vezân

Şekl-i maksûd-ı sâf âyine-vâr
Her ruhâmında âşkâr u ‘ıyân

Bir yanında akar zülâl-i sahâ
Bir yanında gül-i kerem handân (Gelibolulu Âlî; Aksoyak 2012: 49)

Sözlerin niteliğinde kelimelerin büyüklüğünün sınırı olmadığını ifade eden Gelibolulu Âlî, ölçülü sözün sermayesinin üstünlüğünün de yıldızların adedinin ortaya çıkan görüntülerinden çok olduğunu belirtir.

Hz. Muhammed’in de; “Şiirin öylesi vardır ki hikmetin ta kendisidir, beyânın da öylesi vardır ki sanatın ta kendisidir.” hadisini hatırlatır.

h. Şiirin Faydası

Ali Şir Nevâyî, bir kimsenin bir imaret yaptığında, kitabesinde ismi olacağından değer ve kıymet göreceğini, imaret var olduğu müddetçe de o kişinin adının halkın dilinde olacağını söyler. Faydalı bir eserin kişiyi ölümsüz kılacağını vurgulayan şairin bu ifadelerinden, İslam kültüründe sadaka-yı cariye olarak bilinen kalıcı eser bırakabilme düşüncesi de ortaya çıkar:

Kim kılsa ‘imâreti ki makdûr olgay
Çün ism kitâbeside mastûr olgay

Ni çakkaca ol binâ ki ma‘mûr olgay
Ol ism ulus tilige mezkûr olgay (Nevâyî; haz. Üzgör 1990: 82)

Lâmi‘î Çelebi şiirin mânevi hazza vesile olduğunu, bunun yanında dinleyene, anlayıp özümseyene şifa olduğunu belirtir ve şairlerin şiirlerinden ve hayat hikâyelerinden örnekler vererek açıklar. Tasavvuf erbabının önderlerinden ve ilim sahiplerinin hünkümdarlarından, şairlerin nahl-bendi, fakirler taifesinin makbulü dediği Şeyh Müşerrefüddin bin Abdullahü’s-Sadi El-Şirâzi’nin Hz. Hızır’ın faziletli ve bereketli saf suyundan nasiplendiğini, mânevi ilim çeşmesinden nasipli birisi olduğunu belirtir. Onun zamanında şeyhlerden birinin onu inkâr ettiği ve kötülediğini, bir gece rüyasında gök kapılarının açılıp cihânın rahmet nurlarıyla dolduğunu, meleklerin yeryüzüne nurani tepsilerle hediyeler getirdiğini gördüğünü, o şeyhin bunların sebebi nedir diye sorduğunda Sâdî-i Şirâzi’nin Allah’ın hoşnut olduğu, meleklerin de tespih ettiği bir beyit söylemesinin karşılığı olduğunu belirttiğini ve ağaç yapraklarının marifet ehli nazarında Allah’ın marifet defterinin yaprağı olarak görüldüğü manasında:

برك درختان سبز در نظر هوشیار   Berg-i dırahtân-ı sebz der nazar-ı hûşyâr
هر ورقى دفتر معرفت كر دكار   Her varakî defter-i ma’rifet-i Kirdigâr³³⁴

beytini söylediğini anlatır. Şeyhin uyandıktan sonra Şeyh Sâdî’nin tekkesinin kapısına geldiğini ve içeriden Sâdî’nin halvet hâlinde ezgilerle, inleyiş ve feryatlarla sadece bu

---

³³⁴ “Yeşil ağaçların yaprakları, akıllı kimselerin nazarında, Allah’ın marifet defterinin bir yaprağıdır” (Üzgör 1990: 195/ Dn. 1).

beyti tekrar ettiğini işittiğini böylece inkârdan vazgeçtiğini belirtir. Bu olayın Kuran-ı Kerim’de belirtilen bir hususun işareti olduğunu vurgulamak amacıyla şu ayeti belirtir: “Şüphesiz ki bunda akli olan yahut kendisi huzur-ı kalb içinde olarak kulak verenler için elbette bir öğüt vardır.” (Kaf 50/37) Böylece o değerli zatın inkârının kabûle dönüştüğünü ve düşkünlüğünün yükselişe geçtiğini belirtir ve şiirin Allah’a yakınlaşmada, hidayete ermede bir vesile olduğunu örnekleyerek devam eder.

Lâmi‘î, şiirin manevi tesiri ve tedavi yönü olduğunu vurgulamak için de; Şeyh Ebu Said’in okuyucusu olan üstad Ebu Salih’in, bir gün hastalandığını söyler. Ebu Said’in, kendi çocuklarının hocası ve eğiticisi Ebu Bekr Müeddib’i çağırarak “Kalem, divit ve bir parça kâğıt getir de Ebu Salih için bir şey yazalım.” dediğini, Ebu Bekr Müeddib’in de bir rubai yazarak Ebu Salih’in boynuna astığını, o uğurlu muska sayesinde de sıhhat bulduğunu söyler:

حورا بنظاره زكارم صف زد
رضوان زتعجب كف خود بر كف زد
آن خال سیه بر آن رخاں مطرف زد
ابدال زبیم چنك در مسح زد

Havrâ be-nezâre-i zi-kârem saf-zed
Rıdvân zi-ta‘accüb kef-i hod ber-kef-zed
Ân hâl-i siyeh ber-ân ruhân mıtraf-zed
Abdâl zi-bîm-i çeng der-mushaf-zed”³³⁵

Lâmi‘î Çelebi, bu rubai için büyük şeyhlerden pek çok değerli zatların ve yüce âlimlerden nice seçme kabiliyetine sahip kimselerin şerhler yazdığını, kıymeti ölçülemeyecek değerlendirmeler yaptıklarını belirterek, velilerin önderi, günah işlemekten sakınanların örneği, araştırma ve sağlam bilme feleklerinin kutbu, görüş ve imkân sahiplerinin sığınağı, kendinden sonrakilerin sultanı, deniz enginliğindeki bilgi sahiplerinin delili gibi vasıflarla övdüğü Semerkandlı Hoca Abdullah Nakşibendî’nin de kelime ve remizlerin ne manada kullanıldığını şöyle açıkladığını belirtir: “Bu rubaide mü’minlerin ruhlarına şerefli bir müjde ve o latifeli işaretlerin olduğunu, o müjde ve işaretle gönlün ferahlamasının, maddelerin tahlilinin, göğsün genişlemesinin

---

³³⁵ “Kavgacı bakışlı ahu gözlüm safları kırdı, cennet bekçisi Rıdvân hayretle ağzını kapattı, yanaklarının üstündeki siyah ben yağız atları perişan eder, abdal korkudan elini Kur’an’ın üstüne koyar” (Üzgör 1990: 197/Dn. 1).

ve huzurun açılmasının hâsıl olduğunu belirtir. Zira “sevgili”den maksadın, insan ruhu olduğunu ve sevilmiş olmakla vasıflandığını, makbûl olmakla da bilinmiş olduğunu söyler. “Havra”dan kastedilenin mutlu kardeşler ve vefalı dostlardan ziyarete gelenler olduğunu söyler. Onların yüzlerinin neşe arttırıcı ve sözlerinin de gönül açıcı olduğunu, zira “Sevgilinin yüzü hastaya şifadır.” denildiğini ya da bunların hûri topluluğu olup mü’minin ruhu alındığı zaman danışma ve nur saçma için hazır olduklarını belirtir. “Rıdvan”dan muradın gönül cennetinin kapıcısı ve saadetin sığınağı bekçisi olan akıl olduğunu; Rıdvan’ın hayretten elini eline vurmasının insanın ruhunun can çekişme hâline yaklaştığında ve maddi tılsıma ulaşan karışıklık anında aklın, bir nesne gördüğünü ve bakışlardan uzak sayıldığını, zira beden binasının ruh sultanına yüce bir görünme yeri, mâbed, rütbe ve gözetme yeri olduğunu ifade eder. “Hâl-i siyah”tan maksadın alçaklık, hakirlik ve horluk, hayıflanma, yanıp kavrulma ve bezginlik durumunda vefâtla sahibine erişme pişmanlığı olarak ya da hakiki fakirlik suretiyle gözlem vaktinde, ruh güzelliği aynasında belirgin nurların görünme yerinde meydana çıktığını ve doğduğunu; “mushaf”tan maksadın ise insanî hakikatler olduğunu, Rabbânî toplulukların nüshası olduğunu, subhanî hükümlerin ve eserlerin meydana gelişi ve ilahî ahlâk ve lütufların toplanışı olduğunu söyler. Bu rubainin ruhun mertebesinin yüce oluşuna, melekler âlemine uçuşuna ve ulûhiyet makamında seyrân edilişine işaret ettiğini söyler.

Şeyh Ebu Said Hazretleri’nin ahbablarına cenazesinin önünde beyit okunmasını vasiyet ettiğini belirten Lâmi‘î, Hoca Bahaeddin Muhammed b. Muhammedü’n-Necarî El-Nakşibendî’den rivayetle: Bir gün Şeyh Ebû Said Ebu’l-Hayr’a “Cenazenizin önünde hangi şerefli ayeti okuyalım?” diye sormaları üzerine “Ayet okumak tehlikeli bir davranış ve bilinmez bir iştir, bu beyti okuyunuz!” buyurduğunu söyler:

مفلسانم آمده در کوی تو
شیء الله از جمال روی تو

Müflisânîm âmede derkûy-ı tu
Şey’-i lillâh ez cemâl-i rûy-ı tu³³⁶

³³⁶ “Senin huzuruna iflas etmiş olarak eli boş bir şekilde geldim, Allah rızası için senin yüzünün güzelliğinden bana bir şeyler ver.” (Üzgör 1990: 201/Dn. 4).

Şair Arapça bir beyitin de sefere yönelenlerin arkalarından selâmet için okunduğunu, fakirlerin tecrübe ve faziletliilerin itimat ettikleri bir beyit olduğu bilgisini aktarır selamete ermek için icabet edilen eserin değerinin gün gibi açık olduğunu ekler:

وحيث اتجهتم ساعدتكم سلامه
ويرعى كم الرحمن من كل جانب

Ve haysü ittecehtüm sa‘adtüküm selâmeten
Ve yer‘îküm er-rahmânü min külli cânibin”³³⁷

Bazılarının bu beyti Hızır’a isnat ettiklerini söyler. Şeyh Mecidüddin El-Bağdadî’nin müridi olan Şeyh Feridüddin El-Attar en-Nişaburî’yi; hakikat sırlarının ve tarikat tavırlarının söz satıcılarının biri ve biriciği olarak över ve birlik sırlarının inceliklerinin zevk ve kendinden geçme hakikatlarının onun mesnevî ve gazellerinde çokça yer aldığını ve bu durumun bu taifeden az kimsenin sözlerinde ve eserlerinde görülebildiğini belirtir. Bu kasîdenin her biri büyü dolu bir tılsım-yirmi beyitten fazla olduğunu söyleyen Lâmi‘î, büyük ariflerden ve yüce faziletliilerden birinin o kasideyi gayet güzel ve eşsiz bir şekilde şerh ettiğini ifade eder.

Eserleriyle insanlara faydalı olmuş meşhur şairlerden örneklerine devam eden Lâmi‘î, Firdevsî’nin Allah’ın merhametine sığındığını ve acziyetini ifade ettiği bir beyti alıntılar:

جهانرا بلندی وپشتی تویی
چکوم چو بی جمله هستی تویی

Cihân-râ bülendî vü peştî tuyî
Çi gûyem çiyî cümle hestî tuyî.³³⁸

Firdevsî’nin bu tevazusuna şaşıran Lâmi‘î, onun tarikat tavırlarında ve hakikat sırlarında mahâretini ortaya koyan bir şeyh olduğunu söyler ve Firdevsî’nin: “Mantıku’t-Tayr”, “Esrar-nâme”, “Musîbet-nâme”, “Menâkıb-ı Ebrâr”, “Müessir-i Ahyâr” ve bunlardan başka nice hikmet esaslı kitaplar ve nasihat içeren risâleler yazdığını, sonra eserlerinin ve tasnif ettiklerinin nihayeti olarak bir yeni destan olan

---

³³⁷ “Nereye yöneldiyseniz size selamete yardım ettim. Rahman ve Rahîm olan Allah her yönden sizi korur.” (Üzgör 1990: 201/Dn. 5).

³³⁸ Dünyada yücelik ve alçaklık sendendir. Daha neyi nasıl söyleyeyim bütün varlıklar sendendir. (Üzgör 1990: 205/Dn. 8).

Gül ü Husrev'i oluşturduğunu ve miskten peçeli bu kitabın dış görünüş olarak efsane; iç bakımdan da ilâhî sırların anlatılmasına bahane olduğunu bildirir.

Revânî, şevk ve zevk meyhanesinin şarap içenleri ve satanlarının şiir ve söz testisinden sürekli hayâl şarabı içerek kederlerini defettiklerini belirtir. Şiirlerin kırılması imkânsız bir kadeh, baş ağrısına sebebiyet vermeyen bir şarap olduğunu ifade eder:

Ne sâgardur k'anun yok inkisârı
Ne meydür ol k'anun olmaz humârı (Revânî; haz. Avşar 2017: 23)

Söz bağının konuşan bülbülleri ve nazım gül bahçesinin hoş sesli kuşlarının, o gül bahçesinden fidan ve goncaları olan şiirlerden söz ve nağme derdiklerini belirten şaire göre; o gül bahçesinde hazân olmaz, öyle bir gül ki, uzun ömürlü olup solmak nedir bilmez:

Ne gülşendür k'anun yokdur hazânı
Ne güldür ol k'anun çokdur zamânı (Revânî; haz. Avşar 2017: 23)

Bilginlerin gönül sayfaları ve gazel söyleyenlerin iç dünyalarının defterlerinin gönül açıcı nazm ile yazılıp eklendiğini söyleyen Revânî, şiir meclislerinde inci saçan şiirler okunduğunu ve orada bulunan her gönlün sanki bir şiir mecmuası olduğunu vurgular:

Okınan meclisler içre şi'r-i gevherbârdur
Her gönül gûyâ ki bir mecmu'a-i eş'ârdur (Revânî; haz. Avşar 2017: 23)

Hulusî, dibacesinin başında kendisinin Celvetî tarikatına mensup olduğu bilgisini verir. Bu tarikatta manen ilerleme kaydetmiş birçok kişinin ilahî sırları ilme aktararak nice yolunu kaybetmişe istikamet verdiğini ve onları bu yolda gayrete getirmek için nazım ve nesir eserler meydana getiriklerini, divan tertip ettiklerini vurgular.

i. Şiirin Yöntemi, Usülü

Lâmi'î, az sözle çok şey ifade etmek anlamına gelen "îcâz" ı vurgulamak amacıyla ve büyüklerin yönteminin de az ve öz konuşmak olduğunu:

أوجزت ذكرى وفى الأيجاز فائدة
قللكرام من الطويل تصديق

Evceztü-zikrâ ve fi'l-i'câzü fâyetün
Kulî'l-kirâmî mine't-tavîli tasdî'un³³⁹

beytiyle ifade eder. Ulvi, sözün ne kadar zariflik ve güzellikle donatılırsa lafın ne kadar ibare ve istiarelerle bezenirse o kadar tesirli olacağını ve okuyanların da o nispette etkileneceğini belirtir.

Hazmî, şiirin keyif belirtisi olarak insana Allah'ın bir lütfu olduğunu vurguladıktan sonra üslup süsü, ifade rahatlığı, şekil güzelliği ve orijinal mazmun gibi meziyetleri olmaz ve özellikle “Şiirde hikmet vardır” hadisine uygun olmayan tarzda olursa edeb ve hikmet ehli olan, şiir zevkine aşına kimselerin gözünde pek bir değerinin olmayacağını ifade eder.

j. Şiirde Yenilik ve Orijinallik

Şiirde yenilik ve orijinalliğe vurgu yapan Revânî, el değmemiş fikirlerin miskten elbiseler giyip Hz. Meryem gibi ululuk ve naz makamında değerli gül seyrinde salındığını ve şiir güzellerinin ayva tüylü güzeller gibi renkli manaları yanak süsü edinerek gönül seyrangâhında başköşeye yerleştiklerini söyler.

Böyle güzel elbiselerle süslü gönül çeken güzellerin öyle de nazik olduğunu, güzelliklerinin uzaklardan işitildiğini ve âlem halkının kulaktan duyma onlara âşık olduğunu belirtir:

Ne nâzükdür bu zibâ dil-rübâlar
Tonanmışlar geyüp rengîn kabalar

Bularun hüsni çavlanmış ırakdan
Ki âlem halkı âşıkdur kulakdan (Revânî; haz. Avşar 2017: 22)

İdrakli ve şuurlu toplulukların önde gelenlerinin şiirlerdeki güzelliklere hayran kalarak, şaşkın serseri olduklarını belirtir. Şiirdeki harflerin noktalarının, aslında söz gelininin yüzündeki süslü ben olduğunu söyler:

Hallerdür söz arusunun yüzinde zeyn için

---

³³⁹ Ben belirtmemi kısa tuttum, îcazda fayda vardır. Kerim insanlar uzunca anlatmaktan rahatsız olurlar, başları ağrır. (Üzgör 1990: 209/ Dn.2).

Noktalar sanman ki düşmüşdür hat-ı eş‘ârda (Revânî; haz. Avşar 2017: 22)

Ahmet Yârî, mana sözlerinin içe doğan nadiren rastlanan örneği nice ince düşüncenin seçkin örneklerini ve duyulmamış mazmunları birleştirerek gönül hazinesinin dizilmiş incileri olan şiirlerinin süs bahşeden cevherlerini zaman ipine süs ettiğini belirtir.

Edib, şairlerin tekrar eden ifadeler, birbirini tevârüd eden, çalıntı olan ifadelerden dolayı o kadar ölçülebilir bir hüner kalemleri olmadığını; kendisininse tam cinasın güç yolundan ilerlediğini belirtir.

k. Şiirin Mertebesi

Necâtî, şiirin sihir olduğunu söyler. Dar ve kusurlu fikirliler yüzünden manzum yazının sürgün edilip önemsiz olmasına sebep olduklarını belirtir.

Fuzûlî, şiirden anlamayanların her keramete sihir dediklerini ifade eder.

Sehî, faziletliilerin sözleri ve fasihlerin haberlerinin dört çeşit olduğunu ifade eder. Bunlar nesr, sec‘, recez ve şi‘r dir. Şiirin yüce menzilli ve yüksek makamlı bir derecede olduğunu, mucize nişanlı Kuran’ın inmesine sebep olup bundan dolayı idraksiz kusurluların, safi olmayan inatçıların Hz. Muhammed’e şairlik isnadında bulunduklarını ifade eder. Allah’ın şiirin mertebesini yücelttiğini, şairi de seçkin kıldığına şu mananın parlak ve açık bir delil olduğunu söyler:

Mertebe-i şi‘ri bülend itdi Hak
Pâye ana ‘arş-ı mecîd oldı çak
Fehm idicek ‘arş olur kalb-i şi‘r
‘Ârif olan câna yeter bu sebak (Sehî; Yekbaş 2020: 25)

Bu rubaide şiirin mertebesini Allah’ın yücelttiğini söyleyen Sehî, yüce arşın şiire paye olduğunu fahmedildiğinde “şi‘r” ifadesinin harfleri değiştirildiğinde “arş” olduğunu, arif olana bu dersin yeteceğini vurgular.

Söz zümresinin her birinin eşsiz inci lafızlarla tertip edildiğini, faydalı cevher nükteleriyle düzenlendiğini belirtir. Her sağlam zihin ve düzgün fitratın mecburen ona meyilli ve akli yattığını ifade eder.

3. Şiirle İlgili Benzetmeler

Divan şiirinin en önemli özelliklerinden biri, ifadeyi güçlü kılabilmek adına, söz sanatlarının yoğun ve abartılı bir biçimde kullanılmasıdır. Bu yüzden ki, bu dönem irdelenirken kimileri için bu dönem şiiri; süslü, taklidî, tekrarcı olarak vasıflandırılırken kimileri içinse zevk artırıcı, eğlendirici ve ahenkli bulunmuştur.

Divan şiirini zengin hale getiren kelimeler, sanatlar, mazmunlar bir araya gelerek sembolik bir anlatımla bir yandan yazana, okuyana ve dinleyene ufuk açıp gizemli bir keşif yaptırırken bir yandan da ortak bir dil oluşturmuştur. Arap ve Fars edebiyatlarındaki şekil özellikleriyle belli bir altyapısı olan şiirin muhteva bakımından da belli bir altyapıya sahip olması ve buna Osmanlı kültürünün de eklenmesiyle şiir için yerleşik, etkileşimli ve geniş bir kullanım alanı oluşturmuştur. Divan şairine de; istidadını ilham uyarıcısının emrine vererek süslü hayâllerini, şairlerin umum lügatini önüne açıp, kaleminden süzülenleri dizmesi kalmıştır. Şairlerin çoğu hayâllerini kaleme aktarırken orijinallik ve yenilikten bahsetmiş ancak kalıplaşmış ifade ve beyanlar kullanmıştır. Bundan dolayı hem devirlerinde hem de sonraki dönemlerde eleştirilmişlerdir. Böyle olması esasen taklidî bir durumdan ziyade tabii bir durumdur. Şiir bir beğeniden tezahür eder ve bir beğenene sunulur. O zaman beğenene beğenilen şeylerle sunulmalıdır. Beğenilen şeyler de benzetme ve benzetilmeyi ortaya çıkarmalı ki sunumun bir cazibesi olsun, benzetme kabul görmeli ki beğeniye dönüşsün. O zaman kalıplaşmış ifadeler taklit ve tekrar olarak değil; gerekli ve değerli olarak görülür.

Sözü değerli ve etkileyici kılan en önemli sanatlardan biri şüphesiz benzetmedir. Benzetme, divan şiirinde de en çok kullanılan sanatlardandır. Dibacelerde şairlerin şiiri, şairi, eseri benzettiği belli başlı unsurlar olduğu dikkat çekmektedir. Bu benzetmeler kimi şairlerde kendi şiirleri ve şairliklerine kimilerinde ise genel olarak şiire ve şaire yapılmıştır. Şairlerin şahsî eserleri ve şairlikleri ile ilgili değerlendirmelerinin yanında genel bir bakış açısıyla dibacelerde şiirle ilgili benzetme hususlarına da değinilmesi faydalı olacaktır.

Dibacelerde şiirle ilgili benzetmeler, divan şiirinde şairlerin benzetilen olarak kullandıkları genel benzetmelere paralel olarak yürümekle birlikte; şairin vazifesi,

memleketi, sosyal yaşantısı, muhatapları, eserini padişaha veya devlet büyüklerine takdimi gibi hususların da bir yansıması olarak farklı ve ilginç benzetmeler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Mesela Taşlıcalı Yahya memleketine telmih yaparak şiirlerini “âb-ı zülâl” e benzetir;

Oldı şîrîn sözlerüm her yirde mahbûbu’l-kulûb
Mu‘teberdür taşlu yirden çıkan âb-ı zülâl
(Taşlıcalı Yahya; haz. Çavuşoğlu: 1977: 10)

Bazı şairler şiirleriyle ilgili benzetmeleri oldukça detaylandırırlar. Hatta bunu manzum parçalarla daha süslü hale getirirler.

Nevâyî, şiirlerini sert taşlar arasındaki inci, kül içindeki kor, diken içindeki kırmızı gül, beden içindeki ruha benzetir.

Necâtî, şiirlerindeki manayı, şeker saçan bir papağana, Hz. Meryem’in kucağındaki İsa’ya, Hz. Yusuf’la zindanın şereflenmesine, insana can veren karanlıktaki ab-ı hayvana benzetir.

Lâmi‘î, divanını Sultan Süleyman’ın sarayına benzetir ve adeta kelimelerle sarayın tasvirini yapar.

Taşlıcalı Yahya eseriyle ilgili çok ve çeşitli benzetmeler yapar. Eserini Akdeniz üstündeki donanmaya, satırlarını gazaya yürüyen Anadolu askerine, yapraklarının her birini asker safına, yazılarını da Şam işi zırha, beyitlerini binlerce dilli denize, parlak ve cesur bir yiğide, sorgucu olan balıkçıla, Kevser suyundaki balıklara, satırlarını hurma başağına ve bulutlara, iki satır arasını da tanyerine benzetir. Eserindeki yazıları, kelimeleri hatta harfleri sırasıyla manzum olarak benzetmelerle över. Sonunda da eserinin; binlerce beyit (ev) bulunan şehre benzeterek bedeninin Kâbe gibi siyaha büründüğünü ve onu ziyaret eden dervişin coşacağını söyler.

Ulvi de savaş ve asker tasvirleriyle; dilinin kılıcıyla söz ülkesini fethettiğini, nazım mülkünün padişahı olduğunu vezirinin de Asaf’tan olduğunu ve sevgilinin dudaklarının vasfını yazmak için de sır kâtibinin divanına gizlendiğini belirtir.

Gelibolulu Âlî’nin de askerî terimlerle benzetmeler yaptığını görürüz. Divanının ülkeler fetheden vezirleri olduğunu ifade eder.

Âlî, 3. dibacesinde, on bir beyitlik bir şiirle; zamanın söz emiri olduğunu, şiir sermayesinin geliri olduğunu, iki dîvânının hayâllerinin zatının ve sıfatının naz yeri olduğunu; birisinin helal olan sihirli tabiatından, diğerinin ise zorlukları halleden olduğunu, beyitlerinin el değmemiş manalar ile namuslu bir kadın olduğunu, nazm güzeline kendi olgun yüz güzelliğinin lütuf eseri ve iltifatı olduğunu, kalbinin aşk hazinesi; gam ve kederin de süs eşyası olduğunu, eserlerinin hissedarının küçük büyük yüce şahsının kendisi olduğunu, irfan ehlinin sarığının karalamalarının rütbesi olduğunu, her bir basit beytinin hüner cennetinin kasrı olduğunu, nazm ipine dizdiği ince manaların irfan arşının kubbesinin tepesi olduğunu belirtir.

Sıdkî Paşa, şiirlerini Allah'ın feyzinin ilhâmı ile yazdığını vurgulayarak eserini överken yaptığı benzetmelerle adeta cıvıl cıvıl bir bahar tasviri yapar. Eserini; sevinci artıran bir gül bahçesi, satırların arasını su yolu, etrafını çiçek yastığı, cetvelini ölümsüzlük suyu ırmağı, her köşesini mana çiçekleriyle bezenmiş ve kuşların bolca bulunduğu bir irfan bahçesi, sözbaşlarını bir lâle bahçesi olarak nitelendirir.

Keçecizâde İzzet, divanını; baştan ayağa Osmanlı devlet yönetimi ve ordusuna benzetir. Dilinin sanki başçavuş olup dîvânını süslemeye dikkat ettiğini, beyitlerin dizi dizi saf bağladığını, sözlerin ordu, mananın ise ona riayet edenler olduğunu belirtir. Her bir mertebeyi belirlediğini söyleyen Keçecizâde; kasidelerin devlet erkânı tarihlerin mükemmel mal olduğunu, her mısraının güzellik hazinesi olduğunu, kalemininse yazı işleri reisi olup son kayıtlarına şekil verdiğini ifade eder. Hayâlinin nazım tahtına çıktığı için, Şevket-i Buharî'nin kendisine çavuş olması isteğini dile getirir.

Şiir için genel olarak kullanılan benzetmelerin başında “dür, dürdâne, dür-efşân, la‘l, gencine, hazîne, lü‘lü, inci, cevher, cevahir, zer, dinar, zînet, zîver” gibi kıymetli ve değerli takı ve süs eşyaları ve onları ifade eden kelimeler gelmektedir. Şairler bu ifadeleri daha çok kendi şiirlerini nitelemek için kullanmışlardır. İnci, mercana benzettikleri şiirlerini nazım ipine dizdiklerinin altını çizerler.

Şairler, şiire yapılan benzetmeler için, divan şiirinde sevgili ve vasıflarını anlatırken de yoğun bir şekilde başvurdukları çiçek, bitki isimlerinden yararlanırlar. Genel olarak; “bağ, bahçe, bostan, gonca, lâle, gül, gül bahçesi, gülfidanı, menekşe,

reyhan, fesleğen” gibi bitki ve çiçekler kullanılmaktadır. Bunun yanında, şiirlerinin güzel ve çekici olduğunu vurgulamak adına; “belâgat şekerliği, hayâl laleliği, söz sebzeliği” gibi terkipleri de bolca kullanırlar. Şiir için farklı bitki ve kullanım özelliğine gönderme olan benzetmelere de rastlarız; Celâlzâde Salih şiirlerinin meclislerde sipendan (üzerlik tohumu) olabildiğini arzular.

Şairler şiirlerini insana ve insana mahsus sıfatlara da benzeterek överler. Güzellik, güç ve tazelik gibi yönlerini vurgulamak için kullandıkları bu benzetmelerle dolaylı ve süslü bir anlatımla şiirlerinin; bütünlük olarak da divanlarının eşsizliğine gönderme yaparlar. Bu yönüyle önemli bir benzetme olarak söz arusu (şiir gelini) karşımıza çıkar. Şiirlerini fitratlarının gelin odası şeklinde nitelendirerek mahremiyet ve şahsiliği vurgularken, geline benzetilme maksadı daha çok; şiirlerin orijinallik, tazelik ve yeniliğine dikkat çekmektir. Şairlere göre şiirlerindeki fikir ve hayâlleri el değmemiş bir kız, gelin ya da huridir. Şairlere has ve helaldir, bîkr-i perîşândır (peri gibi el değmemişler). Hz. Meryem de bu bağlamda benzetme unsuru olarak zikredilir. Hatta onun kucağındaki İsa benzetmesi de yapılır ki, bu benzetmeyle sâfiyet, şirinlik gibi vasıflara işaret edilir. Revânî şiirlerini zırh giymiş bir pehlivana benzetir. Pehlivan gücü, er meydanında gururla salınmayı, zırhıyla korunaklı olmayı çağırıştırır. Nevâyî, şiirlerini ferzende (oğula) benzetir.

“Nazlı güzel, süslü elbiseler giyinmiş, örtülü güzel” şeklinde benzetmeler de güzellik, beğeni, çekicilik ve hayran olma gibi yönlerden şiirin benzetilme hususlarıdır. Hüseyin Âlî şiirlerini Türk dilli namuslu bir kadın olarak nitelendirir.

Ulvî, söz söylemede kendisini; şiirleriyle müşrikleri hicvetmiş ve Hz. Muhammed’in övgüsüne mazhar olmuş Hassan Bin Sâbit’e, Vukûfî; Kasîde-i Bürde’ye benzetir.

Şiirler ve onun birlendiği divanlar; “cennet, Behişt, Berîn, Huld, İrem Bahçesi”dir. Kâbe, bin beyitli şehir, beyitler eyvanı, belâgat kışveri, fesâhat mülkü, fesâhat yurdu, belâgat şekerliği, belâgat ülkesi, sihirbazlar ülkesi, hacle-gâh-ı tabiat, nazım meyhanesi, Hz. Yusuf’un satıldığı Pazar, hüner pazarı, fesâhat pazarı, söz pazarıdır. Lâmi‘î, şiirle ilgili temkinli benzetmeler de yaparak “arsız pazar, karanlık çarşı, deliler pazarı” gibi benzetmeler kullanır.

“Şarap, mey, bâde” şiirlerin benzetildiği klasik benzetmeler olarak göze çarpmaktadır. Meclislerin eğlencesi ve vazgeçilmezi yönüyle kullanılmıştır. Öyle ki baş ağrısı vermediği gibi kendinden geçirip kafayı ve gönlü hoş eder.

Dikkat çeken benzetmelerden biri de hayvanlardır. Revânî, manayı hüma kuşuna; beyitleri de kuşun kanatlarına benzetmektedir:

Hüma olmak gerek ma'nînün adı
Ki beyt olmuşdürür iki kanadı (Revânî; haz. Avşar 2017: 29)

“Hüma, yükseklerde yaşadığına ve asla yer inmediğine inanılan efsanevî bir kuştur. Edebiyatımızda devlet, talih, refah, kudret ve baht açıklığının sembolü olarak anılan hüma kuşu ile şiirin “mana” unsuru arasındaki benzeme yönü ilişkisi “mana”nın “lafız” unsuruna nazaran gözle görülmez olması ve sözün yanında asıl kıymeti onun taşımasından dolayı kurulmuştur.” (Doğan 2002: 98). “Kuşlar, kanatlarının gücü nispetinde gökyüzünün derinliklerine yükselebildiği gibi; şiirin anlamı da güçlü mısraların ve beyitlerin kanatlarında yücecek ve söz fezasında adeta görünmezliğe ulaşacaktır.” (Doğan 2002: 99).

Aynı benzetmeye Revânî ve Sıdkî’de de rastlarız. Revânî de şiirinin manasının hüma kuşu, beytinin de bu kuşun iki kanadı olduğunu ifade eder. Sıdkî, hüma kuşu olarak gördüğü eserinin kanat çırpabilmesi için eserinin dibacesine Allah’a hamd ve teşbih ile başlamanın gerektiğini söyler.

Ayrıca “tûtî, keklik, at, hayl (sürü), pây-ı melâh (çekirge ayağı), bebr (yırtıcı bir hayvan)” benzetmeleri yapılır. Necâtî şiirlerini sümbüllükler içinde misk taşıyan ceylana benzetir.

Şiir fikir ve hayâlde enginlik, manadaki derinlik bakımından; “derya, bahr, deniz” ifadeleriyle bağdaştırılır. Hatta deniz içindeki tatlı sudur. Şair dalgıçlıklar ederek mana deryasından, hayâl denizinden inciler bulur ve nazm ipine dizer. Deniz; fesâhat ve belâgatle de kullanılmıştır.

Şiir yazmak için şairlerin hayâlleri öyle yoğun, fikirleri öyle dağınıktır ki şiirler bıkır-i perîşân veya benâtü’n-nâş”tır.

Şiir; harîr, nahl, dil kılıcı, anberîn nikâb, nâfe, sarık süsü, muska, meyve tabağı gibi güzellik ve güç simgesi eşya ve nesnelere de benzetilir.

B. Şair

Şair, en genel ve kısa tanımıyla şiir yazan kişidir. Tarih boyunca şaire delilikten veliliğe kadar çok farklı vasıf ve özellikler yüklenmiştir. Şairin tanımı ve konumu; içinde yaşanılan toplumun, devletin, kültürün ve daha pek çok hususun etkisiyle değişkenlik ve çeşitlilik arz etmiştir.

Dibacelere göre şair kimdir, vasfı ve toplumdaki yeri nedir sorularına şairlerin kendi ifadeleriyle verdikleri cevapların yer aldığı bu bölümde aynı zamanda şairlerin şairlikle ilgili değerlendirmeleri ve benzetmelerine de değinilmiştir.

Şair şiirin hazırlık safhası olan fikrî ve hayâlî yönlerden zorluk çekse de, kolayca şiir yazar. Lâmi'î ölçülü tabiatının zahmet ve eziyet çekmeden ay ve güneş gibi inciler dizdiğini söyler. Lâmi'î'ye göre şairler; aşk sarhoşları, aşk ve muhabbet neyini üfleyen kimselerdir.

Za'fî, Farsça nesir başlıklı metinde şairleri “İlm-i Rabbânî kapısının delinmemiş incilerini delme sanatıyla uğraşan mahir kimseler...” (Üzgör 1990: 257/Dn 2) olarak tanımlar.

Hüseyin Ali, şairlerin manaların suretlerinin yüzlerini açan ve söz gelinini süsleyenler olduğunu ifade eder.

Nâzik, dibacesinde Farsça bir kıt'ayla şairin, “gayb âleminden haber verecek kimse” (haz. Üzgör 1990: 455/Dn 5) olarak ifade edildiğini vurgular. Devamında, şiir neşesinin görünmesi için Allah tarafından her hikmet tohumu aynasından şairlere bir parça ilham edildiğini bunu da; bazılarının hakikat üzere, bazılarının da açık saçık ifadelerle latifede ileri giderek gösterdiğini belirtir.

Ahmet Yârî şairleri, kilitli irfan hazinelerinin bekçisi ve gizli hazinelerin kilidini açan memurlar olarak nitelendirir ve Kuran'ın şairlerle ilgili nitelendirmesini hatırlatarak şairlerin; saçma söz söyleme denizinin dalgıçları ve cennet makamlarının süsü olanlar şeklinde iki kısım olduğunu belirtir.

Vernet, şairliğin Allah'ın özel bir lütfu olduğunu bilerek ilgisizlerin hoşnutsuzluğuna aldırış etmeyen, Hayy ve Mennân olan Allah'ın yardım güneşiyle çevrelenmiş aydınlık dolu akla ve kabiliyetinin güzelliğiyle memnun olan olgun şairlerin sayısının her millette ancak iki-üç kadar olduğunu söyler. İnsan aklına ters gelenin; Hudâ'nın lütuflarının değerini takdir edebilmeye dikkatini veren şair tabiatlılar arasında, ilahi rızık olan şiir ihsanını yüce ve mükemmel olarak görebilenin bu kadar nadir olmasına şaşılacağını ifade eder.

Tahirü'l-Mevlevî şairlerin hasta; en duygulu şairlerinse en hasta insanlar olduğunu, kendisinin de o zavallılardan biri olduğunu söyler.

Şairlerin üzerinde durduğu önemli kavramlardan biri "tab" dır. Yaradılış, huy, fitrat anlamlarına gelen bu sözcük, "tab'-ı mevzûn, tab'-ı nazm" terkipleriyle şairlik, şiire yatkın fitrat anlamında kullanılmıştır. Dibacelerde şiir için hüner, maharet, marifet gösteren anlamında kullanılır. Dibacelerde şairler bu kavramı genellikle "mevzûn, mizan, mahzen, nazik, bağbân, saray, gavvâs vs." ifadeleri ile terkipli olarak kullanırlar. Şairlere göre, Allah'ın bazı kullarına lütfettiği bir sıfat olan bu vasfı taşıyanlar kolayca vezinli söz söyleyebilirler. Bu şairin doğuştan gelen bir özelliğidir bunun yanında sonradan geliştirilebilir.

Şairler bu lütufla sihirler elde etmeye muktedir olup çeşitli makam ve mevkilere sahip olurlar. Necâtî, Hz. Peygamber'i övdüğü bölümün sonunda şairliğin Peygamberlik zümresinden sayılmaması için şiire hafiflik ve şaire korku verildiğini söyleyerek şairliği Peygamberliğin altında bir mertebe olarak görür. Şiirin konumunu daha da yücelten Lâmi'î, Mevlana'nın Mesnevisi'nde; Allah dostlarının yüce makamlarından ilkinin şiir, sonuncusunun ise kimya olduğunu aktarır ki, böylece şair de evliyaların en üst makamı olarak görülmüş olur.

Şairler şiir meclislerinde hem başka şiirlerin hem de kendi şiirlerinin okunması, değerlendirilmesi dolayısıyla kendilerini yetiştirmişlerdir. Ahmet Paşa, şiirlerinin şiir meclislerinde dinleyeni okşadığını söyler. Revânî, şiir meclisinde dostlarının Hazreti Mevlana Câmî'nin tam bir divanını bularak kendisine kitaptan tefe'ül yoluyla okudukları bir matla beytine hayran kaldıklarını ve bunun ilahi bir lütuf olduğunu söyleyerek divan tertip etmesi gerektiğini, divanının şiir meclislerinde bir eğlence

vasıtası olacağını ısrarla belirttiklerini bahseder. Revânî ayrıca, şiir meclislerinde inci saçan şiirler okunduğunu ve orada bulunan her gönlün sanki bir şiir mecmuası olduğunu vurgular:

Okınan meclisler içre şi‘r-i gevherbârdur
Her gönül gûyâ ki bir mecmû‘a-i eş‘ârdur (Revânî; haz. Avşar 2017: 23)

Celalzade Salih, ney ve rebap ile şarap meclisine ve ahabap topluluğuna katıldığını, içinin şevkle depreştiğini ve aklı başındayken bile kendinden geçen bir sarhoş gibi olup çalgıların ve sözlerin kendisini çok etkilediğini, baharın gelişyle hareketlenen tabiatın, kendisini de hareketlendirdiğini belirtir. Her biri farklı bir çiçeği andıran şiirlerin meclislerde daima olmasını, zariflerin o şiirler etrafında yanıp yakılmasını, kendi şiirlerinin de o mecliste sipendân olmasına razı olduğunu ifade eder. Gelibolulu Âlî de şiirlerini anlayış sahiplerinin meclislerinde ve güzel söz sahiplerinin mahfillerinde mahcup bir güzel ve ilgi gören sevgili hâline getirmesini Allah’tan niyâz eder. Nazik benzer bir temenniyle; şiirlerinin tıpkı diğer mecmualar gibi toplu bir şekilde meclis ve mahfillerde dolaşmasını diler.

Ulvî, şiirleri ve sözleriyle kabul görmüş zamanın şairlerinin, özellikle de yaşanan hadiseleri akılda tutan, tarih ve hikâye okuyanların vezir ve emirlerin meclislerinde, zenginlerin ve ileri gelenlerin sohbet ortamlarında bulunduklarını belirtir.

Keçecizâde İzzet de divan tertibi kararının, Revânî’nin anlattığına benzer şekilde, bir şiir meclisinde Hacı Arif Bey’in tavsiye ve telkini ile olduğunu belirtir.

Raşid, Mahmut Nedim Efendi ve kardeşlerinin sohbet meclislerinde bulunduğunu, şiirler okuyup yorumladığını söyler.

1. Şairle İlgili Değerlendirmeler

Türkçe divan dibacelerinde, şairle ilgili değerlendirmelerin çoğunluğunda öncelikle Kuran’da şairle ilgili hükümler esas alınmıştır. Şairlerin “Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur’an’dır.” (Yâsîn 36/69) ayetini iktibas ederek Hz. Muhammed’in şair olmadığına hususen vurgu yaptıkları görülür. Devamında, “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar.” (Şu‘arâ 26/224) ayetinde belirtilen şairlerin men ve reddedildikleri

hatırlatılarak aynı surenin “Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar...” (Şu‘arâ 26/227) olabilme arzusuna işaret ederler.

a. Şairliğin Meşruiyeti ve Sınırı

Ahmet Paşa, esasen kendine nasihat olarak belirttiği ifadelerinde, bir bakıma şairliğin ölçü ve sınırlarını belirten ifadeler kullanır. Şairlerin dilini tutmalarını, ne söylediğini bilmeleri gerektiğini belirterek bunu da; ziyan ve zeban kelimeleri arasında (tecnis-i hat) yazımda uyum olduğunu yani sadece bir harfin nokta yeri farkı bulunduğunu belirterek örneklendirir. Ağzın sürâhi gibi hep açık olmaması gerektiğini, yani şairin diliyle kaybetmemesini, her şeyi uygunmuş gibi görüp konuşarak harama yol vermemesini, bunun neticesinde Allah’ın nurlarının tecelli edip sırlarının hazinesinin şairlere açılacağını belirtir:

Zebânın tut ey merd-i şîrîn-zebân
Ki tecnis-i hatdır zebân ü ziyân

Müdâm açma ağzın sürâhî gibi
Harâma yol etme mübâhî gibi

Ki senden tulû’ ide envâr-ı Hak
Açıla der-i genc-i esrâr-ı Hak (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 26)

Ahmet Paşa bu ifadeleriyle, Allah’ın lütfu olarak görülen şairliğin yine O’nun yolunda olmakla geliştirilebileceğini vurgulamış olur.

Necâtî, dar fikirlilerin sihirden mucizeyi ayırt edememeleri yüzünden hakiki kelâmı (Kur’an-ı Kerim) güzel söylenmiş şiir sayarak “Biz ona (Hz. Peygamber’e) şiir öğretmedik.” (Yâsîn 36/69) ayetinin inmesine ve manzum yazının sürgün edilmesine, önemsiz olmasına sebep oldukları eleştirisini yapar ve şiir yazan kişinin dikkatli olması gerektiğini, kendisini gurura ve kibire kaptırmaması uyarısını yapar.

Hz. Peygamber’in “Şairler sözün sultanlarıdır.” hadisini hatırlatarak bu övgüden dolayı; şairlerin akıcı ifadenin iki dilli kalemi ile yüce hazinenin anahtarı ve alışılmışlık köşkünün kandilleri olan icaza yakın sihirler elde edebilecek güçte olduklarını, hayret verici manaları, güzel hayâlleri gönül hokkasından suretlerinin kitabelerinde topladığını bundan dolayı sihre vakıf nazm ashabının ve seciye vakıf

nesir erbabının gurur ve kibire kapılıp kendilerini Peygamberlerin zümrelerinden saymamaları için şairlere korku, şiire de hafiflik verildiğini söyler.

Şairlerin, hoş yürüyüşlü kalem sayesinde insanlar arasında parmakla gösterilir olduğunu, gönüllerindeki nazik ifadeli manaların inci saçan kalem ile ortaya çıktığını söyler ki, bu ifadeleriyle şairliğin itibar edilen bir meslek olduğunu, insanların onlara gıpta ile baktığını vurgular:

Vâsıta-i vâsıtı-i hûş-hırâm
Eyledi engüşt-nümâyı enâm

Dilde olan ma‘ni-i nâzûg-beyân
Kilk-i dūr-efşân ile olur ‘ayân (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 34)

Ali Şir Nevâyî: “...eş ‘âr tedvîn kılğanlar ve divan tezyîn birgenler (şiir derleyen ve divan süsleyen) olarak tanımladığı şairlerin kimisini *bekâ mülkide fâni* (kalıcılık ülkesinde geçici) kimisini de *fenâ deyrîde bâkî* (geçicilik kilisesinde kalıcı) şeklinde iki grup olarak değerlendirir.

Lâmi‘î, şairlerin aşk ve muhabbet neyini üfleyenler olduğunu, heveslerinin peşinde meyil ve şehvetlerin tozuna bulaşmadıklarını ifade eder.

Sehâbî, cihanın süsü olan akıl erbabının açıkça gördüğü üzere insanlığın neşesinin, ezeli olmadığı, lakin açık aklî deliller ve şer‘î nasslar sayesinde bakî olduğunu, bunların da galibiyet âlemine lazım olduğunu, berzah ve misal âleminin sonrasında lezzet ve açılmanın artması için baki günlerin ödücü ve geçici ömürde güzel zikir ve bol sevaba dayanma ve gayrette olunması gerektiğini belirtir.

Sehâbî, nazmın ikili kazanma vesilelerinin tümü ve iki fitratın kârının düzen güzelliği olduğunu, îcâz makamlı söz olan nazımla aynı ada sahip olduğundan Hz. Muhammed’in faslu’l-hitâb sahibi olup yüce şerefli fasihlerden olduğu töhmetinde bulunulduğunu yani ona şairlik isnat edildiğini, bunun üzerine “Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da.” (Yâsîn 36/69) ayetinin nazil olduğunu vurgular. Farsça; “Eğer bir mücevher sözün arkasında ise o gökyüzünden söz yerine inmiştir. (Söz bir mücevher ise o gökyüzünden inmiştir.)” (Sehâbî; haz. Bayak 2017: 3/Dn.65) ifadelerini kullanır.

Ger budî gevherî verây-ı sühan
Z' âsumân âmedî be-câ-yı Sühan (Sehâbî; haz. Bayak 1998: 3)

“Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar.” (Şu‘arâ 26/224) ayetinin ve devamında; “Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin?” (Şu‘arâ 26/225) ayetinin nazil olduğunu ve bu ayrımın ispatlandığını, itibarlı yazılarda ve ileri gelenlerin dillerinde anıldığı üzere bazı şirin edalı şairlere zikir bahanesi, dua, af ve rıza sebebi olduğu hakiki mana ve onaylanmış davayla sabit olduğunu söyler. Sehâbî, bu duruma örnek teşkil etmesi açısından Hâkim-i Tûsî’nin şairler sultanı Firdevsî’ye tevhid konulu bir beyti örnek vererek böylece şairin kâr ve kurtuluş vesilesi yüce mertebeye eriştiğini vurgular:

“cihân-râ bülendî [vü] pestî tûyî
ne-dânem çiî herçi hestî tûyî³⁴⁰

Sehâbî, şiirin meşruiyeti tarafını vurgulamak adına Şeyh Muslihüddin Sâdî ve Şeyh Ammâre’dan de benzer örnekler verir.

Abdülmecidzade, şairlerle ilgili değerlendirmelerinde Şuarâ suresinin 224 ve 227. ayetlerine işaret eder:

Çün kelâmında didi o şu‘arâ
Onlara tâbi‘ olan oldu gûyâ

İbtidâ vâde-i ebhâma kodı
Ba‘d-ı zân rütbe-i İslâma kodı

Nazm-ı Kur’ân’da olan îmandır
Sonra illâ ile istisnadır (Abdülmecidzade; haz. Ataç 2007: 15)

Nâzik Abdullah, şiir zevki belli olsun diye her aynaya, hikmet tohumundan bir nebze aşılandığını söyler. Şairlerin bir kısmının hakikat üzere şiir söyleyip yazdığını,

---

³⁴⁰ “Evrendeki yükseklikler ve düzlüklerin hepsi sensin. Bilmiyorum nesin. Bildiğim odur ki ne varsa yoksa sensin” (Bayak 2017: 3/Dn.70).

bir kısmının da açık sözlerle latifede aşırıya gittiğini belirtir. Şairleri iki kısım olarak göstermiş olur ki, ilk gruptakiler hikmet yönünden nasibi olan ve şiirini hakikat üzere yazanlar; ikinci kısımdakiler ise latife, mecazlar yönünden aşırılığı olanlardır.

Yârî, şairliğin önemini ve değerini vurgulamak amacıyla şairlerin cennetin anahtarı olduğunu söyler.

Rıza Safvet, oğlu Suud’a şairlikle ilgili de; tatlı dilli bir şair olmasını, bu sayede eskilerin eserleri gibi şöhret kazanabileceğini nasihat ettiğini belirtir.

b. Makbul ve Makul Şair

Lâmi‘î şairlerle ilgili değerlendirmelerine muhataplarının kimler olup olmadığını belirterek başlar. Lâmi‘î’nin öncelikli muhatapları, “bu tâife” genel adlandırmasıyla, ilahîleri; tanrıtanımaz olmayanları, Rahmânîleri; şeytânî olmayanları, hakikatlıleri; ikiyüzlü olmayanları, dürüstleri; yalancı olmayanları, padişahları; köle olmayanları, yol gösterenleri; sabit olmayanlarıdır. Övdüğü şairleri de, her ne söylerlerse ve anlatırlarsa candan ve sağlam bilgi yoluyla ve vicdanından söyleyen kimseler olduğunu, bu yüzden de bunların bütün ibarelerinin düzgün ve bütün işaretlerinin edepli olduğunu ifade eder. Lâmi‘î’ye göre belki de harfler, sözler ve seslerin harekete geçme noktası ve sözlerin belirme başlangıcı olan bütün başkaca sözler ve tâbirler, bunların ibarelerinin fiil çekimlerinden türemiştir ve hatta teşbih ve istiârelerinin bölümleri de buna dâhildir. Şaire göre asıl olan bunların sözleridir, geriye kalanları ise dallar ve fazlalıklardır. Bunların tavırları fazilettir, diğerleri ise biriktirme ve fazlalıklardır. Diğer şairler bu hayırlı ve hünerli şairleri taklit eder. Hâlbuki başkasının hakkı olan, başkasına ait olan bir şeyden hayır gelmez.

Lâmi‘î, şiirin ekseninin doğruluk noktası üzerine döndüğü ve nazım güneşinin nurânîlik burcu üstünde gezdiği sürece her yönüyle faziletlielerin makbulü, her şekilde âlimlerin övücü olduğunu söyler. Böyle şairlerin ve bu yönde söylenmiş sözlerin sahiplerinin daima sevap ve ecir kazanan kimseler olduğunu, onlardan yanlış, hatalı ve yakışsız sözler ortaya çıksa da mâzur görüldüğünü de ekler. Devamında yedi beyitlik bir şiirle iyi şairlerin özelliklerini sıralayan Lâmi‘î, onların nefes hususunda Hz. İsa gibi olup hep sözün ruhuna can verdiklerini, gayb lisanının tercümanı olduklarını, melekler gibi arşı mekân eylediklerini, Peygamber’lerin takipçileri

olduklarını, Peygamberlik çeşmesinin ayağı, hikmet suyunun kaynağının başı olduklarını söyler. Feleğin çemberi boylarını düşünürse feleğin oracıkta kapı halkası haline geleceğini, ne zaman dil kılıcını çekseler muska için hırz-ı emân olacağını, düşmanlar karşısında korkusuz olduklarından yüce başlarının bayrak gibi dik durmalarına şaşılmayacağını belirtir:

Nefes bâbında bunlardur Mesîhâ
Sözün rûhın iderler her dem ihyâ

Lisân-ı gayba bunlar tercemândur
Melek-veş her biri ‘arş-âşiyândur

Çü peyrev oldı bunlar enbiyâya
İkincidür sufûf-ı asfiyâya

Ayagıdır nübüvvet çeşmesinün
Seridür âb-ı hikmet eşmesinün

Çü kaddın bunların fikr ide çenber
Olur ol yirde gerdûn halka-i der

Ne dem ki çekseler seyf-i zebânı
Olur ta‘viz için hırz-i yamâni

‘Aduv sıfatda bunlardur ser-endâz
‘Alem-veş olsalar tan mı ser-efrâz (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 50)

Bu tür şairlerin cemâl-i mutlak güzelliğinin özelliklerini taşıyanlar ve Allah’ı hakkıyla bilenler olduğunu; her beyitlerinin gökteki ayın evi gibi Mahzenü’l-Esrâr (sırlar mahzeni), her mısraları Matla‘u’l-Envâr (nurun doğuş yeri) olan gönül çeken incecik hilâl gibi olup her eşsiz gazellerinin Tuhfetü’l-Ahrâr (hür kimselerin hediyesi), her söyledikleri mânevi mesnevînin bir Subhatü’l-Ebrâr (hayırlıların tespihi) olduğunu belirtir.

Lâmi‘î, övdüğü bu tarz şairlerin konuyla ilgili şiir ve ifadelerinden alıntılar yapar: Hâfız’ın:

حسد چو می بری ای نست نظم تر حافظ   Hased çi mî-berî ey mest-i nazm-ı ter Hâfız
قبول خاطر و لطف سخن خدا دادست   Kabûl-i hâtır u lutf-ı suhan Hudâ dâdest³⁴¹

beytinden hareketle şayet bütün tespih eden meleklerin böyle şairlerin parlak incilerini zikirlerine tespih yapsalar ve yakınında olup olay anlatıcıların onların parıltılı cevherlerini mezat ve pazar sermayesi yapsalar uygun olacağını söyler. Yine Hâfız'ın:

از رسوم شرع حکمت با هزاران اختلاف   Ez-rüsûm-ı şer'-i hikmet bâ-hezârân ihtilâf
نکته هرکرنشدفوت اردلدانای شان   Nükte-i her ger ne şüd fevt ez dil-i dâna-yı şân³⁴²

beytiyle de, bu şairlerin aşk ve muhabbet nağmelerini üfleyen ney gibi olduklarını ve arzu ve şehvetin toz toprağına bulaşmış heves ölçenler olmadıklarını söyler.

Mevlanâ'nın Mesnevi'sinden de bir örnek verir:

دو دهان داریم کویا همچونی   Dü dehân dârîm gûyâ hem çûnî
یک دهان پنهان در آن های و هویی   Yek dehân pinhân der-ân hây u hûyî
یک دهان نالان شده سوی شما   Yek dehân nâlân şüde sû-yı şümâ
های و هویی درفکنده در سما   Hây u hûyî der-figende der-semâ
لیک داند هرکه او را منظریست   Lîk dâned her ki ûrâ manzar-ist
که فغان این مری هم زان سریست   Ki figân-ı in mirî z'ân ser-ist³⁴³

Hâfız'dan bir beyitle, şairliğin Allah'ın lütfu olduğunu belirtmek ve övdüğü şairlerin bunun farkında olarak hareket ettiklerini vurgulamak adına öncelikle; söz söyleyebilme kabiliyetinin ilahi olduğunu:

در پس اینه طوطی صفتم داشته اند   Der-pes-i âyine tûti-sıfatam dâste-end
آنچه استاد ازل گفت بکو میگویم   Ança üstâd-ı ezel güft be-gû mî-gûyem³⁴⁴

³⁴¹ “Ey düşük, bozuk şiirler yazan! Hâfız'a niye kastediyorsun? Şiire kabiliyet ve güzel şiir yazma Tanrı vergisi” (Üzgör 1990: 147/Dn. 2).

³⁴² “Gerçi meşhur âlimlerin gönlünden çeşitli nükteler eksik olmazsa da hikmet yolunda yüzlerce farklılıkların bulunması usuldendir.” (Üzgör 1990: 147/Dn. 3).

³⁴³ “İki ağzım var gibi, bunların birisi bir hayhuyda gizlidir, bir ağzım da onların tarafında ağlamaktadır. Bu hayhuy semaya fırlatılmıştır. Bu manzarayı, yani bu feryadın o mücadelenin başı olduğunu herkes bilir.” (Üzgör 1990: 147/ Dn. 4).

³⁴⁴ “Tûti gibi beni aynanın önüne koydular, aynanın ardındaki ezel üstâdı neyi söyletiyorsa, ben onu söylüyorum” (Üzgör 1990: 147/Dn. 5).

bu taifenin “Allah ile öyle yakınlık anım olur ki...” hadisinin nasiplisi olarak muhabbet şarabı sarhoşluğu ve sevgilinin saçıyla elele oldukları zaman gönül deryasından âlemi karmakarışık ettiklerini ve katreden dünyayı ateş denizi haline getirdiklerini söyler. Bu hali örneklendiren Hafız’ın;

دریای اخضر فلک و کشت هلال
هستند غرق نعمت حاجی قوام ما

Deryâ-yı ahdar-ı felek ü keşti-i hilâl
Hest-end gark-ı nimet-i Hâci Kivâm-ı mâ³⁴⁵

beytini alıntılar. Hikmet ehli şairlerin hallerinden örnekler veren Lâmi’î; bu şairlerin her nefes gönül bahçesinde ve can ülkesinde coşkun su ve zamane babası gibi bahçıvanlıklar edip ifade gücünü ve yeryüzünü ruhânî gül bahçesi ve çiçeklerle dolu bir bahçe yapmak için söz nurlarıyla, hayâllerin felek tabakalı yapraklarıyla, ibare sanatlarının can besleyen örnekleriyle, istiâre dallarının kokulu nefesleriyle süslediklerinde, bu harabe dünyaya taze bir yeşillik ve ölçüsüz bir parlaklık bağışladıklarını belirtir. Bu şairlerin latif tabiatlarının “Bu su çok tatlıdır, susuzluğu keser, içimi boğazdan kolay geçer.”(Fâtır 35/12) ayetinin mealinde olduğu gibi ciğerleri susuzluktan, gönülleri de ateşten kavrulan âşıkların göğüslerinin çöllerini ve iştihak ehlinin gönül sahralarını suya kandırdıklarını “Arzı ölümden sonra O canlandırıyor.”(Rûm 30/19,24,50) suretini bağlattıklarını ifade eder. Bu İsevî tabiatlı nefeslerin alıntılarında ve derya bahşeden feyizlerin kayırcılığından gönüllerin gönlü çeken nağmelerle kefenlerini yırttıklarını söyler. Onların böyle hallerle mest olup kendilerinden geçtiklerini, o aşk ile demlendiklerini ve hâsılı her söyledikleri tatlı sözün can süsleyen bir meze, her taze gül haberinin safâ yayan bir kadeh olduğunu ifade eder.

İki beyitle onların gönül arşında gezindiklerini, İrem gül bahçesini seyrettiklerini, hayâl doruğuna uçtuklarını ve söz feleğinde hoş nağmeler tertipleediklerini belirtir:

---

³⁴⁵ “Yeşil felek denizi ile hilal kayığı bile Hacı Kivam’ımızın nimetine gark olmuştur” (Üzgör 1990: 149/Dn. 1).

Gönül arşında çün cevân kılurlar
İrem gül-zârını seyrân kılurlar

Hayâl evcine pervâz iderler
Suhan çarhında hoş şehnâz iderler (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 51)

Lâmi‘î; kıymetli şairlerin cevâmîü’l-kelîm olan sözlerinin Rûhu’l-Kuds’ün nefesiyle kolaylaştırılmasının ve bu şerefli tâyifenin daima Hz. İsa’dan sayılmasının bu düşünceden kaynaklı olduğunu söyler. Hz. Muhammed’in Hassan bin Sâbit hakkında “Allah seni Cebrail ile güçlendirsin.” dediğinin aktarıldığını ve Hassan bin Sâbit’in bazen Hz. Peygamber’in müjdeli işaretleri ile ve kendisinin bu yoldaki üstün gayretleri ile Kureyş müşriklerine karşılık olarak manzum hicivler söylediğini belirtir. Örnek olarak da Ebû Süfyanın müslüman olmadan önce Hz. Peygamber’i hicvetmesi üzerine Hassan bin Sabit’in:

الا ابلغ ابا سفيان عنى
مغلظة فقد برح الجفاء
هجوت محمدا فاحببت عنه
و عند الله فى ذلك الجزاء

Elâ eblağa Ebâ Süfyân ‘annî
Mugalgalatü fekad berâhi’l-cefâi
Hecivvetü Muhammeden fe-üccebitü ‘anhü
Ve ‘indallâhi fî zâlike’l-cezâi³⁴⁶

beyitlerini gösterir. Şaire göre, bu tür ifadelerin etkisiyle şayet hiciv ve yerginin aslında çirkin görülen bir şey, sahiplerinin elemli, bu kabil sözlerin de gıybetin türlerinden ve isyan sözlerinden olduğu ve Hz. Muhammed’in ashabından nasıl böyle ifadelerin ortaya çıktığı, Hz. Peygamber’in buna nasıl müsaade ettiği tarzında bir düşünce hâsıl olursa bu düşüncenin çürütülmesi adına cevabın, Resûlullah’ın “Halkı uyarmak için kötüyü olduğu gibi dile getirin.” hadisi olduğunu vurgular. Tebbet suresinin bu duruma delil olduğunu belirten şair, Ebu Leheb’in karısı Sahra bintü’l-Harb’in Tebbet suresini işitince Hz. Muhammed’e “Ya Muhammed! Sen beni nasıl hicvedersin?” sözleri üzerine Hz. Muhammed’in “Vallahi ben seni hicvetmedim, seni ancak Allah hicvetti.”

---

³⁴⁶ “Ey Ebû Süfyan! Meşakkatler kargaşa ve şiddetli eziyetler de sana ulaşsın. Ben önce Muhammed’i hicvettim ama sonraki icâbet ve itaatimden dolayı Allah katında mükâfat beklerim.” (Üzgör 1990: 143/Dn. 5.).

rivayetini hatırlatır. Fetva kitaplarında bulunan “Eğer bir kimse bir Müslüman kardeşinin kötü yönlerini uyarı ve eğitim niyetiyle söylese bu gıybet değildir, fakat onu kızgınlıkla kötü söylemek için yaparsa gıybet budur.” (Üzgör 1990: 145/ Dn.3) fetvasını da ekler. Hatta Hz. Ali’nin Tebbet suresinden mülhem, Ebu Leheb’i hicvettiğini belirtir:

ابالهب تبت يداك ابا لهاب
وصخره بنتالحرب حمالة الحطب
خذلت بني الله قاطع رحمة
فكنت كمن باع السلامة بالعطب

Ebâ Lehebin tebbet yedâke Ebâ Lehebi
Ve Sahhara bintü'l-Harbi hammâlete'l-hatabi
Hâzelte Nebiyyallâhü kâtıun rahmetin
Fe-künte kemen bâe's-selâmeti bi'l-atabi³⁴⁷

Hz. Ali’nin bu defa Bedir savaşında Halid hakkında da;

تَبَّأُ وَتَعَسَّ لَكَ يَا بَنَ عَتَبَةَ
اسْقِيكَ مِنْ كَاسِ الْمَنَاشِرَةِ

Tebben ve ta’sen leke ya İbni Utbete
Eskîke min ke’sil münâyâ şerbete³⁴⁸

beytini örnek verir. “Bu duruma göre, çizilen bu çerçeve içerisinde kaldığı, yani bireysel zevk ve alışkanlıkları değil de toplumun huzur ve çıkarlarına yönelik uyarıları içerdiği takdirde, yapılan hiciv eleştiri veya teşhir değil günah, belki tam tersi “...belki kuvvet-i imandan naşı olur gayret ve himmetdür ve müşahede-i ihsandan layih olur ibadet ve azimetdür...6/b.” (Tolasa 1999: 233). Zira Lâmi‘î’ye göre, hakikat sahipleri görüntünün esiri; tarikat erbabı da kıyafet düşkünü olmazlar. İnsanları şevklendirmek için onların bazen iyi yanlarını, korkutmak için de bazen onların kabahatlerini ifade etmeye çalışırlar.

Lâmi‘î Çelebi, ilâhi yönünü ve irfanını şiirine yansıttığını belirttiği şairleri böylece övdükten sonra İslamiyetin şiirle ilgisi konusuna değinir ve İslam’ın şiire karşı ya da uzak olmadığını delillendirmeye çalışır. Hz. Âdem’in oğlu Kâbil’in diğer oğlu

---

³⁴⁷ “Ey Ebu Leheb! Elin kurusun Ebu Leheb. Ey Sahra binti'l-Harb, odun taşıyan (senin de). Ey merhameti kesilen, Allah’ın Peygamberini üzdün. Sen, iyiliğe, selamete karşı, helâki satın almış gibisin” (Üzgör 1990: 145/ Dn. 4).

³⁴⁸ “Ey İbni Utbe! Sana yuh ve yazık olsun, sana ölüm kâsesinden bir yudum tattıracağım” (Üzgör 1990: 145/Dn. 5).

Hâbil'i öldürmesi neticesinde nefesine taziye ve nesline tavsiye için dört beyitlik bir mersiye ile:

تغيرت البلاد ومن عليها
وجه الارض مغير قبيح
تغير كل ذى طعم ولون
وقل بشاشة الوجه المليح
فيا اسفى على هابيل اننى
قتل قدتضمنه الضريح
ارى طول الحيرة على غماً
وهل انا من حيوتمستريح

Tegayyüreti'l-bilâdü ve men 'aleyhâ
Vechi'l-arzı mugabberün kabîhun
Tegayyüri külli zî tu'min ve levnin
Ve kalle beşâşetü'l-vechü'l-melîhun
Feyâ esefî 'alâ Habîbü'lübünî
Katîlün kad tezammünühü'z-zarîhün
Erâ tûli'l-hayreti 'alâ gammen
Ve hel ene min huyûti müsterihün³⁴⁹

şairini söylediğinin rivayet edildiğini belirten şair, lakin keşif sahiplerinin bu nakli kabul etmeyip Peygamber'lerin şiir konusunda masum olduklarını ifade ettiklerini belirtir. Fakat şair, Tebük savaşında Allah Resûlü'nün ve ashâbının:

فوارس هيجاء اذاليوم ايوم
رهابين ظلماء اذالليل اليل
رجال محاريب وحرب فكسيهم
لداريهم اعمالهم والتنقل

Fevârisü heycâe izi'l-yevme eyvemü
Rehâbinü zulmâe izi'l-leyle elyelü
Ricâlû muhârîbü ve harbin feksübühüm
Li-dârîhim a'mâlühüm ve't-tenkulü³⁵⁰

beyitlerini işittiklerini ve sahabenin bunu kimin söylediği konusunda şüpheyi düşmesiyle Hz. Peygamber'in bu beyitleri söyleyenin Hızır olduğunu söylediğini belirtir. Hızır'ın da çoğunluğun görüşüne göre nebi olduğunu, zamanın kutbunun arkadaşı olduğunu, kulluk sıfatı, ilm-i ledün ve rahmetle vasıflandığını belirten Lâmi'î, “Derken kullarımızdan öyle bir kul buldular ki biz ona tarafımızdan bir rahmet vermiş, kendisine nezdimizden (hoş) bir ilim öğretmiştik.”(Kehf 18/65) ayetinin şiiri işaret ettiğini, “Sünnet benim ve ashabımın yaptıklarıdır.” hadisine şiir söylemenin sünnet olduğunu, sözün fesâhat yüzüyle ve belâgat işaretiyle süslendiğinde söyleyenine o derece güç ve yol kazandıracağını söyler. “Şiirin öylesi vardır ki hikmettendir.” hadisine göre de vezinli sözün hikmetin kısımlarından, temiz yaradılıştan, güç ve

³⁴⁹ “Beldeler ve üzerindikiler değişti, yeryüzü tozlu ve çirkin bir hâle geldi. Bütün yiyecekler ve renkler değişti ve güleryüzlülerin tebessümü azaldı. Oğlum Hâbil şiddetli bir şekilde öldürüldü, bundan dolayı eseflenmeyeyim mi? Şaşkınlıktan üzerimde bir gam görüyorum. Acaba ben bu hayattan müsterih miyim?”(Üzgör 1990: 151/Dn. 5).

³⁵⁰ “Aydın son günü olan bugün, süvariler hızlı develere bindikleri zaman korkular ve karanlıklar, gecelerin en karanlık olanına giderler. Yiğitler savaşçıdır ve savaş rızıktır, onlar evlerini geçindirmek için dolaşmaktadırlar” (Üzgör 1990: 153/Dn. 1).

kuvvet güzelliğinden olduğunu belirterek Hz. Peygamber'in ashabının çoğundan sâdır olduğunu, bazılarının dilden dile yayıldığını vurgulayarak örnek olarak Hz. Ali'nin dîvânının elden ele dolaşan, meşhur, güvenilen ve aktarılan bir dîvân olduğunu ekler. Bunun yanında eskilerin yücelerinden ve ulu şeyhlerden şiirin sâdır olduğunu kimsenin inkâr edemeyeceğini hatta bu şiirlerin hesap ve kitaba sığmayacak derecede çok olduğunu ve bunların güzel konuşmalarının, sözlerinin inceliğinin şüpheden yüzlerce, binlerce derece uzak olduğunu belirtir.

Beyân gül bahçesinin kafiye düzenleyen bülbülleri ve açıkça ifade etme şekerkamışlığından gıdalanan papağanlar olan bu şerefli taifeyi; bozuk mizaçlı, ilaç fayda etmez, iştahları düşük, gıdaları reddedilmiş, beyin ve kalpleri boş, manasız sözlerle zihinleri dolmuş, irfan zevkinden ve beyânın tatlı lezzetinden mahrum olanların övseler de yerseler de o taifenin zevkine, doğru tabiatlarındaki fazilet ve olgunluğa ve güzel hallerine zarar veremeyeceklerini belirtir. Zira Lâmi'î onların vasfını Sadi'nin:

کر نه بید بروز شب پرہ چشم
چشمہء افتاب را چه کنا

Ger ne bîned be-rûz şeb-pere çeşm
Çeşme-i âfitâb-râ çi künâ³⁵¹

beytiyle ve “Onların kalpleri vardır, bunlarla idrak etmezler, gözleri vardır, bunlarla görmezler, kulakları vardır bunlarla işitmezler. Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir, hatta daha sapıktırlar, yolca sapıktırlar.” (Araf 7/179, Furkan 25/42) ayetiyle ortaya koyar.

Zira bu tâifenin Peygamberlik davetinin sofrası başı, yiğitlik ülkesinin padişahı olduklarını; bunlar hakkında kötü söylemenin, şanlarına töhmet etmenin evliyâ-yı kiramın azarlamasına, enbiyâ-yı izâmın kızgınlığına sebep olacağını belirtir. Lâmi'î, bu düşüncelerinin destekçisi olarak Molla Câmi'nin:

قاصری کر زندان طایفه راطعن قصور
حاشه للہ کہ بر آرم بزبان این کله را

Kâsırî ger zened ân tâ-yife-râ ta'n-ı kusûr
Hâşe-lillâh ki ber-ârem be-zebân ân-küle râ

³⁵¹ “Yarasa gözü, gündüz güneş çeşmesinin nerede olduğunu göremez” (Üzgör 1990: 153/Dn. 6).

همه شیران جهان بستهء این سلسله اند
روبه از حیلہ چو سان بکسلہ این سلسلہ را

Heme şîrân-ı cihân beste-i î n silsile-end
Rûbeh ez-hîle çi sân bûksile î n silsile râ³⁵²

ifadesini ve Hâfız'ın:

زاهد از راه بر ندی نبرد معذور است
عشق راهیست که موقوف هدایت باشد

Zâhid ez-râh be-rindî ne-bered ma'zûr-est
Aşk râhî-st ki mevkuf-ı hidâyet bâşed³⁵³

sözlerini alıntılar.

Gelibululu Âlî, övdüğü şairlerle ilgili; her birinin şiirin gizli manalarına tamamıyla vakıf, ilim hazineleri olan âlimler olduğunu bildirir. Onların; şe'rdan (kıldan) şi'ri (şiiri), gazlden (kuru yapraklardan) gazeli ayıranlar olduğunu belirtir.

Remzî, Şu'arâ suresinin 227. ayetinde belirtilen “iman edip iyi işler yapanlar...” olarak vasıflandırılan şairlerin istisna tutulduğunu ve “...onlar için kesintisiz bir ödül vardır.” (Tîn 95/6) ifadesinin muhatapları olup kurtuluşa erdiklerini, Abdurrahman Camî'nin bu kişilerden olduğunu vurgular.

Netice olarak şairlerin; bazısının eşkıya, bazısının da uğurlu kimseler olmak üzere iki çeşit olduğunu, kınananın belli hissesi olduğunu ve herkesin bildiğini ifade eder:

İki nev' oldı mâhasal şu'arâ
Eşkîyâ ve ba'zı ve ba'zısı sü'edâ

Zemm olan hissee-i mu'ayyenedür
Mevzi'inde kamu mübeyyenedür (Remzî; haz. Kurt 2017: 191)

Remzî, kutlu şairlerin mümin ve muvahhid olduğunu, Arabî ilimleri ve edebiyat ilmini iyice tahsil ettikten sonra nesri terkipli ve seçili, nazmı vezinli ve kafiyeli yazmaya muktedir, gençlik hazinesi ve faragatlık köşesinde gönül rahatlığıyla çok zengin hazine yazıp, ilahi kudretin remizlerinin kokusunu zikreden, gayb hazinelerinin

---

³⁵² “Allah göstermesin kusurlu bir kimse, eğer bu tayfaya eksiklik töhmeti vurursa o kusurlu kimsenin dilini koparırım. Bütün cihân aslanları o silsileye bağlanmıştır. Bu silsileden kopan tilki hileyi âdet edinmiştir.”(Üzgör 1990: 155/Dn. 2).

³⁵³ “Zâhid tuttuğu yolu bırakıp rind olmazsa mâzûr gör, aşk hidayete bağlı öyle bir iştir.” (Üzgör 1990: 155/Dn. 3.).

açılmasına şükreden ve affedilenlerden olup “Arşın altında Allah’ın hazineleri vardır, onların anahtarları da şairlerin dilleridir” müjdesiyle mutlu olduklarını belirtir.

Yârî, “îmân edenler ve iyi işler yapanlar...” (Şuarâ 26/227) olarak belirtilen şairlerin en yüksek köşede dört katlı mindere oturmuş ve cennet bahçesindeki makamların süsü olduklarını belirtir. Şaire göre “O da (şiiir) bir sözdür, iyisi iyidir, kötüsü kötüdür.” hadisi, şairler için tatlı dillilik lezzeti gönül ve can mayası olmuştur.

c. Makbul ve Makul Olmayan Şair

Lâmi‘î Çelebi, yukarıda överek bahsettiği şairlerin zıttı olarak gördüğü diğer taife ile ilgili sözlerine öncelikle “Şairlere ancak doğru yoldan ayrılmakta fazlasıyla azıtanlar uyarlar.” (Şuarâ 26/224) ayetinde bahsedilenlerin kimler olduğunu belirterek başlar. Şaire göre onlar kabul edilmeyen, boş sözlü, kötü şöhretli ortakların kıskançları, alçaklar kfilesinin açgözlüleri, eğlence toplantılarının alaylı konuşanları, belâ mesleğinin anlamsız sözlerini araştıranları, fikir ve hayâl hükümleri “Onların (şairlerin) her vadide hakikaten ifrata düşegeldiklerini görmedin mi?” (Şuarâ 26/225) ayetinin muhatapları, borç pazarında saçma işler yapan tellalları, pişmanlık köyünün yaralayıcı davulcuları olduğunun açık ve net olduğunu söyler.

Lâmi‘î, eleştirilerine devam ederek bu tarz insanların dedikodu hocalığı yaptığını, rezillik yükünün soytarıları ve latîfe ustası maskaralar olduklarını, bir parça ekmek için başıboş dolaşan köpekler olduklarını, bir lokma için alçak kimselerin semtinde sürekli dolaştıklarını ifade eder. Beş beyitlik bir şiirle eleştirilerini sürdüren şair; şahsî meziyetleri ifrat olan sapkınlığa düşmüş kimseler, bir parça ekmek için serseri bir biçimde gezdiklerini ve serseri köpeğin değersiz olacağını, hayâllerinin sıkıcı, şiirlerinin renksiz, cansız ve kuru bir Erteng resmi olduğunu, cevherlerini cehâletle zâyî ettiklerini, şeytanı ahu gözlü bir güzel, geceyi gönül süsleyen bir gün halinde gösterdiklerini söyler:

Bulardur cümleten metbû‘-ı ğâvûn
Ki vasf-ı hâsı olmışdur yehîmûn

Gezerler der-be-der nân-pâre için
Ne kadr olur sek-i âvâre için

Hayâlâtı fuşâr u nazmı bî-reng
Dem-i can yok kuru bir nakş-ı Erteng

İdüb cevherlerin cehl ile zâyî‘
Olurlar âb-rûy-ı hâke bâyi‘

Dem idüb dîvi havrâ gösterürler
Şebî rûz-ı dilârâ gösterürler (Lâmi‘î; haz. Burmaoğlu 1983: 53)

Bu tarz şairlerin böyle davranmalarının gece gündüz nefsanilikten, heyula gibi bulutların sıkışmasıyla mahrumiyetin engin çöllerinde ve isyan sahralarında kalarak sürekli hilekâr hayâl vadilerinde şaşkın ve atasözleri ovalarında başları dönmüş olmaları yüzünden olduğunu ve bunların dağınık tabiatlı, kavga ve gürültülü, anlayışsız, arzularına yönelen yapıda olduklarını belirtir ve “De ki: Her biri kendi aslî tabiatına göre hareket eder.” (İsra 17/84) ayetinin tezahürü olduklarını vurgular.

Yalancı ve aşırı mübalağacı, yergiyi benimseyen, alay etmek maksadıyla şiir söyleyenlerin şiirle münasebetinin “Şiir, şeytanın araç olarak kullandığı çalgılardan biridir.” hadisindeki gibi olduğunu söyleyen Lâmi‘î’ye göre bu kişiler daima fikir ve hayâl ayak bağının esiri ve dedikodu sözcüleri olup bunların durumlarını “Sizden birinin karnını irinle doldurması, şiirle doldurmasından daha hayırlıdır.” hadisinin³⁵⁴ gösterdiğini ifade eder. Bunların köpek ölçüsünde olduklarını ve marifetle nasiplenmiş insanlarla hiç ilgileri olmadığını belirtir.

Bu vasıfsız şairlerin bir özelliğinin de birbirlerinin tuhaf sözlerini ve acayip hayâllerinin manalarını çalmak olduğunu söyleyen şair, Zira; Şeyh Kemal Hocendi’nin bir latife ile:

کمال از هر مژده اشکست مکرهمرنگ سلمان شد	Kemâl ez-her müje işkest meğer hem-reng-i Selmân şüd
که ز اشعار مردم بردم معنیهای رنگین را	K’ez eş‘âr-ı merdüm bürd-i ma‘nî-hâ-yı rengîn râ ³⁵⁵

³⁵⁴ Metinde hadis olarak belirtilmiş ancak kaynaklarda bu hadise rastlanamamıştır.

³⁵⁵ “Sanki Selmân-ı Sâvecî ile aynı karakterde imiş gibi Kemal bir kirpikten kırılır ki insanın şiirinden onun güzel manasının bilmeceyi ortaya çıkar.” (Üzgör 1990: 159/Dn. 1).

dediğini aktarır ve Kemal Hocendi'nin, Selmân-ı Sâvecî'nin hayâl ve mazmunundan istifade ettiğini söyler ve yine bir başka örnekle; Emir Hüsrev Dehlevî hakkında Kâtibî'nin:

دزد نظامی هله ای خود پسند
مرتبه دزد نکرده بلند

Düzd-i Nizâmî hele ey hod-pesend
Mertebe-i düzd ne-kerde bülend³⁵⁶

dediğini aktarır. Lâmi'î, çalmadan maksadının zarif ariflerin güzel çalması olmadığını, onların belki de Allah'ın kelimelerinin hazineleri üzerinde emin ve güvenilir kimseler olduğunu; kastının cahil ve faydasız olduğu halde müneccimlik etmeye çalışan, cevhersiz bir çerçi olduğu halde sarraflık etmeye çalışan serseri, değersiz kimselerin işe yaramaz sözlerine olduğunu vurgular.

Lâmi'î, şiir mecmualarının yani vezinli mahzenlerin sırların hakikatlerinin hazineleri olduğunu ve tevhid, nat ve irfan cevher definelerinin hepsinin makbul, seçkin, doğruluğu şüphe götürmez ve iman sahibi olduklarını söyler. O belâgatli ifadelerin baştanbaşa hayırlı kimselerin sözlerinin özü ve ehil kimselerin nükteleri olduğunu, bunda da kimsenin bir şüphesi olmadığını fakat bu taifenin önde gelen himmetli ve tanınmış, halkın ileri gelen ve velilik vasfında, kerametle bilinirliği olanların bazı şirin ve düzenlenmiş ibarelerini ve şekerden istiarelerini, cihanın baldudaklı güzellerinin can artıran vasıflarını anlattıklarını ve zamanın şeker dilli papağanlarının gönül açan övgülerini yazdıklarını belirtir.

Bu durumun aklen incelenmesinin ve şeriata uygulanmasının zor görüldüğünü söyleyen şair, rind-meşrep şairlerin sözlerini avam tabakanın hikmet penceresinden bakamayıp yanlış yorumlayacağını belirtir ve bu tarzdaki ifadelere birçok örnek verir. Mesela, Câmî'nin;

---

³⁵⁶ “Ey Nizâmî 'nin şiirlerini uğrulayan kendini beğenmiş! Hırsızlığın rütbesi hiçbir şekilde yüksek olmaz.” (Üzgör 1990: 159/Dn. 2).

سوی محرابم مخوانای شیخ بنکر کین زمان   Sûy-ı mihrâbam me-hân ey şeyh-i benger-gîr
zamân
نقش بسته در دلم نقش خم ابروی کیست   Nakş-beste der-dilem nakş-ı ham-ı ebrû-yı kîst³⁵⁷

mısraları ile ilgili; böyle söz ve üslupta şiirlerin suça, isyana, küfür ve azgınlığa sevk edeceğini vurgular. Özellikle neşe artıran ve gönül çeken bu söz ve şiirlerin, günahkâr, ahlaksız, kötü ve kavgacı kimseler tarafından çeng, çegâne, nakş ile dillerine doladıklarını, bid'at ve bozgunculuk tâifesi ile hilekâr bir topluluğun geniş anlamli kelimeleri ve ruhsat verilmiş basit sözleri merdiven basamağı yaptıklarını söyler. Bu durumun avam okuyucu ve dinleyici tabakasında hem yanlış anlama ve yorumlamalara hem de onların kendi hevesleri adına kullanıldığını vurgular. Bu sıkıntıyı dile getirdikten sonra, avam kesiminden böyle bir netice çıkabileceğini, buna aldırış edilmemesi gerektiği anlamına gelen, Kâtibî'nin:

سخن مدعیان در حق رندان مشنو   Suhan-ı müddeiyân der-hak-ı me-şinev
فکر مفسد همه اندیشهء فاسد باشد   Fikr-i müfsid heme endişe-i fâsid bâşed³⁵⁸

beytini hatırlatır. Lâmi'î Çelebi, rindane şairlerin herkes tarafından anlaşılmaması konusunda onların mâzur ve mâkul görüleceğini düşündüğünü belirterek, dinin önderleri ve hakkıyla bilen, doğruyu araştıran ve doğrunun peşinde ve şerefli tâife olarak gördüğü bu kimselerin değişik dereceler ve çeşitli meşreplere sahip olmasından kaynaklı olarak ibâre ve işaretlerinin çoğunun mecâzi tarzda olup îcâz ve lugâz şeklinde yazıldığını ifade eder. Nitekim Şeyh Ensarî'nin:

عباراتنا شئی و حسنک واحد   İbârâtünâ şettâ ve hüsnüke vâhidün
وکل الی ذلک الجمال بیشیر   Ve külle ilâ zâlike cemâli yüşîr³⁵⁹

beytini ve Hâfız'ın:

جنک هفتاد و دومت همه راعذر بنه   Çeng-i heftâd ü dü millet heme-ra özr binih

³⁵⁷ “Ey zaman putlarına tutulmuş olan şeyh! Beni mihrap tarafına çağırma, zira ben kimin olduğunu bilmediğim kıvrımlı bir kaşın nakşına gönlümü bağlamışım.” (Üzgör 1990: 171/Dn. 1).

³⁵⁸ “İddiacıların rintler hakkında söylediklerini dinleme, fesat düşüncelilerden kötü fikirler çıkar.” (Üzgör 1990: 171/Dn. 2).

³⁵⁹ “İbârelerimiz değişik fakat senin güzelliğin birdir. Herkes bu cemâle işaret eder.” (Üzgör 1990: 171/Dn. 4).

beyitlerini örnek verir. Bu ifadelerinden sonra Lâmi‘î, bu şairlerin vasıflarını sıralar. Kimisinin muamele ehli olup davranışlar sergilediğini, kimisinin iç âlemlerine dalıp durumlarını anlattığını, kimisinin akıl âleminde olup şükrettiğini, kimisinin sarhoşluk dairesinde beşerî noksanlıklardan kurtulma çemberinde mâzur olduğunu, kiminin vahdet şarabının sarhoşu olduğunu, kimisinin gayret deryasının nefes çeken, kiminin göz kamaştıran şimşeklerden, kimisinin gönlün zevklerinden bahsettiğini, kimisinin de “Ben Hakk’ın bekasıyla bakıyım, O’nun vücuduyla mevcudum.” tarzında bilndik remizlerden haber verdiğini, kimisinin “Fakirlik ve zenginlik iki binektir, hangisine binsem fark etmez.” şeklinde renkli seyirden eser gösterdiğini, bazen akıllı, bazen kendinden geçmiş şekilde, bazen âşikâne, bâzen zâhidâne söylediklerini belirtir. Kimisinin Hallac-ı Mansur’un “Ene’l-Hakk” sözü meydana getiren beden güneşi, kimisinin rumuzlar ve teşbihler buluşlarının sırları, kimisinin “Bu âlemin yaratıcısı benim, cübbemde Allah’tan başka bir şey yoktur.” gibi şathiye mağlubu, kimisinin şerhe muhtaç olduğunu ve bunların da iki kısımdan oluştuğunu belirtmek birinin kendi maddi karanlığında ya da ruhanî aydınlığında nefsinin gizliliğinin inkişaf ettiği zamanlarda; diğerrinin ise sıfatların nurunun muhteşem gücünde zatın belirmesi şiddetinde, Allah’ın zatının ve mutlak güzelliğinin tezâhür etmesi şeklinde olduğunu, kimisinin yakınlık sahibi, izzet ve celal erbabı olup onda burçların sıfatı galip olduğunu ve bu sayede söz söyleme cüretinde yüce mevki elde ettiğini belirtir. Vezirlerin de, yakın nedimlerin de bir dâhi olduğunu; niyaz ehlinin de, naz ehlinin de bir dâhi olduğunu söyleyen Lâmi‘î’ye göre vezirler makamda yüce iseler, nedimler de sözde kuvvetlidirler. Bir rubaiyle bu tarz şairleri şöyle ifade eder:

مردان رهش زندهجان دکرند
مرغان هواش زاشیان دکرند
منکر تو بدین دیده بدیشان که ایشان
بیرون زدوکون درجهان دکرند

Merdân-ı reheş zinde be-cân-ı diğerr-end
Murgân-hevâş zi-âşiyân-ı diğerr-end
Münkir tu bed-în dîde bed-îşân ki îşân
Bîrûn zi-kevn der-cihân-ı diğerr-end³⁶¹

³⁶¹ “O’nun yolundaki yiğitler, başka bir canla hayat bulmuşlardır. O’nun havasının kuşları başka bir yuvadandır. Sen onları inkâr ederek kötü gözle bakıp kötüleme, zira onlar iki cihânın dışında bir başka dünyadandırlar.” (Üzgör 1990: 173/Dn. 4).

Şaire göre onların sözlerinin kimisi “seyr-i fillâh” olgunluğundaki sözler, kimisi de “seyr-i mine’l-Hak ile’l-Hak” ve “seyr-i fi’l-Hak”tan nüktelerdir.

O ifadelerden kimisinin nihayetlerin sırları, kimilerinin başlangıçların tavırları olduğunu, kimi nefis arzularına bağlı olanları avlamak maksatlı bir dane, kimisinin halkı büyülemek amaçlı efsane, kimisinin kanun koyan sultanların istek ve ısrarlarıyla, kimisinin de güçlü hakanların kayırma ve gayretleriyle ortaya çıktığını belirtir.

Lâmi‘î, şairlerin aşk sarhoşları olduğunu, bu yüzden hep şöhretli olduklarını dile getirerek; “(Onlar) hiçbir kınayanın kınamasından (dedikodusundan) çekinmezler.” (Mâide 5/54) ayetinin muhatabı olduklarını söyler:

مست عشقند جمله شان دایم
لا يخافون لومة لایم

Mest-i aşk-end cümle şandâyım
Lâ yehâfûne levmete lâyim³⁶²

Şair yukarıda kimi şairlerin sultanların ısrarı ve hakanların kayırmalarıyla eser oluşturduklarını söylemişti. Bunun örneği olarak da Şeyh Nizâmî’nin Penc-genc eserini gösterir. O mesnevîlerin çoğunluğunun görünüş bakımından efsane olsa da, hakikat bakımından hakikatlerin keşfedilmesine ve irfanın beyân edilmesine bahane olduğunu belirtir.

Şair önceden özelliklerini belirttiği sapkınlara bu hikmet dolu sözler sunulsa “Bu (Kur’an) eskilerin masallarından başka bir şey değildir.” (En’am 6/25, Enfal 8/31, Mü’minûn 23/83, Neml 27/68) diyeceklerini; bu cahillere belâgatlı şiirlerden söyleyen “Bu (mucizeler) aşikâr bir büyüden başkası değildir.” (Mâide 5/11, En’am 6/8, Yunus 10/76, Hud 11/7, Sebe 34/43, Saffat 35/15, Müddessir 74/24) diyeceklerini ifade eder. Böyle gafiller için de, Hz. Mevlana’nın:

---

³⁶¹ “O’nun yolundaki yiğitler, başka bir canla hayat bulmuşlardır. O’nun havasının kuşları başka bir yuvadandır. Sen onları inkâr ederek kötü gözle bakıp kötüleme, zira onlar iki cihânın dışında bir başka dünyadandırlar.” (Üzgör 1990: 173/Dn. 4).

³⁶² “Aşk sarhoşları daima şöhrete sahiptir. “(Onlar) hiçbir kınayanın kınamasından (dedikodusundan) çekinmezler.” (Üzgör 1990: 173/Dn. 6-7).

خوشتاران باشدکه سر دلبران
گفته آیدر حدیث دیگران

Hoş-terân bâşed ki sırr-ı dilberân
Güfte âyed der-hadîs-i dîgerân³⁶³

ifadelerini konuyla ilgili olarak örnek gösterir. Lâmi‘î, Şeyh Kemal Hocendi’nin:

این تکلفهای من در شعر من
کلمین یا حمیرای منست

În tekellüfhâ-yı men der-şi‘r-i men
Kellimîni ya Hümeyrâ-yı men-est³⁶⁴

beytini verir ki, Lâmi‘î’ye göre bu beyit, cezbe hâlleriyle ve içe doğan gaybiliklerle tecelliye gark olma ve mana şimşeklerine dalıp mağlup olup kulluk vazifelerine uymaktan geri kalmamak içindir. Şiirdeki remizler ve mana derinliği ile ilgili bir başka örnek olarak da Şeyh Kemal Hocendi ile Mevlana Muhammed Şîrîn arasındaki bir olaydan bahseden şair, Kemal-i Hocendi’nin:

چشم اکر اینست و ابرو این و ناز و شیوه این   Çeşm egerîn-est vü ebrû in ü nâz ü şîve in
الوداع ایز هدوتقوی الفراق ای عقل و دین   El-vedâ ey zühd ü takvâ el-fîrâk ey ‘akl u dîn³⁶⁵

beyti için Mevlana Muhammed Şîrîn’in: “Ziyadesiyle şân sahibi ve ehl-i irfanın önderlerinden olan Şeyh neden mecazdan başka bir önemi olmayan, hakikat gül bahçesinde asla bülbül gibi dili olmadığı halde niçin bir şiir söylüyor ki?” dediğini ve bunu işiten Kemal-i Hocendi’nin, Mevlana Muhammed Şîrîn’in hizmetinde ve sohbetinde bulunduğunu ve bir sohbet esnasında gözün, Allah’ın zatının zuhuru; ebrunun, kaş olup Allah’ın zatına perde olan sıfatlarına işaret olduğunu açıklaması üzerine Mevlana Muhammed Şîrîn’in tevâzu gösterip insaf ettiğini ve kusurunu itiraf ettiğini anlatır. Hafız’ın:

نهفته معنیء نازک بیست در خط یار
توفهم آن نکنی ای ادیب مردانم

Nühüfte ma‘ni-i nâzik bîst der-hat-ı yâr
Tu fehm ân ne künî ey edîb-i merdânem³⁶⁶

³⁶³ “Gerçeği gören göz mükemmel olur, ağacın dalını, budağını görüp kendisini göremeyen göz şaşı olur.” (Üzgör 1990: 175/Dn. 5).

³⁶⁴ “Benim zahmetle yaptığım bu zor işler, şiirim içindedir. Ey benim Hümeyra’m, konuş.” (Üzgör 1990: 175/Dn. 6).

³⁶⁵ “Eğer göz, kaş, naz ve şive buysa; ey zühd, takva, akıl ve din! Hepinize elveda!” (Üzgör 1990: 175/Dn. 7).

³⁶⁶ “İnce manalar sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinde gizlidir. Ey insanların en bilgilisi, sen bunu anlamadın.” (Üzgör 1990: 177/Dn. 1).

bu beytini de şiirdeki ince manaları anlamayanlar için örnek verir. Bir temenni ve duayla; Allah'ın kendisini ve başkalarını, işaretlerin sırlarını ve istiarelerin derinliğini nasip etmesini diler.

Lâmi'î, anlayış ve idrâk farklılıklarını belirtmek için, Şeyh Süllemî'nin "Hakâyıku't-Tefsîr" adlı eserinde İmam Cafer'den naklettiği şu ifadelere yer verir: "O der ki yüce Allah'ın kitabı dört şey üzerinedir: İbâre, işâret, letâyif ve hakikatler. İbâre halk için, işaret seçkinler için, letâyif velîler için ve hakikat Peygamberler içindir." (çev. Üzgör 1990: 177)

Lâmi'î Çelebi, "gizli sırların mahzenleri olan sufi taifesi" olarak adlandırdığı hikmetli şairlerin kullandıkları kelimelerin aslında hangi manada ve amaçta kullanıldığını belirtmek için bu kelime ve terimleri şöyle açıklar: "celal", sevgilinin naz sebebiyle belirmesi ve ululuk sebebiyle yükselişi; "cemâl", sevgilinin güzelliğinin ortaya çıkışının olgunluğu ve nurunun parıltılarının görünmesidir. Bazen "cemâl" ile lütûf ve iyiliğin; "celal" ile kahr ve ululuğun kastedildiğini söylerken bu hususlarda her ne yorumlanırsa, sadece o yoruma mahsus olmadığını, kullanılan her terimin kısa manası ile kullanılmadığını, yalnızca kolaylaştırma amacıyla yapılmış bir beyân olduğunu; neticede herkese göstermek için "Herkesin (ve her kavm ve milletin) yüzünü kendine döndürücü olduğu bir yönü vardır." (Bakara 2/148) ayetinin hükmünün buna delil olduğunu belirtir.

Üç beyitlik bir nazmla hikmet ehli şairleri övmeye devam eden Lâmi'î, bu şairlerin hangi mecliste saki olurlarsa, geri kalan bütün büyülerin kuru bir efsane olarak kaldığını, güzellik bahçesinin bülbülü ve cihan gül bahçesinin garip kuşları olduklarını, safa kadehi sarhoşları ve muhabbet denizinin şarap içenleri olduklarını belirtir:

Ne meclisde ki bunlar ola sâkî
Kurı efsânedür efsun-ı bâkî

Bulardur bağ-ı hüsnün andelibi
Ciân gülzârının murg-ı garibi

Bular câm-ı safâ ser-hoşlarıdır
Mahabbet bahrının dem-keşleridür (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 70)

Şayet bunlardan hezl görünümünde bir nazım ve nesir veya hiciv içerikli bir sırrı açıklama ortaya çıksa denize damla misali bulanıklık ve güneşe zerre gibi değişiklik vermeyeceğini ve bu yüzden tâbir ve meydana getirdiklerinden utanma ve onlara değişme sebebi olmadığını belirtir. Hafız'ın:

تو و طوبی و ما و قامت دوست
فکر هرکس بقدر همت اوست

Tu vü Tûbî vü mâ vü kâmet-i dost
Fikr-i herkes be-kadr-i himmet-i ust³⁶⁷

“Mü'min, gülyüzlü ve tatlı sözlüdür.” hadisi hükmünce belki bu ifadelerin sonsuz sırları içine alan, ilâhi hükümleri kapsayan birer latife olacağını ifade eder. Bu tespiti de örnek olarak Mevlana'nın ifadelerinin mizah ve eğlence amacından ziyâde, eğitime amacı taşıdığını belirttiği beytini verir:

بیت من بیت نیست اقلیم است
هزل من هزل نیست تعلیم است

Beyt-i men beyt nîst iklîm-est
Hezl-i men hezl nîst ta'lîm-est³⁶⁸

Lâmi'î de bu tür şairlerin nasıl bir mizaca sahip olduklarının yaşantılarından zaten belli olacağını, zira erkeğin sakalından, eşeğin de kuyruğundan belli olduğunu belirtir:

Bunların niydüğün deminden bil
Merdî rîş ü hârî düminden bil (Lâmi'î; haz. Burmaoğlu 1983: 70)

“Mü'min iyilik üzere düşünölmelidir” hadisince iyi niyetli bakılmalı ve mümkün olduğunca diğerlerini de toptan fesada yüklememeli ve her zaman da itiraz gözü açılıp kötöleme ve çekiştirme yoluna gidilmemelidir. Şair, insanların niyetlerinin bilinemeyeceği için temkinli davranılması gerektiği konusunda ilgili olarak Hâfız'ın:

---

³⁶⁷ Sen Tuba'yı, biz ise sevgilinin boyunu düşünürüz. Herkesin düşüncesi, himmetinin derecesindedir. (Üzgör 1990: 213/Dn.1).

³⁶⁸ Benim beytim bir ev değil, bir ülkedir. Benim şaka ve mizahım şaka ve mizah değil, bir eğitim ve öğretimdir. (Üzgör 1990: 213/Dn.4).

بر آستانهء میخانه کر شری بینی
مزن بیای که معلوم نیت او

Ber âsitâne-i meyhâne ger serî bînî
Me-zen be-pây ki malûm-ı niyyet-i u³⁶⁹

beytini örnek verir. Ayrıca yine konuya örnek olması bakımından yaratılmış her şeyin Allah'ı tesbih ettiği, ancak insanların bunu anlamadığını işaret eden “Hiçbir şey hariç değil, hepsi O’na hamd ile tesbih eder fakat siz onların tesbihini iyi anlamazsınız.” (İsra 17/44) ayetini alıntılar. Lâmi‘î, bir de veciz ifadeyle konuyu pekiştirir: “Mecâz, hakikatin, riya ise ihlâsın köprüsüdür.” vecizesi gereğince, doğru istek ve kesin ümidin, kederlerin çokluğundan kurtuluşa ve safaya ulaştırdığına dikkat edilmesi gerektiğini ve bu farklılıkların neticesinin, yerleşik ve kalıcı düşünceye şüphe olmayacak bir şekilde ulaştırdığının bilinmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü şaire göre her şey bir şekilde aslına döner, yani: “Su bulandırılrsa da yine eski temiz hâline döner.”

Gelibolulu Âlî, şairlerin bazılarının düzgün yaradılışının: “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar.” (Şuarâ 26/224) hitabıyla yücede; bazılarının zihnî melekесinin: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!” (Zümer 39/9) ifadesinin muhataplığıyla ziyâde olduğunu, hakikat perdesi aralandığında dahi, kiminin yitik bahtının “şe‘r” (kıl) ile “şi‘ri” (şiir) ayıramadığını ve kiminin idrâk ipinin, “râh-ı gazl”den(kuru yaprak yolundan) “gazel tariki”ne (gazel yoluna) gidemediğini belirtir.

Âli, bunun sebebini de iki beyitle açıklayarak “mevzûn tabiatlı” olmanın yani şairlik kabiliyetinin Allah vergisi olduğunu ve herkese verilmediğini; gerçeklik ve doğruluk yolunun zihni temiz olmayana verilmediğini ifade eder:

Dâd-ı Hak’dur tabî‘at-ı mevzûn
Anı her nâ-tüvâna virmezler

Râstî togrılık tarîkini
Zihni pâk olmayana virmezler (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 41)

---

³⁶⁹ Meyhane kapısında bir baş görürsen, sakın ayağınla vurma. Zira onun niyeti nedir, bilnmez ki!(Üzgör 1990: 213/Dn.7).

Âlî, birinci divanının dibacesinde şiirle ilgilenip şair görünenleri tasnif ettiği ifadelerinde; nicelerinin hakikat kovası olmadan dikkat halatıyla hayat suyunu çıkarmak istediğini ve nicelerinin de mârifet şarabını belâgat kadehi olmadan içmeye çalıştığını hatta aralarında bazı grupların düşüncesiz bir ayakla ilim pâyesine gayret ettiğini, suskunluk diliyle ilimlerin derinliğini anlatmaya kastettiklerini söyler.

Bazılarının oksuz yay atıcısı olduğunu, bazılarının malzemelerini bedelsiz sattığını, bazılarının dilsiz konuşmaya çalıştıklarını, bazılarının da ağlamadan gülmek istediğini belirtir:

Kimisi nâvek-endâz idi yâsuz
Kimi satardı esbâbın bahâsuz
Kimi dilsüz tekellüm kâd iderdi
Kimisi gülmek isterdi bükâsuz (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 41)

Âlî, yukarıda özelliklerini sıraladığı ve eleştirdiği bu kimselerin anlayış yoksunu olduğunu, içyüzlerinin aynasını ortaklık pasından temizleyip birlik suretini hakikatli bir biçimde temâşâ edemediklerini söyler. Bu düşüncesini anlatan bir beyitle ifade eder:

Rûy-ı mir'atî çünkü kaplayı jeng
Sûret-i ittihâd ider bî-direng (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 41)

Âlî, bu kişilerin düzgün olmayan davranışları ve uygun olmayan tutumlarının canına bu semte girişine pişman edecek ölçüde tesir ettiğini söyler. Bu durumun etkisiyle kalemin eline ağır bir yük olduğunu, ilim kılıcının beline sıkıntı verdiğini, ne akıcı bir şekilde yazabildiğini ne de düşündüklerini aktarabildiğini kısacası yazdıklarından zevk alamadığını ve hayıflanmalarını sekiz beyitlik bir şiirle dile getirir:

Hâme bâr-ı girândı elüme
Teng idi tığ-ı ma'rifet belüme

Ne gelürdi midâduma cereyan
Ne sığardı beyâna vasf-ı zebân

Hacletinden dutup devâtı 'arak
Hayretinden iderdi lerze varak

İrse teşviş ile dehâna kesâd
Kurur idi kasâvetiyle midâd

Hâme nakş idemezdi bir matlâ‘
Çak çâk idi sine-i makta‘

Döndürürdi kalem-tıraş yüzün
İstimâ‘ itmez idi hâme sözün

Devr ideydi sini kalem nâle
Anun-içün iderdi çok nâle

Şir dirdüm velî tekellûf ile
Nakş iderdüm veli teessûf ile (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 42)

Mesnevi başlıklı iki beyitle de şair olarak görmediği tayifenin her birinin birçok ilimle hakiki manada şair olanlara yakınlaştığını lâkin ârif manadaki şairlerin o hayvanların çok akılsız olduklarını bilmediklerini söyler:

Her biri bu kadar ma‘ârifle
Ülfet itmişdi ol tavâyifle
Lîk bilmezdi bunları anlar
Katı bî-‘akl idi o hayvânlar (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 42)

Âlî, şair olarak görmediği ya da eleştirdiği bu taifenin dahi, nice kan dökücülere hile ve nice hükümdarların başlarına taçlarını dar eden keskin bir kılıç olduklarını ve bunların dillerinin güzellikle süslü, gönüllerinin ilimlerle bezeli, gözlerinin maksat güzeline baktığını; kısacası her birinin nâdir insanlar olduğunu ifade eder. Bu ariflerin onların yalanına inanmadıklarını, o yüzden câhillerden ayrı tutulması gerektiğini belirten Âlî, İsa için Musa’nın kınanmayacağı atasözünü hatırlatır. Cahil yüzünden âlimin kederlenmesinin ve bunlar için onların mahrum olmalarının münasip olmayacağını vurgular.

Bir rubaîyle kişinin hünerini hemen ortaya koymasını, ona da bir pergel bulunacağını, cevahire sarrafın eksik olmayacağını, güzel sözün kendisini dinleteceğini söyler:

Hünerin eyle sen hemân izhâr
Bulunur ana dahı pergâr
Eksük olmaz cevahire sarrâf

Dinledür kendisini hoş-güftâr (Gelibolulu Âlî; haz. Aksoyak 2018: 43)

Remzî, şairlerle ilgili değerlendirmelerine, Kuran'ın beyan, belagat ve fesahat mucizesi olduğunu ve mükemmelliğini vurgulayarak başlar. Cahillerin Kuran nazil olduktan sonra çok dedikodu yaptıklarını "...bir hayvan sürüsü gibidirler, hatta tuttıkları yol bakımından daha da sapkındırlar." (Furkân 25/44) ifadesinin muhatapları olduklarını, dalalet, akılsızlık ve sapkınlık, fesatlık içinde olduklarını belirtir. Bunun üzerine Şuara suresinin 224. ve 225. ayetlerinin nazil olduğunu ve şairlere uyulmaması ikazının bulunduğunu vurgular.

Yârî, "Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar." (Şuarâ 26/224) ayetinde vurgulanan ve kabul görmeyen şairlerin saçma sapan söz söyleme denizinin dalgıçları olduğunu ifade eder. Yârî'ye göre o şairler, vücut fidanlarının koruluğunu sapkınlık sonbaharının gürültülü fırtınasından darbe yemiş hâle getirmişlerdir.

Edib, şairliği ve şiirleri ile ilgili değerlendirmelerinin başında, birçok şairi eleştirir. Nükteli ve vezinli söz söyleyen söz ustaları olarak nitelendirdiği şairlerin; Arapça, Farsça, Türkçe şiir sermayesinin engin denizlerinde tabiatlarının elverdiği ölçüde gayret sandallarının yelkenlerini açarak ve derin düşünce küreklerini işleri eylediklerini fakat uzun boyunların گردانلیkları olan el değmemiş fikirlerden nükte mücevherlerini taze ve güzellikte biri diğerinden ayırt edilemeyen söz icatlarını tevârüd³⁷⁰ ederek, nice söz söyleme sanatının güzel konuşanı çalıntı ifadelerin ayıplanmış yolunu takip ederek beğenilmeyen şiirler söylemeleri dolayısıyla söz söyleme yolunda o kadar ölçülebilir bir hüner kalemleri olmadığını belirtir.

Keçecizâde İzzet, Peygambere övgü bölümünde; Hz. Peygamber'in salat ve selamlarla anılması gerektiğini ifade ederek, "Şüphesiz ki Allah ve melekleri, o Peygambere çok salât ederler." (Ahzab 33/56) ayetini delil olarak gösterir. Bunu yapmayan şairlerin mahşer günü cehennemlikler arasında olacağı, şiirlerinin de ortalıkta kalacağını söyler.

---

³⁷⁰ Tevârüd: İki şairin birbirlerinden habersiz aynı mısra veya beyti söylemiş olmalarına verilen addır. Genellikle tarih beyitlerinde rastlanır. (Mermer, Keskin 2011: 108).

d. Şairin Mertebesi

Za‘fî, şairleri de kastettiği “*Nazm-ı Türki*” başlıklı kısa şiirinde; alçakların ve yükseklerin iyi ve seçkini olanların Mevlâ’nın kapısına baş koyanlar olduğunu ve bu kimselerin Allah’ın rahmetinden birer alamet olduklarını bundan dolayı onlara selam ve övgülerini sunduğunu belirtir. Za‘fî, bu ifadeleri ile şairlerin seçkin kimseler olduğunu söyler. Onların en önemli özellikleri de Allah yoluna baş koymaları ve Allah’ın rahmetinin yansıdığı kimseler olmalarıdır:

Güzîn ü bihter-i ednâ vü a‘lâ
Sipeh-sâlâr-ı râh-ı bâb-ı Mevlâ

Bulara niçe teslim ü tahiyyât
Bulardur rahmet-i Hak’dan ‘alâmet (Za‘fî; haz. Üzgör 1990: 256)

Necâtî, sihir öğretici nazım sahiplerinin ve seciyi harekete geçiren nesir erbabının yüce hazinenin anahtarı ve alışkanlık köşkünün kandili olan akıcı ifadenin iki dilli kalemıyla îcaza yakın sihirler etmeye muktedir olduklarını belirtir:

“...*ashâb-ı nazm-ı sihr-âmiz ve erbâb-ı nesr-i sec’-engîz kalem-i dü-zebân-ı serî‘u’l-beyân birle ki miftâh-ı hızâne-i kuds ve mısâh-ı kâşâne-i ünsdür i‘câza karîb sihrler itmege kâbildür.*” (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 34).

Revânî Allah’a hamd bölümünde; kudret sahibinin (Allah) fesâhat meydanının hızlı süvarileri olarak nitelendirdiği şairlere, ağız kınından parlak dil kılıcını çıkarıp vererek nazım ve nesir mülkünü onların (şairlerin) emrine sunduğunu belirtir.

Mütekellim (insana konuşma kabiliyeti veren) olan Allah’ın “Allah öyle bir padişaktır ki, onun aciz bir kulu bile Mısır’a sultan olur.” ifadesiyle belâgat (güzel söz söyleyen) şekerliğinin papağanlarını yani şairleri fikirler aynası karşısında konuşturup şeker dilli eylediğini söyler.

Lâmi‘î sözün önemini anlatırken, nesirden herkesin ve seçkinlerin; nazımdan ise seçkinlerin en seçkinlerinin nasipli olduğunu söyler.

Fuzûlî, Hz. Muhammed’i övdüğü bölümün başında; O’nun iltifatından önce şiirin rütbesinin ihanet payesinde olup nihayetinde itibarına kavuştuğunu ifade eder.

Rahîmî, şiir ve inşa sahiplerine ilim çeşitlerini ve sanat olgunluğunu, bundan başka şairlik selameti ve akıl istikameti nasip olup nazm sözüyle Hudâ'nın tevhidini, peygamberin na'tını yazabildiklerini, sözün emriyle ve devranın sözü dinleneni olarak parmakla gösterilir hale geldiklerini söyler.

Kâşif, kudret ve hakikat ilminin hazinesinin evliyanın kalbi olduğunu ve onun anahtarının şaşkın âşıkların dilleri ve şairlerin ibareleri olduğunu zira “Arşın altında Allah'ın hazineleri vardır, anahtarları şairlerin dilleridir” denildiğini belirtir.

Remzî, Hz. Muhammed'in “Beyanda hikmet vardır” hadisinin şairleri temize çıkaran, şairin kerametine şahit olan bir ifade olduğunu belirtir. Mevlana'dan şiirin iki yüce makamı olduğu ve ilkinin şiir ikincisinin de kimya olduğunu belirttiği beyti örnek verir:

Ez makâmât-ı bülend-i evliyâ
Evvelâ şi' rest ü âhır kimiyâ

Remzî de şairlere sihirbaz denebileceğini, sihirbazlığımsa da Sâmirî'nin yapmadığını yapmak olduğunu ifade eder:

Şâ'irirâ mî tevân kerdên ki başed sâhirî
Sâhirî kerdên buved ki o râ nekerde Sâmirî (Remzî; haz. Kurt 2017: 194)

Surûrî, güzellere güzelliğinin zekâtını verip nimetlere şükrün eda edilmesi gerektiğini, yaratılmışlar içinde en şerefli insanken; şairlerin şerefliğin de şerefli olduğunu söyler:

Zekât-ı hüsnini virüp güzellere
Bu ni'met şükrini nice kılalar

Ki halk içinde eşref iken insân
Bular eşrâfdan eşref olalar (Surûrî; haz. Ünver 2020: 36)

Surûrî, Allah'ın şairleri; safa dolu aynada ve dünyayı gören camda nüktedân ve incelikleri dahi gören, basiret ehli, ayne'l-yakîn olanların Allah'ın güzelliğini idrak edip, Hakk'ı görme ve yakınlığına ulaşma gayret ve çabasında olabilmeleri için güzelin güzelliği, gönül ve can aynası, gönül ehli safi kadeh eylediğini belirtir.

Ârif oldur k'olmaya sûret-perest
İde sûret sâhibine himmeti

Sûreti sûret idüp ma'nâ göre
Büt idinmeye önünde suret (Surûrî; haz. Ünver 2020: 36)

Bu güzellik aynasına nicelerini âşık ve âşıkları da papağan kıldığını bu sayede hakikat dolu kelimeler ve incelik dolu terkiplerin ortaya çıktığını belirtir. Güzellik olmasa âlemde aşkın olmayacağını, aşk olmasa konuşmanın olmayacağını, konuşma olmasa yazmayla uğraşılmayacağını ve yazılanları da kimsenin okuyup dinlemeyeceğini vurgular:

Hüsn olmasa aşk olmaz idi âlemde
Aşk olmasa nutk olmaz idi âdemde

Nutk olmasa tahrîr ile kim eğlenir idi
Kim okur idi bunları kim dinler idi (Surûrî; haz. Ünver 2020: 37)

Kâtibzâde Sâkîb, şairlerin insanların bülbülleri ve beyan gül bahçesinin güzelliğini artıranlar olduğunu, en iyi insanlar ve âlemin övücü Hz. Muhammed'e naat düzenleyenler, zarif hatipler, bütün şahlara hutbe süsleyenler olduğunu söyleyerek şairleri över. Şairler içinde kendisini söz söyleyenlerin tümünün ayak toprağı olarak nitelendirir:

Şu'arâdur 'anâdil-i insân
Revnak-efzâ-yı gülsitân-ı beyân

Şu'arâ bihterîn-i âdemdür
Na't-perdâz-ı fahr-i 'âlemdür

Şu'arâdur hatîb-i nâdire-dân
Hutbe-pîrâ-yı cümle-i şâhân

O gürûh içre ya'nî bu ahkar
Hâk-i pâ-yi heme suhan-perver

(Kâtibzâde Sakîb; haz. Kırbıyık 2017: 38-39)

Mehmed Memduh, irfan sedirinin daim sarhoşu Molla Câmi'nin: "Her ne kadar 'benden sonra Peygamber yoktur' demişse de, şiirde üç kişi vardır: Evsafta (mesnevide) Firdevsî, kasidede Enverî, gazelde Sâdî." (Çakır 2009: 715/Dn 34) ifadesiyle onları nitelendirdiğini ifade eder.

e. Şairliğin Gelişmesi ve İlerlemesi

Revânî, Yavuz Sultan Selim Han'ı övdüğü bölümde padişahın iltifatı ve desteği neticesinde şairlerin geliştiğini, şiirin ilerlediğini; isabetli fikir erbabının ve dürüst tabiat sahiplerinin dalgıçlık edip fikir deryasından büyük inciler çıkarıp söz gelinine küpe ettiklerini, cihanın söz ustalarının ve zamanın nüktedanlarının kuyumculuk ederek söz madeninden hayâl incileri getirerek el değmemiş fikir güzellerinin kollarına taktığını belirtir.

Fuzûlî, dibacesinin başlangıcı olan Allah'a hamd bölümünde sırasıyla Türkçe, Farsça ve Arapça birer dörtlükle şiirde olgunluğun ve şairlik kabiliyetinin Allah'ın bir lütfu olduğunu ifade eder. Türkçe kıt'ada: "Kemâl-i şi'r kesbi mümkün olmaz bî-meded andan" mısraıyla Allah yardım etmezse ve dilemezse şiirde olgunluğa erişmenin mümkün olmadığını; Farsça dörtlükte: "O öyle bir yaratıcıdır ki, söz erbabının idrâk sayfasındaki hayâller ancak O'nun yardımının kalemiyle işlenebilir. Şairlik kabiliyeti O'na has olan lütufkârlığın alâmetlerindendir. Bu kabiliyetteki olgunluk başka ilimlerdeki olgunlaşmalar tarzında elde edilemez." (çev. Üzgör 1990: 271/Dn. 4) ifadelerini; Arapça dörtlükte ise: "İnsanları umutlarına ulaştıranı, işlerin güçlüğü ve hallini takdir eden tesbih ederiz. O Tanrı'yı kutlarız ki O'nun yardımının fazlı olmasaydı, Âdem'e bütün isimlerini öğretmezdi." (çev. Üzgör 1990: 271/Dn. 5) ifadelerini kullanır.

Fuzûlî, yüce tayfanın (şairlerin) şiir sanatlarına devam edip güzel sözlerle durmadan uğraşarak hem güzel hallere vakıf olduklarını hem de aşkın olgunluğundan haberdar olduklarını belirtir. Bir kıt'ayla şairlerin ölçülü tabiatları ile şiirden bahsederek güzel yüzlülerin şiirlerin mazmununa vakıf olup aşkın sırlarının hallerini anlatmadan idrak ederek çaresiz âşığın halinden anladıklarını vurgular.

Ey hoş ol kim tab'ı mevzûnıyla bahs-i şi'r idüb
Hûb-rûlar vâkıf-ı mazmûn-ı eş'âr olalar
Dimedin fehm ideler keyfiyyet-i esrâr-ı 'ışk
Âşık-ı bî-çâre hâlimden haber-dâr olalar (Fuzûlî; haz. Parlatır 2012: 31)

Taşlıcalı Yahya vezin, fitrat, güzel ses ve yüz güzelliğinin Allah'ın bahşı olduğunu, çalışma ve gayretle elde edilemeyecek şeyler olduğunu belirtir:

Cehd ile olmaz begüm bahşâyış-i Hak'dur müdâm

Vezn ü tab u hem güzel âvâz u hem hüsn ü cemâl

(Taşlıcalı Yahya; haz. : Çavuşoğlu 1977: 5)

Hız. Peygamber'i övdüğü bölümde Kur'an-ı Kerim'i mükemmel belâgatinden ötürü şiir, Hız. Peygamber'i de şair olarak töhmet eden müşrikleri hatırlatır; "Şairlere ancak doğru yoldan ayrılmakta ziyadesiyle azıtanlar uyarlar." (Şuarâ 26/224) ayetiyle "tâife-yi bed-nâm" olarak adlandırdığı bu kişilerin susturulduğunu belirtir. Yine bir ayetle "Ancak iman edip de iyi amelde bulunanlar hariç." (Şuarâ 26/227) buyurulduğunu ekleyen şair bu ayetle iki tür şairin ortaya konulduğunu ve bu iki şair türünün birbirinden apaçık bir biçimde ayrıldığını vurgular; birincisi "gürûh-ı bülegâ-yı sâlihîn" yani iyi sanatlı söz söyleyenler topluluğu, ikincisi "şükûn-ı füsehâ-yı tâlibîn" yani açık ve anlaşılır söz isteyen ulular. Şair bu ifadeleriyle şairlerin eserlerini oluşturmada bir mesaja dayalı ve topluma faydalı olması amacını gütmesinin ilâhi nazarda kabul gördüğünü, sanatlı eser oluşturma'nın yeterli olmayacağını da işaret eder.

Ulvî, nesir erbabının herkes ve seçkinler, şairlerin ise seçkinlerin seçkini olduğunu söyler. Şaire göre sözün maksadı ve isteğin şevki şudur: Düz yazı yazanların da şiir yazanların da mâhir olmaları, kendilerine fayda vermeleri ve bu iki tayfanın lanetlilerinden olmamaları gerekir.

Ulvî, şairlerin "Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar." (Şuarâ 26/224) ayetiyle ikaz edildiklerini ve Allah'ın inayetiyle "Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar" (Şuarâ 26/225) ayeti ile de kurtuluşa erdiklerine dikkat çeker.

Şaire göre düzgün ve güzel söz ustası olan fâsihler ve belâgat sahiplerince münasip olan yergiyi ve boş sözleri terk edip övülmeye değer vasıfları övmeye yönelmeleridir.

Şair ayrıca şiirleri ve sözleriyle kabul görmüş zamanın şairlerinin özellikle de zamanımızda yaşanan hadiseleri akılda tutan, tarih ve hikâye okuyanların vezir ve emirlerin meclislerinden geri durmadıklarını, zenginlerin ve ileri gelenlerin sohbet ortamlarından ayrı kalmadıklarını belirtir. Ulvî bu ifadeleriyle şairlerin toplum

yaşantısından kopuk, kendi hâlinde değil de toplumun hafızasına ve tarihine hâkim kişiler olduğunu ve şairliklerini geliştirip ilerletme yollarını da vurgulamış olur.

Cinânî'ye göre şairliğin geliştirilmesi için gönlü uyandırma amacıyla şiir dizileriyle uğraşma, eser yazmayı iki kat artırma, yorgunluk oluştuğça gönlün ferahlığı için taze ve parlak şiirlere yönelme yolları uygulanmalıdır. Nitekim bu uğraşlar, açık bir şekilde, önde gelenler tarafından kabul görür.

İsmail Hakkı, himmet erbabı ve marifet sahiplerinin işinin hakikat uyanıklığı olduğunu ifade eder. Bu kişilerin aşk ateşinin yakıcılığıyla üç dilde manzum ve mensur olarak şirin ve parlak, ölçülü sözler söylediğini belirtir. “Ey Hümeysra konuş!” sözü icabınca temiz ve duru lehçeleriyle nasiplendiklerini, belagat atının süvarileri olup hızlı giden kaleme meydan verdiklerini, mananın iki sağlı sollu çıkmaz sokağında telaşla koşturduklarını, ellerindeki himmet sopasıyla söz güzelliği oluşturduklarını, mecaz ve hakikatın çeşitli yollarına gittiklerini ifade eder. Marifet erbabının yolundan gidenlerin güvenilir menzile erişen ve isteyenler olarak istifade edeceklerini vurgular.

Yârî, kendinden önceki şairlerin; güzel yazma kuralına istidatlı olmayı âdet hâline getirdiklerini ve şiirle uğraşan eski şairleri irfan hazinelerinin saklı hazinelerinin bekçisi ve o hazinelerin kilidini açmakla görevli olduklarını belirterek över.

Farsça kısa bir şiirle de söz dizen kafiye ustalarının iki âlemin hazinelerinden söz çektiklerini, meleklerle tüm dostlarının düşünce ateşinden perişan bir hâlde olduklarını, söz ustalarının arşın bülbülleri olup diğerlerinin ise bir oyundan ibaret olduğunu belirtir:

قافیه سنجان که سخن بر کشند
کنج دو عالم بسخن درکشند
زاتش فکرت پریشان شوند
باملك از جملهء خویشان شوند
بلبل عرش آشیان سخن پروران
باز چه مانندبدین دیگران

Kafiye-sencân ki suhan ber-keşend
Genc-i dü-‘âlem be-suhan der-keşend
Z’ateş-i fikret perîşân şevend
Bâ melek ez-cümle-i hîşân şevend
Bülbül-i arşend suhan-perverân
Bâziçe mânend be-dîn dîgerân³⁷¹

³⁷¹ “Söz dizen kafiye ustaları, iki âlemin hazinelerinden söz çekerler. Meleklerle bütün ahabları, düşünce ateşinden perişan olmuşlardır. Söz ustaları, arşın bülbülleridir, diğerleri ise bir oyundur.” (Üzgör 1990: 465/Dn. 1).

Keçecizâde, dibace yazan birçok şairin de vurguladığı gibi, şairliğin Allah'ın lütuf ve inayetine bağlı olduğunu belirtir. Şairlerin bunun idrakinde olması gerektiğini ve şiirlerinde hamdini açıkça ortaya koyması gereğini vurgular.

Hız. Peygamber'in de salat ve selamlarla anılması gerektiğini ifade ederek “Şüphesiz ki Allah ve melekleri, o Peygambere çok salât ederler.” (Ahzâb 33/56) ayetini delil olarak gösterir. Bunu yapmayan şairlerin mahşer günü cehennemlikler arasında olacağı, şiirlerinin de ortalıkta kalacağını söyler.

2. Şairle İlgili Benzetmeler

Şairler dibacelerde şairle ilgili, özellikle de şairliklerini övdükleri bölümlerde kendileriyle ilgili birçok benzetme ve yakıştırmalarda bulunurlar. Divan şiirinin sesi ve konuşması ile ünlü iki varlığı olan papağan ve bülbül şairlere en çok benzetilen ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bülbülün güle olan hasreti, bu sebepten inleyişi şairle özdeşleştirilmiştir. Papağan konuşan bir kuş olduğu için divan şiirinde bu özelliğine vurgu yapılarak kullanılır. Şekerle beslenmesi ve ayna ile konuşma talimi yaptırılması dolayısıyla daha çok bu iki kelimeyle birlikte anılır. Tatlı dilli, şeker dilli papağan olarak dibacelerde de kullanılmıştır. Öyle ki, söz yani şiir söyleme cesaretinin kefareti olarak kafeste esir olmuştur:

Ger olmasa söz söylemekte dilîr
Olur muydu tûti kafesde esîr (Ahmet Paşa; haz. Tarlan 1992: 26)

Şair, gönlü ve ruhundaki aşkı, hasreti ve derdiyle mecnundur. Çünkü o gönlü dolu, başı hoş olduğundan deli divane olmuştur. O yüzden şair, divan şiirinin en önemli aşk faili Mecnûn'a benzetilir. Aşk acısının ıstırapıyla şiir söyler, kendini deli divane eder.

Şair için yapılan önemli benzetmelerden biri de; zorluğu, incelik ve hassasiyeti gibi yönleri göz önünde bulundurularak çeşitli mesleklerdir. Şehsüvârdır; fesâhat ve belâgat meydanında at koşturur ve bu meydanın hızlı süvarisidir. Sarraftır; kuyumculuk eder. Madeni, cevheri ziynete dönüştürür ve cevher satar. Bahçivandır; bağı, bahçeyi düzenler. Güzel kokulu çiçekler yetiştirir. Hem görüntüsü hem de kokusuyla insanları büyüler. Gavvastır; dalgıçlık ederek fikir, hayâl denizinden inciler

ıkarır. Nazm denizlerinin ve okyanusların sakinleridir. Nakkaş ve ressamdır; çevreyi iyi gözlemler, zevk ve güzellik dolu nakışlar ve resimler meydana getirir. Efsâne-perdâzdır; büyücölük eder. Sihirli ifadeleriyle okuyanları, dinleyenleri büyüler. Nüktedân, nükte-perdâzândır; ifadelerinde derinlik ve çok anlamlılık vardır, öyle hemen anlaşılmaz.

Şair, meşşâtegândır; söz gelinini süsler, mana suretinin yüzünü açar. Marifet gül bahçesinin açılmış goncasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. TÜRKÇE DİVAN DİBACELERİNE GÖRE DİVAN ŞİİRİNİN GENEL POETİKASI

A. Divan Şiirinin Genel Poetikasına Dair

Divan şiirinin belli kurallara dayalı olarak varlığını sürdürmesinden hareketle şiir ve sanatını kesin ve net bir şekilde hükümlendirmek elbette zordur. Fars edebiyatından önemli ölçüde etkilenilerek varlık bulmuş divan şiiri, yüzyıllar içerisinde ve belli şairler eliyle özgün bir niteliğe dönüşmüştür. Önceki bölümlerde detaylıca ele alınan poetik hususlar burada maddeler halinde özetlenecektir.

1. İslâm Şiire ve Şaire Karşı Değildir

İslâmiyetin Hz. Muhammed döneminde şiir ve şairle ilgili tutumu keskin ve nettir. Dibacelerde şiiri meşru gösterme kaygısının esas sebebini teşkil eden bu konu, XV-XVI. yüzyıl şairlerinde özellikle vurgulanmıştır. Sarayın şiire ve şaire destek vermesi, şiirle uğraşan devlet erkânı da olmasına rağmen dibacelerde bu konunun üzerinde önemle durulmasıyla ilgili bazı gerekçeler sıralanabilir. Şairlerin dinî hassasiyetleri bu sebeplerin başında gelmektedir şüphesiz. Şuarâ suresinin 224. ayetinde azgın ve sapkınların ancak şairlere uyabileceği dolayısıyla şairin de azgın ve sapkın olarak görülmesi, şairi endişeye sevk eder. Fakat aynı surenin 227. ayetindeki iman edip iyi işler yapanların istisna tutulması şairleri rahatlatır. Dibacelerde şairler İslâm'ın şaire çizdiği bir sınır olarak görülen bu durumu izah eder ve kendilerini ikinci grupta değerlendirirler. Bir gerekçe de avamın şair ve şiir algılamasına karşı şairin beyanat ve izahatidir. Şairin nefsinin tezkiye kaygısı da yine bir başka gerekçe olarak eklenebilir. Zira kimi şairler dibacelerinin son kısmında şiirle uğraşmalarını yeterli görme, hayıflanma ve pişmanlık gibi hissiyatlarını dile getirmektedirler.

2. Şairlik Allah'ın Lütfudur

Dibacelerde şairler, şairliğin Allah'ın bir lütfu olduğunu belirtmişler ve Allah'ın bu lütfu herkese nasip etmediğini vurgulamışlardır. Bu düşüncelerini genel olarak dibacelerinin başında; Allah'a hamd bölümünde ifade etmişlerdir. Bu konuyla ilgili örneğin Lâmi'î, Hâfız'dan bir beyitle, söz söyleyebilme kabiliyetinin ilahi olduğunu vurgular:

در پس اینه طوطی صفتم داشته اند
آنچه استاد ازل گفت بگو میگویم

Der-pes-i âyine tûti-sıfatam dâste-end
Ança üstâd-ı ezel güft be-gû mî-gûyem³⁷²

3. Kuran Şiir, Hz. Muhammed de Şair Değildir

Dibacelerde birçok şair Hz. Muhammed'in şair olmadığını, ayetlerle de iktibas ederek vurgulamışlardır. Özellikle Hz. Muhammed'in tebliğ vazifesine vurgu yapan, şair olmadığını ortaya koyan ayetler iktibas edilmiştir. Şairlerin bu konu üzerinde durmalarında Hz. Muhammed'in şair, Kuran'ın şiir ithamına maruz bırakılması sonucu oluşan şair algısının etkisi vardır. Şiirin İslamiyet'e ve Kuran'a karşı bir güç olarak kullanılması ve bu tür şairlerin Kuran'da azgın ve sapkın olarak nitelendirilmesi divan şairleri arasında temkinli bir duruşa yol açmıştır. Bunun yanında şiir ve şairle ilgili olarak Kuran'da iyi işler yapanların istisna tutulması, İslam'a ve Hz. Muhammed'e şiirleriyle destek veren şairler, şiir ve şairle ilgilenen hatta şairliği de olan birçok devlet erkânı nazarındaki itibarı, şiirden anlayan, haz alanların gözündeki değeri vb. hususlar göz önünde bulundurulduğunda şaire ve şiire bir mertebe verilmiştir.

Necâtî, şairlerin kendilerini Peygamberlerden saymamaları için şiire hafiflik, şaire de korku verildiğini söyler. Bunun yanında edebiyat ustalarının nazımında ve nesirde sihirler elde edebilecek güçte olduklarını da ekler.

Lâmi'î, şairlerle ilgili değerlendirmelerinden önce, Hz. Peygamberin şair olmadığını Kuran-ı Kerim'den örneklerle ortaya koyar: Hz. Muhammed'in ayı ikiye

---

³⁷² "Tûti gibi beni aynanın önüne koydular, aynanın ardındaki ezel üstâdı neyi söyletiyorsa, ben onu söylüyorum" (Üzgör 1990: Dn. 5).

ayıran parmağında son olma mührü, sırtında son olma yüzüğünün nişânı bulunduğunu, yüce makamının “Kendi havasından konuşmaz.” (Necm 53/3) olduğunu ve yüce menzilinin “O ancak kendisine vahyolunanı söyler.” (Necm 53/4) olduğunu, “Vaktinden önce hayıflanma.”³⁷³ güzel söz örneklerinin olduğunu, “Biz O’na şiir öğretmedik, bu O’na yakışmaz da.” (Yâsîn 36/69) bayrağıyla Peygamberlik ülkesinin komutanlığının ve yiğitlik ülkesinin sultanlığının kesinleştiğini belirtir.

Kabûlî, “Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da.” ayetiyle Hz. Muhammed’e şairlik isnadının reddedildiğini ifade eder.

Mehmed Memduh, dünyada sözden güzel bir şeyin düşünilemeyeceğini belirterek Kuran’ın “Ve ma yentıku anı’l-heva” ölçülü sözün cana can katan hallerinden gönle ferahlama ve sözünün ipek kumaşlı şimşek parıltılı nebilik hırkalarını uzaklaştırarak ihsan verildiğini ifade eder. Hz. Muhammed’den önce cahiliye devri olup ölçülü ve manalı sözlerin afişe edilerek Kâbe’nin rahmet duvarına asıldığını hatırlatan şair, Arap kavminin ilahi vahiyle belâgatlı ve fesâhatlı Kur’an’ı işitmesiyle, yükselere çıkarılan söz heykellerinin putlar gibi yerlere düştüğünü böylece Batha çölünün fasihlerinin suskun ve mecalsiz kaldıklarını söyler.

4. Şiir İkinci Plandadır

Dibacelerde şairler, hayatlarının akışı içerisinde şiirle uğraşmayı ya da şairliği esas işleri değil de, asli işlerinden sonra ve aslî işlerine yardımcı olarak gördüklerini ifade ederler. Bu düşüncelerinde şüphesiz İslam’ın şiire bakışı ve toplumun şiir algısı etkilidir. Kimi şairler de, dibacelerinin son kısmında dua ve temennilerini dile getirirken, ömürlerinin hızlıca geçip gittiğine, kulluk vazifelerini layıkıyla yerine getiremediklerine hayıflanırlar. Bu duygu ve düşüncelerinde, divan tertiplerini şairliklerinin zirvesi ya da ömürlerinin son dönemlerinde yapmaları etkili olsa gerektir. Mesela Necâtî, divanını tertip ettikten sonra artık şiirle uğraşmayı bırakıp asli vazifesi olan kulluk ve ibadetle uğraşması gerektiğini belirtir. Şair, artık feleğin dik başlı atı olarak gördüğü benliğini, güzel huylu bir ata dönüştürmesi gerektiğini ve sevgilileri

---

³⁷³ Hadis-i Şerif.

gönlüne nakşetmenin yeterli geldiğini, bir kâkül ile iki saçını nitelemeyi bir kenara bırakıp geceleri ibadetle ve pişmanlıkla geçirmesi gerektiğini ifade eder:

Himmetle felek tevsenini rahş eyle
Cânâneleri dilde yeter nakş eyle

Bir kâkül ile ko iki zülf evsâfın
Ağlamag için geceyi üç bahş eyle (Necâtî; haz. Tarlan 1992: 42)

Cinânî, kendini ifade ettiği bölümde yer alan iki beyitte; söz düzenlemeyi unutup şeriat ve hükümlere itina gösterdiğini çünkü farz ve vacip olanın bunlar olduğunu, sanatın ise müstehab olduğunu ve ona rağbet etmemesi gerektiğini belirtir:

Ferâmuş eyleyüp nazm-ı kelâmı
Kılurdum şuğle muhkem ihtimâmı

Belî farzun edâsı olsa vâcib
Ana kim müstahabdur olma râğıb (Okuyucu 1994: 4)

Gelibolulu Âlî, üçüncü divanının dibacesinde, elli yaşına eriştiğini yani erbain ve hamsinin ilâhi aşk nevruzu hususunda hasılsız geçip gittiğini belirtir. Bir mürşidin eteğinden tutmadığını, aşk ateşinin bir erbain ile tutuşmadığını hayıflanmalarla dile getirir. Yakın bir dostunun ısrarı üzerine dîvân tertibine karar verdiğini belirttiği bölümde, mühim meşguliyetleri ve fazilet ve olgunluk kazanma gâyesi gibi sebeplerin şiirlerinin dîvân hâline getirilmesine mânî olduğunu söyler.

5. Gelenekçi Bir Yapıya Sahiptir

Divan şiiri, gelenekçi bir yapıya sahiptir. Kuralları bellidir. Tarihî seyir içinde değişim ve gelişim olmuştur elbette. Ancak genel çerçevesi içerisindeki kurallarını devam ettirmiştir. Tanpınar; “Şiir evvela taklitle başlar; şiirin çıraklık devri yoktur. Şiir bir söz sanatıdır, fakat ölçü fikri vardır; ölçülü sözdür” (Tanpınar 2013: 50-51) der. Mesela Nevâyî, gazel yazımı ile ilgili eleştiriler yaparken cümlesinin başında “resmî gazel üslûbu” ifadesini kullanır. Divan tertipleriyle ilgili bilgi verilirken eskilerin yaptığı gibi ifadeler vurgulanır.

Suud, dibacesinde manzum olarak babası Rıza Safvet'in kendisine tavsiyelerini ifade ederken öyle tatlı dilli mükemmel bir şair ol ki, şiirlerin eskilerin eserleri gibi meşhur olsun, tavsiyesinde bulunur:

Bir mükemmel şâir-i şîrîn-zebân ol öyle kim
Şî'rûn âsâr-ı selef-âsâ kazansun şöhreti (Suud; haz. İşler 2005: 46)

6. Ehil Kimseler Tarafından Eksiklikleri Giderilmeli ve Düzeltilmelidir

Birçok şairin dibacelerinde şiirlerindeki eksik ve kusurların hoşgörülmesi, düzeltilmesi talebi vardır. Divan şiirinde sanatlı üsluba önem verilmesi, edebî mahfillerde şiir okunup değerlendirilmesi, şekil ve üsluba önem verilmesi, mazmun bulma ve kullanma vs. hususlar göz önünde bulundurulduğunda divanını tertip eden şairin şiirden anlayanlar tarafından şiirlerindeki eksikliklerini düzeltmeleri isteği geleneğe bağlılıklarını da ortaya koymaktadır.

Divan şiirinde şairin kendi el yazısı ile oluşturduğu eserlerin çoğaltılması müstensihler sayesinde oluyordu. Şairler bu kimseler tarafından yanlış yazımların da olabileceğini ve bu tür yanlışlıkların düzeltilmesini isterler. Hatta Fuzûlî başta olmak üzere bazı şairler bu durumun önüne geçebilmek adına beddua dahi ederler.

7. Kalıcı Olmalıdır

İnsanoğlu, dünya hayatının bir nihayeti olduğunu bilmesine rağmen hiç ölmeyecekmiş gibi yaşar. Dünya hayatının süresi aşağı yukarı bellidir ve insan bunu iyi bilmektedir. Ama kendinden bir eser, yapı bırakmak ister. İslâm inancına göre de sadaka-yı câriye kavramı bu düşüncenin uygulamaya yansıyan hâlidir. Bir Müslüman'ın kendi hayatından sonra insanların faydalanacağı, kalıcı ve faydalı bir eser bırakabilme arzusu, bu kavramın İslam inancına göre öldükten sonra da insanların faydalanacağı ve arkasından hayırla yâd edeceği dolayısıyla kişinin iyi ameli olarak kaydedilmeye devam edeceği düşüncesine şairlerin de işaret ettiği görülmektedir. Birçok şair dibacelerinde hususen divan tertip sebebi, dua ve temenni kısımlarında şiirlerinin, şairliklerinin kalıcı olabilmesini dilemektedir. Şairlerin bu arzularında kendilerinden önceki meşhur ve büyük şairlere öykünmeleri en tabî gerekçeleridir. Her şairin şiirdeki gücünün aynı derecede olmadığı ve şiirlerinin beğenisi nispetinde

ölümsüzleşeceği de açıktır. Ali Şir Nevâyî, şiir derleyen ve divan süsleyenler dediği şairlerin kimisinin *bekâ mülkide fânî* (kalıcılık ülkesinde geçici) kimisini de *fenâ deyride bâkî* (geçicilik kilisesinde kalıcı) şeklinde iki grup olarak değerlendirir.

Birçok şair şiirlerinin kalıcı olması için divan tertip ettiğini veya dostlarının bu teklifle kendilerine divan tertip edilmesi isteği ve ısrarında bulunduklarını beyan ederler.

8. Şiirde Orijinallik ve Yenilik Olmadır

Divan şiirinin geleneksel yapısı içerisinde varlığını sürdürmesinin bir neticesi olarak şiirde benzer veya aynı mefhum, mazmun ve ifadelerin kullanımı bu dönem şiirinin ve şairinin taklidî olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Divan şairlerinin kendi devirlerinden önceki şiir ve şairlerin bu tenkitlere maruz kalmalarından ve kalıcı olabilmek için önemli sebeplerden ötürü şiirlerinin yeni, bilinmeyen, daha önce söylenmemiş olduğunu ifade ederler. Dibacelerinde de şairler şiirleri için “bıkr, ebkâr-ı efkâr, bıkr-i fıkr (el değmemiş fikirler)” ifadelerini kullanarak şiirlerinin taze ve yeniliği, orijinalliği olduğuna vurgu yaparlar.

Necâtî, şiirlerini hep taze fikirler ve taşkın tabiatının neticesi ile yazdığını bundan ötürü sevinç ve gurura da kapılmadığını ifade eder.

Şiirde orijinallik ve yenilik olması gerektiğini ifade eden Zihnî, Nâbî’ye ait iki beyit aktararak bu düşüncesini destekler:

Garaz ebkâr-ı ma‘nî söylemedür ey Nabi
Yogise köhne sühan bizde de vafır bulunur

Hayzdan münkatı olmuş zene benzer guya
Taze mazmun togurmazsa eger şakk-ı kalem (haz. Çelen 2005: 8)

Şiir lafızlarına “aruz ilmi” denilen yeni kumaşlardan övülmüş bir elbise giydirildiğini, sonrasında şiire yeni bir elbise daha giydirildiğini belirtir. Zihnî,

“... dibacesinde fesahat ve belagat terimleri üzerinde sıklıkla durur. Zihnî, bazı eski üstatların şiirlerini kendi istedikleri kadar tesirli hale getirmek için vezinden ve kafiyeden yararlandıklarını, bunun yeterince tesirli olmadığını görünce şiire yeni bir elbise giydirmeye ihtiyacı hissettiklerini söyler. Bu yeni elbise fesahat ve belagattir. Bu yola giren âlimlere göre

söz dairesinde önce hayal, sonra vezin ve kafiye, son olarak da fesahat ve belagat bulunmalıdır. Zihnî'nin bu tür şiire eleştirisi bu şiirin ahlakı ve ruhu temizlemeye yetmemesi olmuştur.” (Çelen: 11)

Ahmet Yârî, şiirlerinde yenilik ve orijinallikle ilgili duyulmamış mazmunları birleştirerek gönül hazinesinin dizilmiş incileri olan şiirlerinin süs bahşeden cevherlerini zaman ipine süs ettiğini belirtir.

SONUÇ

- Klasik Türk Edebiyatı'nın poetikasını ortaya koymak için müstakil eserler yazılmamışsa da şairler şiir ve şairle ilgili kanaatlerini çeşitli yollarla dile getirmişlerdir. Bunlardan biri de divanlarının dibaceleri yani ön sözleridir.
- Dibaceler belli bir tertiple yazılmıştır. Her ne kadar şairlerin hepsi bu tertibi uygulamasalar da, çoğunluğunun bu tertibe göre dibacesini yazdığı söylenebilir.
- Dibacelerde bazı ortak ifade ve üsluplara rastlanmıştır. Bazı şairlerin kendilerinden önce yaşamış şairlerin dibacelerindeki ifade ya da beyitleri aynen kendi dibacelerine aldıkları tespit edilmiştir.
- Dibacelerde bazı şairler şiir ve şairle ilgili değerlendirmelerini açıkça belirtirken bazıları dibace tertibinin içinde ve kısmen ifade etmişler, bazıları da bu mevzularda görüş belirtmemişlerdir.
- Dibaceler divan şairinin şahsî ve ictimai dünyasını anlamamıza yardım etmesi bakımından önem arz eder. Dönemlerinin sosyal yaşantıları hakkında da bazı bilgiler sunar.
- Çalışmamızda dibacelerin muhtevası başlıklı bölümde de görüleceği üzere bazı şairlerin konu başlıklarına uzun uzun değindiği (Allah'a hamd, şairliği, padişaha övgü, vs...) dolayısıyla dibacesini tam teşekküllü yani divanının bir fihristi olarak sunduğu ve halini içtenlikle beyan ederek yazdığı, bazı şairlerin ise dibaceyi usulen ve lütfen yazdıkları görülür.
- Şairlik Allah'ın lütfu olarak görülür, çalışıp uğraşarak elde edilmez. Ancak bu lütuf, gayret ve çalışma ile geliştirilebilir.
- Şiirin ve şairliğin bilhassa dinî açıdan meşruiyeti hemen her şairin öncelikli vurgusudur. İslam'ın şiire ve şaire bakışı tespit edilir ve değerlendirilir. Bu mevzu Kur'an ve hadislerin ışığında meşrulaştırılır.
- Şairler; ya aşk derdi ve hasretiyle ya da medh için şiir yazdıklarını belirterek şiir yazma gerekçelerini ve şiirden amaçlarının neler olduğunu ifade ederler.
- Divan şairleri için şairliğin kemalâtı divan tertip edebilmektir. Divan tertip etme, takdim etme şair için en önemli iş ve en temkinli oldukları mevzudur.

- Dibacelerde şairler farklı konulara da değinmişlerdir. Mesela; Gelibolulu Âlî, haram aylar dolayısıyla savaşa gidilmediği için rahatça şiir yazabileceğinden, Ulvi, dikkate değer biçimde kış ve bahar tasvirinden ve gurbete gidişi, fakirliği, padişahıan sürgün yemesinden, Hulûsî, Belgratın fethinden duyduğu sevinçten, Hüsâmzade Osman, fakirlikten görev yeri Arnavut Belgratına gidemediğinden bahseder.
- Dibacelerin divan şiiri hakkında yapılacak değerlendirmeler ve yorumların daha isabetli olmasına önemli katkılar sağlayacağı açıktır.

DİBACELERDE ŞİİR VE ŞAİRLE İLGİLİ KAVRAMLAR DİZİNİ

Dil

Cevâhir-i lafz-ı lisan (NATD)
Hâme-i fâsih-i zebân (UD)
Hançer-i zebân (LD)
Lisân-ı ebkem (GMA1D)
Lisan-ı fesâhat (TYBD)
Lisân-ı gayb (LD)
Lisânü'l-gayb (NATD)
Miftâh-ı zebân (FD)
Seyf-i zebân (LD)
Talâkat-ı lisân (RAD)
Tercemân-ı dehân-ı kıl ü kâl (UD)
Tiğ-ı âb-dâr-ı zebân (REVD)
Tiğ-i zebân: (UD)
Vasf-ı zebân (GMA1D)
Tûti-i şirin suhan (REVD)
Zebân-ı belâgat (TYBD)
Zebân-ı vassâf (LD)

Eser

Âsâr-ı 'ubûdiyyet-nisâr (HB1D)
Âsâr-ı selef (SUD)
Âsâr-ı berâ'a (AzD)
Âsâr-ı cân-perver
Âsâr-ı kem-ter-âne (SUD)
Âsâr-ı ma'rifet-disâr (LD)
Bin dili var bahr (TYBD)
Câm-ı neşve-fezâ-yı bezm-i ehl-i
'irfân (SPD)
Câmi'-i fûnûn-ı nesr: (FD)

Cedvel-i zibâ (TYBD)
Cerîde-i pür-sehv ü hatâ (SPD)
Cevher-i dükkânçe-i 'akl-ı evvel
(SGD)
Divan kapısının iki kanadı (TYBD)
Dîvân-ı ma'ârif (VD)
Dîvân-ı rıkiyyet-nişân (HB1D)
Dükkân-ı sahâif (VD)
Enfûsî ve âfâkî muhtelif teessüratın
kalbî ve rûhî şivenleri (TMD)
Enhar-ı Cennetü'l-Me'va (TYBD)
Eser-i mu'teber (LD)
Evrağ-ı zer-efşân (NATD)
Ferzend-i dil-pesend-i girâmî (FD)
Firdevs içinde çemen (TYBD)
Gâze: (KİMD)
Gûşvâr-ı sâmi'a-i yârân (SPD)
Gül bahçesi (TYBD)
Gülistan (TYBD)
Harf-rîze-hây-ı bî-i'tibâr (SPD)
Hat-ı dil-nevâz (APD)
İktifâ-yı âsâr (LD)
Kasîde-i Bürde-i bî-nazîre üslûbı (VD)
Kasr (AŞND)
Keşide-i silk-i tahrîr (SPD)
Kitâb ü risâle-i şeref-nisâb (LD)
Kitâb-ı belâgat-ünvân (CD)
Kitâb-ı hikmet nisâb (LD)
Kitâb-ı müstatâb (LD)
Kitâb-ı müşgîn-nikâb (LD)

Mahrûm-ı tütûk-ı zerrîn: (KİMD)
 Mahtûbe-i bî-vesme: (KİMD)
 Makâlât-ı pür-hâlât (LD)
 Manzume-i evkât-ı ma'lûme (KİMD)
 Mecelle-i hakîre (NADD)
 Mecmû'a (TMD)
 Mecmû'a -ı makâle-i ma'rifet-'ıyâb (LD)
 Mecmû'a-i latîfe-i masnu'atü'l-keâm (SPD)
 Mecmû'a-i ma'ârif (LD)
 Mecmû'a-i Süreyyâ-nişân (LD)
 Mecmû'a-yı perîşân (NADD)
 Menâkıb-ı âsâr (LD)
 Menâkıb-ı mefâhir (LD)
 Mensûc-ı dest-gâh-ı fî-havâtır olan dîbâc-ı hulûs (RAD)
 Merâsi-yi şehzâde-gân-ı cihân (LD)
 Mesâhif-i mahârif (LD)
 Muhabbet-nâme-i nâmî (FD)
 Muhit-i kemâl ü fazl u hüner (TYBD)
 Münteheb-ı kaside-i zü'l-me'âb ve cân-penâh (VD)
 Nûsha-i ma'rifet-i tab' (SGD)
 Perîşân âsâr (RAD)
 Peymûde-i hutuvât-ı aklâm-ı hüner-merdân (ED)
 Rakam-zede-i kilik-i tastîr (SPD)
 Rûz ile şeb-i târ (TYBD)
 Sadef-pâre-hây-ı bî-mikdâr (SPD)
 Sahâyif-i mutazammînu'l-letâif (HFOD)
 Sipendân (CSÇD)
 Sünbül-bûy-ı şâhed-i âsâr (KİMD)

Şâhed-i rânâ (FD)
 Tûmâr-ı güftâr (RD)
 Yel gibi varaklar (TYBD)
 Zâde-i tab'ı fûsun-sâz (FD)

İlim

Bahr-ı fûnûn-ı ilm (CD)
 Bahr-ı zehhâr-ı ma'ârif (GMA3D)
 Fûnûn-ı hulel-i terzîkât (LD)
 Fûnûn-ı letâfet (LD)
 Fûnûn-ı letâyîfî muhtevî (LD)
 Fûnûn-ı tevârih (LD)
 Ma'ârif sebze-zârı (LD)
 Metâ-'ı ma'rifet (GMA3D)
 'Uyûn-ı ma'ârif (LD)
 Rumûz-ı fûnûn (GMA1D)
 Tig-i ma'rifet (GMA2D)

Fikir

Ârâyîş-i efkâr (RD)
 Âyine-i efkâr (RD)
 Bahr-ı efkâr (SPD)
 Bedâyi-'i ebkâr-ı efkâr (NADD)
 Bîkr-i fikr (APD, GMA2D)
 Cerîde-i efkâr (ALD)
 Çerâğ-ı fikret (GMA1D)
 Dimâğ-ı cân (LD)
 Ebkâr-ı efkâr (NcD, SED)
 Ebkâr-ı efkâr-ı müşgîn (RD)
 Ebkâr-ı efkâr-ı sihr-âsâr (GMA2D)
 Ebkâr-ı perîşân (LD)
 Efkar (SPD)

Efkâr-1 dil-figarân (RAD)
Efkâr-1 şüst-i nâdire (CD)
Efkâr-1 hikmet-sâz (AZD)
Esmâr-1 efkâr (SEBD)
Evrâk-1 perîşân (MESD)
Nev-ârusân-1 ebkâr-1 efkâr (LD)
Fikr deryası (RD)
Fikr-i dakik (HFOD)
Girih-güşâ-yı fikr-i amik (REVD)
Habt-1 endişe (SPD)
Hadîka-i efkâr (KİMD)
Hezl-endişe (LD)
Hûr-1 efkâr (APD)
Hûlâsa-i endişe (AZD)
Kalâid-i ecyâd-1 harâid-i efkâr (ED)
Lâyiha-i zihn-i bî-mikdâr (RAMD)
Lihye-i efkâr (KİMD)
Mebân-i efkâr: (FD)
Meşkûy-1 endişe (AD)
Mir‘at-1 nihân-hâne-i endişe (AZD)
Muhadderât-1 efkâr (REMD)
Nev-zemîn efkâr (SEBD)
Nezâket-i efkâr (CVD)
Pây-i semend-i endişe (SPD)
Penhâ-yı efkâr: (KİMD)
Ser-rişte-i fikret (GMA1D)

Hayâl

Bostân-1 hayâl (REMD)
Çemen-zâr-1 hayâl (SPD)
Debistan-1 hayâl (NATD)
Deryâ-yı mütehayyile (KİMD)

Hayâl dükkânı (LD)
Hayâl evci (LD)
Hayâl riştesi (LD)
Hayâlât-1 esrâr (GMA2D)
Hayâlât-1 fesâd-endişe (LD)
Hayâlât-1 latîfe (NECD)
Hayâlât-1 ‘acîbe (LD)
Hayâl-i fâsîhü’l-kelâm (NECD)
Hayâl-i mâtır (LD)
Hayâl-i nazm-1 garrâ (REVD)
Hayâlâtı feşâr (LD)
Lâle-zâr-1 hayâl (RD)
Nakd-1 hayâl (CSD)
Nakş-1 hayâl: (FD)
Nişân-1 âlî-şân-1 ahkâm-1 fikr ü hayâl (LD)
‘İkâl-i fikr ü hayâl (LD)
Rište-i hayâl (LD)
Şarâb-1 hayâl (RD)
Şirin hayâlât (RD)
Vâdi-yı hayâl (LD)

Hikmet

Âb-1 hikmet (LD)
Âf-tâb-1 hikmet (FD)
Defîne-i hikmet (NAKD)
Girdar-1 hikmet-nisâr (LD)
Hikem-i ‘akliyye (LD)
Hikmet diyârı (LD)
Hikmet-i hass: (NAZD)
Hikmet-i mahsusa (NAZD)
Matbû‘ aksâm-1 hikmet (LD)
Mevâ‘ız-1 hikemî (LD)

Tohm-1 hikmet (NAZD)

İlham

Bahr-1 dil (APD)

Cevherün mâye-i iksiri (FD)

Defâtîr-i eczâ-i zemâyir (RD)

Dildeki cevâhir: (VD)

Dimâğ-1 bî-ferâğ definesi (CSD)

Dürc-i hatır (NECD)

Feyz sehâbı (AŞND)

Gulgule-i ‘ışk-engîz (RD)

Harita-i cerîde-i meşhûnetü’l-ilhâm (SPD)

Hâtîf (LD)

Hâtîf-1 gayb (LD)

Hâtîf-1 gaybî (UD)

Hâtîf-1 ilhâm (ED)

İlhâm-1 ilâhi (RAD)

İlhâm-1 Sübhânî (AZD)

İnbisât-efzâ-yı dil (SUD)

İncilâ-bahş-1 ‘uyûn (SUD)

İncizâb-1 hâlât-ilham (LD)

Künc-i derûn (VD)

Mahabbet şarabı (LD)

Mecmû‘a-i ilhâm-1 feyz-i Kirdigâr (SPD)

Mecmû‘a-yı eş‘âr gönül (RD)

Meşhûnetü’l-ilhâm (SPD)

Nûn-1 bahr-1 nigûn (TYBD)

‘Acîb hâl (LD)

‘Âlem-i mâ’nâ (HFOD)

Pey-rev-i ilhâm-1 Sübhân (GMA3D)

Râbita silki (AŞND)

Sahâyif-i evrâk-1 havâtır-1 dânyân (RD)

Şâhed-i ilham (CD)

Şûr-1 vecd ü hâlet (LD)

Velvele-i şevk-âmîz (RD)

Zümre-i şu‘arâ-yı mülhemi (NİD)

Kalem

Besân-1 kalem: (FD)

Bülbül-gûyân-1 kîlk-i ter-zebân (NUD)

Dıraht-1 kalem (APD)

Hâme (LD, GMA2D)

Hâme girdâr-1 hayrân (LD)

Hâme-i bâr-girân (GMA2D)

Hâme-i belâgat-ummân (HB1D)

Hâme-i bî-ârâm (LD)

Hâme-i çün-hilâl (UD)

Hâme-i dür-efşân (NATD)

Hâme-i dü-zebân (CD)

Hâme-i dü-zebân (RD)

Hâme-i güher-bâr (AD)

Hâme-i muhâlif-tahrîri (FD)

Hâme-i müşğîn-‘amâme (LD)

Hâme-i nazm (LD)

Hâme-miftah-1 kilid-i kemâl (TYBD)

Hâme-müstahsen (DAD)

Hâme-i şîrîn-kelimât (MUD)

Hâme-i sihr-nişân (SABD)

Kalem ağacı (APD)

Kalem-i dürer-rîz-i yâkût (AYD)

Kalem-i dü-zebân-1 serî‘u’l-beyân (NECD)

Kalem-i nihân (UD)
 Kalem-i nükte-senc-i nâdire-dân
 (KSD)
 Kalem-i ‘anber-nisâr (NATD)
 Kalem-i şikeste-rakam (HB1D)
 Kalem-i çâbü-k-inân (İHD)
 Kalem-i tîz-gâm (LD)
 Kalem-veş nükte-rân (LD)
 Kilk-i dūr-efşân (NECD)
 Kilk-i dūr-er-bâr (DAD)
 Kilk-i fâsihü’l-edâ (NADD)
 Kilk-i gevher-feşân (SABD)
 Kilk-i hayâl-i dakîk (RD)
 Kilk-i hüner (SPD)
 Kilk-i hüsn-i tevfi-k (FD)
 Kilk-i irâdet (GMA2D)
 Kilk-i kazâ (FD)
 Kilk-i kudûret te’siri (FD)
 Kilk-i müşg-bâr-ı iltifat (AD)
 Kilk-i serî‘u’l-beyân (CD)
 Kümeyt-i hâme (AZD)
 La‘lî kalem: (KİMD)
 Müşg-bâr kalem (AŞND)
 Nây-ı kalem (NİD)
 Nefehât-ı hâme-i sihr-âsâr (RD)
 ‘Anberîn-hâme (AD)
 Revân hâme (AŞND)
 Sehv-i kalem (SPD)
 Tîşe-i bünân-ı ma‘ârif kalemeş: (FD)
 Zebân-ı hâme (AZD)
 Zerrîn-kalem (DAD)

‘Âlem-i ma‘nâ (HFOD)
 ‘Arâyis-i ma‘ânî (AZD)
 Âlem-i ma‘nâ (MUD)
 Asl-ı ma‘nî (LD)
 Bâb-ı ma‘ânî (ZD)
 Bahr-ı ma‘nî (ŞD)
 Bedî‘u’l-ma‘nî (SEHD)
 Bîkr-i ma‘nâ (GMA3D)
 Cemâl-i gavâni-i ma‘ânî (LD)
 Cevâhir-i ma‘ânî (FD)
 Cevher (APD)
 Dakâyık-ı ma‘ânî (CD)
 Dîvân-ı ma‘ânî (TYBD)
 Dürer-i ma‘ânî (SPD)
 Ebkâr-ı ma‘ânî (HZD)
 Elfâz-ı ma‘ânî (AYD)
 Esrâr-ı ma‘ânî (REVD)
 Ezhâr-ı ma‘ânî (SPD)
 Fehvâ-yı şeker-bâr (NECD)
 Garâyib-i ma‘ânî (AŞND)
 Güftâr-ı ma‘ânî (REVD)
 Gülistân-ı ma‘ânî (NAKD)
 Hâtt-ı ma‘ânî (RD)
 Hulel-i ma‘ânî -i rakîk (REVD)
 Latîf ma‘ânî (REVD)
 Ma‘ânî âlemi (CED)
 Ma‘ânî cevâhiri (CED)
 Ma‘ânî deryası (AŞND)
 Ma‘ânî-i dakîk (KAŞD)
 Ma‘ânî hayl (AŞND)
 Ma‘ânî-i garibe (NECD)
 Ma‘ânî-i reşîka (AYD)

Mana

Ma‘ânî saydı (MUHD)
Ma‘ânî-yi gaybiyye (ZİD)
Ma‘nâ iklimi (LD)
Ma‘nâ-yı mecâz (LD)
Ma‘nâ-yı mükerrerem (NECD)
Ma‘nâ-yı rengîn (NECD, REVD)
Ma‘nâ-yı rûşen (RD)
Ma‘nâ-yı sekîr (KAŞD)
Ma‘nâların sahraları (MUHD)
Ma‘nâ-yı hassâ (MUHD)
Ma‘nî yamkırı (yağmuru) (AŞND)
Ma‘nî-i âb-dâr (NATD)
Ma‘nî-i nâzik (LD)
Ma‘nî-i nâzik-hayâl (AYD)
Ma‘nî-i nâzûg-beyân (NECD)
Müferrih ma‘ânî (APD)
Suver-i ma‘nâ (ALD)
Şâhed-i ma‘nî (FD)
Şâhed-i ma‘nî (MUD)

Mazmun

Âteş-pâre-i mazmun (NATD)
Bîkr-i mazmun (HAZD)
Cevâhir-i mazâmin-i vücûh-ı tahsîn (SPD)
Dürr-i şâh-vâr (REVD)
Güftâr-ı müşevveş (HA2D)
Hükm mazmunı (AŞND)
Mazmûn-ı ‘ışk-nâme (ALD)
Mazmûn-ı ‘ibret-nümâ (GMA3D)
Mezâmîn-i dakika (AYD)
Rengîn mazmun (MŞUD)

Meclis

Bezm-i fesâhat: (UD)
Mecâlis: (FD)
Mehâfil: (FD)
Edeb-memâlik-i fûnûn-ı nesr: (FD)
Serâ-perde-i belâgat (REVD)

Nazm

‘Âlem-i nazm (GMA2D)
Âvâze-i nazm (FD)
Bedâî’-i nazmiyye (UD)
Binâ-yı nazm (FD)
Buhûr-ı nazm (FD)
Cam-ı nazm (REVD)
Câmi’-i fûnûn-ı nazm (FD)
Cevâhir-i nazm (HFOD)
Cevâhir-i nazm-ı şîrîn (HFOD)
Cûy-bâr-ı nazm-ı dil-güşâ (GMA2D)
Çehre-i nazm (LD)
Dürr-i nazm (CED, LD, GMA3D)
Edâ nazm (NİD)
Ehl-i nazm: (FD)
Envâ’-ı nazm: (CSD)
Envâr-ı nazm (FD)
Erbâb-ı nazm (UD)
Eser-i nazm (KSD)
Feyz-i nazm (FD)
Fûnûn-ı nazm (FD)
Güher-i manzum-ı tâbdâr (UD)
Hum-hane-i nazm (NATD)
Hurşîdi nazm(LD)
İklim-i nazm (NATD)

İstidât-1 nazm (FD)
Keşide-i silk-i nazm (NUD)
Kelâm-1 nazm (RAHD)
Le‘âlî ‘ukûdu’n-nazm (FD)
Letâfet şî‘ar nazm (AŞND)
Mahabbet-i nazm (FD)
Memalik-i fûnûn-1 nazm (FD)
Mest-i nazm-1 ter (LD)
Metâ‘-1 nazm (UD)
Muhaddere-i hüsn-i nazm (FD)
Muhaddere-i nazm (FD)
Nâ-mazbut nazm (AŞND)
Nazım bulutu (APD)
Nâzımân-1 suhan-perdâz (CD)
Nazm arusu (REVD)
Nazm cevâhiri (CED)
Nazm cevheri (REVD)
Nazm dūrri (AŞND)
Nazm gülistânı (REVD)
Nazm harîrining matbu‘ kisveti (AŞND)
Nazm libası (AŞND)
Nazm silki (AŞND)
Nazm-1 âb-dâr (CD)
Nazm-1 bahr-1 tavil (GMA3D)
Nazm-1 belâgat-nizâm (CD)
Nazm-1 bî-reng (LD)
Nazm-1 dil-ârâ (LD)
Nazm-1 dil-güşâ (RD)
Nazm-1 dil-pesend (LD)
Nazm-1 dîvân-1 celîlü’l-i‘tibâr (SPD)
Nazm-1 dūr-pâş (GMA2D)
Nazm-1 eş‘âr: (CD)

Nazm-1 garîb (HZD)
Nazm-1 gevher-bâr (CD)
Nazm-1 kelâm (CD)
Nazm-1 le‘âlî (NvD)
Nazm-1 kelâm (CD)
Nazm-1 lü’lü-veş (RAZD)
Nazm-1 pâk (GMA2D)
Nazm-1 Pervîn (LD)
Nazm-1 râyık (LD)
Pâdişâh-1 milket-i nazm: (UD)
Rişte-i nazm (AD, GMA3D, SABD)
Rişte-i nazm (GMA3D)
Sadâ-yı nazm-1 refî‘-pirâyê (REVD)
Sevâd-1 nazm (REVD)
Silk-i nazm (GMA2/3D)
Sutûr-1 nazm: (UD)
Şâhed-i nazm (FD, GMA3D)
Taht-1 nazm (KİMD)
Tarâvet-i nazm-1 pâk (GMA2D)
Tertîb-i nazm (KİMD)
Tûti-i nazm: şîir papağanı (TYBD)
Usûl-i nazm-1 bedî‘ (ED)

Nükte

Nikâtâ (LD)
Nikât-1 gevher-i fevâyid (SED)
Nikât-1 belâgat-şî‘âr (RAHD)
Nikât-i müştebihât (LD)
Nükte-dân-1 fazl-1 âdem (LD)
Nükte-i zibâ (DAD)
Pür-nikât (LD)
‘Ukûd-1 cevâhir-i nikât (ED)

Suhan

Âb-1 musaffâ (UD)
Ahâli-i suhan (UD)
Ashâb-1 inşâ: (UD)
Bâd-1 rengîn-güftâr (LD)
Bâl-i hü mâ-yı âgâz-1 kelâm (SPD)
Bazar-1 suhan (NATD)
Bedâyi'-i ma'ânî-i kelâm: (UD)
Bedî'ü'l-beyân (ED, AZD)
Beyân bûstânî (LD)
Bû-sitân-1 kelâm (FD)
Cemâl-i suhan (NEVD)
Cevâhir-i zevâhir-i suhan (LD)
Cür'et-i güftâr (LD)
Dakâyık-1 kelâm (CD)
Der-fezâ-yı suhan (FD)
Deyr-i suhûn (ZD)
Dürer-i gurer-i beyân (LD)
Dürer-i mensur-1 âb-dâr (LD)
Dürer-i mensûr-1 âb-dâr: (UD)
Dürr-i suhan (LD)
Ekâlîm-i suhan (FD)
Elfâz-1 güher-nisâr: (UD)
Erbâb-1 nesr: (UD)
Esrâr-1 ilâhî güftâr (LD)
Ezhâr-1 mantık u mefhum (KİMD)
Fenn-i suhan-ver (ED)
Fürûğ-1 suhan (APD)
Gencine-i suhan (NATD)
Gevher-i hançer-i zebân (LD)
Gevher-i hokka-i dehân (LD)

Güftâr (LD, ED)
Güftâr-1 âb-dâr (HB1D)
Güftâr-1 belâgat-âsâr (LD)
Güftâr-1 belâgat-şî'âr (LD)
Güftâr-1 bî-girdâr (LD)
Güftâr-1 hikmet-disâr (LD)
Güftâr-1 'ubûdiyet-âsâr (HB1D)
Güftâr-1 perâkende (LD)
Güftâr-1 perâkende-girdâr(LD)
Güftâr-1 perîşân-reftâr (NUD)
Güftâr-1 perîşân-rûzgâr (LD)
Güftâr-1 sihr-âsâr (LD)
Güftâr-1 tarab-engîz (LD)
Güher-i nutk (NEVD)
Gül budağı (TYBD)
Gülistân-1 beyân (LD)
Gürûh-1 ehl-i suhan (HB1D)
Hakâyık-1 güftâr (FD)
Hoş-güftâr (GMA1D)
Hüsn-i beyân (SPD)
Hüsn-i makâl (AŞND)
İklîm-i suhan (AZD)
İksâr-1 kelâm (LD)
Karâbe-i güftâr (RD)
Kelâm bağı (REVD)
Kelâm-1 fuzûl (LD)
Kelâm-1 le'âl-intizâm (GMA2D)
Kelâm-1 mevzun (FD)
Kelâm-1 münteşir (LD)
Kelâm-1 münzel (LD)
Kelâm-1 nâ-revâ (LD)
Kelâm-1 pür-nizâm: (UD)

Kelâm-1 tâhir (UD)	Sebze-zâr-1 makâl (RD)
Kelimât-1 mermûzât (LD)	Selâset-i suhan (AYD)
Kelimât-1 mevzun (GMA1D)	Sevâd-1 makâl (TYBD)
Kelimât-1 müteşâbihât (LD)	Sınıf-1 suhan (NADD)
Kelimât-1 pür-nikât (LD)	Sîn-i suhan (NEVD)
Kelimâtun güherleri (GMA1D)	Söz arûsı (APD, AŞND, REVD)
Kemâl-i suhan (NEVD)	Söz çarhı (LD)
Kışt-zâr-1 kelâm-1 mevzun (AZD)	Sözün bağı (TYBD)
Künûz-1 pür-rumûz-1 kelâm (GMA2D)	Suhan iklimi: (UD)
Lema‘ât-i kelimât-1 bedî‘a: (SPD)	Suhan-1 mu‘teber (HFOD)
Le‘âlî-i suhan: (UD)	Suhân-1 nâm-dâr-1 sihr-âsâr (UD)
Letâif-i güftâr (FD)	Süst güftâr (FD)
Lezzet-i güftâr (NİD)	Şâne-i nev-arûs (NevD)
Lutf-1 suhan (LD)	Şehd ü şekkerden latîf-ter (UD)
Lüle-i zebân-1 nâtika-‘unvân (HB2D)	Şeker-güftâr (ALD)
Makûle (LD)	Şevâhid-i elfâz (LD)
Makule güftâr (LD)	Şevâri‘-i suhan-gûyide çendân (ED)
Makûle güftâr-1 remz-girdâr (LD)	Şîrîn güftâr (CSD)
Ma‘âdin-i makâl (REVD)	Şîrîn kelimât (FD)
Mısra-1 pâkize (DAD)	Takrîr-i kelâm (FD)
Mukaddimât-1 bî-ma‘nî (KİMD)	Tekellüm-i şekkerîn (LD)
Mülûk-1 kelâm (UD)	Tercüme-i dil ü cân (LD)
Nakd-i suhan (GMA3D)	Tılsım-1 suhan (LD, UD)
Nakl-i telh-kâm (LD)	Tûmâr-1 sahife-i bedâyi‘-aklâm (SPD)
Nâtık-1 zikr (TYBD)	Turfa makâl (LD)
Neşât-âver elfâz (APD)	Tûti-i şekkeristân-1 makâl (UD)
Netâyic-i güftâr (CD)	Vasf-1 suhan (GMA3D)
Nevâdirü‘l-elfâz (LD)	Yâkut-1 beyân (LD)
Nokta-i nutk (NEVD)	Zapt-1 şekîme-i nâtika (HFOD)
Revîş-i tâze (DAD)	Zübde-i kelimât-1 ahyâr u ebrâr (LD)
Safâ-güster (UD)	Zülâl-i hayât-1 iştîmâl-i makâl: (HB2D)
Saht-1 beyân (LD)	Zülâl-i selsebil misâl hayât-bahş (UD)

Şair

‘Ârif-i ma‘ârif-i nüktedân (SED)
‘Arrâf (LD)
A‘dâd-ı zünûb-ı şâ‘irân (RAD)
Abdâl-ı gazel-gûy-ı dervâze-i ekâbir (KİMD)
Âfitâb-ı mevzûniyyet (NAKD)
Ağleb-i büleğâ (NECD)
Ahâli-i suhan-tırâz (UD)
Ahass-ı havas (UD)
Ashâb-ı basar (REVD)
Ashâb-ı basîret (REMD)
Ashâb-ı fesâhat: (FD)
Ashâb-ı cehl-i mürekkeb (ZİD)
Ashâb-ı delâlet (LD)
Ashâb-ı fikr ü hayâl (LD)
Ashâb-ı hüner: (UD)
Ashâb-ı ihsân (LD)
Ashâb-ı makâl (KABD)
Ashâb-ı kemâl (NECD)
Ashâb-ı ma‘ârif (LD)
Ashâb-ı nazm: (UD)
Ashâb-ı nazm-ı sihr-âmiz (NECD)
Ashâb-ı şi‘r (RAHD)
Ashâb-ı şi‘r-i garrâ (LD)
Ashâb-ı tabâyi‘-i müstakîm (REVD)
Avürde-i sâhil-i nâtika (KİMD)
Bâd-peymâ-yı hak-sârlar (LD)
Bağbân-ı himem meşşâta (KİMD)
Bâğ-ı hüsnün ‘andelibi (LD)
Bazar-ı suhanın gevher fûruşı (NATD)
Bebğâ-yı gülşen-i fesâhat (HB1D)

Belâgat bostanının çemen-ârâyıları (AŞND)
Belâgat kişverining nükte-dânı (AŞND)
Belâgat şekeristanının tûti-i şîrîn-
kelâmı (AŞND)
Belâgat şekkeristanının tûtîleri (REVD)
Belâgat-karîn (CD)
Belâgat-şi‘âr (CSD)
Beyân cellâdları (LD)
Bî-dil ü bî-karâr ü müsta‘cil (NECD)
Bülagâ- yı zü-fünûn (ZD)
Bülagâ-yı sâbika (ZİD)
Bülbülân-ı kâfiye-sencân (LD)
Bülbül-i guyâlar (REVD)
Bülbül-i gülistân-ı beyân (REVD)
Bülegâ-yı Rûm (FD)
Bülegâ-yı sencîde-tıbâ‘-ı nâdire-gû-yı
Rûm: (ED)
Câm-ı safâ ser-hôşları (LD)
Cefâ kâşânesinün bâde-nûşı (NECD)
Cemâl-i mutlakun vassafları (LD)
Cemi‘i lisâna kâdir (FD)
Cevher fûruş-ı şi‘r-i garrâ (RD)
Cihân gülzârının murg-ı garibi (LD)
Cihân sarrafları (REVD)
Cûyende-i esrâr-ı ma‘nî (REVD)
Dâstân-serây-ı gülşen-i hüsn-i
dilberân (KİMD)
Dîvân tezyîn Birgenler (AŞND)
Edâ-yı süst (FD)
Efâzıl-ı hüner-perdâz: (UD)
Efsûnger-i efsâne per-dâz (AŞND)

Ehâli-i ‘izz ü i‘tibâr: (FD)
 Ehâli-i mülk-i ma‘ânî: (HB2D)
 Ehl-i ‘irfân (FD, GMA3D, SPD, AZD)
 Ehl-i aşk (MUHD)
 Ehl-i dil (GMA3D, LD, REVD)
 Ehl-i dil ‘uşşâk: (CSÇD)
 Ehl-i dilân (AZD)
 Ehl-i hûş (CED)
 Ehl-i hüner (KSD)
 Ehl-i hüner (LD, KİMD)
 Ehl-i ma‘ânî (AŞND)
 Ehl-i makâl (TYBD)
 Ehl-i mu‘âmele (LD)
 Ehl-i tab‘ pâk (CVD)
 Ekser-i zürefâ (NECD)
 Elfâz u hurûfî rahîk-ı dehân (KİMD)
 Elfâz: (FD)
 Encümen-i hullân-ı suhân-sencân (RAD)
 Erbâb-ı ‘irfân (LD, AZD, HAZD)
 Erbâb-ı ‘ışk (BALD)
 Erbâb-ı belâgat: (FD)
 Erbâb-ı cehâlet (LD)
 Erbâb-ı fesâhat (AZD)
 Erbâb-ı hezl (LD)
 Erbâb-ı hüner (CVD)
 Erbâb-ı inşâ-ı fesâhat-ifşâ (LD)
 Erbâb-ı karâyih-i selîm (REVD)
 Erbâb-ı kemâl (KABD)
 Erbâb-ı makâl (NECD)
 Erbâb-ı ma‘rifet (REMD, RAHD))
 Erbâb-ı nazar (REVD)
 Erbâb-ı nesr-i sec‘-engîz (NECD)

Erbâb-ı tâb‘ (NEVD)
 Erbâb-ı tasavvuf (LD)
 Erbâb-ı tıb‘â-yı selîm (SEHD)
 Eş‘âr tedvîn (AŞND)
 Fârık-ı meyân-ı gazel ü kaside (RAD)
 Fâris-i çabûk-süvâr (HFOD)
 Fazl ehli (MUHD)
 Fesâhat bâzârının sarrâf-ı cevâhir-fürûşları (LD)
 Fesâhat divanının gazel-serayları (AŞND)
 Fesâhat ehli: (FD)
 Fesâhat meydanının çâbü-k-süvârları (REVD)
 fesâhat mülkining sâhib-kırânı (AŞND)
 Fesâhat-erkân (GMA2D)
 Fettâhân-ı bâb-ı ma‘ânî (ZD)
 Fusahâ-yı halef (LD)
 Fusahâ-yı Tâtâr: (FD)
 Fuzalâ-yı şu‘arâ (RAZD)
 Gavta-zen (SPD)
 Gavvâs (AŞND)
 Gavvâs (RD)
 Gavvâsân-ı bihâr-ı jay-hây (AYD)
 Gavvâs-ı bahr-ı fikret (TYBD)
 Gavvâs-ı deryâ-yı ma‘ânî (SED)
 Gavvâs-ı deryâ-yı şuhûd (LD)
 Gavvâs-ı mütefekkir: (KİMD)
 Gayret deryâsının dem-keşi (LD)
 Gazâl münkiri (FD)
 Gazel-hân (LD)
 Gazeliyyât-ı bende-gân (KİMD)
 Gazel-serâ (GMA2D)

Gazel-serâyân (NİD, REVD)
 Gencûr-1 gencine-i belâgat (CD)
 Gevher fûruş-1 nazm ü inşâ (REVD)
 Gûyende-i güftâr-1 ma‘nî (REVD)
 Güftâr ehli (SABD)
 Güher-perverân-1 belâgat-disâr: (UD)
 Gürûh-1 maarif şükûh (NİD)
 Gürûh-1 nüfus-1 şu‘arâ (UD)
 Gürûh-1 suhan-dân: (HB2D)
 Hadîka-i hilkat (FD)
 Harâbat ehli (LD)
 Harîfân-1 bezm-i zevk (REVD)
 Harrefân-1 der-i ilm-i Rabbânî le‘âlî-i
 sanâyi-i âder-i ne-süftend (ZD)
 Hasîler (LD)
 Hasret virânesinin mukîmi (NECD)
 Hayvân-1 nâtık-1 âlem (TYBD)
 Hilâl-i mevzûniyet (FD)
 Hilye-i ilm (FD)
 Hoş-nüvîsân (KİMD)
 Hullân-1 ‘ulû‘l-ikân (AND)
 Hum-hâne-i nazmun cür‘a nûşî
 (NATD)
 Husrev-i mülk-i belâgat (NAtD)
 Hümâ-yı evc-i fesâhat u berâ‘at (CD)
 Hüner-verân-1 fesâhat-şî‘âr (UD)
 İdrâk mehâfilinün sadr-nişînleri
 (REVD)
 İhvan-1 zü‘l-‘irfân (AND)
 İllerün mümtazı (TYBD)
 İstidât-1 fitrat (FD)
 İz‘ân mecâmi‘inün pâk ü güzînleri
 (REVD)
 Kâbiliyyet-i nazmiyye (KABD)

Kâfile ehli (AŞND)
 Kânun-1 şâir (HB2D)
 Kasâyid-perdâz-1 tâze-zebân (NİD)
 Kâşânenin sebû-keşi (REVD)
 Kelâm bağının bülbül-i gûyâları
 (REVD)
 Kelam-1 nagz (NATD)
 Kelîm-fürûş (KİMD)
 Kıssa-hân-1 bezm-i beyân (KSD)
 Kıssa-perdâzlık (LD)
 Kuvvet-i şâ‘iriyye (KABD)
 Mahabbet bahrının dem-keşleri (LD)
 Mahabbet şem‘inün pervânesi
 (NECD)
 Makule güftârın sâhipleri (LD)
 Mâlik-i memalik-i ma‘ânî (SED)
 Mâriz (TMD)
 Meclis-i edep muhlisleri (RAD)
 Merd-i meydan (TYBD)
 Merd-i şîrîn-zebân (APD)
 Merdüm-zâde-i pâk-nijâd (AZD)
 Meşakkat gencinün virânesi (NECD)
 Meşşâta-gân (KİMD)
 Meşşâta-gân-1 ‘arûsân-1 suhan (AD)
 Meşşâta-i himmet (FD)
 Meşşâta-i mergûle-tırâz (AYD)
 Meyhânenün bâdecisi (REVD)
 Mi‘mâr-1 binâ-yı zehârif (FD)
 Muktedâ-yı ehl-i ‘irfân (LD)
 Murg-1 hoş-nevâlar (REVD)
 Mükerrerrem şâ‘ir-i sencide-güftâr
 (HFOD)
 Müzdûr (AŞND)

Na't-hân-ı mu'ciz-beyân (NİD)
 Nâdir sözge kâyıl (AŞND)
 Nâdire-sencân (SPD)
 Nağme per-dâz (REVD)
 Nahl-bendi şu'arâ (LD)
 Nakkâş-ı nakş-bend-i eş'âr (REVD)
 Nakkâş-ı tasvîr-i hayâlât (REVD)
 Nardan müştak nur (TYBD)
 Nazm ehli (GMA3D)
 Nazm gülistânının murg-ı hoş-
 nevâları (REVD)
 Nev' mütehassis (TMD)
 Nev-resler (FD)
 Nûş iden abdâl (NECD)
 Nüktedânlar (GMA1D)
 Nükte-perdâzân-ı zamân (REVD)
 Ressâm-ı beyt-i âb-dâr (REVD)
 Ressâm-ı tahrîr-i makâlât (REVD)
 Safha-i idrak (FD)
 Sâlik-i hum-hâne-i 'aşk (LD)
 Sarraf (LD)
 Sarrâf-ı istidâd-ı 'ulüvv-i rif'at (FD)
 Sarraflık (REVD)
 Sayrefiyân-ı fenn-i eş'âr (SPD)
 Sebük-suhan (ZD)
 Selâtîn-i zevî'l-kadr (LD)
 Semend-i belâgat-süvar (İHD)
 Seyrân-gâh-ı havâtırda sadr-nişîn
 olmak (REVD)
 Sıyt-ı fesâhat (FD)
 Silk-i şu'arâ (NAKD)
 Suhan-perver (KSD)
 Suhan-perverân (AYD)

Suhanverân (GMA2D)
 Suhanverân (KSD)
 Suhan-verân-ı cihân (REVD)
 Sûk-ı garâmetün herze-fen dellâlları
 (LD)
 Şâ'irân-ı zamân: (UD)
 Şâ'ir-i mâhir (KİMD, KABD)
 Şâ'ir-i Suhan-sâz (CD)
 Şâ'ir-i şirin-zebân (SUD)
 Şâirân-ı bülend-âvâz (CD)
 Şehriyâr-ı milket-i fütüvvet (LD)
 Şekkerîn-güftâr (REVD)
 Şevk meyhanesinin bâde-nûşları
 (REVD)
 Şifâ nâ-ümîd mübtelâ (TMD)
 Şu'arâ -yı kâmil (AYD)
 Şu'arâ -yı kirâm (LD)
 Şu'arâ -yı sihr-âzmâyân-ı selef (AYD)
 Şu'arâ -yı şefa'at-ilticâ (AZD)
 Şu'arâ-yı belâgat-ünvân (CD)
 Şu'arâ-yı küffâr (ZİD)
 Şu'arâ-yı mecâziyye-i müstesnâ (ZİD)
 Şu'arâ-yı mü'minîn (ZİD)
 Şu'arâ-yı müteahhirîn (CED)
 Şu'arâ-yı mütekaddimîn (CED)
 Şu'arâ-yı sâlife (ZİD)
 Şu'arâ-yı şirîn edâ (SEHD)
 Şu'arâ-yı zevî'l-'urâ (REMD)
 Şu'arâ-yı belâgat-ârâ (LD)
 Tâife-i etrak sahib-mezâklar (FD)
 Tâife-i girâmî (FD)
 Tal'at-ı Hakk'ın 'arrafları (LD)
 Tâlib-i kulzüm-i kemâl (TYBD)

Tarîkü'l-i'câz ve'l-îlgâz (LD)
 Tarz-ı gazelde hoş-reftâr (NİD)
 Taşlı yerün şehbazı (TYBD)
 Taşlu yirden çıkan zülâl (TYBD)
 Tavr-ı pür-behçe (NİD)
 Tâife-i 'izâm (KABD)
 Tâyife-i hikmet-disâr (LD)
 Tâyife-i şerîfe (LD)
 Tâyifenün meşâhiri (LD)
 Tâyif-i ilâhî (LD)
 Tûti (NECD)
 Tûti-i gûyâ-yı çemenzâr-ı belâgat (CD)
 Tûti-i nağme-senc-i şekkeristân-ı fesâhat (AYD)
 Tûti-i nazm (TYBD)
 Tûti-i şâh-sâr-ı belâgat (HB1D)
 Tûti-i şekkeristân-ı beyân (LD)
 Tûtiyân-ı tu'm-hârân-ı şekkeristân-ı tîbyân (LD)
 Ümerâ-i 'ale's-sadrun medâyihi (LD)
 Üns gülistânının 'andelib-i suhan-veri (AŞND)
 Üstad-ı suhan (NATD)
 Vahdet şarabı sarhoşu (LD)
 Vak'a-perdâz-ı meclis-i âsâr (KSD)
 Vefâ bazarının gevher-fürûşu (NECD)
 Yâr-ı suhandân (REVD)
 Zevk hum-hânesinün meyfûrûşları (REVD)
 Zümre-i füsahâ-yı şu'arâ (UD)
 Zümre-yi şu'arâ: (UD)
 Zümre-yi kirâm (KABD)

Zürefâ-yı letâyıf-nüvis-i çâbük-yerâ (ED)

Şiir

Akd-sâ-yı kelâm (SEBD)
 'Anâdil-i insân (KSD)
 'İşk u muhabbet hum-hânesinden bir câm-ı bâde (LD)
 'İşk vasıtası (REVD)
 'İbârât-ı belîğa (SPD)
 'İbârât-ı dil-âviz (AND)
 'İbârât-ı rengîn (LD)
 'İbârât-ı şîrîn ü mühezzeb (LD)
 'İbârâtları mühezzeb (LD)
 'İrfân bî-dâdlar (LD)
 'İşâretleri müeddeb (LD)
 'Ulûm-ı nakliyye defterleri (LD)
 Âb-ı sâfî (LD)
 Âb-ı zülâl (TYBD)
 Ağleb makâlât (LD)
 Ağleb-i 'ibâret (LD)
 Arab içinde kopmuş Türk-i tannâz (NECD)
 Ârifler kitabı (TYBD)
 Ashâb-ı zevk ü Öirfânun ekâbiri (LD)
 Âşıklar ikdamı (REVD)
 Âşıklar meclisinün ârâyışı (REVD)
 At yaşurmakda sâtir nâmî muammâlar (AŞND)
 Âvâze-i şî'r bülend-pâye (RD)
 Âyine-i çînî (NECD)
 Bağ-ı eş'ar (APD)
 Bahr içinde âb-ı şîrîn (NECD)
 Bahra zencîr çeken (NECD)

Bahr-1 belâgat (GMA2D)
Bahr-1 dil-güher (APD)
Bâzâr-1 bî-‘âr (LD)
Bâzâr-1 Yûsuf (LD)
Bedâyî‘-senc-i mîzân-1 beyân (SPD)
Belâgat bağı (GMA1D)
Belâgat bağı (GMA2D)
Belâgat gülzârı (LD)
Belâgat-kâr (GMA2D)
Belâgat-nizâm (GMA2D)
Belâgat-ülfet (REVD)
Benefşe vü reyhân (ZD)
Berâ‘at-i istihlâl: (SPD)
Beyân defterleri (LD)
Beyân şekerleri (LD)
Beyt-i bülend (LD)
Beyt-i letâfet (UD)
Beyt-i münakkaş (REVD)
Beytler eyvanı (AŞN)
Bezm-gâh-1 zevk ü ma‘rifet (LD)
Bezm-i safâda nukl-i şekerîn (REVD)
Bî‘l-cümle eş‘âr (AZD)
Bi-bedel gazeller (UD)
Bihterîn-i âdem (KSD)
Bî-huşluk deryâlarından çıkarılan lû‘lüler (NECD)
Bî-huşluk sahrası (ZD)
Bî-ihtiyâr nazm-1 eş‘âr (HFOD)
Bîkr-i perî-şân (AŞND)
Bin dili var bahr (TYBD)
Bin kân-1 zer (APD)
Bostan (TYBD)

Bostân (TYBD)
Bustân-1 Erteng (LD)
Bülegâ (UD)
Bülegâ-yı selef (LD)
Bülegâ-yı fihâm (GMA3D)
Canâneler ibrâmı (RD)
Cân-perver hûş-nevâ (LD)
Cân-perver müşg-i ‘anberden mu‘attar (UD)
Cereyân-1 âb: (UD)
Ceride-i etbâk-1 nazm-1 belâgat-şî‘âr (CD)
Cevâhir (GMA1D)
Cevâhir-i belâgat: (FD)
Cevâhir-i eş‘âr (GMA3D)
Cevâhir-i eş‘âr-1 âb-dâr (NATD)
Cevâhir-i hayâl (REVD)
Cevâhir-i tâb-nâk (NAKD)
Cevâhir-i zevâhir-i eş‘âr-1 dürrer-bâr (UD)
Cevâhir-i zînet-bahş-1 eş‘âr (AYD)
Cinâs-1 tam (ED)
Cüz’iyyât (FD)
Çâşni-i ‘ışk u muhabbet (LD)
Çâşni-i lezzet-i beyân (LD)
Çehre-i zengî (NECD)
Çîl-sâle bir hayatın hâtırâları (TMD)
Darb-1 mesel: (FD)
Defâtir-i perişan (SUD)
Defâyin-i cevâhir-i tevâhid ü nâ‘t u ‘irfân (LD)
Defter-i evrâk-1 eş‘âr (CD)
Defter-i güldeste (LD)
Defter-i müşgîn-nikâb (LD)

Dekâyık-1 eş‘âr (FD)
 Derâhim-i Ma‘dûde (LD)
 Deryâ-yı fesâhat: (FD)
 Deşt-i pehnâ-yı letâfet (GMA3D)
 Devât-1 hurşîd (UD)
 Devâyin-i eslâf (NUD)
 Dil-keş nevâ (LD)
 Dil-keş nevâ-yı garâyib-i tecânîs (ED)
 Dil-pezi müstezadlar (AŞND)
 Dînâr-1 kâmilü’l-‘ayâr (UD)
 Dîvân-1 fesâhat (NİD)
 Dîvân-1 perîşan (SUD)
 Dürcin gevherleri (LD)
 Dür-dâne (LD)
 Dür-efşan (APD)
 Dürer (HFOD)
 Dürer-i ebyât (VD)
 Dürer-i manzum (KABD)
 Dürer-i gurer-i kıta‘ât-1 muhtasıra (LD)
 Dürer-i şi‘r (HFOD)
 Dürer-i tâbdâr (LD)
 Dürr (AŞND)
 Dürr-i bû (APD)
 Ebr-i hâtır-1 mâtır (LD)
 Ebri hilâl-i dil-keş (LD)
 Ebvâb u fusûl-i teşbîhât ü isti‘ârât (LD)
 Ebyât cevâhiri (CED)
 Ebyât meydanı (AŞND)
 Ebyât: (CD, KİMD)
 Ebyât-1 âb-dâr (VD)
 Ebyât-1 dil-güşâ (UD)

Ebyât-1 dil-pesend (SEHD)
 Ebyât-1 latîfe (LD)
 Ebyât-1 mevzun (TYBD)
 Ebyât-1 muntazam (LD)
 Ebyât-1 perîşan-etvâr (NADD)
 Ebyât-1 pür-nikât (LD)
 Ebyât-1 şîrîn kelâm (SED)
 Edâ bezmi (GMA1D)
 Edâ-yı hûb (TYBD)
 Edâ-yı mecâz (BALD)
 Edâ-yı rengîn (GMA1D)
 Edâ-yı şîrîn (KAŞD)
 Efrâd-1 müfredât (LD)
 Ehiller râğbeti (REVD)
 Elfâz (KİMD)
 Elfâz-1 âmme (MŞUD)
 Elfâz-1 dürrer-i fevâyid (SED)
 Elfâz-1 perişan (KİMD)
 Elfâz-1 şi‘riyye (ZİD)
 Elfâz-1 şîrîn (KAŞD)
 Elgâz (AZD)
 Enfûsî ve âfâkî muhtelif teessürât (TMD)
 Envâr-1 makâlât (LD)
 Erbâb-1 ‘ilm ü vicdânun mefâhiri (LD)
 Eser-i ecdâd (SUD)
 Esmâr-1 eş‘âr (SEBD))
 Esrâr-1 hakikat mahzarları (LD)
 Esrârî’l-‘işârâtı (LD)
 Esrârü’l-mevâcid (LD)
 Eş‘âr bahârı (AŞND)
 Eş‘âr u âsâr-1 letâfet-îsâr: (AZD)
 Eş‘âr: (CD)

Eş'âr-ı 'âr (LD)
 Eş'âr-ı âşıkâne (ALD)
 Eş'âr-ı âb-dâr (GMA2D, HB2D, KİMD)
 Eş'âr-ı belâgat-şî'âr (LD, UD, CD)
 Eş'âr-ı belîga (ZİD)
 Eş'âr-ı can-fezâ (UD)
 Eş'âr-ı cevâhir-feşân (GMA2D)
 Eş'âr-ı dil-âvîz (LD)
 Eş'âr-ı dil-güşâ: (CŞÇD)
 Eş'âr-ı dürer-bâr (UD)
 Eş'âr-ı fasîha (ZİD)
 Eş'âr-ı fesâhat-şî'âr (LD, GMA2D)
 Eş'âr-ı fitne-iş'âr (LD)
 Eş'âr-ı gûn-â-gûn (GMA1D)
 Eş'âr-ı güher-nisâr (RAD)
 Eş'âr-ı gülşen (NATD)
 Eş'âr-ı kemter-âne (KİMD)
 Eş'âr-ı mahbûb-ı hûş-âvâz (NECD)
 Eş'âr-ı metîni hayâl-engîz (SED)
 Eş'âr-ı mu'ayyile (ZİD)
 Eş'âr-ı perîşân-makâl (NİD)
 Eş'âr-ı perîşân-rûzgâr (LD)
 Eş'âr-ı rekâket medâr (HB1D)
 Eş'âr-ı rengîn (GMA2D)
 Eş'âr-ı rengîn nizâm (SED)
 Eş'âr-ı sihr-âsâr (HFOD)
 Eş'âr-ı şerîfe (LD)
 Eş'âr-ı tarâvet-'unvân (ZİD)
 Eşcâr-ı manzum (KİMD)
 Etbâk-ı hayâlât (LD)
 Etvârî'l-isti'ârâti (LD)
 Evrâk-ı etbâk-ı leyl ü nehâr (LD)

Evrâk-ı felek-etbâk-ı pür-tezyîn (LD)
 Evrâk-ı hazân-misâl (HZD)
 Evrâk-ı müstevcibü'l-merâk (KİMD)
 Evrâk-ı nûr (LD)
 Evrâk-ı perîşân (NATD)
 Fart-ı hassasiyet mahsulü (TMD)
 Fazîlet-i şî'r (FD)
 Fenn-i arûz (ZİD)
 Fenn-i fesâhat (GMA1D)
 Fenn-i şî'r (GMA1D)
 Fesâhat bahrı (GMA2D)
 Fesâhat-i yerâ'a-i hakîrâne (AZD)
 Furkat iktizası (REVD)
 Fusehâ (UD)
 Fuzala musahebeti (RD)
 Fünûn-ı 'ibârât (LD)
 Fünûn-ı ebyât ü eş'âr (RAMD)
 Fünûn-ı eş'âr (NADD)
 Fünûn-ı şî'r (AZD, KABD)
 Fünûn-ı şî'r: (FD)
 Gayr-ı şârid (ED)
 Gazâl-ı gazel (FD)
 Gazel gazeleri (AŞND)
 Gazel-hâ-yı cevâhir-mâye (GMA2D)
 Gazel-i bî-bedel (LD)
 Gazel-i cân-sitân (UD)
 Gazel-i garrâ (LD)
 Gazel-i garrâ gül-deste (LD)
 Gazeller bostânı (AŞND)
 Gazel-serây (GMA2D)
 Gencîne (LD)
 Gevher (APD, AŞND)

Gevher (LD)
 Gevher ü yevâkıt-ı beyân: (UD)
 Gevher-i beyân (AŞND)
 Gevher-i mahzûn (NAKD)
 Gıdâ-yı cân-perver (LD)
 Gonca-i bahâristân eş‘âr (REVD)
 Gonca-i zanbak (REVD)
 Gönül sahâîfî (NECD)
 Güft-ü gûy (APD)
 Güft-ü gûy-ı eş‘âr (RAHD)
 Güher (APD)
 Güher-i âb-dâr (LD)
 Güher-i manzum-ı tâb-dâr (LD)
 Güherler (LD)
 Güher-perverân-ı belâgat-disâr (LD)
 Güldeste: (KİMD, NATD)
 Güldeste-i tarâvet-bahşâ-yı çemen-i mahabbet (REVD)
 Gülistân-makâl (REMD)
 Gül-gonca-i hadîka-i efkâr (KİMD)
 Gül-i bû-sitân-ı hüner (FD)
 Gül-zâr içinde goncalar (NECD)
 Gülzârun ezhârı (LD)
 Hâcegân-ı rûzgâr (LD)
 Hadâyik-i müellifât-ı bedî‘a (FD)
 Hâk-i müşgîn-eş‘âr (LD)
 Hamâyil (REVD)
 Hamse-i mütehayyire-i pür-envâr (LD)
 Hamse-zînet rûh-efzâ muhammesler (AŞND)
 Harf-girân-ı garâmet-telbîs (LD)
 Harîr-i müşgîn-târ (AD)

Hasâset-i küfelâ-i liyâm (LD)
 Hasâyin-i dakika (AYD)
 Hassâsiyet-i devâ-nâ-pezîr ‘illet (TMD)
 Hâşâk (AŞND)
 Hâtır-ı fâtır-ı şikeste (LD)
 Hatîb-i nâdire-dân (KSD)
 Havâ-yı dil-güşâ (UD)
 Hayâlât-ı güftâr (SED)
 Hayât-bahş (LD)
 Hazâyin-i hakâyık-ı esrâr (LD)
 Hecv (LD)
 Hecv-pîşe (LD)
 Herze-pûyân-ı meslek-i devâhî (LD)
 Hevâ-yı latîf ü dil-keş (LD)
 Heykel-i şi‘r (LD)
 Hezl (LD)
 Hezl-gûyân-ı mecma-‘ı melâhî (LD)
 Hired-mendler san‘atî (FD)
 Hisset-i şürekâ bed-nâm (LD)
 Hilye-i tevîk (FD)
 Hissân-ı yâfe-gûylar (LD)
 Humârı olmaz mey (REVD)
 Hum-hâne-i ‘ışk u hâlet (LD)
 Huruf cevâhir-i silki (AŞND)
 Hutbe-pîrâ-yı cümle-i şâhân (KSD)
 Hükm-i misbâh-ı sabâh (LD)
 Hüner bâzârı (GMA3D)
 Hüner-verân-ı fesâhat-şi‘âr (LD)
 Hüsn-i ‘ibârât (FD)
 Hüsn-i refât (NİD)
 Istılâhat (FD)
 İstinâ‘at-ı garibe (LD)

İbârât-1 şu‘arâ (KAŞD)
İ‘câz (NECD)
İftihar için olan ‘ibârât (AND)
İhtirâ‘at-1 ‘acîbe (LD)
İhtirâ‘-1 evzân (ZİD)
İlimsüz şi‘r (FD)
İltiyâm-1 isti‘ârât (LD)
İmlâ-yı eş‘âr-ı bî-çâregi (ZD)
İniltir (TMD)
İnkisârı yok sagar (REVD)
İnşâd-1 eş‘âr-ı arûziyye (ZİD)
İntizâm-1 ‘ibârât (LD)
İsti‘ârât-1 şekkerîn ü müsta‘zeb (LD)
İstiğrâk-1 tecelliyât (LD)
İstimâ‘-i şi‘r (FD)
İ‘tibârât-1 latîfe (KAŞD)
İzhar-1 şûkr için olan ebyat (AŞND)
Kâbil-i incâs (LD)
Kabîlü’l-mecâz (LD)
Kadîd-i şitâ‘î (LD)
Kafiye-sencân (AYD)
Kâfûr-girdâr safha (AŞND)
Kalbî ve rûhî şivenler (TMD)
Kalem çıkmek (AŞND)
Kalîlü’l-bidâ‘a (RAD)
Kâmet-i mevzun (AZD)
Kasâid ü tevârîh-i kemter-‘ayâr (REFD)
Kasâid-i fesâhat-âsâr (GMA2D)
Kasâid-i nazîde (KİMD)
Kasâyid-i felek-kalâyid (LD)
Kasâyid-i mevzun (ZİD)
Kaside-i bî-bedel (LD)

Kaside-i çûn-1 ‘asîde (LD)
Kasr-1 belâgat (UD)
Kasr-1 gülşen-ârâ (REVD)
Kaşî gözü kara dilber (REVD)
Kavâfi-i nizâm-1 şerî‘at (LD)
Kâziyye-i şi‘r (ZİD)
Kelâm-1 ma‘kûl (HZD)
Kelâm-1 mevzûn (HZD)
Kelâm-1 mevzun (LD, GMA3D)
Kelâm-1 muhayyile (SED)
Kelimat-1 âb-dâr (CVD)
Kelimat-1 hikmet-âmiz (AŞND)
Kelimât-1 mevzûn (ZİD)
Kemâl-i şi‘r (FD)
Kesret-i ebyat (TYBD)
Keşîde-i silk-i efkâr-ı Hassan (KİMD)
Keyfiyyeti Kuran’dan Müberra (KİMD)
Kıt‘a-i mevsûme (GMA2D)
Kitâbe-i gabrâ (NECD)
Kuru bir nakş-ı Erteng (LD)
Kûy-1 nedâmetün zahme-zen tabbâları (LD)
Lâyık-ı ehl-i kemâl (LD)
Lâyihâ-i zihn-i bi-mikdâr (NADD)
Lâyihât-ı gaybî (LD)
Le‘âl-i kelâm-ı manzum (GMA2D)
Le‘âli-i esnâf-ı hüner (FD)
Le‘âli-i hokka-i cevheriyân-ı beyân (KİMD)
Le‘âli-i mu‘ammâyât (FD)
Le‘âli-i nazm (KABD)
Lem‘a-yı ruhsâr (AŞND)

Letâfet-âmiz müfid rubâiyât (AŞND)
 Letâfet-i ahvâl (LD)
 Letâif (FD)
 Letâyif-i ahyâr (LD)
 Letâyif-i dil-güşâ (LD)
 Lutf u revânlıkda bî-nâzir müfred
 (AŞND)
 Lü'lü ü mercân (ZD)
 Lü'lü'-i girân-mâye-i belâgat (AYD)
 Lü'lü'-i şâh-vâr: iri, tek inci (UD)
 Lücec-i buhûr-ı mâl-i eş'âr-ı
 'Arabiyye ve Fârisiyye ve Türkiyye
 (ED)
 Ma'ânî-i eş'âr (AYD)
 Ma'den-i cevâhir-i ma'nevî (AŞND)
 Ma'kûle-i şî'r (ZİD)
 Ma'rifet-âmiz gazel (AŞND)
 Ma'sûk (FD)
 Mahabbet germiyyeti (REVD)
 Mahabbet muktezâsı (REVD)
 Mahâzin-i evzân (LD)
 Mahbûb-ı cihân-peymâ (FD)
 Mahbûblar bezminün ârâyışı (REVD)
 Mahfil-i ashâb-ı belâgat (GMA1D)
 Mahfilün ziyneti (FD)
 Mahzenü'l-esrâr (LD)
 Makâlât-ı garibe (LD)
 Maksûd gevheri (AŞND)
 Mânî deryası (AŞND)
 Manzume-i garrâ (HB2D)
 Mashara-gân-ı hezl-pîşede (LD)
 Matla'-ı âsumân-ı fütüvvet (CD)
 Matla'-ı cân-sitân (UD)

Matla'ı garrâ (GMA3D)
 Matla'-ı mezkûr (LD)
 Matla'-ı mihr-i suhan (UD)
 Matla'-ı zibâ (UD)
 Matla'u'l-envâr (LD)
 Mazmun-ı kelâm (FD)
 Mazmun-ı şî'r (FD)
 Me'âl-i bî-misâl-i ilhâm-ı mülk-i
 müte'âl (LD)
 Mecelle-i nâçiz (RAMD)
 Mecnû'a (TMD)
 Mecnû'a-i eş'âr (AZD, CSD))
 Mecnû2a-i manzume (GMA2D)
 Medâyih-ı âzâde-gân-ı zamân (LD)
 Mehâmid-i me'âsir (LD)
 Mekkûn-ı gencine-i derîn (AYD)
 Menâbi'-i itnâb u 'icâz (SPD)
 Menfaat-engîz mukattaat (AŞND)
 Merâtib-i eş'âr (AZD)
 Merd-i baha (TYBD)
 Merd-i bahadır gibi beyt-i celi
 (TYBD)
 Mergûb müselsel terci'ler (AŞND)
 Mergûb şî'r (CSÇD)
 Mesnevî-i dil-ârâ (LD)
 Mesnevî-i ma'nevî (LD)
 Mesneviyât-ı ma'neviyât (LD)
 Meşgul-i murâkabe (LD)
 Meşhûr-ı cihân (ZD)
 Meşhur-ı cihân: (CSÇD)
 Meşşâta-gân-ı zamân (LD)
 Meşşâta-i lutf (FD)
 Metâ'-ı şî'r (REVD)

Metâli'-i latîf (FD)
 Mev'ize-perdâz nâsihlar (AŞND)
 Mev'izet-engiz bir beyt (AŞND)
 Mevhibe-i şî'r (CVD)
 Mevzûn hil'ati (AŞND)
 Mevzûnluğî zâhir girâmî lugazler
 (AŞND)
 Mezâk-1 şî'r (FD)
 Mezbele-i melâhî fevehât (LD)
 Mi'yâr-1 i'tibâr (LD)
 Mihr-i hayâl-i pür-hâl (LD)
 Misâl-i 'anber-fâm (NECD)
 Mîve-zârun esmârı (LD)
 Mizân-1 nazm (REMD)
 Mu 'ammiyât (AZD)
 Mukaddimât-1 'özü-'âmiz (CD)
 Mülk-i nazm (REVD)
 Mürâ'ati's-sanâyi'i (FD)
 Müşg ü 'anber (LD)
 Müşg-i gû (APD)
 Müşg-i ter (APD)
 Müşkilü'l-'ilâc (LD)
 Mütamevvilân-1 diyâr (LD)
 Na't-perdâz-1 fahr-i 'âlem (KSD)
 Nâdire-sencân-1 mîzân-1 bedâyi'-şî'âr
 (SPD)
 Nâdire-sencân-1 nazm ü eş'âr (AYD)
 Nahl-i zerâfet-efzâ-yı gülşen-i hayret
 (REVD)
 Nakd-i eş'âr (GMA3D)
 Nâkîdân-1 cevâhir-nizâm (GMA3D)
 Nâme-i nâm-dâr (LD)
 Na-merbut kelimât (REVD)

Nasâyih-1 ümem (LD)
 Nasâyih ehli hikmetler (AŞND)
 Nasihat-saz vâ'ızlar (AŞND)
 Nây-1 dem-keş-i nevâ-yı 'ışk u
 muhabbet (LD)
 Nazm-1 dürer-bâr (BALD)
 Nazım gülistânı (REVD)
 Nazm-1 nizâm-1 intizâm (UD)
 Nazm-1 tarâb u yebâb (REMD)
 Nefahât-1 enfâs-1 cân-perver (LD)
 Nefahât-1 subh-1 safâdan fâyih olan
 revâyih-1 cân-perver (LD)
 Nefahât-i Rûhü'l-kuds dil-pezi (UD)
 Negâmât-1 'aşk (RD)
 Nesîm-i seher (UD)
 Netice-i idrâk-i sihr-perdâz (FD)
 Nev-arûs-hacle-i gaybî (CD)
 Nev-arûs-1 'ibâret (AYD)
 Nev-bâve-i bustan-1 fazl u hikem
 (NATD)
 Nev-resîde şâhed (AZD)
 Nişân-1 şî'r (NAZD)
 Noksan 'ibâret (AZD)
 Nu'ût-1 dil-güşâ (LD)
 Nukl-i cân-perver (LD)
 Nukl-i meclis-i irfan (NATD)
 Nübüvvet çeşmesinin ayağı (LD)
 Nükte-i letâyif-i ma'ârif-i zevi'l-ihsân
 ve'l-'ikân (LD)
 Nükte-şinâsân-1 belâgat (AZD)
 'Âlem-i belâgat (GMA1D)
 'Âriyet (FD)
 Pâye-i şî'r (FD)
 Perîşân ebyât (AŞND)

Perîşân evrâk: (CSD)
Perişan sözler (REVD)
Perîşân-evrâk (SED)
Pîlever-i bî-güher (LD)
Pîrâye-i silk-i eyyâm (AYD)
Pîrâye-yi mülk-i cihân (GMA3D)
Pür-‘illet (LD)
Râbîta-yı evzân (ZİD)
Ravza-i ilâhî nesemât (LD)
Rây-gân gül (REVD)
Rengîn eş‘âr (CSÇD)
Rengîn lafz (MUHD)
Resâyil-i fezâyil-i vesâyil (LD)
Revâdif-i intizâm-ı tarikat (LD)
Revâyih-ı levâyih-ı kay-güster (LD)
Revnak-efzâ-yı gülsitân-ı beyân (KSD)
Revnak-efzâ-yı mecma‘-ı ahbâr (KSD)
Rişte-i kâfiye: kafiye ipi (ZD)
Rişte-i silk-i şî‘r: şîir ipinin düğümü (FD)
Rumuz-ı belâgat (LD)
Rumûz-ı merkûz-ı belâgat-nizâm (GMA2D)
Rûtbe-i şî‘r (FD)
Rûtbet-i şî‘r (SEHD)
Sadr-ı cerîde-i belâgat-erkâm (SPD)
Safâ-bahş-ı ehl-i nazâr (FD)
Safâ-güster (LD)
Safâhat gülistânı (UD)
Safâyih-ı sahâyif-ı rüzgâr (LD)
Safha tezyiniga rakam çıkmek (AŞND)

Sahâyif-i nâme-i kâfûrî-hâme (LD)
Sahâyif-i rüzgâr (CD)
Sâhife-i mücellâ (NECD)
Sahife-i nûr-ı pâk (LD)
Sahife-i zehârif (LD)
Sahn-ı cennet: cennet bahçesi (REVD)
Sahn-ı tâb-nâk (LD)
Sahrâ-yı belâgat (HFOD)
Sâkıtı‘l-iştihâ (LD)
Sanâyi‘-i şî‘riyye (HZD)
Sanâyi‘i şî‘riyye: (UD, mşud)
Sanâyi-i eş‘âr (FD)
Sarhoşluk sahrâlarından derilen lâleler (NECD)
Sebîl-i ercâs (LD)
Sebû-yı eş‘âr (REVD)
Sebze-i nev-bahâr-ı hüsn-‘ibâret (FD)
Sefâyin-i eş‘âr (LD)
Sefine-i letâyif (LD)
Sehâb-ı semâ (TYBD)
Selâmet-i ifâde (HAZD)
Selsebil-i cennât zülâl-i Nîl ü Fırât (LD)
Semere-yi şecere-yi kalem (NATD)
Seng-i tâ‘inân (LD)
Sermâye-i sâhib-dilân (GMA3D)
Sevâd-ı ‘azîm (TYBD)
Sevâd-ı hat (NECD)
Sevâd-ı mülket-i elfâz (GMA3D)
Sevdâ-yı şî‘r (FD)
Sevdâ-yı şî‘r (SEHD)
Sihr (NECD)
Sihr ü beyân semti (NEVD)

Sihr ü efsun (TYBD)
Sihr-i helâl (SPD, CSÇD)
Silk-i beyan (REVD)
Silk-i garrâ (LD)
Silk-i irtibât u intizamdan güsiste (LD)
Sitte-rütbet revân-âsâ müseddesler
(AŞND)
Sorgucu var balıkçıl teli (TYBD)
Söz arusunun yüzinde zeyn (REVD)
Su gibi pâk-meşreb (CSD, ZD)
Sûk-ı teng ü târ (LD)
Suver-i kitabet (NECD)
Sübha-i evrâd-ı ezkâr (LD)
Sünbül-zâr içinde gazâl-i nâfe
(NECD)
Şâhed-i eş'âr (REVD)
Şâhed-i hüsn-i i'tibâr (FD)
Şarab keyfiyyeti (REVD)
Şarab-ı rengîn (REVD)
Şathü'l-mağlûb (LD)
Şeb-i kadr (APD)
Şedâyid-i mihen ve mekâyid-ı
zemende olan kelimât-ı pür-
garâmât (LD)
Şehd ü şekkerden şîrîn ü latîf ü ter
(LD)
Şehd-i şî'r (AZD)
Şehrengîz-i dâr u diyâr (LD)
Şeh-süvârlar meydânı (LD)
Şekkerîn nakl (LD)
Şerhü'l-mahcûb (LD)
Şevk vesilesi (REVD)
Şî'r şehdi (FD)
Şî'r tarîki (GMA3D)

Şî'r zevki (FD)
Şî'r-i âb-dâr (CD)
Şî'r-i arûz (ZİD)
Şî'r-i dil-ârâ (LD)
Şî'r-i dil-firîb (HZD)
Şî'r-i fâyık (LD)
Şî'r-i garrâ (LD)
Şî'r-i garrâ (SED)
Şî'r-i gevher-bâr (REVD)
Şî'r-i hâm ta'bir (NATD)
Şî'r-i mantıkî (ZİD)
Şî'r-i murâd (UD)
Şî'r-i pür-hayâl: (CSD)
Şî'r-şinâs-ı küberâ (CSD)
Şî'rün câmesi (GMA1D)
Şî'rün medârı (LD)
Şîrîn sözler: (TYBD)
Şîrîn-edâ (LD)
Şîrzime-i vebâl (LD)
Şûh-tarz-ı eş'âr (AYD)
Şûr-engîz eş'âr-ı dil-peziâr (LD)
Şücûn-ı isti'ârât (LD)
Şükûfe-i bûstân-ı fesâhat (FD)
Şükûfe-i dîvân-ı gazel (FD)
Ta'bir-i latîf (LD)
Tâb-dâr (GMA2D)
Tahrîr: (CD)
Talibler minneti (REVD)
Tarz-ı cedîd (SEBD)
Tarz-ı nev-âyîn (GMA1D)
Tarz-ı şî'r (KAŞD)
Tastîr: (CD)

Tazallumât (TMD)
Tefeccür-i ‘uyûn-ı kinâyât (SPD)
Tefrikadan perîşân (LD)
Tercî-‘i bend-i asfiyâ (LD)
Terennümât-ı ‘âşık (REVD)
Terennüm-i şîrîn (LD)
Tersî (SPD)
Tev’emân-ı vahy-i Kur’ân (GMA3D)
Tevârîh-i garrâ (NİD)
Tezhîb-i üslûb-ı letâfet-zurûf (LD)
Tılism-ı pür-efsûn (LD)
Tiğ-ı dü-rûy (NATD)
Tîşe-i lafz (FD)
Tuhfe-i meh-veş (LD)
Tuhfetü’l-ahrâr (LD)
Türkî üslûb mu‘tedil tuyuğlar (AŞND)
Tütük-ı fesâhat (REVD)
Ukala iltifatı (REVD)
Vâdi-yi hayâl-i muhtâl (LD)
Varak-ı sefid (GMA2D)
Vâsiti-i hoş-hırâm (NECD)
Vücûh-ı fesâhat (LD)
Vücûh-ı zarâfet (LD)
Yâdigâr-ı dehr (LD)
Yedi ayak nerdüban (NECD)
Zalâm-ı elvâh-ı revâh (LD)
Zarâyif-i ahbâr (LD)
Zehrîn handeler (TMD)
Zemzeme-i figân (ALD)
Zerâfet-âmîz ebyât-ı lâ-nazîr (LD)
Zevk-i halâvet-i ‘irfân (LD)
Zevk-i selîm (LD)

Zibâ ‘izârîga yazılğan fihrist (AŞND)
Zibâ dil-rubâlar (REVD)
Zih-i matbû güftâr (NECD)
Zînet-i elfâz (HAZD)
Zînet-i ruhsâr (REVD)
Zîver (FD)
Zîver-i manzûmiyyet (LD)
Ziver-i ser-levha-i dîvân (FD)
Zuhur-ı âsâr (FD)

Tab‘

Bâd-bân-ı tabi‘at (FD)
Bâğ-bân-ı tab (REVD)
Burak-ı tabi ‘at (ED)
Bûstân-ı tab’-ı ‘irfân (SPD)
Bûstân-ı tabi’î (LD)
Bünye-i istidâd-ı kemâl (FD)
Câm-ı tab‘ (GMA2D)
Cevher-i tab’: (FD)
Gavvâs-ı tab‘ (FD)
Gülzâr-ı tab‘ (REVD)
Hacle-gâh-ı tabi‘at-nâfe-i ser-beste-i
tab‘ (AYD)
İdrâk-ı rekîk (FD)
Letâfet-i tab‘ (KAŞD)
Mîve-i şâh-sâr-ı tab‘ (NATD)
Mizân-ı tab‘ (LD)
Muhadderât-ı tabi‘at (REVD)
Müsâde-i şarta-i tabi‘at (ED)
Müsâede-i şarta-i tabi‘atlar (ED)
Nâzûk-tab‘ (CSD)
Nâzûk-tab‘ zürefâ (ZD)
Nezâket-i tab‘ (FD)

Nihâl-i tabî'at (FD)
 Nukûd-ı tab' (UD)
 Nûn-ı hâl-i çihre-i cevher-i 'irfân (NEVD)
 Riyâz-ı huld-ı tabî'at (GMA2D)
 Sâha-i tabî'at (GMA2D)
 Sarây-ı tab' (KİMD)
 Selâmet-i tab' (RAHD)
 Semend-i bâd-pây tab' (HFOD)
 Seyyâh-ı tabî'at: (FD)
 Sihrü'l-helâl-i tab' (GMA3D)
 Şâhed-i tab' (AZD)
 Şeh-bâz-ı tabî'at (FD)
 Zâde-i tab' (EMRD, RAHD)
 Tâb' denizi (SABD)
 Tâb'-ı Hudâ-dâd (NAKD)
 Tâb' seyyâh (AŞND)
 Tab'ı dürer-bâr (UD)
 Tâb'-ı erbâb-ı 'irfân (CD)
 Tab'ı fûsun-zen (NAKD)
 Tab'-ı hasûf (SGD)
 Tâb'ı latîf (LD)
 Tâb'-ı mevzun (FD, AZD, KAŞD)
 Tab'-ı mevzûn (SEHD, NAKD)
 Tâb'ı müstakîm (LD)
 Tab'ı müstakîm (SED)
 Tâb'-ı nâ-mevzûn (FD)
 Tâb'-ı nazm (FD)
 Tâb'ı pâk (GMA2D)
 Tab'-ı pâk (HZD)
 Tab'-ı reh-vâr (MUHD)
 Tab'-ı selîm (HZD)
 Tâb'ı suhanverân (GMA2D)

Tab'-ı zehhâr (SED)
 Tabî'at (FD)
 Tabî'at-ı mevzun (GMA1/2D)
 Tarh-ı binâ-yı tabî'at (FD)
 Tıbâ'-ı nûkte-şinâsân (ED)
 Ufûk-ı tab' (FD)
 Vîrân tab' (AŞND)
 Zekâ-i tab'un sâfiyyeti (SUD)

Yazı, Harf, Vezin

'Ayn-ı uluvv-i semâ (TYBD)
 Arz-ı cemâl eyleyen şivekâr (TYBD)
 Âyine-i kudret (FD)
 Bin beytli şehir (TYBD)
 Cevâhir-hurûf (KİMD)
 Dest-i himmet (KİMD)
 Devât (GMA2D)
 Ebrû-yı nigâr (TYBD)
 Fesâd-ı rakâm (FD)
 Harf (FD)
 Harfi-serv-i cinân (elif) (TYBD)
 Harfleri- câm-ı mey-i ma'nevî (TYBD)
 Hat-ı zibâ (TYBD)
 Hatt u hâl-i misgîn (CSÇD)
 Hatt-ı dil-âviz (REVD)
 Hatt-ı dil-keş (REVD)
 Hurûf-ı enfâs-ı maksûme (KİMD)
 Hurûf-ı şîrîn-makâl (AYD)
 Hurûf-ı teheccî (LD, UD)
 Kavs-i felek-i nâm-dâr (TYBD)
 Laciverd cedvel (TYBD)
 Maşraba-yı selsebil (TYBD)

Midâd (GMA2D)
Midâd-ı rakam: (KİMD)
Miskîn rakam (APD)
Müşgîn-hat (FD)
Otuz iki gevher (AŞND)
Pîr-i tarîk-i hüda (dal) (TYBD)
Rakam-zede-i kilik (NADD)
Rakam-zede-i kilik-i bi-i'tibâr (RAMD)
Reşehât-ı kilik-i 'anber-bâr (REVD)
Revzen-i nûr-ı cemîl (mim) (TYBD)
Sad-mürşîd-i sîdk u vefa (TYBD)
Satr-ı manzum-ı dîrer-bâr-ı cevherin-tırâz (AYD)
Saykal-i ihsân (FD)
Sehvü'l-kalem (LD)
Selâset-i vezn (KAŞD)
Sevâd-ı azîm (TYBD)
Sevâd-ı hatt-ı misgîn (CSD)

Silk-i müşgîn-sutûr (NATD)
Silk-i sımt-ı sâhife-i sutûr (AYD)
Siyeh çerde (TYBD)
Şâne-i mürüvvet (FD)
Şâne-zen-i ıslâh (AD)
Şeb-i Kadr (APD)
Tertîb-i sufûf-ı hurûf (LD)
Zerâfet-disâr rakam (AŞND)
Zîver-i rakam (AYD)
Zülf-i cemâl-i kemâl (cim) (TYBD)
Zülfikâr (lamelif) (TYBD)

Yazıcı, Katip

Kâtib: (FD)
Kâtib-i nâ-kâbil (FD)
Mümli-i câhil (FD)
Tîşe-i bünyân-ı ma'ârif (FD)

KAYNAKLAR

- ADAK, Abdurrahman (2006), *Za'fî Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Divanının İncelenmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKÇA, İbrahim (2015), *Tâib Kazakzâde İbrahim Malatyavî Divanı (İnceleme-Metin)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKDERİN, Furkan (Çev.) (2017), *Aristoteles Poetika Şiir Sanatı Üzerine*, İstanbul: Say Yayınları.
- AKSOYAK, İsmail Hakkı (2018), *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208602/gelibolulu-mustafa-ali-divani.html> (17.10.2018).
- AKSU, Cemal (1996), *“İbrahim Hanîf Divanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKÜN, Ömer Faruk (2014), *Divan Edebiyatı*, İstanbul: İSAM Yayınları.
- ALKAN, Sevim (2011), *Ni'met* Divanı (İstanbul) (İnceleme-Metin-Dizin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARAS, Makbule (2010), *Mu'în Divanı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARIKOĞLU, İsmail (1999) *Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi) Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARSLAN, Mustafa (2006), *Muhyî; Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ATAÇ, Mehmet Beşir (2007), Ayıntablı Hâfız *Abdûlmecidzâde* Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ATALAY, Mehmet (2014), *İran Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan Gaznelilere Kadar)*, İstanbul, Demavend Yayınları.
- AVŞAR, Ziya (2017), *Revânî Divanı* <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196374/Revânî-divani.html> (19.11.2017)
- AYAZ, Hayrettin (1987), Kanbalakzâde *Hazmî* Divanı (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYVAZOĞLU, Beşir (2000), “İlmü’l-cemâl”, *DİA, Cilt XXII*, Ankara: TDV Yayınları, 146-148.
- BABÜR, Yusuf (2019), *Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi Dîvân-ı Miftâhü’l-ma’ârif Fi Na’ti’l-avârif*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- BAKHT, Kobra, (2011), Seyyid Burhân Divanı ve İncelemesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAL, Esra, (2019), Karamanlı *Sabûhî* Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin ve Dil İçerisi), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BANARLI, Nihad Sami (2004), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, İstanbul: MEB Yayınları.
- BAYAK, Cemal, (1998), *Sehâbî Divanı ve Konu İndeksi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAYRAKDAR, Mehmet (1997), “Farabî’nin Şiir Sanatının Kanunları Risalesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.36, S.45-65.
- BAZ, İbrahim (2004), “*Abdülehad Nuri-i Sivâsî*”nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- BEKTAŞ, Ekrem (2004), Muvakkit-zâde Muhammed Pertev, Hayatı, Sanatı ve Divanının Tenkitli Metni, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BİRGÖREN, Hamdi (2004), *Dâniş* Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BURMAOĞLU, Hamit Bilen (1983), *Lâmi'î Çelebi Dîvânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- COŞKUN, Menderes (2011), Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine, *Bilig (Kış)*, Sayı 56, 57-80.
- ÇAKIR, Müjgan (2009), “*Mazlûm-zâde Mehmed Memdûh*’un Poetikasına Dair”, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, s. 709–719.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1977), *Taşlıcalı Yahya Bey Dîvân*, Tenkidli Basım, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇETİN, İsmail (1993), *Derzi-zâde ‘Ulvî (Hayatı Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇETİN, Kamile (2006), *Râşid ve Dîvânı İnceleme ve Tenkidli Metin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2005), “Biyografik Bilgi ve Şiir Eleştirisi Açısından ‘Çehâr Makâle’” *Bilig*, S. 34, Yaz, s. 145-149.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2005), “Şiir Eleştirisi Açısından Devletşah Tezkiresi” *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 14, s. 187-200.
- ÇETİNER, Mehmet (2010), Molla Murad ve Türkçe Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ÇOLAK, Murat (2010), *Emetullah Hanım* Divanı (İnceleme-Metin), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİRAYAK, Kenan (2013), *Arap Edebiyatı Tarihi II (Sadru'l-İslam Dönemi)*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- DEMİRAYAK, Kenan (2014), *Arap Edebiyatı Tarihi I (Cahiliye Dönemi)*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- DEMİRCİOĞLU, Tülay Gençtürk (2002), *Cemîlî* Divanı (İnceleme-Metin-Sözlük), Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİRKAYNAK, Ayşe (2001), *İbn Sina'nın Poetika'sı Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- DERELİ, Muhammet Vehbi (2019), "İbn Ebi'l-İsba'ın Bedî'ü'l-Kur'ân Adlı Eseri Bağlamında Kuran'ın Bedî İlmine Katkısı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 48, 461-494.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2013), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, İstanbul: Aydın Kitabevi.
- DOĞAN, Fatma, (2015), *Mestî* Divanı (İnceleme-Metin), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DOĞAN, Muhammed Nur (2002), *Eski Şiirin Bahçesinde*, İstanbul: Alternatif Yayınevi.
- DOĞRAMACI, Nilgün, (2007), *Fevzî* Divanı (Metin-Biçimsel ve Sevgilinin Güzellik Unsurları ve Aşığa Etkisi Üzerine İçerik İncelemesi), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DURMUŞ, İsmail (2010), "Şiir" *DİA, XXXIX*, Ankara: TDV Yayınları, 144-154.

- DUYMAZ, Mehmet (2010), *Diyarbakırlı Azmî ve Divançesi (İnceleme –Metin-İndeks)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EFE, Mustafa (2018), *Mehmet Şemsettin ULUSOY'un Eş'âr-ı Şemsi Adlı Divanı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EFENDİOĞLU, Mehmet (2005), “Muhadramûn” *DİA*, XXX, Ankara: TDV Yayınları, 395-396.
- ELALDI, Mehmet, (2017), Bursalı İbrahim *Râzî* Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ELBİR, Bilal (1997), *Kânî* Divanı Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ELİAÇIK, Muhittin (1992), Tokatlı *Kânî* Divanının Tenkitli Metni (Hayatı, Kişiliği, Vazifeleri, Eserleri, Dili, Sanatı ve Üslubu), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EMİRÇUPANİ, Ahad (2003), “Sâmânîler Döneminde Yöneticilerin Fars Şiirine Verdikleri Önem”, *Nüsha Dergisi*, C.3, s.11, S.116-122.
- ERDOĞAN, Mehtap (2005), *Sıdkî Paşa* (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin),Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERDOĞAN, Mustafa, (2008), *Kabûlî* İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERKAL, Abdülkadir (2009), *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Ankara: Birleşik Yayınları.
- GÜLEÇ, İsmail (2017), “Hz. Peygamber’in Şiire Karşı Tutumu” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19, 123-146.

- GÜLER, Mehmet (2009), *Halil Nuri* Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜLNAR, Özlem (1996), “*Hüsamzâde Feyzî Dîvânı* (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜMÜŞ, M. Yunus (2011), *Nâzîk* Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜNDOĞDU, Ebubekir (1997), Divan-ı *Salih Çelebi* ve Dürer-i Nesâyih Tenkidli Metin-İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜNDÜZ, Erol (2009), *İbrahim Tâib* Divanı (İnceleme-Metin) Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜNEŞ, Deva (2011), *Misâlî Divanı* (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜRGENDERELİ, Müberra (1999), *Mostarlı Hasan Ziyâ’î Divânı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HAN, Mustafa (2015), *Keşânî Zihnî* Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İLHAN, Enes, (2015), *Kâşîf* Es’ad Efendi Divanı (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İŞLER, Necâtî (2005), *Su’ûdu’l-Mevlevî*-Hayatı, Eserleri ve Divânı (Zâdegân) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- KABAKLI, Ahmet (2008), *Türk Edebiyatı I-V*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- KAÇAR, Mücahit & Halil Sercan Koşık, (2014), “Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinin Dibacesi Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 3/2*, 154-166.
- KAÇAR, Mücahit (2016), Şairlerin Işıltısı “Ali Revnâkî’nin Revnâku’ş-Şuarâ’sı-Molla Câmi’nin Poetikası, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- KAPLAN, Yunus, (2008), 17. Yüzyıl Şairlerinden **Fevzî** Divanı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARABEY, Turgut (2009), Necâtî Divanı’nın Dibacesi, *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu “Necâtî Beğ Anısına*), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, S. 13-21.
- KARABEY, Turgut (2015), **Ahmet Paşa Hayatı, Sanatı, Eserleri, Bazı Şiirlerinin Açıklamaları**, 5. baskı, Akçağ Yayınları: Ankara.
- KARACA, Alâattin (2013), *İkinci Yeni Poetikası*, Ankara: Hece Yayınları.
- KARAHAN, Abdülkadir (1996), “**Fuzûlî**” *DİA, XIII*, İstanbul: TDV yayınları, 240-246.
- KARAKÖSE, Saadet (1994), *Nev’î-zâde Atâyî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194357/nevi-zade-atayi-divani.html> (15.10.2018).
- KARAKÖSE, Saadet, (2017), **Said Giray Divanı**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55754,said-giray-divanipdf.pdf?0>).
- KARAMAN, Hayrettin vd. (2003), *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (5 c.), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KARAÖRS, M. Metin (2016), “**Ali Şir Nevâyî**, Nevâdirü’ş-Şebâb”, Türk Dil Kurumu Yayınları.

- KARAYAZI, Nurgül (2012), *17.yüzyıl Şairi Ahmet Yârî ve Dîvân'ı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- KARDAŞ, M. Nuri (2008), *Re'fet Mehmed Azîz'in Hayatı Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARTAL, Ahmet (2011), *Şiraz'dan İstanbul'a Türk Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Kurtuba Kitap.
- KAYA, Mahmut (1995), "Fârâbî", *DİA, Cilt XII*, Ankara: TDV Yayınları, 145-162.
- KAYA, Şahin (Çev.) (2001), *Tzvetan Todorov Poetikaya Giriş*, İstanbul: Metis Yayınları.
- KERİMOVA, Feride (2011), "Husrev Dehlevî Dibacesinin Edebî Estetik Özellikleri", *Doğu Araştırmaları* 8/2, 107-112.
- KILIÇ, Filiz (2013), *Klasik Türk Edebiyatının Peşinden*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- KILIÇ, Mahmud Erol (2017) *Sufî ve Şiir, Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, Sufi Kitap Yayınları.
- KIRBIYIK Mehmet, (2017), *Kâtibzâde Sâkîb Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-199763/katib-zade-sakib-divani.html>).
- KOÇ, Nagihan (2006), Hâfız Mehmed *Sebâtî* Divanının Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖKSAL, M. Fatih (2017), Tenkit ve Teori "Divan Şiiri ve Poetikaya Dair Bazı Düşünceler", Ankara: Kesit Yayınları.
- KÖKTÜRK, Hayriye Serap, (1998), *Charles Vernet* Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- KURŞUN, Zekeriya (2003), “*Mehmed Memduh Paşa*” *DİA*, XXVIII, Ankara: TDV Yayınları, 495-497.
- KURT, Bahadır (2017), *Remzî* Divanı (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KURTULUŞ, Rıza (1995), “Emîr Hüsrev-i Dihlevî”, *DİA*, Cilt XI, Ankara: TDV Yayınları, 135-137.
- KUTLU, Şafak (1997), Râsim Divanı , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÜÇÜKARIKAN, Nergül (2006), *Muhammed Hulûsî'nin Divançesi (Metin-İnceleme-Sözlük)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÜLEKÇİ, Numan (1985), *Ganî-zâde Nâdirî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserler: Dîvânı ve Şeh-nâmesi'nin Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- LEVEND, Agah Sırrı (1966), Ali Şir Nevâyî Divanlar: Ankara, c. 1-2, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LUGAL, Necati (Çev.) (2011), *Devletşah Şair Tezkireleri*, İstanbul: Pinhan Yayınları.
- MEMİŞ, Nuray (2008), *Ferdi Abdullah Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- MERMER, Ahmet (2004), Kütahyalı *Rahîmî* ve Divanı, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları.
- MERMER, Ahmet ve KESKİN KOÇ Neslihan (2011), *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları.
- MERT, Aslı, (2012), *Nâkâm* Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- MUM, Cafer (2004), Halepli Edib Divanı (İnceleme-Tenkitki Metin-Cinaslar Sözlüğü), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OKUYUCU, Cihan (1994), *Cinânî, Hayâtı Eserleri Dîvânının Tenkidli Metni*, Ankara: TDK Yayınları.
- ONAY, Ahmet Talat (1996), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz.) Cemal KURNAZ, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÖZAVAR, Süreyya (1993), Dâniş Mehmed Bey, Hayatı, Sanatı ve Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZER, Said (2006), *Nâṭukî* Divanı (Karşılaştırmalı Metin-İnceleme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTAHTALI, İbrahim İmran (2009), *Bursalı Emrî* Murad Efendi ve Divanı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTÜRK, Mürsel ve & Derya Örs (Haz.) (2009), *Burhân-ı Katı (Mütercim Asım Efendi)*, Ankara: TDK Yayınları.
- PALA, İskender (2011), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- PÜRCEVADÎ, Nasrulluah (1998), Can Esintisi-İslâm'da Şiir Metafiziği (çev. Hicabi Kırılancı), İstanbul: İnsan Yayınları.
- SAĞLAM, Nesrin, (2010), *Nâkâm* Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SALIYA, Derya Aybakan (2016), “Plotinus’un Hayatı, Kişiliği ve Felsefi Üslûbu Üzerine Kısa Bir Deneme”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, Sayı 26*, 143-157.
- SAVRAN, Ahmet (2001), “Kâ’b b. Züheyr”, *DİA, XXIV*, Ankara: TDV Yayınları, 7-8.

- SAZYEK, Hakan (2000), “Poetika Kavramı ve Yeni Türk Edebiyatında Manzum Poetik Ön Sözler”, *Türk Dili, Ocak, Sayı: 577*, 10-22.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, (2007), Nev’î, İstanbul: TDVİA, c. 33, s. 52-54.
- SİNAN, Betül (2004), **Bâlî Çelebi** ve Divanı (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SOLMAZ, Süleyman (2012), Necati Bey, Hayatı-Sanatı-Eserleri-Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SURUÇ, Salih (2013), *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı (II Cilt)*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- SÜMER, Necdet (1996), *Şiir ve Şiir Kuramı Üzerine Söylemler “Poetika Klasik Çağ”*, İstanbul: Düzlem Yayınları.
- ŞAHİN, Ebubekir Sıddık (2004), **Keçecizâde İzzet Molla**’nın Divanları: *Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞEMSETTİN SAMÎ, Kâmus-ı Türkî (1317), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ŞEN, Fatma Meliha (1995), Beylikçi İzzet Bey Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞENTÜRK, Atilla (1991). **Tahir’ül Mevlevî Hayatı ve Eserleri**. İstanbul: Nehir Yayınları.
- ŞİĞVA, Bülent (2019), Şeyh **Hasan Haydar** Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin), Erzurum: Fenomen Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), **Necâfî Beg Divanı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihat (Haz.) (1992), **Ahmet Paşa Divanı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TOLASA, Harun (1999), “Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz (Dibâce)leri; Lâmi’î Divanı Önsözü ve (buna göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (haz. Mehmet Kalpaklı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- TOLASA, Harun (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TÖKEL, Dursun Ali (2003), “Divan Edebiyatında Eleştiri”, *Hece, Aylık Edebiyat Dergisi, Eleştiri Özel Sayısı, S. 77/78/79*, s.14-47.
- TULUM, Mertol ve TANYERİ, M. Ali (1977), *Nev’î Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TÜRKER, Yusuf (Terc.) (2010), *Ragıb el-İsfahani Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- TUYAN, Rabia Derya (2007), *Ayıntablî Hâfız* ve Divânı (İnceleme, Metin, Dizin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UÇAR, Yaprak (2011), *Hüsni’nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UÇMAN, Abdullah (haz) Ahmet Hamdi Tanpınar (2013), “Şiir Hakkında”, Edebiyat Dersleri, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÜLKER, Sema (2006), *Trabzonlu Avnî* Divan İnceleme-Transkripsiyonlu Metin, Sözlük, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÜNVER, Niyazi (2010), *Gelibolulu Surûrî ve Divanı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÜZGÖR, Tahir (1990), *Türkçe Divan Dübâceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- ÜZGÖR, Tahir (1994), “Dübâce”, *DİA, Cilt IX*, Ankara: TDV Yayınları, 277-278.
- YAKUPOĞLU, Cevdet (2010), “II. Bayezid’in Oğlu Şehzade Mahmud’un Hayatı ve Faaliyetleri”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, s. 319–339.
- YALAR, Mehmet (2009), “İslami Arap Şiiri ve Hz. Peygamber”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 1*, 61-88.

- YALÇIN, Mehmet (1991), *Şiirin Ortak Paydası: Şiirbilime Giriş*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- YAŞAR, Muhammed (2005), **Bâlî**, Hayatı Edebî Kişiliği, Divanının Tenkitli Metnive Divanı (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAZAR, Sadık (2006), *Seyyid Şerifî Mehmed Efendi; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YEKBAŞ, Hakan (2020), **Sehî Bey Divanı**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76504,sehi-bey-divanipdf.pdf?0>).
- YILDIRIM, Ali, (2001), Kâmi'nin Divan Şiiri ve Şairi Hakkındaki Düşünceleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science Cilt: 11 Sayı: 2*, 185-198.
- YILDIZ, Serhat (2002), Sermed Divanı (İnceleme-Metin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILMAZ, Mehmet (2013), *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- YURTSEVER, M. Murat, (1990), **İsmail Hakkı** Divanı (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ZİLİF, Tuğba, (2019), Dursun Ahmed **Nâtıkî** Divanı: İnceleme, Metin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/>

[www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme -kilavuzu/](http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/)

Esmâ ŞAHİN, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ulvi-terzizade-mehmed-ulvi-celebi>. (15.10.2018)

İsmail Hakkı AKSOYAK, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vukufi-pir-muhammed>. (14.05.2020)

Lokman TAŞKESENLIOĞLU, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/olgun-tahir> (12.09.2020)

Mehmet ARSLAN, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safayi-ali-safayi-dede> (13.09.2020)

Mustafa Nejat SEFERCİOĞLU, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nevi-yahya> (15.09. 2020)